

Biblioteca Centrală Universitară
București

COTA 6459 Dublet

INVENTAR 420209

Ionis reformae
1895

JUNIMEI ROMANE

CARE SE DESTINA

STUDIILOR LITTEARILOR ȘI ISTORICE

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota 6459 Sublet
Inventar 420.209

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 6459

B.C.U. Bucuresti

C420209

Sunt acum două ani și mai bine, în iarna din 1874 spre 1875, d' Titu Maiorescu, fiindu pe atunci ministru al învățătorei publice și dorindu să dea instrucțiuneii superiori din Bucuresci o dezvoltare ce 'i este încă de mare lipsă, a avut nimerita idee a cere de la mai mulți bărbați, cunnoscători și iubitori de sciință, ca să începă, în localul Universității, cursuri libere și gratuite asupra differitor materie sciințifice, încă necoprinsă în programmele officiali ale Facultăților.

La cea de Littere, d^{l^{nr}} însuși întreprinsă o serie de elocuenți conferențe asupra *Logiceii*; d' Hasdeu deschise atunci instructivul seii cursu de *Filologia comparativă*; și eu, autorul acestui volumu, luaiu, nu fora de sfiela, sarcina

anevoioasă de a introduce în scólele române, noțiunile de *Archeologia*.

Trebuiă să mărturisesc că propunerea onorătoare ce mi se făcuse prietenesce de către ministru, eă amă primit'o cu mare mulțumire, cōci ea, în parte, realisa una din cele mai vii ale mele dorințe, născută încă din anii plăcuți ai studiilor tinereței.

Dinainté unui publică fōrte îngăduitoră pentru lipsa mea de înlesnire oratoriă, amă cititū, într'o serie de prelegeri ebdomadarii de séră (de la 22 Octombrie 1874 pēnē la 14 Martie 1875) cuvântările pe cari le typărescū aci, cu fōrte puține îndreptări și adaose. Bune sēu rele, totū ce potū să affirmū este că ele aū fostū lucrate cu consciință, atātū în privința noțiunilor istorice și specialī ce conținū, cātū și sub raportul părerilor mele personalī asupra unor cestțiuni de cultură localē.

Volumul de față, în ale sale cincispre-dece despărțiri, coprinde o schiță

mai multă séu mai puçină dezvoltată, a istoricului, vicisitudinilor și caracterelor sciinței archeologice în *Antichitate* și în timpul *Renascerei*, adică pêne pe la jumătatea secolului alú xviii^{le}.

Credeamú — și póte că o asemené speranță va renasce curêndú în mine, — credeamú să completezú subiectul, celú puçinú prin o a doua serie de cercetări, egale în întindere și relative la immensele dezvoltări ce s'au mai datú, în *Epoca modernă*, tutulor ramurilor studiului antichitășilor.

Dar, neputêndú prevedé de o camdată nici când, nici cum acéstă intențiune își va vedé a sa îndeplinire, amú socotitú că scopul ce 'mă propusesemú, când amú scrisú și amú rostitú în publicú acéstă primă serie de prelegeri, va puté fi și mai bine attinsú, prin ne-mai-întârșiata lor typărire.

Déca într'adeverú nu mă voiu fi amăgitú, judecândú într'astú-felú, apoi primirea ce publicul va accorda acestú

volumă mă va îndemna și mă va înlesni ca să termin, sub formă de curs public s'eu numai de simplă carte, lucrarea mea într'egă.

Când va fi completă, în lipsă de orice alte merite, ea va posedea cel puțin pe acela de a fi una din forțele rarele cărți, în cari annalele archeologice, cu aproape întregul lor cuprins, se vor afla prezentate într'o expunere sistematică coordonată, căria autorul se va fi silit să 'i însuși, precâtă dînsul s'a priceput, atracțiunile și folósele ce răsar din studiul variat al Archeologiei.

Ca orice scriere românească în ziua de astăzi, cea de față reclamă de la cititori, o nemărginită îngăduință întru ceea ce privesce limba și mai cu seamă orthografia. Într'însa, câte errori de felul acesta, nu sînt scăpări ale typarului s'eu ale corecturii, — și parte din aceste sînt consemnate în *Errata*, — bine-voiască publicul a nu le arunca tóte pe s'ema

scriitorului. Nestatornicia timpului nostru, în filologieă ca și în multe altele, pörtă cea mai mare parte din vină.

Câtü ânsă despre faptele, ideile și stylul ce se vorü găsi în acestü volumü, pentru acelé, âncö odată, declarü că nu mă daü câtuși de puçinü în laturi, ci din contra cutezü a 'mı însuși și a reclama cu stăruință ori-ce răspundere pentru ele.

Nu mă sfiescü a ñice că o asemené încredere 'mı o dă numai cugetul cu care amü lucratü la aceste prelegeri; cöci, în partea lor narrativă, biografică, tehnică și descriptivă, amü avutü pururé grijă de a recurge la cele mai bune isvóre de informațiune, ce 'mı aü statü a-mână; ⁽¹⁾ iar, în cea critică, înfrun-

(1) Osebitü de scrierile specialı ale litterațiilor și anticarilor, citați în cursul acestor prelegeri, voiu recommenda, ca opere generalı asupra archeologiei, manualele următore : *C. O. Müller*, Handbuch der Archeologie der Kunst. Breslau, 1848. — *Al. L. Millin*, Introduction à l'étude de l'archéologie. Paris, 1826. — *Ces. Cantü*, Dei monumenti de archeologia e kelle arte, trattato per l'illustrazione alla sua Storia universale. Torino, 1858. — *Wil. Smith*, Dictionary of Greek and Roman antiquities. London, 1865; precüm și Dicționariul de antichități, abié începutü, sub direcțiune

tându fără cruțare exagerațiunile litterarii și neîntemeiatele pretențiuni de știință, ce 'și au făcută cărrări în publicul nostru, amă cătată cu sinceritate să deșteptă în juna noastră generațiune cultă, ună spirită mai seriosă, și să 'i pună la îndemână ună criteriū solidă, spre a judeca mai cu temeiū, cultura omenirei în genere, și, în parte, moștenirile strămoșesci ale patriei și ale naționalității noastre.

nea d-lor *Darembert* și *Ed. Saglio*. Paris, 1874. — *J. Labarte*. Histoire des Arts industriels au Moyen-âge et à l'époque de la Renaissance. 3 vol. în 4. Paris, 1872—74. — *Fr. Kugler*. Handbuch der Kunst-Geschichte. Stuttgart, 1861. — *Dr. C. Schnaase*. Geschichte der bildenden Künste. 8 vol. Düsseldorf, 1866—74. — Pentru partea biografică relativă la anticarii din trecutū, isvórele principale sânt : *Moréri*. Grand dictionnaire historique (1674), nouv. édit 10 vol. Paris, 1759. — *Bayle* Dictionnaire historique et critique (1727); édit. Beuchot. 16 vol. Paris, 1824. — *Niceron*. Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la république des lettres. 44 vol. Paris, 1727—45. — *Tiraboschi*. Storia della letteratura italiana. (1761), nov. ediz. 16 vol. Milano, 1822—26. — *Jöcher*. Allgemeines Gelehrten-Lexicon. 4 vol. Leipzig, 1750—1751. — *Saxius*. Onomasticon literarium. 8 vol. Trajecti-ad-Rhenum, 1775—1803. — *Michaud*. Biographie universelle ancienne et moderne. 52 vol. Paris, 1811—1828; precum și numérosele Notiție séu *Elogie* ale membrilor Academiei de Inscriptiuni și Belle-Littere din Paris, copriuse în vechile Memorie ale acestu corpă de erudiți. 51 vol. Paris, 1736—1809, etc.

Scumpătatea celor ce aveam de a-
părat mi a impus dreptul și datorința
de a nesocoti mâniele, făcișe său înfun-
date, ale celor cari, la noi, pună sciința
pe căi rătăcite. Țină-mi-se dar, numai sé-
mă de intențiune, și sânt încredințat că
mi se voru ierta multe neajunsuri!

Aveam de gând să însoțesc a-
cestu volum cu vre o câte-va annexe, ce
'i aru fi pututu da unu înduoitu folosu;
pe de o parte, voiam să 'i facu unu *Indice*
alfabeticu alu tuturor materiilor, care aru
fi înlesnitu cercetările asupra differitelor
persónne și obiecte citate în cursul lec-
țiunilor; pe de alta, cugetam să a-
daugă o *Listă bibliografică* a feluritelor
publicațiuni archeologice din epocele
despre cari acestu cursu tractézá, listă
în care s'aru fi introdusu, ca unu resum-
matu îndeplinitoru, multe nume de an-
ticari secundari și multe titluri de scrieri,
de cari nu s'a pututu face mențiune în
decursul prelegerilor.

Dar proporțiunile ce a luat volu-

mul, la typarū, chiar și fōră de aceste adause, m'aū speriatū pe mine însu'mi. 'Mi a fostū témă că, exagerându-le și mai multū, ele vorū descuragiă cu totul pe cititorū. Și apoi m'amū gēnditū că asemené annexe se punū mai cu sēmă ca complementū la o lucrare cu totul împlinită; ceea ce, în realitate, nu este âncō acéstă primă parte din *Istoria Archeologiei*.

Décă ânsē, de pre cum sperū și dorescū, îmi va fi datū de a o completa, printr'unū alū duoilé tomū, rezervatū dezvoltărilor moderne ale sciinței archeologice, atunci, la sfērșitul aceluia, își vorū afla locul lor celū mai potrivitū, citatele douē annexe, întinse asupra întregului coprinsū alū materiei.

Intr'astū-felū completatū cu o expunere istorică a nouelor cuceriri ale sciinței, care de sineși va fi ca și o schiță descriptivă a stărei sale actuali, și înzestratū apoi și cu amplificațiunī bibliografice, cursul preliminarū de archeo-

logia se va puté presenta ca o introducere, unú resummatú, o cǎlléusă pentru cei ce vorú voi să íea o cunnoscință generală și rápede despre acéstă sciință, mai 'nainte de a pētrunde în amēnunțimile ei.

Lipsa unei lucrări de felul acesta se simte acum pretutindení. Nici o limbă nu posede unú manualú de archeologia, în care să fiă atinse, chiar și numai în trecétú, feluritele ramure ale cunno-scințelor nóstre anticarie.

Nu amú pretențiunea de a împlini îndată lipsa; dar, orí câtú de imperfectă arú esși cercarea mea, ea va dovedi celú puçinú că și limba română cată astăđi a trage o brasdă cu folosú pe țerrina culturilor moderne.

ANTEIA LECȚIUNE

Preliminarie. — Utilitatea, scopul și tendințele Archeologiei. — Deosebire între *arheologă* și *anticară*. — Definițiunea Archeologiei; rolul ei științific. — Împărțirea ei în două ramure : antichități *ethice* și *esthetice*. — 1. Antichități attingătoare de *Țeitate*, de *Stată*, de *Societate*, de *Familiă* și *Individă*. — 2. Antichități relative la *Architectură*, la *Sculptură* și *Toreutică*, la *Pictură*, la *Mosaică*, *Smalturi* și *Sticlărie*, la *Glyptică* seă la *Petre gravate*, la *Ceramică*, la *Numismatică*, la *Epigrafică*, la *Paleografă* și *Diplomatică*, la *Instrumente diverse*. — Methódele pentru expunerea Archeologiei. — Programma acestui cursă.

DOMNILOR,

Când, pe la jumătatea secolului ală *xvii*, magnificul duce Lorenzo de Medicis întemeiă în Florența prima cathedră de archeologieă, Italia intrase în secolu'i de aură.

În sinul ei, sórele culturei rennăscă, vėrsându peste Europa întunecată, rađe de poesiă, de științe și de belle-arte.

D'asupra pămėntului ei, acoperitū cu ruine, rėsunnase de curėndū, glasurile pline de farmecū ale lui Dante și Petrarca, ca fremete și ca sussure

prevestitoare ale zilei. Ş'acum, una câte una, ca dintr'unu somnă letargicū şi secularū, se treziaū şi resăriaū la lumină capetele de operă litterarii şi artistice ale antichităţei ellene şi romane. Lumea modernă adăsta în neastempărū acea deşteptare a artelor antice ca, de pre datina lor, să plămădescă colorī pentru penellul lui Rafaelū şi să ascuţă o daltă, demnă de mâna lui Michel-Angelū.

În acea clocotire înviătoare a totū ce era nobilū, bunū şi frumosū în minţea şi în inima societăţei europene rennăscēnde, archeologia, sciinţa trecutului omenescū, fu aşedată, cu pompă triumfală, pe unū tronū de onóre.

Vomū vedé curēndū împreună, domnilor, cari aū fostū pe aiurē, destinele acestei sciinţe, de atunci şi pēnē în dioa de astădi. De o cam dată ânsē iată că, pentru prima oră, astă-séră, i se deschide şi ei o portiţă lăturaşă spre a intra, cam pe furişū, în scólele romănesci.

Departe de mine cugetul de a face, prin aceste cuvinte, vre-o împutare învęţământului nostru superiorū de pēnē acum; mărturisescū chīar că, eū unul, de aşū fi găssitū dinaintē acestei cathedre, o pórtă mai largă, mai pussă la ivélă, n'aşū fi cutezatū a mă furişa printr'insa, ca să mă înfăcişezū ađi domniilor-vóstre, eū puçinū-sciutorul, ca representante şi respânditorū în România alū unei așa de întinse şi de falnice sciinţe.

M'aşu fi temutū ca nu cum-va aci, la intrare, vre-unū judecătorū aspru, ca orribilele Minos alū lui Dante, celū incolăcitū în stufósa'ī códă, să mă întrebe rinjindū :

«Guarda come entri e dī cui tu ti fide :

Non t'inganni l'ampiezza dell'entrare.» (1)

Ce aşu fi respunsū cū, sērmanul, la o aşa cruntă amintire a slăbicīunei mele? Repurtându'mī cugetul numai cōtre puçinul câtū mă simţū în stare a face singurū, m'aşu fi trasū negreşitū spăimētatū şi tremurândū înapoi. . .

Dar acum, acum, domnilor, după ce, intrândū aci, avuū norocul să încercū multa d^{vóstre} bunăvoinţă cōtre mine, simţū c'amū prinsū la inimă; ce dīcū! simţū c'atāta m'aţi îmbărbătatū, încatū cutezū a declara cum că nu m'arū mai speria nici chiar o mai largă intrare, pre-cătū aşu avé dreptū cǎllēusă în calle, feluritele adimeniri ale sciinţei ce m'a addusū acilē şi pre-cătū iar aşu avé dreptū sprijinū, unū auditoriū, — şi luminatū şi indulgente, — ca acela ce a venitū astă séră să mă asculte şi să mă inimese.

Aşu dori, spre a fi demnū şi de atāta favóre şi de obiectul ce tractesū, ca să sciū a vorbi totū frumosū şi bine, despre totū binele şi despre totū

(1) Gândesce-te cum intri şi spune cū te încređi :

Veđi să nu te amăgēscă lărgimea acesteī intrări.

frumosul câtă s'a produsă d'a lungul secolilor pe această lume și câtă pînă astăzi au putut aduna arheologii, din rămășițele pripășite ale trecutei culturii omenesci.

Dar sciiți, vai! că dorința, în cazul acesta, nu este tocmai sinonimă cu putința, și nu tutulor nici în totu-d'a-una se potrivește acelă semețu adagiu, pe care ilu totu repetă zadarnica trufiă a muritorilor : *Voiesce și veî puté!*

Nu, domnilor, ceia ce eu așu voi ca să facu de pre această cathedră, sciiu bine că nu voiu *puté*; sciiu bine că nu puçinelor mele cunnoscințe, nu lipsei mele de talentu oratoriu, nu aspirațiunilor mele, — ori câtă de ambițiose, — va fi datu de a respândi în societatea română, acelă cultu alu frumosulu, acea spornică varietate de eugetări și de adevăruri filosofice, ce nascu din studiul aduincitu alu treptatei și multiplei activități omenesci.

De aceia, cu tótă umilința, declaru că m'așu simți tare mângăiatu decă, prin cuvintele mele, așu isbuti numai să însufflu rarei junimi care, abătându-se din curențele generalu, vine să rătăcescă duosu prin pustiitele salle ale învțămentu litterariu din Universitatea nóstră, să însufflu, dicu, acelor puçini copii de suffletu ai părăsitorilor nóstre muse, unu gustu mai raționnatu pentru studiele classice, o dorința mai lămurită de a 'și completa instrucțiunea litterariă, prin idei clare despre cultura socială și artistică a trecutulu.

Și ore, decă așu avé parte să facū măcar atâta, n'așu fi -- spuneți, -- în dreptū să 'mī simțū cugețul destulū de împăcatū, cu credința că amū arătătū, pentru prima óră, în sîmul scólelor române, singura calle pe care se póte învăța cu adevăratū folosū istoria, cea mai folositóre din tóte sciințele sociali? Nu m'așu puté ore felicita că, -- celū puçinū într'unū cercū restrînsū, dar bine allesū, -- amū datū, în țerră la noi, o justă ideă despre însemnătatea unei sciințe, pe care extravagantele ignoranței și speculele cupidității aū căutatū, aci ca și pe aîurē în timpī mai depărtați, a o discredita în ochiī ómenilor serioși?

Și într'adevărū, domnilor, decă archeologia n'arū avé, precum credū unī, altū scopū de câtū acela de a mulțumi plăcerile nesăbuite și gusturile rēsăfătate ale celor curioși de fapte și de obiecte cari aū peritū din usū sēū cari nu mai sînt *de modă*, arū fi păcatū, arū fi rușine să i se facă rîndū printre sciințele ómenescī, să i se dea unū locū în învățămēntul unei scóle de orī ce felū.

Din norocire ânsē archeologia sciă, prin rezultatul cercetărilor cari o constituă, să se înalțe la regiunī mai mărețe, mai întinse, mai spornice. Rădicată la rangul ce i se cuvine, ea ajunge a fi unū criteriū puternicū pentru prețuirea facultăților intelectuali și pentru cunnoscința cualităților morali ale omulū.

Dacă ea se servă și profită de acea minuțioasă curiositate care face pe *anticar* să scormonească și să dibuiască ori-unde rămășițele trecutului, apoi ea numai prin cumpăna și prin dreptariul *arheologului*, se suiă pe trepta științelor. Unul, cu o ardere adese numai instinctivă, descopere, cullege și stringe toate rămășițele trecutului; cel-l-altă, prin o cunoștință întinsă a faptelor și a monumentelor și prin o critică sănătoasă, allege și judecă însemnătatea acelor rămășițe în raportul cu cultura din trecut și a omenirii. Unul e zidarul care adună și așterne simetric straturile de piatră; cel-l-altă e artistul, priceput și prevădător, care combină și înalță edificiul.

De aci dar putem vedea că rezultatele arheologiei se obțin prin o induită activitate. Fără adunarea materialelor, adică a datinelor și a monumentelor din trecut, arheologia n'ar putea exista de câtă ca un șir nerăționat de visuri deșerte, de utopii fără temei; precum iar, fără de compararea și de elucidarea lor printr'o critică temeinică și serioasă, munca anticarului se reduce a fi o ostentă fără de spor, fără de folos practic și fără de nici o importanță pentru luminarea omenirii.

Făcândă această distincțiune între rolul omienilor cari conlucrează la descoperirea și la întemeierea cunoștințelor arheologice, — distincțiune pe care am socotit-o necesară spre a înlătura, o

dată pentru totu-d'auna, ideile greșite ce s'aū putu strecura prin publicul nostru, asupra scopului și asupra rezultatelor științei arheologice, — făcându, dicu, această distincțiune între activitatea *anticarului* și aceia a *arheologului*, n'amū voitū cătuși de puținū să declarū că aceste două profesii sūnt necompatibile; că acelū ce descopere seū adună nu este nici o dată în stare să judece; seū că celū carele știă să apretuiască cu autoritate, va socoti totu-d'auna ca nedemne de sine, explorațiunile și colecționările de monumente antice.

Din contra, aū fostū și sūnt arheologi de frunte, cari aū întrunitū cu succesū amēdouē sarcinele și este chiar lucru cunoscutū că însușirea āmbelor aptitudini (a anticarului și a arheologului) produce rezultatele cele mai eficaci; cōci nimeni nu pōte īndeplini cu mai multū succesū, meseria de anticarū de cātū acela care, pe lūngā timpul și rābdarea ce sūnt trebuitoare exploratorului seū colecționariului pasionatū, possede și cunoștințe adūncite în arheologieā, prin care știă să dirige lucrările de explorare, să consemneze rezultatele și să clasifice totū materialul adunatū, de pre noțiuni științifice și raționnate.

Dar sūnt și omenī cari, lipsiți de ori ce cunoștințe dobēndite prin studii, își inchipuiescū cu tōtā serioșitatea că sūnt arheologi, ba arheologi serioși și erudiți, luminători ai societăței, numai fiindū

că a vrutū norocul ca ei să nimerescă a săpa pământul, tocmai pe acolo unde se brodisese să fiă ascunse obiecte de prin vechime.

Toți câți, fiindu la Roma, au avutū curiositatea să viziteze interesanta catacombă a S^{tului} Callistū, în care commandatorele de Rossi a făcutū, cu o pătrundere și cu o sagacitate admirabile, descoperiri și restituțiuni de cea mai mare importanță pentru istoria primilor timpī ai creștinătăței, toți vizitatorii acelei comori sub-pământene, ilustrată de marele archeologū romanū, au făcutū negreșitū cunoscință cu bătrânul săpătorū Pietro.

Acestū bietū unchiășū, după ce a lucratū mari de ani în acea catacombă, sub direcțiunea d^{lui} de Rossi, ađi, pentru câți-va *paoli di buona-mano*, arată publicului galeriile desfundate de dînsul, ba și inscripțiunile împlinite, cu o minunată erudițiune, de către stăpânul său. La fiă-care semnū de mirare alū vizitatorului, Pietro dândū din umeri, cu unū zîmbetū de mândră satisfacțiune, îi ȑice :

«Uite, domnule, eū și d^l de Rossi amū descoperitū tóte acesté; noi totū împreună amū lucratū! Domnialui fōră de mine nu se pricepe la nimicū!»

Într'unele, bătrânul Pietro are dreptate; cōci nimeni nu attinge cu casmaoa, mai ușurelū ca dînsul, tuful porosū alū catacombelor.

Dar óre pentru acésta, Pietro are și elū drep-

turii asupra lucrărilor erudite și ingenioase ale celui carele a scrisu capul-d'operă archeologică intitulată *La Roma sotterranea cristiana* (1)? Óre meșterul Pietro este și elă archeologă sėu celă puçină anticară?

Nu, domnilor; să nu întrebămă pe Pietro ca să ne dea elă definițiunea sciinței de care avemă a ne ocupa; elă și semenii lui voră face confușiune; ei ne voră spune că archeologia este meșteșugul de a săpa în pământă spre a scóte dintr'insul petre scrise, bănuți și cloburi, pe care le cumpără și le plătescă grossă englezii, de câte-oră descoperitorul se va fi pricepută a le tăinu iudestulă pentru ca să nu i le ȳea di de Rossi și să le ducă, főră de plată, la noul museu religiosă din palatul Laterană.

Dar cu astă-felă de definițiune, noi nu ne putemă împăca. Nică eă n'așă fi cutezată să mă urcă acilă, nică d'óstră nu v'ați fi perdută timpul ca să veniți a mă asculta, decă n'amă fi avută în cugetă, și d'óstră și eă, ceva mai naltă, ceva mai

(1) Pėnă acum sânt sub acestă titlu duoă volume in 4°, publicate cu ștampe, la Roma in anni 1864 și 1867, precum și ună volumă in folio : *Inscriptiones christianae urbis Romae VII saeculo antiquiores*. 1857—1861. — Importantele lucrări ale d'ui de Rossi asupra antichităților creștine din Roma aă fostă resumate de duoă invėțați engleză intr'ună elegantă volumă, cu multă mai accesibile publiculă, care s'a tradusă și in limba francesă : «Rome souterraine, par I. Spencer Northcote et W. R. Brownlow, traduit par P. Allard. Paris, 1874.»

seriosu decâtu unu asemené jocu, decâtu o asemené neguțătoriu.

E timpu dar să părăsimu pe bietul Pietro în întunerecul catacombelor lui și noi, esșindū la lumină, să căutămū a da o definițiune a sciinței nōstre, precātu se va puté mai clară, mai demnă și mai completă.

Archeologia, domnilor, este sciința care cercetăză datinele și monumentele ce au rămasū de la ómenii din secolii trecuți și s'au păstratu pēnē la noi, sēu în relațiuni scrise, sēu în tradițiuni orale sēu mai allesū în obiecte reali, plastice și grafice; ea are sarcina de a aduna și de a controla aceste rămășițe, pentru a extrage din studiul lor, speciale sēu comparativu, o cunnoscință câtū se pōte mai deplină, despre credințele, instituțiunile, practicele, usurile, industriele și artele societăților vechi, adică despre starea moralē și intelectualē a ómenirei, la differitele epoce ale desvoltărei sale.

O astū-felū de sciință, spiritele cele mai înalte, cele mai adūnci, cele mai filosofice, nu o potū nesocoti.

Stimulul ei principale și immediatū este chīar acea *curiositate*, adese ori exageratā pēnē la extreme, chīar acea dorință de a sci, de a cunnosce, de a afla, de a descoperi, de a dibui, care e unū simțū firescū alū omulū și care, îndreptatā cōtre rămășițele trecutului, furnică une ori și prin in-

telligențele cele mai mediocre. Scopul ei ânsă o strămută pe tărâmurî mai înălțate. Avëndü o înduoită tendință, elü este :

pe de o parte, de a da sémă omenirei despre tóte credințele intime, despre tótă activitatea sufletéscă, cari aü mișcatü generațiunile trecute și prin urmare aü determinatü în totü d'a-una caracterul lor moralü séü *ethicü*;

Iar pe de altă parte, de a scóte la lumină și de a prețui creațiunile, prin care geniul omenescü 'și a manifestatü puterea sa de concepțiune și îndemânarea sa la producere, în cereul operelor de artë, în regiunile înalte ale *estheticeî*.

De aci nasce pentru archeologiă o înduoită activitate; servindu-se cu tradițiunile orali și scrise, cu cărțile și monumentele vechi, ca de unü materialü comunü pentru âmbele sale scopuri, ea caută a restabili *ideile* și *träul publicü* alü societăților perite séü transformate și totü de odată ne face să prețuimü manifestările *frumosului* în operele omenesci din trecutü.

Amenduoë aceste serii de rezultate se repórtă la principii și la doctrine filosofice; cöci una din ele presentă materialü și fapte pentru morala socialé séü *Ethica*; iar cea-l-altă, tractändü despre arte, este chîiar basea *Estheticeî*.

Așa dar, archeologia, în adevërata ei tendință, este pururé îndreptată cötre studiul a duoë din

cele mai înalte principii ale creațiunei, *Binele și Frumosul*, τὸ καλὸν, κ'αγαθὸν ale Ellenilor. Acestor principii, știința mai realistă a timpilor moderni a adaosă ună ală treilă, *Adevărul*, cu care archeologia, ca și tôte cele-l-alte științe, se servă neconținut în diosa de astădi, ca cu ună mijlocă de perpetuă controlare pentru a descoperi valórea pozitivă a orî-cărui faptă.

Chîar de pe când cei d'ântei erudiți ai Rennascerei aă începută a se ocupa, în modă cam confusă, cu cercetări archeologice, adică s'aă cercată să extragă din studiul autorilor clasici și ală rămășițelor plastice ale antichităței, noțiuni, când asupra stărei sociali, când asupra bellelor-arte ale popórelor vechi, de atunci încă s'a simțită că există o diferență destulă de bine însemnată, între aceste două cercuri de activitate, cu tôte că materialul care servă la ambele, este mai totă d'auna comună. De aceia, încă de multă s'a stabilită în cărțile cari tracteză despre archeologia și mai alesă în învățămîntul universitară ală acesteii științe, o distincțiune pronunțată între studiul porțiunei etnice din archeologia și acela ală porțiunei artistice seú esthetice. S'a numită studiă propriă ală *Antichităților*, (antichități ellene, romane etc.) celă d'ântei, și *Archeologia* pură seú și *Archeografia*, celă d'ală douăle.

Acestor denumiri însă le lipsese precisiunea, coci

pe de o parte, *Antichitățile* sînt atîtă credințele, instituțiunile și usurile, cîtă și monumentele de tot felul ale popórelor antice; iar, pe de altă parte, în *Archeologia* și *Archeografia*, adecă în vorbirea, λόγος, și în scrierea, γραφή, despre cele vechi, ἀρχαία, se coprinde atîtă cele spuse și scrise despre monumente cîtă și cele despre religiunile, întocmirile politice și sociali, moravurile și usurile din vechime. Ne lepădăm dar de distincțiunea impropriă ce s'a făcută între cuvintele *Antichitățile* și *Archeologia*, și le privim pe amînduoă ca synonyme, cu atîta diferență numai că în *Archeologia* recunoscem chiar sciința care se ocupă de *Antichitățile*.

Antichitățile ânsă, precum am vădut mai sus, se pot grupa sub duoă rubrice: unele se referră numai la credințele, la datinele și la usurile popórelor vechi; cele-l-alte sînt producțiuni ale bellelor-arte din timpii trecuți.

Recunoscem dar caracterul înduoit al sciinței; ânsă, căutând denumiri cari să correspondă mai bine cu natura materiilor ei de studiū, pe cele d'ânteu le vom numi antichitățile *ethice*, iar pe cele-l-alte, antichitățile *esthetice*.

Astă-felū, în modū separatū, s'a tractatū mai adesă sciința archeologiei, atătū în cărțile didactice cătū și în prelecțiunile scolarī; dar trebuiă să mărurisimū că astădi, cu grămădirea și cu îmbinarea multiplă a noțiunilor ce s'au adunatū asupra po-

pórelor vechi de preste mai totú globul, este totú așa de greú lucru a da învățământului archeologicú totă întinderea complexă ce i se cuvine, câtú este de vătămătorú de a'lú trunchia, presentându în parte numai câte una din înduoita față a sciinței.

Adevăratul folosú alú studiului archeologicú resultă mai allesú din systematica presentare a tuturor elementelor principalí cari o compunú, din desvoltarea întrégă a feluritelor imagine prin cari ea reflectă totú atâtú organismul internú séú viața publică și privată, câtú și cultura industrială și artistică a societăților din trecutú.

Pășindú totú d'auna alături cu istoria, ea singură o lámuresce, o explică, îi dá colorí și sufletú, o înviă, o împlinește. Faptele națiunilor, ca și mișcările omului, sânt determinate de cause intime, sânt îndreptate de pe împrejurări locale și momentane, sânt urmate de efecte particularí, pe cari istoria politică nu le póte nici constata, nici aprețui. Rolul archeologiei este de a urmări tóte acele mărunte și felurite manifestări ale vieței socialí, tóte acele producțiuni folositóre séú fantastice ale activității omenescí, cercetându întru câtú acelé aú pututú înriuri asupra marilor evenimente istorice, asupra destinelor omenescí.

Dice-ni-se-va óre că acestú rolú de spicuitarú de fapte accesorií este modestú, umilitú, injositorú ? Dice-ni-se-va că acolo unde istoria tună cu glasu'í

de aramă, concertul variat și melodic al archeologiei trebuiă să tacă? Dar care mai este astăzi omul cultă carele va susține, cu mintea lucidă, că dinainté puterei armelor, ba chiar dinainté autorităței efemere a legilor omenesci, credința în Dumneșeire, virtuțile neclintite ale vieței socială, descoperirile folositoare ale sciinței, produțiunile de geniū ale bellelor-arte cată să se umiléscă, să se nimicéscă, să se așternă la pământū ?

Décă chiar în secolul nostru de lumină amū avutū durerea să vedemū isbucnindū printre popórele cele mai de frunte, instincte brutale și funeste, noi nu putemū face alta de câtū a deplânge acele orbiri trecétóre și să le considerămū ca triste efecte ale slăbiciunilor nóstre omenesci. Décă din nenorocire, resunnetul sêlbaticū alū armelor pustietóre se chiamă încă și astăzi *gloriă* în limbele nóstre, apoi puté-va óre cine-va să tăgăduiască că într'o gloriă cu multū mai senină și multū mai inviátóre, lucescū pentru noi descoperirile sciințifice și operile de artē ale timpului presentū ? Décă ađi numele unui Krupp e repețitū de mai multă lume de câtū alū unui Bopp, alū unui Niebuhr, alū unui Mommsen, alū unui Rauch, alū unui Kaulbach, alū unui Liebig, alū unui Humboldt, vă întrebū óre, domnilor, care din aceste nume va ilustra mai multū în secolii viitorii, actuala capitală a triumfátórei Germanii ? Urletul sinistru alū tunului se va stinge

curându de pe piața de Brandenburg, dar Berlinului îi va rămâne purure onórea de a fi adunată în sinul său și de a fi stimulatú pe corifeii sciinței și ai artelor din alú XIX^{le} secolú!

Ca istoriá a culturei popórelor din trecutú, adicá ca expunere a credințelor, aședémintelor și moravurilor vechimei, archeologia este dar sorú-gemená cu istoria pragmaticá seu politicá. Cátú de stérpá și de puçinú attrágetóre este însiruirea chronologicá a evenimentelor de Statú cari s'aú petrecutú în palatele regilor, seu pe forul popularú, seu chîar și pe câmpii de báltáliá, decá tóte acele împrejurári ni se presentá numai în liniamente aspre și necolorate, decá nu ni se aratá nici ideile, nici simțimintele, nici applecárilor cari mișcaú pe actorii lor, nici măcar aspectul scenei în care ele s'aú petrecutú!

Ca o tulpiná uscatá, cu vértósele'i ramure rês-chirate și ínegrite, ni se ínfáçiszéá istoria faptelor politice ale unui poporú anticú, de câte orí noțiu-nile adunate prin cercetárilor multiple și variate ale archeologiei, n'aú venitú sá ímpodobéscá bétránul trunchiú cu fragede lástare, cu frunđișú verde și luciosú, cu florí vii și parfumate, cu póme rumene și gustóse, ba chîar și cu acea pecingene rođétóre, cu acelú vésçú parazitú care într'o đí a cășunatú uscarea și putređirea méndrului copaciú.

Iertati-mé, domnilor, decá, insistándú asupra a-

cestei comparări împrumutate din regnul vegetale, voiu adăogi că rolul archeologului este, — pe când istoricul cată a rădica cu anevoință de la pământul trunchiul sterpă și surpată, — rolul archeologului este de a cullege împrejurii cu o pietosă îngrijire, toate frunzele cele veștede, toate florile cele oflitate, toate pomele cele svântate și prin nimerita lor alipire la vechia tulpină să redea copaciului vieță și vîrtute, foilor umbră și verdeta, florilor coloritu și mirosu, pomelor mustu și dulceta; într'unu cuventu să reproducă ca printr'unu farmecu magneticu via imagine a splendorei primitive!

Să nu mă învinovațiți, domnilor, că în enthu-
siasmul meu pentru sciința pe care voiescu a vè
face să o iubiți ca și mine, eu dau archeologiei
mai multu de catu ce este alu ei. Locul ce i se
cade ca sciința îndeplinitore a istoriei este acela
pe care 'lu ocupă *Binele* și mai cu sémă *Frumo-
sul* pe lûngă *Adevêră*. Și ore nu este *Frumosul*
celu mai gingasu, celu mai adimenitoru instinctu
alu naturei omenesci? Fôra dinsul seceta și rêcela
domnescu în suffletu, inima batte mai rarù, mintea
nu mai simte aventuri generose, nu se mai rãpede
în porniri fecunde.

Ca studiù alu desvoltarei treptate a acestui no-
bile și spornicu instinctu, ca istoria a bellelor-arte
din timpii trecuti, archeologia nu merită dar mai
puçinã atențiune de-catu ca sciința ajutatore și

complinitóre a istoriei pragmatice. Ea, sub acestú nou aspectú, deşteptă în sufflete o fecundă admiraţiune pentru perfecţiunea formelor şi a ideilor şi astú-felú înalţă, nobiléză, purifică şi inima şi cugetul omenirei.

Punéndú acelaşi preţú la ámbеле feţe ale sciinţei archeologice, imi propuiu a le ţine precátú se va puté mai multú în paralelú, în totú decursul studiilor ce voiu avé onóre să expunú şi să desvoltú de pre acéstă cathedră.

Se cuvine ánsé, credú, mai nainte de tóte ca să catú a despica şi a enumera dinainté dvóstre, celú puţinú principalele obiecte de cari se ocupă archeologia în fiă-care din ámbеле ei ramure.

Mé temú fórte că are să vё cam oboséscă nomenclatura de obiecte ce sânt obligatú a însira, pentru a face inventariul séu tabla de materialele coprinse în sciinţa de care avemú a ne ocupa. Dar n'amú ce face! Adduceţi-vé, vё rogú, aminte că aci sântemú la scólă şi că, pe orí ce tréptă, dascálul nu se póte lepáda de meseria lui, meseriă care îi impune curatú datorinţa de a se servi cu regule precise şi rigide, cu clasificátiuni methodice şi corecte, de a nu se rёsfáta cátuşí de puţinú în vesele şi capriciose rátaćiri, în colindári fantastice prin dominiul inchipuirei.

Să fimú dar systematici, domnilor, cum se cuvine în scólă şi, începéndú cu materialele asupra cărora sânt

îndreptate studiele ethice sėu morali ale archeologiei, sã le împãrțimũ mai nainte de tôte în patru categorii generalĩ, avėndũ rapportũ : una, la *Deitate*; a doua, la *Statũ*; a treia, la *Societate* și cea din urmã, la *Familiã* și la *Individũ*. Sub aceste patru manifestãri s'au exercitatũ în totũ timpulũ facultãțile morali ale omenirei.

Noțiunile ce se attingũ de Deitate sėu de religiune sũnt de duoė specii : mai ântėiu, cunnoscința deilor de ori-ce trėptã și a atributelor lor, care pentru popóarele pãgãne se chiamã *Mythologia*, adicã descrierea mythelor sėu a fabulelor religióse; apoi, descrierea *cultului* religiosũ atãtũ întru ceia ce privesce *sacerdoti* sėu preoțimea de ori ce felũ cãtũ și practica religiósã sėu *ritul* ecclesiasticũ, *ceremoniele*, *sacrificiele* și ori ce alte acte privitóre la adorațiunea divinitãței. Pe lúngã aceste se mai adaoge și diversele *superstițiuni* sėu eresuri, cari în totũ-d'auna au legãturi mai multũ sėu mai puținũ directe cu vre unul din cultele existenți sėu dispãrute.

Trecėndũ la faptele attingėtóre de Statũ, archeologia studieazã *constituțiunile*, *magistraturele* civili și politice, *legiuirile*, *procederile* și *usurile judiciari*, în cari se coprindũ și *pedepsele* și în fine modul de *relațiuni diplomatice* între statele din vechime. Unele din aceste materii au, mai allesũ pentru popóarele ale cãror legislațiuni s'au pãstratũ

ca basea jurisprudenței noastre moderne, aș, și, o întindere așa de mare în-câtă ele trecă, prin multiplicitatea teoriilor și aplicațiunilor lor, preste mărginile archeologiei și constituiesc de sine o ramură specială a studiilor juridice de astă-zi. Negreșit că nimeni nu se așteptă a învăța într'unu cursu de archeologie, toate amăruntelile dreptului romanu. În cercul puru alu antichităților se eoprindă numai acele principie de dreptu și acele usuri judiciari cari aș avutu o înriurire mai generală și mai caracteristică asupra constituțiunei Statulu romanu și asupra vieței private a popórelor de sub jurisdicțiunea lui.

În dominiul cunnoscințelor asupra Societăței seú mai bine asupra *vieței sociali* a popórelor din vechime, cercetările archeologiei sânt multipli și variate. Ele se referre, mai ântéiu la *împărțirea socială* a populațiunilor în *clase* seú *caste*, în *trepte* seú *ranguri* și studieză însușirile fiă-cărei specii de ómenî în parte precum și relațiunile lor între sine. În acestu cercu de idei ele preste totu locul și în totu decursul secolilor, se isbescă de o gróznică lepră socială, de *sclavagiul*, pe care în timpii nostri chîiar echitatea și demnitatea omenescă se vedă âncó nevoie să le combattă pe alocuré.

Considerândă apoi împărțirea societăților din punctul de vedere alu activităței sale *industriali*, archeologia se ocupă de diversele *meserii* și *profe-*

siuni, de organizarea lor specială și de practicele lor; printre acesté *agricultura* ține fără înduoielă în cele mai multe părți, unū locū de frunte; dar adese *negoțul* îi stă de o potrivă și deschide unū orizonte întinsū pentru cercetări asupra căilor de comunicațiune și asupra modurilor de schimbū practicate de pe vremi. Studiul *economiei socialē* la diferite epoce ale culturēi omenescē, este neapăratū unul din cele mai interesanți și mai folositoare pentru constatarea mersului propășitorū său retrogradū alū omenirei.

Într'însul se coprindū tóte noțiunile, așa de multū instructive din punctele de vedere alū istoriei și alū filozofiei, asupra averei popórelor la diferite epoce ale desvoltărei lor, precum : cercetarea *cadastrului* său prețuirea pământurilor, întocmirea *financiarē* și regularea *impositelor* către statū, câtimea și *valórea* feluritelor materie de *productiune* industrialē, diversele *schimburi* stabilite între țerrī mai multū său mai puținū depărtate și, totū ca relativă mai allesū la trebuințele commerciului, *plutirea* pe rīuri și pe mare, care chiamă atentiunea archeologului asupra aparatelor și asupra usurilor adoptate atâtū în *navigatiunea commerciale* câtū și în *marinele de resboiu*.

Totū daraverile comercialē tragū după sine și unū altū studiū, care mărturisimū ânsē că totū așa de bine s'arū poté înscrie și printre cele attingē-

tóre de investigaþiunile curatã sciinþifice; acesta este studiul *Metrologiei* adicã alã sciinþei și alã usurilor cari presidã la systema de greutateși și de mësuri, întrebuintatã de fiã-și ce poporũ, precum și la mësurarea timpului adicã la *Cãlindare*.

O materiã de exploratũ însemnatã este și *arta militarã*, care se prezentã sub întreitul aspectũ alũ *întocmirii* oștirilor, alũ *disciplinei* ce domnea într'insele și alũ *tacticii* de pre care ele se cõrmuiau în resbõie. La câte mari cestiuni istorice, la câte minunate prefaceri politice, studiul artelor militari din vechime póte singurũ sã dea o soluþiune!

Întorcẽndu-ne privirile cõtre alte manifestãri mai pacinice ale vieþei socialã, vomã constata și aci unũ mare numãrũ de obiecte interesanþi propuse la cercetãrile archeologului. În capul lor, ni se cuvine noã, — și astũ-felũ arũ trebui sã procedã nu numai scrutatorii vechimei, dar însiși toþi legiutorii și diregãtorii naþiunilor moderne, — ni se cuvine, dicemũ, sã înscriemũ studiul systemelor de *instrucþiune* întemeiate pe la diferite popóre, cu tótã varietatea lor de *scõle*, de *exerciþii intelectuali și trupesci*; iar în urma scõlei, se cade sã ne purtãmũ atenþiunea și asupra întregii *activitãþi spiritali*, asupra tutulor *practicelor sciinþifice, litterari și artistice*. Cu tótã gravitatea lor acesté ne vorũ mãna fõrte adesé de sineși la cercetarea *serbãrilor, jocurilor publice și private, spectacolelor, exerciþielor, intru-*

nirilor și petrecerilor de orî-ce fel; aci negreșitū intră și *representațiunile teatrale* și *danturile* și *musica*, cu theoriele ei pe cari lipsa de opere existenți nu permite a o numera, mai allesū în timpii anticī, printre producțiunile estetice sēū printre bellele-arte; aci intră și *băile publice*, și *ospetele*, și *vênătorile*; aci chiar și distrațiunile multū mai rari în timpii vechi de-cătū într'ai noștri, cari le dau *căllătoriele* de plăcere și *collecțiōnările de cărți*, de *opere de artē* precum și de *curiosități* de totū felul.

Dacă, esșindū din viața publică, intrămū în cea privată, adică în cercetări asupra Familiei și Individului, archeologia are a ne spune cari erau relațiunile familiari și usurile domestice la popórele din trecutū, și anume: întru cătū se întindeau la ele legăturile între *părinți* și copii, precum și între diferitele graduri de *rudeniă*; cari erau condițiunea *femeii*, ocupațiunile și rolul ei în societate; ce caracterū avea *căsătoria*; cum era priimitū *copillul* la nascerea sa, ce educațiune i se da mai allesū în viața domestică; cari erau usurile în relațiunile de *amiciă* între cetățeni și iarăși care era pozițiunea stēpânilor față cu *casnicii* și cu *servitorii* lor.

Ea încă trebuiă să se gëndescă și la *omul suferindū* și să cerceteze prin ce anume specialiști și prin ce mijlóce elū 'și a căutatū, de pre timpī, *vindecarea*. În fine ochiul scrutatorū și indiscretū

alū archeologului, care a urmăritū pe omū de la nascere prin tóte fazele vieței lui, trebuiă să stea față și la césul durerosū alū *mortei*, ca să constate și să însemneze cu o pietósă scrupulositate tóte *usurile funerariū*.

Apoi, luându d'a rōndul diversele obiceiuri casnice ale omului, elū are să ne relateze despre *locuintele particulari*, atâtū despre casele din cetăți câtū și despre cele de pe la țerră, attingēndū și despre *dependințele, grădinele, livezile, apele* și chiar *animalele* ce le înconjuraū; mai are să ne arate și *portul* său *înveșmēntarea* și *încăltarea* differitelor clase, vârste și sexe; nu póte uita nici felul *nutri-mentelor* și *bēturilor*, nici timpul, nici modul *prān-đurilor, ospetelor* și *cinelor*.

Iată, domnilor, seria variată de cercetări prin care archeologia își lea sarcina de a completa studiul istoricū alū civilizațiunilor din trecutū. E peste putința ca la unū evenimentū óre-care de importanță politică să nu se simtă necesitate de o elucidare, care nu se póte căpăta de câtū numai prin una său mai multe noțiuni archeologice din vre-unul din ordinele mai susū expuse.

Cine va înțelege, bună-óra, desvoltarea istorică a unui statū theocraticū, pēnē nu va cunnósce religiunea ce l'a dominatū?

Revoluțiunile republicelor din Athena și din Roma nu vorū rămāné óre enigme nedescifrate pentru

celu ce n'are nici o idee precisă despre constituțiunile acelor staturî ?

Ce pôte allege din întregă vieța Indiei celu care nu scia nimicū despre împărțirea populațiunilor indiene în caste ?

Ce suntū Fenicii, pentru cine nu le a cercetatū activitatea comercială ?

Cum are să'și explice nescine învingerile lui Alexandru asupra Perșilor și ale Romanilor asupra lunei întregi, decă nu va ave cunnoscința despre întocmirea și mișcările falangei macedonice și ale legiunilor romane ?

Cum în fine o să pricépă pe autorii clasicî, pe poetii lyrici, pe dramatici, pe oratori și pe istorici, acela care nici că bănuia despre serbările literarii ale anticei Ellade, despre ordinea spectacolelor ei theatricali, despre usurile Agoralei și ale Forului, despre traful popórelor și alū ómenilor cari s'aū arătatū pe scena politică ?

Nu încape înduoielă, domnilor; studiul istoriei nu pôte fi deplinū și folositorū de-cătū atunci numai când i se dă tóte acele desvoltări pe cari archeologia le presentă, ocupându-se cu ethica populară, elucidându tóte materiile privitoare la religiunea, la statul, la vieța publică și privată a națiunilor din vechime. Ornată și ilustrată cu colorile vii și variate ale studiului antichitășilor, istoria pare în totū-d'a-una mai attrăgătoare și mai plăcută; astūfelū, ea este pururē și mai veridică.

Până acum, domnilor, v'amû prezentatû nomenclatura unei părți numai din materialele sciinței archeologice. Îmi rămâne cea-l-altă jumătate, adică partea pe care amû numit' o esthetică, parte în care ea se ocupă de industrii și arte.

Trebuie să vă cerû o nouă dosă de răbdare ca să așternû dinainté d'vóstre, acea listă de obiecte cari și ele merită a fi examinate cu atențiune de către archeologû.

Aci categoriile sânt încă și mai numeróse; despîcându materia și nu pré fórte, totû amû allesû dece speciî de monumente cari se potû studia și s'aû studiatû osebite unele de altele.

Tóte aceste obiecte ânsă, pe cari avemû acum a le inventoria, observați bine domnilor, că nu mai sânt idei abstracte, credințe, convențiuni, usurî și datine de ordine intelectuală sêu morală. De aci înainte nu avemû a ne ocupa de-câtû cu obiecte reali, cari se potû pipâi, cari aû forme sêu plastice sêu grafice și astû-felû cadû d'a dreptul sub simțul vederei, obiecte lucrate de mâna omului sêu spre a 'i servi pentru unû usû óre-care, sêu ca producțiuni ale unei inspirări artistice, odóre închinatè instinctului estheticû alû omenirei.

Ele, în mare parte, se rînduiescû pe treptele înalte ale bellelor-arte; dar sânt și multe cari n'aû alte drepturî de-câtû ale unor simple produse industriale. Numai studiindu-le de aprópe și în parte

se pôte însemna fiă-căruia rangul ce i se cuvine. De o cam dată nu putem face alta de-cătū a le grupa, fōră distincțiune de valōre esthetică, în dece categorii osebite.

În prima categoriă vomū pune *clădirile* sēū *edificiile* de totū felul înălțate de mână de omū, cu orī-ce materialū, fiă pământū sēū pétră, fiă metallū sēū lemnū, precum și pe acele cari în locū de a fi rădicate d'asupra solului sūnt din contra săpate în stânci orī în pesceri, sēū chīar și scobite pe sub pământū. Acestē se numescū tōte, lucrări de *Architectură*, orī-care arū fi gradul lor de imperfecțiune și se împartū în clădiri religiōse, (temple, biserici, monastiri și altare); clădiri de apărare strategică precum cetățī, castelle, turnuri, porți, ziduri și valluri de împrejmuire, castre și întărituri; palate destinate suveranilor și pretorie pentru autoritățile statului; edificii publice de cultură, de pētreceri, de salubritate și de utilitate publică precum scōle, bibliotece, musee, theatre, circuri, ippodromuri, casarme, thesaure, ospicii, băi, închisori, poduri, apeduce, căi de comunicațiune, porturi; monumente commemorative precum arcuri triumfali, colonne și piramide; locuințe private și în fine monumente funerari. Semnul lor distinctivū este imobilitatea pe care le o asigură și proporțiunile și greutatea și soliditatea lor, cu cari adese chīar și timpul s'a luptatū în zadarū.

Sculpturile constituă a doua categorie; ele se facă mai cu sémă de pétră, dar s'a întrebuintatū pentru dinsele și lemnul, și metallurile ordinarii și alte materii mai multū séu mai puçinū prețioase precum cornul, fildeșul, ba chiar argintul și aurul. Artea sculpturei pórtă, în vocabulariul archeologicū, și numele ellinescū de *Glyptică*, de la γλύφειν, a săpa, a scobi, iar săpătura séu mai bine *ciselarea* pe metallū turnatū de mai nainte în formă, pe care Latiniī o numiaū *Coelatura*, se chiamă și *Toreuticā*, de la τραπεύειν, ellinesce a scobi cu dāl-tița. Operile de sculptură sūnt mai cu sémă : statuele, isolate séu împreunate în grupe, busturile, séu trunchiuri de statue și relievrile séu mai bine anaglyfele, cari sūnt săpături pe cari artistul nu le a desprinsū cu totul de pe suprafaça în care aū fostū lucrate; acesté sūnt *alto- séu baso-relievuri* de pre proeminența mai multū séu mai puçinū aparente a subiectelor săpate. Pe lângă sculptură, se cuvine să adăogimū și *Gravura*, care constă într'o săpătură fină și ușóră pe pétră, pe lemnū séu pe metallū, ce se execută fórá de a se produce vre unū relievū plasticū, ci numai o imagine graficā, unū desemnū.

Trecēndū la principala din artele grafice, avemū acum ca o nouă categorie, *Pictura* ce uneorī se presentă sub formă de ornamentare colorată a suprafeçelor architectonice séu a modelaturilor sculp-

turali; în asemené casurî ea priimesee numirile de pictură parietalé și de *Polychromiă*, mai allesù când servă ca decorațiune multicoloré pe exteriorul monumentelor arhitectonice. Alte orî, — și acésta este aspectul ei celú mai consideratú, — pictura constituie obiecte de arté de sineși stătátore, adică tabelle lucrate cu colorî pe lemnú, pe metallú, pe sticlă, pe chárțiă, pe pelle séú pe pênză. De la numirea ellinéscă a tabelleur, *πίνακες*, s'a formatú cualificațiunea de *pinacothecă* ce se dá edificiilor séú salleror cari sînt exclusivú destinate spre a conține collectiuni de tabelle picturali.

Un pasú mai departe gässimú, în clasificatiunea nóstră, *Mosaicele*, cari nu sînt altú ceva de câtú picturî în cari, nu pannelul muítatú în colorî produce imaginile grafice, ci aședarea armonică și alipirea măiestrită a unor micî particelle solide de petre, de sticle séú de smalturî colorate.

Analogia de materii ne îndémná a alătura totú în acéstă categoriă, atátú obiectele lucrate cu *Smalturî* adică imaginile grafice produse prin așternearea de materii colorate și consolidate, câtú și productele plastice de orî-ce formă, lucrate cu *Sticlă* uniformé séú multicoloră, cari tóte se presentă la studiul archeologulú.

Revenindú în cercul curatú alú artelor plastice, cată să ne oprimú asupra categoriei *Petrelor gravate*, unele scobite și altele în reliefú; aceste din

urmă portū numele de *Camee*, — iar cele-l-alte se chīamă *Intaglie*, de pre duoē cuvinte imprumutate din limba italiană. Aceste monumente, în genere de micī proporțiunii și căroră la noi în țerră li se dă numele usuale de *Antice*, aū, — trebuiă să o mărturisimū, — în ochiū anticarilor, unū prețū mai mare de câtū în ai archeologilor; cu tôte aceste, multe petre gravate sūnt obiecte de artē de o rară perfectiune, multe presentă chipuri interesanți de bărbați illustri sēū reproducțiunii de pre monumente celebri în antichitate sēū și nume înscrise de artiști faimoși. Sūnt apoi și petre gravate cari aū importanță pentru cultele antice, pentru usurile și costumele differitelor popóre. Ele se presentă sub diverse forme; la națiunile orientali, la Babyloneni și în Egiptū se găsescū petre gravate în forme de gindaci (scarabee), de conuri, de sulari, de cilindre; ale Ellenilor și Latinilor eraū mai adesē destinate spre a orna inele și de aceia, ramura anticariă care se ocupă cu dinsele se numesce *Dactylografiă*, de la *δάκτυλος*, degetū; altele serveaū ca sigillie și astū-felū ele intră în specialitatea archeografică numită *Sigillografiă* sēū *Sfragistică*, de pre termenul ellinescū *σφραγίς*, sigilliū, specialitate în care se prenumără âncō și sigilliele de metallū, de cēră și de ori ce altă materiă.

Ca a șésea categoriă de antichități din ordinea esthetică, să ne fiă iertatū a înregistra obiectele de

lutu s eu *Ceramica*, de la *κεραμικς*, lut ria; aci intr  statuele, anaglyfele  i ornamentele de ori ce felu lucr te cu hum   i p m ntu arsă, dar mai cu s m  distingem  in ac st  categori , vasele de ori ce formă, de ori ce col re  i de ori ce ornamentare. Studiul lor, a a de insemnată din cauza multiplici-t  tei  i a variet tei de vase de lutu antice, din cauza subiectelor adese zugr vite  i uneori modelate ce le acopere, p rt  numirea special  de *Angeologi *, de la * γγειον*, vasu,  ll .

 i mai important  însă de-c t  categoria *Ceramic i*, este aceia a monetelor  i medallielor, *Numismatica* (de la *νόμισμα* monetă), care pentru geogra-fia vechi , pentru istoria trecutului, pentru credin- tele religi se, pentru cunnoscința monumentelor, pentru iconografia personagiilor illustri, este fără  nduoiel  cea mai pre ios  din ramurile archeolo-giei. Mul imea de monete, de medallie  i de feluri i bani  i b nu i, de aur , de argint , de bronz , de aramă  i chiar de plumb , ce s'au descoperit   i se descoperă încă pe t t   ioa, varietatea infinită a semnelor ce ele p rt  stampate pe sine, caracte-rele de precisiune a celor mai multe din ele, in fine studiul ad ncit  la care au fostu supuse, t te ac st  constitu  *Numismatice i* un  loc  de că-peteni  printre sciin tele cu cari se ajut  istoria.

Dar tot  pe aceiași tr pt , dec  nu  i mai sus , p sece  i *Epigrafica*, studiul inscrip iunilor săpate

pe pétră séu pe table și pe figure óre-care de osú, de lemnú, de céră și de metallú. Nicí o ramură a archeologiei n'a datú unú așa bogatú contingente pentru cunnoscința usurilor din vechime; nicí una n'a păstratú așa multe referențe attingétóre de cultú, de legislațiuní, de usurí publice și de relațiuní socialí și affectuóse; nicí una n'a ínlesnitú așa de multú restituirea faptelor istorice și dobêndirea noțiunilor limbistice și litterarií, mai allesú ín privința popórelor cari aú adoptatú taínicele lor ínscriptiuní, ieroglyfe și cuneiforme, ca ornamentú principale alú architecturei lor.

Pentru elucidarea anticelor litteraturí și pentru desciffrarea documentelor scrise de totú felul, cunnoscința *Paleografieí*, adică a vechilor modurí de scriere pe pergamentú, pe papyrú și pe chârțiá, este de neapăratá necesitate. Monumentele acestei categorii ne arată formele variate ale caracterelor, abreviațiunile de cuvinte și ímpletirile stranií de littere ce se usitaú ín scrisóre, mai nainte de descoperirea typarului, — iar la noi, chíar și mai pêné de unáđi. Cu Paleografia se légá de o parte, istoria fórte interesanté a *Typarului*, invențiune admirabile care ín patru sute de anni, a datú culturei unú avêntú de generalisațiune pêné atuncí necunoscutú; iar pe de altá parte, Paleografia își dá mâna cu *Diplomatica*, care nu se ocupá de forma externé a litterelor, ci de conținutul actelor offi-

cială, scrise de mână în vechime, pentru a tracta despre affaceri publice și private.

Închiăiemă această lungă înșiruire de materie archeografice prin categoria complexă a *Instrumentelor și Uneltelor*. Aci încape : mobilierul casnic și public, religios și civile; uneltele de usă domesnică și de meserii; instrumentele artelor și ale industriilor; aparatele de cântărire și de măsurare; veșmintele și încălțămintele; stoffele, cusăturile și țesăturile de ori ce fel; ornamentele portative și giuvellele; armele și aparatele de războiu său de luptă; vehiculele său trăsurile de drum și vasele de plutire, precum și ori-ce alte obiecte cari nu'și ară găsi locul în cele noă categorii mai lămuritū specificate pêne aci. Museele de antichități conținū felurimi de asemené măruntaie cari nici ele nu sânt fōră de folosū când se potū explica de pre date sigure și fōră extravagantă, de ore ce și ele contribuiescū atunci a da o mai deplină cunnoscință despre vieța din trecut și despre gradul de cultură ale deosebitelor epoce și ale diverselor popóre.

Dar amă ajunsū în sfērșitū, domnilor, la termenul finale alū nomenclaturei nōstre. Amă prefiratū dinaintē dvōstre — și nu sciū cum să vē mulțumescū pentru răbdarea cu care m'ați ascultatū, — amă prefiratū, dicū, tōte ramurile archeologiei, atātū în cea-ce privesce noțiunile etice,

câtă și monumentele plastice și grafice cu a căror elucidare ea se ocupă.

Rămâne numai să ne întrebăm ce avem acum să facem cu atâta materială grămădită colé, dinainté noastră? Ca să începem, de pe cum avem de gând, ună studiū mai amănunțitū și mai precisū alū faptelor și alū obiectelor pe cari pêne acum le amă rōnduitū în categorii și speciū, trebuiă să decidem ună modū de procedere prin care să fim feriți de confusiune în mijlocul acestui dedalū de ruine și de eresuri, de frânturi și de datine în care ne amă afundatū.

Cum avem dar să facem?

Décă vomă cerceta în ce felū pêne acum s'a tractatū materia așa de variată a archeologiei, vedemă că unii aū adoptatū methodul *analyticū*, adică aū descrisū pe rōndū fiă-care categoriă de tradițiuni și de monumente, fōră ca să țină sémă nici de timpul, nici de locul în cari ele aū avutū rōndū pe lume. Alții aū îmbrățișatū systema *chronologică* și aū înșiratū faptele archeologice de pre ordinea în care timpul le a datū nascere; alții iar aū preferitū methodul *geograficū* și s'aū mărginitū a clasifica datine și monumente de pre țerrile în cari ele s'aū ivitū; în fine aū fostū și unii cari n'aū găsitū altū mijlocū mai practicū de-cătū acela de a înfățișa noțiunile archeologice sub forma *lexicografică* a unor dictionarii de antichități.

Câtă despre noi se înțelege că nu putem adopta în prelegerile ce ne propunem a ține, șirul alfabetic, care însă este fără îndoielă cel mai înlesnitor pentru cercetările grabnice ale cabinetului. Apoi, de am urma ordinea categoriilor pe cari le am enunțat adineuri, — pentru ca de la început să îngrădim bine coprintul archeologiei, — mă tem că, sărind mereu dintr'o țară într'alta și de la o epocă la alta, vom allege puțin folos pentru scopul suprem care l'am însemnat științei, acela de a determina în mod precis, caracterul etic și estetic al diferitelor culturi naționale din trecut. Apoi iar, tot cam la astu-fel de confușiune ne ară adduce și adoptarea exclusivă a methodului chronologic, de pre carele am fi nevoiți să amestecăm pe totu minutul și poporele și speciile.

Ne vom decide dar, domnilor, — și creș că așa făcem cum e mai bine, — ne vom decide a urmări cultura din popor în popor, de pe rîndul secolilor în cari ele se presentă și la fiă-care din ele, vom cerceta cari din materialele archeologice ce ni sunt acuma tôte cunnoscute, au luat dezvoltări mai caracteristice și mai importante.

Timpul ce ne este iertat să-l consacram fiă-cării culturi naționale, în rapidele studii ce se cuvine unui curs mărginit în numărul annilor școlari ai Facultăței, nici că póte da acum pasu a urma într'altu mod.

Ne vomă sili dar a schița în imagini scurte dar pre-cătă se va puté mai substanțială, elementele de cultură morală și artistică ale popórelor antichităței. Mai nainte ânsé de a ne opri în fața vre-unei anume națiunii, vomă arunca o răpide ochire asupra acelei viețe primordială a omenirei, pe care aă scos'o de curéndă de sub pământă agerii descoperitorii aī ramurei celei mai moderne din sciința antichităților, fundatorii archeologiei preistorice. De pre acele propylee ale archeologiei vomă privi seminția omenéscă încercându'si pentru prima óră ingeniositatea și îndemánarea prin trudnica confecționare a uneltelor de pétră și de osă, pe cari exploratorii acum le cullegă de prin tărámuri geologice ce s'aă socotită multă timpă anteriori chiar și creațiunei omului.

Lăsându-ne apoi la valle, în locuri din ce în ce mai puçină sělbatice, vomă cutriera antical Oriente, India cu înduósele'i ramificațiunii trans-oceanice din America, Egyptul, Assyria și Persia, Asia-mică și Palestina, Fenicia și Cartaginea, întrebândă în tóte aceste țării despre anticele lor religii, legiuri și datine, despre remășițele vechilor monumente ale lor.

Când o asemené treptată colindare ne va adduce péné în Grecia, atunci vă voiă cere ca să ne oprimă ceva mai îndelungă pe acele țermuri predilecte ale filosofiei, ale poesiei și ale bellelor-arte, pentru

ca de acolo să trecem apoi în Italia, unde tradițiunii și amintiri strămoșesci ne voru face iarăși să mânem mai cu stăruință.

Póte că va trece termenul întrunirilor noastre de două ani mai nainte ca să fi pututú eși din catacombele primilor creștini; dar déca cum-va sórtea destină acestei cathedre o vieță mai durabilé, apoi în periodul finale alú cursului, vomú poté să căutămú treptatú, prin întinderea secolilor de mijlocú, cari aú fostú elementele gârbovite ale traifului și ale artelor din imperiul byzantinú; ce aú sciutú să facă în acelașú cercú de activitate Arabii, acei impetuoși cotropitori cari într'o di s'aú reslățitú cu armele și cu cultura lor de la marea Indică pêne lá Oceanul Atlanticú; cum aú incolțitú și s'aú desvoltatú în Europa nordică și apusană vieța feudalé și artele gothice, și cum în fine totú cam p'acolo, a resăritú în diorile lumei moderne sórele strălucitorú alú Rennascerei!

Dupé o căllătoriă așa lungă și variată prin rēstimpii și prin răstavurile în cari s'aú semnalatú geniul și activitatea omenirei întregi, ce repaosú mai plăcutú și mai întăritorú poté-vomú afla, decâtú cercetândú în jurul nostru cu o pietósă sollicitudine acea scumpă moștenire de vechi datine și de vechi monumente pe care ne aú lăsat'o străbunii noștri, pe pământul multú-iubitú alú Patriei?

Dar bagú, cam târđiú, de sémă, domnilor, că pe

când eă îmi preâmbli privirile asupra unui viitoră depărtată și nesigură, ora trece și cu dinsa răbdarea d^{vóstre} se sleesce. Nu mi se cuvine a abusa mai multă de dinsa; permiteți'mă numai a vă vesti, sfârșindă, că mai nainte de a începe colindarea noastră archeologică prin timpii preistorici și pe țărurile orientali, mă voiu cerca în viitórele întruniri, a vă face cunnoscuți pe călléusii cari mă voră îndrepta în mersul meă, vă voiu arăta cine aă fostă întemeietorii sciinței archeologice; și apoi, după ce voiu fi rememorată pe toți ómenii de geniă și de merită ale căror viețe și lucrări constituiescă istoria sciinței archeologice, cu glasă umilită și rugătoră voiu adresa fiă-căruia din ei pe rōndă, o parafrașă a versurilor cu cari divinul poetă ală Italiei întempină pe maiestrul seă Virgiliă, când cu dinsul e să pornescă pe callea cea multă spinósă :

«O tu che mi guidi,
Guarda la mia virtù, s'ella e possente,
Prima che all' alto passo tu mi fidi.»

Astă-felă voiu dice și eă cōtre fiă-care din călléusele mele în archeologiă :

O tu ce'mă arăți callea,
Avé-voiu eă putere
Să te urmeză pre tine
În mersul tēă semetă?

A DOUA LECȚIUNE

Răspunsă la o imputare.—Istoria Archeologiei. Într'însa deosebimă trei perioade : *Antichitatea, Rennascerea și Epoca modernă.* — Spiritu nemișcătoru la poporele antice din Oriente. — Ellenii și Latini nu numai că au avut anticari specialiști, dar toți scriitorii lor sunt pentru noi prețioase isvóre archeologice. — Impărțirea lor în patru categorii : Periegeți, Scriitori tehnici, Eruđiți și Sofiști.—*Erodote.* Înarmorântările regilor scythi. — Logografii, Athiđii și Mystagogii. — *Polemonă.* Bicul Corcyrei.—Inscripțiuni antice cu devisuri de clădirii. — Descrierea Elladei de *Pausanias.* Jucle Olympică alu lui Fidas. — Artiști scriitorii.—*M. T. Varrone.* Tractatul său „*Antiquitates rerum*“. — Cartea despre arhitectură a lui *Vitruviu.* Muntele Athos și arhitectul Dinocrates. — Amintiri de archeologiă preistorică în Athena, în Roma și la noi.

DOMNILOR,

Mi s'a imputatū prin publicitate, cum că amū venitū dinaintē dvóstre spre a face *Archeologiă de pe salté*, pe când alții, sufflecându'si mánicele scormonescū cu sudori țerrána și frământă amarnicū pulbera ca să scótă din ele obiecte de artē antice și să le arate cu fală pe etagierele din cabinetele lor; s'a đisū că în lecțiunea de deschidere a acestui cursū așū fi făcutū «o dyatribă în

«contra anticarilor, colecționarilor, descoperitorilor
«de antichități, direcțitorilor de săpături și prin
«urmare și în contra Museelor.»

Dorindă a restabili faptele de pre cum sânt, da-
ți-mi voiă a repeți ceia ce se vede că unii n'au
auđitū bine din glasul meū, emoționnatū póte la
prima noastră întrunire și de óre-ce nedibăcia mea
ca oratorū mă silesce a scrie ceia ce amū a vē
spune, profitū de acéstă slăbicіune a mea spre
a reciti *întocmai* rōndurile în cari mai de-unăđi
m'amū cercatū a stabili distincțiunea între *archeo-*
logi și *anticari*. (1)

Acesté le amū đisū eū mai deunăđi. Dar decă
este necesariū să adducū infimei mele opiniuni sprī-
jinul unei autorități de primul rangū, voiū tra-
duce definițiunile illustrului Charles Lenormant sub
direcțiunea căruia s'au desvoltatū, în timpū de
trei-deci și duoī de anni, cele mai de frunte col-
lecțiuni de antichități ale Parisului. Marele ar-
cheologū Charles Lenormant carele, pēnē la 1859 a
fostū totū de-odată și unul din cei mai dibaci an-
ticari ai secolului, se exprimă într'astū-felū : (2)

(1) Aci s'au recititū cele spuse spre a caracteriza diferența între
arheologū și *anticarū*, în lecțiunea ânteia, de la cuvintele : «Dēcă
ea se servă și profită. . . . » (pag. 6), pēnē la frasea care se termină
cu : « de pre noțiuni sciințifice și raționnate. » (p. 8).

(2) *Charles Lenormant. Beaux-Arts et Voyages. Paris, 1861.*
vol. I. p. 430, unde se află reprodușă unū articolū intitulatū *L'ar-*
chéologie, son objet et ses conditions, care s'a publicatū mai ântēu
în «Encyclopédie du XIXe siècle.»

«În ziua de astăzi *arheologul* se cheamă acela căruia odinioară i s'ar fi dat numele de *anticar*, decât cumva anticarii de odinioară ar fi știut totu ceia-ce știu adevărații arheologi de astăzi. Ambele cuvinte de anticar și de arheolog sunt încă întrebunțate cam de o potrivă, însă cu oare-care delicată nuanță în înțelesul lor. *Anticar* este mai multu acela care *adună* monumentele antichității de-câtu acela care le *pricepe*; un anticar pôte ave gustu, tactu și obicinuință, fără de nici o erudițiune: d. Durand bună-ora, celu bine cunoscutu prin avutele și frumoșele colecțiuni ce își formase, era negreșitu un anticar, fără de a ave celu mai micu dreptu la titlul de arheolog. . . . Mă explicu: spre a se rădica cine-va pêne la știința arheologiei nu este de ajunsu ca să adune obiecte de artă antică, să le clasifice prin muzee, să cerce a le studia attributele și chiar să cate a le explica prin publicațiuni. Când aceluia îi lipsescu elementele științifice de comparațiune și principiile de critică, când acela e într'o nesciință absolută despre bazele istoriei artelor, ori care studiu alu său va fi infructuosu, ori care explicațiune va fi nesigură, ori care lucrare a lui va rămâne fără de folosu pentru știință.

«Iată din ce cauză, lucrări enorme asupra antichităților s'au pututu face în secolii trecuți, fără ca prin ele, adevărata știință a arheologiei să fi fostu încă întemeiată. Acestă onore revine totă timpilor noștri. . . .»

Aceste cuvinte adunate din scrierile unui fruntașu alu științei, ne punu pe callea ce ne o însemnasem pentru întrunirea noastră de astăzi.

Voiescu, domnilor, în trăsuri pre-câtu se va

puté mai răpidi, să schițeză istoria archeologiei și adică să vă presentă fasele diverse prin cari aū trecutū studiele anticariī pēnē la momentul când archeologia a luatū aspectul sub care îmi propuū mai apoi a vă o înfățișa.

Orī câtū ânsē m'așū sili să economisescū timpul și să cruțū obosirea atențiunei dvóstre, vėdū de mai nainte că voū avé multe nume proprii de înșirată, cōci în acéstă istoriă a opintirilor prin cari omenirea s'a cercatū a ajunge la cunnoscința trecutului sėū, fiă-care faptū este legatū cu unū nume de omū mai multū sėū mai puçinū illustru. Veți recunnósce în cursul studiilor nóstre că eru-dițiī, anticariī și archeologiī pe cari de la începutū voū să vė'i presentū în rōndul timpilor, ne vorū fi neîncetatū povățuitori, căllėuse și patroni în tóte cercetările nóstre ulterióri.

Cătū de mulți vi s'arū pără aceia pe cari îi voū numi, credeți că 'mī amū impusū datoria a allege din istoria archeologiei numai pe acei ómenī cari, într'unū modū mai precisū, caracteriză o epocă sėū o tendință.

Mai nainte de tóte amū allesū dintre autoriī antichităței ellene și latine, vre o căți-va din aceia pe cari archeologul trebuiă să'i rėsfoiască neîncetatū, ca nisce isvóre nesecate de fapte interesanți atâtū pentru cunnoscința ethică câtū și pentru cea artistică a popórelor din trecutū.

Astăzi ne vomî mărgini dar a face cunnoscință din punctul de vedere curatū anticariū, cu uniū din bărbații cari, în societatea ellenă și în cea romană aū fostū reprezentanții de căpeteniă ai sciinței nōstre.

Dupē dinșii vorū veni, la rōndul lor, erudiții și anticarii *Rennascerei*, cari aū deșteptatū sciința antichității din lungul somnū în care a zăcutū în secolul de mijlocū.

În fine, dupē trei, patru sute de anni de încercări numerōse și diverse, vomū vedē înjghie-bāndu-se sciința archeologiei din elemente adunate de secolī, dar acum mai āntēiu suppose la o critică comparativă și raționată.

Astū-felū vomū face să trecā desvoltarea istorică a sciinței ce ne ocupă prin cele trei stadii ale ei: — *Antichitatea*, cu poeții și prosatorii cari aū descrisū, purū și simplu, datinele și obiectele de artē ale timpilor vechi; — *Rennascerea*, cu toți anticarii și erudiții cari cu mai multă ardōre de-cātū ordine și pētrundere, aū căutatū prin rămășițele litterarii și plastice ale antichității, amintiri ale trecutului; și în fine, — *Epoca modernă*, epocă în care ómenī cu cunnoscințe variate, cu gustū încercatū și cu vederi întinse aū înălțatū archeologia la gradul de sciință filosofică, aū îndreptatū cu tăriă pașii ei cōtre principiile *Binelui* și *Frumosului*, aū făcutū dintr'insa basea ethiceī socialī și temeīul estheticeī.

Acéastă ochire preliminară asupra formărei și creșterei științei de care ne ocupăm, acestu studiu pregătitoru îndreptat asupra născerei și întocmirii treptate a noțiunilor archeologice nu va fi, credu domnilor, unu ce fôră de folosu; coci pe de o parte, vomu învêța printr'insul a ne feri de urmările greșite cari au ținutu în locu știința atâți mari de anni, iar pe de altă parte, elu ne va deprinde cu méthodele de critică, cu procederile de analysă și de comparațiune ce sânt mai cu succesu întrebuintate pentru a ajunge la stabilirea adevărurilor archeologice.

Chiar de astăzi vomu puté prețui de ce mare necesitate este pentru archeologi deplina cunoștință atâtu a monumentelor plastice câtu și aceia a scriitorilor anticu, spre a 'i pune mereu în prezență pe unu cu altele și dintr'o mutuă a lor controlare, a deduce elemente positive și necontestabilu pentru istoria culturii timpilor anticu.

Vomu vedé totu-de-odată de câtu ajutoru ne sânt datinele ce se cullegu chiar și din acei autori vechi, cari de siguru nu au așternutu cugetele și știința lor cu gândul premeditatu de a tracta materie archeologice, ci numai au scrisu cu ideile timpului pe când scriau și în cercul de activitate alu epocii lor.

Aci se născé întrebarea decă în societățile vechi au existatú séu nu ómeni cari să facă anume pro-

fesiune de archeologi s u cel  pu in  de anticari, cari să'si petrec  timpul cercet ndu datinele  i monumentele vechi  i să se ocupe a le  mp rt si contemporanilor  i a le transmite posterit ii?

Dec , pentru a da un  r spuns  la o asemenea cestiune, am  consulta numai ideile, applecările, gusturile  i mai alles  *maniele* educa iunii n stre moderne, am  fi neap rat  condu i a crede că al  duoil  om  n scut  pe lume a trebuit  să fiă anticar   i s'a preocupat   ndat  să păstreze, să admire, să amintesc   i să commenteze cu mai mult  s u mai pu in  isteciune ideile, faptele  i operile antecesorelui s u.

Într'adev r , a doua genera iune de muritori a g sit  f r   nduoiel  pre p m nt , rem si e de la cea d' nt u. Ea, dec  cumva ar  fi fost  mi cat  de spiritul vio u  i curios  al  lumei civilizate, le ar  fi privit  negre it  pe acel  ca lucruri învechite, ca antichit i bune numai spre a'i aminti despre trecut . Dar în societ iile primitive spiritul pare a fi avut  dispo iunii mai dom le, mai len se, mai st rui ore; mintea concepea mai cu a-nevoin ; ideile veneau greu,  ncet ; ele se t rrau, nu sbura   i  ndat  ce ajungeau a c p ta o formă  re-care, ele nu se mai transforma  cu înlesnire; activitatea era restr ns  în cercuri mărginite. Copilul nu scia  i nu făcea mai mult  de-c t  ceia ce  nv tase de la p rin i; tradițiunea era lege. Ima-

ginațiunea rămânea staționnară ; artea sta pe loc și astă-felă nimicū nu se învechîa în ochii generațiunilor omenesci.

Acestū spectacolū ni'lū presentă în genere vechile societăți orientali, cari parū a fi întrebuițatū miī de anī spre a dobēndi culturī pe cari secolī le țineaū înțepenite în locū totū aceleași și pe cari numai catastrofe gigantice le cufundaū în peire, fōră ca timpul să le fi schimbatū din starea lor primitivă.

Când astăzi ne aruncăm dar privirile asupra anticelor civilizațiuni ale Indiei, ale Egyptului, ale Assyriei, produsele lor ni se arată sub formă de petrificațiuni seculari ; într'unele vedemū copii gârboviți, cari aievé n'aū avutū juniă ; într'altele moșnegi vērtoși pe cari nu 'i-aū pututū sdrobi bētrânețile.

Înrădēcinatele lor întocmiri theocratice, uriașele lor grămădiri de popōre sub domniī despotice aū păstratū unū minunatū caracterū de stabilitate în tōte datinele și în tōte monumentele ce ne aū venitū pēnē acum la cunnoscință. Neclintite și nestrămutate, ele aū înfruntatū și mulți secolī de mărire și lungi timpī de uitare.

De ele se pōte dice ceia ce a đisū poetul nostru despre țaria împunētōre a nopței :

Tăcere este totul și nemișcare plină.

Încântecū seū descântecū pre lume s'a lăssatū !

În acele societăți în cari nimicū nu se învechîa,

nimicū nu se schimba, în cari legi, usuri și monumente vechi erau totū ele mereū noue, în acele societăți n'aū pututū să fiă anticari, adică ómenī specialī cari să amintescă lumēi preînouite despre cele vechi. Nici o scriere de acestū felū nu ni s'a păstratū din țerrile antice ale răsăritului și suntemū în dreptū a crede că nici că a fostū acolo vre-o dată cine și ce să ne păstreze.

La Greci însē nu mai este totū așa. Unū spiritū mai viū, mai sprintenū, mai mișcătorū, mai multiplu iniméză acea națiune de eroi și de neguțători, de filosofi și de artiști. Ei în tóte laturile cată cǎrrări noue pentru activitatea ómenescă; ei mereū inventă, schimbă, prefacū.

Se înțelege că într'acestū neastēmpērū alū minței, geniul ellenū carele a trasū dupē sine pe acela alū Romei, așa dar geniile întrunite ale Ellenilor și Latinilor s'aū repurtatū une-orī și cōtre cele trecute; atunci s'aū ivitū ómenī cari s'aū preocupatū și de vechile datine și de vechile monumente. Aceia aū fostū precursoriī sciinței nōstre, *arheologii* sēu *anticariī* societăței antice.

Dar nu numai operile lor, adică scrierile specialī despre cele vechi, «*Antiquitates*», aū ađi în ochiī nōstrii o valóre arheologică; cei cari aū descrisū traul și artele din propriul lor timpū, cei cari nu s'aū preocupatū de străbunī ei numai de contimporanī, aceia chīar nu offeră mai pučinū interesū

pentru noi ca isvóre archeologice, cöcî astăđi și din acele descrieri noi putem extrage numeroase noțiuni despre viața trecutului. Ceia ce era *adî* pentru dînșii a devenit totu *veri* pentru noi.

Așa dar, modificându ore-cum și completându clasificățiunea pe care a stabilit'o renumitul archeologü germanü C. Otfried Müller, în *Manualul său de Archeologiă a artei*,⁽¹⁾ vomü admite patru speciî de autori antici, greci și latini, ca premergători ai sciinței archeologice și mai cu osebire prețioși pentru elementele anticarii ce aflămü în scrierile lor.

Aceștia sînt : scriitorii *periegeți*, *περιηγηται*, călători geografii și istoricii cari descriu în opere narrative, obiectele de artă și usurile de prin localitățile ce au vizitatü; *artistii*, sêu ómenii tehnicii cari au scris tractate și commentarii despre artele practicate de dînșii și de alții; *erudiții*, cullegători de fapte antice de ori-ce ordine, cari mai cu sémă publicaü scrieri sub numirea de *Antiquitates*, și în fine *sofiștii*, *σοφισταί*, cari au luatü dreptü subiecte ale compozițiunilor lor rhetorice, materie cullese în dominiul vieței sociali sêu în acela alü artelor.

(1) *K. O. Müller. Handbuch der Archaeologie der Kunst. 3te Auflage mit Zusaetsen von Fr. W. Welcker. Breslau, 1848. § 35.* — Există și o medioceră traducțiune francesă de *P. Nicard* a acestei însemnate cărți, printre manualele populare și se *Manuels-Roret*, (Paris) 1841, cu unü atlas de figurî.

Pe lângă acești reprezentanți óre-cum mai directi ai archeologiei în vechile litteraturi, se rânduiescú toți poeții, istoricii, filosofi, lexicografi și polygrafi anticí. Nici unul nu se póte socoti ca fórá de folosú pentru cunnoscința culturei morali și artistice a trecutului. Fia-care din ei sciá sá respundá cu câte o vorbá buná, cu câte o povată folosítóre, archeologului care vine sá 'i o cérá la timpú priinciosú.

Ne este peste putința a întinde aci o listá completá nici măcarú a acelor scriitori anticí pe cari 'i amú puté coprinde în cele patru clase de isvóre archeologice de cari amú vorbitú. Totú ce putemú face este de a allege d'a lungul timpilor, atátú în Grecia câtú și în Italia, pe câtí-va din cei mai de frunte scriitori *periegeti*, *artiști*, *eruditi* și *solisti*, spre a aráta în puține cuvinte, întrú câtú și în ce modú ei vinú astá-đi în ajutorul sciinței nóstre archeologice.

Décá amú lua, în acéstá enumerare făcutá pe sárite, ordinea chronologicá și totuși ne amú feri de toți poeții, chár de Omerú și de Esiodú, acei pictori vii și fideli ai societáților în cari au tráitú, acei pietoși rapportori ai vechilor datine, amú întelni pe pragul litteraturei în prosá a Ellenilor, pe istoricul Erodote, celú mai perfectú și celú mai sciutorú dintre anticii *logografi* séú povestitori de fapte vechi, de datine strămoșesci.

Erodote născutū, precum sciți, domnilor, printre Grecii din Asia Mică cu vre o 500 de anni mai nainte de Christos, a cutrieratū lumea de pe atunci adică a pētrunsū în Asia apusană, a fostū în Egiptetū și a colindatū prin tōte aședēmintele ellinesci de pe țermurile asiatice și europene ale mărei Mediterrane.

Pretutindenī elū a însemnatū ce i se spunea și pe ici pe colé, ceia-ce vedé cu ochii. Firea ilū înzestrase cu minunatul talentū de a da povestirilor sale unū farmecū nespūsū; ilū citește cine-va cu aceea plăcere pe care o simte totū omul la orī-ce vēr-stă, când ascultă la basne frumosū povestite. Dar basnele lui Erodote, pe care elū le a înșiratū fō-ră altă ordine de-cătū cotiturele bogatei sale memorii și rēsfățările plăcutului sēū stylū, basnele lui, di-cū, sūnt mai adesé adevēruri prețioșe despre cultura popórelor pe cari le a visitatū; sūnt și însemnări despre monumente, pe cari descoperirile de astă-dī vinū pe tótă đioa a le întemeia. Ne bucurămū și ne minunămū de sagacitatea lui Erodote, de câte orī se adevereză prin fapte nouē, vre o spusă a lui; dar totū de o dată nu ne putemū tănui une-orī lipsa de spiritū criticū care a domnitū în unele observări și explicări pe cari elū le dă. Adesé elū a trecutū cu vederea fapte de cele mai însemnate, a ocolitū monumente de cele mai semețe; alte orī iar a datū cređēmētū celor mai ab-

surde fabule cu cari îl amăgeau pe dinsul, călătorii străini, pământenii glumeți și prefăcuți; apoi în totu-d'a-una preocupat de a fi plăcut și lesne de înțeles pentru compatrioții săi, el a căutat mai puțin a păstra adevărata fisioniomă a celor vădute și audite de dinsul de-cât a prezenta sub forme accesibile Ellenilor ideile și imaginile culse de prin țări depărtate. Astă-fel el a știut să dea descrierilor și faptelor adunate de prin zarea cea mai întunecată a orizontului ellinesc, o înfățișare adimenitoare și prietenoasă, în care Ellenii cei mult caprițioși n'aveau a se sfi de nimic străin și neplăcut.

Erodote însuși, în nouă ale sale cărți denumite de pre cele nouă înțelepte fiice ale Memoriei, e plin de amănunte cari astăzi încă au un vii interes archeologic.

Să luăm îndată, domnilor, un exemplu și să îl luăm, decât nu privitor chiar la patria noastră, dar cel puțin la o țară vecină cu care timpul ne va dovedi poate că avem multe înrudiri, măcar pe țărâmul archeologiei. Asemene exemple ne vor face, credem, să prețuim mai bine valoarea archeologică ce are pentru noi autori antici.

În a patra carte, — cea care sub numele Melpomenei, musa tragică, vorbește despre Thracii, Geții, Scythii și despre toate popoarele ce se perdeau în timpii depărtați prin căța locurilor pe «unde ae-

rul, ȕice Erodote, mai-multe luni d'a rȕndul se ȕmple de fulgi ŝi unde pȕmȕntul cȕrunȕesce,» — ȕn a patra carte a sa, Erodote ne spune cum se ȕngropaũ regii Scyȕhilor ŝi ce felũ de morminte li se ȕnȕlȕtaũ : (1)

«Mormintele regilor, ȕice elũ, sũnt ȕn țȕrra Gerrilor, acolo unde Boristhenele ȕncepe a fi pluteșũ. Acolo, cȕnd la dȕnșii mȕre unũ rege, ei sapȕ o grȕpȕ mare pȕtratȕ ȕn pȕmȕntũ ŝi sfȕrșind'o, ȕeapȕ pe mortũ cu trupul scȕldatũ ȕn cȕrȕ, ȕi despintecȕ ŝi ȕ curȕȕȕ pȕntecele, ȕmplȕndu-le cu ismȕ pissatȕ, cu miresme, cu sȕminȕte de selinȕ sȕlbaticȕ ŝi de anasonũ, ȕlũ cosũ la locũ ŝi ȕlũ ducũ ȕntr'o cȕrrușȕ pȕnȕ la altũ poporũ. Apȕi aceia la cari ducũ ȕn trȕsurȕ pe mortũ, facũ ŝi ei ca Scyȕhiĩ ceĩ regalĩ, adicȕ ȕșĩ taiȕ bucȕȕelle din urechĩ, ȕșĩ tundũ pȕrul jurũ ȕmprejurul capului, ȕșĩ crestȕzȕ cu cușitul braȕele, ȕșĩ sfȕșia fruntea ŝi nasul ŝi ȕșĩ strȕpungũ mȕna stȕngȕ cu sȕgetȕ. De aci ducũ totũ ȕn cȕrrușȕ trupul regelui, la altũ poporũ peste care elũ a domnitũ, ȕar ceĩ la cari a sositũ mai ȕntȕiũ, ȕlũ urmȕzȕ. Dupȕ ce aũ purtatũ trupul pe la tȕte popȕrele, ȕn sfȕrșitũ ajungũ ŝi la Gerri,

(1) *Herodotis IV, 71*: «Ταφαὶ δὲ τῶν βασιλέων ἐν Γερόδοισι εἰσὶ, ἐς ὃ ὁ Βορυσθένης ἐστὶ προσπλοτός. ἐνθαῦτα, ἐπειὴ οἱ ἀποθάνῃ ὁ βασιλεὺς, ὄρυγμα γῆς μέγα ὀρύσσουσι τετραγώνον. ἐτοῖμον δὲ τοῦτο ποιήσαντες, ἀναλαμβάνουσι τὸν νεκρὸν, κατακεκρωμένον μὲν τὸ σῶμα, τὴν δὲ νηδὺν ἀνασχιθεῖσαν, καὶ καθαρθεῖσαν, πλὴν κυπέρου κεκομμένου καὶ θυμῆματος καὶ σελίνον ὀπέματος καὶ ἀννήσου, συνεξάμμενην ὀπίσω, καὶ κομίζουσι ἐν ἀμάξῃ εἰς ἄλλο ἔθνος. οἱ δ' ἂν παραδέξωνται κομισθέντα τὸν νεκρὸν, ποιεῦσι τα περ οἱ βασιλῆῖοι Σκύθαι τοῦ ὁτὸς ἀπωτάνονται, τρίχας περικείρονται, βραχίονας περιτάμνονται, μέτωπον καὶ ῥίνα καταμύδονται, διὰ τῆς τε ἀριστερῆς χειρὸς δὶστούς διαβυνέονται. ἐνθεῦτεν δὲ κομίζουσι ἐν ἀμάξῃ τὸν νέκυν τοῦ βασιλέως εἰς ἄλλο ἔθνος τῶν

cari sânt celū mai depărtatū din némurile supuse lor și unde ilū și îngropă. Acolo dar, depuindū trupul în grópa ce 'i a fostū pregătită, întinsū pe unū așternutū de verdéță și înfigendū ici și colé împrejurul mortuluī sulițe, ei aședă d'asupra lemne și le accopere cu ramuri verđi de richită. În locul câtū mai rămâne golū în grópă ei depunū pe una din țuitorile regelui sugrumată, pe pimnicerul, pe bucătarul, pe comisul, pe slujitorul, pe vestitorul lui, vre o căți-va cai de ai săi, prinóse din tóte avuțiile lui și mai multe vase de aurū, cócī argintū și aramă ei nu întrebuintéză. Dupě ce au făcutū acesté, ei înalță d'asupra o mare movilă, lucrândū toți împreună cu mare sirguintă și silindu-se a o face câtū se va puté mai naltă.»

Așa povestese Erodote, căruia amū încercatū să'i păstrezi și limba lui cea bătrânescă. Părintele Huc, unū căllătorū francesū din secolul nostru, ne attestă că în Tartaria asemené obiceiuri barbare, pe cari și pe la anul 1247 franciscanul Plaine del Carpino le constatase la curtea chanului mongolū Bathiī, încă și pêne acum se păstréză la

αρχουσι οἱ δὲ σφι ἔπονται, ἐς τοὺς πρότερον ἦλθον. ἐπεὰν δὲ πάντας περιέλθῳσι τὸν νέκυν κομίζοντες, ἐν Γέροισι ἔβχατα κατοικημένοισι εἰσι τῶν ἐθνῶν τῶν ἀρχουσι, καὶ ἐν τῇσι ταφῆσι καὶ ἔπειτα, ἐπεὰν θέσῃ τὸν νέκυν ἐν τῇσι θήκησι ἐπὶ στιβάδος, παραπήξαντες αἰχμᾶς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ νεκροῦ, ξύλα ὑπερτείνουσι καὶ ἔπειτα ὀφί καταστεγάζουσι. ἐν δὲ τῇ λοιπῇ εὐρυχωρίῃ τῆς θήκης, τῶν παλλακῶν τε μίαν ἀποπνίξαντες θάψουσιν, καὶ τὸν οἰνοχόον, καὶ μάγειρον, καὶ ἵπποκόμον, καὶ θιήκονον, καὶ ἀγγελιφόρον, καὶ ἵππους, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀπαρχὰς, καὶ φιάλας χρυσίας. ἀργύρῳ δὲ οὐδὲν οὐδὲ χαλκῷ χρέωνται ταῦτα δὲ ποιῆσαντες, χοῦσι πάντε χῶμα μέγα, ἀμιλλεόμενοι καὶ προθυμέμενοι ὡς μέγιστον ποιῆσαι.»

înmormântarea căpeteniilor; (1) dar e unŭ faptŭ și mai doveditorŭ despre veridicitatea și exactitudinea ȃiselor istoricului ellenŭ.

Sunt abié câți-va anni de când unŭ profesore de la Universitatea din Oxford, d' George Rawlinson a publicatŭ în patru volume, o traducțiune engleză a Istoriei lui Erodote, (2) însoțită cu o mulțime de note critice luate din cele mai bune isvóre. Meritul principale alŭ acestei cărți, prețiosă pentru archeologia, este că traducătorul a cătatŭ prin commentariile sale, să pună în comparațiune ȃisele lui Erodote cu rezultatele cele mai noue ale sciinței, cu descoperirile ethnografice, limbistice și archeologice ale secolului nostru.

Povestirile despre Egiptŭ ale istoricului ionicŭ sŭnt controlate de pre scrisele ieroglyfice; cele despre Assyria și Persia, de pre inscripțiunile cunei-formi; cele despre Grecia și Asia mică sŭnt prefirate prin critica archeologiei moderne; chŭiar și cele despre Scythia n'aŭ rămasŭ neluminate prin novele descoperiri, ce s'aŭ făcutŭ de curëndŭ în ținuturile anticei barbarii scythice.

Vă recomandŭ cu deosebire, domnilor, pe Erodotele englezŭ alŭ lui Rawlinson, ca o carte de mare utilitate pentru istoriă și archeologia.

(1) *D'Arvezac. Notice sur Plan du Carpin. Paris, 1839. — Le R. P. Huc. Souvenirs d'un voyage dans la Tartarie. Paris, 1850.*

(2) *History of Herodotus, a new english version by G. Rawlinson. London, 1862.*

În paragraful despre înmormântarea regilor Scythi, pe care îl citirăm, commentatoarele reproduce în resumată toate descoperirile ce s'aŭ făcută la 1831 și anii următori, în Crimeea și mai cu seamă în préjma orașului Kerç.

Pe malul meridionale ală Bosforului Cimmeric, în Taurida thracică, înfloreă în vechime cetatea Panticapea, coloniă grăcă a Miletului, asvărlită pe țermurile neospătose ale borealului Euxin. Acolo 'și a dată sfârșitul neîmpăcatul dușmană ală Rômanilor, regele Mithridate și numele lui a rămasă pêne astăzi unui munte, de la care se începe un șiră de numeroșe movile. De patru-șeci de ani încôce învătășii ruși și străini, — printre cari se numără cu mare laudă și răposatul Moret de Blaremburg, moșul compatrioșilor noștri de acestă nume, — învătășii, dică, aș săpată acele movile și în mai multe din ele, aș găssită încă schelete de regi Scythi lungite pe așternuturi de frunșe uscate, impresurate cu sulite și cu arme, ocolite de alte schelete de femei, de servi, de cai; ba încă aș aflată în acele morminte instrumente și vase prețioșe de lemnă, de osă, de lută și de aură, obiecte de artă în cari perfecțiunea și gustul Ellenilor pară a se fi mlădiată de pre usurile, de pre placul și de pre cerințele Barbarilor.

Vomă avé ocasiune, domnilor, a reveni asupra interesanșilor antichitășii ale Bosforului Cimmeric,

cari aũ înavuțitũ așa de multũ museul Ermitagiului din St. Petersburg; vomũ vorbi în parte despre Kul-Oba, despre Țarskoĩ Kurgan, despre Certamlík și despre atâté alte movile vechi, cari aũ datũ sciinței anticarie bogatul lor contingente. De o cam datã ânse, sã ne mǎrginimũ a constata, de pre unicul exemplu aci addusũ, însemnãtatea ȓiselor lui Erodote în materiã de antichitãți.

Numindũ pe Erodote în fruntea scriitorilor *periegeti* ai Elladei, amũ avé în urma lui sã citãmũ o mulțime de scriitori de a doua și de a treia mână, ale căror opere, aȓi perdate, se referreaũ, de pre spusa altora, la faptele, datinele și monumentele diverselor pãrți ale lumii pe atunci cunnoșcutã. O serie întregã de litterați modești aũ scrisũ numai despre Athena și împrejmuirile ei; aceia s'aũ numitũ *Atthidi* și celũ mai vestitũ dintre dînșii a fostũ Filochorũ, fiul lui Cyenus, ὁ μάντις καὶ ἱερόσκοπος, proorocul și ghicitorul.

Pe lũngã tóte templele cele multũ frecuentate ale Greciei, trãia, de pre cum ne spune veselul Lucianũ, o clasã de ómenĩ cari arũ fi muritũ de fóme decã n'arũ fi gãsitũ închinãtorĩ cuvioși și cãllëtorĩ curioși, cărorã sã le arate cu o micã platã, minunile locurilor sãnte și sã le povestescã basnele ȓeilor și ale eroilor.

Astãȓi, unor asemené ómenĩ, palavragiĩ și limbuți, le ȓicemũ *ciceroni*, batjocorindũ pe nedreptũ nu-

mele illustrului oratoru latinu. Grecii îi numeau *ἐξηγηται*, explicatori, *μυσταγωγοί*, introducători la mysterii și *οἱ ἐπὶ θαύμασιν*, cei ce spunu despre minuni. Cicerone, neprevădendă, sormanul, ponosul ce avea să'lă ajungă, vorbește și elu despre «*mystagogi Jovis Olympiæ et Minervæ Athenis.*»

Este forțe probabile că din spusele acestui felu de ómeni, cǎlătorii cei cu gându de a scrie, adică *periegeții* au păstratū posteritǎței multe fabule, pe cari ei înșiși nu sciau mai adese să le supună la vre o critică. Într'unu locu, Atheneu, scriitoru grecu din alu 11^{le} secolu creștinu, plinu de anecdote asupra antichitǎței, ne rapórtă cum că Polemonu, unul din cei mai erudiți periegeți ai Greciei, spunea despre unu precesore alu sǎu, numitū Ister, că așa de puçinū era priceputū în meseria sa în-cǎtū arū fi meritatū să'lū innece cineva în ríul omonymul sǎu, *εἰς τὸν ὁμώνυμον κατεπόντου ποταμὸν.*

Acestū Polemonu, căruia i s'a disū *στηλοκόπας*, adică iscoditoru de inscripțiuni, trăia cu vre o duoë sute de anni înainte de Christos; elu era născutū în Noua Troiă — Ilión nova — și, cercetândū cu deamēruntul antichitǎțile patriei sale, elu a scrisū, se vede, o carte voluminosă despre locurile pe cari întreprindătorul germanu Schliemann le a săpatū mai deunăđi pēnē la o adūncime de patru-spre-dece metri și mai bine, cheltuindū sute de

miî de franci ca să scotă din pământu antichitățile istorice și preistorice ale anticei Troie.

Asupra lui Polemonă, modelul periegeților elleni, a scrisă o mică și elegantă monografiă,⁽¹⁾ d. Emile Egger, profesore de litteratura ellenă la Facultatea din Paris, căruia, ca vechiū alū sēū scolarū, imi place a'i adduce cu orī ce ocasiune și mai cu sēmă de pre acēstă născēndă cathedră, tributul meū de affectuōsă recunnoscință. Urmărindū cu gēndul pe Polemonă, în tōte căllētoriele sale, d^l Egger, din adunătura fragmentelor vechiului scriitorū, ne explică unele din inscripțiunile cullese de dinsul în Athena, în Delfi, în Beoția și aūrē; ne vōrbesce despre odórele ce Polemonă vēduse în templele Acropolei și despre picturile ce elū admirase la Propylee; în fine remmemorēză multe alte amērunte ale căllētoriei uītatului periegetū.

«Odórele depuse în templul Minervei, ȃice d^l Egger, eraū de totū felul, de totū prețul și din epoce felurite. Unele eraū daniī voluntarie, altele curiosități luate ca pradă în resbōite și adduse de oștirile atheniane. În fiășī-ce annū se făcea inventariul lor, pe care pāzitorīi templului ilū transmiteau, împreună cu chiāile comórei. În colecțiunile de inscripțiuni grece ale d^{lor} Boeckh, Rizo-Rangavi și Philippe Le Bas se găsescū lungi fragmente de asemené inventarie, în cari figurēză une orī și nume

(1) Polémon, le voyageur archéologue. Esquisse de l'antiquité, publicată în «Revue Archéologique», III annū. 1847. Paris.

de personnage istorice Numai thesaurele u-nora din bisericile creștine se pot^u asemui cu acele bogate colecțiuni depuse în Acropolea Athenei, în templul lui Apollon^u Pythian^u din Delfi, în acela al^u lui Apollon^u Didyme^u din Milet^u. Din atât^e obiecte, forțe puține a^u ajuns^u p^en^e la noi, p^re puține mai cu s^emă din acel^e căror^a materia le da un^u preț^u mare. . . . »

Spre completarea celor raportate de d. Egger să adăogim^u că salele de antichități din British Museum în Londra conțin^u astăzi prețioase inscripțiuni cu inventarie ale obiectelor depuse în Parthenonul din Athena; iar asupra galeriei de tabele ce Polemon^u dice a fi văd^ut^u la Propyleele Acropolei, a scris^u d^l Beulé, eminentele archeolog^u pe care mai înt^eru luptele politice ale Franciei și apoi o răpide m^orte l'a^u răpit^u mai deunăzi sciinței; d^l Beulé a consacrat^u Pinacothecii de la Propylee, un^u capitol^u din frum^osa d^{sale} carte, «l'Acropole d'Athènes», (1) în care d^{lui} a expus^u descoperirile ce făcuse în anul 1853 la p^orta, la zidurile, la turnul și la scara Acropolei. O inscripțiune scrisă cu litere grece archaice pe o placă de marmoră, remem^oreză a^ul, la intrarea acelei vechi cetăți, la Propylee, acest^u fapt^u de o mare importanță pentru istoria și artele anticei Athene.

Aș^u mai vorbi, domnilor, despre Polemon^u, «di-

(1) *Beulé. L'acropole d'Athènes, vol. I, chap. 8. Paris, 1853.*

buitorul de inscripțiuni» alū antichității, predecesorele prin urmare alū ilustrilor epigrafisti Boeckh, Philippe Le Bas, Rizo Rangavi, Beulé și alții; dar 'mi e témă că aveți să'mi applicați mie dicetorea grecescă despre *biciul Corcyrei*.

Dați'mi voiă celū puçinū să vă mai spuū din ale lui Polemonū, acéstă mică istorióră :

«În templul lui Joue la Dodona sūnt două stōlpi vecini și de aceeași nălțime; pe unul se află unū vasū de aramă cam de mărimea căldărilor nōstre; pe celū-l-altū stă unū copillū cu unū biciū în mâna dréptă; alū douăle stōlpū, celū cu vasul, este d'a drépta copillului. Când începe să battă vântul, șuvițele de metallū ale biciului se mișcă pare-c'arū fi adevērate curelle și isbescū vasul, făcēdu'lū să rēsune pre câtū timpū ține și vântul.»

Acéstă minune urlătore, adaoge Strabone,⁽¹⁾ era unū darū alū Corcyreilor și de aceea s'a aplicatū celor obositori prin a lor multă vorbă, porecla de *Biciū alū Corcyrei*.

Ferescă-vē Domnul de asemenē biciū, mai allesū când batte în vasele dogite ale anticarilor!

Pēnē aci pare că vorbirāmū, domnilor, numai despre scriitori din clasa periegeților, călători geografii și istoricii ai antichității ellene, și încă n'amū terminatū cu dînșii.

Dar să înterupemū unū momentū biografia ilustrilor periegeți ca să amintimū, de pre spusele

(1) *Strabonis lib. VII, fragm. 3. η Κερυνγαίων μίδριξ.*

lui Pliniu, lui Vitruviu și altora, că printre artiștii Greciei au fostu mulți cari au scrisu, unii tractate tehnice despre artele lor, despre arhitectură, sculptură, torentică, pictură și altele, iar alții, comentarii asupra operilor ce au executat, său, ca să vorbimū mai de pre limbagiul usuale de astăzi, *devisuri descriptive* și *explicative* ale lucrărilor lor. Ceia-ce d^l Viollet le Duc, restauratoarele catedralei Notre Dame din Paris a făcutu mai deunăzi pentru admirabila sa operațiune de restaurare; ceia-ce d^l Garnier, arhitectul noiei Opere de pe Bulevardul Italianilor a făcutu pentru creațiunea sa, Ictinus și Carpionu, acum vre o 2200 de anni l'au făcutu și ei pentru Parthenonul din Athena; iar Filonū, constructorele basinului din Pireu, pentru minunata sa clădire navale.

Dar operile acestora și ale altor mulți artiști scriitori ai Elladei s'au perduto și acum, spre a ne da o scurtă dar pozitivă idee despre partea practică a mărețelor construcțiuni antice, avemū numai fragmente de inscripțiuni parietali, păstrate în British Museum, în Luvru și în templul lui Theseu din Athena, în cari inscripțiuni staū așternute pe pétră socotelile ce s'au ținutu la clădirea unora din acele splendide monumente.

Ânsă, pentru descrierea monumentelor Greciei dintr'unu punctu de vedere mai multu pittorescu și anecdoticu, posedemū încă unu isvoru de o imensă

însemnătate. Cu tótă lipsa de critică, cu tótă confusiunea de stylū ce i se impută, itinerariul séu diarul de căllătoriă alū lui Pausanias, intitulatū 'Ελλάδος περιήγησις, este o scriere prețioasă.

Pausanias, carele se născuse în Cesarea Cappadociei cu vre unū secolū și jumătate în urma lui Christos, după ce căllători prin tótă Grecia, prin Asia și Africa mediterrani, se stabili la Roma, și publică acolo, în dece cărți, tóte însemnările sale adunate pe drumū în Ellada; elū vorbi pe rōndū, despre monumentele Atticeī, Corinthului, Laconiei, Messeniei, Elidei (în douē cărți), Achaiei, Arcadieī, Beoției și în fine ale Focidei.

N'amū de gēndū, vē asigurū, domnilor, să vē înșirū cu de amēruntul tóte cele ce spune Pausanias în voluminósele și multū coprinđetőrele sale cărți. Cređū chīar că acēsta arū fi de prisosū.

Scopul învățămētului la care amū cutezatū a mē urca, nu este de a expune în tóte amēruntimile sale întregimea unei materii, fōră de a lăsa nimicū la ulterióra cercetare a ascultătorilor, dori-tori de a învăța. La unū cursū de Facultate nu vine cine-va pentru ca să învețe pe deplinū unū complexū totale de materie attingetőre de vre unū obiectū, ci mai multū pentru ca să învețe methodul de pre care se facū studiile în diferite materie, pentru ca să 'și formeze gustul de studiū, pentru ca să se deprindă a studia lucrurile în adūncul lor.

Aşa dar, pentru Pausanias ca și pentru ceilalți corifei ai anticarilor din vechime, voiu căuta numai a 'lă caracteriza printr'o simplă citațiune.

Să deschidemă pe Pausanias la cartea v, despre Elida, capū xi, în care se coprinde descrierea statuei lui Joue Olympicul, opera de căpeteniă a marelui sculptorū Fidiās. Traducemă întocmai din Pausanias : (1)

«Șede ânsē pe tronū ȃeul, lucratū de aurū și de fildeșū ; pe capū pōrtă o cununnă ce imită frunȃișul de măslinī. În mânā drēptă ține o Victoriă și ȃinsa de aurū și de fildeșū, cu cordelle în mânā și pe capū cu o cununnă. În mânā stîngă a ȃeului se află unū sceptru, înfloratū cu totū felul de metallurī ; pe d'asupra lui stă acuila. De aurū sînt și încălțămintele ȃeului și mantia lui; pe acelu veșmētū sînt închipuite animale și florī de crinī. Însuși tronul este o împestrītare de aurū și de petre scumpe, o îmbinare de abanosū și de fildeșū. . . .»

Urmēză apoi descrierea amēruntītă a ornamentelor artistice și allegorice ale tronului, care se sfēr-

(1) *Pausaniae Graeciae descript. lib. v. Eliacorum prior, 11 :*

«Καθέζεται μὲν δὴ ὁ Θεὸς ἐν θρόνῳ χρυσοῦν πεποιημένος καὶ ἐλέφαντος. στέφανος δὲ ἐπίκειται οἱ τῆ κεφαλῆ, μεμιμημένος ἐλαίας κλώνας. ἐν μὲν δὴ τῆ δεξιᾷ φέρει Νίκην ἐξ ἐλέφαντος καὶ ταύτην καὶ χρυσοῦ, ταινίαν τε ἔχουσαν, καὶ ἐπὶ τῆ κεφαλῆ στέφανον τῆ δὲ ἀριστερᾷ τοῦ Θεοῦ χάριέν ἐστὶ σκήπτρον μετάλλοις τοῖς πᾶσιν ἠνθισμένον. ὁ δὲ ὄρνις ὁ ἐπὶ τῷ σκήπτρῳ καθήμενος, ἐστὶν ὁ ἀετός. χρυσοῦ δὲ καὶ τὰ ὑποδήματα τῷ Θεῷ, καὶ ἱμάτιον ὠδαίντος ἐστὶ. τῶ δὲ ἱματίῳ ζώδιά τε καὶ τῶν ἀνθρώπων τὰ κρίνα ἐστὶν ἐμπεποιημένα. ὁ δὲ θρόνος ποικίλος μὲν χρυσοῦ καὶ λίθοις, ποικίλος δὲ καὶ ἐβένῳ τε καὶ ἐλέφαντι»

șesece cu următoarea anecdotă. După ce Fidiias termină minunata sa lucrare, însuși Jove îi manifestă a sa mulțumire; se dice că atunci Deul, din ceruri trăsni lespedeaa pavimentului, chiar în fața mărețului său chip!

Unu archeologu și eminente criticu de arte francez, Quatremère de Quincy, care la anul 1849 a muritu după o vieță aprópe seculară, a luatú subiectú din descrierea Jouelui Olympicu a lui Pausanias, spre a cerca prin studii tehnice și prin critică de erudițiune, o restituire grafică a capului de operă alú lui Fidiias. Colosalele volumú alú lui Quatremère de Quincy asupra *Jouelui Olympicu* ⁽¹⁾ este o lucrare archeologică de căpeteniă, coci ea attinge o mulțime de cestiuni artistice privitoare la esthetica sculpturei antice, la colorarea prin polychromiă a operilor glyptice, la statuetele chryselefantine séu de aurú și de fildeșú ale vechilor, în fine la numeróse procederi mecanice întrebuintate de artiștii și de meșterii antichității în lucrările lor.

Nu credú că este főră de folosú, domnilor, ca în cursul expunerii mele, să vė citezú principalele publicațiuni moderne cari au făcutú să înainteze sciința archeologiei séu cari presentă rezultatele ei sub forme atrăgătoare și correctú dispuse.

(1) *Quatremère de Quincy. Le Jupiter Olympien, ou l'art de la sculpture antique. Paris, 1815.*

Este cunoscută că din cărțile cele bune se învață mai bine și ideile luminoase ale altora și direcțiunea cea mai logică și cea mai nimerită pentru a practica orî-ce artă. Acestă adevăr il cunosceaă foarte bine Ellenii, cōci la dînșii vedemă cum că artiști illustri n'aū desprețuită condeul; vedemă că inspiratul pictorū și sculptorū Eufranorū a scrisă despre *symetria* și *colori*; că unū Apelle, celū mai mare pictorū alū Greciei, a tractatū în scrisă despre regulele artei sale; că renumitul turnătorū și argintarū Pasiteles, despre care Pliniū a dîsū, «in omnibus his summus», a redactatū cinci cărți despre minunatele opere «mirabilia opera» ale torenticeii; că alți meșteri vestiți aū scrisă despre clădirea templelor, Νεώ ποιήσις despre arsenale, Ὀπλοθήκη, despre săpătura petrelor, περι λίθων γλυφῆς și despre totū felul de generalități și de amēnunțimi tehnice și estetice.

Grija artelor și a desvoltărei lor îndreptaū spiritul activū alū Ellenilor cōtre tōte mijlócele practice de a le răspāndi cunnoscința; de aceia și artele, cultivate cu predilecțiune și asociate cu tōte actele culturei în Grecia cea vechiă, aū respānditū o grațiă, o armoniă, unū farmecū neasemuitū asupra întregēi viețe socialī a Ellenilor!

Dar, pare-mi-se, domnilor, că ne amū uitatū cu totul în desfătările artelor și litterilor ellene. Trebuiă să ne aduțemă aminte de bărbăția romană și

să ne grăbim a trece acum și în aspra patriă a străbunilor noștri.

Óre aci, ce felu de anticari o să găsim? Positivii fi ai lupóicei romane credeaú ei óre că potú să tragă vre-unú folosú din amintirile trecutului? Nu li se părea óre că asemenea cercetări și scrieri sânt bune numai pentru dascálii greci, pentru acei *Graeculi* licniți de fóme, cari amusaú prin istețimea și procopséla lor, pe trufașii și necloptii lor stépáni?

Nu, domnilor; lucrurile nu s'aú petrecutú tocmai astú-felú. Când Romaniú aú simțitú că 'i copleşese Grecia cu credințele, cu ideile, cu artele și gusturile ei, prefirate în toți porii societăței romane, vechii latini, cetățenii de baștină strămoșescă s'aú îngrijatú și aú începutú să'si adune prin cărți, vechile datine italice. Atunci Marcu Terentiu Varrone, celú mai învățatú dintre toți Romaniú, neobositú la carte precum erau concetățenii sêi la arme, M. T. Varrone scrise uriașa lui carte, intitulată *Antiquitates rerum divinarum humanarumque*, în care elú coprinse tótă nescata lui sciință despre cele vechi ale lúmei și mai allesú ale nemuritoarei sale patrii, ale Romei.

Se vede că acéstă operă exista áncó în alú XIV^{le} secolú, de óre ce poetul și eruditul italianú Petrarca a citit'o într'unú manuscriptú, a cărúí perdere o deplânge cu amarú, în acea scrisóre imaginariá

ce elū adresă, la 1581, către illustrul autorū latinū de odinióră.

Pre-cătū scimū ânsē, de pre fragmentele și notițiele ce s'aū păstratū asupra acelei opere capitali, ea era împărțită în patru-deci și una de cărți, din cari o parte era consacrată antichităților divine și cea-l-altă antichităților omenesci. Amēndouē aceste divisiuni erau apoi subîmpărțite sub patru rubrice, tractândū despre *persónne*, despre *locuri*, despre *timi* și despre *lucruri*, și acesté erau repărțite și ele în mai multe cărți specialī fiă-care.

Antichitățile divine coprindeau mai ântēlu o *introducere*, în care materia era tractată în genere; apoi, trei cărți despre persónnele sacerdotali, cari se referreaū la *Pontifici*, la *Auguri* și la *Quindecemviri*; trei despre locurile sântite, cu coprire asupra *altarelor private*, asupra *templelor publice* și asupra altor *localități consântite*; âncō trei despre timpi, adică despre zilele de sērbători, raportându-se la *ferii*, la *jocurile circului* și la *theatre*; în fine, trei despre lucruri, destinate mai cu sēmă sacrificiilor și vorbindū despre *consecrațiuni*, despre *sacrificiele private* și despre cele *publice*. Pe lângă tôte acesté se adăogea o a cincé parte, specialē numai divisiunei religiōse a operei, în care era exclusivū vorbă despre *Dei*. Și aci materia se afla distribuită în trei cărți: una despre *Dei certī* sēu *neschimbați*, a doua despre cei *incertī* sēu *înduoioși* și a treia despre *Dei principalī* sēu *alleși*.

Trecându acum la divisiunea *Antichităților umane*, aflăm că, după o primă carte cu reflexiuni generale, veneau șese, tractându despre *persónnele din timpū primitivă ai Romei*; alte șese, făcendu lauda *locurilor și descrierea geografică a Italiei*; încă șese, unde erau expuși *timpū calendarului și chronologia romană*; în fine șese ultime în cari se vedeau descrise *lucrurile Romanilor*, adică instituțiunile și usurile lor, legile și magistraturile, pedepsele și răsplățile, ba chiar regulele și armele lor de resboiu, pe uscatū și pe mare.

De pre întinderea acestui scheletū de planū se póte pricepe multiplicitatea de fapte și de idei ce veneau a se grămădi într'o operă așa de colosală. Publicarea ei fu unū evenimentū de o mare însemnătate în societatea romană. Cicerone adresă autorului, următóarele cuvinte : (1)

«Pe noi cari, ca nisce călătóii rătăciți și pribegi, eramū străini chiar în țerra noastră, cărțile tale, o Varróne, ne-au întorsū , cum amū dice , a-casă și ne-au făcutū să cunnóscemū în orī-ce timpū , cine și unde suntemū. Tu ai destăinuitū vârsta patriei noastre; tu, șirul întemplerilor; tu, rónđuiala cultului religiosū și alū sacerdoților; tu, usurile casnice și ale resboiului; tu, situațiunea regiunilor și a locurilor; tu în fine, tóte numirile, tóte

(1) *Ciceronis* Academ. lib. I, 3 : «Nos in nostra urbe peregrinantes, errantes que, tanquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui et ubi essemus, agnoscere. Tu aetatem patriae, tu descriptiones temporum, tu sacrorum jura, tu sacerdotum; tu domesticam, tu bellicam disciplinam; tu sedem

speciile, toate datinele și toate cauzele ori-cărui lucru divin și omenesc.»

Acestă entuziasmă ală lui Cicerone, antichitatea totă l'a împărțășitū și l'a transmisū din generațiune în generațiune. Titlul de *Antiquitates*, adoptatū de către Varrone, a rămasū consacratū adunăturilor scrise de fapte și de datine vechi; istoricul ellenū Dionysiū din Alicarnasse ilū dete operei sale grecesci, în care, pușini anni în urma lui Varrone, compila cartea lui. Flaviū Iosifū, unū generalū ebreū și scriitorū grecū din timpul împăratului Titu, ilū aplică istoriei și datinelor ebraice. Alți mulți mai făcurē ca aceștia. Materialul adunatū cu mai multă ordine și systemă de-cătū judecată critică, în vastul tractatū alū lui Varrone, rămase ca o comoră nesecată de fapte, pentru o droiă de scriitori greci și latini, prosatori și poeți: Macrobiū, în *Saturnale*, și Aulu Gelliū, în *Noptile Attice*. Atheneū în *Deipnosofistiū* și Polybiū în *Istoriă*, Festu, în cartea sa *de verborum significatione*, Serviu, în *Commentariile* sale asupra lui Virgiliū și însuși Ovidiū, poetul Ovidiū în *Fastele* sale, aceștia toți și mulți, foarte mulți alți autori vechi, acum existenți seū perduți, aū trăitū, d'a-lungul secolilor, cu fărēmiturele rămase de la ospetūl îmbilșugatū dar nu lesne de mistuitū, alū eruditului Varrone.

regionum, locorum; tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti »

Astăzi încă, multe din acele fărâmiture sînt *anaforă* pentru anticari.

Într'o altă ordine de idei, adică printre *tractatele tehnice* despre artele celor vechi, se prenumără cele dece cărți «*de Architectura*» ale meșterului și scriitorului Marcu Vitruviu Pollione, contemporanul lui Iuliu Cesare și al lui Augustu. De și acestu autoru vorbesce despre artea sa mai multu ca omu alu meșteșugulu, unindu noțiunile de artă arhitectonică cu acelea de mecanică, de hydraulică, de gnomonică seú césornicăriă antică și altele, scrierea lui Vitruviu, grea la citire din cauza stylulu încalcit, ne presentă multimi de fapte fórte interesanți din punctul de vedere alu archeologiei.

S'o deschidemu de pe întemplantare, și iată că picămă asupra precuvântărei din Cartea a II^a.

Dar mai înteu, permiteți-mi, domnilor, o mică digresiune.

Pucini din dvóstre, credu, au fostu la Sántagură, seú mai bine pronunțată de pre slavonesce, la Sfeta-Gora. Eú unul, — vė lasu să judecați decă din evlaviă seú din curiositate anticariă, — m'amu dusu pene la acelu Sántu-Munte, pe care cei anticii ilu numeau Athosul. Amu vėđutu cu ochii acea limbă muntósă de pământu, care se lungesce printre arțăgósele valluri ale Archipelagulu, ca uriașa cómă a unu monstru marinu, alu căru creștetu căruntu de marmoră și de zăpeđi, se înalță falnicu pene

la nuorî. D'a lungul pôlelor alpestrului promontoriu stau astă-dî răsipite, cuviósele mónăstiri ale Lavrei, Ivirului, Vatopedului, Dohiarîului și altele multe, — lipitori pêne mai deunăđi ale avuđiilor țerrei nóstre, — cari, în secolii creștini, s'aũ superpusũ d'asupra ruinelor a o mulțime de cetăți antice : Dium, Cleone, Thyssos, Sane, Olofyxos, Acrothoon și altele.

O đî întrégă trebuia să se suiă omul pe stâncele ripoșe ale Athonului ca să ajungă la culmea lui, a căruî umbră, credeaũ anticii, întunecă la solsticiul de verá, piața din Myrina, pe țermul depărtatũ alũ insulei Lemnos.

Înr'o đî de trufașă mândriă, Xerxes, marele tyrannũ alũ Persiei, porunci să se desprindă de continentul Thracicũ acea limbă de pământũ, ca să trecă, prin noul canalũ dăruitũ de dînsul mării, nenumăratele vase ale ordiei sale.

Dar geniul semețũ alũ artelor Elladei a visatũ și mai multũ!

Să ascultămũ acum pe Vitruviũ : (1)

«Dinocrates architectul, încređetorũ în cugetările și în dibăcia sa, pe cândũ Alexandru își câștiga domnia lumei, plecă din Macedonia spre armată, doritorũ de a

(1) *Vitruvii* de Architect. lib. II, præf. : «Dinocrates architectus cogitationibus et solertia fretus, cum Alexander rerum potiretur, profectus est a Macedonia ad exercitum, regiæ cupidus commendationis. Is e patria a propinquis et amicis tulit ad primos ordines

se recomanda regelui. Elu, din țerra lui, luase de la rude și de la amici, scrisori către căpeteni și către cei mai de frunte, pentru ca să potă ajunge mai lesne; și fiindu foarte bine priimitu de aceștia, elu îi rugă ca să'lu ducă câtu mai curêndu dinainté lui Alexandru. Dar, de și făgăduise, ei totu întârđia, sub cuvêntu că așteptă timpul priinciosu. De aceia și Dinocrates, credêndu că dînșii își facu unu jocu cu elu, hotări să nu mai cêră ajutoru decâtu la sine însuși.

«Era elu de o statură măreță, de unu chipu plăcutu, de o înfăcișare câtu se pôte mândră și demnă. Deci, încredêndu-se în aceste daruri ale naturei, elu își lăsă veșmintele la gazdă, își unse trupul cu unt-de-lemn, își încununnă capul cu frunde de plop, își acoperi umêrul stîngă cu o pelle de leu și, țîindu cu drépta o ghîogă, intră dreptu în salla în care regele ședea, împărțîndu dreptatea. Noutatea lucrului făcêndu pe glôtă să se întorcă cōtre dînsul, îl vêdu și Alexandru. Minunându-se, ordonnă să 'i facă locu ca să se apropie și 'lu întrebă, cine este? Iar elu: — Sînt Dinocrates, dișe, architectu macedonianu, și îți adducă cugetări și proiecte demne de

et purpuratos litteras, ut aditus haberet faciliores, ab eis que exceptus humane petiit, uti quam primum ad Alexandrum perduceretur. Cum polliciti essent, tardiores fuerunt, idoneum tempus expectantes. Itaque Dinocrates, ab iis se existimans ludi, ab se petiit praesidium.

Fuerat enim amplissima statura, facie grata, forma dignitateque summa. His igitur naturae muneribus confisus vestimenta posuit in hospitio, et oleo corpus perunxit, caputque coronavit populea fronde, laevum humerum pelle leonina textit dextraque clavam tenens, inaccessit contra tribunal regis jus dicentis. Novitas populum cum advertisset, conspexit eum Alexander. Admirans jussit ei locum dari, ut accederet, interrogavitque quis esset? At ille,

a ta strălucire; coci 'mi amă închipuită să prefacă muntele Athos într'o statuă cu figură omenescă, în a cărei mână stângă amă pusă gîndu să înalță zidurile unei cetăți; iar în dreapta, unu vasu care va priimi apele tuturilor rîurilor cîte sînt pe acelū munte, pentru ca de acolo să le reverse în mare.

«Plăcîndu'î lui Alexandru planul acesta, elū întrebă ânsă decă sînt în préjmă, câmpii cari s'arū puté întrebuința pentru hrînirea acelei cetăți; dar aflîndū că nu este pentru acésta altū mijlocū de-cătū a adduce merinde pe mare : — Dinocrate, îi dîse, pricepū frumósă închipuire a planului tēu și ea imi place; dar cugetū că decă arū duce cine-va o colonniă în acelū locū, s'arū puté ca judecata lui să fiă cu dreptū cuvîntū defăimată. Coci, precum unū pruncū de curîndū născutū, fôră de laptele unei mame, nici hrîni nu se pôte, nici ajunge la unū gradū mai răsăritū de vîrstă, totū așa și o cetate, fôră de câmpii și de ródele lor, nu pôte nici să crească pe acei ce s'arū aduna în zidurile ei, nici să'si adaoge populațiunea, nici să o păstreze, decă nu va avé îmbilșugare de ale vieței. De aceia, de și cređū că proiectul

Dinocrates, inquit, architectus Macedo, qui ad te cogitationes et formas affero dignas tua claritate: namque Athon montem formavi in statuae virilis figuram, cujus manu laeva designavi civitatis moenia, dextera pateram, quae exciperet omnium fluminum, quae sunt in eo monte, aquam, ut inde in mare profunderetur.

Delectatus Alexander ratione formae, statim quaesivit si essent agri circa, qui possent frumentaria ratione eam civitatem tueri. Cum invenisset, non posse nisi transmarinis subvectionibus, Dinocrates, inquit, attendo egregiam formae compositionem et ea delector, sed animadverto, si quis deduxerit eo loci coloniam, fore ut iudicium ejus vituperetur. Ut enim natus infans sine nutricis lacte non potest ali, neque ad vitae crescentis gradus

tău este demnă de laudă, ânsă judecă că locul nu este bine ales. Voiu ânsă ca tu să rămâi cu mine, coci mă voiu servi de activitatea ta.

«De atunci, Dinocrates nu se mai depărtă de rege și îl însoți pînă în Egipt. Acolo, observîndu Alexandru un port sigur, un loc plăcut de tîrg și împrejură cîmpiile roditoare ale întregului Egipt și multe ajutoare ale marelui rîu Nilul, porunci să se clădească, de pre numele său, cetatea Alexandriei.

«Astă-felî Dinocrates, recomandat prin înfățișarea demnă a chipului și a trupului său, ajunse la un rang așa de însemnat.»

Ce să dicem, domnilor, despre această simplă povestire? Oare nu conține ea totu geniul culturii ellene, pe care noi mai tîrziu ne vom cerca a lă studia mai cu de amăruntul din punctul de vedere archeologic, atătu în manifestațiunile sële morale, căt și în concepțiunile sale artistice. Aci, Dinocrates, artistul ingenios și semeț, îea chipul mythologic al unu deu și se înfățișeză marelui

perduci, sic civitas sine agris et eorum fructibus in mœnibus affluentibus non potest crescere, nec sine abundantia cibi frequentiam habere populumque sine copia tueri. Itaque quemadmodum formationem puto probandam, sic judico locum improbandum; teque volo esse mecum, quod tua opera sum usus.

Ex eo Dinocrates ab rege non discessit, et in Ægyptum est eum prosecutus. Ibi Alexander, cum animadvertisset portum naturaliter tutum, emporium egregium, campos circa totam Ægyptum frumentarios, immanis fluminis Nili magnas utilitates, jussit eum suo nomine civitatem Alexandriam constituere.

Itaque Dinocrates a facie dignitateque corporis commendatus ad eam nobilitatem pervenit.»

rege, cu o măreță fantasmagoriă esthetică; elă arată, ca prin visă, Athonul, muntele uriașă, transformată prin puterea artei, într'o statuă colosale. Dar, dinainté lui, Alexandru celă mare, răsboinicul și politicul celă intrepidă și neobosită, carele a cutrierată în câțî-vă ană, totă continentele răsăriténă ală lumei antice, respândindă preste totă locul, în Persia și în Scythia, în India și în Egyptă, cultura lăminosă și dreptă-cumpătată a Greciei, Alexandru oppune, prin raționamentă și faptă, la acele aspirațiună nemărginite ale inchipuirei artistice, o idee mai practică, mai folositore omenirei, mai conformă moralei sociali.

Nu este óre symbolisată aci totă complexul civilisațiunei ellene? *Artea*, cu pornirile sale mărețe pe câmpii idealului; *filosofia*, cu înțelleptă'i cumpătare, applicată la practica vieței?

Vitruviă architectul, Vitruviă scriitorul practică, Vitruviă latinul ne a împinsă, din întemplantă și póte fórá de voia lui, cótore aceste considerațiună generală asupra poporului care a jucată, fórá înduofală, rolul celă mai eminente în vieța intelectuală și artistică a lumei antice.

Prin acesté ânsă noi n'amă luată o deplină cunoscință despre cartea architectului, scriitorului practică și latinului Vitruviă, ca isvoră pentru cercetările archeologiei.

Să urmămă dar, domnilor, mai departe cu res-

foirea și pôte că a doua oră vomă avé norocū să nimerimū mai bine.

Iată cum începe elū capitolul «despre viețuirea ómenilor primitivi, despre începuturile ómenirei, despre locuințe și desvoltările lor.»

Să nu credeți, domnilor, că vă citescū o pagină scrisă de vre unū descriitorū modernū alū culturei preistorice : (1)

«Ómenii de pe obiceiul vechiu, se nășceaū ca férele, în codrii, în pesceri și în păduri, și își petreceaū vieța hrânindu-se cu mănăcări sêlbaticе. Cam pe atunci, întêmplându-se ca copaci, tare îndesați, să fiă într'unū locū óre-care mișcați de vânturi și de furtuni, se aprinserē crăcile și focul se încinse. Ceī cari erau în prējma aceluī focū, spăimēntați de iuțela flacărilor, fugirē. Dar mai apoi liniștindu-se și viindū mai aprópe, simțirē câtū este de plăcută trupuluī căldura foculuī; mai adăogirē lemne și, păstrându-lū cu îngrijire, chiămarē pe alți ómeni și, prin semne, le arătarē și lor câtū folosū tragū eī dintr'ínsul. . . .»

(1) *Vitruvii* de Architect. lib. II, 1 : «Homines veteri more, ut feræ, in silvis et speluncis et nemoribus nascebantur, ciboque agresti vescendo vitam exigebant. Interea quodam in loco ab tempestatibus et ventis densæ crebritatibus arbores agitatae et inter se terentes ramos ignem excitaverunt : et eo, flamma vehementi perturbati qui circa eum locum fuerunt, sunt fugati. Postea requie data, propius accedentes cum animadvertissent commoditatem esse magnam corporibus ad ignis teporem, ligna adjicientes et eum conservantes alios adducebant, et nutu monstrantes ostendebant quas haberent ex eo utilitates.»

Dar ce să mai lungesc, domnilor, cu citirea! Vitruviu ne spune cum, adunându-se ómenii împrejurul vetrelor începurē a 'și forma o limbă și a desvolta tóte acele fericite însușiri ce firea le dase mai presusū de animale, adică de a cunnósce ceia ce e bunū și frumosū pe lume și de a lucra cu înlesnire orī-ce lucru, servindu-se cu mânele și cu degetele lor. Ei atunci se apucarē a 'și face colibe cu crăci și cu frunđare séu a 'și scobi bordeie în pământū; alții, luându-se de pe exemplul rōndurel-lor, își urđirē casele cu paie și cu pământū cleiosū. Apoi întrecēndu-se din ți în ți care de care în artea clădirilor, începurē a înțepeni furci și a împleti între dînsele garduri de nuiele, pe cari le lipiaū cu humă, ca să le facă păreți; dar fiindū-că acoperemintele de frunđă și de pământū nu 'i apăra în-destul în contra ploilor, ei făcurē învelitori povērnite de șovarū și de trestia. În Athena se arăta încă, pe timpul lui Vitruviu, ca unū lucru curiosū pentru antichitatea sa, acoperemēntul Areopagului, făcutū cu pământū clisosū, și în templul Capitolului, coliba lui Romulu, învelită cu șovarū, păstra încă pēnē și în timpul imperiului, caracterul obiceielor vechimei.

Iată-ne, domnilor, repurtați spre timpul primitiv ai Romei și ai Athenei. Vitruviu, carele are să spună cu deamēruntul, de pre ce procederi complicate, de pre ce regule esthetice, aū fostū clădite

tóte măiestritele capete de operă ale arhitecturerei grece și romane, Vitruviu, carele în modu systematicu are să ne expună pre-largu tóte ingeniosele theorii și tóte nimeritele practice de pre cari au fostu înălțate în localitățile ocupate de Ellenii și de Italioti, atáté neperitóre monumente, expresiune cea mai perfectă a geniului și a îndemănării omenești, Vitruviu mai anteu de tóte ne strămută în sinul omenirei primitive.

Dar adunându și compilându totu ceia ce Grecii și Latini scriesese mai nainte de dinsul asupra tuturor materiilor mai multu său mai pučinu directu attingetóre de subiectul său, și întrebuintându chiar și cele nouă cărți pe cari M. T. Varrone le compusese asupra sciințelor și din cari una tracta în parte despre arhitectură, Vitruviu n'a trecutú cu vederea nici unul din punctele cari puteau interesa atátu pe contimporanii de meseria sa, câtu și pe urmașii lui, curioși de a pētrunde în secretele tehnice ale construcțiunilor antice.

Elu a vorbitu despre scopul și utilitatea artei arhitectonice, și «lucrându la artea sa,» — de pre cum însuși dice, — «nu spre a'și căștiga avere, «coci mai bine îi place strimtorarea cu nume bun, «de-cátu bilșugul cu neomeniă», elu prescrie dato-riile arhitectului și face o aspră dojană, ba și chiar propune pedepse pentru aceia cari, — în ve-chime ca și acum, — abuséză fórá milă nici rușine

de punga nevoiaşilor de proprietari ce s'au încredut¹ unor devisuri eftine și mincinoase, iar apoi se pomenesc² cu necurmate sporuri de cheltueli; el³ totu de-odată a indicat⁴ locurile și materialurile cele mai priincioase pentru clădiri (cap. I, II); apoi, cu o minuțioasă scrupulositate a descris⁵ formele, dimensiunile și ornamentele arhitectonice ale templelor, specificându originea și natura celor trei ordini primordial⁶ ale arhitectur⁷ ellene, *ionicul*, *doricul* și *corinthicul*, cari presenta⁸u fiă-care o dispozițiune differită în structura și în aședarea columnelor (cap. III, IV). Vorbind⁹ despre acele mēndre clădiri ale Elladei, el¹⁰ ne dă noțiunea următore, pe care ne cercăm¹¹u nu foră anevoință, a o interpreta pre romănesce : (1)

«In patru locuri se află edificie sante ale caror zidiri de marmoră sunt decorate cu așa însemnate ornamente, în-căt¹²u numele lor laudate au rămas¹³u ca denumiri typice pentru viitorime; structura lor este așa de perfectă și de bine combinată în-căt¹⁴u ea s'a învederat¹⁵u ca pe deplin¹⁶ demnă de ședători ale deilor. Cel¹⁷u d'ântēiu este templul Dianei din Efes¹⁸u, de ordine dorică, pus¹⁹u la calle de

(1) *Vitruvii* de Architect. lib. VII, præf. : «Nam quatuor locis sunt ædium sacrarum marmoreis operibus ornatae dispositiones, e quibus proprie de his nominationes clarissima fama nominantur. Quorum excellentiæ prudentesque cogitationum apparatus suspectus habent in deorum sessimonio. Primumque ædes Ephesi Dianæ Ionico genero a Chersiphrono Gnosio et filio ejus Metagene est

Chersifronă Gnosiotul și de fiul său Metagene, și pe care se dice că l'ară fi sfârșitū mai târđiū Demetriū, preotū chīar alū Dianeī și Peoniū din Efesū. Același Peoniū, precum și unū milesianū anume Dafnis înălțare, de pre rōnduīelele ionice, pre acela alū lui Apollonū în Miletū. Apoi la Eleusis, în onōrea Cerereī și a Proserpinei, Ictinos clădi unū templu de o imensă mărime, de pre usul doricū, ānsē fōră de colonne exteriori, spre a lăsa locū mai largū pentru sacrificii; dar mai târđiū, pe cānd Demetriū din Falere luase stēpānirea Athenei, Filonū răcu dintr'insul unū *prostylos* (adică templu cu colonne în față), aședēndū colonne în fruntea templului, și astū-felū adăogindu-i-se o tindă, i se dete o înfăcișare mai mărēță, făcēndū totū de-odată și locū închinătorilor cari nu sūnt āncō inițiați la mystere. In fine să scia că în cetatea Athenei, Cossutiū (precum s'a scrisū mai susū) a întreprinsū a clădi cu cele mai bogate ornamente și de pre rōnduīala și proporțiunile corinthice, templul lui Joue Olympicul.»

Dar să trecemū acuma ca în sborū, domnilor, — cōci timpul ne zoresce, — pe d'asupra nenumē-

institută, quam postea Demetrius ipsius Dianę servus et Pæonius Ephesius dicuntur perfecisse. Miletī Apollini item Ionicis symmetriis idem Pæonius Daphnisque Milesius instituerant. Eleusine Cereris et Proserpinę cellam immani magnitudine Ictinus Dorico more sine exterioribus columnis ad laxamentum usus sacrificiorum pertexuit. Eam autem postea, cum Demetrius Phalereus Athenis rerum potiretur, Philon, ante templum in fronte columnis constitutis, prostylon fecit; ita ducto vestibulo laxamentum initiantibus operique summam adjecit auctoritatem. In asty vero Olympium amplo modulorum comparatu, Corinthiis symmetriis et proportionibus (ut supra scriptum est) architectandum Cossutius suscepisse memoratur.»

ratelor date ale lui Vitruviu despre clădirile publice și private ale celor vechi : piețe și pretorii, theatre și băi, porturi și case, și altele multe (cap. v, vi); despre tincuirea și zugrăvirea edificiilor (cap. vii); despre cercetarea și conducerea apelor (cap. viii); despre măsurătoarea timpului prin construcțiuni solare (cap. ix); despre felurite machine industriale și militare (cap. x), și aruncându o privire retrospectivă să ne întorcem fărăși la punctul de unde elu s'a pornit în cercetările sale asupra clădirilor omenesci, la sărăcăcioasa colibă de nuiele și de lutu a omenirei primitive. Vorbind în mijlocul splendorilor arhitectonice ale secolului său despre acei timp întunecoși, Vitruviu, acum vre-o două mii de ani, se ocupa și elu cu archeologia preistorică.

Dar ce dicu? Ore avem noi, Români, trebuință să aflăm de la Vitruviu, de la autorii antichității, cum au fostu locuințele omenesci în epocele de barbaria? Ore pentru noi acesta este o materie archeologică?

Apoi n'avem de-cătu să esșim la marginile capitalei noastre și vomu găsi nenumărate exemple reali, cari ne voru servi de commentariu vedutu și pipăitū pentru totă acestă parte a operei lui Vitruviu, pentru totu ce ni se spune despre locuințele omenesci în timpii primitivi și preistorici.

Din nenorocire, domnilor, nu vomu puté fi totu așa de fericiți când, cu textul anticulu arhitectu

în mână, vomă avé a studia mai târziu, regulele și ordonnanța clădirilor de stylă antică.

Dé celă pușină Domnul ca cuvintele mele, invită-tóre la studiul producțiunilor esthetice ale trecutului, să deștepte în inima și în mintea noiei generațiunii școlari, ună cultă ală frumosului, salutariū și spornicū pentru patria noastră!

N'amă isbutitū, domnilor, a restrînge în marginele timpului ce potă a cere de la d^vostre pentru astă séră, tóte cele ce aveamă a spune despre tóte speciile de reprezentanți ai archeologiei în societatea grécă și în cea romană.

Împărțindu'î în patru clase osebite : *periegeții* său căllătorii, *artistii* și tehnicii, *eruditii* său curații anticari și *sofiști* său follietoniști de artē, abié amă găsitū timpū a vē vorbi despre Erodote, Polemonū și Pausanias, dintre greci, despre Varone și Vitruviū, dintre latini.

Amă cercatū, în acéstă răpide și parcimoniósă spicuire, a restrînge pre-cătū s'a pututū mai multe, mai variate și mai caracteristice noțiuni asupra scriitorilor citați; dar prin acésta chîar, pare-mi-se că n'amă insistatū nicăieri îndestulū pentru ca să vē puteți face o ideă precisă și deplină despre beneficiile ce se potă trage din studiul atentivū ală autorilor antică, pentru cunnoscînța vieței morali și a operelor de artē ale trecutului.

Îmi veți permite dar, domnilor, în folosul no-

stru comună, de a modifica óre-cum, seú mai cu dreptú cuvântú de a desvolta pe viitorú modul de expunere ce amú inauguratú în întrunirea nóstră de astăđi; astú-felú, în lectiunile viitoare vomú completa, prin analyse mai aménunțite, examenul cător-va din isvórele de informațiuni archeologice ale antichitáței; și apoi, după ce-vomú fi constatatú în trecétú o lacună, unú golú, unú noianú confusú și întunecosú în istoria intelectuală și artistică a gintelor európane, o epocă, căria i s'a đisú *Secolul de mijlocú* și în care spiritele aú fostú pré tare preocupate seú de grelele nevoi ale traifului presente în lipsă de echilibru sociale, seú de aspirațiuni estaticice la o viétă extra-lumescă, spre a 'și întórcce privirile înapoi și a se deda cu studie retrospective, după ce, đicemú, vomú fi aruncatú o privire trecétóre asupra aceluí pustiú alú annallelor archeologice care se 'ntinde pe unú spațiú de aproape una miiă de anni, apoi vomú trece cu o ne-tăgăduită mulțumire la studiul interesante alú acelei serie de anticari laborioși și entusiastí, care se începe cu epoca Rennascerei, spre a ajunge în fine la lucrările archeologice cu cari cu dreptú cuvântú se mëndrescú timpíi nóștri.

Acesté, sperú, ne vorú deschide o calle mai bine pregătită pentru prețuirea și lesnicíosa pricepere a tabellelor analytice în cari imí propunú a vă presenta mai în urmă diversele culturí na-

ționali din antichitatea orientală, ellenă și italică, precum v'amă fostă anunțiată în cuvântarea mea preliminară.

Mergându pôte mai încetă de-cătă cum imă era cugetul, cređă că vomă avé câștigul de a înainta cu pași mai siguri.

A trebuită să fiă și cam archeologă acela carele a disă mai înteu :

Chi va piano, va sano ;

E chi va sano, va lontano.

A TREIA LECȚIUNE

Pliniu Naturalistul. Viața și morțea lui. — Împărțirea și coprinsul operei „Historia Naturalis”; noțiuni despre industriile și artele antice. — Minerva din Parthenonul a lui Fidias. — Grupa Laocoontelui din Vatican, de pre Pliniu, Winckelmann și Lessing. — Morțea lui Laocoonu în Virgiliu. — Descoperirea și industria sticlei în antichitate. Vasul diatretum din museul de la Pesta și Vasul lui Portland. — Mosaice antice. Porumbii Capitolului. Asaroton acos. — Argintăria de măsă la Romani. Magiriscia. Thesaurul de la Hildesheim. — Prețul și natura vaselor murrhine. — Negoțul Romanilor cu adâncul Orient. — Noțiuni despre Daci și Dunăre, culse în Pliniu. — Apologia Romanilor și a Italiei.

DOMNILOR,

De ore ce în ultima noastră întrunire, lipsa de timp m'a făcut să rămân în drum, adică să întrerup șirul notițiilor ce voiesc de la început a vă da asupra unora din principalii scriitori ai vechimei cari pot fi priviți ca premergătorii arheologiei, se mai bine ca isvórele litterarii cele de căpeteniă ale informațiilor noastre asupra antichității; de ore ce în rîndul trecut nu v'am putut vorbi, și chiar acesta cam rãpide, de-cãt

despre scrierile prețioase ale călătorului istoric Erodote, despre puținele fragmente rămase de la vestitul periegetă Polemonă și despre notele de călătorie în Ellada ale lui Pausanias; apoi, iar despre marea operă encyclopedică pe care o scrisese eruditul romană Varrone, sub titlul de *Antiquitates divinae humanaeque* și despre cele x cărți mai multă tehnice ale lui Vitruviă, de *Architectura*; de óre-ce, chăiar spicuindă, cernendă și allegendă dintre autorii antică, ellenă și latină, și chăiar sdre-lindă pe cei atinși, totă n'amă isbutită a coprinde într'o singură lecțiune prima fasă a istoriei archeologice; de óre-ce în fine mă vđđă obligată a vė mai vorbi despre antichitatea clasică, spre a caracteriza în modă completă importanța litteraturei sale în respectul archeologiei, dați'mă voiă a mă întinde de aci înainte cu cercetări mai variă asupra două ómenă însemnați, cari, unul la Roma, și cel-altă în Grecia, aă scrisă multă pentru plăcerea și instrucțiunea contimporanilor și nu mai puțină pentru luminarea viitorimei.

Aceștia sunt naturalistul latină Pliniă și sofistul ellenă Luciană, căroră voimă a consacra în acestă cursă, câte ună studiū mai speciale.

Scrierile acestor două bărbați sânt așa multă coprinđetóre de fapte interesanți din ambele puncturi de vedere cari ne preocupă, adică și de relațiunii despre vieța socială și intimă, și de noțiunii

asupra artelor din vechime, iar pe de altă parte felul scrierilor lor este așa de diferit, încât vorbindu ceva mai pre-largă despre dînsele, speră că vă voiu pute da o idee completă și fructuoasă de folosul cari lă pôte trage archeologul, atătă din studiul scrierilor de erudițiune ale celor vechi, câtă și din cunnoscința, mai multă seă mai pușină elegantelor declamațiuni ale celor cari la dînșii se numeaă *Sofisti*.

Âncă o dată ânsă vă adducă aminte, domșilor, că decă, pentru a demonstra importanța scriitorilor antică din punctul de vedere archeologică, amă osebită, — spre a vă vorbi în trecătă despre dînșii, — vre o căți-va autori *periegeți, tehnici, erudiți și sofisti* ai antichității, totă âncă sânt mulți, fôrte mulți alții, cari se potă socoti ca de o potrivă, decă nu superiori celor denumiți, ca isvóre prețioșe pentru cunnoscința antichităților.

Cu acastă rezervă, voiu completa lista mea, vorbindu-vă mai ântău despre scriitorul latină Pliniă și apoi, într'o viitoare întrunire, despre celă ellenă Luciană. Cursul timpilor, de la care ânsă m'amă abătută în expunerea din ultima mea lecțiune, îmi prescrie acastă ordine.

În adevără, Caiu Pliniă Secundus s'a născută cu ună secolă înainte de Luciană, pe la anul 23 ală erei creștine; elă era din provinciile nordice ale Italiei. A servită multă timpă în armatele ro-

mane, pe cari le a urmată în Africa, în Germania, în Spania, observându pretutindenî cu o neobosită curiositate, tóte fenomenele naturei și tóte îndemânările industriilor omenesci. Elú a scrisú mai multe cărți, acum perdute, despre strategiă, istoriă și grammatică; dar opera lui de căpeteniă fu Istoria Naturală în trei-deci și șapte cărți, «Naturalis Historiae libri XXXVII» dedicată, la anul 78, împăratului Titu.

Unú annú în urmă, Pliniú avea să péră, la vârsta de cincî-deci și șese de anni, jertfă ca mulți alții mai puçinú illustri, a unui evenimentú terribile, căruia archeologia nu'í datoresce mai puçinú de-cătú principalei sale victime.

Pliniú era pe atunci commandante alú flotei romane din marea Tyrrenică; reședința lui se afla în portul de la promontoriul Misenei, tocmai la capătul nordicú alú încântătorului sinú de mare, pe care se înalță astăzi în amfiteatru frumoșa cetate Neapoli, umbrită de creștetul fumegosú alú Vesuviului. În ultimii timpî ai republicei romane și în periodul Cesarilor, acele graçioșe maluri erau semēnate cu mēndre și elegante orășelle campanice, unde avuții din Roma își aveau locuințele lor de véră; tocmai împrejurul pólelor muntelui erau aședate Retina, Herculanium, Stabiæ și Pompeia, cetăți adese încercate de cutremure, dar mereú renăscēnde din ruinele lor, sub nuoe și vesele podóbe,

Dioa ânsă de 23 augustă anul 79, era ur-sită ca să stingă în sinul acestor frumoase locuri, viața cea dulce și desfătăta, și să le înmormenteze de vii sub ună strată ferbinte de lavă, de sгурă și de cenușă.

Acea ți fatală, în care sörtea răpi lunei antice, cetățile vesuviane, ca să le destine a fi peste șapte-spre-dece secoli, celă mai splendidă dară offeritū archeologiei nōstre moderne, acea ți merită să ne oprăscă ună momentū. Ea mai în urmă, va reveni adesă în memoria nōstră, astū-felū precum moștenitorii omului bogatū își adducū mereū aminte cu o mângâiosă jale despre diata ce'i a înavuțitū. Pentru momentul de față ânsă noi vomū vorbi de dinsa fiindū-că în acea catastrofă a peritū, de o dată cu Herculanium și Pompei, bētrānul Pliniū, și apoi iarășī fiindū-că a lui mörte și fenomenul care o produse ne sūnt descrise de ună martorū mai ocularū, de nepotul sēu de sorū, Caiu Pliniū celū tēnērū. Elū a povestitū aceste fapte în duoē scrisorī ce illustrul amicū și panegyristū alū lui Traianū adresă și mai illustrulū istoricū Tacitū.

Permitteți'mī dar, domnilor, a traduce celū pu-ținū una din aceste în atătē feluri însemnate epi-stole, aceia în care, întrevădēndū starea funebre a orașelor perdute, veți afla cu de-amēruntul mörtea curagiosă și lină a marelui scriitorū de care avemū acum a ne ocupa.

«Îmi ceri, — dice Pliniu către Tacitu, (1) — îmi ceri să 'ți scriu sfârșitul unchiului meu, pentru ca să'lă poți trăda mai cu adevăr viitorimei. Îți mulțumesc, căci văd bine că, fiindu de tine ilustrată, morțea lui e merită unei glorii nemuritoare. De și elu, perindu în prăpădirea celor mai frumoșe pământuri, aru fi ca memoria lui, prin această împrejurare neuitată, să rămână în veci neștersă, împreună cu a popórelor și a cetăților; de și însuși elu a făcutu lucrări multe și neperitoare, și mai multu încă va adaoage la perpetuitatea acelora, eternitatea scrierilor tale. Cătu despre mine, socotescu fericiți pe aceia cărora deii le au dăruitu favórea, séu de a face lucruri demne de a se scrie, séu de a scrie lucruri demne de a se citi, și mai fericiți încă pe aceia cărora le au datu pe amênduoë. În numêrul acestora va fi și unchiul meu, atâtu prin ale sale, cătu și prin ale tale cărți. De aceia, voiu îndeplini, ba chiar voiu stărui a face ceia ce îmi ceri.

Era în Misena și acolo ținea commandamentul flotei. În dioa kalendei a noua din septembre, cam pe la ora

(1) *Plinii junioris Epistolar. lib. vi, 16* : «Petis, ut tibi avunculi mei exitum scribam, quo verius tradere posteris possis. Gratias ago. Nam video, morti ejus, si celebretur a te, immortalem gloriam esse propositam. Quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi, ut urbes, memorabili casu, quasi semper victurus, occiderit; quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit, multum tamen perpetuitati ejus scriptorum tuorum æternitas addet. Equidem beatos puto, quibus deorum munere datum est aut acere scribenda, aut scribera legenda; beatissimos vero, quibus utrumque. Horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit. Quo libentius suscipio, depono etiam, quod injungis.

Erat Miseni, classemque imperio præsens regebat. Nonum Kalend. Septembres, hora fere septima, mater mea indicat ei, appa-

a șépté, mumă-mea îlú vesti că se arătase unú nuorú neobicinuitú atátú prin mărimé câtú și prin felul séú. Elú, după ce stătuse la sóre și apoi luase o baiă rece, gustase ceva culcatú și se puse pe studiú. Atunci își cere încăltămintele și se suiă la unú locú de unde póte mai bine să privéscă acea minune. Nuorul se înălța, dar cei cari îlú vedeau de departe, nu puteau sci din ce munte; mai târdiú însé se cunnoscu că era din Vesuviú. De pre apparența și forma lui nu s'arú fi pututú asemui cu nici unú altú copaciú mai bine de-cátú cu unú plopú; coci se rădica în susú ca unú trunchiú fórte lungú, care apoi se reslătea în mai multe ramuri. Cređú că împinsú mai ántéiu de o sufflare care în susú se slábea, séú póte și învinsú de propria sa greutate, elú se rásipea lărgindu-se; une-orí albú și alte-orí mânjitú și pátatú, de pre cum purta în sine țerránă séú cenușă.

Unú omú așa de învétatú ca unchiú meu, acestú lucrú i se páru unú ce însemnatú și demnú d'a fi vėđutú de aprópe. Ordonná dar să i se pregátéscă unú vasú usorú și mie ími lasă să allegú de voiescú a'lú însoçi.

rere nubem inusitata et magnitudine et specie. Usus ille sole, mox frigida, gustaverat jacens, studebatque; poscit soleas, adscendit locum, ex quo maxime miraculum illud conspici poterat. Nubes (incertum procul intuentibus, ex quo monte; Vesuvium fuisse postea cognitum est) oriebatur: cujus similitudinem et formam non alia magis arbor, quam pinus expresserit. Nam longissimo velut trunco elata in altum, quibusdam ramis diffundebatur: credo quia, recenti spiritu evecta, deinde senescente eo destituta, aut etiam pondere suo victa, in latitudinem vanescebat: candida interdum interdum sordida et maculosa, prout terram cineremve sustulerat. Magnum propiusque noscendum, ut eruditissimo viro, visum. Jubeat Liburnicam aptari: mihi, si venire una vellem, facit copiam. Respondi, studere me malle: et forte ipse, quod scriberem, dede-

Răspunse-iu ânsă că mai bine voiesc-iu a studia, cu atât mai mult că se întemplantase să-mi dea chiar el-u ceva de scrisu. Esşind-u din casă, el-u luă cu sine tăbliţe de însemnatu. Matrozii din Retina, spăimântaţi de pericolul ameninţătoru, (cōci acea localitate era aşedată sub munte şi altă scăpare n'avea de-căt-u în corăbii) îl-u rugău să-i scape de o aşa năpaste. El-u îşi schimbă atunci cugetul şi ceia ce âmbლა să facă din simplă curiositate, îl-u întreprinse din bunătate de sufletu. I se adduse vasele, însuşi se urcă într'insele spre a duce ajutoru nu numai Retinei ci şi multor alte locuri, cari acolo sunt numeroase din cauza frumoşei poziţiuni. El-u alérgă acolo, de unde alţii fugu; în mijlocul pericolulu el-u ţine mersul şi cōrma dréptă, aşa depărtat-u fiind-u de orî-ce frică, în-căt-u tōte mişcările acelei urgii, tōte figurele câte le zăresce cu ochii, le dictéză şi le însemnéză. Cu cât-u mai mult-u se apropiă, cu atât-u cenuşa pică mai ferbinte şi mai désă pe vasu, cu atât-u şi petrele porose, înegrite, arse şi fărâmate de focu, cu atâta marea se îmfă şi pe ţermuri se grămădescu munţi protivnici de sdrobituri. Oprindu-se

rat. Egrediebatur domo, accipit codicillos. Retinæ classiarum imminenti periculo exterriti (nam villa ea subiacebat, nec ulla nisi navibus fuga) ut se tanto discrimini eriperet, orabant. Vertit ille consilium, et quod studioso animo inchoaverat, obit maximo. Deducit quadriremes; adscendit ipse non Retinæ modo, sed multis (erat enim frequens amœnitas oræ) laturus auxilium. Properat ille, unde alii fugiunt; rectumque cursum, recta gubernacula in periculum tenet, adeo solutus metu, ut omnes illius mali motus, omnes figuras, ut deprehenderat oculis, dictaret enotaretque. Jam navibus cinis inciderat, quo propius accideret, calidior et densior; jam pumices etiam, nigrique et ambusti et fracti igne lapides: jam vadum subitum, ruinaque montis litora obstantia. Cunctatus paullum, an retro flecteret, mox gubernatori ut ita faceret mo-

pușină ca să cugete deca se va întorce înapoi, elu spuse îndată cormaciului, care-lu povățui să facă într'astu-felū : — «*Pe cei tari, norocul îi ocrotesc; trage dar la Pomponianum!*» — Acesta era la Stabie, despărțitū de cetate printr'unū micū sînu de mare, cōci vallurile pe nesimțite se înfundă în acele țermuri încovoiate și scobite. Acolo, de și pericolul nu era încă apropiatū, dar fiindū în vedere, putea crescēdū, să se și apropie; de aceia tōte bagagiēle se încărcase în corăbii, hotăritū să fugă, îndată ce se va fi astēmpēratū vēntul celū împotrivorū. Acestū vēntū înlesnise sosirea unchiului meū, carele îmbrășișeză cu căldură pe amicul sēu Pomponianū, îlū mângăiă, îlū îmbarbătēză și, ca să 'i aline frica prin securitatea sa, ordonnă să i se gătēscă o baiă; după scăldare se culcă și cinēză, veselū, sēu — ceia-ce este totū așa de mărețū la sufletū, — prefăcēndu-se că este veselū. În vremea acēsta, pe muntele Vesuviū, în mai multe locuri, străluceau flacări întinse și pîrjōle a căror lucrō și lumină resăreau și mai tare în întunericul nopțēi. Iar elū, ca să potolēscă pe cei îngrozitī, le spunea că arde în năpustire case gōle

nenti, *Fortes, inquit, fortuna juvat, Pomponianum pete. Stabie erat, diremptus sinu medio: nam sensim circumactis curvatisque litoribus mare infunditur. Ibi, quamquam nondum periculo, appropinquante, conspicuo tamen, et, quum cresceret, proximo sarcinas contulerat in naves, certus fugæ, si contrarius ventus resedisset: quo tunc avunculus meus secundissimo invectus complectitur trepidantem, consolatur, hortatur: utque timorem ejus sua securitate leniret, deferri se in balineum jubet; lotus accubat, cœnat, atque hilaris, aut, quod est æque magnum, similis hilari. Interim e Vesuvic monte pluribus locis latissimæ flammæ altaque incendia relucebant, quorum fulgor et claritas tenebris noctis excitabatur. Ille, agrestium trepidatione igni relictas desertasque villas per solitudinem ardere, in remedium formidinis dictitabat. Tum*

și părăsite focului de către țerranii fugiți. Apoi se dete repausului și se odihni cu somn adevărat, căci resufflarea lui, care din cauza grăsimii trupului era tare și resunnătoare, se aușia de acei cari 'lă păzeau la prag. Ânsă curtea prin care intrai în casă, se împlă acoperindu-se așa tare cu cenușă și cu petre de totu felul, încâtu, decă mai ședé multu timpu în patu, n'arū fi mai pututu essi. Deșteptându'lū, elū se duse ca să găsească pe Pomponianū și pe cei-l-alti cari veghiase. Cu toții împreună se svătuirē decă vorū rămâne sub acoperemētū sēu decă vorū rătăci prin locuri deschise; căci casele erau cletenate de dese și întinse cutremure și, ca și când arū fi fostu mișcate din temeliile lor, păreau că mergū și vinū când în cōce când în colo; apoi iar la locū deschisū aveau a se teme de căderea petrelor, de și acelé erau ușore și arse. Adunarea preferi pe acestu din urmă dintre pericole și într'acēsta, unchiul meū sē povățuesce de pre cugetare, pe când cei-l-alti se hotărăscū numaī sub impresiunea friceī. Eī își punū pe capete perne legate cu stergare. Astū-felū se apără de ceia-ce pică de susū.

se quieti dedit, et quievit verissimo quidem somno Nam meatus animæ, qui illi propter amplitudinem corporis gravior et sonantior erat, ab iis, qui limini obversabantur, audiebatur. Sed area, ex qua diæta adibatur, ita jam cinere, mixtisque pumicibus oppleta surrexerat, ut, si longior in cubiculo mora esset, exitus negaretur. Excitatus procedit, seque Pomponiano, cæterisque, qui pervigilant, reddit. In commune consultant, intra tecta subsistant, an in aperto vagentur. Nam crebris vastisque tremoribus tecta nutabant, et quasi emota sedibus suis, nunc huc, nunc illic abire aut referri videbantur. Sub dio rursus, quamquam levium exësorumque pumicum casus metuebatur. Quod tamen periculorum collatio elegit. Et apud illum quidem ratio rationem, apud alios timorem timor vicit. Cervicalia capitibus imposita linteis

Pe când într'alte părți se făcea ziua, acolo era încă noapte, dintre toate nopțile mai neagră și mai adâncă; abia multe torțe și alte felurite luminări o mai răsipeau.

Elu dori să meargă la mal și să vadă de aproape dacă s'arū pute pune pe mare; dar marea rămăsese turburată și protivnică. Acolo, culcându-se pe un covor așternut pe jos, ceru de două ori de a rîndul apă rece și beu. Dar atunci flacărele și un miros de puciosă prevestitor al focului făcure pe toți cei-l-alți ca să fugă, și pe dînsul ca să se scoale de jos. Se rădică, rezimându-se pe două servitori și îndată cădu iarăși, fiindu 'i resufflarea năbușită, de pe cum creșu, de o duhore mai îndesată și peptul înecat, de ore-ce din fire, nu 'lū avea nici sănetos, nici larg, ei adese appăsat. Când se făcu iarăși ziua (adică a treia zi după aceia pe care o veduse el mai în urmă), trupul lui fu găsit totu acolo, întreg, neattins și acoperit cu veșmintele, în care fusese îmbrăcat; înfașurarea lui semena mai multă a unui om adormit de-câtă cu a unui om mort.»

constringunt. Id munimentum adversus decidentia fuit. Jam dies alibi, illic nox omnibus noctibus nigrior densiorque: quam tamen faces multae variaque lumina solvebant. Placuit egredi in litus, et e proximo adspicere, ecquid jam mare admitteret; quod adhuc vastum et adversum permanebat. Ibi super abjectum linteum recubans, semel atque iterum frigidam poposcit, hausitque. Deinde flammæ, flammarumque prænuntius odor sulfuris, alios in fugam vertunt, excitant illum. Innixus servis duobus adsurrexit, et statim concidit, ut ego conjecto, crassiore caligine spiritu obstructo, clausoque stomacho, qui illi natura invalidus et angustus et frequenter interæstuans erat. Ubi dies redditus (is ab eo, quem novissime viderat, tertius) corpus inventum est integrum, illæsum opertumque, ut fuerat indutus: habitus corporis quiescenti, quam defuncto, similior.»

Astü-felü, domnilor, Pliniü celü tēnērü, mar-torü ocularü alü grózniceî irrupțiunii din anul 79, ne descrie și aspectul natureî în acele ȃile floróse și mórtea cea curagíósă a unchíului sēü, marele naturalistü latinü Pliniü.

Să lăsămü ânsē în pacea lor secularē rēmășițele muritóre ale lui Pliniü; — pe ale cetăȃilor vesu-viane le vomü răscoli mai târđiü; — și să ne îngrijimü acum numai de rēmășițele spiritului și ale sciinȃei lui.

De pre titlul opereî lui Pliniü, *Historia Natura-lis*, nu s'arü pré crede că ea își are locul printre isvórele archeologieî, de și, puindu-ne pe tērrámul cu totul modernü alü archeologieî preistorice, stu-diele geologice și cele fisiologice aü începutü a'și da mâna cu antichităȃile omenesci. Dar rezultatul la care astăđi a ajunsü sciinȃa, scormonindü rēmă-șițele străvechí prin fundul pămēntului, Pliniü și cu dînsul toȃi naturalistii vechimeî l'aü presimȃitü numai prin instinctü; de aceia aü și coprinsü în scrierile lor asupra natureî, totü ceia ce sciaü, și despre urđirile nesocotite ale fireî și despre lucrările cugetate ale ómenilor.

Nimeni mai multü și mai bine de-cătü Pliniü n'a îndeplinitü acéstă sarcină encyclopedică. În trei-ȃeci și șepte ale sale cărti, elü a adunatü noȃiunii din mai multü de cincí sute scriitorii, pe cari îi și numesce, și pe lüngă acésta, a adaosü

totu ceia ce a pututu afla si inveta prin propriile sale observatiuni si cercetari. Elu, intr'insele vorbesce mai anteu despre lume si elemente, *de mundo et elementis*, schitandu cumnoscintele astronomice, fysice si meteorologice ale epoei sale; apoi in patru carti, face o descriere completă a pamentului sciutu pe atunci, enumerandu cu ore cari amerunte une ori interesanti si pentru archeologi, locurile, gintele, marile, cetatile, porturile, munti, riurile, intinderile si poporele, cari sunt seu au fostu, *qui sunt aut fuerunt*. Cartea a septé e destinata formarei si desvoltarei omului, precum si inventiunei artelor; acolo da elu idei rapidi despre anthropologia, fisiologia si chiar despre ethica timpului seu. Apoi de aci inainte, urmeza patru carti despre animalele pamentene, acuatice si sburatoe, si alte duo-deci si una carti in cari se intinde forte multu asupra plantelor, studiindu-le din punctul de vedere fisiologicu, descriptivu, agricolu, industriale si mai allesu farmaceuticu. Dece lungi carti din acesté, Pliniu le scrise numai spre a ne da cu de-ameruntul tote regetele de lecuri, de doctorii si de descantece, cate s'au ispititu vre o data babele a plamadi cu radecini, cu erburii, cu lighióne si cu petre.

Ultimele cinc carti coprindu notiuni despre metalluri, despre petrele ordinarii si scumpe, in fine despre pictura si colorii. Aci sunt gramadite nu-

meróse indicațiunii și fapte de cea mai mare însemnătate pentru cunnoscința artelor antice. De aci vomă cullege dar, cam pe încercate, ună șiră de exemple cari ne voră face, cređă, să pređimă sub raportul archeologiei, valórea scrierei celei multă variate și multă coprindători a lui Pliniū.

Deschidénd'o la cartea xxxvi, despre *Natura petrelor*, într'ună capitolă speciale, destinată la enumerarea bărbaților cari 'și aū făcută ună nume prin sculptură, găsimă despre Fidias cele ce urméză.

Le vomă adaoge ca ună complementă la acele ce ni s'aū spusă în Pausanias, despre măręta lui statuă din templul Elidei. (1)

«Nimeni nu pune la înduoială că Fidias este celă mai renunită printre tóte popórele cari cunnoscă faima Jouelui Olympică; dar pentru ca să sciă a'lă lăuda de pre meritul sěu, și cei cari n'aū vęđută lucrările lui (și dintre aceia suntem și noi, domnilor), vomă aduce la cunnoscința óre-cari mică împrejurări, cari voră învedera geniul sěu. Nu ne vomă servi întru acésta, de frumuseęta Jouelui Olympică, nici de mărimea Minervei, făcută de dînsul pentru Athena, care este naltă de duoă-

(1) *Plinii Secundi* natur. histor. lib. xxxvi. 4 : «Phidiam clarissimum esse per omnes gentes, quæ Jovis Olympii famam intellegunt, nemo dubitat : sed ut merito laudari sciunt, etiam qui opera ejus non viderunt, proferemus argumenta parva et ingenii tantum. Neque ad hoc Jovis Olympii pulchritudine utemur, non Minervæ Athenis factæ amplitudine, quum sit ea cubitorum viginti sex; ebore hæc et auro constat : sed in scuto ejus Amazonum prælium cælavit intumescente ambitu : in parmæ ejusdem

decî-și-șese de coți, lucrată numai de fildeșu și de aurū, ci vomū arăta numai că pe înflătura rotunjită a scutului ei, elū a săpatū o băttăliă de Amazōne, și pe partea scobită a pavezei, lupta crâncenă a ȕeilor cu uriașii; iar pe tălpile ei, pe aceia a Lapiților cu Centaurii; astū-felū în orī-ce amēruntū află elū unū prilejū de a'și desvolta arta și măiestria. . . . »

Întocmai ca pentru Jouele Olympicū, archeologia modernă, nemângăiată de a fi perdutū lăudatele modele ale lui Fidias, a făcutū și pentru Minerva chryselefantină din Parthenonū, încercări de restituțiune; dar, în cazul acesta, nu numai Quatremère de Quincy a scrisū asupra subiectului o disertațiune specială, însoțită cu desemele detaliate ale restituțiunei, dar încă unū illustru și bogatū archeologū francesū, ducele de Luynes, carele, pe lîngă unul din cele mai mari nume ale Franciei și pe lîngă una din cele mai mari averi ale Europei, avea și gustul artelor și cunnoscințele unui perfectū anticarū, ducele de Luynes, nemulțumitū de încercările lui Quatremère de Quincy, întreprinse a reface cu aurū și cu fildeșū o Minervă pre-cătū se va puté mai asemănată cu aceia a lui Fidias. Elū încredințā acéstă lucrare importantă, renumitulū sculptorū francezū Simart, carele lucră optū annī

concava parte deorum et gigantum dimicationem : in soleis vero Lapitharum et Centaurorum : adeo momenta omnia capacia artis illi fuere. . . . »

la dînsa, puindŭ tótă sciința și artea sa, pentru a scóte la lumină o nouă Minervă chryselefantină.

La prima Expositiune universală din Paris, în anul 1854, opera lui Simart a fostŭ expusă publicului, carele a admiratŭ într'insa erudițiunea și talentul artistului modernŭ; dar impresiunea generală a fostŭ că, precum spre a da nascere unei dește a înțelepciunei, trebuia unŭ capŭ de Joue, totŭ așa, spre a închipui și a executa o adevărată Minervă a Parthenonului, trebuia unŭ geniŭ ca alŭ lui Fidias.

Acéstă fastuósă fantasiă de archeologŭ a costatŭ ansă ducelui de Luynes vre-o 250,000 franci, și astădî, după mórtea bētrânului duce, carele, credinciosŭ tradițiunilor aristocrației catholice, 'și a sfērșitŭ dîlele la 1867, în vērștă de 65 anni, petrecēndŭ noptile pe bastiónele Romei, în apărarea papei, astă-dî Minerva lui Simart se află într'una din sumptuósele salle ale castellului de la Dampierre, nu departe de Paris, unde rēposatul duce sciuse a întruni neprețuite minuni ale artei antice și contimporane.

Să nu părăsimŭ încă, domnilor, lista de opere sculpturali dată de Pliniŭ, și în urma Minervei lui Fidias, cea perdută pentru noi, cu tóte încercările sumptuóse ale archeologiei moderne, să ne oprimŭ asupra unui altŭ capŭ de operă, pe care amŭ avutŭ fericirea de a 'lŭ regăsi, chîar la locul unde

Pliniū ne spune că l'a vădută și dînsul. Obiectul este de o mare importanță, căci iată cum vorbește Pliniū despre el, după ce a enumerat anume pe cei mai de frunte sculptori ai antichității ellene : (1)

«Renumere mare, — dice el, — au mai avut și alții mulți, ale căror opere perfecte, fiind lucrate în comun de un număr mai mare de artiști, nu le a rămas faimă, din cauză că ea nici se putea da numai unuia, nici mai mulți nu o puteau împărți de o potrivă; precum este cazul cu Laocoonte ce se află în clădirea împăratului Titu, operă care trebuie pusă mai pre-sus de toate producțiunile de artă, și ale picturii și ale sculpturii. Dintr'o singură piatră, pe dînsul, pe fiii lui și pe minunata împleticire a șerpilor, le lucrare, într'o unire, însemnații artiști din Rhodos, Agesandru, Polydor și Athenodor.»

În primăvera anului 1506, un cetățen din Roma, care pe atunci era proprietarul alu locului de pre muntele Escuilin unde fusese băile lui Titu, săpând printre ruinele de sub pământ, dete într'o boltă, peste grupa de marmoră menționată

(1) *Plinii Secundi* natur. histor. lib. xxxvi, 4 : «Nec multo plurium fama est, quorundam claritati in operibus eximiis obstante numero artificum, quoniam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter nuncupari possunt, sicut in Laocoonte, qui est in Titi imperatoris domo, opus omnibus et pictura, et statuariae artis praeponendum. Ex uno lapide eum et liberos draconumque mirabiles nexus de consilii sententia facere summi artifices, Agesander, et Polydorus, et Athenodorus Rhodii.»

cu laudă de Pliniu. Papa Iuliu II^{le}, mare protectoru alu artelor, dete 500 scudi de auru descoperitorulu și trãmise pe însuși Michel-Angelù ca să constate déca este chïar Laocoonte, lãudatù în scrierea naturalistulu latinu. Marele artistu cercetã acea minune a artei, *miracolo dell' arte*, precum ðise elù, și descoperi cã Pliniu se înșelase numai socotind'o sãpatã tótã dintr'o singurã pétrã; Laocoonte era compusù din trei bucãți fórté maestritù adunate. Dar când s'a descoperitù, mai multe părți erau fêrãmate și lipseaù; a trebuitù dar ca differiți artiști să lucreze la restaurarea brașelor. Astù-felù s'a schimbatù póte ceva din aspectul primitivù alu opelei, care ađi, într'o sallã osebitã a Vaticanulu din Roma, ne presentã cu mëndriã, cea mai frumósã grupã sculpturalã a antichitãtei.

De 368 de anni, de când s'a descoperitù Laocoonte, s'a scrisù mai multù de câtù se póte citi asupra lu și asupra artistilor cari l'au executatù. S'a cređutù cã unul din ei, Agesandru a fostù tatãl celor-l-alti duoi, Polydorù și Athenodorù, și cã ei, cu toții, trãiaù chïar pe timpul lu Titu. Dar judecãtorii cei mari ai estheticeii antice cu Winckelmann, întemeietorul istoriei artelor în capù, au recunoscutù, în stylul acestei opere, o epocã ancò in floritóre a artelor grece, adicã cu puçini anni în urma lu Alexandru celù mare.

Winckelmann a admiratù în acéstã grupã, mi-

nunatul simțimentu estheticu alu anticilor, care'i invęta să tăinuiască sub o figură cu trăsuri liniștite, aduncele sufferințe ale trupului și ale sufletului. «Precum marea, dice ehü, stă liniștită în adun-
«cimele ei, orı cätü de turburată 'i arü fi suprafața,
«așa și în figurile grece, chıar în mijlocul pasiu-
«nilor, înfăcișarea lor anunșă unü sufletü mare și
«neclintitü.» (1)

În adevëru, ce seninä și cu tóte acesté ce pë-
trundëtóre e durerea care stă respândită pe fețele
lui Laocoonü și ale fiilor sęi, în admirabila grupă
de marmoră! Duoı șerpı lungı și mlădioși 'i au în-
colăcitü de tóte părțile; unul strivindü sub vërtóse
impleticirı, unü piciorü și unü brașü ale copillu-
lui din stınga, carele cërcă spăimentatü a se
desprinde, 'și a înfiptü colțiı în șoldul bëtânului,
ale căruı pântece se sumetü, formândü unü deșertü
spasmodicü pënë sub cóste. Copillul din drépta,
mușcatü sub brașü de cel-l-altü șërpe, pare a căde
sleitü de puteri pe altarul de pétră, unde se rızimă
și muncitul sęü părinte. Totul forméză o piramidă
în care musculatura cumpätată a trupurilor góle
și expresiunea de aduncă durere a frumóselor chi-

(1) *Winckelmann's Geschichte der Kunst des Alterthum*, 1764.
Maı multe edițiuni au urmatü. Ca traducțiuni ale acestei insem-
nate opere, e de notatü cea italiană a lui C. Fea. Roma, 1783—
84. Există și duöc traducțiuni franceze: una de Huber. Leipzig,
1781; și alta de Jansen. Paris, 1798—83.

purî resare cu unû effectû armoniosû și impunătorû din pletósele și náclăiósele încolăcirî ale férelor têrrátóre.

Firea omenéscă se vede sufferindû strașnicû, dar sufferința n'o face să pérđă nimicû din frumusețea formelor ei. Laocoonû și fiiî lui, cu amarnică jale rabdă pedépsa ceréscă ce 'i a ajunsû.

Cine din dvóstre arû vedé, în marmoră, grupa Laocóonteluí, nu'sî arû puté opri géndul de a se repurta îndată cót're admirabilele versusi din cartea a II^a a Eneidei lui Virgiliû, versurile în cari vedemû cum fiiul lui Priamû, preotul lui Apollonû celû care, în înțellépta'i prevedere se temea de Greci și când veneaû cu daruri, — *Timeo Danaos et dona ferentes*, — își plătesce cu o gróznică mórte întemeiatele sale presimțirî.

Dați'mî voiă, domnilor, a vi le rememora, ca o plăcută și clasică amintire de cari archeologia nici o dată nu se feresce : (1)

Hic aliud majus miseris multoque tremendum
 Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 Solemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
 Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
 (Horresco referens) immensis orbibus angues
 Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt :
 Pectora quorum inter fluctus adrecta, jubaeque

(1) *Virgilii Aeneid. lib. II, v. 199 et sq.*

Sanguineae exsuperant undas ; pars cetera pontum
 Pone legit, sinuantque immensa volumine terga.
 Fit sonitus, spumante salo. Jamque arva tenebant ;
 Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni,
 Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 Diffugimus visu exsanguis. Illi agmine certo
 Laocoonta petunt. Et primum parva duorum
 Corpora natorum serpens amplexus uterque
 Implicat, et miseros morsu depascitur artus :
 Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
 Corripiunt, spirisque ligant ingentibus ; et jam
 Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nodos,
 Perfusus sanie vittas atroque veneno ;
 Clamore simul horrendos ad sidera tollit ;
 Quales mugitus, fugit quum saucius aram
 Taurus, et incertam excussit cervice securim.
 At gemini lapsu delubra ad summa dracones
 Effugiunt, saevaeque petunt Tritonidis arcem ;
 Sub pedibusque deae clypeique sub orbe teguntur.

Acum pentru ca să ne servim mai cu înlesnire
 în cercetarea noastră archeologică, cu fiorosul ta-
 bellu prezentat în aceste minunate versuri, le vom
 trăda într'o pécătósă prosă românescă :

«Aci altă mai mare și mai înfiorătoare întâmplare se
 arată nenorocităilor Troieni și fără veste le turbură și
 mai tare mințile.

Laocoonu, addusă de sórtă a fi preotă lui Neptunu, în-
 junghia cu solemnitate, ună taură uriașă, pe altarele lui.

Dar iată că din Tenedos, pe liniștitele valluri se așternă două șerpă pe d'asupra mării ('mi e gróză a spune!) și formându cercuri nemărginite, se apropiă împreună de țermuri. Grumazurile lor se înalță printre valluri și creștetele lor sângeróse răsare d'asupra undelor; la spate, trupurile lor se têrrăscu înapoi prin mare, iar spinările lor se încovóia în arcuți colosali. Ei trecu cu sgomotu prin apa spumegată; dar iată'i că ajungu la malú. Ochiú lor învápăiați scapară numai sânge și focu, iar din fál-cile lor șueránde essú limbă rêsunnátore. Noi fugimú toți cu fecele pálite. Dar ei, cu mersú hotărítu pornescú cõtre Laocoonú. Mai ánteu șerpíi coprindú în verigele lor, trupurile mai plápánde ale ámbilor sêi fii, și mușcându-le, se repascú din ticálósele lor membre. Apoi, viindú chár elú în ajutorul lor și asvêrlindú ságeți, ílú coprindú și pe dînsul și ílú lánțuiescú în încoláciri uriașe; de duoe ori s'aú sucitú ímprejurul mijloculú sêu, de duoe ori spinările lor cu soldí i s'aú ínfășuratú ímprejurul gútulú, și creștetele lor ínalte se rádicá d'asupra capulú sêu. Dar elú, întindéndú când o máná, când pe cea-l-altá, catá a se desfășura din noduri și pe cordellele de pre fruntea lui picá sângele și negrul veninú. Totú de o datá elú ínaltá cõtre cerú gróznice strigári, precum muge unú taurú, când de la altarú fuge ránitú și lépádá de pe grumazú securá reú îndreptată. În fine gemeníi monstrii íși apucá callea cõtre altarul ínáltátú alú templulú, și se ducú în locuința asprei Pallade ca sáși ascundá trupurile lor sub picíórele și sub scutul boltitú alú deítei.»

Confruntarea așa de firéscă, a acestuí admirabile episodú de poesiá clasicá cu capul d'operá sculturnale din Vaticanú, a deschisú, domnilor, unú

câmpu întinsu și roditoru studiilor de esthetică și de archeologie. Unul din cei mai de frunte literați ai Germaniei din secolul trecut, Lessing, căruia arta dramatică îi datorește atâta cât și critica litterară și artistică, a luat materie din această confruntare spre a scrie un mic tractat despre *marginile picturii și poeziei*, (1) carele a rămas pentru totu-d'auna, un model de critică anticariă, un breviar al estheticeii, aplicată la cele două arte despre cari tracteză, și prin extensiune, la litteratură, la poezie, și la frumoasele arte în genere.

Lessing stabilește acestu importantu principiu : că activitatea poetului se poate desvolta în dominiul *timpului*, pe când însu a artistului se află restrinsă în marginile *spațiului*; că unul produce impresiune asupra publicului, prin o dezvoltare succesivă și cadențată de efecte variu, pe când cel-l-altu trebuie, în ori-ce operă a sa, să allégă unu momentu unicu alu timpului și să cate alu reprezentă sub cel mai frumosu, mai viu și mai impunătoru alu său aspectu.

Applicându aceste idei la grupa Laocoontelui și la diferențele cari există între formele ei și de-

(1) *Lessing. Laokoon oder ueber die Graenzen der Malerei und Poesie.* Leipzig, 1766. Trad. franceză de Ch. Vanderbourg. Paris, 1802.

scrierile scenei din Eneida, iată în ce modă se exprimă Lessing :

«Artistul a lucrată cu scopă ca să ajungă la cea mai înaltă frumusețe, sub împrejurările impuse de durere trupescă. Pe acesta nu putea ânsă să o împreune cu cea-laltă, pre-câtă elă ară fi ținută sémă de puterea ei desfigurătoare. A trebuită dar să o suppună celei-lalte; a trebuită să aline strigătul în suspină; nu dore pentru că strigarea dovedesce ună sufletă fără tăria, ci fiindă-că ea discompune figura într'ună modă respingătoră. Să'si închipuască în adevără cine-va pe Laocoonă cu gura mare căscată, și va judeca; să'si'lă închipuască strigândă și va vedé. Mai nainte elă s'a prezentată ca o imagine, care inspira compătimirea, fiindă-că întrunea în același timpă frumusețea și durerea; acum a devenită o imagine pociată și nesufferită, de la care își întorce omul privirile, fiindă-că aspectul durerei deșteptă neplăcere, fără ca frumusețea ființelor sufferinde să pótă preface acea neplăcere într'ună simțimētă duiosă de compătimire.»

Așa vorbesce Lessing despre grupa Laocoonelui și, într'altă locă, elă ne dovedesce că descrierile poetilor nu sunt supuse la aceleași condițiuni esthetice. Poetul se bucură de mai multă libertate. Astă-felă, bătându'si jocă de criticăi nevoiași cari mai nainte de dînsul, aruncaă ponosul, când asupra scenei din Virgiliă, când asupra grupei din Vaticană, Lessing ne a făcută să înțellegemă că admirațiunea năstră pôte să fiă egală pentru poetul din Mantova și pentru sculptoriă din Rhodos,

de-și dînsii ne aŭ reprezentatŭ, în moduri cu totul diferite, mórtea durerosă a lui Laocoonŭ și a fiilor sĕi. Astŭ-felŭ amŭ rĕmasŭ împăcațĭ și cu opiniunea lui Pliniŭ, carele declară cã, dintre tóte operile sculpturei și ale picturĕi din timpul sĕu, Laocoonteles a fostŭ și este bucata cea mai al-lésă, bucata cea mai de frunte.

Nu cređŭ, domnilor, a fi perdutŭ timpul câtŭ l'amŭ petrecutŭ vorbindu-vĕ despre acĕstă operă capitală a artei antice. Marea stimă ce însuși Pliniŭ avea cōtre dînsa ne a impusŭ óre-cum acĕstă digresiune, chĭar în sinul apprețuirilor ce voimŭ a consacra năaturalistului anticarŭ. Elŭ, în acĕstŭ casŭ, ne va da de sigurŭ approbațiunea sa. Dar totuși, nu voimŭ a abusa de dînsa, și prin urmare vomŭ mai căuta, totŭ prin cărțiles lui, alte subiecte de studiŭ și de comparațiune.

Să allegemŭ de o cam-dată o materiă în cercul industrielor vechi. Să vedemŭ bună-óra cum s'a descoperitŭ *sticla* și cum s'a priceputŭ antichitatea a o întrebuița.

Totŭ Pliniŭ ne spune cum-că în țerra Feniciei, se scurge dĭn muntele Carmelŭ, unŭ riŭ cu ape line și sălcii, numitŭ Belus, care se vérsă în mare, lŭngă orașul Ptolemais, depuindŭ pe ale sale maluri, unŭ năsipŭ mĕruntŭ, nettedŭ și limpeditŭ de orĭ ce mocirlă :

«Se đice cã o corabiă cu neguțătorĭ de silitră, fiindŭ

împinsă pe acele maluri, și aceștia respândindu-se pe țărmuri ca să și gătescă mâncarea și, negăsindă petre spre a și aședa pe ele căldările, adduseră din corabiă, pentru acestă scopă, bulgări de silitră. Dar silitra înferbântându-se amestecată cu năsipul de pre mală, începu a se scurge sub forma de șioie transparente, și astă-felă se află sticla.» (1)

Apoi, de aci înainte industria omenescă se încercă în totă felul asupra acesteï materii :

«Masele de sticlă, adaoe totă Pliniă se topiră în cuptore și fură diversă colorate; une-oră li se dete forme prin sufflare; alte-oră se tăiară la rătă; alte-oră încă se sculptară ca argintul, și orașul Sidonul se deosebi în vechime prin asemenă fabrice. Acolo se născociră chiar și oglindele de sticlă, — *siquidem etiam specula excogitaverat.*»

Audiți, domnilor; Pliniă ne spune că la Sidonă, într'o adună vechime, s'au născocită oglindele de sticlă și nu la Venetia, într'ală VII^{le} secolă, precum ară pută crede cei cari n'au citită pe Pliniă. E neapărată dar ca să cunnoscemă bine pre autoriă

(1) *Plinii Secundi natur. histor. lib. xxxvi. 66* : «Fama est, apulsa nave mercatorum nitri, quum sparsi per littus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri e nave subdidisse. Quibus accensis permixta arena litoris, translucentes novi liquoris fluxisse rivos, et hanc fuisse originem vitri.» — 65 : «Ex massis rursus funditur in officinis, tingiturque. Et aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur, Sidone quondam iis officinis nobili : siquidem etiam specula excogitaverat.»

vechi, când ne ocupăm de archeologia; coci altfelu putem căde, din nesciință, în errori neiertate, și ajungem să ne facem, atât în privința antichităților cât și în vocabulariele limbilor antice, theorii și exegese de fantasiă, cari ne dau îndată cu capul de ridicol.

Déca insistu așa totu mereu, domnilor, asupra modului de pre care trebuie studiată archeologia, credă-mi-se că o facu numai cu gândul că, printre d-vóstre toți cari imi făceți onórea de a veni să mă ascultați, se va găsi vre unul carele, din multu-pușinul ce va auzi de la mine, va prinde gustu la studiele archeologice; și pentru acela mă cu sémă mă simțu datoru, de pre acéstă cathedră, ca să'i arătú la ce felu de sorginți i se cade să alerge și ce felu de methóde se cuvine să întrebuinteze pentru ca să nu ámbles zăpăcitu prin dominiul antichităților.

Archeologia, o repetú, domnilor, este o sciință cu principii ale ei, pe cari trebuiă cineva să le cunnóscă; cu regule pe cari trebuiă să le sciă și să le urmeze; cu o multiplicitate de materii pe cari nu se cade să le nesocotéscă. Nu este dar permisú unuí omú seriosú a o tracta numai ca o simplé petrecere, bună pentru orele de recreațiune, ca o affacere despre care orí-cine póte, cu o ușurică spoială, să vorbéscă ca din carte și să scrie în fuga condeifului, fórá de nici o pregătire prin studie anteriori.

Feriți-vă, domnilor, de asemené ispite; fugiți de astü-felü de mâncărimî archeologice. Ele nu o să vă ducă, dëü, la vre unü resultatü bunü, nici pentru numele dvöstre, nici pentru progresul sciin-tei. Vë recomandü töte acesté cu insistență, pen-tru ca nu cum-va vre unul din dvöstre, pornitü pe așa primejdiosă calle, să ıea, ındată ce va essi de aci, penna în mână spre a scrie despre anti-chități, socotindü c'a învățatü dintr'ale mele slabe cuvinte, totü ce'ı trebuiă pentru a croi din bucată articolı de archeologiă.

Citiți mai bine pe Pliniü, seü veniți să'lü ci-timü une ori împreună și totü de-odată să cerce-tămü, prin musee, ce anume lucruri s'aü mai găsitü, despre cari pomenescé și Pliniü.

Bună-öră, dintre vestitele sticlării ale antichită-ței, de cari elü ne vorbesce cu atâta laudă la sfersitul cărței a xxxvi^a, dintre acele obiecte așa pläpände încätü te miri cum timpul a mai pututü păstra vre una, o să vă citezü, acum de o cam-dată, domnilor, numai duoë mici vase, admirabilı prin delicateta, prin grația, prin eleganța lor.

Unul se află în museul naționale din Pesta, găsitü la 1845, în ruinele vechei cetăți panno-nice Alisca, astăzi Szekszard, în comitatul Tol-na. E de mirare cum s'a pututü transporta așa de-parte de centrurile culturei antice, unü obiectü atätü de friabile; cum a pututü elü să sträbattä a-

tați secolii! E o năstrapă de sticlă albă transparentă, de o fineță minunată, căria timpul 'i a dat reflecte multicolore și pe fundul căria, ca ornamente lucrate *à-jour* și de aceia numite de anticari *diatreta* — vasa diatreta, — sînt lipiți mai mulți pescișori modelați totu de sticlă, cu aripile, cu soldii lor și cu boturile căscate; împrejurul lor a-lérgă unu cercu formatu de ânelușe de sticlă, iar pe laturile vasului, pare c'arū fi unu rîndu de ușurele și delicate tórte, se înșiră, una câte una, o mulțime de elegante littere ellene, cari întocmescū inscripțiunea următoare : AEIBE TΩ ΠΟΙΜΕΝΙ ΠΙΕ ΖΗΣΑΙΣ. Pescii allegorici precum și înțellesul inscripțiunei parū a se referre la symbolele și la formulele creștinismului primitivū; ea dice : *Vérsă în onórea Păstorului; apoi bea și să trăiesci!*

De la vasul ajuratū ori *diatretū*, séu de la năstrapa creștină din Pesta, să trecemū la vestitul urciórașū păgânū, cunnoscutū astăđi sub numele de *Vasul lui Portland*. Acestū capū d'operă alū sticlăriei antice a făcutū, de la descoperirea sa în secolul xvii^{le}, o falnică intrare în lumea anticariă; elū s'a găsitū într'unū sarcofagiū de marmoră pe calea de la Roma la Tivoli și s'a cređutū că cenușa dintr'insul era chîiar a împératului Alexandru Severū. Faptul nu s'a pré pututū constata istoricesce, dar vasului 'i a rămasū valórea sa artistică; elū e de sticlă albastră netransparentă, cu mánere subțiri

de ambele laturi; dar pe fundu și pe pantece sânt figure albe proeminente, lucrute cu o minunată finețe, cu o artă necomparabilă. Subiectele allegorice reprezentate atât de către bustul de femeia îmbrobodită de pe fundu, câtu și de cele două grupe, fiecare de câte trei persoane, de pe laturi, sânt încă enigme anticarii.

Nu e locul aci de a expune toate desbaterile iscate între archeologi, asupra acestei materii; de 250 de anni și mai bine, acestu vasu a preocupatu pe învățați. Intratu mai înainte în colecțiunea din palatul Barberini în Roma, elu a trecut prin mai multe mâni, pene când ducele de Portland l'a cumpăratu pe prețu de 2000 livre sterling, adică 50,000 l.n., și apoi l'a dăruitu museului Britanicu din Londra.

Dar pe lumea acésta, domnilor, invidia se légă de ori ce nume mare și lăudatu. Marea reputațiune și faimă a acestui urciorașu necăji atât de tare pe unul din acei insulari, a căror originalitate e soru-bună cu nebunia, în-cătu într'una din zilele annului 1845, englezul nostru intră în British-Museum cu planul premeditatu de a sparge vasul ce'lu supăra, și cu celu mai mare sânge rece, fără milă nici muștrare, elu își execută negrul proiectu. Din norocire, cioburile se puture aduna; vasul lui Portland se lipi la locu și originalul nostru gustă

în liniștea închisorei, plăcerile și gloria nedisputate ale triumfului său.

Dar mă veți întreba câte, domnilor, Pliniu pomenește el în ore anume despre urciul de sticlă albastră din Londra și despre năstrapa de sticlă albă din Pesta? Adevărul e că naturalistul, în ceea ce privește vasurile de sticlă, se ține în generalități și nu menționează despre nici un vas, care să se fi păstrat, tocmai acela, până la noi. Nu este aici cazul Laocoontelui; dar un cas analog îl vom afla, vorbindu despre o industrie antică foarte înrudită cu a sticlăriei. E vorba de mosaică.

Noi, în clasificarea ce am impus monumentelor estetice ale antichității, am întrunit mosaicele cu sticlăriile și cu smalturile. Transiția ne este dar indicată chiar prin programma noastră.

Să facem dar încă un împrumut lui Pliniu, privitor la arta mosaiceii, și, fără de esș din a xxxvi^a carte, cea plină de noțiuni asupra arterelor antice: (1)

«Pavimentele, — dice el, (adică pardoselile de camere cu petre așezate în figuri simetrice), — își au originea lor la Greci, cari le lucrau cu artă, imitându pictura, până în timpul când mosaica le înlocui. În acestu ultim

(1) *Plinii Secundi natur. histor. lib. xxxvi, 60*: «Pavimenta originem apud Græcos habent elaborata arte, picturæ ratione, donec lithostrota expulere eam. Celeberrimus fuit in hoc genere Sosus, qui Pergami s'ravit quem vocant asaroton œcon, quoniam

genū, celū mai renumitū a fostū Sosus, carele așternu în Pergama, mosaica ce s'a numitū *Asaroton œcos*, fiindū-că elū lucră cu bucățelle mărunte și colorate în diverse fețe, o pardosélă, pe care părea a fi rămasū lepădăturile unui prândū, lepădături ce este obiceiū a se mătura. Acolo era și o admirabilē porumbiță bēundū, cu umbra capului ei resfrântă în apă; pe buzele vasului se vedeaū și altele, cingulindu'si fulgi.»

Vē lasū să judecați, domnilor, ce sērbētore fu pentru lumea anticariă și artistică din Roma, când la 1737, se descoperi în ruinele villei lui Adrianū, aprōpe de Tivoli, unū cadru de mosaică reprezentândū patru porumbi cu pennele lor frumosū variate în colorī, stândū, în felurite graçiose pozițiuni, pe buzele unei căldărușe cu mânere. Cardinalul Furietti scrisē îndată o carte despre mosaicēle antice, în care căta să dovedescă cum-că acestū cadru este chīar o parte din vestita pardosélă a lui Sosus, menționnată de Pliniū; că împēratul Adrianū o addusese de sigurū din Pergama, spre a orna cu dīnsa villa sa tiburtină; în fine elū numēră chīar și bucățellele de sticlă colorată ale aceluī cadru, arătândū că într'unū țolū pătratū, se aflaū nu mai puçinū de una sulă șese-deci.

Maī târziu, sub papa Clementū alū XIII^{le}, re-

purgamenta cœnæ in pavimento, quæque everri solent, veluti relicta, fecerat parvis e tessellis tinctisque in varios colores. Mirabilis ibi columba bibens, et aquam umbra capitis infuscans. Apri-cantur aliæ scabentes sese in canthari labro.»

numita mosaică, de care multă s'a ocupat și Winkelman, prețuind'o numai ca o copią de pre tabellul lui Sosus, fu aședată în museul Capitolin, unde ea este încă admirată sub numirea populară de *Porumbii Capitolului*.

E, netăgăduit, plină de grație acea pictură lucrată din miș de fărâme solide și în care blândețele păsărelle se resfață, în pozițiunii mlădióse, sub veșmântul lor pestriț.

Acum vre-o patru-decī de anni însă, o altă mosaică, cu același subiect, dar póte și mai corectă lucrată, se găsi în ruinele Pompeii.

Dar totu pe atunci, adică în anul 1833, într'o viiă de la mărginile Romei, se află și altă multă mai mare mosaică, care și dinsa deșteptă în memoria archeologilor, *camera nemăturată*, ἀσάροτον οἶκος a lui Sosus din Pergama.

Guvernul pontifical cumpără acel paviment de mosaică și'l așternu într'o sallă a museului din palatul Lateran. Centrul lui, — póte locul vasului cu porumbii, — lipsea din cauza unei clădirii mai noue ce se făcuse d'asupra anticei pardoseli; dar juru-împrejură stău răsipite, ca fărămituri aruncate pe jos de la un prându, tot felul de ciolane, oscióre de pu și de pesce, scoici, melci și coji de raci, cóje de mere și de nuc, ciorchine de struguri cu bóbele ciugulite, foi de lăptuci pișcate de dinte, ba chiar și un șoricel care ronțaiă într'un colțișor rămășițele acestui ospetu.

E pôte chiar același despre care Horatiū spune că din ospetele îmbilșugate ale bogaților, trăia bucurându-se de trecetórele bunuri ale vieței, și da amicului său câmpénũ, povețe de o commodă filosofă :

«Dum licet, in rebus jucundis vive beatus
Vive memor, quam sis aevi brevis!» (1)

Versurile lui Horatiū lipsescũ de pre acea par-dosela; dar în locul lor se citește o inscripțiune grecă, stricatã tocmai la începutul numelui propriu alũ artistului care a lucratũ mosaica. Acela de sigurũ nu este Sosus din Pergama, ci se pare mai multũ a fi unũ óre-care *Eraclitũ*. Totũ ce se pôte ânsẽ citi este «... κλιτος ηργασατο », adecã «... *clitos a lucrat'o* ». În orĩ-ce casũ, Pliniũ avea dreptũ a ñice că luxul pavimentelor ajunsese la unũ mare gradũ în vechime; marture ne staũ âncõ rãmãșițele de mosaicã așternute pe josũ, cari s'aũ gãsitũ prin ruinele de case și de bãi la Roma și la Pompei, ba chiar și prin provinciĩ depãrtate; mosaice interesante s'aũ gãsitũ la 1823, și în Ardélũ, la Grãdiștea din comitatul Hațegului. (1)

(1) «Cãtũ poĩ, trãiesce veselũ în vesele ospete;
Trãiesce, ñeũ, cu gëndul cã traĩu 'ĩ va fi scurtũ!»

(2) Aceste mosaice, cari representã între altele : *Judecata lui Paris*, pe *Priamũ ingenuchiãtũ dinaintẽ lui Achillũ* și diverse

De pre spusele lui și de pre ce putemă încă vedé cu ochi, mai mai că amă da dreptate acelu filosofu cinicū, Diogenū sēu Aristippū, despre care spunū medicul Gallianū și istoricul Diogenū Laertiū că, fiindū poftitū să viziteze splendidele locuințe așternute peste totū cu picture și cu mosaice prețioșe, ale unui bogătașu ce nu'și pré vedé de curățenia trupului atâtū câtū de a palatelor sale, scuipă dreptū pe obrazul stēpânului și déca i se ceru séma de o asemené necuviință, se scuză dîcēndū că, în tótă casa, elū nu a aflatū altū locū care să i se pară mai potrivitū pentru acéstă trebuintă firéscă a omului.

Pliniū, care sciă a fi și moralistū, mai allesū cândū vorbesce despre luxul celū nebunescū ce se introdusese pe timpul sēu, în usurile casnice ale avuților Romani, Pliniū se necăjesce fórte, se intristéză, se valetă și se rușinéză când se vĕdesilitū să înșire zadarnicele cheltūiele ale strănepoților lui Fabriciū, ai acelu vechiū și aspru romanū, carele nu da voiă unui generalū de armată să aibă mai multă argintăriă de-cătū o cupă și o solniță; Pliniū exclamă cu durere: «Heu mores! «Fabricii nos pudet!» și apoi, după acestū omagiū datū anticeī simplități romane, ne spune la ce prețuri

genii, aū fostū publicate cu deseme, de *Joseph Arneht*, în *Archeologische Analecten*. Wien, 1851. stamp. xv, xvi, xvii, xviii și xxiii.

considerabili ajunsesse vechia argintăria de mėsă, lucrată cu o măiestrie artistică, care deja era perdută pe vremea lui. Între alte subiecte săpate în relief pe asemenea vase, el ne pomenesce despre păhăruțele pe cari se reprezenta, cu o delicateță neimitabile, scene de bucătăria, și cari din această cauză se numeau *magiriscia*, (de pre μάγειρος, elinesce bucatar).

Puține de aceste *magiriscie* ne au rămas pêne astăzi, coci obiectele antice de argint și de aur au fost mai cu sēmă sdrobite și topite pentru alte usuri, în timp de barbaria. Dar totu se mai găsesc prin musee, frumoșe remășițe de argintăria de mėsă din timp antic. Cea mai prețioșă descoperire de acest fel este fōră înduoielă și cea mai nouă, adică aceia care s'a făcutu abie de optu anni acum.

Armata prusiană, căria de la unu timp încōce sortea 'i surrīde în tōte și pretutindenī, intrase învingătoare la 1866, în cetatea hanovreă Hildesheim. Soldațu lucra la bastiōne, când de o dată ei deterē peste o comōră și scōserē de sub pământu vre o șese-deci de vase, mari și mici, tōte de argintu, talere, căldărușe, tăvițe, cupe, solnițe, castrōne de diferite dispozițiunī și forme, multe simple, dar unele ornate cu figurī și cu arabesce din cele mai elegantī. S'a cređutū cā acesta arū fi argintăria de campania întregă a unui comman-

dante de armată romană, a unui nedemnă urmașă ală lui Fabriciă, tare abătută de la virtuósele lui prescrieri; póte chiar a fostă aceia a nenorocitului Varru, carele perdându'si legiunile pe câmpii de la Teutoburg, va fi părăsită, pitite sub pământă, luxuósele sale unelte de ospete.

D'arú fi așa, n'avea óre dreptate Pliniú când dicea : «Vai de moravurile de astăđi! cată să ro-șimú dinainté unui Fabriciú»?

Printre vasele thesaurului de la Hildesheim, cari astăđi se vedú în cabinetul de antichităđi din Berlinú, se deosibescú mai cu sémă duoé, și anume : unú adúncú craterú ornatú cu hippogrifi la basé și, pe laturile lui cu plante marine de pre cari mică genii se luptă cu animale acuatice, raci, pe-cișori și languste; apoi áncó o frumósă pateră, care prin forma sa, se asemuiesce cu strachina nóstră de aurú de la Petróssa, dar care pórtă la mijlocul ei, o Minervă ședéndú pe o stíncă, rezimată pe scutul ei, și sprijinindu'si mâna stín-ga pe unú felú de ancoră. Grația acestei figurí, perfecțiunea aměruntelor, cari tóte parú a fi fostú aurite, ne confirmă în înalta ideă ce ne dá Pliniú, despre artea toreutică și despre ciselatura în argintú a meșterilor anticí.

Unú altú subiectú de indignațiune pentru natu-ralistul nostru, și totú de o dată o mare băttaia de capú pentru archeologii moderní, sânt vasele pe

cari Romaniî le numeauă *murrhine*, și cari, de pre spusa lui Pliniū, veneauă din adâncul Oriente și se plăteauă la Roma pêne la 300 talenti (adică 1,476,000 l. n.) bucata. Astū-felū celū pușinū, a cumpăratū împēratul Neronū o cupă murrhină, și Pliniū povestindū acēsta, se indignēză cum unū *părinte alū patriei* a pututū să bea așa de scumpū! «Memoranda res tanti imperatorem patremque patriae bibisse.»

Dar ce erauă acele vase *murrhine*, pe cari le găsimū asemuite la prețū, în antichitate, cu petrele cele mai rare și mai scumpe, cu diamantul, cu smaragdul, cu mărgăritarul?

Unii archeologi moderni au crezutū că erauă chiar vase de porcellanū de China, pe cari industriosa și iscusita națiune a Serilor sēu Chinesilor, le vindea neguțătorilor din appusul depărtatū, împreună cu stofele lor de mătase, ascundēndū ânse cu mare îngrijire secretul acestor industrii. Slabele noțiuni ce putemū cullege asupra acestui subiectū din scriitorii anticī sūnt cu totul insuficienți spre a resolve cestiunea. Așa dar fōră de a pune mare temeiu pe acēstă atribuire a misterioșelor vase murrhine, noi ânse astū-felū amū căutatū a explica cum au pututū face orientaliî ca pentru vasele și stofele lor, precum și pentru blănuri, profumuri și alte câte-va articole de luxū, să trecă pe totū annul, din imperiul romanū, în Asia cea abié eun-

noscută, acea sută de milioane de sesterție despre care menționază naturalistul nostru. (1)

Pliniu, cu neobosita lui stăruință de a enumera toate obiectele cunoscute pe timpul său, — calitate său defectă pe care se cam vede că mi l'a trecut și mie, de când am început să citez noțiuni arheologice de prin scrierea naturalistului, — Pliniu ne vorbește cu de amăruntul despre toate acele articole de negoț, despre caracterul și prețul lor. Acestea sunt toate însemnări foarte interesante, atât pentru istoria tranzacțiilor comerciale din trecut, cât și pentru cunoștința diferitelor industrii ce au înflorit în vechime, prin țările vizitate său numai bănuite de Romani.

În acest cerc de idei, am pute, cu o legitimă curiositate, să mai întrebăm pe Pliniu, — el care era așa de bine informat despre așa multe și felurite lucruri, — să-l întrebăm ca să ne spună ce va fi știut el ore despre locuitorii țării noastre, pe acele vremi?

Din nenorocire, el nu pare a se fi interesat mult de străbunii noștri cei barbari; îi cam trece cu vederea, și abie decă la un loc, spune că dincolo de Dunăre, (adică aci) trăiesc, în codri muntoși, nisce Geți cărora Romani le dăc Daci; într'alte două locuri adaoge că acei Daci, bărbați

(1) *Plinii* lib. XII, 41. — 100 milioane sesterție fac peste o în-duoită summă de lei.

și femeii, aui sălbaticul obicei de a'și însemna trupul cu colorii stôrse din plante și că une-orî copiii lor se nască cu semnele ce părinții 'și aui făcută la braçă. Apoi încă, vorbindă despre mândra noastră Dunăre, povestescă că pe acolo unde ea își are isvorul, adică în munții Abnoba din Germania, în apele ei se nască ună felă de pesce negru care ucide îndată pe cine'lă gustă. Faptul, precum sciți, nu s'a adeverită pêne acum, domnilor. Dunărea în cursul ei, nu ne adduce pesci veninoși, și orî-care 'i ară fi natura acolo unde se nască, aci la noi, ea curge falnică și înroditore. Să nu credemă dar la tôte calomniele lui Pliniă, ci împreună cu ună poetă română, să țicemă și noi vechiului Istru, bine-cuvântatul și multă darnicul nostru ocrotitoră :

Curgă, și deca vre-o țerră' ară face vre o vană încercare
De a te reclama cu dreptul că în ea ai fostă născută,
Spune'ă să te țină 'n lăgănă pêne când vei cresce mare,
Ș'apoi vino 'n țerra noastră, mândru, falnică și avută!

Ară fi o nedreptate, ară fi ună sacrilegiă, domnilor, să sfârșescă acestă cercetare a operei lui Pliniă, făcută cam pe sărite, lăsându-vă sub trista impresiune a desprețului ce elă arată cōtre străbunii nostri cei barbari, cōtre Daciă, locuitorii străvechi ai luncei dunărene.

Ne vomă împăca însă cu dînsul, mai nainte de

a ne despărți, citindū laudele ce elū dă poporului romanū și luminelor pe cari acesta le a respânditū preste lumea întrégă, lumine cari aveaū să ajungă și pe malurile Istrului, cu pușini anni după publicarea cărței lui Pliniū.

Iată cum exprima elū acéstă admirațiune cōtre poporul-rege : (1)

«Nețermuritei maiestăți a păcei romane, omenirea datoresece acelū bine universalū, purtatū de o potrivă preste totū locul, acelū folosū nu numai de a se cunnōsece între sine ómenii de pretutindenī, dar āncō de a căpāta sciințe despre țerrī și despre popóre, despre munții ce și înalță fruntea pēne la nuorī, despre productele sīmului lor, despre plantele ce crescū pe ei! Fiā ca cerul să ne păstreze în eternū acestū bine! cōci elū a dāruiitū lumei pe Romanī, întocmai ca și unū alū duoilē sōre!»

Nimenī, domnilor, nu era mai în stare ca Pliniū, să prețuiescā în drépta sa valóre, întinsa domnire a Romanilor, cōci nimenī mai bine de-cātū dinsul nu se folosise de ea ca să adune de prin tōte locurile unde ea pētrunsesese, cunnōsciințe felurite pentru luminarea de veci a omenirei.

(1) *Plinii Secundi* natur. histor. lib. xxvii, 1 : «Alias præterea aliunde ultro citroque humanæ salutī in toto orbe portari, immensa romanæ pacis majestate, non homines modo diversis inter se terris gentibusque, verum etiam montes et excedentia in nubes juga, partusque eorum et herbas quoque invicem ostentante. Æternum, quæso deorum sit munus istud. Adeo Romanos, velut alterum lucem, dedisse, rebus humanis videntur.»

Perdëndü dar din vedere tóte mërunțișurile ne-nunërate ale cărței lui și privind'o în mărëța ei universalitate, însuși naturalistul Pliniü ni se învederéză ca unul din cei mai de frunte reprezentanți ai acelei nețermurite maiestăți în care lucea, ca unü alü duoilé sóre, poporul romanü, respândindü de o potrivă pacea și binele preste totü locul.

Prin cuvintele sale Pliniü pare însuși a fi coprinsü de acelü simțimëntü, presumptiosü dar în-temeiatü, alü gloriei și alü puterei romane; pe lüngă dînsul ânsë, elü ne arată și altul, mai bländü, mai dulce, pornitü dintr'o firéscă iubire cötre țerra care l'a născutü și pe care elü, scrutatorü alü naturei, nu o putea prețui mai pre-josü de-cätü ce i se cade acelei neasemuite grădinii a Europei.

Într'adeverü, vorbindü despre Italia, ascultați, domnilor, ce dulce elü o mângâiă : (1)

«De preste totü pämëntul, de pre orï unde se întinde bolta cerului, țerra cea mai frumósă și cea mai demnä de a ține întru tóte, domnia naturei, este Italia, îndreptătórea și a duoa mumă a lumei; țerra cea mai renumită prin bărbații, prin femeile, prin căpitani, prin osta-

(1) *Plinii Secundi* natur. hist. lib. xxxvii, 77 : «Ergo in tot orbe et quacumque cæli convexitas vergit, pulcherrima est, omnibusque rebus merito principatum naturæ obtinens, Italia, rectrix parensque mundi altera, viris feminis, ducibus, militibus, serviitiis, artium præstantia, ingeniorum claritatibus, jam situ ac salubritate cæli atque temperie, accessu cunctarum gentium facili, llttoribus portuosus, benigno ventorum afflatu (quod contigit positione procurrentis in partem utilisimam, et inter ortus occa-

șii, prin muncitorii și prin artele sale, prin geniul ómenilor ei celor mari, și încă prin salubritatea cerului și a timpului ei, prin înlesnirea cu care de tóte părțile o poți aborda, prin multe și bunele ei porturi, prin dulcea suflare a vânturilor ei, prin abundența apelor, prin răcoarea pădurilor, prin varietatea munților, prin blândețea férelor, prin fertilitatea țérrinelor, prin grásimea pašunilor. Ori-care lucru e mai trebuinciosú vieței, într'insa se află mai frumosú : gráne, vinuri, uleiuri, lânuri, inuri, țesături, vite. La fugă, nici unú felú de cai nu întrece pe ai ei. Pre-cátú a fostú liberú a scóte din pámêntú metalluri, nici o țérrá n'a datú mai multú aurú, argintú, aramă și ferú; și acum, când ea stă încă cu sínul plinú de atáté comori, ea totuși revérsá béaturi felurile, roduri și póme gustóse.»

Óre vé întrebú, domnilor, acestú elocente entusiasmú patrioticú alú bétránului Pliniú, acéstá viá și sincerá íubire pentru pámêntul párintescú nu sânt ele dovedí ale unei inime nobile și simțitóre, care ne facú sálú íubimú ca omú, atátú câtú l'amú admiratú ca eruditú? Spiritú înaltú și fórá cruțare de sine devotatú și patriei și sciinței, íată cum ni se aratá Pliniú în faptele ca și în scrierile

susque mediam) : aquarum copia, nemorum salubritate, montium articulis, ferorum animalium innocentia, soli fertilitate, pabuli ubertate. Quidquid est, quo carere vita non debeat, nusquam est præstantius : fruges, vinum, oleum, vellera, lana, vestes, juveni. Ne equos quidem in trigariis præferri ullos vernaculis animadverto. Metallis auri, argenti, æris, ferri, quamdiu licuit exercere, nullis cessit terris : et nunc intra se gravida pro omni dote varios succos, et frugum pomorumque sapes fundit.»

sale. Îlă audirėți cum cugeta despre a lui țerră; acum vă cerū unū momentū âncō spre a vă citi pietósa invocațiune prin care își sfērșesce opera sa capitală. Prin aceia vomū închiăia și noi aceste cuvinte :

«Salve, parens rerum omnium, Natura; teque nobis Quiritium solis celebratam esse numeris omnibus tuis, fave!»

«Mă închinū ție, o Natură, mumă a totū lucrul; păzesce-mă tu, pe mine, carele singurū dintre toți Romani, te amū lăudatū întru tóte ale tale!»

A PATRA LECȚIUNE

Sofștiți din antichitate. — *Luciană*. Viața, stylul și operele lui. — Tractatul său „*Anacharsis*“. — *Scythii și Grecii*. — Gimnaziile și educația la Elleni. — Subiecte sculpturale luate din Gimnaziile. — Fondul și forma în producțiile artistice și literare. — Pictorul *Zeuxis*. Tabellul său reprezentându o familie de Centauri. — Centaurii în mythologia și în artele antichității. — Mosaica lui Maresoschi. — *Filosofii și Libanos*. — Despuerea Greciei de obiectele sale de artă. — Romanii începă răsipirea și distrugerea lor.

DOMNILOR,

În ultima lecție amă anunțat că voi completa prin noțiuni mai detaliate asupra naturalistului latin Plini și sofistului ellen Lucian, lista scriitorilor vechi, pe cari 'i amă allesă spre a vă da printr'înși o idee de reprezentanții archeologiei în antichitate. După ce v'amă vorbită despre istoricul Erodote, despre călătorii Pausanias și Polemon, toți trei ca modele ale speciei de scriitori ce se numău *periegeți*; după ce v'amă citată pe arhitectul Vitruviu, ca autoră *technică*; după ce n fine amă arătată, vorbindu-vă despre a-totă știin-

torul Varrone și despre naturalistul Pliniū, ce erau *anticarii* și *erudiții* în vechime; îmi rămâne acum încă să vă fac cunoscută a patra și ultima specie de scriitori antici, dintre cei pe cari 'i am recunoscut ca mai cuosebire folositori la studiul archeologiei, adică pe aceia cari la Elleni, se cheama *sofisti*, σοφισταί.

Acestu nume de sofistu pôte să deștepte astăzi în mințile dvostre o idee uricîosă, neplăcută, o idee de desprețu, pe care mă simțu ânsă datoru a o răsiți, pêne la unu punctu ôre-care, de pre memoria celor mai de frunte scriitori cari în vechime au purtată acéstă denumire. Într'adeveru de ne vom întreba astăzi ce este ôre unu sofistu, îndată ni se va înfăcișa dinainté ochilor chipul displăcutu alu unuia din acei ômeni pentru cari adevêrul nu are o ființă pozitivă pe lume și căroră firea le a datu vătămătorul și făcarnicul talentu de a îmbrăca minciuna în vèlluri amăgitóre și în urđeli sclipiciose, prin care orbescū și înșelă omenirea. Sofistu este adî avocatul carele, prin arguții seú tertipurî judecătoresci, cată să întunece mintea magistraților și să răpescă dreptul celui care 'lă are; sofistu e filosoful care din principie greșite deduce prin viclene subtilități, doctrine stricăciose pentru morala societăței; sofistu e chiar și archeologul carele, sciindū puține, își ascunde nesciința într'unu potopu de vorbe late și scamotéză astu-felū cu dibăciă, admira-

țiunea celor nepricepuți. Acestora și multor altora asemenea li se asvêrlă acum în față și în toate limbile moderne, epithetul rușinos de sofist.

Dacă ânsă ne vom repurta la alți timpî și vom schimba dicționariul, aflăm că la Greci sofist a fost, mai ânteu omul cel mult învățat și încercat, carele prin studiū și prin experiență, devenea cel mai înalt și adevărat adept al înțelepciunii, τῆς σοφίας. Erodote numește sofisti pe cei șapte vestiți înțelepți ai Greciei. Mai târziu ânsă termenul perdu din caracterul său general și luă chiar une-orî o accepțiune ironică și desprețuitoare. Platon și Aristotele, întemeietorii unei noue și înalte filosofii, nesocoteau și batjocoreau pe învățații sofisti, cari cu vorbe frumoase făceau lauda unor doctrine ce, în ochii măreților reformatori, erau false și absurde. Dar mai apoi, — și mai ales în timpî când arta oratorică se stinsese pe piața publică, împreună cu adunările populare ale republicelor cădute, — toți aceia cari sciau să expună prin cuvântări frumoase, idei, principie și noțiuni de orî-ce fel, luare âncă odată cu laudă numirea de sofisti. În tot timpul imperiului romană auzim vorbindu-se cu mare distincțiune și răsunsetu, ba une-orî chiar și cu enthusiasmu, despre învățații sofisti elleni, cari mergeau din loc în loc, prin toate centrurile populose ale culturii antice și cu elocențele lor declamațiuni asupra ce-

lor mai felurite materii, își câștiga și gloriă și avere. Ei nu erau filosofi s^{eu} erudiți, scrutatori ai secretelor naturei, nici prețuitori ai puterilor minții omenesci; dar ei scia^u multe, scia^u tot^u ce cugetase și scrisese alții, și apoi încă scia^u a le spune ast^u-fel^u ca tutulor să placă.

Un^u scriitor^u modern^u a d^{is}u despre sofistii epocii imperiale, că ei a^u fost^u c^otre filosofii antichității, cea-ce buni autori moderni de romanțuri istorice s^unt c^otre istoriografii noștrii contemporani. Comparațiunea este de sigur^u f^orte nimerită, c^ocⁱ printre sofistii anticⁱ, aflăm^u și ómeni de talia lui Walter Scott și de aceia a lui Alexandru Dumas tatăl, ba încă și zămisliitori de opere litterari demne de a figura în călindarele și revistele noastre remănesci, alături cu atât^e nuvelle istorice.

Să nu 'și o iea nimeni asupra, c^ocⁱ în felul acesta, am^u p^ecătuit^u și eu.

Printre sofistii de cari vorbim^u acum, este nețagăduit^u că Lucian^u ocupă un^u loc^u din cele mai de căpeteniă.

Mulțimea și varietatea scrierilor lui, corecțiunea și simplitatea stylului s^{eu}, care mai mult^u de cât^u al^u orⁱ-cărui alt^u scriitor^u ellen^u din timpⁱ imperiului roman^u, se apropiă de puritatea și de eleganța limbei clasice din Athena, în fine numeroasele fapte interesanți de tot^u felul ce ne s^unt relatate de dⁱnsul, în chipul cel^u mai attrăg^etor^u;

tóte acesté facú ca Lucianú să fiă pururé unul din autorii cei mai populari ai litteraturei ellene și totú de-odată unú prețiosú isvorú pentru cunoșcința vieței antice. Tradițiunii, usurí, practice industrialí, opere de belle-arte, elú, cu penna sa gluméță și cohattă, le a attinsú pe tóte și în scrierile sale, atátú de lesnicióse și de plăcute la citire, elú le a presăratú cu pumnul ca noțiunii pe cari archeologul le cullege într'insele astă-đi, cu o neasemuită mulțumire.

Pentru a sci și a vorbi atátú de bine despre așa multe lucruri, adevărul este că Lucianú era și pregătitú cum rarú se întêmplă. Studiú întreprinse în ramurile cele mai oppuse, pêně să 'și allégă o carrieră, iar pe de altă parte, o lungă viéță petrecută tótă în fructóse căllătorií, ilú pusese în posițiune de a sci să vorbescă și multe și bine.

Născutú, de pre cum se vede, cam cu vre o douăspre-đece decimí de anni după Christos, într'o cetate din Syria, numită Samosate, părințiú lui, greci de origině, voirě mai ántéiu să 'lú facă sculptorú; dar meșterul la care ilú deterě ca ucenicú și care îi era unchiú de mumă, luă într'o đi la bătăi pe bietul băiétú, fiindú-că din întêmplare spărsese o placă de marmoră și astú-felú îi tăiă de la începutú gustul de a se face artistú de meserie. Lucianú se puse atuncí să studieze legile și deveni avocatú; dar minciunile și cărcotele acestei noue

profesiunii îi pricinuire totu efectele bătăii sculporului. Atunci se dete cu totul litterilor și începu să studieze și să predea rhetorica, alergându din cetate în cetate, din țerră în țerră. Cu acéstă nouă profesiune, pe care fôrte multu o înlesnea talentele lui naturalî de a scrie și de a vorbi bine, elu își făcu unu nume mare și își dobëndi o avere însemnată. Trecu din Antiochia în Athena; de acolo în Italia, ș'apoi mai târdiu chiar și în Gallia; reveni în Asia mică, și în fine se aședă în Egiptu, unde pare a fi și muritu fôrte bătrân ocupându în magistratură unu postu, pe care 'i lă încredințase împêratul-filosofu Marcu-Aureliu. Lucianu a trăitu dar în timpul lui Traianu și alu succesorilor sêi immediați; elu a fostu una din stellele cari au luminatu acea ultimă epocă de splendóre a litteraturei și a artelor antice.

De atunci încóce scăpătarea a fostu așa de răpide și așa de adâncă în-cătú, descriindu ântêul periodu alu istoriei archeologice, socotimú de prisosú a ne coborî mai la valle, și prin urmare vomú închiăia, precum amú disú, acéstă răpide clipire asupra studiulu litteraturelor antice, din punctul de vedere archeologicu, prin câte-va exemple adduse numai din scrierile lui Lucianu.

Mărturisescú ânsé, domnilor, că 'mî-a fostu fôrte cu anevoiă a allege din compunerile așa de variate și totu așa de instructive și de plăcute ale lui Lu-

cianu, materiile pe cari să vi le potu aduce ca doveđile cele mai nimerite ale interesului ce ne presentă acestu autoru, noă cercetători ai noțiunilor de ethică și de esthetică antică, câte se potu găsi prin autorii vechimei.

Amu allesu, amu allesu (speru că nu veți adaoge : pene amu cullesu), amu allesu mai anteu o scriere alu căruu nume are pentru noi o atracțiune locală, — așu dice, chiar națională, decă aru fi iertatu să ne dicemu urmași ai Dacilor, — dar alu căruu coprinsu ne strămută tocmai în sinul celei mai înflorite și mai originală epoce a culturei din Ellada antică.

Anacharsis este titlul unui micu și prețiosu opusculu alu lui Lucianu; dar pe lungă acestu nume amintitoru despre barbaria scythică, se mai adaoge și acela de *Gymnasiale*, care ne face să pătrundem chiar în măduva educațiunei ellene.

În mai multe din scrierile sale, Lucianu a vorbitu despre Scythi, despre usurile și despre vieța lor. Pe timpul lui, unu regatu elleno-scythicu își întindea cultura sa originală și commerciul său tare activu, pe țărmurile Mărei-Negre. Stabiliți în cetatea Panticapea, despre care amu mai vorbitu deunăđi, regiū Bosforului Cimmericū dominaū preste coloniū greci din acele părți și întrețineau relațiuni de o prietenia necontenitu bănuită, cu bandele rățăcitore ale Scythilor și ale Geților, veciniū lor.

Lucianū, ca mulți alți scriitori greci de pre acele timpuri, pare a se fi preocupatū de acea ultimă rēmașiță de independență ellenă, rēsărită pe țērmuri depărtate, și revine adese asupra popórelor cu cari acei greci se aflaū în contactū. Se sciă că tratatul sēū intitulatū *Toxaris*, de pre unū nume propriū scythicū, este unū lungū și elocente panygericū alū puternicului simțimēntū de amiciă care domnea cu o vīrtute exemplarē printre Scythi; acei barbari se legaū frați de cruce, pe când încă crucea nu era unū semnū sântitū de frățiă, amestecându'si sângele și sorbindu'l dintr'aceiași cupă, totū astū-felū precum încă se mai obicīnuiesce și la poporul nostru. Se sciă iar că scurta și eleganta dedicațiune care, printre scrierile lui Lucianū se chīamă *Scythul sēū Proxenu*, nu conține altū ceva de-cōtū tradițiunea pēnē la óre-care punctū mythicā, ce se referre la acelașū Toxaris.

Se đice că odiniórá acelū Toxaris, omū din poporū din țērra Scythilor, dar ánsē fruntașū cu patru boi, οκτάπους, și nu nobilū sēū boiărū cu gugiumanū, πιλοφόρος, a venitū în Athena ca să íea cunnoscință despre cultura Ellenilor și că acela a fostū mai târđiū povățuitorul unū altū scythū de némū boiărescū, numitū Anacharsis, carele viindū și elū în Grecia pentru acelașū scopū, s'a lipitū pe lūngă legistatōrele athenianū Solonū și a ínvēțatū de la đinsul a cunnósce cu cōtū íntro tóte măiestrita

cultură a Ellenilor era superioare sëlbatiecei barbarilor sël compatrioțî.

În tractatul asupra căruia voimă a ne opri, adică în acela numitū *Anacharsis* sêu *Gymnasiere*, Scythul întempină cu mirare pe Solonū și'lū întrébă : (1)

«De ce dore, Solone, tinerii de la voi facū într'asfelū : unii îi vëđū că, coprinđendu-se în brațe, își punū pedică unul altuia; alții se strîngū, se succescū și în sfêrsitū se trîntescū și se rostogolescū în noroiu, ca purceii? Mai ântëiu 'i amū vëđutū cu ochii mei, desbrăcëndu-se și ungëndu-se cu uleiu unii pe alții fôrte linistitū; dar de odată, nu sciū ce aū pățitū de s'aū răpeđitū unii asupra altora, și ca berbecii, s'aū ciocnitū în capete.. Și iată că unul înhață pe protivnicul sêu de picîore, îlū culcă la pământū, se pune pe dînsul ca să'lū opréscă de a se scula de josū, îlū tăvălesce prin noroiu, îi strînge pântecele cu genuchiî, îi pune cotul pe gûtlejū și p'aci p'aci l'arū fi și sugrumatū, decă nenorocitul, puindu'î mâna pe umerū, nu l'arū fi rugatū ferbinte, de pe cum cređū, ca să nu'l

(1) *Luciani Anacharsis sive de Exercitationibus*. § 1—6 : «*Ταῦτα δὲ ὑμῖν, ὦ Σόλων, τίνος ἕνεκα οἱ νέοι πιουσίεν; Οἱ μὲν αὐτῶν περιπλεκόμενοι ἀλλήλους ὑποσκελίζουσιν, οἱ δὲ ἄγχοισι καὶ λυγίζουσιν καὶ ἐν τῷ πηλῷ συναναφύρονται κυλινοῦμενοι ὅσπερ βύες. Καί τοι κατ' ἀρχὰς εὐθὺς ἀποδυσάμενοι — ἐώρων γάρ — λίπα τε ἠλείψαντο καὶ κατέψηθε μάλα εἰρηρικῶς ἄτερος τὸν ἕτερον ἐν τῷ μέρει, μετὰ δὲ οὐκ οἶδ' ὅ τι παθόντες ὠθοῦσί τε ἀλλήλους συννευκότες καὶ τὰ μέτωπα συναράττουσιν ὅσπερ οἱ κριοί. Καὶ ἤν ιδου ἀράμενος ἐκείνοσιν τὸν ἕτερον ἐκ τοῖν σκελοῖν ἀφήκεν εἰς τὸ ἔδαφος, εἰτ' ἐπικαταπεσὼν ἀνακύνπτει οὐκ ἐὰν συνωθῶν κάτω ἐς τὸν πηλόν, τέλος δὲ ἤδη περιπλέξας αὐτῷ τὰ σκέλη κατὰ τὴν γαστέρα τὸν πῆχυν ὑποβαλὼν τῷ λαιμῷ ἄγχει τὸν ἄθλιον, ὃ δὲ πα-*

năbușescă cu totul. Dar, de-ore-ce uleiul cu care s'aū frecatū nu'ī opresce de a se mīnji, ci vėdėndū din contra cum acea unsore se ĩmple de glodū și de sudore, đėū mie ĩmī vine tare sǎ rīđū, maī allesū cānd se strecorǎ ca țiparii, prin mānele unīi altora.

Apoī alții, ĩn partea cea descoperitǎ a curței, facū totū așa, cu deosebire numai cǎ aceștia nu se mājescū cu noroīu, ci aū o grǎpǎ plinǎ cu nāsipū, unde mergū de rīcǎiǎ țerrāna ca nisce cocoși și apoī 'și o tǎrnǎ cu pumnul pe trupū unīi altora, negreșitū ca sǎ nu pǎtǎ scǎpa așa lesne cānd se strīngū, fiindū-cǎ nāsipul opresce trupul de a aluneca și lāsāndu'lū uscatū le dǎ mijlocū de a'lū coprinde maī țepānū.

Maī sūnt și alții cari stāndū plini de pulbere unīi ĩn fața altora, se lovescū cǔtū potū cu pumnii și cu picǐorele. Uite, bietū, unul care e p'aci sǎ'sī scuīpe josū toți dinții din gurǎ, fiindū plinū de sānge și de nāsipū; a fostū lovitū, precum veđi, la falcǎ. Dar archontele, — cǐcī ĩnchipuiescū cǎ acelū omū cu hāina de purpurǎ este aci maī mare, — ĩn locū sǎ'ī despartǎ și sǎ spargǎ bǎttaia, ĩi ațīțǎ din potrivǎ și laudǎ pe celū care a lovitū.

Maī vėđū dincolo și alții cari se mișcǎ cu ĩuțelǎ și

ραροτεϊ ἐς τὸν ὠμον, ἰκετεύων οἰμαι, ὡς μὴ τέλεον ἀποπνευγείη. Καὶ οὐδὲ τοῦ ἐλαίου ἕνεκα φείδονται μὴ μολύνεσθαι, ἀλλ' ἀφανίσαντες τὸ χρῆσμα καὶ τοῦ βορβόρου ἀναπληθέντες ἐν ἰδρωτὶ ἅμα πολλῶ γέλωτα ἐμοὶ γούν παρέχουσιν ὅσπερ αἱ ἐγχέλυες ἐκ τῶν χειρῶν διολισθάνοντες.

Ἔτεροι δὲ ἐν τῷ αἰθρώ τῆς ἀλλῆς τὸ αὐτὸ τοῦτο δρωσιν, οὐκ ἐν πληρῷ οὗτοι γε, ἀλλὰ ψάμμον ταύτην βαθεῖαν ὑποβαλλόμενοι ἐν τῷ ὀρνύματι πάττουσί τε ἀλλήλους καὶ αὐτοὶ ἐκόντες ἐπαμῶνται τὴν κόνην ἀλεκτρούων θύην, ὡς ἀφυκτότεροι εἶεν ἐν ταῖς θυμλοκαῖς, οἶμαι τῆς ψάμμον τὸν ὀλισθον ἀφαιρούσης καὶ βεβαιοτέραν ἐν ξηρῷ παρεχούσης τὴν ἀντίληψιν.

Οἱ δὲ ὀρθοστάδην κεκοιμημένοι καὶ αὐτοὶ παιουσιν ἀλλήλους

sarū în susū, pare-c'arū alerga, dar totū în locū rēmānū și asvêrlindu'și trupul în sborū, ai crede că vorū să co-prindă spațiul cu tălpile.

Așū vré tare să sciū la ce sūnt bune acesté, cōci mie unuia mi se parū tōte ca uuū felū de nebuniă, și cu greū așū crede că cei ce facū astū-felū de lucruri nu sūnt cam smintiți.»

Așa vorbește scythul Anacharsis, addusū fiindū de Solonū în mijlocul unei scōle de gymnastică, unuī Gymnasiū, unde tinerii din Athena se deprindū cu luptele cari formaū, în vechia Elladă, o parte esențială a educațiunei junimeī.

Solonū, care regulase acele jocuri, acele lupte, prin legi specialī, privitōre mai allesū la morala care trebuia să domnescă într'insele, Solonū, legiuitorul republicei atheniane, se însărcinéză a explica străinului barbarū și regulele și scopul acestei institutiunii de care Grecia antică era așa de mên-

προσπεσόντες και λακτίζουσιν· οὐτοσί γοῦν και τους ὀδόντας ἔοικεν ἀποπτύσειν ὁ κακοδαίμων, οὕτως αἵματος αὐτῷ και ψάμμου ἀναπέλησται τὸ στόμα, πύξ, ὡς ὄρας, παταχθέντος ἐς τὴν γνάθον. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ ἄρχων οὐτοσί δεισθήσει αὐτούς και λύει τὴν μάχην — τεκμαίρομαι γάρ τῇ πορφυρίδι τῶν ἀρχόντων τινα τοῦτον εἶναι — ὁ δὲ και ἐποτρύνει και τὸν πατάξαντα ἐπαινεῖ.

Ἄλλοι δὲ ἀλλαχόθι πάντες ἐγμονοῦσι και ἀναπηδῶσιν ὥσπερ θεόντες ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μένοντες και ἐς τὸ ἄνω συναλλόμενοι λακτίζουσι τὸν ἀέρα.

Ταῦτα οὖν ἐθέλω εἰδέναί τινος ἀγαθοῦ ἂν εἴη ποιεῖν· ὡς ἔμογε μανία μᾶλλον εἰοικέναι δοκεῖ τὸ πρᾶγμα, και οὐκ ἔστιν ὅστις ἂν ἑραδίως μεταπειθεῖ με ὡς οὐ παραπαίουσιν οἱ ταῦτα δρῶντες.»

dră, și care, fără îndoielă, a fost una din trăsăturile cele mai caracteristice ale culturii ei.

Dați-mi voiă, domnilor, mie, care nu sunt înțeleptu ca Solonă, să vă descriu mai pe scurtu, d^{vostre}, cari pôte nu sunteți așa curioși și așa răbdători ca barbarul Anacharsis, să vă descriu în câte-va cuvinte, în ce consistă acea parte însemnată din instrucțiunea junimei ellene, cari erau locul și felul acelor exerciție, și apoi, după aceste explicațiuni mai multu tehnice, voiu lăsa cuvântul legistorelui Athenei că să vă desvêlluască din-sul, prin penna lui Luciană, scopul înaltu și efectele moralisătore ale acestei originale instituțiuni, pe care nu o mai găsimă aiurê.

Asupra unui subiectu așa de interesante e învederatū că commentatori și disertatori nu puteau lipsi. Încô din anul 1569, medicul italiană Geronimo Mercurialis a publicatū disertațiunea sa *de Arte Gymnastica*. Nu vomă spune pe toți câți 'i au călcatū în urmă; vomă menționna numai lucrările eruditulu francezū Burette, carele a publicatū, sânt acum aprôpe 130 de anni, în memoriile Academiei de Inscriptiuni și Belle-Littere din Franța, o serie de disertațiuni asupra gymnastice și a tuturilor ramurilor ei în antichitate; dar opera cea mai completă, este voluminosa carte a unui profesoră germană din Halle, d^{rni} Krause, tipărită la 1841, sub titlul «Die Gymnastik und Agonistik der Hellenen», în

care se coprinde totu ce au disu cei vechi si cei moderni, totu ce s'a pututu cullege de pre monumentele antice, privitoru la exercitiile gymnice si la jocurile agonistice ale Grecilor.

Din tote acesté vomu cullege numai câte-va rapidi notiuni, avendu sa revenimü asuprä-le când vomu tracta, la röndul sëu, despre viéta socialé a poporului Ellenü.

Ne va fi de ajunsü acum a spune cá in vechia Elladä, educatiunea junimei se împärtea de pe vârste, in trei pärți : änteu veneau litterele, γράμματα; apoi musica, μουσική, si in fine gymnastica, γυμναστική, care dupé ce ocupa ca unü studiü de căpeteniä pe tineri începéndü de la adolescentä, devenea o deprindere plăcutä, o petrecere favoritä a bărbaților in vârsta lor maturä.

Legiuitorii äntärise in tote staturile Greciei acestü usü ce pare a fi fostü străvechiu. A se lupta desfășurändü grația trupului, puterea membrelor si iutela mișcărilor a fostü pururé o desfätare predilectä a Grecilor. De aceia ei, äncö din juniä, învëtau de la anume profesori, sub priveghierea unor magistrați speciali si in sumptuöse locale cu dinadinsul clädite, artea complicatä a luptei, care se compunea din exercitié de totü felul.

Fiä-care cetate a Greciei își avea scöla sa de gymnasticä, una celü puçinü decä nu mai multe. Architectul Vitruviü nu trece cu vederea edificiele

ce se înălțau cu asemené destinațiune; elu descrie, în stylu cam confusă, dispozițiunile arhitectonice ale gymnasielor grecesci, pe cari Romanii le au transformatu mai târziu în vastele lor clădiri de băi séu Therme. Din nenorocire abié din anticele gimnasia s'au păstratu pêne astă-zi puține și neînsemnate ruine în cetățile Efesă, Hieropolis și Alexandria Troadei din Asia mică. Dar gimnasiale Athenei sânt cu totul șterse de pre fața pământului. Scriitorii numai, ne spunu că ele erau în număr de trei; mai înteu, la appusul orașului, aforă din eleganta suburbia Κεραμικός séu Cărămidăria, pe malul Ilisului, lângă o pădure de platanî, era gimnasiul Academiei, care își luase numele de la vechiul proprietaru alu locului, unu ôre-care Academos; în partea oppusă, adică sub muntele Lycabettă, cam în dosul actualei Athene și alu palatului regală de astă-zi, era gimnasiul numită Λυκαῖος séu Lyceul, pusă sub ocrotirea lui Apollonă Lyceanul séu uccigătorul de lupi.

«Iată, dice Solonă către Anacharsis, și statua deului, rezimată pe o columnă și țindu în mâna stîngă unu arc; cea dréptă e înduoită pe sub capă, ca cum ară arăta că se odihnesce după o lungă ostenelă.»

Alu treile gimnasiu din Athena era Κυνόσαργες, séu alu Cănelui-albă; acela era mai de rîndu; numai copiii străini și nelegitimî mergeau acolo.

Să observăm, domnilor, că osebitu de acestu din urmă, apoi atâtu numele colectivü alü acestor aședeminte câtü și numirile locale ale celor două gymnasie de frunte din Athena, adică *Academia*, *Lyceul* și *Gymnasiul*, câte și trele aü rămasü consacrate stabilimentelor de instrucțiune ale junimeî. D^{vóstre} ați urmatü la Gymnasiü, ați urmatü la Lyceü, ați urmați la Academia, și póte nu v'a trecutü nici o dată prin minte idea de a vë întreba de unde óre vinü aceste numiri primite în usul limbelor moderne, ce aü fostü óre Gymnasiile primitive, și ántétul Lyceü și Academia originariá.

Cine se mai gëndesce astá-dí, când pe băncile Gymnasielor învață latinesce, franțuzesce, istoriá, geografiá și mathematici, cine se mai gëndesce cá odinióră scolarul, când intra în aședemintele astüfelü pe atunci numite, se desbráca pênë la pelle, rămânea golü, γυμνός, se ungea cu uleü, apoi își presára trupul cu țerránă și cu năsipü și, sub strașnica priveghiere a unü gymnasiarchü, purtândü mantiá de purpurá, încáltáminte albe și toiagü în mână, nu recita, fericitul scolarü, pe de rostü grammatica lui Bădilescu séü istoria Romanilor, care începéndü de la tata Romulu se sfêrsesce cu domina luí Caragé, urmașul directü alü împéraților Romei, ci cu agerime și cu virtoșiá, își deprindea trupul la salturi, la alergături, la trintá, la asvêrlirea discului și a săgeței, exerciție cari tóte

împreună purtau numirea tehnică de *pentathlu* său încincita luptă, precum încă și la alte mișcări energice dar grațioase ale trupului.

În acele antice Gymnasie erau salle spațioase, portice cu lungi columnade, numite *xyste*, și grădini așternute cu năsipă măruntă, în cari copiii învățau arta felurită a gymnasticeii, iar ómenii maturi își întrețineau sprintenia mușchilor prin dese exercitări; în aceleași clădiri se aflau băi de totu felul, basinuri de scăldat, bolți cu abur, camere răcoróse și odăi cu temperatură ferbinte. Tóte acesté erau trebuitoare pentru a restaura și a curăți trupul de ostenele și de mánjelile care minunaú așa de tare pe Anacharsis.

Apoi totu acolo, în anghiuurile vastelor peristyle, erau clădite și mari *exhedre* său bănci circulari, pe cari filosofi și litterații se aședau attrăgându împrejurul lor, prin frumósele lor cuvinte, pe junii doritori de a 'și cultiva facultățile minței de odată cu grațiile și forțele trupului.

Pe când trăia Platonu, elu în gymnasiul Academiei mergea să 'și întâlnească pe scolarii săi și de aceia scóla lui de filosofie s'a chiămatu *Academică*. Aristotele se ducea la gymnasiul Lyceului, și preâmbându-se prin porticele și prin grădinile acelu stabilimentu, elu preda lectiunile sale, întemeindú astu-felu scóla *Lyceană* a Peripateticilor său a filosofilor cari discutaú și instruaú preâmbându-se.

În fine nici gymnasiul Kynosargelui, alu cânelu alb, nu rămase nefrecventat de filosofi, coci acolo își alleseră sălaşu filosofi desprețuitori și egoiști cari s'aū numitū *cinici*, nu fiindū-că se purtaū în societate ca nisce câni, ci fiindū-că profesau chiar în gymnasiul cânelu alb.

Menționândū ansē târziele tradițiunii litterarie și sciințifice cari se légă cu anticele gymnasie, să nu uitămū scopul lor primitivū. Și ca să'lū pricepeți mai bine, voū cullege de acum înainte din scrierea lui Lucianū, cuvintele lui Solonū cari, într'unū modū admirabile ne facū să pricepemū totū prețul ce 'lū puneau Ellenii la educațiunea gymnică a junimeī lor : (1)

«Tinerii noștri, — dice elū, — tinerii noștri dogoriți și pērliti de arșița sóreluī, aū o înfăcișare bărbătescă și plină de viețā, care dovedesce focul și inima dintr'înșiū, daruri ale unei bune sănētați. Nu vei găsi printre dînșiū nici unul sbircitū ori slabū ; și iar nici unul îngraūiatū de grăsime. Toți aū drepta măsură a unui trupū potrivitū. Ce a fostū fōră de folosū și prisositorū în cărnuri, aceia s'a topitū în sudore; iar ceia ce întocmesce virtosia și puterea mușchilor, aceia a rămasū limpede și fōră de

(1) *Luciani Anachars.* § 25 : «Οὗτοι δὲ ἡμῖν ὑπερσθροὶ ἐς τὸ μελάντερον ὑπὸ τοῦ ἡλίου κερρωσμένοι καὶ ἄρρενωποὶ, πολὺ τὸ ἔμψυχον καὶ θερμὸν καὶ ἀνδρωῶδες ἐπιφαίνοντες, τοσαύτης εὐεξίας ἀπολαύοντες, οὔτε ζιανοὶ καὶ κατεσληγότες οὔτε περιπληθεῖς ἐς βάρος, ἀλλὰ ἐς τὸ δύμμετρον περιγεγραμμένοι, τὸ μὲν ἀχρεῖον τῶν σαρκῶν καὶ περιττὸν τοῖς ἰσθῶσιν ἐξαναλωκότες, ὃ δὲ ἰσχύ'ν καὶ

amestecū stricăciosū. Precum face vânturătorul cu grâul, așa facū la noi exercițiile gymnastice cu trupurile tinerilor; ele lăpădă în vântū pléva și nighina, și rămâne numai grâul cūratū și bunū de păstratū.»

După aceste cuvinte, Solonū, arătândū cu deamăruntul folosul fiă cărui exercițiū în parte, alū trîntei, alū asvêlîrîei discului, alū saltului, alū pancrațiului séū pugilatului și cele-l-alte, elū închiăiă dicēndū : (1)

«Acesté sînt, Anacharsise, exercițiile cu cari noi deprîndemū pe tinerii noștri, încredințați fiindū că astū-felū vorū deveni minunați apărători ai cetăței și că vomū trăi neatârnați, învingători ai inamicilor, decă cum va ei ne arū attaca, temuți de vecini, cari cei mai mulți de frică se vorū închina noē. În vreme de pace ânsē, tinerii noștri se arată și mai virtuoși; ne avēndū applecare cōtre viciē, depărtați fiindū de îngânfarcă ce nasce din nelucrare, ei sînt mereū cu gēndul la exercițiile lor și cu dînsele își petrecū timpul. Numai atunci pōte unū statū să aibă

τόνον παρείχεν, ἀμυγῆς τοῦ φαύλου περιλειμμένον ἐρρωμένως φυλάττοντες· ὅπερ γὰρ δὴ οἱ λιμῶντες τὸν πυρόν, τοῦτο ἡμῖν καὶ τὰ γυμνάδια ἐργάζεται ἐν τοῖς σώματι τὴν μὲν ἄχνην καὶ τοὺς ἀθήκας ἀποφυδῶντα, καθαρὸν δὲ τὸν καρπὸν διευκρυνοῖντα καὶ προσώρρειόντα.»

(1) *Luciani Anachars. § 3*) : «Ταῦτ' ἔστιν, ὃ Ἀνάχαρσι, ἃ τοὺς νέους ἡμεῖς ἀσκοῦμεν οὐόμενοι φύλακος ἡμῖν τῆς πόλεως ἀγαθοῦς γενέσθαι καὶ ἐν ἐλευθερίᾳ βιώσεσθαι δι' αὐτοῦς, κρατοῦντες μὲν τῶν δυσμενῶν εἰ ἐπίουεν, φοβεροὶ δὲ τοῖς περιοίκοις ὄντες, ὡς ὑποπτήσσειν τε καὶ ὑποτελεῖν ἡμῖν τοὺς πλείστους αὐτῶν. Ἐν εἰρήνῃ τε αὖ πολὺ ἀμείνοσιν αὐτοῖς χρώμεθα περὶ μηδὲν τῶν αἰσχρῶν

acelū bine generale, acea fericire a tutulor, când tinerimea atâtū în rēsbōie câtū și în pace, se silesce la totū ce e bine și n'are altă dorință de-câtū a se purta frumosū.»

Într'astū-felū urmēză discusiunea între ambiī interlocutori, și când barbarul Anacharsis își arată induoielele sale asupra effectelor întăritōre ale acestei educațiunii și spune c'arū fi mai bine ca, în locū de uleiū și de țerrână, în locū de jocuri și de sărituri, tinerimea să se deprindă a mânui săgēta, paloșul și praștia, Solonū, prin răspunsul sēū, îl face să prețuiescū deosebirea ce există între unū poporū cultū și unū nēmū de barbari: (1)

«Noī credemū, — dice elū, — cum că este lucru de prisosū de a fi pururē înarmați, și de a tiri neîncetatū în vreme de pace, sabia la brēū. La noī sūnt chīar pedepse destinate pentru cei cari vorū purta arme prin orașū, fōră de a fi trebuință sēū cari s'arū arāta cu dīnsele în publicū.»

Asemenē ideī pētrundū din ce în ce mai multū de mirare pe omul trāitū în viēțā nestatornică și

φιλοτιμουμένοις μηδ' ὑπ' ἀργίας ἐς ὕβριν τρεπομένοις, ἀλλὰ περὶ τὰ τοιαῦτα διατρέβουσι καὶ ἀσχόλοις οὕδεν ἐν αὐτοῖς. Καὶ ὕπερ ἔφη τὸ κοινὸν ἀγαθὸν καὶ τὴν ἄκραν πόλεως εὐδαιμονίαν, τοῦτ' ἔστιν, ὅποτε ἐς τε εἰρήνην καὶ ἐς πόλεμον τὰ ἀριθτα παρεσκευασμένη φαίνοιτο ἢ νεότης περὶ τὰ κάλλιστα ἡμῖν σπονδάζοντες.»

(1) *Luciani Anachars.* § 34: «Τὸ μέντοι ὀπλοφορεῖν αἰεὶ καὶ ἀκινάκην παρεξῶσθαι περιττὸν ἐν εἰρήνῃ οἴομεθα εἶναι, καὶ πρόστιμόν γ' ἔστιν ὅστις ἐν ἀστεί σιδηροφοροῖη μηδὲν δεῖον ἢ ὄπλα ἐξενέγκοι εἰς τὸ δημόδιον.»

mereu primejduită a ordelor scythice ; dar ceia ce 'lă pornesce pe unŭ risŭ neînvinŭ, este când Solonŭ îi spune că spre a stimula neîncetatŭ plăcerea deprinderilor gymnice, în tótă Grecia și mai allesŭ la Olympia, la Isthmu, la Nemea, la Delfi și la Athena, se află instituite din vechime jocuri mari în cari se întrecŭ cu ardóre cei mai de frunte luptătorŭ, avëndŭ perspectiva de a câștiga, la Olympia, o cununnă de măslini, la Isthmu, una de plopŭ, la Nemea, una de leușténŭ, la Delfi, fructe cullese de pre pomiŭ consânțŭți lui Apollonŭ, și în fine la Panatheneele din Athena, roduri de pre maslinii Minervei.

Scythul nu se póte cătuși de puçinŭ împăca cu aceste idei, pe cari elŭ le declară de visuri deșerte, de neauđite nebunii; în zadarŭ Solonŭ îi vorbesce de vitejia athleților, de frumusețea trupuluŭ lor, de admirabilele lor mișcări, de mlădierea lor minunată, de puterea lor neobosită, de îndrăznéla, de emulațiunea, de curagiul lor neînvinŭ, de necurmatele lor opintiri spre isbëndă. Ce folosŭ, ȃice Anacharsis, decă tóte acesté n'aŭ altă resplată de-cătŭ o cununnă de plopŭ séu de leușténŭ séu unŭ pumnŭ de măslina?

Dar atunci Solonŭ, ridicândŭ dinainté lui vėllul care ascunde sub zadarnicele și copillărescile sale cute, scopul supremŭ alŭ acelei curioșe educațiunii, dată în gimnasia, pronunță următoarele cuvinte, în

cari se învederază minunatău tóte mărețele simțiminte ce mișcău în politică, geniul patrioticu și liberale alu nobilei națiunii ellene: (1)

«In ceia ce privesce cugetul nostru asupra junilor și asupra creșterei ce le impunemū îndată ce au ajunsū în vârsta de a deosebi rēul de bine, de a da trupuluī lor o energiā virilē și de a răbda ostenelile, îți voiu spune îndată totul, pentru ca să scii cu ce scopū amū instituitū noi acele exerciție și amū suppusū de timpuriū trupurile lor la osteneli, nu numai cu privire la jocurile publice și la prețurile ce arū putē să câștigue acolo, unde fórte pușini ajungū la isbēndā; dar ca să te faci să înțelegi totū binele ce se trage dintr'acēsta, atātū pentru țerra întrégā câtū și pentru însiși luptătorii ei.

Este într'adevērū o altā luptā, care stā deschisā pentru toți cetățeniī cei bunī: cununna aceleia nu este nici de plopū, nici de leuștēnū, nici de măslini; dar într'insa se coprinde fericirea tutului: aceia este libertatea fiā-căruī cetățēnū în particularū și a patriei în generalū; avuțiā, gloriā, liniștita sērbare a solemnităților statornicite de străbuniī noștri, păstrarea bunurilor ce avemū, într'unū cuvēntū, cele mai strălucite daruri pe cări le putemū

(1) *Luciani Anachars.* § 15: «*Α δὲ περὶ τῶν νέων γυμνάσκομεν καὶ ὅπως αὐτοῖς χρῶμεθα, ἐπειδὴν πρῶτον ἄρξονται οὐνίειναι τε τοῦ βελτίονος καὶ τῆ σῶματι ἀνδρίζεσθαι καὶ ὑψίστασθαι τοὺς πόρους, ταῦτα ἤδη σοι διέξομι, ὡς μάθοις οἴτινος χάριν τὰς ἀδικήσεις ταύτας προτεθεικάμεν αὐτοῖς καὶ διαπονεῖν τὸ σῶμα καταναγκάζομεν, οὐ μόνον ἔνεκα τῶν ἀγώνων, ὅπως τὰ ἄθλα δύναιντο ἀναρκεῖσθαι — ἐπ' ἐκεῖνα μὲν γὰρ ὀλίγοι πάνυ ἐξ ἀπάντων χωροῦσιν — ἀλλὰ μείζον τι ἀπάσῃ τῇ πόλει ἀγαθὸν ἐκ τούτου καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις προβατώμενοι κοινὸς γὰρ τις ἀγὼν ἄλλος ἅπασι*

dori de la deï; tóte aceste bunurî sînt împletite în cumnna despre care îți vorbescû și acelé nu se potû dobîndi de-câtû prin lupta de virtuosă emulațiune, la care exercițiile și ostenelile ducû d'a dreptul pe tinerii noștri.»

V'amû vorbitû îndelungû, domnilor, despre gymnasiele ellene, cari lui Anacharsis i s'aû părutû mai ântêiu vrednice de risû. Amû speranță ânsê că singurâ acéstâ ultimâ citațiune din tractatul lui Lucianû, va răsipi totû uritul care l'ați simțitû în lunga digresiune, prin care m'amû socotitû datorû a pregăti înțellesul acestor mărețe cuvinte.

Nu sciû și nu voiu eû să cercetezû pênê la ce punctû ideile și simțimintele lui Solonû potû fi astădi applicabilî la vieța nóstrâ socialê și la educațiunea tinerimeî din timpul nostru; dar, fiã orî cum arû fi, trebuiã să închinãmû tótâ a nóstrâ admirațiune, poporului care întemeiase instituțiunile sale cele mai practice, pe așa mărețe principie de libertate și de prosperitate naționali!

Sã mulțumimû âncõ și lui Lucianû carele ne a revelatû în cuvinte așa de elocinți, tótâ acea splendidâ fasê a cultureî Ellenilor.

τοῖς ἀγαθοῖς πολίταις πρόκειται καὶ στέφανος οὐ πίτυρος οὐδὲ κοτίνου ἢ σελίνων, ἀλλ' ὅς ἐν αὐτῷ συλλαβῶν ἔχει τὴν ἀνθρώπων εἰδαιμονίαν, οἷον ἐλευθερίαν λέγων αὐτοῦ τε ἐκάστου ἰδίᾳ καὶ κοινῇ τῆς πατρίδος καὶ πλοῦτον καὶ δούξαν καὶ ἑορτῶν πατριῶν ἀπόλασιν καὶ οἰκείων θωτηρίαν, καὶ συνόλως τὰ κάλλιστα ὧν ἄν τις εὖξαιτο γενέσθαι οἱ παρὰ τῶν θεῶν ταῦτα πάντα τῷ στεφάνῳ, ὃν φημι, θύναναπέπλεκται καὶ ἐκ τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου περιγίγνεται, ἐφ' ὃν αἱ ἀσκήσεις αὐταὶ καὶ οἱ πόνοι ἄγονσιν.»

Décă ânsă, de la o așa înaltă synthesă a principiilor de educațiune la Ellenī, ne amū repurta din noū mintea cōtre exercitațiunile trupesci cari, prin cuvintele citate din Lucianū, ne aū addusū pēnē la asemené considerațiunii morali, și decă, totū pe urmele manifestațiunilor diverse ale geniului ellenū, amū căuta, dreptū recreațiune anticariă, printre rămășițele artelor trecutului, unū commentariū plasticū pentru acele cuvinte, așū putē, domnilor, să vē citezū o mulțime de statue âncō existenți, de baso-relievuri și de picturi pe vase, reprezentândū junī athleți în tōte posițiunile grațiose și energice în cari îi puteaū admira odinióră visitorii gymnasiilor grecesci.

Unī, pregătindu-se la luptele palestreī, ținū în mână urciōrașul de uleiū, cu care își vorū unge trupul ca să se pōtă mai lesne « strecura ca țipariī «prin mânilor unīi altora», seū, doritorī a se întrece la fugă, își încalță crepida împletindu'ī curellele pe piciorū ca nojițele opincei românesci; astū-felū ni se arată, de mai multe ori repetatū în marmoră, frumosul june cu mijlocul induoitū dar cu capul ridicatū în susū ca spre vorbire, în care illustrul archeologū Winckelmann a recunoscutū, nu pre romanul Cincinnatu, cum se cređuse mai nainte, ci pe eroul thesaliotū Jașone, părăsindū munca plugului și gătindu-se să mērgă la fatalele ospēțū alū unchiului seū Pelias.

Alte statue ne înfățișează pe luptători, restaurându-se în diverse moduri de ostenelile agonistice; dintre acesté vomă menționna ânsé aci numai duoé, de cari se potú óre-cum prinde nume de sculptori faimoși ai antichității și cari amênduoé s'aú găsitú în Roma : una e adî în galeriile Vaticanului și s'a pretinsú de unii archeologi că ea arú fi chiar o copiă de pre vestitul *Apoxycomenos* séú *Rădătorul*, lucratú de marele Lysippú din Sicyona, sculptorul lui Alexandru celú mare, și despre care Pliniú dice că poporul Romei s'a turburatú în contra lui Tiberiú când acesta a voitú să strămute statua din băile publice ale lui Agrippa, în secreta sa cameră de culcare; ea representă unú efebú în picíóre, răduindú séú curățindú de pre braçe, cu lopățica încovoiată disă *strigillú*, țărâna séú năsipul din xystú ce și le turnase cu pumnul pe trupú. Cea-l-altă, provenită din Villa Farnese și astăđi în British Museum din Londra, pare a fi reproducerea séú imitațiunea renumitului *Diadumenos* alú lui Polycletú, despre care vorbește totú Pliniú ca de unú capú de operă și care înfățișa pe junele atletú victoriosú încingêndúși fruntea cu o cordé séú diademă, pe d'asupra căria se așeđa în urmă cununna câștigată «de plopú, de leușténú séú de măslinú».

Dar se cade, domnilor, să menționnămu mai cu sémă despre acele opere plastice în cari artistul a

reprodusă mișcările gimnasiului în focul acțiunii lor. Să spicuiem deci din grămadă, dar să cullegem numai culmea secerișului.

Se știă că Myron, rivalul lui Polycleț în secolul de aur al sculpturii elene, a lucrat o minunată statuă reprezentându un *discobol* său asvêrlitor de disc, despre care Quintilian ne spune cu laudă câtă era de măiestrită sucită și lucrată, «tam distortum atque elaboratum quam «ille Discobolus Myronis!» Dar Lucian, Lucian al nostru ne o descrie și mai cu de-amêruntul.

Dați-mi voiă a vă mai traduce un mic fragment de convorbire din tractatul numit *Filopseudul* său *Mincinosul* : (1)

«Nu veduși, când ai intrat în curte, dice Eucrate către Tychiade, acea multă frumoasă statuă, lucrată de sculptorul Demetriu?» — «Nu este 6re aceia a unui om ce ține discul și care se plcă în jos pentru ca să-l asvêrle? Fața lui e întorsă c6tre mâna în care ține discul și stând cu genuchii cam înduoitu, el se arată gata a se ridica îndată ce-l va fi răpeditu.» — «Nu este acela; discobolul despre care vorbesci este o lucrare a lui Myron. Nu este nici acel frumos băiet de alături care

(1) *Luciani Philopseudes*. § 18 : «Οὐχ ἑορακας, ἔφη, εἰδῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἐδτηκότα πάγκαλον ἀνδριάντα, Δημητρίου ἔργον τοῦ ἀνθρωποποιού; Μῶν τὸν δισκίοντα, ἢν δ' ἐγὼ, φῆς τὸν ἐπιεικυότα κατὰ τὸ σχῆμα τῆς ἀφέξεως, ἀπεδτραμμένον εἰς τὴν δισκοφόρον, ἤρεμα ὀκλάγοντα τῷ ἐτέρῳ, εἰκότα ξυναναστησομένῳ μετὰ τῆς βολῆς;

își încinge fruntea cu cordellele diademei; acela este lucrătū de Polycletū.»

Norocul ne a favorisatū, domnilor, în cazul de față; opera închipuită de Myronū, ca și pôte Diadumenul lui Polycletū, ni s'a păstratū; dar reputațiunea ei a fostū așa de mare și de întinsă în antichitate, în-cătū capul de operă alū lui Myronū a fostū reproduș adese și în mai multe feluri; de aceia s'aū regăsitū printre ruinele antice mai multe statue de discobolī, offerindū între sine mici deosebiri. Typul creatū de marele artistū alū epocii clasice a rămasū pururē ca unū modelū neîn-lăturatū. În villa împēratului Adrianū de la Tibur s'aū aflatū doui asvêrlitorī de discū, din cari unul este adī în British Museum și cel-l-altū în Vaticanū; dar Discobolul celū mai perfectū, celū mai asemēnatū pôte cu originalul lui Myronū, fiind-că are și capul întorsū spre discū și genuchīul cam induoitū ca să se pótă lesne ridica, este acela care la 1782 s'a găsitū pe muntele Escuilinū și care se păstréză în palatul Massimi din Roma.

Căta-vomū acum și aīurē, afórá din cercul operilor de artē pomenite de Lucianū, alte chipuri

Οὐκ ἐκεῖνον, ἢ δ' ὅς, ἐπεὶ τῶν Μύρωνος ἔργων ἐν καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ δισκοβόλος, ὃν λέγεις· οὐδὲ τὸν παρ' αὐτόν φημι, τὸν διαδοίμενον τὴν κεφαλὴν τῇ ταινίᾳ, τὸν καλὸν, Πολυκλείτου γὰρ τοῦτο ἔργον.»

sculpturali de luptători, surprinși în exercițiile febrile ale pentathlului?

Galeria Luvrului din Paris ne va prezenta pe faimosul *Gladiatoră Borghese*, al cărui corp de efebă atheniană, pornită în răpedirea unei lupte cu paloșul și cu scutul, întinde în linii divergenți și oblice, picioarele și brațele, și înfățișează în totu întregul său o musculatură încordată, energică, palpitândă, ca și via. Acestu cap d'operă este una din rarele producțiuni artistice ale antichității cari poartă pe sine numele autorului lor. Impinși de o discretă deferență către artă, artiștilor din vechime nu le plăcea a influența judecata privitorilor prin însemnarea unui nume, carele adese putea să atragă după sine o nesocotită părtinire. Cu toate acestea, pe un trunchiu de copaci alături cu piciorul drept al Gladiatorului Borghese, stă scrisă grecesce un nume uitat de istoricii anticii ai artei : Agasiaz fiul lui Dositheu din Efesu.

Dar să ne închipuim pentru un moment, domnilor, că luându-ne după străbunul nostru scythul Anacharsis, am intrat într'ună Gymnasiu din Athena. Fia acela pentru noi, — deca bine-voiti, — vestita Tribuna din palatul *degli Uffizi* în Florența. Dreptu în mijlocul acelei salle octogone, tixita numai cu capete d'operă ale sculpturii antice și ale picturii moderne, vedem pe un pedestalu de structură ovală, o grupă formată de doi mândri junii cu tru-

purile góle, și applicate 'n josú. La acea privesíte, ni se pare că auđimú pe Anacharsis șoptindú : «Și iată că unul culcă pe protivnicul său la pământú, «se pune pe dinsul ca să'lú opréscă de a se scula «de josú, îlú táválesce prin noroíu, îi strínge pânte- «cele cu genuchií, îi pune cotul pe gútlejú și p'aci, «p'aci l'arú fi și sugrumatú, déca nenorocitul puin- «du'í mâna pe umérú, nu l'arú fi rugatú ferbinte, «de pe cum cređú, ca să nu'lú nábușéscă cu totul.»

Acesta este în adevérú momentul în care sculptorul anticú a surprinsú în imaginea'í de marmoră, grupa junilor athleți, una din cele mai minunate producțiunii rămase de la cei vechi. Ea a fostú descoperită în Roma, încă pe la 1583 și cu tóte că nici ea nu destăinuesce, nici nu i se póte curatú aplica numele speciale alú vre-unuí artistú cunoscutú, perfecțiunile de totú felul ale lucrărei, corecțiunea minuțiosă a formelor anatomice, grația pozițiunilor în acea ímpletecire strínsă de membre, simțiméntul de viú interesú ce ea inspiră privitorulú pentru rezultatul decisivú alú luptei, tóte aceste sânt semne netăgăduite pe cari le au typăritú într'insa mâna unuí mare meșterú dintr'o e-pocă de 'naltă cultură artistică. Winckelmann a datú cu géndul că arú fi aci o *symplegmă* său o grupă îmbrăcișată de *pancratiastí* său luptători cu pumnul, ca aceia a sculptorului Cefissodote, despre care vorbesce Pliniú, dar care cu tóte aceste pare

mai multă a fi fostu o compunere de unū caracterū cu totul eroticū.

Nu vreaū să închiăiu, domnilor, acéstă rapide revisiune a operilor plastice, prin cari eū amū voitū să commentezū pe Lucianū, iar antichitatea a reprezentatū cu o naltă perfecțiune, formele virtóse și mlădióse ale petrecerilor ei agonistice, nu voiu să o închiăiu főră de a vė attrage atentiunea asupra unū micū, dar destulū de prețiosū monumentū, ce se află in Museul nostru de antichități, offeritū de generosul donatorū, răposatul generalū N. Mavros.

E o mică stelă, $\sigma\tau\eta\lambda\eta$, séu stólpū funerarū pătratū, pe care stă sculptatū in alto-relievū, cu artea epocelor lăudate ale glypticeī ellene, unū june cu trupul golū, făcendū o mișcare pare c'arū voi să înainteze; mâna dréptă e ridicată in susū in chipū de a turna ceva; iar in cea stingă elū ține unū obiectū porosū, carele déca arū fi unū burete, s'arū poté crede că anaglyfa representă unū efebū pregătindu-se pentru luptele gymnasiulū și turnândū uleiu pe buretele cu care are să'si ungă trupul. Póte că părintiī junelū, răpitū de mórte in vârsta plăcutelor deprinderi ale gymnasiulū, aū voitū să păstreze într'acéstū chipū grațiosū, memoria dorită a gingașulū lor june atletū!

Ați vėdutū într'adevėrū, domnilor, ce rolū însemnatū occupaū exercițiile agonistice in educațiunea junimei ellene și, atâtū de pre cele spuse de

Solonu lui Anacharsis, câtu și de pre monumentele plastice pe cari m' amu cercatü a vi le descrie, ați pututü prețui și nalta țintă morală și fericitele efecte esthetice ale acelor jocuri predilecte ale tinerimei din cetățile grecesci.

Lucianu ne a venitü întru ajutorü la dovedirea acestei înduoite propunerü; elü pe de o parte ne a semnalatü însemnătatea politică a gymnasielor; pe de alta, totü dintr'insul amü găsitü a cullege óre-cari descrieri de opere artistice inspirate de luptele palestrei. Dar ánsë în ceia-ce privesce valórea scrierlor lui ca criticü de arte, așü socoti idea ce v'amü datü despre dînsul ca necompletă, déca m'așü mulțumi cu exemplele adduse pênë aci și cari în mare parte se referrü mai cu sémă la antichitățile ethice ale Elladei.

Lucianu, precum ați și pututü întrevedé, domnilor, póte fi áncó datü și ca unü modelü pentru descrierea operelor de artë ale antichităței. Spre a vă convinge și mai bine despre acésta, permiteți'mi a vă citi áncó o parte, ceva cam lungă, din micul tractatü intitulatü *Zeuxis* și *Antiochu*. Ne vomü ocupa numaï de ceia-ce privesce pe *Zeuxis*, marele artistü ellenü, carele viindü în urma lui *Polygnotü* și mai nainte de *Apelles*, întocmesce cu dînșii treimea gloriósă a pictorilor de frunte ai Greciei. Dar operile acestor mari ómenü au peritü cu totul pentru noi. Fericiti áncó sântemü când pentru vre-una

din ele, posedemū o descripțiune așa frumosū scrisă, cum este cea pe care o voiu traduce, — cum s'o puté — din Lucianū : (1)

«Maī deunădi, după ce vĕ rostisemū o cuvĕntare întorcĕndu-mĕ a-casă, maī multī din aceīa cari mĕ ascultase, — credū că nimicū nu mĕ opresce de a vĕ spune acĕstă voĕ, cari ĩmī sūnteți acum prietini, — mĕ întĕmpinarĕ cu multe felicitări și se arătarĕ fôrte tare admiratori ai mei. Eī mĕ ĩnsoțirĕ multă calle, strigândū și lăudândū-mĕ așa tare ĩn-cătū mĕ roșisemū de témă ca nu cum-va laudele lor să fiă cu multū maī presusū de meritele mele. Dar capul laudelor din partea tutulor era maī cu sĕmă că, ĩn scrierile mele, este unū ce neobicĭnuitū și că, ĩntr'ĩnsele se află multe lucruri nouĕ. Dar maī bine āncō arū fi să reproducū chĭar unele din vorbele ce le pronunțiarĕ eī : — «Ah! ce lucru nou! Țĕū, ce originalitate! Ce omū plinū de scorniri! Nimenī n'a maī disū lucruri așa de neașteptate!» — Astă-felū de cuvinte și multe al-

(1) *Luciani. Zeuxis et Antiochus. § 1—8* : «*Ἐναγχος ἐγὼ μὲν ὑμῖν δείξας τὸν λόγον ἀπήειν οἴκαδε, προσιόντες δὲ μοι τῶν ἀκηροῦτων πολλοὶ — κωλύει γὰρ οὐδὲν, οἶμαι, καὶ τὰ τοιαῦτα πρὸς φίλους ἤδη ὄντας ὑμᾶς λέγειν — προσιόντες οἷν ἰδεξιοῦντο καὶ θαυμάζουσιν ἐφίκεσαν ἐπὶ πολὺ γοῶν παρομαρτοῦντες ἄλλος ἄλλοθεν ἐβέων καὶ ἐπῆρουν, ἄχρι τοῦ καὶ ἐρυσθιαῖν με, μὴ ἄρα πάμπολυ τῆς ἀξίας τῶν ἐπαινῶν ἀπολειποίμην. Τὸ δ' οὖν κεφάλαιον αὐτοῖς τοῦτο ἦν, καὶ πάντες ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἐπεσημαίνοντο, τὴν γνώμην τῶν συγγραμμάτων ξένην οὖσαν καὶ πολὺν ἐν αὐτῇ τὸν νεωτερισμόν. Μᾶλλον δὲ αὐτὰ εἰπεῖν ἄμεινον, ἅπερ ἐκεῖνοι ἀπεφθέγγοντο ὡς τῆς καινότητος. Ἡράκλειος, τῆς παραδοξολογίας. Εὐμήχανος ἄνθρωπος. Οὐδὲν ἂν τις εἴποι τῆς ἐπινοίας νεαρώτερον.» Οἱ μὲν τοιαῦτα πολλὰ ἔλεγον, ὡς ἐκεκίνητο δηλαδὴ ὑπὸ τῆς ἀκροάσεως, ἢ τίνα γὰρ ἂν αἰτίαν εἶχον ψεύθεσθαι καὶ κολακεῖν τὰ τοιαῦτα*

tele de acestu felu spuneaŭ ei, âncõ cu totul mișcați de ceia ce auđise. Și ce cuvântu arũ fi pututu ei sã aiba spre a minți, lãudândũ într'ãșa chipũ pe unũ strãinũ, de care lor nu putea altũ-felũ nici într'unũ modũ sã le pese?

Cu tóte acesté, pe mine, — trebuiã sã vë mărturisescũ — aceste laude m'aũ supératũ fórte tare, și îndatã ce ei plecaré și remãseiu singurũ, mẽ gëndiũ într'astũ-felũ : — Ce dóre? Scrierile mele n'aũ altũ nimica plăcutũ de-cãtũ cã nu sũnt obicĩnuite și cã nu urmézã tocmaĩ callea cea de toți bãttutã? Dar cuvintele bine allese și mlãdiate de pre regulele celor vechi, dar fineța de cugetare, dar vioiciũnea închipuirei, dar grația atticã, dar armonia și mãiestria întru tóte, óre acesté lipsescũ ele de la mine? De n'arũ fi ânsẽ așa, de n'așũ fi lipsitũ de acesté tóte, negreșitũ cã n'arũ lãuda lumea la mine numãĩ formele neobicĩnuite și nuoẽ. Și eũ, nesocotitul, mẽ lingușamũ cu speranța cã, de cãte orĩ s'aũ ridicatũ auditoriĩ ca sã mẽ applaude, nu'i a fostũ îndemnatũ la acẽsta numãĩ nouẽtatea điselor mele, dupẽ cum spule și Omerũ, cã

ξείνον ἄνθρωπον, οὐ πᾶν πολλῆς αὐτοῖς φροντίδος ἄξιον τὰ ἄλλα.

Πλὴν ἐμὲ γε — εἰρησέεται γάρ — οὐ μετρίως ἤνια ὁ ἔπαινος αὐτῶν, καὶ ἐπειδὴ ποτε ἀπελθόντων κατ' ἐμαίτην ἐγενόμεν, ἐκεῖνα ἐνεβόουν· σὺκοῦν τοῦτο μόνον χάριεν τοῖς ἐμοῖς ἐνεστιν, ὅτι μὴ συνίθῃ μὴδὲ κατὰ τὸ κοινὸν βαδίζει τοῖς ἄλλοις, ὀνομάτων δὲ ἄρα καλῶν ἐν αὐτοῖς καὶ πρὸς τὸν ἀρχαῖον κανόνα συγκειμένων ἢ τοῦ ὀξέος ἢ περινοίας τινὸς ἢ χάριτος Ἀττικῆς ἢ ἀρμονίας ἢ τέχνης τῆς ἐφ' ἅπασι, τούτων δὲ πόρρω ἴσως τοῦμῆν οὐ γὰρ ἂν παρήντες αὐτὰ ἐκεῖνα, ἐπήρουν μόνον τὸ καινὸν τηςπροαιρέσεως καὶ ξενίζον. Ἐγὼ δὲ ὁ μάταιος ὄμην, ὅποτε ἀναπῆδῶντες ἐπαινοῖεν, τάχα μὲν τι καὶ αὐτὸ τοῦτο προσάγεσθαι αὐτούς· ἀληθὲς γὰρ εἶναι τὸ τοῦ Ὀμήρου, καὶ τὴν νέαν ᾠδὴν κεχαρισμένην ὑπάρχειν τοῖς ἀκοίουσιν. οὐ μὴν τοσοῦτόν γε οἷδὲ ὅλον τῆ καινότητι νέμειν ἤξιουν, ἀλλὰ τὴν μὲν ὅσπερ ἐν προσθήκης μοίρᾳ

«În veci unŭ cânticŭ noŭ, plăcutŭ e cui l'ascultă;»

ci că, orî câtŭ de mare arŭ fi aceluŭ meritŭ, puteamŭ din parte'mî să'lŭ socotescŭ ca unŭ ce ajutorŭ, ca o neînsemnată podóbă, care arŭ fi adaosŭ ceva la perfecțiunea lucrărei, și că în fine ascultătorii aŭ prețuitŭ cele-l-alte tóte calități pe cari le amŭ înșiratŭ!» — Și cu acésta, mă mândreamŭ și p'aci eramŭ să credŭ ceia-ce auđisemŭ dîcându-mi-se, anume că, dintre toți Grecii, eŭ așŭ fi singurŭ în felul meŭ și alte laude de acesté. Dar, de pe cum vine vorba, comóra mea s'a făcutŭ cărbune și nu mă simțŭ departe de a fi lăudatŭ de dînsii cam în felul unui scamatorŭ de bîlcîuri.

«În privința acésta, voŭ să vĕ povestescŭ ceva și despre unŭ pictorŭ. Vestitul Zeuxis, celŭ mai minunatŭ dintre pictori, nu zugrăvea nici odată subiecte obicînuite și populari, abié decă une-orî făcea eroi, deŭi séu băttălii; dar în totŭ-d'auna se silea să scótă ceva nouŭ, și decă scornea ceva neobicînuitŭ și străinŭ, într'aceia își arăta tótă puterea și exactitatea talentului séu. Printre cele mai îndrăz-

δυναπικοῦμεν τι καὶ πρὸς τὸν ἔπαινον συντελεῖν καὶ αὐτὴν, τὰ δὲ τῶ ὄντι ἐπαινούμενα καὶ ὑπὸ τῶν ἀκούοντων εὐφημούμενα ἐκείνα εἶναι. Ὡστε οὐ μετρῶς ἐπήρμην καὶ ἐκινδύνεον πιστεύειν αὐτοῖς ἕνα καὶ μόνον ἐν τοῖς Ἑλλησιν εἶναι λέγουσι καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ δὲ κατὰ τὴν παροιμίαν, ἄνθρακες ἑμῶν ὁ Θησαυρὸς ἦσαν, καὶ ὀλίγον δέω θαυματοποιοῦ τινος ἔπαινον ἐπαινείσθαι πρὸς αὐτῶν.

Ἔθελω γοῦν ὑμῖν καὶ τὸ τοῦ γραφέως διηγησάσθαι ὁ Ζεῦξις ἐκεῖνος ἄριστος γραφέων γενόμενος τὰ δημόδη καὶ τὰ κοινὰ ταῦτα οὐκ ἔγραφεν, ἢ ὅσα πάνυ ὀλίγα, ἥρωας ἢ θεοὺς ἢ πολέμους, αἰεὶ δὲ καινοποιεῖν ἐπειρᾶτο καὶ τι ἀλλόκοτον ἄν καὶ ξένον ἐπινοήσας ἐπ' ἐκείνῳ τὴν ἀκρίβειαν τῆς τέχνης ἐπιδείκνυτο· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις τολμήμασι καὶ θήλειαν Ἴπποκένταυρον ὁ Ζεῦξις αὐτὸς ἐποίησεν, ἀνατρέφοντάν γε προσέτι παιδίῳ Ἴπποκένταυρῳ διδύμῳ κομιδῆ ἠπιῳ. Τῆς εἰκόνης ταύτης ἀντίγραφός ἐστι νῦν Ἀθήνησι πρὸς

nețe ale lui opere se prenumără și Centaurésa femeia, pe care Zeuxis o zugrăvi, dându să sugă la două prunci Centauri, de curându născuți. La Athena se află acum un tabellu cu acestu subiectu, forțe exactu decopiatu; iar originalul, se dice că generalul romanu Sylla l'arū fi pornitū, cu alte tabelluri, cōtre Italia, într'o corabiă; dar că, în dreptul Malei, s'arū fi înecatū corabia și arū fi peritū tōte, împreună și cu pictura acēsta. Ânsē fiindū-că amū vĕdutū copia acestu tabellu, vilū voiu descrie prin cuvinte, pre-cătū voiu putē, de și nu pré sunt cunnoscētorū la picturī; dar imī adducū bine a-minte de dīnsul, cōcī 'lū amū vĕdutū nu de multū în Athena, în atelierul unū pictorū, și așa de tare m'a pĕtrunsū de admirațiune artea lui, în-cătū acēsta imī va înlesni forțe multū descrierea ce voiescū a face.

«Pe érbă stufósă e representată Centaurésa, cu tótă partea eī de callū așcdată pe josū și cu picīórele din apoi întinse; partea eī superióre, care este de femeia, stă rezimată pe cotū; picīórele eī de dinainte nu sūnt lungite

αὐτὴν ἐκείνην ἀκριβεῖ τῆ ὁτάθμη μετενηνεγμένη τὸ ἀρχέτυπον δ' αὐτὸ Σύλλας ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐλέγετο μετὰ τῶν ἄλλων εἰς Ἰταλίαν πεπομφέναι, εἶτα περὶ Μαλέαν, οἶμαι, καταδύσης τῆς ὀκάδος, ἀπολέσθαι ἅπαντα καὶ τὴν γραφὴν. Πλὴν ἀλλὰ τὴν γε εἰκόνα τῆς εἰκόνης εἶδον, καὶ αὐτὸς ὑμῖν, ὡς ἂν οἶός τε ὦ, δεῖξω τῷ λόγῳ, οὐ μὰ τὸν Δία γραφικὸς τις ὢν, ἀλλὰ πάνυ μέμνημαι οὐ πρὸ πολλοῦ ἰδῆν ἔν τινος τῶν γραφῶν Ἀθήνησιν καὶ τὸ ὑπερδανυάδαι τότε τὴν τέχνην τάχ' ἂν μοι καὶ τῶν πρὸς τὸ σαφέστερον δηλώδαι δυναγονίδατο.

Ἐπὶ χλόης εὐθαλοῦς ἢ Κένταυρος αὐτὴ πεποιήται ὅλη μὲν τῆ ἵππῳ χαμαὶ κειμένη, καὶ ἀποτέτανται εἰς τοῦπίσω οἱ πόδες, τὸ δὲ γυναικίῳ ὄσον αὐτῆς ἡρέμα ἐπεγήρηται καὶ ἐπ' ἀγκωνός ἐστιν, οἱ δὲ πόδες οἱ ἔμπροσθεν οὐκέτι καὶ οὗτοι ἀποτάδην, οἷον ἐπὶ πλευρᾶν κειμένης, ἀλλ' ὁ μὲν ὑκλάζοντι ἔοικεν ὢν καμπύλος ἵπε-

ca ale unui animală ce ară sta culcată pe șoldă, ci unul din picăore, affectându pozițiunea încovoiată a unei persoane ce se pune în genuchă, are copita sucită în lă-întru; cel-l-altă e dreptă și proptită în pământă, de precum facă caiă, când voră să se ridice de josă. Ea ține în brațe unul din copii și îi dă să sugă la sînă, ca o femeică; iar cel-l-altă suge la ugerul mumei sale, întocmai ca ună mēnză. În partea de susă a tabellului stă, ca la pândă, ună Centaură, carele se vede a fi soțul celei ce dă să sugă pruncilor; elă se uită în josă zîmbindă și din trupul lui apare numai jumătate a părtei sale de callă; cu mâna dréptă arată ună puă de leă și îlă ține în susă, pare c'ară voi să glumescă, speriindă cu dînsul pe copii.

«Tóte cele-l-alte frumuseți ale acestui tabellă, cari în mare parte scapă ochiului unui omă așa puçină pricepută ca mine, de și ele însușescă tóte perfectiunile picturei, adică corecțiunea desăvērșită a desemnului, norocita imbinare a colorilor, potrivirea meștesugită a effectelor de

σταλμένη τῆ ὀπλῆ, ὃ δὲ ἔμπαλιν ἐπανίσταται καὶ τοῦ ἐδάφους ἀντιλαμβάνεται, οἷοί εἶδεν ἵπποι πειρώμενοι ἀναπηδᾶν. Τοῖν νεογνοῖν δὲ τὸ μὲν ἄνω ἔχει αὐτῆ ἐν ταῖς ἀγκάλαις καὶ τρέφει ἀνθρωπικῶς ἐπέχουσα τὸν γυναικίον μαστόν, τὸ δ' ἕτερον ἐκ τῆς ἵππου δηλάζει ἐς τὸν πωλικὸν τρόπον ἄνω δὲ τῆς εἰκότος οἷον ἀπὸ τινος σκοπῆς Ἴπποκένταυρός τις, ἀνὴρ ἐκείνης δηλαδὴ τῆς τὰ βρέφη ἀμφοτέρωθεν τιθηνομένης, ἐπικύπτει γελῶν οὐχ ὄλος φαινόμενος, ἀλλ' ἐς μέσον τὸν ἵππον, λέοντος σκύμνον ἀνέχων τῆ δεξιᾷ καὶ ὑπὲρ ἑαυτὸν αἰωρῶν, ὡς δεδίδεαιτο σὺν παισιᾷ τὰ βρέφη.

«Τὰ μὲν οἷν ἄλλα τῆς γραφῆς, ἐφ' ὅσα τοῖς ἰδιώταις ἡμῖν οὐ πάντῃ ἐμφανῆ ὄντα τὴν ὄλην ὅμως ἔχει δύναμιν τῆς τέχνης, οἷον τὸ ἀποτεῖναι τὰς γραμμάς ἐς τὸ εὐθύτατον καὶ τῶν χρωμάτων ἀκριβῆ τὴν κρᾶσιν καὶ εὐκαιρον τὴν ἐπιβολὴν ποιήσασθαι καὶ διαάσαι ἐς δέον καὶ τοῦ μεγέθους τὸν λόγον καὶ τὴν τῶν μερῶν πρὸς

proeminență și de umbre, drépta cumpănire a părților în raportū cu totul, armonia generală, tóte acesté lasū să le laude fiii de pictorū, cari aū sarcină de a le pricepe. Cătū despre mine, amū lăudatū mai multū pe Zeuxis, unde a sciutū, într'unū singurū subiectū, să desvólte comorile variate ale geniului seū, dândū Centaurului o înfăcișare aspră și sêlbatică, o cómă asvêrlită cu mândriă, unū trupū sbêrlitū de pèrū, nu numai în porțiunea sa de callū, dar chîar și în cea omenescă. De pre largile lui spete, de pre privirea lui și zîmbitóre și ferósă, se cunósce o ființă sêlbatică, crescută în munți și care nu s'arū puté domestici.

«Astū-felū este dînsul; dar femeia sémênă cu acele mên-dre cavalle cari trăiescū în Thesalia, nesuppuse la frêū și la zăbale. Partea ei de susū e trupul unei frumoșe femeî, afóră numai de urechile, cari se ascutū la vèrfū ca ale Satyrilor; dar amestecul, îmbinarea âmbelor firî e așa de delicatū lucrată, mai allesū la locul unde trupul callului se preschimbă în trupū de femeia, în-cătū

τὸ ὅλον ἰσότητα καὶ ἀρμονίαν γραφέων παῖδες ἐπαινοῦντων, οἷς ἔργον εἰδέναι τὰ τοιαῦτα ἐγὼ δὲ τοῦ Ζεύξιδος ἐκείνο μάλιστα ἐπῆρσα, ὅτι ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ὑποθέσει ποικίλως τὸ περιττὸν ἐπεδείξατο τῆς τέχνης, τὸν μὲν ἄνδρα ποιήσας πάντη φοβερόν καὶ κομιδῇ ἄγριον, σοβαρὸν τῇ χαίτῃ, λάσιον τὰ πολλὰ οὐ κατὰ τὸν ἵππον αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕτερον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐξάρας αὐτῷ τοὺς ὄμους ἐπὶ πλείστον, τὸ βλέμμα, καίτοι γελῶντος, Θηριῶδες ὅλον καὶ ὄρειόν τι καὶ ἀνήμερον.

«Τοιοῦτον μὲν ἐκείνον τὴν θήλειαν δὲ ἵππου γε τῆς καλλίστης, οἷαι μάλιστα αἱ Θετταλαί εἶδεν, ἀδμήτες ἔτι καὶ ἄβατοι, τὸ δ' ἄνω ἡμίτομον γυναικὸς πάγκαλον ἔξω τῶν ὠτων ἐκείνα δὲ μόνα δατυρώδη ἐστὶν αὐτῇ· καὶ ἡ μίξις δὲ καὶ ἡ ἀρμογὴ τῶν σωμάτων, καθ' ὃ συνάπτεται καὶ συνδέεται τῷ γυναικίῳ τὸ ἵππικόν, ἡρέμα καὶ οὐκ ἀθρόως μεταβαίνουσα καὶ ἐκ προσαγωγῆς τρεπομένη

prefacerea nici că se pôte simți și ochiul în zadarü cată a deosebi punctul de despărțire. Cătü despre copii, în fețele lor, de-și sînt încă prunci, se vede ceva sêlbaticü, amestecatü cu blândetea prunciei. Și de pre părerea mea, unü lucru fórte minunatü este că ochiï lor copillăroși sînt îndreptați cötre puil de leü, föră ca ei să lase ugerul de la gură, și föră ca să se deslipescă cătuși de puçinü de muma lor.

«Când Zeuxis scöse în publicü acestü tabellü, elü cređu că cu dînsul are să câștige admirațiunea întrégă a tutu-
lor spectatorilor; și într'adeverü toți începure a striga : — cöci ce alta pôte face omul dinainté unü astü-felü de capü d'operă? — Dar toți läuda într'însul, numai ceia ce voi ați läudatü la mine, adică formele neobicînite, idea nouă și ciudată a unü tabellü precum nu se mai vë-
duse pêne atunci.

«De aceia și Zeuxis, băgändü de sémă că numai acea noutate îi preocupă și că dînsa îi face să privescă ca unü ce secundarü artea perfectă a execuțiunei : — Aidi,

*λανθάνει τὴν ὄψιν ἐκ θατέρου εἰς τὸ ἕτερον ὑπαγομένη. Τὸ νεογ-
νὸν δὲ τὸ ἐν τῷ νηπίῳ ὄμως ἄγριον καὶ ἐν τῷ ἀπαλῷ ἤδη φοβε-
ρὸν, καὶ τοῦτο θαυμαστὸν οἷον ἔδοξέ μοι, καὶ ὅτι παιδικῶς μάλα
πρὸς τὸν σκύμνον τοῦ λέοντος ἀναβλέπουσι, μεταξὺ τῆς θηλῆς ἐκά-
τερος ἐπειλημμένοι ἐν χρῶ τῆ μητρὶ προδιστάμενοι.*

«Ταῦτα δ' οὖν ἐπιδειξάμενος ὁ Ζεῦξις αὐτοὺς μὲν ὥτετο ἐπλήξεν
τούς ὁρῶντας ἐπὶ τῇ τέχνῃ, οἱ δὲ αὐτίκα μὲν ἐβόων ἢ τί γάρ ἄν
ἐποίουν καλλίστῳ θεύματι ἐντυγχάνοντες; ἐπῆρουν δὲ μάλιστα παν-
τες ἄπερ καὲ πρῶην ἐκεῖνοι, τῆς ἐπινοίας τὸ ξένον καὶ τὴν γνώ-
μην τῆς γραφῆς ὡς νέαν καὶ τοῖς ἔμπροσθεν ἠγνοημένην οἶσαν.
«Ὡστε ὁ Ζεῦξις συνεῖς ὅτι αὐτοὺς ἀσχολεῖ ἢ ὑπόθεσις καινῆ οὐδα
καὶ ἀπάγει τῆς τέχνης, ὡς ἐν παρέργῳ τίθεσθαι τὴν ἀκρίβειαν
των πραγμάτων,» Ἄγε δὴ, ἔφη, ὦ Μικκίων, πρὸς τὸν μαθητὴν,
περίβαλε ἤδη τὴν εἰκόνα καὶ ἀράμενοι ἀποκομίζετε οἴκαδε· οὗτοι

— dise lui Mikkionū, scolarul său, — strînge tabellul și să'lū ducemū a-casă. Ómenii aceștia laudă numai pulbera artei; iar cea ce constituă esența frumosului, cea ce dă adevăratul ei prețū artei, ei nici nu le bagă în sémă. Talentul lucrărei pere la vederile lor, dinainté curiosității subiectului tractatū.

«Așa vorbi Zeuxis, supăratū pôte cam peste măsură...»

De-și lecturele de prin autorii clasici, cu cari mie unuia îmi place și mă simțū datorū a presăra lecțiunile acestei cathedre, potū păré cam lungi și cam dese, unei părți din publicul ce'mi face onórea de a se aduna acilé, eū însé nu credū că arū fi nici bine, nici folositorū ca să renunçū la dînsele. In studiul archeologiei, domnilor, cunnoscînța capetelor d'operă ale litteraturelor antice este o adevărată scólă de morală și de esthetică; ele ne adapă la fântâna în veci limpede și înviătóre a binelui și a frumosului; fiă-care sorbitură produce în inimă și în minte unū effectū salutariū pentru cine sciă să'i simțā gustul și s'o prețuiescă.

Bună-órá, din pasagiul pe care vi'lū citiū, cugetați numai câte învățături de totū felul amū puté să tragemū!

Timpul nu ne mai iértă ca să intrămū în pré

γὰρ ἡμῶν τὸν πηλὸν τῆς τέχνης ἐπαινοῦσι, τῶν δ', ἐφ' ὅτῳ, εἰ καλῶς ἔχει καὶ κατὰ τὴν τέχνην, οὐ πολὺν ποιοῦνται λόγον, ἀλλὰ παρευδοκίμει τὴν ἀκριβείαν τῶν ἔργων ἢ τῆς ὑποθέσεως καινοτομία.

«Ὁ μὲν οὖν Ζεῦξις οὕτως, ὀργιλώτερον ἴσως»

multe amărute; dar totuși, fiindu-că țină cu totu dinadinsul, a închiăia astăzi ca primul periodu al istoriei archeologiei, adică cu *Antichitatea*, vă ceru, domnilor, unu micu adaosu de răbdare ca să ne oprimă câte unu momentu asupra trei idei seū noțiunii, diferite prin natura lor, cari resarū mai cu sēmă din tôte cele ce amū tradusū chīar aci adinorī de pre Lucianū.

Primul punctū se attinge în adevēru numai în modū indirectū de studiul archeologiei. Elū ni se presentă ca o generalitate, applicabilē la multe împrejurări ale vieței litterarii și artistice, și pentru aceia nu se cuvine nici o dată să lū trecemū cu vederea. Voū să vorbescū de considerațiunile cu cari se începe și se termină lectura ce v'amū făcutū și cari constituă, cum amū dice, morala fablei. Autorul precum și artistul se plângū cum că publicul nu admiră de cōtū originalitatea și nou-tatea formei în operile lor și nu'si dă ostenelă a pētrunde pēnē la fundul, la înțellesul, la măiestria artei lor. Aū dreptate, domnilor, și pictorul și scriitorul!

E durerosū, e mihnitorū lucru pentru celū ce lucrēză cu consciință la o operă, de a vedē că ea este aprecuită de publicū într'unū modū cu totul superficiale, că nimeni nu o privesce cu altū gēndū și cu altū folosū de cātū acela de a'si face dintr'insa o plăcere trecētoare. Elū se întrebă atunci :

«Aū dore din ceea ce amū lucratū eū, nu pōte eșși mai multū folosū de-cātū atāta?» Șși în totū-d'una acēstā înduoință este o crudă încercare.

Dați'mī voiă a fi mai clarū, a spune lucrul mai pe de rostū, luāndū exemplū chīar din întrunirile nōstre, în cari unū publicū numerosū, distinsū și feluritū îmi accordă a sa bine-voitōre atentiune.

Negreșitū că acēstā varietate așa măgulitōre a auditoriului meū, nu pōte de-cōtū să'mī adducă o viă mulțumire, să mă amăgēscă chīar asupra meritelor mele; dar permiteți'mī acum să vē mărturisescū că așū crede scopul silințelor mele atinsū pe deplinū atunci numai, când așū dobēndi convingerea că printre acēstū publicū, plinū de o așa bine-voitōre curiositate, se află și cățī-va junī cari cullegū din ȃisele mele, multū-puțină materiă instructivă câtă sciū și potū eū a respāndi într'însele și că aceia celū puținū 'nu vinū la cursul meū de archeologiă, numai pentru noutatea lui și pentru forma sa conferențială și āncō neobicīnuită în facultățile nōstre.

Dar să ne întōrcemū curēndū în dominiul archeologiei, purtāndū acum privirile asupra descrierei aceluī tabellū alū lui Zeuxis despre care ne-a vorbitū așa de bine Lucianū.

Arū fi greū, și în orī-ce casū arū fi de prisosū, să mai adaogemū ceva la frumōsa și măiestrita descriere pe care o audirēți. Cređū că arū fi mai

de folosă ca să luăm dintr'înşa materie spre a da un mic ocol prin mythologia ellenă și prin artele, cari se referră la subiectul tractatului de Zeuxis în tabellul său.

În minunata pictură a acestui artist se vedea, precum știți, o familie de Centauri său mai bine de Ippocentauri, muma, tatăl și două copii, cu trupurile formate din boieri de cai, din ale căror pepturi esșiau torsurile omenesci.

Dar ce ne spune antichitatea, în operele sale scrise său figurate, despre aceste fabuloase ființe? Iată ce voim acum să cercetăm în trecutul.

Mai înainte se vede că Centaurii au fost un popor de oameni aprigi și virtoși, cari au locuit în pădurile muntoase ale Thesaliei, cam pe acolo unde astăzi sunt așezați frații noștri, Români de la Pind. Ei își petreceau timpul venind și ucidându cu barda, (grecesce κέντρον), taurii sălbatici, cari rătăceau prin acele păduri, și fiindcă Thesalia a fost renumită în antichitate pentru caii săi cei frumoși, — Lucian însuși ne a vorbit cu laudă despre neînfrânatele cavale thesalice, — se vede că Centaurii veneau căllări, ceea ce a făcut, pe de o parte, să li se adauge numele în acela de *Ippocentauri*, adică *săgetători de tauri căllări*, precum am vădit astăzi, *Lănceri său Jandarmi căllări*; iar, pe de altă parte, să 'și' închipuască lumea ca intruși cu caii lor, pe cari erau în

veci încăllecăți. Totu asemenea, indigenii din America, peile roșii, când vedure pentru prima oră pe Spaniolii lui Fernandū Cortez, viindū asupră-le căllări și tręgëndū într'inșii cu arme de focū, ei rēmaserē îngroziți, cređëndū că aū în fața lor, nisce ființe supranaturali cu formă îmbinată de omū și de patrupedū, nisce Ippocentauri cari posedeaū chiar deescul darū de a asvērli cu propriile lor mână trāsnete și fulgere.

Intr'astū-felū Spaniolii coprinserē lesne țerrile de curëndū descoperite ale Americēi, stērpindū mai cu totul pe naivi și inofensivi indigeni.

Cu Centaurii din Thesalia s'a petrecutū totū cam astū-felū; ei se luarē la cērtă cu vecini lor Lapiții și, voindū a sparge o nuntă a regelui lor Pirithou și a'i fura pe mirēsă, pe frumoșa Ippodamia, aceia se unirē cu cei mai de frunte eroi ai Elladei, Eracle, Theseū și alții, fugărirē și măcelărirē pe bieții Centauri, cari furē atunci cu totul nimiciți și stērpiți.

Luptele Lapiților cu Centaurii aū devenitū cu timpul unū motivū favoritū alū artelor plastice și unū subiectū spornicū de descrițiunii poetice.

Timpul nu mă iertă, domnilor, a vē citi minunata povestire din Metamorfozele lui Ovidiū (1) relativă la acele lupte, nici a vē descrie metopele

(1) *Ovidii Nasonis Metamorphos. lib. XII. v. 210 — 537.*

séu tăblițele sculptate de sub stréșina Parthenonului din Athena, cari erau tóte ca nise nestemate artistice, înșirate d'a lungul păreților, d'asupra columnelor aceluî templu mărețu.

Așu dori âncö să vă mai citezú unele sarcofagie, unele camee, unele picturi și mosaice, reprezentându tóte Centauri orí Centaurese, séu isolați, séu ocupându, în veselul și tumultuosul cortegiu alú lui Dionysiú séu Bacchus, unú locú d'a rîndul cu Silenií cei pântecoși și lăbărtați, cu Satyriií cei cu copite și cu cornițe de țapú, cu Bacchantele cele despletite și nebunaticé.

Se vede că firea semi-bestială a Ippocentaurilor a îndemnatú pe artiștií mai târzií ai Elladei ca să înroleze pe sêlbaticií ucigători de tauri ai Thesaliéi, printre sgomotoșií și desmățațií satellițií ai deului beției; 'i aú inhămatú la carrul în care Bacchus stă îmbrăcișându pe Ariadna; le aú pusú în mâne citare, timbale și fluere; aú suppusú mên-drele lor capete la jugul tutulor desfrênărilor.

Astú-felú îi vedemú, bărbațií și femei, pe cele mai multe monumente plastice din vechime, cari ne aú păstratú imaginea lor.

Dar ânsé ne aú rēmasú și opere reprezentându, ca pictura lui Zeuxis, scene de familiá ce se petrecú între Centauri.

O faímósă mosaică de la Roma, care pórtă numele descoperitorului ei, Marefoschi, ne arată în-

tr'o pădure cu stânci, o Centauresă uccisă la pământ și sfișiată de unghiile unui leopard, pe când Centaurul, soțul ei, cu fruntea încrêțită de jale și de mâniă, combatte cu bolovanii de pãtră, ferele ce'lă impresoră. Ună leu e întinsu mortu la pământu; leopardul e amenințatū de bolovanul Centaurulu, iar susu pe stâncă urlă unū tigrū înterritatū. Tôte aceste figurī sūnt minunate prin expresiunile lor, în mosaica lui Marefoschi.

Dar și mai apropiatū de typul închipuitū de Zeuxis este o pãtră gravatā, care a făcutū parte din vechia colecțiune Strozzi de la Roma și pe care a descris'o vestitul Winckelmann. Acolo Centauresa dă să sugă la sînū prunculu ei. Póte că pêne la óre-care punctū, acésta este chîar reproducerea tabellulu descrisū de Lucianū. . . .

Mi arū plăcé să vë trecū pe sub ochi, insistândū mai multū asupra amêruntelor, celū puçinū monumentele de căpeteniă, cari ne presentă Centauri și Centaurese, în diferite pozițiuni: statuī, relievrī, vase de lutū zugrăvite, picturī murali de la Herculanium și Pompei, camee și petre gravate, ba chîar și medalliī.

Una din plăcerile cele mai attrăgêtoare ale studiulu anticariū este chîar de a face acestū-felū de comparațiuni, în cari acelașū typū se preface din nainté ochilor sub tôte formele sale.

Așū dori âncō să vë vorbescū, domnilor, și de-

spre uniî urmaşi ai lui Lucianū în carriera lui de sofistū; mai allesū asupra âmbilor Filostrăţi, unchiul şi nepotul, favoriţi ai împărătesei Julia Domna, soţia lui Septimiū Severū, şi cari ne au lăsatū amânduoî descrieri de tabelle antice, sub titlul de *ἱκόνες* şi apoi âncō asupra rhetorelui Libanios, carele, cu o sută de anni mai în urmă; a scrisū şi elū opere de acestū felū, dar de unū meritū cu multū mai inferiore.

Dar timpul ne zoresce; va să grăbimū, şi cu sfērşitul acestei prelungite lectiunii să punemū capetū şi istoriei archeologice din antichitate.

Totū citaţiunea noastră din Lucianū ne va deschide unū orizonte asupra epoei de răsipire a operilor de artē din sinul Greciei, şi prin urmare a răpidei scăpătării ce a 'ncecatū de atunci în cōce, cultura esthetică.

Lucianū ne spune în adevērū că pictura cu Centaurésa a lui Zeuxis a peritū, cu alte tabelle, în naufragiul unei corăbii, pornită de Sylla din Grecia cōtre Roma, încărcată numai cu opere de artē, luate de acolo.

Âncō de pe atunci se începuse despuîerea Greciei şi în cursū de secolī, învingătoriī cu o mână adesē brutalē şi nepricepută, jăfuirē comorile artistice din templele şi din cetăţile grecesci, ca să le reverse în Roma.

Numele unui Mummiū, unui Lucullu, unui Sylla,

unuî Scauru, mai allesû alû unuî Verres, înfruntatû pentru asemené fapte de cõtre marele Cicerone, aceste nume sînt stigmatate rêmase pe sînul sfâşiatû alû artisticeî Ellade.

Intr'o scrisõre, pe care Serviû Sulpiciû o adresează amiculuî seû Cicerone, spre a'lû mângâia de mórtea fîceî sale, elû dice, întorcẽdu-se din Grecia, aceste memorabile şî întristátõre cuvinte :⁽¹⁾

«Voiu să'ţi împărtăşescû şî ție o cugetare care 'mî a addusû multă mângâiere, déca cum-va a ta durere se póte óre-cum alina. Când mă întorceamû din Asia, plutindû de la Egina cõtre Megara, începûu a privi locurile ce mă înconjuraû. Înapoî era Egina; dinainte'mî Megara; la drépta Pireul; la stînga Corinthul; tóte acesté, cetăţî cari odinióră aû fostû din cele mai înflorite; iar acum zacû rësturnate şî sfërâmate dinainté ochilor. Şî începûu atunci a cugeta astû-felû în mine : Vai! noî, nisce bieţî ómenî a căror vieţã este aşa de scurtã, ne mîhnimû când unul din noî pere seû este uccisû, pe când, într'unû singurû

(1) *M. T. Ciceronis* Epistolar. ad diversos, lib. IV, epist. 5 :
 «Quae res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si forte eadem res tibi minuere dolorem possit. Ex Asia rediens quum ab Aeginæ Megaram versus navigarem, cœpi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Aegina, ante Megara, dextra Piræus, sinistra Corinthus; quae oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos jacent. Cœpi egomet mecum sic cogitare : Hem! nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, quum
 uno loco tot oppidum cadavera
 projecta jaceant?»

locu, cadaverele atator vestite cetati sta cu culcate la pamantu, *quum uno loco tot oppidum cadavera projecta jacent!*»

Iata, domnilor, spectacolul ce presenta Grecia in timpul lui Cicerone; de atunci anse cate alte jafuri n'au mai venit inca sa o bantuiasca si s'o pustieze!

Roma, inganfata Roma, se impodobeala mereu cu acele despueri. In traial ei falnicu si desfatau, in sinul ei aprigu la dobenda, veneau sa se reverse comorile de pretutindenii. Asprii si lacomi ei fii, geloși de gloria lumei, voiau s'o restringa tota in trufasele ei ziduri.

Remana lumea sterpă, gola si pustia! numai Roma sa se inalte mendra, puternica si avuta! sa devina Cetatea fora semenu pre lume!

Dar intr'o di, pe tronul acestei universale cetati, urgia sortei puse pe unu adolescentu, cu minte de nebunu, cu inima de criminalu. Satulu penes la desgustu de tote desfatarele si de tote miseliile, elu inchipui, in desantata'i fantasia, sa dea focu cetatei imperiali, sa arda intr'insa thesaurele adunate de preste totu pamantu.

In noptea de 19 iuliu anul 64 dupa Christos, Neronu puse sa dea focu Romei, din mai multe parti de o-data. Sapte zile si sapte nopti d'a rondul, arse capitala lumei, prefacendu in serumu, in varu si cenușă, temple si locuinte, marmore si bronzuri! Iar dinsul, impertescu tilharu, Neronu,

În costumă de actoră tragică, recitându versuri despre căderea Troiei, privea cu desfătare, de pre turnul înălțat de Mecenate pe muntele Escuilin, acestă spăimântătoră oceană, ale cărui valluri de flacări mistuiaă fără cruțare și coliba săracului și splendidele capete d'operă ale geniului artistic!

Astă-felă falnica și aspra Romă, purură credincioasă devisei ce cu disprețul artelor, îi rezervă pe séma ei, numai domnirea lumei,

Excudent alii spirantia mollius æra,
 Credo equidem; vivos ducent de marmore voltus;
 Orabunt causas melius.
 Tu regere, imperio populos, Romane, memento!

aspra Romă aruncă mereu în focă, câți-va secolă d'a rîndul, tôte frumoșele plăsmuiră ale poeticei Ellade și plămădesce cu nepăsare, în grosolana și tirannica sa mână, venină roșetoră pentru frageda și plăpânda cultură antică.

În viitórele lecțiuni, domnilor, trecându rapide preste secolul de mijlocă, voiu căuta a vă face cunnoscuți pe fruntașii dintre acei răbdători și curioși cercetători, cari, peste mai multă de o miă de annă, în timpul Rennascerei, începură să scormonescă prin cenușă giganticului incendiă, rămășițele pripășitelor opere de arte ale civilisațiunei de odinióră.

A CINCEA LECȚIUNE

Folósele studiului pregătitorú asupra istoriei Archeologiei, mai allesú la noi. — Despușerea Greciei de obiectele sale de arté a fostú reprobată de scriitorii eminenți ca *Polybiú* și *Cicerone*. — Actele lui Mummiú și lui Sylla; clădirile lui Scauru în Roma. — Artea romană localé sub Augustú. Agrippa. — Jăfuirile lui Neronú și Titu. — Epoca lui Trafanú și a Antoninilor. — Erode Atticu și inscripțiunile Triopeene. — Septimiú Severú. — Ornarea Constantinoplei cu despușerile Romei. — Surparea Jouelú Olympicú. — Causele de ruinare a monumentelor antice, de *pre istoricul Gibbon*. — Barbaria secolului de mijlocú; iconoclastií, mahometanií și creștinií. — Papa Grigorie celú mare. — Efectele resbóyelor civili asupra monumentelor din Roma și Constantinople. — Obiecte antice păstrate din nesciință și superstițiune. — Palimpsestele. — Ollele cari crescú în pământú.

DOMNILOR,

O persónná care a urmatú d'a rúndul și cu rábdare, seria începéndá a prelecțiunilor acestui cursú, unú amicú 'mí a adresatú o cestiune, la care mă simțú datorú a răspunde, coci este probabile cá nu numai unul din auditorií mei 'și a făcutú în sine o asemené întrebare.

Mi s'a rememmoratú cá în discursul prin care amú deschisú aceste lecțiuni, amú datú mai ántéu

difinițiunea archeologiei, arătându totu de odată și însemnătatea ei, în raportu cu cunnoscințele istorice; apoi, amu însemnatu împărțirea ei în duoë ramure; una, attingetóre de viața morală și socială a omenirei, cea-l-altă tractându mai cu sémă despre operele artistice; în urmă, amu enumeratú speciile de materii diferite, în cari se subîmpartú aceste duoë ramure, ethica și esthetica; și în fine, semnalându inconvenientele ce se tragú pentru studiul raționnatú alú archeologiei, din expunerea materiilor de pre unú methodú exclusivú, adică strictú analyticú, séu geograficú, séu istoricú, m'amú îndatoratú a presenta, succesive și în ordinea chronologică a timpilor, tabellurí despre cultura diferitelor popóre, analysându în fiă-care din ele, datinele și monumentele ce se referrú la studiul archeologicú. Așa dar, amú promisú a vorbi pe rúndú, despre usurile și monumentele timpilor preistoriei, despre cilivisațiunea antică a Indiei, a Egyptului, a Babyloniei, a Persiei, a Feniciei și altor vechi popóre din Oriente. . . .

Pêné acum ânsé, — și astăzi suntemú la a cincea a nóstră întrunire, — nici unul din aceste tabellurí nu s'a ivitú dinainté auditorului, și s'arú páre dintr'acésta, — 'mí a spusú amicul meú, — că fórá de a preveni, amú schimbatú methodul de expunere și m'amú abättutú din callea cea systematică și bine coordonnată ce'mí propusesemú la

incepută, spre a face, sub formă de desghinuri arheologice cam șerpuite, cam frânte și cam desmădulate, analysea unora din scriitorii antichității grece și latine. Și într'adevăr, trei lecțiuni, una după alta, v'amă vorbită, domnilor, numai despre câți-va din acei scriitori ai antichității pe cari, din punctul de vedere ală însemnătății lor arheologice, 'i amă clasatū în patru serii, sub rubricile de scriitori *periegeți* său căllători, scriitori *tehnici*, *erudiți* și *anticari* propriū-đisū, în fine *sofiști* său disertatori mai multū său mai pučinū elocuenți. Într'astū-felū amă cređutū că voiu puté să vė facū a prețui prima fasē ce presentă istoria sciinței de care ne ocupămū.

Din acestū punctū de vedere, -- și nu numai din acesta, — socotescū, domnilor, că digresiunea preliminară ce amū întreprinsū a face cu d-vóstre, mai nainte de a intra în expunerea materiei, conformū methodulū pe care l'amū anunțatū, adică acéstă serie, încă nu terminată, de lecțiuni asupra istoriei arheologice la differitele epoce ale culturei, acéstă cercetare a isvórelor din cari noi ađi ne tragemū cunnoscințele, acestū examenū alū cercărilor și alū silințelor ce s'aū făcutū succesive de cótore ómenī merituoși, spre a elucida și a regula materialul sciinței trecutului, totū acestū studiū introductivū, mă lingușescū a crede că va avé pentru cei doritori de a se instrui, și chiar pentru acéstă catedră, unū induoitū folosū.

Când grădinarul voiesce să sădască pe o țerrină încă necultivată, o nouă plantațiune, de la care să pótă aştepta o spornică rodire, se sciă că mai nainte de tóte, elú trebuiă să plivască acelú locú, să curețe dintr'insul pirul și buruiana cari l'aú întelenitú, să'lú grebleze, să'lú fěrâme și să'lú măruntască, să'i împlinască golurile și stêrpiturile cu pământú roditorú de răsadniță, să'lú plămădescă, să'lú ude, să'lú aşterne, într'unú cuvântú să'lú facă numai bunú pentru nooa sădire.

Cam în pozițiunea grădinarului, ne aflămú ađi și noi, noi cari ne amú luatú gréoa sarcină de a sădi o sciință nouă în scóla și în țerra Románilor. Și ace-sté le dicú, domnilor, cu o deplină încredere că nu veți fi d'vóstre din aceia cari ne vorú imputa că adducemú

Unú măceșú ghimposú, sêlbaticú
 De prin locurí depărtate,
 Nodurosú, ráiosú, iernaticú,
 Smulsú de crivețe turbate,
 Spre a'lú pune într'o grădină
 Avuțită, roditóre,
 Ca să prindă rădăcină
 Printre florí mirositóre.

Orí-ce arú puté să cãrtască înděrtnica invidiă și îngômfolata nesciință, orí-cátú arú tracta unii de superfluități pretențiose, de nefolositóre declama-

țiunii, cursurile noastre supplementarii, lecțiunile noastre de seară, eu și cu mine, toți colegii mei cari vină aci să expună, cu bună credință, dinainté dvóstre noțiunii străine péné acum Universității române, noi, dicū, ne hrănimū cu via dorință și cu sincera încredere cum că, în mărginirea mijlócelor noastre, vomū aduce unū adevăratū serviciū junimei studiose, ba póte chiar vomū provoca unū óre-care avéntū în cultura socială din țerra noastră.

E unū ce tristū, unū ce umilitorū pentru noi de a constata, — cum a făcut'o de mai multe ori péné acum d. Hăsdēu, chiar de pre acéstă cathedra, — de a constata cum că, în mai multe materii sciintifice, cultura noastră se află încă atâtū de înapoiată, în-cătū ómenii cari se credū a fi corifeii erudițiunei la noi, emittū în publicū idei și serieri pe cari abié le arū fi pututū produce secolii de multū trecutū, prin cele mai multe din celelalte părți ale lumei civilizate.

În filologia, se face ađi la noi, ceea ce cu patru sute de anni mai nainte producea prin alte țerrī, sciința nerumegată a primilor grammaticii și filologī, cari aū cercatū a'și da séma despre natura limbelor moderne.

Pentru tótă Europa, ânsē, pentru tótă lumea, sciința limbelor a înaintatū cu pași de uriașū. Noi singurī amū rēmasū înapoi. Tóte ficele anticeī limbe latine 'și aū căștigatū, prin sciință, iertarea

lor de vîrstă, au ajunsă a'și cunnósce și a'și exercita drepturile și puterile lor.

Biétă limba româna singură a remasă sub o rigurosă tutelă; ei i se contestă ori-ce mișcare, ori ce pornire de independență; ea trebuiă să amble ne încetată ca prunciă, ređimată pe proptele latinesci.

Și óre cine o suppone la astă-felă de osundă?

Să o mărturisimă. Simțiméntul care dictéază acéstă înderétniciă nejustificabilă e numai ună patriotismă orbescă și neraționnată, a cărui fire pocită și îngustă nu putea să nască de-cătă în scólele unei națiunii cu vederi mărginite, în scólele unguresci.

E timpă, domnilor, ca și la noi, sciința lunei culte să'și reverse adevératele ei lumine și să nu mai pētrundă pēnă aci, prefirată prin întunecata lucróe a *ghymnasielor* și universităților magyare. Latinésca de la Clușă, de la Peșta și chiar invēțătura vechiă de la Beciu 'și a făcută timpul. Trebuiă să căutămă de aci înainte a ne lumina și a ne încălđi mințile la ună sóre cu străluciri mai adevérate, mai pētrundētóre; trebuiă să ne cultivămă limba și istoria de pe principiele recunnoscute de bune și întemeiate cu tăriă în tóte acele țerrí, unde adevéruł și nu ună interesă meschină și nepricepută e singurul scopă ală sciinței.

Și cea ce amă đisă, domnilor, în trecétă despre filologiă, se applică de sigură totă așa de bine și la studiul archeologiei.

Să ne temem că nu cum-va spiritul falsificatorilor al unui patriotism rău înțeles, să vină cu timpul a întunece izvoarele istoriei române, precum elă face astăzi pentru limba noastră; să ne ferim să admitem cu ușurință explicațiunile de monumente antice, dictate numai de unele aspirațiuni fantastice, cari adă voră a ne da de strămoși pe Daci, mâne pe Celți și mai apoi pe Dumneșeu mai știă cine. Să ne păzim încă și de acele naivități, vrednice de rîsul lunei, cari facă, de la o vreme încôce, să răsără mereu, totă în țerră la noi, când săbiile de ale lui Absalonă, când anele de ale lui Iuliă Cesare, când lulele de ale lui Decebală.

Dar ca să scăpăm de asemenea ponose, ca să nu mai fim expuși la imputarea de ignoranță ce ni se aruncă în față, ca să ocupăm și noi un colțisoră câtă de mică, în concertul erudițiunei seriöse a Europei, trebuiă neapărată, domnilor, să ne dăm sémă și despre izvoarele la cari se adapă acea erudițiune și de diferitele încercări, prin cari știința a trecută, în cursul timpilor, pentru a ajunge în starea ei actuală.

Acestă induoită scopă, creșă eu că'lă vomă puté attinge, domnilor, întru cea ce privesce arheologia, decă vomă da ore care atențiune istoriei acestei științe, și decă vomă ști să tragemă profită din învățăturile ce ună asemenea studiū pôte, mai multă de-cătă ori-care altul, să ne presente.

Cunoscința isvórelor, modul de a le întrebuinta și de a ne folosi de dinsele, ne voră face să înțelegemă câtă de sterpe și főră temeiu sânt, în archeologia, și tótă acea sciință care nu se baséză pe datine positive, adunate și controlate de timpă, și tóte acele fantasii ale anticarilor-exploratori, cari n'aă altă temeliă de-cătă o curiositate copillărescă, spoită cu o falsă erudițiune, adunată și aceia numai din resfoirea vre-unui dicționnară.

Iată, domnilor, pentru ce amă insistată a vă aținti atențiunea asupra scriitorilor antichităței și a vă arăta prin unele exemple, în ce chipă ăisele lor trebuiescă mereu puse în confruntare cu monumentele existenți. Prin acestă methodă comparativă și adevărată sciințifică se înlăturéză, pre-cătă se póte, errorile; printr'insul, și numai printr'insul, certitudinea cea mai pozitivă seă celă puăină probabilitatea cea mai apropiată de adevără, ăeă locul ipoteselor fantastice; printr'insul în fine, ideile se lámurescă astă-felă în-cătă să pună la calle o cunoscință clară despre treptata desvoltare a întregel activități omenesci.

Décă faptele ce se adună și se statornicescă prin acestă methodă sânt în mare parte, măruntaie cari pară a fi lucruri főră importanță, mai multă curiosități de-cătă noțiunii folositoare, apoi celă-ce se va gēndi mai departe va recunnósce că îmbinarea și îmbucarea acelor mărunțele cercuri și verige întoc-

mescū chiar lanțul care pörtă din secolū în secolū, din țerră în țerră, civilisațiunea omenescă.

Omul carele, prin methódele întăritóre ale sciinței, sciă să oțelescă, ca să ȑicū așa, celū puçinū câte-va din acele cercuri, ș'apoī să le prindă la locul ce li se cuvine în lanțul celū mare alū culturei, acela este unū lucrătorū vrednicū, unū eruditū, unū archeologū, alū cărui nume va remăné pururé lăudatū.

Dar celū care, din nepricepere séū din îngómfare, voiesce cu ușurință, să acate de temeinicul lanțū alū sciinței, câte veriguțe de sticlă și căți talași de rindé se incolăcescū sub lunecósa lui închipuire, acela e unū omū de care ridū cei ce sciū mai multū de-cătū dînsul, dar carele póte deveni primejdiosū, pentru cei cari, nesciindū nimicū, aū ânsé dorința de a învăța.

Ideile și noțiunile greșite pe cari le respândescū în publicū asemené archeologi, acelé sînt, domnilor, pirul și buruiana pe cari grădinarul cată să le desrădăcineze, să le lepede și să le stêrpescă de pre țerrina necultivată.

Avëndū dar sarcina de a înghieba la noi sciința archeologiei în adevărata ei albiă, amū socotitū ca o primă datoriă a acestei cathedre, de a arăta *de unde* și *cum* se cullegū elementele sciinței. A trebuitū dar mai ântéiu de tóte să daū o ideă despre natura isvórelor, și acum âncó, domnilor, socotescū

că nu va fi de mai puțin folos ca să schițez în ce mod, aceste isvóre aũ fostũ întrebuințate și utilizate pêne în ȃia de astãđi.

Noțiunile ce amũ emisũ pêne acum asupra autorilor antichitãței și explicarea rangului ce scrierile lor ocupã ca documente archeologice, aũ constituitũ prima parte a studiului istoricũ ce 'mĩ amũ propusũ a face dinaintẽ dvõstre asupra desvõltãrei progresive a sciinței nõstre.

Mẽ lingușescũ cu speranța cã n'amũ rãmasũ cu totul mãi prejosũ de scopul meũ și cã amũ isbutitũ, prin numerõse exemple și confruntãri, a vẽ face sã prețuiți de ce mare valõre este cunnoscința litteraturei clasice, atãtũ pentru constatarea stãrei ethice a societãților antice, cãtũ și pentru priceperea ideilor și operilor esthetice, cari s'aũ desvõltatũ și s'aũ manifestatũ în acele societãți.

Acum ãnsẽ, continuãndũ a vẽ face pe scurtũ istoricul sciinței archeologiei, și presentãndu-vẽ o rãpide desfășurare a vicisitudinilor ei în timpĩ mãi apropiãți de noi, și anume de la Rennascere pêne în ȃilele nõstre, cugetũ a îndeplini a dua parte din lucrarea, prin care voescũ a vẽ pregãti la studiul propriũ alũ materiei archeologice.

In adevãrũ veți vedẽ, domnilor, ce fase a luatũ acestũ studiũ în timpũ de aprõpe cincĩ sute de annĩ; cum s'aũ cercatũ ómenĩ de meritũ a descurca ițele învõlmășite ale civilisațiunilor trecute; cum unĩ aũ

greșitū callea din pușina lor sciință; cum alții aū stabilitū ordine în diversitatea multiplă a noțiunilor; cum în sfârșitū, ómenii de geniū aū presimțitū adevărul și aū respânditū asupra induoielilor, lumina cea mai netăgăduită.

Prin cercetările de felul acesta, veți vedé cum s'aū stabilitū methódele cele mai temeínice ale sciinței și totū de odată, veți afla numele celor mai principali dintre ómenii, cari aū contribuitū la progresul cunnosciințelor nóstre.

Astū-felū, când mai în urmă, vomū avé a expune systematicū și a desvolta în ordine, resulta-tele cercetărilor sciințifice ale acelor ómenii, nu vė veți simți străini de dînșii și vė veți increde mai cu înlesnire unor căllėuse, pe cari de mai nainte ați învățatū a le cunnósce și a le prețui.

Acum, domnilor, după o expunere prelungită a folóselor pe cari socotescū că le vomū trage cu toții împreună, din acestū studiū preliminarii asupra isvórelor antice ale archeologiei și asupra progreselor ce acéstă sciință a făcutū în timpii moderni, credū că amicul meū și toți acei cari, în modū tăcutū, aū împărtășitū îngrijarea lui, vorū puté prețui scopul și folosul digresiunei prin care amū curmatū încă de la începutū, ordinea materiilor stabilită în prima mea lecție. Imi vine chiar a crede că dînșii mă vorū îndemna acum să urmezū totū de pre aceeași systemă istoricul archeologiei,

spre a așeza astu-felū pe temeiuri mai solide, pe noțiuni mai variate asupra antichităților, asupra ómenilor și a cărților, regulata expunere ulterioară a materiei științifice.

Pe aceste motive mă socotescū îndreptățitū, domnilorū, a relua șirul vicisitudinilor archeologiei de unde l'amū intreruptū la ultima noastră întrunire și fiindū-că timpul m'a silitū atunci a trece cam rā-pide asupra unui evenimentū de o mare însemnătate în acestū cercū de idei, -- voiu să vorbescū despre despuierea Elladei și despre transportarea monumentelor ei artistice în Roma, -- imi veți da voiă, domnilor, a confirma prin câte-va fapte mai notorii, acestū actū așa de importante în annalele archeologiei europene.

A fostū acesta unū evenimentū despre care a ră-masū pēnē la noi unū mare rēsunsetū, în litteraturile antice și nu se cade să'lū trecemū iute cu vederea, decă voimū să ne dămū sēmă despre iubi-rea, despre valórea ce popóarele antichitāței accor-daū operilor de artē.

Ómenī de statū, scriitorī din cei mai gravi s'aū preocupatū de acéstă cestiune, și ca să vă daū o dovadă fórte semnificativă despre acésta, dați'mi voiă să vă citescū, în traducere, unū fragmentū, în care illustrul istoricū ellenū Polybiū, generalul și political carele, dupē ce se formase sub ordi-nile lui Filopimenū, *ultimul Ellenū*, trăi într'o fră-

țescă prietenia cu marele Romană, Scipione Africanul, în care, dicu, Polybiu își emitte apărările sale asupra acestei grave cestiuni : (1)

«Romani, — dice el, — hotărîre de a transporta în patria lor tôte ornamentele de preț ale Syracusei invinse și de a nu lăsa nici una dintr'însele, în cetatea suppusă domniei lor. Ară fi materia unei lungi desbateri, de a sci acum decă ei aă avută cuvântă și decă le a fostă de folosă a face într'astă-felă. Mai cu dreptă este de a crede că ei n'aă făcută bine și că încă astădă nu facă bine urmândă în așa modă. Negreșită că decă ei ară fi începută să'si illustreze patria lor, numai prin despuiera celorlalte cetăți, atunci forțe bine ară fi făcută de a strămuta într'însa ceia ce ară fi mărită și puterea și gloria ei; dar decă, numai prin viața lor forțe cumpătată și printr'o alungare strașnică a luxului și a trufielor, ei aă ajunsă să'si supună poporele la cari aă găsită cele mai multe și cele mai frumoșe din acele ornamente, trebuia neapărată să recunoscemă că multă aă greșită luându-le la dînșii;

(1) *Polybii libri IX, fragm. 10*, (ediț. græco-latin. Paris, 1859. p. 421): «*Ἐπιθῆ μὲν οὖν διὰ τοῦτο τοῖς Ῥωμαίοις, τὰ τῶν Συρακουσῶν πολυτελέστατα κατασκευάσματα πάντα μετὰ τὴν ἄλωσιν μετακομίζειν εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, καὶ μηδὲν ἀπολιπεῖν. Πότερα δὲ ὀρθῶς τοῦτο καὶ συμφερόντως αὐτοῖς ἔπραξαν, ἢ τάναντία, πολὺς ἂν εἴη λόγος· πλείων γὰρ μὴ εἰς τὸ μὴ θεόντως σφίσι πεπραχθαι, μηδ' ἀκμὴν νῦν πράττεισθαι τοῦτο τοῖσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐν τοιούτων ὀρηθέντες προεβίβασαν τὴν πατρίδα, δῆλον, ὅς εἰκότως ταῦτα μετέφερον εἰς τὴν οἰκίαν, δι' ὃν ἠυξήθησαν. Εἰ δ' ἀπλουστάτους χροόμενοι βίοις, καὶ πορρωτάτω τῆς ἐν τούτοις περιττότητος καὶ πολυτελείας ἀφεστότες, ὅμως ἐπεκράτουν τούτων αἰὲ παρ' οἷς ὑπῆρχε πλείονα καὶ κάλλεστα τὰ τοιαῦτα· πῶς οὐ νομιθέον, εἶναι τὸ γινόμενον ὑπ' αὐτῶν ἁμάρτημα; Τὸ γὰρ, ἀπολιπόντας τὰ*

cōci a părăsi obiceiile căroră unū poporū datoresce învingerile sale, spre a'și însuși pe acelé ale învingșilor, și luându-le, a se încărca cu acea invidiă care pururé însoșesce strălucita înfăcișare a marilor avuții, — lucru de care staturile trebuiă mai multū să se ferescă, — acésta fōră înduoială este o purtare neiertată; cōci lumea în locū să fericescă și să vrea binele celor cari aū cotropitū avuții străine pe cari ea le invidiéză, prinde milă de ceī cari aū fostū despuiați, și când norocul cresce totū în partea unora, când acéștia se înavuțescū cu totū bunul celor-l-alți și'și resfată avuțiile dinainté celor pe cari 'i a despuiatū, atunci réul se înduoiesce; cōci lumea, nu se mai mărginesce a compătimi cu alții, ci tōtă, plângēndu'si de propria sa milă, se împle de invidiă, ba âncō și de mâniă în contra acelora cari 'și aū înălțatū mărireă pe direpănarea tutulor; fiășī-cine într'adevērū, când își adduce aminte de nenorocirile sale, nu pōte să nu urască pe celū ce i lea pricinuitū. Așa dar decă Romaniū, în cotropirile lor, arū fi adunatū numai aurū și argintū, nu li s'arū puté imputa așa de multe. Negreșitū că spre a împērăți asupra lumei,

τῶν νικίωντων ἔθῃ, τὸν τῶν ἡττωμένων ζῆλον ἀναλαμβάνειν, προσεπιδραττομένους ἅμα καὶ τὸν εξακολουθοῦντα τοῖς τοιοῦτοις φθόνον, ὃ πάντων ἐστὶ φοβερώτατον ταῖς ὑπεροχαῖς, ὁμολογούμενον ἂν εἴποι τις εἶναι τῶν πραττόντων παράπτωμα. Οὐ γὰρ οὕτως ὁ θεώμενος, οὐδέποτε μακαρίζει τοὺς τᾶλλότρια κερτημένους, ὡς φθονεῖ ἅμα, καὶ τις ἔλεος αὐτὸν ὑποτρέχει τῶν ἐξ ἀρχῆς ἀποβαλόντων. Ἐπὶ δὲ καὶ προβαίνει τὰ τῆς εὐκαιρίας, καὶ πάντα συνάγει πρὸς αὐτὸν τὰ τῶν ἄλλων, καὶ ταῦτα θυγαλῆ τρόπον τινὰ τοὺς ἐστερημένους ἐπὶ θείαν, διπλάσιον γίγνεται τὸ κακόν. Οἱ γὰρ εἶτι τοὺς πέλας ἐλεεῖν θυβαίνει τοὺς θεωμένους, ἀλλὰ σφᾶθαίτους, ἀναμνηθκομένους τῶν οἰκείων συμπτωμάτων. Ἐξ ὧν οὐ μόνον φθόνος, ἀλλ' οἷον ἀργή τις ἐκκαίεται πρὸς τοὺς ἐτυχοῦντας. Ἡ γὰρ τῶν ἰδίων περιπετειῶν ἀνάμνησις ὠδανεὶ προ-

trebuia ca ei să lipsescă pe popóarele ce aveau a birui, de asemenea mijlóce și să și le păstreze pe séma lor; dar în privința tutulor celor-l-alte avuții, multú mai de laudă arú fi pentru dînșii ca să le lase unde se află, împreună și cu invidia ce tragú după sine, și să'și pună fala patriei lor, nu întru mulțimea și frumusețele picturilor și statue-lor, ci întru strășnicia obiceielor și întru mărinimia simțimintelor. Urezú dar ca învingătorii viitorimei să învețe, din aceste cugetări, a nu mai despuia cetățile ce'și suppunú, și a nu face din nenorocirile celor-l-alte popóre, podóba patriei lor.»

Décă aceste înțelepte cuvinte făcuré pe Scipione Emilianú, scolarul lui Polybiú, să restituie cetăți-lor grece din Sicilia tóte statuele câte li se răpise de cótore Carthaginezi, spre a fi transportate pe țermurile africane, ele nu opriré cătuși de puçinú pe generalul romanú Mummiú, așa de vestitú prin vitejiá câtú și prin ignoranța lui, de a jáfui Corinthal de tóte sculpturile și de tóte picturele sale.

τροπή τις ἐστὶ πρὸς τὸ κατὰ τῶν πραξάντων μῖθος. Τὸ μὲν οὖν τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον ἀθροίζειν πρὸς αὐτοὺς, ἴσως ἔχει τινα λόγον· οὐ γὰρ οἶόν τε τῶν καθόλου πραγμάτων ἀντιποιήσασθαι, μὴ οὐ τοῖς μὲν ἄλλοις ἀδυναμίαν ἐνεργασαμένους, σφίδι δὲ τὴν τοιαύτην δύναμιν ἐτοιμάσαντας. Τὰ δ' ἐκτὸς ὑπάρχοντα τῆς προειρημένης δυνάμεως, ἣν, ἐν τοῖς ἐξ ἀρχῆς τόποις ἅμα τῷ φθόνῳ καταλειπόντας, ἐνδοξοτέραν ποιεῖν τὴν σφετέραν πατρίδα· μὴ γραφαῖς καὶ τύποις, ἀλλὰ σεμνότητι καὶ μεγαλοψυχίᾳ κοσμοῦντας αὐτήν. Οὐ μὲν ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰρήσθω μοι χάριν τῶν μεταλαμβανόντων αἰεὶ τὰς δυναστείας· ἵνα μὴ, θνυλεύοντες τὰς πόλεις, κόσμον ὑπολαμβάνωσιν εἶναι ταῖς ἐαυτῶν πατρίδι τὰς ἄλλοτρίας σηφοράς.»

Când Mummiū expedui tóte acele neprețuite și neimitabili capete de operă către Roma, elū recomandă întreprindătorilor de transporturi militari ca să i le păstreze în stare bună și îi îndatoră să facă altele la locū decă cum-va s'arū perde seū s'arū strica vre-una dintr'însele. Apoi, ajungēndū și elū în Roma, în urma prețioșelor sale jafuri, mai dete dintr'însele și lui Lucullu, cōci pré i se părurē multe și fōră valóre pozitivă pentru intrarea sa triumfalē în cetate.

Iată, domnilor, în ce chipū operile nemuritoare ale artei ellene ajunsesē a fi jucăria unor mēndri și grosolanī cotropitori.

Sylla, crudul și făcarnicul Sylla, împinse lăcomia și mai departe; elū despuiă templul lui Apolonū din Delfi, unul din cele maienerate sanctuarie alle Elladei, de tóte thesaurele sale, și când în superstițiunea lor, locuitorii îngroziți de unū asemenē sacrilegiū, venire să'i povestéscă că lyra deului rēsunnase amenințătoare sub bolta templului, elū le rēspunse ridēndū : «Dar, mēi ómenilor, «nu pricepeți voi óre că Deul cāntă de veselii, «unde a pututū să'mi facă mie unū darū așa de «plăcutū?»

Așū puté, domnilor, să înmulțescū exemplele de jafuri și de despuieri, commise de învingătorii Romani, asupra nenorocitei Ellade; dar nici odată inventariul obiectelor de prețū cari, în timpū de

doi secoli și mai bine au trecut din cetățile grecesci în Roma, n'arū pute fi completū.

Unū singurū omū, unū particularū, Marcu Emiliū Scauru, fiul unū proconsulū hrăpitorū alū Achaiei, împodobi teatrul celū mare, ce elū clădi în Roma, cu trei mii de statue adduse tóte din Grecia. Astăđi nu e orașū în lume care să conțină unū așa mare numărū de statue, decă vomū excepta póte cathedra la séu domul de la Milanū, ale cărui façade presentă aspectul unei întregi păduri de ornamente sculpturali și de chipuri de marmoră. Totū cam așa trebuiă să fi fostū și anticul theatru alū lui Scauru, despre care ne au rămasū fórte puține noțiuni detaliatē.

Acestū Scauru, renumitū prin luxul séu, mai clădise în Roma și o casă, pe care ne a descris'o Pliniū, arătându mare parte din avuțiile artistice ce ea coprindea. Unū architectū francezū de talentū, Franciscu Mazois, carele sub primul imperiū, începu publicațiunea unei splendide și voluminoase cărți asupra ruinelor din Pompei, a scrisū la 1819, o cärticică plină de gustū și de erudițiune, sub titlul : *Palatul lui Scauru*, «Le palais de Scaurus». Într'insa găsimū descrierea unei fastuoșe locuințe romane; autorul a profitatū într'acea folositoare și plăcută scriere, de tóte noțiunile ce se potū cullege prin scriitorii antici și de tóte cercetările făcute de dînsul în locuințele vechiei ce-

tăți Pompei, spre a ne face cunnoscute distribuțiunea și dispozițiunile, usitate în edificiele casnice și private ale antichității grece și romane.

Dar să închiăiemă rememorarea ce 'mă amă propusă a face despre prădarea obiectelor de artă ale cetăților grece de către Romani, totă astă-felă precum amă început'o, adică printr'o citațiune culésă și acésta dintr'ună autoră antică și nu mai puçină gravă de-cătă istoricul Polybiu.

Iată cum Cicerone, atacându dinaintă tribunălului, pe nevrednicul Verres, pretoră și spoliatoră ală Siciliéi, vorbesce despre adūnea jale ce încercaă Ellenii din asemené despuieră : (1)

«Nu voiu mai face vorbă despre jafură, de cari menționându-se în acestă locă, ele voră pară a fi neînsemnate, precum decă voiu spune că elă, din tôte locașele sânté ale Syracusei, a răpită table delfice de marmoră, cratere de aramă din cele mai frumóse și o mulțime de vase corinthise. Astă-felă în-côtă, acei cari aă obiceiă de a duce

(1) *M. T. Ciceronis in Verrem act. II, lib. 4, 59* : «Jam illa, quia leviora videbuntur, ideo præteribo; quod iste mensas Delphicas e marmore, crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vasorum Corinthiorum ex omnibus ædibus sacris Syracusis abstulit. Itaque, iudices, hi, qui hospites ad ea, quæ visenda sunt, ducere solent et unum quidque ostendere, quos illi mystagogos vocant, conversam jam habent demonstrationem suam. Nam, ut ante demonstrabant, quid ubique esset : ita nunc, quid undique ablatum sit, ostendunt.

«Quid tum? medioerine tandem dolore hos affectos esse arbitra-

pe visitori ca să le arate fiă-care obiectu și cari se numesc la Greci mystagogi, 'și-au schimbatu acum modul de explicare, cōci în locu de a spune, ca mai nainte, ce lucru este fiă-care obiectu, acum arată numai locul unde a fostu cutare sēu cutare obiectu. Și ce? ore, gēndiți că puçinū aū fostu mihnite acele popore, de tōte acestē? O nu! judecatori. Mai āntēu, toți ōmenii în genere ținū la religiunea lor și tutulor le place a îngriji și a păstra deii părintesci, pe cari'i aū moștenitū de la străbunū; apoi mai cu deosebire Grecii se desfātēzā cu tōte obiectele de artē, cu tōte lucrurile mesteșugite, precum statue și tabelluri zugrāvite. Numai din plāngerile lor putemū înțelege cātū le aū fostu de amare acele perderi, pe cari noi pōte le socotimū ca neînsemnate și le desprețuimū. Credeți-mē, judecatori, (și sciū că de sigurū acestē le ați auditū și voi) că din cāte supērări și injurii aū priimitū în acești din urmā anni, alliatiū noștrii și națiunile străine, nici una n'a atinsū mai greū pe Greci, ca despuierile acestē ce s'aū făcutū în templele și în cetățile lor.»

Accusațiunile adduse de Cicerone lui Verres nu avurē în privința rapturilor ce se făceau mereū

mini? Non ita est, iudices : primum, quod omnes religione moventur, et deos patrios, quos a majoribus acceperunt, colendos sibi diligenter et retinendos esse arbitrantur : deinde hic ornatus, hæc opera atque artificia, signa, tabulæ pictæ Græcos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere possumus, hæc illis acerbissima videri, quæ forsitan nobis levia et contemnenda esse videantur. Mihi credite, iudices, (tametsi vosmetipsos hæc eodem audire certo sciō,) quum multas acceperint per hosce annos socii atque extræ nationes calamitates et injurias; nullas Græci homines gravius tulerunt, nec ferunt, quam hujuscemodi spoliaciones fanorum atque oppidorum.»

Greciei, unū effectū mai hotărîtorū de-câtū pove-
 țele politice ale lui Polybiū, și chîar, decă în timpī
 mai târzi, unī din cei mai mari și mai înțelepți
 împărați ai Romei, căutarē a întemeia gloria ace-
 stei cetăți, nu prin obiecte de artē adduse de aîurē,
 ci prin creațiuni și lucrări artistice locale, alții din
 contra, și aceștia sînt cei mai numeroși, urmarē ve-
 chîul și commodul obiceiū de jăfuire.

Se dice într'adevărū că tôte clădirile făcute de
 Augustū în Roma, și mai allesū acelé ale ginere-
 lui său Agrippa, înfrumusețătorul Romei și clădi-
 torul aceluī templu circularū alū tutulor ȕeilor,
 Pantheonul, unde astăzi încă se celebrēză serviciul
 divinū în onórea Maicei Domnului și a tutulor Săn-
 ților, Augustū și Agrippa, întrebuintarē la monu-
 mentele lor, numai materialū noū, dândū astū-felū
 unū timpū de repaosū provinciilor de peste mare,
 stórse de avuțiile lor artistice.

Augustū, carele avea mēndria a ȕice că, din
 Roma de cărămidă ce primise sub a sa domnire,
 elū a făcutū o Romă de marmoră, ținea totū așa
 de multū la gloria capitalei sale ca și la împăcuiirea
 întregului imperiū. Dar nu toți urmașiī lui se mār-
 ginirē într'o așa înțelléptă politică.

Neronū, ale cărui fapte nu sciă bine istoria
 decă le póte atribui unei inime de monstru său
 unei minți de nebunū, Neronū, pe de o parte arde
 Roma, fiindū-că i se părea vechiă și nu clădită

de pre gusturile lui, iar pe de altă parte întreprinde prin emancipatul său Acratus, și cu o autoritate mai puțin contestată de-câtă a lui Verres, o nouă prigonire a obiectelor de artă grecești și înalță în Roma, pe muntele Escuilin, un palat colosal și nepomenit prin luxul său, căruia îi dăte numele bine meritată de *Casa aurită*. După incendiul Romei care consumase așa multe capete de operă adunate de pre aiur, a trebuit ca împăratul să dea din nou cu plasa ca să 'și împle noua sa locuință de alte splendori artistice, și totu bieta Grecia, plătea cu geniul ei de odinioară, cea necumpătată și stricăciosa lăcomia de lux, care înlocuise la Romani, nobilul simțiment esthetic, cultul frumosului ce domnise și pôte domnea încă în unele cetăți ale Elladei.

S'arū poté dice, domnilor, că în vremea lui Titu, și mai allesu sub Traian și urmașii lui din familia Antonin, Grecia, ca și totu imperiul roman, fu mai puțin bantuită de-câtă ori când; cu tôte acesté istoria, chiar și sub cei mai bui împărați, ne vorbesce de bogatele prăzi ce se aduceau în Roma, ca să serve la triumful învingătorilor. Precum odinioară marele Pompeu arătase Romei minunate, mulțimea de chipuri de aur, de argint, de fildeș și de chihlibar, nenumăratele vase murrhine, plôia de petre scumpe și gravate, pe cari elu le luase de la regele asiatic Mithridate, totu aseme-

né și împăratul Titu își împodobi triumful cu despușerile Ierusalimului și atunci eșșiră la ivélă în Roma, vasele sânte și vestitele candelabre de aurü cu șépte braçe ale templului evreescü, obiecte a căror imagine numai, a rămasü sculptată pe arcul lui Titu din Forul romanü; totü astü-felü mai târdiü și Traianü, sdrobindü puterea Dacilor și descoperindü comóra lui Decebalü, adduse în Roma carre pline cu vase de preçü și cu arme împodobite, căștigate de la dunărenii sêi inimiçi. E multă probabilitate că aurul și petrele scumpe luceaü în totü apparatusul de resbelü și de ospete alü Dacilor; formele variate și bogatele ornamente ce se deosebescü pe marmora sculptată a pedestalului colonnei Traiane, care representă numai asemenea trofee, ne întemeieză a crede că luxul era tare obicînuitü Dacilor. Ünü invēțatü francezü, membru alü Academieï din Paris, și chîiar membru onorarü alü societăței nóstre Academice, D. Ferdinand de Lasteyrie, într'unü memoriü fórté interesante, a vorbitü despre scuturile dacice, pe care d^{lui} le crede a fi fostü accoperite cu ornamente de aurü și de petre scumpe sêü de sticle colorate.

Când v'amü vorbitü despre Lucianü, domnilor, v'amü rememoratü despre epoca de înflorire literariă și artistică care a fostü una din splendorile secolului illustratü prin administrațiunea dréptă și intelligentă a lui Traianü și a celor trei ai sêi

urmași, Adriană, Antonină și Marcu Aureliu. Lumea romană ne prezintă atunci un secol întreg de liniște întrebuințată mai cu seamă la fapte mărețe: victorii temeinice în contra barbarilor depărtați, clădiri și restaurări de edificii în Roma și în întregul imperiu, cultivare a literelor de către bărbați cu talente variate, creațiuni artistice cu un caracter al lor propriu.

La timpul său, vom reveni asupra monumentelor înălțate de Traian și mai ales asupra columnei pe care o putem privi astăzi ca unicele annale păstrate ale războiului dacic; vom vorbi și despre arcul triumfal, ale cărui sculpturi, pline de o energică măiestrie, denotă fără contestațiune epoca înfloritoare a lui Traian, deși împăratul Constantin își însuși cu două sute de ani mai târziu, același arc, împetrișându opera cea veche cu sculpturi de o artă cu totul decădută.

Voi avea asemeni a vorbi despre multele și minunatele clădiri, cari se înălțară în Roma și în mai toate locurile ocupate de Romani, sub împărăția lui Adrian, împăratul carele călători așa de mult și ținu ca pretutindeni să își lase numele său pe ziduri, ridicate sau restaurate de dânsul. Lui i se poate cu dreptă cuvânt aplica și-a lui Virgil: *Te saxa loquentur*, «Pe tine petrele te vor spune viitorimei!»

Dar contemporanii lui, glumeți, vedându-l în

veci preocupatŭ de clădirii și de inscripțiunii pe păreți, îlŭ botezară *herba parietaria*, seŭ cum amŭ dice pe romănesce, *mătrice*, érba care crește lipită de păreți.

Adrianŭ, printre altele multe, împodobise Roma și vecinătatea ei cu duoë minuni architectonice, pe cari tóte cele-l-alte arte ale antichităței veniră a le infrumuseța. Amênduoë se păstrează încă; dar una, în ruine, ceia-l-altă, în ființă, de-și fórte schimbată de ceia-ce era. Ele ne adducŭ amintiri diferite, cõci ruinele villei lui Adrianŭ de la Tivoli, nu departe de Roma, ne repórtă la vieța industriosului împératŭ; iar Mausoleul lui, astăđi prefăcutŭ în castellul Sant-Angelo din vecinătatea Vaticanului, ne presentă chiar mormêntul colosale, în care țerrâna lui a fostŭ depusă.

Nu putemŭ să ne depărtămŭ de epoca Antoninilor, care, osebitŭ de mulțimea monumentelor, ne a lăsatŭ și opere multe litterariŭ câtŭ se póte de folositóre archeologiei, printre cari mai cu sémă scrierile deja citate ale lui Pausanias și Lucianŭ; nu putemŭ, dicŭ, să ne depărtămŭ de acești timpŭ fericiti, fórá ca să facemŭ aci mențiune despre vestitul rhetorŭ și avocatŭ Erodŭ Atticu, protectorŭ alŭ litterilor și alŭ artelor, carele a întrebuintatŭ averea sa immensă în edificie publice și private, atătŭ în Athena, unde se născuse și a locuitŭ multă vreme, câtŭ și în Roma. În cetatea Miner-

vei, ca și în alte părți ale Greciei, elu restaură theatrele, templele, gymnasiele, și redete Elladei unu momentu de înflorire, de care a profitatū Pau-sanias spre a face căllătoria și descrierea sa.

Nu departe de Roma, într'o localitate numită în urmă Triopeum, și care era moșia de zestre a so-ției sale Appia Annia Regilla, Erodū Atticu, ară-tându la mórtea ei, o nemărginită și fastuósă durere, în care chronica timpului bănuia o tainică ucci-dere, clădisse pe lúngă frumósă locuința de țérră ce posedea acolo, unū sanctuariū pe care ilu decorase cu inscripțiuni în emfatice versuri exametre ellene, de formă și de stylū archaicū, punéndū pe *eroina* Regilla d'a rúndul cu anticele divinități, sub pă-ménténa Demetra, Kora, Nemenis și cu divinisata împératésă Faustina cea bétrână. Erodū Atticu, în a cărui consciința de soču și de avocatū nu avemū a pétrunde mai adúncū, avea, precum vedeți, dom-nilor, gusturi archeologice, și elū 'și le îndestula nu numai adunándū pentru collectiunile sale, totū ce găsea din vechile opere de arté, dar áncó și imitándū formele antice în lucrările ce elū commanda. In-scripțiunile templului său, cunnoscute sub numele de *Inscripțiunī Triopeene* se păstréză și acum în museul Luvrului din Paris; învățatul E. Q. Vis-conti le a discutatū și le a commentatū; ele sūnt cu deosebire interesanți archeologilor pentru că daū o ideă despre gusturile și cunnoscințele anti-

cariî ale Romanilor din ală douăle secolū după Christos. (1)

Din puçinile câte amū pututū să spuū asupra mișcării artistice ce se manifestă în primii timpî ai imperiului romanū, s'a vëdutū că, începëndū chiar de la Augustū și mai allesū sub domnia lui Traianū și ale urmașilor sēi, o artē nuaă, plină de valóre și de caracterū se născuse în staturile imperiali. Fostu-a aceia creată de Greci sēu de Romani? acēsta vomū cerceta-o într'altū rōndū. Ajungă-ne acum a constata că Roma, după ce jăfuisse Grecia și în aceste jafuri răsipise o mare parte din operile artistice ale epocelor anteriori, se înavuți cu alte opere multe și prețioșe, făcute pe sēma ei și în sinul ei.

Acestū faptū trebuiă bine statornicitū acum îndată, cōci, urmândū șirul istoricū, sūntemū în ajunul de a vedé peninsula ellenică resbunându'si asupra Romei, de vechile ei jafuri și plătindū capitalei imperiului romanū cu aceiași grea monetă.

Când Constantinū celū mare ajunsē la împărătiă și deveni singurū stēpānū alū lumei romane, mișcarea artistică din timpul Antoninilor era mai cu totul sleită. Printre succesoriî lui Marcu-Aureliū, nu putemū semnala alți împērați protectori ai artelor, de-cătū pe Septimiū Severū, carele clădi

(1) *W. Froehner. Les Inscriptions grecques du musée du Louvre. Paris, 1868. p. 9.*

în Roma uriaşul edificiu numit *Septizonium*, astăzi dispărut, prin care elu voia să rivaliseze cu mausoleul lui Adrian; şi apoi încă pe Aurelian, sub a căru viteză domniă, se ridicară monumentele din Palmyra, în Syria, ale căror ruine măreţe minunăză şi astăzi pe călători.

Dar şi mai minunată, pe malul Bosforului Thracic, era să se înalţe cetatea lui Constantin, vechiul Byzanţiu, transformatu de câţi-va ani prin voinţa împăratului, carele, fiindu sub mâna'i de feru lumea antică, îşi deschise zarea viitorului, îmbrăcîşându legea cea nouă, legea lui Christos.

Constantinu celu mare, în dorinţa'i de a răspândi de îndată asupra tinerei sale capitale, toate splendorile vechei reşedinţe împărătesci, organisă o transferere continuă a tuturor obiectelor de preţu şi de artă, cari se puteau duce din Roma în Byzanţiu. Cele-l-alte cetăţi ale imperiului, şi mai cu sémă ale Greciei şi Asiei-mici, nu fură mai cruţate; dar Roma plăti mai tare. Ea trăgea acum păcatul vechilor sale jăfuii.

Cei din urmaşii lui Constantinu cări avură timpul să dea ore-care atenţiune artelor şi clădirilor capitalei celei noue, făcură şi ei ca dînsul; dar totu de o dată mulţi dintr'înşii, înimaţi de unu zelu puţin luminat cōtre religiunea creştină, persecutară în operile de artă, cultul ȕeilor păgâni. Pe atunci, la anul 383 alu erei creştine, împăratul

Valentinianu allu II^{le}, ordonnă surparea și desființarea Jouelui Olympicu alu lui Fidias, carele, în templul său din Elida adese jăfuitu, infruntase în timpu de șese sute de anni și mai bine, toate pericolile și toate spoliatiunile.

Istoricul englezu Gibbon, negreșitu că vè este cunoscutu, celu pușinu din nume, domnilor. Elu, în secolul trecutù, pe când nimeni în Europa cultă nu se gèndea a sustine originea latină a poporulu românù, pe când din contra istoricii unguri și austriaci sustineaù că *Valachii* sùnt o adunătură de barbari, vorbindu o limbă cureită și fòră caracteru naționale, Gibbon, în importanțea sa operă asupra *Scăpătărei și Căderei Imperiulu Romanu*, afirmă că, în totù timpul câtù barbarii petrecuse în lunca Dunărei de josù, coloniile romani ai lui Traianu trăirè înconjurați de barbari, dar nu amestecați cu dișii, și că ei au fostù strămoșii Romànilor de la Dunăre. (1)

Fiă dișe acesté în trecétù, ca o cădută laudă, ca unù omagiù pururé datoritu illustrulu appărătorù alù originei nòstre latine!

În monumentul de față ânsè, eu menționezù nu-

(1) *Edw. Gibbon. The history of the decline and fall of the Roman Empire. Vol. I. chap. II: «The Wallachians still preserve many traces of the Latin language, and have boasted, in every age, of their Roman descent. They are surrounded by, but not mixed with, the barbarians.»*

mele lui Gibbon, pentru ca să vă spună în ce mod specific elu causele cari aũ addusũ treptata ruinare a celãteĩ Roma, cause cari sũnt aplicabili la tóte oraşele, la tóte monumentele antice.

Patru cause de destrucţiune recunnósce Gibbon, cari aũ exercitatũ acţiunea lor dirãpẽnãtóre asupra Romeĩ, în cursũ de o miã şi mai bine de anni; mai ántẽiu injuriile natureĩ, precum furtune, cutremure, incendie şi innecurĩ; apoi atacurile duşmãnescĩ ale Barbarilor cari jãfuiãũ spre a se ínavuţi, şi ale Creştinilor cari desfiinţãũ cu o pietósã urã rãmãşiţele urgisite ale pãgãnismului; se adaoge áncõ usul neíncetatũ care se fácea cu materialele cele vechĩ, adaptate mereũ la trebuinţele ale momentului, adicã, metallele se prefãceau în monete, în arme şi în alte obiecte de usũ; petrele serveãũ la noue clãdiri; marmorele, şi adese chĩar acelé cari purtaũ stampa geniului, se aruncaũ la cuptorũ spre a deveni varũ de zidãriã. În fine, a patra causã eraũ revoluţiunile interne ale cetãţilor, în cari mai în totũ-d'auna monumentele deveneau prada duşmãniilor dintre clase seũ dintre famili.

Când se gẽndesce cine-va la tóte aceste diverse cause de distrucţiune, cari aũ fostũ pururẽ acolo mai grãmãdite unde se aflaũ mai multe obiecte demne de a fi pãstrate, se mirã cum áncõ Grecia şi Italia, cum Athena şi Roma, dupẽ o succesiune de calamitãţi aşa de grele şi aşa de felurite, posedũ

și astăzi atât rămășițe, atât ruine în cari se pot recunoște urmele artistice ale culturii antice.

Ruinarea a mersă însă treptat și este negreșită foarte interesante lucru de a urmări, în documente din epoce succesive, starea monumentelor antice la diferite momente ale lungului răstimp, pe care sörtea l'a dăruită cu totul geniului urgisită ală destrucțiunei.

Scriitorii decadentei, poeți și prosatori, precum Procopiū din Cesarea, Sidoniū Apollinarul, Cassiodorū și alții, laudă încă multele monumente, rămase în ființă, după pustiirile săvârșite de Gothi, de Huni și de Vandali. Erau însă vremi pe atunci, când nu numai barbarii stricaū monumentele; apărarea în contra lor a fostă adese o cauză de destrucțiune mai puternică de-cătă a lor lăcomiă, care se attaca mai multă de obiectele ce aveaū o mare valöre intrinsecă, fiindū și lesniciose la transportare, precum aurul, argintul și petrele scumpe.

Când ostrogothul Vitiges, asediă Roma, la anul 537, generalul byzantinū Belisarie, trămisă de Justinianū ca s'o apere, ne avëndū la îndemână alte proiectile, puse să surpe statuele ce-mpodobeau mausoleul lui Adrianū și le asvêrli prin puternice catapulte, asupra ordelor împresurătoare.

Vă întrebă, cari, din asediați sêu din asediatori, se arătară atunci mai barbari?

Dar nevoile rășboiului sânt fără de cruțare. E o crudă lege a sörtei ca omul să nu uite nici o dată

primitiva'î sêlbateciă, să fiă pururé suppusă adevêratului sêu păcată originarū.

Déca istoria archeologiei, astū-felū cum socotescū că vê pôte fi dvóstre mai profitabilă, arū avé a ține sémă de tóte amêruntele coprinse în annalele timpilor de destructiune, arū trebui să vê desfășorū aci nesfêrșitul șirū de prădăcîuni, cari aū bân-tuitū în timpul de barbariă ai secolului de mijlocū, tóte părțile lumei unde înflorise anticele civilisa-țiuni, cu datinele și cu monumentele lor.

Amū vedé atunci Roma încă odată spoliată în folosul Orientelū de cōtre împêrații Justinianū și Cosntante; apoi Orientele expusū la tóte furiele de-structóre de obiecte de artă ale fanaticilor iconoclaști, cari ca Evreii și Mahometanii, sdrobeaū orî-ce chipū de ființă însufflețită; apoi proseliții lui Mahometū executândū și ei strașnice pustiiri prin țerrile nu-meróse pe unde aū trecutū învingători.

În Europa ânsé, pe lîngă Barbari, să adaogeaū și creștini ca să întetescă stêrpirea vechielor mo-numente. Istoria accusă pe unul din cei mai glo-rioși papi ai Romei, pe S^{tu}l Grigorie celū mare, întemeietorul calendarului creștinū și alū ordinilor nóstre de călugăria, în alū vii^{le} secolū, de a fi contribuitū la surparea statuelor din Roma și la aruncarea lor în apele Tibrului.

Dar apoi, când ajungemū la secolii alū ix^{le}, alū x^{le}, *il secolo di ferro*, cum îl numesce anna-

listul italiană Muratori, și la cei următori, ce gróznice pustiiri prin tótă Europa! Roma, în acei timpî, e un câmpu de battaiă; poporul cu nobiliî, familiile patriciane între dinsele, susțină neîncetatû rêsboîu. Monumentele antice devinû tóte fortifica-țiuni. In amfitheatrul lui Titu, care astăđi se chîamă *Coliseul*, iar pe atunci *Castellum aureum*, domnea familia Frangipani; în mausoleul lui Adrianû, némul Orsinilor; în mormêntul Ceciliei Metellei, Gaetaniî; în theatrul lui Marcellu, Savelliî; și toți aceștia, din sînul unor cetăți improvizate, unor monumente cari 'și perduse caracterul lor artisticû, sub grosolane prefaceri și întărituri, se luptau cu o ferósă dușmăniă, pentru a căpêta care de care, mai multe tirannice drepturi, pentru a puté mai tare să împileze poporul.

Apoi iar, când venea ora rêsburărilor plebeiane, când ómenii de rîndû isbuteau a înfrânge pe sêlbaticii castellanî, jafurile cele mai pustietóre se purtau asupra locuințelor nobili și atunci âncô, totû pe bietele edificie antice, pe marturele unor timpî mai glorioși, cădea tótă mânia populară.

Castellul Sant-Angelo va purta în veci urmele rêscolei lui Crescenziu din alû x^{le} secolû; Septizoniul lui Severû peri dirămatû în turburările din alû xi^{le}; ca la una sută patru-deci de edificie antice, temple, therme, theatre, furé surpate de Brancalione în alû xiii^{le}; altele, de Giovanne de Arloto

în ală XIV¹⁶. Urgia poporului, mânată de acestă căpitană terribilă, se revărsa mai rău de-cătă focul și potopul asupra monumentelor antice, pe cari unii din nobili și le allese dreptă locuințe și cetăți de apărare.

Dacă, de la vechia capitală a imperiului, decădută acum în mânilor unor pași fără de putere, ne vomă întorče ochii cōtre reședința împăraților byzantină, și acolo revoluțiunile interne se întrecă cu asediile întreprinse de Mahometani, spre a împușina din ce în ce mai multă, monumentele înălțate și adunate de urmașii lui Constantină. Nimică ansă nu grăbi și nu stērpi cultura artelor în Constantinopole, ca învingerea și cotropirea acestei cetăți de cōtre Cruciatiă Francă ai lui Baldovină din Flandra. Nici tradițiunea, nici artea, ba nici chīar religiunea nu află cružare dinaintă lor.

S'ară dice că ună felă de bețiă destructōre, ună felă de aprigă mânia în contra oră căruă lucru vechiă încinsese mințile tutolor acelor tinere popore, nouă închinătoră ai lui Iisus seă ai lui Mahometă, și le împingea de o potrivă a curăți de pre fața pământului oră ce urmă antică, spre ași face locul mai largă pentru sēlbaticele lor instincte. Astă-felă, în cursă de mai mulți secolă, de pre malurile Gangelui, unde pe la anul 1000 pētrunseră mahometaniă Ghaznevidă, pēnă în provinciile cele mai appusane, în cari Romaniă purtase industriale,

luxul și cultura lor, pretutindenă, în Asia, în Africa și în Europa, mai toate monumentele trecutului, mai toate obiectele de artă datorite civilizațiilor locale, încercare din partea barbarilor cotropitori, osunda focului și a ferului.

A trebuită ca nenumărate și neprețuite victime să cadă prada furiei orbesci care coprinsese pe reșoimicii Nordului și pe fanaticii Semiți; a trebuită să ardă mii și sute de cetăți, templuri și biblioteci, pene când adevărata lumină să se arate vederei lor turburate, chiar la lucrea flacărilor ce ei înșiși aprindeau; așa s'au răsipit, pe rându dar mereu, atât thesaure adunate în bogatele municipie ale Galliei, în Roma, în Athena, în Constantinopole, în Alexandria, în Antiochia, în Ctesifon, în Persepolis, în Niniva, în Babylon și chiar pene și în cetățile brahmanice de sub pôlele Himalayei.

De la răsărită pene la appus se grămădeau ruinele, înălțându din ce în ce mai multă vallul celă negru, sterpă și misteriosă care desparte lumea antică de cea modernă.

Pe când ansă răsboiele și turburările civili răsipeau într'astă-felă urmele mai vedite ale artelor antice, ignoranța și superstițiunea attacaă, fără sgomotă dar și fără încetare, obiectele cele mai mărunte. Statuele ȃeilor păgăni, — și cine pe acei timpă de nesciință, mai deosebea ȃei dintre ori-ce

alte statue? — erau fărâmate și prefăcute în vară; manuscriptele autorilor vechi, se u se aruncau în focă ca coprinđetore de farmece și de solomonii, se u se spălaă și se răđuiaă, spre a servi din nouă la transcrieri de psaltiri și de céslove.

Astăđi, prin procederi chimice se pôte une-oră descoperi, chiar și pe pergamentul spălată, vechile scrieri. Acelé se chiamă manuscripte *palimpseste*. O mare parte din tractatul lui Cicerone despre *Republica* e datorită unei asemenea lucrării, executată cu o admirabilă răbdare de eruditul cardinală romană Angelo Mai. La 1816, istoricul germană Niebuhr a descoperită într'ună palimpsestă din Verona, *Institutele* jurisconsultului romană Gaiu.

Décă ansă putemă învinováți pe căllugării secolului de mijlocă de a fi perdută și stricată multe monumente antice, totă lor sântemă datoră și multe altele, cari fôră de ei nu s'ară fi păstrată pêne la noi. Făcutu-o-aă ei ore din respectă cōtre antichitatea cea clasică? Mai adesé nu; dar ignoranța lor chiar a venită une-oră în ajutorul obiectelor de artă păgână.

Se sciă, spre exemplu, că în mai multe biserici catholice din Francia meridională, statue de pétră neğră, de basaltă, aă fostă păstrate cu venerațiune ca chipuri făcētore de minuni ale Maicei Domnului, pe când acelé erau antice statue ale deitei egyptene Isis, țindă pe fiul ei Horus în brațe.

Pe de altă parte, o summă însemnată de petre gravate, de camee și de intaglie antice, cu subiecte mythologice și istorice așu fostă păstrate pe ferecăture de evangeliu, pe odóre bisericesci, și făcëndü astü-felü, preoții și căllugërii n'aü socotitü că păcătuiescü, fiindü-că pe tóte ei le botezase cu câte unü nume luatü din vechiul séü din noul Testamentü. Frumosul cameü de agatä, din cabinetul de medallie de la Paris, carele representä apotheosea lui Augustü și triumful lui Tiberiü, addusü in Occidente de Baldovinü comitele Flandrei, s'a păstratü sute de anni printre odórele Sântei-Capelle din Paris sub o-crotirea biblică a lui Iosifü fiül lui Isaacü; și vasul de cristallü cu chipul regelü persü Chosroes, din aceiași colecțiune, a fostü mereü privitü, in mō-năstirea de la St Denis, ca unü portretü autenticü alü înțeleptulü Solomonü.

Așü puté cita, domnilor, multe exemple de felul acesta spre a vă lămuri ideile asupra ignoranței in materiä de archeologiä, ce a domnitü in totü secolul de mijlocü. Dar, prin nici unü exemplu nu potü, cređü, să vă faciü a prețui tēmpirea la care póte să ajungä mintea necultivatä a unü poporü îndērētnicü, de-cätü citindu-vē câte-va rōnduri din opera unü căllëtorü germanü, a căruï publicațiune nu conține mai puçinü de dece volume in-folio, cu numeróse gravuri. Matthias Zeiler a scrisü cartea sa, intitulatä *Topographia* in alü xvii^{le} secolü, dar

ceia-ce voiu extrage dintr'insa este, föră înduoială, unū rēsunsetū alū credințelor poporului germanū de prin secolul de mijlocū, credințe cu cari scimū că sciința modernă a avutū a se lupta acolo mai multū de-cătū în ori-ce altū locū.

Iată ce rapportă Zeiler din călletoria sa prin Germania :

«În provincia Oels din Silesia, aprópe de tângul Trebnitz, și împrejurul satului Masel, este o măgură de unde se scotū ólle, cari crescū acolo firesee în pămēntū. Acea măgură, ómenii din partea locului o numescū *Tapelsberg* (muntele cu óllele); și dintr'insa essū totū felul de ólle și strachine de lutū mólle, cari se întărescū la aerū și slujescū ómenilor din vecinătate, pentru trebuințele lor.

«Totū așa se întēplă, în aceiași țerră, la Iaben, la Sara Sömerfeld; totū așa, lūngă tângulețele Nochau și Poluze; totū așa în orașul Streno, în Polonia și Bohemia, unde pămēntul se deschide de sineși. In unele locuri se găsesce în fiă-care óllă, câte unū ce de mirare; altele aū și capace. Mai obicīnuitū aceste ólle essū la lumină prin luna lui maiu.»

Și pe lūngă unū textū așa de interesante, autorele alătură desemnul unū urciorășū cu țēține, sub care scriă cuvintele :

«Óllă de lutū care cresce de sine în pămēntū, împreună cu alte strachine!»

Ce ȃiceȃi, domnilor, despre acȃstȃ archeologiȃ medievalȃ a Nemȃilor, care asemuește ȃllele ȃi strachinele ȃngropate de strȃbunii lor, cu ciupercile, ȃi le face sȃ rȃsarȃ din pȃmȃntu primȃvȃra, la cȃldura sȃrelui de maiu!

Dȃcȃ archeologii nemȃi de acum douȃ sute de ani credeaȃ cȃ anticele vase de lutȃ crescȃ de sine ȃn pȃmȃntu, apoi de ce sȃ ne ȃngrijȃmȃ noi de narghilelele Dacilor, cari ȃi ele essȃ astȃ-ȃi la noi de pe sub pȃmȃntu?

Germanii sȃnt astȃ-ȃi ȃn fruntea archeologiei.

Noi, sȃ ne silimȃ ȃnsȃ, domnilor, ca sȃ nu lȃsȃmȃ sȃ trecȃ douȃ sute de ani pȃnȃ sȃ ajungemȃ a stȃrpi dintre noi aȃa cȃudate ȃi burlesce eresuri de anticari.

A ȘESEEA LECȚIUNE

Rennascerea. — Studiul anticității a provocat mai cu seamă deșteptarea 'culturei. — Multiplicitatea și activitatea cercetătorilor. — Invierea și Renna-scerea. — Amintiri confuze ale timpilor trecuți în Italia, chiar în secolul de mijloc. — O revoluțiune cu caracter anticariu. *Cola Rienzi* și *Petrarca*. Archeologia în politică. — Cartea lui *Guiglielmo di Pastrengo* „de originibus rerum.“ — Căllătorul epigrafistă *Ciriaco Pizzicoli*. — Activitatea archeologică în ală XV secolă. — Ducii de Medicis în Florența. — Academia platonică și *Marsiglio Ficino*. — Collegiul erudiților din Roma. *Flavio Biondo* și *Pomponio Leto*. — Lipsa de critică în archeologiă. — „*Hypnerotomachia*“ lui *Polyphilus* — Imitațiunea anticității în belle-arte. — Collecționări și falsificări de obiecte antice. — Proiectul lui *Rafaellă* pentru descoperirea monumentelor vechi. *Le Sette Selle*. — Apărarea columnei Traiane de către Papi. — Universitatea și bibliotheca fundate în Buda de *Mattheiasă Corvină*.

DOMNILOR,

Déca într'adeveră lectiunile mele de pênă acum n'au avută altă effectă de-cătă acela de a obosi publicul prin monotonia citirei mele, apoi încă și mai multă răbdare, încă și mai multă atențiune sunt silită să reclamă de la buna-voința d^vostre pentru expunerea materiilor ce urméză.

Vorbindă despre istoria archeologiei în antichitate, m'amă nevoită, pre-cătă m'au iertată puterile

să vă ațintescă băgarea de sémă asupra unor puține puncturi mai răsărite, și de aceia v'amă semnalatū mai cu deamăruntul căți-va din acei bărbați de frunte, cari în scrierile lor ne au lăsatū mai multe și mai luminóse noțiuni despre traū și despre artē la popórele cele vechi. Amū trecutū rāpide și asupra aceluī periodū de o miiă și mai bine de anni, periodū fōră lumini și fōră glasuri pentru sciința nōstră, asupra aceluī lungū rēstimpū *d'ogni luce muto*, cum dice Dante despre Infernū și cum putemū dice și noi, istorici ai archeologiei, despre secolul de mijlocū, și iată-ne acum sosiți la pragul epocii în care staū să învieze sciința, litterile, artele, în care lumea, încercată ca de nisce fiori de mântuire, simte o viētă nouă strecurāndu-i-se prin vine.

Atunci, în amurgul timpilor modernī, lumea, cu o copillărescă isteciune, își clipește vederile āncō turburi și ingrāuiate, asupra trecutului luminosū; ea cată a 'și împrespēta sufflarea la isvórele limpedi și dātātóre de viētă ale antichitāței și astū-felū, numai astū-felū, sórbe într'insa cu tăriă acea virtute inviātóre a secolului de aurū, pe care toți ilū cunnósceți sub frumósa și nimerita numire de *Rennascere*.

Pentru ca ānsē în timpū așa de scurtū, în puținele decimi de anni ce întocmescū vre-o doi secolī, cultura mai întrégă a Europei să se fi

schimbată cu totul, pentru ca din grosolana tîmpire a secolului de mijloc, de-o-dată poezia și istoria să se fi înălțat pe aceeași treptă cu poemele lui Omer și cu prosa lui Titu Liviū, pentru ca artele să fi născut rivali demni de Fidias și de Zeuxis, pentru ca științele să fi deschis căi noue și necunoscute antichității, a trebuit neapărat ca lucrătorii ce au îndeplinit așa vite opera de desgropare a antichității, ca dibuitorii, cullegătorii, lămuritorii rămășițelor din trecut să fi la acel moment, tot așa de numeroși, cât și de activi; a trebuit ca o grămadă, o mulțime de litterați și de erudiți, de artiști și de imitatori, de curioși și de colecționari, într'ună cuvînt ca o spuză de anticari de tot felul să se opintescă toți cu totul, ca să scotă de sub pămînt, ca să scuture de pulberea seculară, ca să pătrundă și să explice tóte monumentele, tóte scrisurile, tóte datinele multă admirărilor și multă fericirilor timp ai antichității.

La o asemenea muncă, fiă-care a addus multă pușinul cât a putut; iar din silințele tuturor s'a înghiebată tăria cea mare a Rennascerei. Lumina s'a revărsat atunci pre lume din rațele îmbinate a mii și milliône de stelle scipitoare, unele mai mari, altele mai mărunte, printre cari s'au ivit și unii luceferi.

Când cugetăm la acel timp în care societatea

europăeană se trezește din somnul lung și îngrijat al secolului de mijloc, pentru ca peste câți-va ani să se răsfece în toate desmierdările sufletesci și intelectuali cari deschid porțile istoriei noastre moderne, gândul ni se repörtă asupra unei vechi datine a legeri și a țerei noastre, asupra unei mărețe și mângăiose sėrbători, care revine pe totu anul, în veci scumpă și alinătoare ori cärei inime creștine și romănesci.

Patru-deci de zile d'a rōndul creștinul a trăitu lepădatu de ori-ce plăcere, de ori ce ispită, muncindu'si trupul în strașnică cumpătare și sufletul în aspră pocăință; elu, cu inima obidită a urmăritu lungile chinuri și umilirii ale Măntuitorului omenirei, pe care în sėptemăna patimelor, preotul în biserică, le a povestitu prin îndelungi și dese citiri, prin jalnice cāntări; elu a statu față la sfășietorea agoniă a fiului lui Dumnezeu și cu totă procesiunea funebre a unei immormentării, a vėduțu în sėra de Vineri epitaful pe care se aratã trupul sāngeratũ și sdrobitũ alũ lui Iisus, reintrāndũ cu pompă solemnă în tainicul altarũ, ca într'unũ mormentu tãcutũ.

Sub așa negre intypăriri, a eșșitu elu din biserică, cu capul plecatũ, cu inima infrantă, și sântul locașũ 'și a închisũ porțile într'o jalnică tãcere. O nōpte și apoi o zi intrėgă au trecutũ, posomorite, fōră nici o ușurare pentru inimă, fōră nici o măn-

găiere pentru biétă firea omenéscă. O negură de jale, o amorțire sufletéscă s'a revérsatū peste lumea creștină, la amintirea îngrozitórei crime ce s'a commisū, sūnt acum câte-va sutimī de annī.

A doua séră vine, și presimțirea, așteptată dar nu încă mărturisită, a unei apropiate bucurii, face pe creștinū să'si caute și alinarea și întărirea într'unū somnū prematurū. De timpuriū cetatea e afundată în întunericū, în liniște, în nemișcare. Abié decât în fundul altarului, dinainté icónei mântuitóre, mai veghiéază lumina șovăindă a unei candelé.

Dar în tária nopței, servitoriī templului pășescū dibuindū pragul celū năpustitū; ei pētrundū în locașul deșertū, care rēsunnă a golū sub pasurile lor sfiețe; uniī aprindū scînteia de iască în adūncele candelé de argintū; alții facū să vibreze din ce în ce mai tare tóca și clopotul, cari deșteptă din somnū pre credincioși.

Unul câte unul sosescū acum și aceștia, strecurându-se d'a lungul păreților întunecoși pe cari abié se resfrânge sticlirea transparenté a candelélor; o șoptă de pași umiliți, de tăcute mētăniī, de cruci cuvióse, o murmură de închinăciuni și de bine-cuvēntări începū a se înălța de pretutindenī. Atunci ușele altarului se deschidū; preotul, în vestminte strălucitóre de firū, apare cu făclia aprinsă; elū dă semnul obștescei luminări și fiășī-ce creștinū alérgă să ıea pentru sine focū de la acea

lumină; în câte-va minute mi de făclii își înalță flacăra lor luminătoare sub boltele templului; cădelnițele respândesc cercuri din ce în ce mai întinse de mireme; glasurile întărite tresar de cântece de bucuriă. O scire mântuitoare vestesc ele toate : «Christos a înviat! Christos a înviat din morți, «cu morțe pre morțe călcându și celor din mor-
«mênturi vieță dăruindu-le!»

Inimile credincioșilor tresaltă de bucuriă; mințile lor simt porniri uimitoare cōtre gloria și mărirea cerescă. În acele valluri de lumină, de profumuri, de cântări, în acea falnică veselie a bisericei creștine, totă firea serbeză cu încântare mărețul mysteru alu Învierei, întărirea *Credinței*, înturnarea *Speranțelor*, rennascerea a totu ce e bun, frumos și adevăratu, a totu ce se pōte chiama pre lume *Amorul divin*!

Ceia ce, domnilor, prin efectele nesecatei virtuți a santei nōstre religii, se petrece necontentit și se înprospetază pe totu anul în consciința creștinului, totu aceia s'a produsu, sub proporțiuni mai întinse, în sinul societăților europene și le a făcutu să intre, sânt acum vre-o trei, patru sute de ani, într'o calle de propășire, pe care astăzi încă lumea o urmază cu mēndriă.

Momentul când s'a deschisă acēstă nouă carrieră a priimitu numele de *Rennascere*, și acēstă numire însăși dovedesce cu prisosū că noua înflorire a cul-

turei europene este în mare parte datorită amintirilor antice, descoperirilor ce se făcură atunci printre rămășițele trecutului, imitațiunei mai multă séu mai puçină fidelă a operilor intellectuală și plastice, pe cari le ascunsesse barbaria medievală sub negurile și nepăsarea ei. De aceia se pôte ñice că pêne la unū punctū însemnătorū, archeologia, sciința trecutului, sub tôte multiplele ei înfăçisări, a fostū cãlléusa omenirei în momentul de deșteptare și că cele mai numeroșe sciințe de lumină ale acelei e-poce aū fostū aprinse la focariul ei.

Dar totū de o dată trebuiă să constatămū că pe atunci lumina nu s'a produsū altū-felū, de-cãtū prin minunata mulțime de mici sciințe, cari din tôte părțile aū scăpăratū, ca sub o impulsione electrică, spre a înteți din ce în ce mai tare lumina-rea societăței; așa dar Rennascerea litterilor și a artelor a fostū cu totul o operă colectivă, prin care cu anevoiă amū puté noi acuma să allegemū geni de acelé, căroră lumea să se credă în dreptū a le atribui tótă acea spornică lucrare.

Iată pentru ce, domnilor, când a venitū timpul să vă vorbescū despre bărbații cari aū ilustratū epoca Rennascerei, de acei ómeni, cari mai pre susū de orī-ce altă ramură de erudițiune, séu pe lūngă orī-ce gradū de talentū, aū fostū scrutatori ai vechimeii, anticari și archeologi, iată pentru ce mă vedū silitū a vă prevesti că, orī-cãtū așū voi

să imputineză nomenclatura numelor proprii, totu voiu avé să vă înşiră multe personnaġie de o celebritate mediocră, ale căror silinţe nepregetate, ale căror cercetări neobosite, a căror activitate imbinată au întocmită acelă concertă din ce în ce mai sonoră și mai armonică, care ne a pusă pe callea civilisațiunei moderne.

Închipuți-vă că ne aflămă dinainté unu fagură și că din fiă-care căsuță, din fiă-care alveolă avemă a cullege câte o picătură de miere. Puté-vomă spune numele a fiă-cărei albine în parte? De sigură, nu; dar celă puġină, vomă numi pe matcele stupului și póte că, în mersul nostru răpide și cam rătăcitu, vomă fi une-oră opriți în locă, pentru ună minută, de câte o albină mai laborioasă séu mai seméță.

Astă-felă dar imi propuiu, domnilor, a străbatte ađi cu dvóstre primii secolă ai istoriei archeologice moderne.

Când v'amă vorbită despre scăpătarea culturei intellectuală și despre răsipirea obiectelor de artă ale antichității, în timpul Mediulu-Évú, vă adduceți a-minte, domnilor, că atențiunea ne a fostă mai cu semă ațintită asupra Italiei. În Grecia, în vechia Elladă, antica cultură, sfâșiată mai înteu de cotropitori Romană, ajunsese acum a se părăgini și mai multă sub langedela byzantină și totă

ce fusese odinióră nobile și frumosă se cufundase în putrejunea unei societăți avilite.

Dar în peninsula Apennină, — cōci e de prisosă a ne mai arunca acum ochii și preste țerrile în cari civilisațiunea antică se revērsase numai în moduri superficiale, — în peninsula Apennină lovirile date vechilor datine, vechilor monumente erau de o natură mai aspră, mai sēlbatică, mai neconsciințiosă; ele veneau mai cu sēmă de la barbari, cari nici că bănuiau vechia ființă a unei lume mai culte, și negreșit, pe totu timpul câtu au trăit în așa nesciință, ei nici că 'i au purtat dorul. Dar acolo ânsē unū spiritū mai viu, mai neastēpēratū, mai pușin leneșū și ofilitū domnea în populațiunea înprospētată a Italiei și sta gata să îmbrăcișeze cu înfocare, cu folosū și cu sporū, idea unei rennascēri a culturei antice.

Țerra, cea dulce mângăiată de bētrānul Pliniū avea acum âncō sīnul plinū de thesaure; ea aștepta o scīnteă înviătōre pentru ca, preste tōtă întinderea ei, să se aprindă miile de făcliī ale culturei artistice și litterariī.

Unū poetū modernū alū ei, vestitū atâtū prin sufferințele câtū și prin armoniōsa lui limbă, a cântatū în versuri dulci și entusiastice acele daruri cu cari natura și arta au înzestratū mēndra lui patriā. E o plăcută și cuvenită datoriā cui vorbeșce despre epoca Rennascērii, de a aminti mai na-

inte de tóte, căldurósele versurí adresate Italiei, de poetul ei Silvio Pellico :

«E il piu gentile
Terren non sei di quanti scalda il sole ?
D' ogni bell' arte non sei madre, o Italia! (1)

Și într'adevărú în Italia, în multú turburata și multú încercata Italiă, vedemú chiar prin secolul de mijlocú licurindú din vreme în vreme câte o slabă vólvoare a trecutului, câte o aspirațiune cõtre ceia ce a fostú. În orele de urgiă, Roma își aduce ea prin visú aminte că ea a fostú stěpána lumei, centrul unei mării fõră de séménú și când din întemplare ea se trezese pentru unú momentú din somnul ei durerosú, gloria unei antice republice, umbra unei libertăți poporane, numele unui Cesare sėú alú unui Augustú, se audú rostite fõră șirú în șopta ei confusă.

În secolul alú xiv^{le}, în toilul acelor crâncene lupte pe cari nobilii, casarmați și întăriți în vechi monumente romane, le susțineau în contra poporului înnecatú și revoltatú de ale lor sělbatice asupririi, o mișcare de asemené natură ıea de o-dată unú caracterú archeologicú. Roma face unú visú de câte-va luni; ea sėú ceı ce o mână își inchipuiescú

(1) *Silvio Pellico* în tragedia «*Francesca di Rimini*» : «Nu ești tu țerra cea mai gingașă, din câte scaldă sórele? A orı cărei mēdre arte nu ești tu mumă, o Italiă?»

și cărcă să dovedescă lunei că antica Republică s'a înturnatū tēneră și sănētósă în sīnul cetăței, că timpul s'a datū fōră veste īnapōi cu vre-o duoē miī de annī, că tōte cāte s'aū petrecutū īn cursū de duoē-deci de secolī aū peritū nālucă și că annul 1347 dupē Christos, annul revoluțiunei de care vorbimū, are să se lege nemijlocitū de primī lustrī ai Romei consularī.

Era pe atuncī timpul cānd papī, supērați și spāimēntați de neastēpērul cetăței, se retrāsese la Avignon īn Franța; Roma rēmāsese fōră de stēpānū; ea era prada celui ce se scula mai de diminetā sēu da mai cu putere nāvală. În asemēnē turburāri poporul, de cāte-orī īi venea la īndemānă, trāmittea solī cōtre Sāntul pārinte de la Avignon, rugāndu'lū ca să se īntōrcă īntre suppuși sēi și să le stea dreptū apērātorū; dar șēse-deci de annī de-a rōndul aceste solī furē tōte zadarnice. Printre trāmiși cari la annul 1342, merserē să felicite pe papa Clementū alū vi^{le} de a sa īntronare, era și unū óre-care Nicola sēu Cola Rienzi, fiul unū omū din poporū, cārcīumarū sēu sacagiū, din Roma, carele ānsē prin īubirea sa de īnvēțătură, īși făcuse unū nume lāudatū printre concetățeni sēi. «Din tinerēțile sale, — dice unū chronicarū alū timpului, — Cola Rienzi, hrānitū cu laptele elocunței, «fu unū bunū grammaticū, unū și mai bunū rhetorū, unū scriitorū minunatū. O! cātū de īute și

«de bine scia să citéscă! Adesé elū avea în mână
 «pe Titu-Liviū, pe Seneca, pe Tulliū Cicerone și
 «pe Valeriū Maximū și mare îi era plăcerea cândū
 «începea să spună despre măririle lui Cesare. In
 «fiășî-ce ȃi elū sta și privea cu dragū la sculpturile
 «de marmoră, cari zacū răsturnate în ocolul Ro-
 «mei. Numai dînsul scia să citéscă vechiele epita-
 «fie, să traducă tóte inscripțiunile vechi și să explice
 «îndată tóte acele chipurî de marmoră.»

De pre aceste cuvinte, nu remâne înduoiélă, dom-
 nilor, că Nicola Rienzi a fostū unū eruditū, unū
 anticarū pasionatū din secolul alū xiv^{le}; dar la
 dînsul amorul sciinței nu se mărgini în cercul lec-
 turilor de autorî clasici și alū deslușirilor de mo-
 numente plastice și epigrafice. Elū vru să dea ar-
 cheologiei applicațiunî practice chîar și în politică;
 nu'î fu de ajunsū, ca altora, ca din răsfoirea ma-
 nuscriptelor și din pipăirea petrelor să cullégă unū
 îndemnū, o sufflare care să înlesnέscă noul avēntū
 alū societăței; elū cređu că farmecul predilectelor
 sale studie va fi destulū de puternicū pentru ca
 în fiă-care locuitorū alū sdruncinatei Rome medie-
 vale, să deștepte unū cetățēnū alū gloriósei repu-
 blice romane. Stēpānitū de așa deșerte și amāgi-
 tóre visurî, vėdēndū din încercare că de la papi
 poporul nu póte aștepta nimicū, Rienzi într'o ȃi
 proclamă de pre vėrful Capitoliului restaurarea Re-
 publice romane și pe sineși se declară de *Tribunū*

alū plebei. O constituțiune în care vechile aședeminte romane se aflaū interpretate cu erudițiunea confusă a timpului, era temeul închipuitū alū acestei reforme, care purta numirea de *Il buono Stato.* Totū de o dată ea era însoțită de totū apparatusul unei represintări teatralei a anticelor usuri, astū-felū celū puçinū cum ele puteaū fi închipuite de unū anticarū de pre atunci.

Poporul uimitū de pompósele privesitī, încântatū de vorbele și de promisiunile tribunului sēū, îlū acclamă cu frenesiă; iar elū, în nemărginitul sēū enthusiasmulū dete scire lumei întregi, prin scrisori și vestitori porniți în tóte laturile, că străbuna gloria romană a esșitū iarășī la lumină, sub cărmuirea lui «*Nicola, tribunū alū libertăței, alū păcei și alū justitiei, liberatorū illustru alū Sānteī Republice romane!*»

Astū-felū era titlul oficiale ce'și dăruise anticarul demagogū.

N'amū a face, domnilor, unū cursū de istoriă și prin urmare n'amū să apprețuiescū aci rēscóla lui Cola Rienzi, din altū punctū de vedere de-cătū acela alū caracterului anticariū și alū enthusiasmulū archeologicū ce ea deșteptă în Italia.

Unū omū care, pe acelū timpū, era unul din arbitrii sciinței și care pēnē ađi áncō a remasū unul din corifeii poesiei italiene, Francesco Petrarca, aflándū despre faptele lui Rienzi, se aprinse

și elū de o adūncă și sinceră admirațiune. Elū scrisese în grabă tribunului o epistolă cu laude și cu exortațiuni :

«Măreța ta declarațiune anunțică restabilirea libertăței; acēsta tare mă mângâiă, mă încântă, mă răpescē... Scrisorile tale sborū din mână în mână; toți vorū să le citēscă, să le decopieze;.... s'arū crede că ele se coborū din cerū... Îndată ce le adduce curierul, toți alērgă ca să le audă și chiar oracolile lui Apollonū n'au primitū vre o dată măi multe și măi diverse interpretațiuni... În tine, nu sciă lumea ce trebuiă măi multū să admire : faptele seū scrisele tale?... Se dice că tu făptuesci ca unū Brutū și că vorbesci ca unū Cicerone.»

Apoi, încordându acea Iyră italiană pe care poetul o închinase cu totul iubitei sale, frumoșa Laura de Nove, elū cântă cu o erudită înfocare lauda lui Rienzi, pe care 'lū numesce *spirto gentil*, mulțumindu'ī că a spălatū glorioșele ruine ale Romei de ori ce rușine. În acea vestită *canzone*, elū esclamă :

O grandi Scipioni , o fedel Bruto ,
 Quanto v'aggreda , se gli é ancor venuto
 Romor laggiù del ben locato officio !
 Come cre' che Fabbrizio
 Si faccia lieto udendo la novella !
 E dice : Roma mia sarà ancor bella !

«O mari Scipionî, o statornica Brute! Câtă de multă vă bucurați voi, decă v'a sosită pînă acolo jos, faîma acelei fapte, așa de bine nimerită! Și cîtu de veselă cređu că va fi Fabriciū aflîndu acéstă scire, despre care elū va dice : Roma mea va fi încă o dată mîndră!»

Terminîndu acele strofe pline de o sinceră cređință în puterea și în isbînda eroului seū, Petrarca vorbesce într'astū-felū cōtre propria sa cîntare :

«Sopra 'l monte Tarpeo, canzon, vedrai
 Un cavalier ch' Italia totta onora,
 Pensoso più d'altrui che di se stesso.
 Digli : un che non ti vide ancor da pressa,
 Se non come per fama uom s'innamora ,
 Dice che Roma ogniora,
 Con gli occhi di dolor bagnati e molli,
 Ti chier mercè da tutti sette i colli.»

«Pe muntele Tarpeū, o cîntece, tu vei vedé unū cavalierū pe care Italia tōtă îlū onoră, mai îngrijatū de alții de-cătū de sine însuși. Spune'î așa : unul care încă nu te a vedutū de aprōpe, dar carele ca omū te iubesce de pre a ta faîmă, îți spune că Roma, la fiășī ce oră, cu ochi scāldați și ofiliți de durere, de la tine cere scăpare din cîte șapte ale ei colnice.»

Petrarca se pregătea să mērgă la Roma să dea sprijinul și ajutorul seū de aprōpe cutezătorului seū confrate de erudițiune, eroului seū politicū, când

află pe drumă că , după șapte luni de friguri archeologice , poporul din Roma se săturase de învătățul său liberatoră și că dînsul abié scăpase cu dîle , ferecându-se , cu tótă familia , în castellul Sant-Angelo , anticul mausoleă ală lui Adriană.

Jalea lui Petrarca fu totă așa de adîncă precum fusese și bucuria lui : «Ce'mă mai remâne acum de dată patriei, — dîse elă , — de-cătă numai la-crimele mele ?»

În adevără , totă cursul vieței marelui poetă fu-sese plină de duoă mari iubiri. Gîndirea'ă se repurtase când asupra gingașei Laure , căria *sonetele* și *canzonele* lui 'ă aă păstrată o eternă frumusețe , când asupra falnicului trecută ală Italiei , pe care ilă lăudă în numeroșe scrieri în prosă și în versuri. Dar pentru fiă-care din âmbele sale amoruri , Petrarca adoptă o limbă differită ; pe Laura o cîntă în limba Italiei moderne , căria dînsul îi dete o și mai mare dulcétă. Gloriele și vicisitudinile anticei măriri romane , elă le descrise într'o poemă latină asupra rēsbóielor punice , în numeroșe tractate și epistole , scrise tóte într'o limbă precătă se putea mai apropiată de a elasicilor latini , pe care mereu îi aduna , îi citea și îi studia.

În timpul său , Petrarca , nu atătă pentru nemuritoréle sale *rime* , *sonete* și *canzone* , cătă pentru scrisele sale latine fu proclamată *rege ală poesiei*. O sērbare , — și aceia de caracteră archeologică , —

ii fu pregătită în Roma la anul 1341. Senatul îlă invită a primi cu pompă pre înălțimile Capitolului cununna de aură și acclamațiunile poporului, carele striga cu enthusiasmă : Trăiască Poetul ! trăiască Capitolul !...

Puçini mai citescū astăđi măiestrita poemă latină a lui Petrarca , intitulată *Affrica* ; dar tótă lumea cultă cunnósce dulcele doine prin cari elă a desmierdată pe Laura , atătă în vieța câtă și după mórtea ei ; noi ânsă , trebuiă să adăogimă pe lûngă cele-l-alte merite mai cunnoscute ale poetului și eruditului Petrarca , cum că dînsul a fostă nu de sigură întemeiătoră , dar negreșită unul din cei mai puternici investigatori în cercetările și studiile archeologice.

Vorbindă de Roma , de monumentele ei antice , de nenumăratele statue ce se află încă pe timpul sēă într'însa , «cum adhuc innumerabiles supersint statuæ» , elă deplânge continua lor ruinare și jafurile , profanațiunile nesocotite și neîncetate ce se committeaă în Roma.

Însuși elă , pe când se preocupa mereă de a strînge manuscripte vechi de autori clasici latini , ba și elleni , atențiunea îi era purtată și asupra monumentelor plastice ale antichității ; elă recomanda Romanilor să'si păstreze cu sânteniă colonnele de marmoră , templele , monumentele și statuele vechi și totă de odată aduna antice , collectionna monete.

La 1352, voindă să deștepte în inima împăratului Germaniei Carolă ală IV^{le} o nobile ardóre de a restabili anticul imperiū romanū, elū îi trāmitte unū numărū de vechi medallie de aurū și argintū cu effigia vechilor Cesarī aī Romei și 'i serie într'astū-felū :

«Iată, Cesare, alū cui urmașū ești tu! Iată modelele pe cari trebuiă să le imitezi și cărorā trebuiă să te conformi. Nimenui altuia de-cătū ție, n'așū fi datū aceste medallie, fiindū-că eū cunnoșcū fórte bine usurile, titlurile și faptele acestora; iar tu ești datorū nu numai a le cunnoșce, dar încă și a te asemui lor.»

Istoria ne arată, domnilor, cum că povețele de politică anticariă ale lui Petrarca nu avurē la 1352, asupra tedescului împăratū, mai multū effectū de-cătū archeologica rēscólă a patriotului Cola Rienzi de la 1347.

Se vede că archeologia nu este lécul celū mai potrivitū pentru bólele politice; de aceia să trecemū, dupē ce amū caracterisat'o, asupra acestei prime fase a aspirațiunilor, cōci nu cutezū încă a dice a studiilor anticariī și să cercetămū acum, totū în ajunul Rennascerei, ce felū de cercări archeologice s'aū făcutū în dominiul mai puçinū tumultuosū și mai puçinū zadarnicū, dar negreșitū mai statornicū, alū litterilor și alū artelor.

Chiar în secolul alū XIV^{le} întâlhimū, domnilor,

câți-va pușini anticari s'eu celu pușinu ómeni de studiú cari s'aú preocupatú de a înregistra și a descrie monumente antice.

Celú mai vechiú, pare a fi notarul din Verona, *Guilielmo di Pastrengo*, carele, în *Avignon*, cunoscu pe *Petrarca* și'i fu prietenú. Elú a lăsatú în *bibliotheca S^{tilor}* *Iónú* și *Pavelú* din *Veneția* unú manuscriptú intitulatú *De originibus rerum*, în care, printre alte multe materii clasificate de pe alfabetú, a menționnatú și a descrisú mai multe antichități, a transerisú și a explicatú mai multe inscripțiuni latine antice. Tocmai după duoé sute de ani, adică la 1547 cartea lui *Guilielmo di Pastrengo* a fostú typărită.

Cu unú secolú în urma acestuí premergătorú alú sciinței, aflămú unú numărú mai mare de erudiți cari simtú folosul epigrafiei și o întrebuințéză pentru controlarea și completarea cunnoscințelor gramaticali și istorice, pe cari le aú transmisú vechii scriitori. Printre dînșii, vomú numi mai cu sémă pe căllugêrul *Chiriacú Pizzicoli*, (1391—1450), mai cunoscutú sub numele de *Ciriaco Anconitano*, cõci era din *Ancona*, pe cãre papa *Nicolae* alú *v^{le}* ilú trãmise, prin mijlocul secolului alú *xv^{le}*, sã căllătoréscã în *Oriente*. Elú visitã *Dalmația*, *Ungaria*, părțile *Dunărene*, se scoborî pêně în *Grecia*, prin locurile âncõ nu pe atunci ocupate de *Turci*, se întórse prin *Sicilia* și din tóte aceste drumuri adduse

o colecțiune de transcrieri coprinzându 269 inscripțiuni ce elu putuse decopia și vedé. Manuscriptul în care Pizzicoli își descrise itinerariul stătu și acela vre o duoé sute de anni nepublicatú și tocmai când elu vèdu lumina, căduré bănuielele de impostură ce se aruncase asupra operei consciințiosului căllugărú epigrafistú.

Cu tóte acesté, în secolul alú xv^{le}, cultura litterilor, a sciințelor precum și a artelor prinde temeiu în tóte părțile, iar mai cu sémă în Italia. Manuscriptele de autorí clasicí, adduse aci de Grecí, după căderea Constantinopolei sub Turcí, deștéptá acum o curiositate mai viá, mai variatá, care se întinde cu ardóre asupra monumentelor plastice ale antichitáței, atâtú cótú și asupra operilor ei litterarií. Mai toți principií și ducí micelor staturí italiáne își facú o laudá de a aduna pe lúngá dinșii ómení invéțați și artiști, de a întocmi bibliothecí adunándú manuscripte vechí, de a'și decora locuințele cu statue antice, cu colecțiuni de medallie, de petre gravate, de antichitáți de totú felul.

Mai cu deosebire ánsé și mai presusú de toți se ridicaré gonfalonierí republicei florentine, din familia Medicis. Acéstá familiá de neguțătorí avuți ajunsese, precum sciți, a domni fórá controlú în patria lor ; dar gusturile litterarií și artistice pe cari le manifestaré Cosma de Medicis și apoi fiul sěú Lorenzo Magnificul, făcuré pentru unú timpú

din Florența, centrul culturii italiene, isvorul de unde se respândiră lumini pêne și în țerrile cele mai depărtate.

Medicisii, admiratori enthușiști ai litterilor și ai artelor antice, întemeiară în Florența o societate erudită, în care filosofia lui Platonu era privită ca basea tutului cunoșcințelor. Ea tocmai de aceea primi și numele tradiționnale de *Academia* și serbă pre totu annul, cu o pompă pedantescă, aniversarea discipolelui lui Socrate. În Academia florentină erau întruniți cei mai de frunte erudiți, latiniști, elleniști, anticari și ómeni de sciință ai epoei; dar sufletul acelei societăți era vestitul Marsiglio Ficino, traducătorul operilor lui Platonu în limba latină, favoritul și la ocasiune chiar povățuitorul domnitorilor florentini. Marsiglio Ficino, fiul medicului personale alu lui Cosma de Medicis, era născutu la 1433 și a muritu în vârstă de 66 de anni. Elu póte fi privitu ca personnificarea erudițiunei secolului său, erudițiune care negreșitu nu era fórá temeiu, dar în care se vedesce mereu unu cultu naivu și lipsitu de critică, pentru tóte ideile și producțiunile antichităței.

În imaginațiunile doctilor din acelu secolu, infierbântate de farmecul prospétu alu operilor antice, adorațiunea necumpétată a culturii clasice ajunsese a se prefira și printre credințele creștinismului. Filosofi anticii ca Pythagora, Socrate și

Platonu câştigase, în ochii lor, câte unu locu de onóre în ceruri, și de la aceștia mai cu sémă ei sperau că voru obține revelațiunii nețermurite pêne și pentru mysterele religiunei nóstre. În neastêm-părata lor ardóre de a pětunde secretele naturei, închipuirea și fantasia le veneau în ajutoru, spre a completa pe vechii înțelepți, de câte ori oracolele acestora nu erau destulu de explicate.

Ca unu exemplu alu spiritulu ce domnea pe acele timpuri, chiar și printre învętați, dați'mi voiă, domnilor, să vę povestesci în câte-va cuvinte legenda morței lui Marsiglio Ficino.

Acestu mare-preotu alu psihologiei platonice era tare prietenu cu unu altu eruditu alu timpulu, Michailu Mercati; în desele și lungile convorbiri ce ambii amici aveau asupra nemurirei sufletulu, ei se jurase ca celu carele va muri mai înteu să adducă veste confratelu său despre existența unei viețe viitoare. Într'o dimineță, despre diori, Michailu Mercati sta aduncitu în studiū când de-o-dată aude pe stradă tropotul unui callu care se opresce sub ferestra lui și glasul lui Marsiglio Ficino îi strigă : «Michaile, Michaile, adevęratu că există!» Mercati se scólă iute, esse la ferestră și în amurgul dimineței zăresce o umbră albă fugindū rāpide pe unu callu albū și rāsipindu-se în zarea crepuscularē. Speriatu de acęstă fantasmă, Mercati trāmitte să iew sciri despre Ficino, carele ședea într'o

villă de lângă Florența, unde'lă installase favórea ducelui, protectorele său, și află că în acea nópte chiar, amicul său își dase sufletul, apucându callea nemurirei care, precum se vede, trecea pe atunci tocmai pe sub feréstra lui Mercati.

Acéstă anecdotă ne póte da astădi, domnilor, o idee lámurită despre caracterul totú de odată scrutatorú și naivú alú preocupățiunilor și alú credințelor din epoca de cultură rennăscândă care ne ocupă. Însuși Marsiglio Ficino, vorbindú despre secolul său, pe care cu enthusiasmu îlú declară unú secolú de aurú, arată că «într'insul aú fostú «iarăși adduse la lumină tóte sciințele și tóte «artele pêne acum mai cu totul stinse : Gram-
«matica, Poesia, Elocința, Pictura, Sculptura, Ar-
«chitectura, Musica cu vechile cantece ale lyrei
«lui Orfeú.» — Observați, domnilor, că Marsiglio Ficino avea o predilecțiune pentru musică și că elú introdusese în petrecerile Academiei, cântarea poemelor Orfice cu acompaniamentu de lyre antice. —
«Și tóte acesté, adaoge elú, înflorescú mai cu sémă
«în Florența; iar totú pe vremea nóstră, în Ger-
«mania s'aú descoperitú aparatele pentru typări-
«rea cărților, precum și tabellele de pre cari, în-
«tr'o singură oră, se póte cunnósce forma cerului
«întregú în cursú de unú secolú».

Aci, elú vorbesce de lucrările făcute de cötre mathematicul germanú Müller Regiomontanus, ca-

rele împreună cu profesorele său, austriacul Purbach și cu cardinalul Nicola Krebs de Cusa, deschiseră callea lui Copernik și lui Galileu.

Pe când ânsă, în jurul lui Cosmo și lui Lorenzo de Medicis, cultura se desvolta prin studiul antichității îndreptatū mai cu sémă asupra scrierilor celor vechi, asupra-speculațiunilor filosofice și sciințifice ale antichității, asupra părței din archeologiă pe care noi amū numit'o ethică, în Roma se forma o altă societate de erudiți, cu tendințe mai multū esthetice, institutū une orī ocrotitū, alte orī persecutatū de papi, de pre cum era și starea de cultură și caracterul bărbaților ce se succedeaū fôrte răpide pe tronul pontificale. Acei erudiți avurē în vedere mai ântēu de tôte monumentele Romei ce staū respândite preste totū locul, în cetatea eternă. Astū-felū Flavio Biondo, secretarul papei Eugeniū alū IV^{le}, în trei scrieri succesive, intitulate Roma instaurata, Roma triumphans și Italia illustrata, descrise și explică monumentele antice din vechna capitală, precum și din alte părți ale Italiei. Altū eruditū, Pomponio Leto, bastardū din familia calabreză San Severino, străbăttu țerrī depărtate, căutândū pretutindenī rămășițele gloriei romane și scrise despre magistraturele, despre sacerdotiile, despre legile Latinilor, și despre totū felul de antichități ale Urbei Romane, pentru cari elū manifesta unū cultū așa de exaltatū, încătū a fostū accusatū și

persecutată ca ună detractore ală creștinismului și ca ună adeptă ală păgânismului antică.

Amândouă acești membri ai colegiului academică din Roma, și împreună cu dînșii mulți alții, cu cari socotescă de prisosă a împovăra memoria d^vostre, vorbescă toți despre antichitate cu o emoțiune, cu o dragoste, cu ună respectă, cu o mirare, cu o idolatriă de cari noi astă-dă, ori câtă amă fi de admiratori ai lunei antice, nu ne putemă opri de a zîmbi.

Enthusiasmul lor, așa de sinceră, noi îlă cualificămă de pedantescă. Credința lor în perfecțiunea necontestabilă a ori căruă faptă, a ori căruă restă antică, ni se pare de o naivitate copillărescă, și celă carele astă-dă are răbdarea să răsfoiescă vre una din acele voluminoase cărți archeologice din ală xv^{le} secolă, pline de o admirațiune fără margini, pentru totă ce e antică, ba uneori chiar de bociri și de lacrimi de doră pentru fericirile neasemuite ale timpilor de odinoră, acela, dăă, nu sciaă curată pênă la ce punctă se pôte încrede în noțiunile prezentate cu așa multă focă și jale de cōtre nisce admiratori obstinați, căroră critica noastră modernă, câtă de innocente ară fi, li s'ară păre negreșită o crimă în contra immaculatei maiestăți a antichității.

Ca să puteți pricepe mai bine, domnilor, spiritul care iniméză acea naivă archeologiă a secolu-

lui ală XV^{le}, vă voiu arăta unū fenomenū analogū, care se petrece chiar acum în țerră la noi, în cercul unei sciințe fôrte adese legată cu archeologia; voiu să vorbescū despre Filologiă, Cultul sacro-sanctū alū latinismului care domnesce astăđi în lucrările filologice ale lexicografilor din Societatea noastră academică și care 'i face să calce cu disprețū și cu furiă în picîore orī ce elementū care în limba romănescă nu este din sânta, din candida și din strălucita origine latină, acelū fanatismū de patriotică latinitate pôte singurū să vă dea o idee despre lipsa totală de critică, despre excentricitățile exegetice ale archeologilor italianī de acum vre o patru sute de annī.

Aceia ânsă, ca și lexicografii noștri, aveau meritul de a depune în operile lor, printre plévă multă, și câți-va grăunți de grăū curatū. Ca să fimū drepti, trebuiă și unora și altora să le ținemū în sémă acestū meritū, fôră ânsă de a uita că morților de acum patru secolī, ómenilor cari abie esșiaū din nesciința Mediului-Evū, acelora li se pôte ierta mai multe de câtū noē, cari trăimū astăđi într'unū secolū de sciință, pe care alți mulți secolī l'aū înzestratū cu avutele lor moșteniri.

Vedeți, domnilor, că mă sfiiescū câtū potū de a vă înșira nume proprii multe. Nu voiu să plecați de aci cu o nemistuită povară de biografii, mai alesū că cei despre cari v'așū puté vorbi sūnt toți

din acei erudiți grăoi cari, conformu spiritului pedantescu alu secolului lor, 'și au pocitu numele cu câte o poreclă latinéscă séu le au adăogitū în cōdă câte unū *us*, cu fisionomiă archaică.

Ierțați-mă ânsē, spre a închiăia ciclul sapienților în *us*, din secolul alū xv^{le}, de a spune câte-va cuvinte despre unul dintr'înși, carele a produsū o operă din cele mai caracteristice chīar din punctul de vedere alū pedantismului ce domnea în societatea cultă din acea epocă.

Căllugērul dominicanū Francesco Colonna sub pseudonimul de *Polyphilus*, typări la annul 1499, o carte din cele mai curioase, a cărei primă edițiune este astădi una din cele mai prețioase rarități bibliografice. Ea e scrisă într'o italianéscă *macaronică*, cum se dice în țerra transalpină, amestecată cu multă latinéscă, cu ellinesce, ba chīar și cu ebreesce. Sanscrita pe atunci nu se cunoscea. Omul a vrutū să pună într'însa totū ce scia.

Titlul ânsē îi este mai multū grecescū. Nu sciū, dēu, decă se cuvine de pre o cathedră de facultate, să'lū rostescū; . . . dar fiindū-că sūntemū la unū cursū de séră, la unū cursū facultativū, iar mai alesū fiindū-că coprinsul cărței lui Polyphilus nu corespunde întru nimicū titlului seū cam diochiatū, să alunecămū a'lū spune. E așa de complicatū și de schimonositū în câtū nu 'mī e témă c'o să 'lū țineți minte și c'o să 'lū spuneți p'afōră. Elū e compusū

din cuvintele ellene ὕπνος visă, ἔρος, amoră, și μάχη luptă. Dar sub scandalósa etichetă de *Hypnerotomachia*, scrierea lui Colonna n'are altă scopă de câtă acela de a presenta printr'o allegoriă pretențiosă pe omul erudită înamorată de antichitate și cătândă, ca prin visă, să răpescă de la misteriosă lui amantă tóte desmierdările pe care i le potă da monumentele antice de arhitectură, statuele, monetele, cameele, intagliele, vasele, inscripțiunile, în fine totă ce conține sîmul fecundă și încântătoră ală eroinei romanțului seă archeologică.

De pre câte spuseău despre opera lui Polyphilus, vi se va pără póte, domnilor, că lectura ei n'ară fi fórá de óre-care adimeniri. Dar credeți-mă; nu vė amăgiți. Nu o căutați spre a o citi, cōci fórá înduoielă de la a duoa pagină veți lapăda o câtă colo de urită. Gravurile singure voră puté să vė adducă óre care plăcere, cōci ele sînt fórtē frumosă lucrate și attribuite unuia din cei mai vechi și mai illuștri pictori ai scólei venețiane, vestitulă Giovanni Bellini. În mare parte ele representă obiecte antice reproduse într'ună modă grațiosă; dar altele sînt inchipuiră, lucrate cu gëndul de a imita antichitatea; aci ânsă se învederă o lipsă totală de simțimēntul esthetică ală vechimeă, o falsă concepțiune a stylului antică, asupra căria găsimă aci ună bună prilejă de a ne opri celă pușină pentru ună momentă.

Amū vorbitū pēnē acum, domnilor, de anticariū erudiți sēū litterați ai primilor secolū modernī și dintre aceștia v'amū citatū, în secolul alū xiv^{le}, pe Guilielmo di Pastrengo; în alū xv^{le}, pe epigrafistul Ciriaco Anconitanul, pe diregătorul academiēi platonice din Florența, vestitul Marsiglio Ficino, pe descriitorii monumentelor romane Flavio Biondo și Pomponio Leto, în fine pe archeologul romanțiarū Francesco Colonna. Mai nainte de aceștia vē vorbisemū de anticariū politici ai Italiei, ca Petrarca și Cola Rienzi.

Dar nu numai prin reformatori utopiști de staturī și prin scriitori erudiți s'a revelatū în lumea modernă antichitatea pe timpul Rennascerei. O altă clasē de anticari a jucatū și ea unū rolū fôrte însemnatū; aceștia sânt artiști, cari în lucrările lor de sculptură și de pictură, aū imitatū ori s'aū inspiratū din operele antichității.

Printre aceștia se pôte constata că âncō de prin secolul alū xiii^{le}, marele sculptorū Nicola Pisano a ruptū cu tradițiunea artei gothice sēū byzantine și a introdusū în operele sale, mai allesū în basorelievuri, elemente pe cari învederatū le luase din sculpturile antice. Nu rămâne înduoielă că scōla pe care elū o formă, a călcatū pe aceleași urme și că pe timpul când litterații se preocupau a găsi texturi și monumente plastice din timpii vechi, artiști se silirē a da operilor ce esșiau din mânele

lor, unŭ caracterŭ cu câtŭ s'arŭ puté mai analogŭ cu acela alŭ operilor antice.

Dar artiștii, precum sciți, se deosebescŭ fórte multŭ între sine prin gradul de talentŭ și de îndemânare ce posedŭ.

Unŭ sculptorŭ ca Michel-Angelŭ, carele neînce-tatŭ studia capetele de operă ale statuarei antice, adunate pe timpul sêŭ în palatele papilor din Roma și ale Medicisilor din Florența, a pututŭ într'o đi să amăgescă pe cunnoscătorii din Roma, scoțendŭ de sub pământŭ statua unŭ Cupidonŭ, pe care însuși elŭ o lucrase și o îngropase, de pre povăț protectorelui și amiculŭ, seŭ Lorenzo de Medicis, mândru de a dovedi într'astŭ-felŭ meritul netăgă-duitŭ alŭ artistului modernŭ.

Dar, pe lângă Michel-Angelŭ, câți alți artiști mediocri, ba încă câți stricători de pétră și de pânză, s'aŭ cercatŭ să prefacă antichitatea și n'aŭ isbutitŭ a face alta, de-câtŭ a produce opere incor-recte, ce portŭ unŭ caracterŭ speciale, în care re-gulele estetice ale artei antice sânt nesocotite fôră milă și păcatŭ.

A fostŭ unŭ timpŭ, domnilor, când, prin tótă Europa, s'a respânditŭ o mulțime de statue, baso-relievuri, și mai allesŭ busturi de bărbați illustri ai antichității, cari, tóte acesté sub numirea usurpată de opere antice, nu eraŭ nimicŭ mai multŭ de-câtŭ falsificări grosolane făcute în Italia prin alŭ xv.^{le}

și alū xvi^{le} secolū. Numerose gravure pe oțelū, lucrate pe atunci fără măiestriă, bună-ură ca stampele archeologice și chipurile de vechi Domni români pe cari le publică la noi unii închipuiți anticari, serveau de modele la asemenea opere incorrecte și fantasiste.

Imitându pe suverani, fiă-care omū cu avere voia să aibă și elū statue și busturi antice ca să 'și decoreze cu ele bibliotheca și galeriile, apoi încă petre gravate și medallie, în fine produse de totū felul ale artei antice.

Industria modernă, — coci aci nu mai este vorba de artē, — industria modernă se aplică, sub vclul imposturei, să îndestuleze tôte acele cereri ale fanfaronadei omenesci și sânt sutimi de anni acum de când o clasē numerosă de amatori, cu mai multă vanitate de-cătū sciință, se mulțumescū cu acele false antichități, măgulindu-se cu stérpa credință că sânt și cunnoscători în archeologiă și posesori de capete de opere antice.

Din nenorocire, museul nostru de antichități conține și elū unū numărū destulū de însemnatū de asemenea opere apocrife. În dulapul din fundū alū sallei din drēpta puteți vedē, domnilor, o serie de busturi și de medalliōne, botezate cu totū felul de nume de deī și de bărbați illustri ai antichității, pe cari ochiul archeologului cātū de puținū deprinsū cu stylul artisticū alū vechimei, le va re-

cunósce lesne dreptu sãpãturii de fórtè puçinũ meritũ din alũ xv^{le} și alũ xvi^{le} secolũ.

Ele se distingũ prin o lipsã fórtè învederată de proporțiunii firesci, prin o musculaturã uscãțivã și costelivã a figurelor, prin unũ caracterũ de asprime, de stãngãciã, de pretențiosã accentuare a trãsurelor, care nu sũnt cãtu-și de puçinũ în spiritul și în procederile artei antice, nici chiar în cele mãi rele opere ale ei. Unũ ce îți spune curatũ, când le veđi, cã ele în zadarũ vorũ sã fiã ceia-ce *nu sũnt* într'adevãrũ.

Une orĩ impostura a mersũ cu tẽmpirea pẽnã a'și așterne pe opera modernã, numele vre unui artistũ renumitũ alũ antichitãței. Acum duoĩ anĩ, când în sallele otelului Herdanũ, s'a fãcutũ o expozițiune de obiecte de arte și antichitãți, se vedea pe unũ pãrete alũ unuia din cabinetele ocupate de colecțiunile private, unũ micũ baso-relievũ cu unũ subiectũ fórtè puçinũ cuviinciosũ pentru o expozițiune publicã, — unũ sacrificiũ deului Priapũ, — pe care sculptorul, mãi îndrãznețũ chiar de-cãtũ abilũ, cutezase a sãpa numele lui Polycletũ, unul din cei mãi mãri sculptori ai Greciei antice, de la care nu putemũ afirma cã a ajunsũ vre o operã pẽnã la noi. *Proh Pudor!* arũ fi pututũ exclama, în tóte privirile, visitoriĩ cei mãi puçinũ dedați cu cunnoscința antichitãților.

Sã lãsãmũ ânsẽ pe falsatori, cu rușinósa lor

industriă și pe amatorii nepriștitiți cu fericita lor naivitate, și ca să terminăm schița ce am întreprins a vă prezenta astăzi, despre mișcarea arheologică de la începutul Rencascerei, să ne întorcem pentru un moment în Roma.

Acolo, pe la începutul secolului al XVI^{le} vom afla pe pictorul Rafael numit de papa Leon al X^{le} de Medicis, îngrijitor al tuturor monumentelor antice din Roma și prezentându-i pontificelui un mare proiect pentru desgroparea și restaurarea a tot ce rămăsese în cetate din anticele ei edificii.

Preocupațiunea lui Rafael era tare legitimată prin prețioasele descoperiri ce se făcuseră în timpul său. Pe atunci existau la lumină ruinele Thermelor lui Titu, înălțate deasupra Casei de aur a lui Neron. Acolo se găsiseră grupa Laocoontelui și, în șapte sale boltite, cărora le a rămas numirea de *Le Sette Selle*, se vedeau picturi decorative, arabesce originale, de cari Rafael a profitat așa de mult în ornamentarea camerilor din Vatican și a casei, din Farnesina, pe care el o decoră cu picturi, pentru bancherul Chigi.

Acele șapte sale au fost în urmă, pe timp de două secole și mai bine, până la 1775, acoperite din nou cu dirămături și calomnie atribuite cu nedreptățe această profanațiune, unui simțiment de invidie din partea lui Rafael.

Să adăogimū aci, ca unū faptū de unū interesū mai naționale pentru noi, că sub papa Paulū III^{le}, pe la 1540, fu desgropată partea de josū a columnei Traiane, care zăcuse pēnē atunci, pe jumătate infundată în dirământurile ce accoperise Forul lui Traianū. Ânsē, âncō de la anul 1162, papa Alexandru III^{le}, dase unū ordinū, prin care se o-sūndea la mōrte și la confiscarea averilor, toți aceia cari arū fi cutezatū să strice baso-relievurile de marmoră, ce singure ne aū păstratū parte din istoria antică a patriei nōstre.

Ca Români și ca iubitori de archeologiă, să mulțumimū de o cam dată, papilor Alexandru și Paul III^{le} pentru că ne aū conservatū și ne aū curățitū monumentul străbunilor nostri, pēnē când va sosi ora dorită ca să putemū mulțumi altora pentru reproducerea și înălțarea chipului ei de bronzū pe una din piățele capitalei nōstre, séu, ca la locul ei celū mai nimeritū, chiar în fața edificii consacratū luminărei națiunei nōstre, în fața palatului Academiei în care ne aflămū.

Socotescū că cu toți amū lua unū asemenē faptū ca de bunū augurū.

Fōră de a exagera, unde nu se cade, patriotismul nostru retrospectivū, ca poporū cu ființă a sa propriă, avemū fōră înduoială datorii de împlinitū cōtre strămoșii nostrii; avemū commemorațiunī de consacratū pentru a constata printr'insele cine sūn-

temŭ și mai allesŭ pentru ca ele sã ne îndemne a deveni și mai multŭ de ce sântemŭ.

Și apoi, domnilor, nu este óre datoría tradiționale a nóstrã a Romãnilor, de a aduce cultura Occidentelui, pe țermii sãlbãteciți ai Dunãrei?

Unŭ faptŭ ce'lu cullegŭ din istoria litterilor și a archeologiei, chĩar pe timpul despre care ne amŭ ocupatŭ astãdi, ne dã o dovadã de acestã datoriiã a nóstrã, pe care se cuvine sã o pãstrãmŭ precum amŭ moștenit'o.

Iatã faptul.

În a dua jumãtate a secolului alŭ xv^{te}, tronul magyarŭ alŭ St^{ului} Stefanŭ a fostŭ ocupatŭ cu gloriã de unŭ mare rege, a cãruĩ familiã mai toți o recunoscŭ a fi fostŭ romãnescã din Hațegul Ar-délului.

Mattheași Corvinŭ a fostŭ unŭ rege puternicŭ prin sabiã, dreptŭ prin judecatã, falnicŭ prin iubirea ce a arãtatŭ cõtre tóte lucrurile civilizațiunei. Ajutatŭ de miniștri activi și intelligenți, printre cari mai allesŭ arhiepiscopul Ionŭ Vitézul, — póte iar și acesta unŭ romãnŭ — elŭ a fundatŭ o universitate în Buda, a chiãmatŭ de pretutindenĩ și mai allesŭ din Italia, litterați, erudiți și artiști, precum pe mathematicul germanŭ Regiomontanus, pe istoricul Bonfiniŭ din Ascoli, pe litteratul florentinŭ Naldi, pe pictorul Filippo Lippi și pe alți; a adunatŭ me-

dallie antice, petre gravate; a formată o bibliotecă, precum nu mai era alta în timpul său.

Se dice că ea se compunea de 50,000 volume, parte tipărite, — și typarul abie născuse pe atunci, — iar cele mai multe scrise de mână și înfrumusețate cu splendide deseme, cu tocuri de mare preț. În localul unde elu aședă acestu thesauru alu minței, elu voi ca ochii să întâlnească priveliști nu mai puțin plăcute și, pentru decorarea salleror bibliotecor, adduse totu din Italia trei sute de statue, dintre cari multe erau opere ale antichității. Trei-deci și trei mii de galbeni ilu costa pe annu acestu mărețu aședământu, consacratu cu totul culturii intellectualii, ornatu cu monumente archeologice.

Iată, domnilor, ce scia să facă, sunt acum nu mai puțin de patru sute de anni, unu puternicu rege de sânge românesc!

A ȘEPTEA LECȚIUNE

În alu XVI secolu cercetările anticarie devinū mai specialū, mai positive — Ele aū addasū unū contingente însemnatū de cunnoscințe. — Importanța cărților în studiul archeologiei. — Statuele antice păstrate în Roma și transportarea lor prin alte țerrī. — Restaurațiunea lor; imitațiunī și falsificări. — *Cinque-centistū*. — Imaginile de ómenī illustri aī antichitāței, publicate de *Fulvio Orsini*. — Numismațiū *Aneas Vico*, *Sebastianū Erizzi* și *Hubertū Goltzius*. — Contrafactoriū *padovanī* de monete antice. — Lucrări considerabilī executate de Gladiatoriū republicei litterilor : *P. Manuciū*, *C. Sigoniū*, *O. Panci-niū*, *Justu Lipsiū*, *Scaligeriū* tata și fiul. — Epigrafistiū, *I. Gruter*. — Inscricțiunile romane din Dacia. Ambī *Zamosiū*. — Descrierea columnei lui Traianū de *Alf. Chacon*. Importanța, istoricul și bibliografia acestui monumentū. — Geograful *Abr. Orteliiū*. — *Conradū Peutinger* și tabella *Pentingeriană*. — Recapitulare. — Opiniunea lui *Niebuhr* despre anticariū *Rennascerei*.

DOMNILOR,

Sūnteți preveniți chiar din lecțiunea trecutā cumcă în istoria desvoltārei ce a luatū sciința archeologiei din timpul *Rennascerei* și pēnē aprópe de secolul acesta, adicā în a duoa fasē a studiului nostru preliminarīū, nu putemū face alta de-cātū să menționnāmū d'a rōndul pe fruntașiū acelei nenumērate pleiade de bărbați, cari 'și aū ațintitū atențiunea lor asupra rēmășițelor trecutului, căutāndū

atâtă în scrisesele câtă și în monumentele plastice ale antichității, elemente pentru o nouă înflorire intelectuală.

Amă spusă și o repetă încă, voiu fi nevoită, cu pericolul de a vă deveni fastidiosă, să pronunțu nume proprii multe, foarte multe. Iar din partea d^{vostre}, — mă simțu iarăși datoră a o repeți — va trebui o nemărginită bună-voință, o încordare de memoriă fără pregetă, pentru ca din puținele ce timpul imi va permite a dice, să puteți lua aminte *întru câtă și în ce chipă* fiă-care din lucrătorii cei mai ageri și mai meritoși ai acestor trei secolă au fostă părtași la apriga și inferbentata mișcare litterariă, la via și juvenilea clocotire artistică căroră noi datorimă o bună parte din cultura noastră actuală.

Însuși caracterul distinctivă ală epocăi memorabili prin care se deschide era modernă este o curiositate generală, activă, nesecată, febrile, care în foarte scurtă timpă se respândese preste totă societatea europeană și face să răsară fără de 'ncetare într'insa o nenumărată mulțime de ómenă de merită, toți appleați cu totă dinadinsul la descoperirea și la deșteptarea culturăi antice, sub differitele ei fase. Așa s'a manifestată, așa s'a petrecută periodul istoricū pe care'lă numimă Rennascerea, și amă căutată a vă arăta, domnilor, în lectiunea trecută, cum începândă încă din ală xiv^{le} secolă și d'a

lungul totu secolului urmatoru , unu enthusiasmu nețermuritu , unu amoru și unu cultu fōră margini pentru totu ce era anticu , au datu nascere , mai cu sēmă în prematura Italiă , la apologii și imitațiuni mai totu-d'auna puçinū raționnate , la nesocotite avēnturi archeologice în litteratură , în arte , ba chiar și în politică .

Cu unu caracteru ôre-cum abăttutu de la acea primă încântare copillărescă , cercetările archeologice se prelungescū , ba încă se înmulțescū și se specifică din ce în ce mai multu , în cursul secolilor ce urmēză . Astū-felū dar istoriculu îi remāne același rolū ; elū încercă numai o și mai mare grăutate intru a grupa sub rubrice generalī , acea glōtă de erudiți și de artiști laborioși , cari adducū mereu noue contingente la opera comunē a culturēi .

Aci ānsē se pōte dice că nasce cu adevēru istoria archeologiei . Aci începū a se frământa și a se plămădi mai āntēu elementele acelei sciințe cari se ocupă în speciale cu elucidarea și cu lămurirea trecutulu ; aci scopul archeologiei se învederēză curatū . Remāne numai ca materialul asupra căruia ea operēză să ajungă a se înavuți din ce în ce mai multu ; remāne ca timpul , experiența și mai allesū geniul unor ômenī cu totul superiori să determine și să confirme procederile și methódele ei , pentru ca dinsa să devinā o sciință întăritóre pentru spi-

ritul omenesc și folositoare chiar din punctul de vedere al moralei sociale.

Considerându lucrurile în modul acesta, lesne veți pricepe, domnilor, că nu este fără de importanță de a se da oarecare atențiune lucrărilor, multe și felurite, cari s'au efectuat cu o așa via ardore, de către numeroșii anticari ai tuturilor secolilor ce au precesu immediatu pe alu nostru. Ori-care aru fi meritele seu defectele acestor omeni, ei au deschisu callea sciinței și, cotu de mari aru fi progresele sovârșite în vremea de față, nu este prin putință ca să nesocotimū totu ce s'a lucratu cu câte-va sute de anni mai nainte de către o așa mare cătime de cercetători laborioși. Astădi putemū dice că lumea cultă trăiesce într'o atmosferă de noțiuni archeologice pe cari totu omul le dobendesce chiar din scólele inferioři; puçini ânsē se mai îngrijescū a sci *cum* și *cē felū* s'au dobënditū acele cunnoscințe, cum s'au respânditū ele în publicū. Toți le privescū ca o avere comunē a societăței moderne și acelor noțiuni anonyme, cari se parū așa de simple și de usuali, nimeni nu se mai gēndesce astădi a le applica numele modestulu anticarū din secolii trecuți, carele cu multă erudițiune și labóre le a extrasū din moștenirea rēmasă incurcată și trunchiată de la cei anticī. Pare că de când lumea s'a sciutū bună-óră cum-că dei mythologiei antice au avutū însușirile diverse pe

cari orî-ce versificatorû de gymnasium le cunnósce, cum ca Sparthaniî și Latiniî n'aû purtatû veșminte de postavû și de mătase ca ale nóstre și n'aû serbatû ca noi Dumineca séu ca Evreii Sabbatul, cum că în republicele Athenei și Romei, poporul avea obiceiû a delibera d'a dreptul despre affacerile publice, pe piaçã și nu represintatû prin mandatarî ai sêi, cari staû adunați și închiși într'o *Cameră*, ca în epoca contimporană.

Dar tóte acesté și multe altele erau lucruri uitate cu desöversire în timpî întunecoși ai secolului de mijlocû și a trebuitû ca erudiți, cari aû scormonitû antichitatea de la Rennascere încóce, să descopere tóte aceste fapte, acum așa de cunnoscute, și să le divulge publicului celui mare, sub nedrépta osündă de a vedé modestia lor respălătită cu uitate și cu nepăsare.

În asemené împrejurări, nu se cuvine óre, domnilor, ca celû puçinû, în studiul speciale alû archeologiei, să se facă o răpide mențiune despre cei mai de frunte spicuitori și semănători ai cunnoscințelor archeologice? Expunëndû materia sciinței nóstre vomû avé așa desû ocasiune de a cita, fõră de a numi în specie pe vechii anticari, fapte și monumente vechi, descoperite și lămurite de dînșii, în-cătû arû fi de neiertatû ca să'i trecemû cu vederea chîar și acum, pe când rësfoimû în grabă annallele archeologice.

Aci le este negreșitū locul mai multū, așū puté dice, și de câtū alū autorilor anticī, cari, curatū vorbindū, n'aū fostū întemeietorī aī sciinței archeologice, ei sūnt cu deosebire priviți ca nisce elemente prețioșe, necesariī, indispensabilī pentru cunoscința usurilor și monumentelor antice.

În adevărū faptele consemnate în scriitorīi cei vechī pe de o parte, iar obiectele plastice rămase din vechime pe de alta, constituiescū materialul archeologiei. Studiile nōstre ulterioarī se vorū repurta asupra acestor duoē speciī de noțiunī din cari ânsē unele, adică cele d'ântēiu nu le putemū cullege de câtū din isvōre litterariī; pentru aceia amū și voitū a da mai nainte de tōte o ideă despre acele isvōre și le amū prezentatū ca prima fasē a istoriei archeologice.

Este de o neapărată trebuință de a se sci, domnilor, că studiul acestei sciințe nu consistă exclusivū din descoperirea, din vederea, din pipăirea și din aședarea și catalogarea monumentelor plastice ale vechimei. Amū mai spus'o și o repetū; cine nu sciă carte nu pōte fi archeologū și aceī cari vinū a povesti că ei sūnt archeologi fiindū-că âmblă tōtă dīoa cu anticele în mână și că nu vorū să sciă despre scrierile archeologice și despre bibliotecele ce se rōnduiescū pe rafturī, aceia îmi adducū, dēū, aminte — iertati'mī asemuirea, — pe vestitul admiralū elvețianū din nu mai sciū ce buf-

foneriă teatrale, căruia observându-i-se că Elveția n'are flottă, răspunde cu îngomfare : « Nepricepuților, eū sunt admiralū din nascere ! »

Se vede că și archeologii cei multū laborioși cari lucrăză fōră de bibliotheci și fōră de cunnoscință de carte se credū a fi și dînșii « archeologi din nascere ! » Feresce Dómne !

Noi ansē, domnilor, cari nu ne facemū spaimă de carte, scimū cu toți și de pre băncile de unde d^{vóstre} 'mī accordați o bunăvoitōre ascultare, și de pre înalta cathedră unde acéstă binevoință mă întăresce, scimū, dicū, că orī ce sciință adevărată își află adăpostul și temeul său în cărți, precum scimū iarăși că ele sūnt vama cea mai înaltă și cea mai netăgăduită a sciinței celei adevărate.

Să dămū așa dar atențiunea noastră cărților ce s'aū scrisū, și în secolii trecuți și într'alū nostru asupra archeologiei, și de o cam-dată să aruncămū o rapide privire asupra celor cari aū esșitū la lumină în cursul secolului alū xvi^{le}, acela la care ne amū opritū în ultima noastră întrunire.

Dicū că ne amū opritū ; dar mă înșelū. Amū călcatū chiar într'insul, vorbindu-vē despre mărețul proiectū de explorațiunii archeologice prezentatū papi Leonū alū x^{le}, de cōtre marele pictorū Rafaelū.

Graba ce amū avutū de a ajunge la acestū faptū, așa de caracteristicū pentru geniul semetū alū sublimului artistū, ne silesce acum să pășimū

pușină înapoi, spre a constata importanța descoperirilor arheologice ce s'au făcut în Italia pe timpul acela.

Amă vădit că Petrarca, pe la 1354, recomanda Romanilor păstrarea număróselor statue ce se află încă pe timpul său în cetatea eternă.

E de mirare însă că cu un secol în urmă, la 1459, istoricul florentin Poggio Bracciolini, în scrierea sa *de Varietate fortunæ*, deplângându vicisitudinile Romei, afirmă în mod pozitiv că într'însa nu se mai vedă de-cât cinci statue, cinci și nu mai multe, printre cari trebuiesc numărate cele două statue culcate, a rîului Tibru și a Nilului ce se află ađi, una în Vatican și cea-l-alta în Luvrul din Paris. Cum că faptul acesta nu póte fi tocmai exact, stă dovadă împrejurarea că, cu puțină în urmă, ducele Lorenzo de Medicis puse într'o nópte să taiă capetele la statuele regilor barbari cari se află pe arcul lui Constantin din Roma și transportă la Florența acest prețios furțișag artistic, în care se coprindeau fórá înduoiéla și câte-va chipuri de capete dace, din cele cu cari Traian împodobise arcul său triumfale.

Adevărul e că Roma era mereu jăfuită de capetele sale de operă; regii Neapolelui trăgeau în capitala lor multe monumente sculpturali; tot așa au făcut în alu xv^{le} secol, regele Aragonului Alfons Magnificul; tot așa, precum amă vă-

đutú, regele Ungariei Mattheiaşu Corvinú; apoi iarăşi nu mai puţin Franciscu I^u de Valois, regele Franciei care însărcinase pe trei artişti italieni de frunte, arhitectul Francesco Primaticcio, pictorul Andrea del Sarte şi argintarul-sculptorú Benvenuto Cellini, încredinţându-le şi summe însemnate spre a'í aduna din patria lor obiecte de arté. Optú-deci de statue antice, printre cari şi capete de operă, furé atunci strămutate în Francia şi ornaré d'a rúndul castellele de la Fontainebleau şi de la Versailles şi în fine sallele Luvrului, unde se află péné acum.

Se vede că însuşi papa Paul IIIe, carele íubea pe Franciscú I^u, a înlesnitú în modú excepţionale aceste preţioase acuişitiuni ale Franciei.

Epoca cea mai productivă în asemené descoperiri a fostú fórá înduofélă pentru Italia sutimea de anni care se împarte între alú XVIe şi alú XVIIe secolú. La sfârşitul acestui periodú, adică la 1556 şi 1562, unú óre-care Aldrovandi, care nu póte fi vestitul naturalistú cu acestú nume, a întocmitú liste de tóte sculpturile ce se aflaú desgropate péné atunci în Roma, arátându şi numele posesorilor; în ultima listă a lui Aldrovandi sânt enumerate şése-sute-patru-deci şi duoé de statue antice întregi şi trunchiate, osebitú de o mulţime de busturi şi de baso-relievuri.

Plăcerea acestor aflări era așa de mare, zelul de a nu lăsa vre-unú defectú chiar întâmplătorú

obiectelor antice, așa de viu, în-câtă cele mai multe statue ce se găseaă trunchiate, erau îndată supuse la restaurațiunii, cari adese nu erau tocmai nimerite. Toți sculptorii de frunte, pêne și cei mediocri din acea epocă s'aă ocupatū cu asemenea lucrări; iar mai cu sēmă, printre dinșii 'și a dobânditū renume în acéstă specialitate, Fra Giovanni-Angelo Montorsoli, scolarul și conlucrătorul lui Michel-Angelū, carele, la anul 1530, implini sub ochii papii Clementū VII^{le}, lipsurile la brațele statuelor nu de multū descoperite ale Laocoontelū și Apollonulū din Belvedere.

Să nu uitămū a spune că totū pe atunci împreună cu gustul colecțiunilor de monete și medalie antice despre care vomū vorbi mai la valle, se introdusesse fórte și acela alū petrelor gravate antice. Principii și ómenii avuți își formaă colecțiuni glyptice, printre cari se deosebea mai allesū aceia a lui Lorenzo de Medicis. Dar gustul nu se mărgini numai în colecționări de opere antice săpate în petre și în metalluri scumpe; mulți artiști se applicarē a imita și a crea din noū de pre modelele vechi; ei adese cătaū să strecóre operile lor dreptū antice și chiar illustrul Benvenuto Cellini, una din stellele artistice ale secolului alū XVI^{le}, se dedete cu asemenea amăgiri, prin cari 'și aă făcutū o reputațiune, nu sciū déca trebuiă să dicū mai multū defăimatā de-cătū laudatā, săpătorii de pe-

tre scumpe Francesco Visconti din Milană și Angelo Baronello. Săpătorilor celor fini în gemme și metalluri din epoca despre care vorbim li s'a dat în Italia numele originale de *Cinque-centi*, care se vede a nu avé altă etymologiă de-câtă aceia care derivă de la secolulul în care trăiaă : *mille cinque cento*, o miă cincî sute. Ađi, colecțiunea cea mai bogată de săpături ale *Cinque-centistilor*, se află în Cabinetul de antice imperiale din Vienna.⁽¹⁾

Pe lîngă obiectele de artă se cade ânsă, domnilor, — noi, cari nu punem cărțile archeologice la urgiă, — să numim și vre-una din acele opere cu gravuri, în cari artistii anticari din ală xvi^{le} secolă au reprodusă mai allesă chipurile ómenilor illustri ai antichităței de pre statue, busturi, medallie și gemme și cari, precum amă spus'o în lecțiunea precedente, au servitú fórte multă falsificatorilor spre a desfigura stylul sculpturale ală antichităței, conformú trăsurilor nemăiestrite ale condeifului unor gravori nedibaci și nepricepători de regulele adevăratei esthetice. Vomă allege negreșitú pe cea mai renumită din acele cărți, pe a lui Fulvio Orsini, séu Fulvius Ursinus, copillú lepădatú ală unui commandatore din ordinul Maltei, carele de-

(1) *J. Arnetz. Die Cinque-Cento-Cameen und Arbeiten des Benvenuto Cellini und seiner Zeitgenossen. Wien, 1858, I vol. fol. unde se află reprodusă fórte finú totă prețioasă colecțiune de petre gravate din Vienna.*

veni căllugărü, eruditü și bibliothecarü și adună în cursul vieței sale o prețioasă colecțiune de obiecte antice. La 1579, elü se servi cu una sută cincideci și una de stampe, gravate încă de mai nainte, de la 1517, de către Andrea Fulvius din Palestrina, autorul unei poeme archeologice *Antiquaria Urbis Romæ*, carele, elü mai ântëiu luase titlul de *Anticarü*, pënë atunci neusitatü. Ursinus însoçi aceste stampe cu unü textü explicativü, sub titlul de *Imagines et elogia virorum illustrium*. Cartea lui, de și tare imperfectă, a păstratü o lungă reputațiune, de ôre ce ea a fostü și tradusă în limba franceză, la 1770, sub numele de *Portraits d'hommes et femmes illustres de l'Antiquité*.

Unü altü artistü anticarü care pe acelü timpü trăia în Veneția, a fostü Æneas Vico din Parma, pe care numismațiü ilü privescü ca unul din părințiü acestei ramure a archeologiei. Dupë Andreas Fulvius, care gravase monete antice în Imaginile bărbaților illustri, stampate la 1517, se vede că Æneas Vico a typăritü, mai ântëiu, opere curatü numismatice, cu stampe ale împăraților romanî și ale soçielor lor. Vico fusese scolarü a duoi artiști, Marcu-Antonio și Rafaelü; gravurile lui se resimtü de așa bună scólă și texturile descriptive, cari sânt la differitele sale publicațiuni când latinescî, când în *lingua volgare*, adică italianescî, (*Discorsi sopra le medaglie delli antichi*, 1555), arată ôre-care ten-

dință spre clasificarea materiei numismatice și mai ales să presentă o parte critică, avându de scop să distingea monedele adevărate de cele false, cari chiar de pe atunci erau foarte numeroase.

Spuserem mai sus, cum omenii de merit cu totul superiorii ca Benvenuto Cellini, găseau plăcere de a falsifica operele de glyptică antică; dar această specialitate fu practică în vederea comerțului, însă cu o necontestabilă îndemănare și cunoștință, de către doi artiști din Padua, Ionu Cavini și Bonzagna, ale căror monede, imitate de pre cele antice, sunt foarte de temut pentru cei ce nu sunt cunoșcători perfecți și bine dedați cu produsele artei nummarii. Cabinetele de medallie cele mai renumite păstrează monedele false, numite *Padovane*, atât pentru a servi de criteriu, cât și pentru meritul artistic al contrafacturilor.

Știința e gazdă milosă; ea scapă une-orii de poteră, chiar și pe calpuzani.

Æneas Vico avu pe timpul său un emul în numismatică chiar în Veneția, pe unul din membrii terribilei Consilii de zece, pe nobilele Sebastianu Erizzo, care tipări, la 1557, un *Discursu*, în limba italiană, *despre medalliele și monedele celor vechi, cu explicarea monedelor consulari și a medaliilor imperiali romane*. Dar publicațiunile cari determină în modul cel mai caracteristic prima fază a științei numismatice, sunt

acelé ale gravorului olandeză Hubertă Goltzius séu Goltz, născută la 1525. Între anii 1566 și 1576, elă tipări, cu stampe de monete, mai multe cărți în cari reproduse tóte monetele romane și grece câte erau cunnoscute pe timpul séu; dar printre ele, elă strecură, cu scire séu din nesciință, multe bucăți false; cu tóte acesté colecțiunea lui Goltzius, intitulată *Thesaurus rei antiquariæ ex antiquis numismatibus*, fu retypărită de mai multe ori, și întru cea ce privesce explicațiunile, pe cari elă le trase din monete și din alte monumente, asupra religiunei, istoriei, geografiei, chronologiei și altor ramure ale studiului antichității, cărțile lui Goltzius aă fostă totă-d'auna stimate de archeologi, chiar decă adese opiniunile sale aă fostă combătute și răsturnate.

De aceia și Goltz este privită ca reprezentantele celă mai vedită ală numismaticei din ală xv^{le} secolă, adică pêne la óre-care punctă ca întemeietorul acestei ramure, pe care apoi alții în secolii următori aă desvoltat'o și aă îndreptat'o pre căi mai raționante.

Intrerupă aci, domnilor, șirul anticarilor cari în secolul ală xv^{le} s'aă ocupată speciale cu antichități artistice séu estetice, de pre cum le amă cualificată și adică cu opere de statuariă, de glyptică și de numismatică și, mai nainte de a trece la alte categorii de monumente de aceeași specie, cređă de

folosă ca să aruncă o ochire summariă asupra lucrărilor, poate și mai însemnate, cari s'aũ făcută pe acestă timpă în dominiul antichităților ethice, iar mai cu sémă asupra studiilor îndreptate cõtre statul și societatea romane.

Aci întelnimă ună rãndă întregă de ómenī eminenti, de aceia cãrora sciința antichităților le va rămãne pururã datõre, decã nu chiar pentru basele ei, dar celū puçinū pentru partea cea mai considerabilã a materialului pe care ea se aflã aședatã. Cine într'adevãrũ rostescce numele unui Paulū Marnuciū, unui Carolū Sigoniū, unui Justu Lipsiū, unui Onufriū Panviniū, unor Scaligeri tatãl și fiul, acela numescce totū de odatã pe neobosiții *Gladiatorī aĩ republicei litterilor* din alũ xvi^{le} secolũ, de pre cum 'i a botezatũ unũ criticũ francezũ din timpul nostru, ⁽¹⁾ și deștãptã amintirile unor erudiți adũnci, cãrora le aũ lipsitũ spre a fi perfecti din tãte puncturile de vedere, nisce predecesori asemenã cu dĩnșii. Prin aceste cuvinte voiu sã arãtũ, domnilor, cã decã alții arũ fi adunatũ totũ materialul sciințificũ pe care acești ómenī meritoși aũ fostũ nevoiți sã'lũ cullãgã cu o minunatã rãbdare și stãruințã de prin tãte fõntãnele antice pe atuncĩ cunoscutẽ, ei de sigurũ arũ fi fostũ în stare sã appre-

(1) *Ch. Nisard. Les Gladiateurs de la République des lettres aux xve, xvie et xviie siècles. Paris, 1860; precum și: Le Triumvirat littéraire au xvie siècle Paris, 1852.*

cieze vieța publică și privată a popórelor antice cu tótă înălțimea de idei și de vederi, pe care aũ arătat'o archeologii de frunte aĩ epocei nóstre. Dar când omul e, bietũ, silitũ să'si petrecă vieța adunându cu propria sa spinare pétră, varũ și lemne spre a'si clădi casa, mórtea ilũ ajunge mai nainte de a fi pusũ temelie, și altora le rămâne sarcina lăudată de a înălța edificiul, pe care abié ilũ putuse închipui seũ visa obositul muncitorũ.

Totũ astũ-felũ ni se arată erudițiĩ archeologiĩ despre cari voiu să vė daũ scurte notițiĩ, lăsându in umbra acestora o mulțime de alți cercetători mai puçinũ luminoși.

Este unũ faptũ cunoscutũ, domnilor, in annallele typografieĩ că printre cei mai însemnați typăritori din alũ xv^{le} și alũ xvi^{le} secolũ se socotesce familia venețiană a Manucilor. Celũ mai bătrânũ, Alde Manuciu a lăsatũ numele seũ de botezũ unia din cele mai faimóse typografii italiene, din care aũ esșitũ nenumėrate edițiuni *princeps* seũ încă nety pãrite, de autori clasici, elleni și latini. Alde Manuciu muri in Veneția, la 1533, lăsându stabilitmentul seũ, încărcatũ de judecãți, fiului seũ Paulũ Manuciu, unũ pruncũ care abié la vârsta de 22 anni putu să lea sarcina anevoiósă a avereĩ părintesci; dar junele, mai appecatũ la studie anticariĩ de-cãtũ la cárcote judecãtoresci, pãrasi curėndũ moștenirea și se duse in Roma, unde papiĩ Piu iv^{le}

și Gregoriu XIII^{le} îl u aședare în palatul Capitolului cu noui téscuri, menite a întrece pe cele din Venetia. În liniștea acestor ocupațiuni predilecte, Paulu Manuciu scris tractaturi despre *vechile legi ale republicei romane*, despre *senatù*, despre *comitiți* și despre *organisațiunea cetăței* în Roma, explorându și commentându mai cu sémă pe autorul său favoritù, pe Cicerone. Înconjuratù de o întinsă reputațiune de eruditù, care totuși nu'lù ajutase a scutura sărăcia, elù muri la anul 1574.

Alături cu dînsul, dar p' o tréptă și mai înaltă, se cade să punemù pe *Carlo Sigone*, sêu *Sigonius* din Modena, carele în anii vieței sale, de la 1523 pêně la 1584, a ocupatù pe rîndù cu celù mai deplinù succesù cathedrele de littere în Universitățile de la Modena, de la Venetia, de la Padova și de la Bolonia. Activitatea lui se desvoltă în diferite cercuri : pe de o parte elù mai întěiu de toți, se ocupă cu desciffrarea și lămurirea vechilor documente sêu diplome din međiul-evù și astùfelù deveni adevăratul fundatorù alù sciinței numită *Diplomatica*, pe care alții, ca benedictinul francezù Mabillon, ca iesuitul germanù Papebroeck, și ca istoricul italianù Muratori, o desvoltarē; totuși Carolù Sigoniù este privitù ca primul stòlpù alù archivelor.

În ramura antichităților romane privitoare la Statù, elù făcu tractate despre legi și despre întocmirile

politice, asupra cărora avu desbateri cu unŭ eruditŭ francezŭ născutŭ în Rouen și profesorŭ de elinesce la Bordeaux, N. de Grouchy, séu Gruchius, traducătorŭ în limba latină, alŭ operilor lui Aristotele; dar mai cu sémă, elŭ intră în polemică cu profesorele padovanŭ Robortello din Udine. Cérta între acești duoŭ învęțați ajunse a fi așa de înviersunată, în câtŭ senatul Veneției socoti de cuviință a impune acestor impetuoși luptători unŭ *quos ego...* legalŭ și a'ŭ opri prin ordinŭ de statŭ de a mai disputa. Osebitŭ de acésta, Sigoniu întocmi table pentru *Fastele consulari* ale republicei romane și le corectă în mai multe rōnduri, complectându-le neîncetatŭ; cu aceste lucrări elŭ adducea câștigŭ șirului chronologiei alŭ istoriei romane.

Elŭ încă era reputatŭ ca unul din scriitorii latini cei mai puriști și mai eleganți ai timpului sęu; întemeiatŭ pe acésta credință, elŭ scóse sub numele lui Cicerone, unŭ tractatŭ *de Consolatione*, a cărui falsitate nu rămase ânsă multŭ timpŭ nedovedită. E curiosŭ lucru de a vedé în acelŭ timpŭ de fragedă incolțire a litterilor și a artelor moderne, încercări de totŭ felul spre a amăgi publicul cu imitațiunii de pre operile antice. Óre acésta rea credință din partea litteraților și a artiștilor n'a fostŭ, și pe atuncŭ precum este și acuma, dovada unei imperfecte cunnoscințe despre adevératul spiritŭ alŭ operilor imitate? Omul carele posede noțiunii exacte și pre-

cise despre o artă din alte timpuri și care își dă bine séma despre geniul trecutului, acela sciă totu așa de bine că acelū geniū este neimitabile, că acea artă ajunge prin studiū a fi pricepută, dar că ea în veci nu se póte reproduce.

Dar ideile erau differite în alū xvi^{le} secolū și pe Sigoniu nimeni nu 'lū defăimă că a voitū să plagieze pe Cicerone. Din contra elū avea de prietenī pe cei mai însemnați ómenī din Italia și printre scolariī sēi se prenumărau mai mulți principī indigenī și străinī, cari mai apoi își căștigare nume illustri.

Să citămū mai cu sémă pe marele cancellariū alū Poloniei, vestitul Ioanū Sarius Zamoysky, acelașū care adduse în patria sa ca rege pe Henricū de Valois și care, la 1595, puse domnū la Moldova pe Ieremia Movilă, depărtându din tronū pe Răsvanū-Vodă, vrednicul alliatū alū lui Mihaīu Vitézul. Zamoysky, carele studiase în Italia de la Sigonius, scrise și elū la 1543, sub numele latinisatū de Zamoscius, unū tractatū în limba latină despre *Senatul romanū*; acestū opusculū uniī ilū attribuescū cu nedreptū profesorelui, atâtū era de bine studiatū și ca materie și ca stylū.

Pășindū çótre unū noū athletū alū sciinței anticariī din alū xvi^{le} secolū, ni se presentă cǎllugērul veronezū Onufriū Panvinius, bibliothecarū în Vaticanū; carele trăi abié patru-çeci și unu de anni,

de la 1529 pênă la 1568, dar lăsă o summă considerabilă de lucrări însemnate. Studiile lui arheologice se purtară asupra *Cetăței și Imperiului Romană*; asupra *Fastelor și triumfurilor la Romană*, asupra *jocurilor Circului*, asupra *profetieielor Sybilline*; celū puțină acesté sânt tractatele anticariū publicate de dînsul, în care domnesce o erudițiune vastă, dar cam puțină rumegată; déca este ânsé să dămū credēmētū istoricului veronezū Scipione Maffei, apoi lui Panviniū îi revine onórea celei d'ântéiu mari colecțiunii epigrafice. Se constată că printre manuscriptele lui se afla o operă capitală, sub titlul *Antiquarum totius terrarum orbis inscriptionum liber*. Acésta s'a perdutū și se bănuia că ea, cădëndū mai apoi în mânele altora, a devenitū chîiar lucrarea cu care 'și a făcutū unū nume nemuritorū batavul Gruter, despre carele vomū vorbi în currëndū.

Dar mai nainte, să facemū locū aci eminentelū publicistū, filologū și anticarū, Justus Lipsius din Luttich, (1547 — 1606), a căruī viețā mereū turburată prin polemice religiöse pe cari i le suscitā întreita sa schimbare de religiune, se petrecu mai ântéiu în căllătoriī la Roma (1569), apoi în profesoratū la Iena (1572), la Leyda (1579) și în fine în patria sa la Luttich.

Ca anticarū Justu Lipsiu scrise despre politica și monumentele Romanilor sub titlul de *Admiranda*

seu de magnitudine romana, despre jocurile amfi-theatrului, despre sèrbătorile Saturnale și despre alte cestiuni secundariï; dar cercetările sale archeologice s'aũ purtatũ mai multũ asupra *artei militari* la Romani. Opera lui specialẽ asupra acestei materie este unũ commentariũ perpetuũ alũ tractatului istoricului Polybiũ, în care elũ expune și discutã pentru prima órã, în modũ completũ, miliþia, armele, ordinea de bãttaiã și legile de rësboiu; apoi elũ adauge, într'unũ osebitũ tractatũ, numitũ *Polyorçetica*, descrierea machinelor de resboiu și a armelor sãgetãtore, pe cari le însoçesce chiar cu desемne închipuite de dînsul.

Printre poligrafii epoei sale Justu Lipsiu este celũ carele a sciutũ mai bine sã dea sciinþei celei mai adũnci, o înfãçisare plãcutã și adimenitore, întrebuintãndũ unũ methodũ de expunere simplu și systematicũ, care pêne atunci nu pré fusese usitatũ de cõtre invẽtaþi; elũ a isbutitũ mai totũ d'a-una sã presente cercetãrile sale cele mai docte, sub forma unor convorbiri spirituóse, cari, atãtũ prin claritatea ideilor câtũ și prin corecþiunea cu care elũ mãnuia limba latinã, pãtrundeãũ lesne mintea fiãcãruia și respãndeaũ astũ-felũ în publicũ gustul cunnoscinþelor serióse, atãtũ de ușorũ dobẽndite.

Erudiþiunea, eleganþa de stylũ și spiritul superioare ale acestui bãrbatũ îi creare o poziþiune cu totul însemnatã în Europa din Nord, astũ-felũ în-

câtă elă juca în țerrile cisalpine rolul pe care, în acelașă timpă, îlă avea Sigoniu în Italia.

Dar iată că vine timpul, domnilor, să vă vorbescă și despre două bărbați, tatăl și fiul, cari în cursul secolului ală xvi^{le}, aă ațitătă în sinul republicei litterarie, și cele mai entusiastice admiraționi și cele mai nerușinate certuri. Aă fostă ómenă plină de sciință și de intelligentă amânduoi Scaligerii, dar firea le a fostă din cele mai cıudate. Tatăl, Iuliă Cesare Scaliger era, se vede, născută în Verona la 1484, dintr'ună omă fórte de rōndă numită Benedictă Bordon; dar elă tăgăduia acéstă origine și, îngōmfată peste măsură de o închipuită nobleță, se pretindea coborită din illustra familiă a principilor dela Scala; de unde își și dase numele de *Scaliger*. Elă fu pe rōndă ostașă, medică și apoi lipindu-se pre lūngă episcopul din Agen în Francia, se dete cu totul filologiei, dobēndindu'să ună nume lăudată prin sciința sa, dar ne-sufferită prin arroganța și pretențiunile sale. Elă muri la 1558.

Fiul sēu Iosifă Justus Scaliger îi semēnă în tóte cele rele; dar îlă întrecu în erudițiune și în spirită de critică. Se vede, domnilor, că s'a întēplată une-oră jună să fiă mai invēțați de câtă cei cari s'aă devotată sciințelor pēnē āncō aceia să nu fiă născuți. Așa trebuiă să și fiă ca să se producă progresă în lume și cei cari la noi, susțină con-

trariul daŭ dovadă că nu vorŭ sėu nu pricepŭ adevėrata înaintare a sciinței. Ori și cum, acesta a fostŭ casul cu junele Scaliger, născutŭ în Agen, la 1540, alŭ decele din cincŭ-spre-dece copii la părinții sėi. Elŭ căllėtori fŭrte multŭ prin Francia, Germania, Italia și Scoția. Schimbându'si religiunea spre a deveni protestantŭ, elŭ nu mai putu rămăne în Francia și se aședă în Leyda, luândŭ cu fală, la 1593, cathedra pe care o părăsise modestul Justu Lipsius. Dar nu numai cestiunile religiŭse furė pentru dŭnsul cause de învėrșunate polemice; o carte ce elŭ scrisese despre vechimea familiei Scaliger, pe care o scobora d'a dreptul dintr'unŭ vechŭu rege Alanŭ, fundatore alŭ Veneției, și pe care o preâmbლა pe tronurile Bavariei, Illyriei, Dalmației, Ungariei și chŭiar alŭ Moldovei, în persŭnna veneticului Eraclitŭ-Despotŭ-Vodă, pretinsŭ rădă a lui, îi suscită unŭ pamfletŭ defăimătorŭ inspiratŭ de ura iesuiților și subscrisŭ de unŭ învėțatŭ germanŭ, numitŭ Gaspar Schioppius. Când se ispitesce cine-va să citescă vre-o pagină din polemica străbălată și trivială ce se făcea pre timpŭi aceia în regiunile ideale și liniștite ale litterilor, mai mai că'i vine a crede cum că suffletele înveninate ale anticarilor de pre atunci aŭ scăpătatŭ, prin metempsychosă, pēne în trupul unor gazetari anonimi din țerră de la noi.

Iosifŭ Scaliger muri la 1609 în Leyda și mor-

mântul lui, înălțat în biserica reformată, poartă armele sale de familie și menționează originea lui princiară. Fiă-i dar pe plac; el a fost cu adevărat *principe* printre filologi și anticari, și a introdus în școlile batave un spirit de critică, pe care pînă atunci nu-l avusese nici chiar școlile italiene cele mai bine reputate; el fu cel d'ânteu carele întemeie istoria pe stâlpii solizi ai unei critice methodice, pe ai numismatice și ai epigrafice. Lucrările sale asupra chronologiei, în cari se copriau cyclele tuturor popórelor pe atunci cunnoscute, sînt din punctul de vedere istoric, opere capitali; într'insele, adică în vestita lui carte *de Emendatione temporum*, publicată la 1583, după ce supune toate datele pînă atunci admise, la o critică victoriósă, el se ingeniază a inventa o nouă systemă chronologică, căria îi dă numele de *periodu Julianu*, de pre numele tatălui său, systemă prin care el voiesce să doboré și să înlocuiescă reforma gregoriană a calendarului, ce se introdusese în anul precedente, de către papa Grigorie XIII^{le} în toate țările catholice.

Apoi iar, ca un fapt însemnat de activitatea lui Scaliger în ramul archeologic, să mai arătăm că el a dat tot ajutorul său la opera epigrafică a lui Ianus Gruter, care de sigur n'ar fi întrunit atâte merite, decă n'ar fi attins-o mîna măiestră a marelui erudit, înavuțindu o și cu felurite

indicie sêu tabelle, auxiliare neprețuite la colecțiunii de felul acesta.

În privința acestei opere intitulată *Corpus Inscriptionum antiquum totius orbis Romani* și publicată mai întâiu în anul 1603 la Heidelberg, unde Ianus Gruter, originariu din Anvers, a fostu profesor, amă mai spusă că este ôre-tare bănuială cum că editorul s'arū fi servitū cu manuscriptul lui Onufriū Panvinu, emendatū încă și prin o altă publicațiune epigrafică a lui Martinū Smetius din Bruggen (1588).

Amă arătatū, în lecțiunea trecută, domnilor, cum arta epigrafiei s'a născutū prin dibuirile unui Guilielmo di Pastrengo în alū XIV^{le} secolū și mai allesū prin tentativele mai raționnate ale lui Ciriaco Anconitanul din alū XV^{le} secolū. În alū XVI^{le}, găsimū ca reprezentanți ai acestei ramure archeologice pe nedreptățitul Onufriū Panvinu, pe germanul Bienewitz, supranumitū *Apian*, care, la 1534, typări o colecțiune de inscripțiuni; pe ollandezul Martinū Smetius, carele fu ucisū de unū soldatū jăfuitorū ce'i răpi totū-de-odată și manuscriptul, și'lū vându apoi unui altū epigrafistū George Duza; pe însuși, acestū Duza carele căllători în Constantino-pole și adduse de acolo o colecțiune de inscripțiuni grece; în fine și mai allesū pe Ianus Gruter, omul carele a intrunitū și a resummatū în opera sa, tôte lucrările și tôte meritele predecesorilor sêi,

adăogindu-le în modū fôrte simțitorū. Ceia ce este în acestū secolū, Goltzius pentru numismatică, Paulū Manuciu, C. Sigoniu și Iustu Lipsiu pentru legisla-tura și Statul romanū, Iosifū Scaliger pentru chro-nologiă, totū aceia este și Gruter pentru epigrafică. Rămâne să constatămū în secolii viitori, simțitórele progrese ce sciința a făcutū, de la dînsul încóce.

Să nu uitămū ânsē, domnilor, a face chîar aci mențiune despre câți-va bărbați de sciința cari âncó din aceste vremuri depărtate, au făcutū să intre și unele rămășițe de epigrafică romană din Dacia, în cercul cunnoscînțelor lumei culte. Wolf-gang Lazius, istoriografū alū împēratului germanū Ferdinandū rⁱⁱ și bibliothecarul sēu în Vienna, fu celū d'ântēiu carele coprinse câte-va inscripțiuni la-tine din Dacia în *Commentariile* sale istorice și ar-cheologice asupra provinciilor imperiului romanū și în opera sa geografică asupra Pannoniei, Daciei etc., publicată pe la 1572. Medicul și botanistul fran-cezū Carolū Clusius, mortū la 1609 în Francfortū, căpătă și elū în Vienna copie de pre inscripțiunii din Ardélū, cari ajunserē în mânele și în collec-țiunea lui Gruter. Dar mai speciale asupra epigra-ficei romane din Dacia a scrisū transylvânēnul Ste-fanū Szamoskōsi, în opera sa intitulată *Analecta lapidum vetustorum et nonnullorum in Dacia an-tiquitatum*, în care elū transcrise inscripțiunii vē-đute și studiate de dînsul chîar la fața locului.

Să observăm, domnilor, că acestu adevăratu părinte alu epigraficeî năstre daciane a purtatū pe latiniă, mai același nume cu cancellarul Poloniei Zamoysky, și de aceia trebuiă să se ferescă cineva de a confunde pe polonul Ionu Sarius Zamoscius, cu ardelėnul Stephanus Zamosius, carele studiă în Universitatea de la Padova la anul 1597 și deveni mai târziū istoriografu principelui Botskai. Acesta a deschisū în alu xvi^{le} secolū, callea epigrafistilor localī, despre cari vomū avé ocasiune a vorbi mai târziū.

Destulū vė va fi de o cam dată să recunăsceti, domnilor, din câte vė spuseiū pēnē acum despre epigrafistiī secolului alu xvi^{le}, că o viă mișcare se producea în tótă Europa, în sinul acesteî ramure importantē a archeologiei. Interesul ce ea inspira începuse a fi așa de mare în-cătū, aci ca și în tóte cele-l-alte rēmășițe ale antichităței, contrafactori, mai multū séū mai puçinū dibaci, printre cari se deosebi mai cu sēmă italianul Pirru Ligorio, compuserē inscripțiunii imitate și mai adesē inventate de pre regulile nu încă bine studiate ale epigraficeî antice.

În orī ce casū, de la malurile dacice ale Dunărei, unde monumentele lapidarii fusese adduse de Traianū, interesul cōtre aceste prețioșe rēmășițe ale trecutului era acum respânditū pēnē pe țermurile iberice cari dase nascere gloriosului împēratū. Acolo

în Spania, sub domnia strălucită a lui Filippă alu II^{le}, artele, litterile și sciințele se aflaū pe atuncē în flórea lor; istoriograful regale Ambrogio Morales din Cordova adună, pe la 1575, inscripțiunii antice din tótă Spania și cătă să dea regule pentru sciința epigrafică.

Dar unū altū eruditū spaniolū, căllugērul dominicanū Alfonso Chacon, séu Ciaconius, din acele timpurī (1540 — 1599), deștéptă pentru noi unū interesū mai locale. Mai ântēiu ânsē să statuămū unū faptū biograficū, care să ne ferescă și aci de confusiune; totū în secolul alū xvi^{le} a trăitū și unū altū eruditū spaniolū P. Chacon, carele s'a distinsū așa de multū în chronologiă, în numismatică și în alte ramure ale archeologiei, în-cătū i s'a datū supra-numele de Varronele Spaniei. Acesta nu este Alfonso Chacon căllugērul, care la 1576 a publicatū mai ântēiu unū textū explicativū alū sculpturilor de pre columna lui Traianū din Roma, sub titlul *Historia utriusque belli dacici a Traiano Cæsari gesti, ex simulachris quæ în Columna ejusdem Romæ visuntur collecta*.

Acestū textū însocea unū volumū de 130 stampe, de formatū în 4° mare, în care pictorul Ieronimū Muziano decopiase totū șirul baso-relievurilor de pre vestitul monumentū.

De și mai târđiū imī propunū, domnilor, a consacra în cursul cercetărilor nóstre, unū studiū amē-

nunțitū columnei celei multū importanți pentru istoria patriei române, permiteți'mi ânsă chiar de astăzi a vă da o rapide idee și despre aspectul aceluși monumentū și despre lucrările archeologice și artistice cărora elū a datū nascere.

Cum că columna lui Traianū a fostū înălțată pe Forul acestui împăratū de către arhitectul său Apollodorū din Damascū, ca să serve de mormētū învingătorului Dacilor, Germanilor și Parților, cum că țărâna lui, depusă la temelia columnei într'unū vasū de aurū a fostū răsipită în timpul de jafuri, acesté sânt fapte ale istoriei. Să adăogimū numai, ca noțiunii artistice, că dînsa se compunea din patru părți: unū fundamentū subterranū, unū pedestalū pătratū, unū stōlpū cu capitelū de ordinū doricū și o statuă a împăratului Traianū. Duoă-deci și nouē enorme bucăți de marmoră de Paros, aședate una peste alta, întocmescū acestū monumentū; ele pe din lă-întro sânt scobite spre a forma unū golū, în care se suiă o scară spirală, ceia ce se și confirmă prin numele tehnicū de *columna cochleata* (κόχλις, melcū) alū monumentului; iar pe din afōră, marmora e pretutindenī sculptată cu baso-relievuri adūnci. Pedestalul pătratū representă numai trofee de arme, victorii, și pōrtă d'asupra ușei de intrare, o inscripțiune care constată cum că tōtă columna are aceiași înălțime cu muntele ce s'a săpatū, spre a se clădi în locul lui, Forul lui Traianū, adică

ea cu totul este naltă de una sută piciore romane, seü aprópe trei-deci de metri.

Pe stólpü se încolăcesce unü brëu, *volumen*, de sculpturi, formândü duoë-deci și trei de spirale, cari, în una sută duoë-deci și patru de tabelluri, representă amënduoë rësbóiele lui Traianü cu Dacií. Chipul unei victorii aripate, scriindü pe unü scutü rotundü, desparte pe la mijlocul spiralei, istoria figurată a âmbelor campanii.

Dar cu pericolul de a repeți multe din aceste amënunte descriptive, permitteti'mi, domnilor, a vë citi o paginã scrisã, în lauda colonnei Traiane, de unü renumitü omü de sciință și de arte contimporanü, carele este totü de odatã și unü scriitorü fórte meritosü. O traducü din interesanșile și instructivele «Convorbiri asupra architecturei» de d' Viollet-le-Duc : (1)

« Când Romanul voiesce să fiã artistü, — ñice eruditul architectü francezü, — la timpul și de pe placul seü, apoi cu anevoiã i se potü asemui alșii. Avemü despre acestü faptü, unü exemplu fórte însemnatü într'unü monumentü cunoscutü de tótã lumea, pe care toși îlü admirã prin tradițiune, fõrã de a sci pentru ce, și carele în genere a fostü cam rëu aprețuitü din punctul de vedere alü artei; acesta este columna Traianã. Nu seiü decât cum-va Ellenii aü conceputü la dînșii ceva de felul a-

(1) *Viollet-le-Duc. Entretiens sur l'architecture, vol. I, p. 117. Paris, 1863.*

cesta, dar nu'mi vine a crede, căci în acea concepțiune se simte unu ce cu totul romanu ; într'insa se regăsescu ideile de ordine, de methodu, acelu simțimântu pe care poporul dominatoru l'a ridicatu pêne la sublimu. În idea de a serie istoria unei cuceriri pe o spirală de marmoră, avându statua cuceritorulu d'asupra, se află ceva cu totul străinu spiritulu grecescu. Athenianii erau pré tare invidioși spre a face o asemené onóre unu singuru omu și ei n'aveau în politică acelu simțimântu de ordine care se învederăză în modu așa de puternicu pre columna din Forul lui Traianu.

«De la temelia pêne la culmea acestu monumentu, se pôte recunnosce, ca să dicemú așa, typarul geniulu politicu și administrativu alu Romanilor. Batea pătrată séu stylobata este accoperită pe câte-și-patru ale ei fețe, cu săpături óble în cari sânt reprezentate grămeđi de arme de ale poporulu cuceritu. D'asupra ușei care dá intrare la scara încovoiată ce pe din lă-întu se înalță pêne la masa de d'asupra capitelulu, se află o inscripțiune purtată de duoé Victorií aripate. La ânghiurile acelei stylobate, d'asupra, patru acule ținú în ghiarele lor cunune de lauru. Însă-și tórta de la basé e o lată cununnă. La urmă, d'a lungul trunchiulu se încolăcesce, ca o cordea, unu felu de frisă séu chenaru, pe care staú minunatu sculptate tóte împrejurările primei campanii a lui Traianu. Pe la mijlocul columnei, o victoriă, produsă în baso-relievu, însemnéză pe unu scutu faptele învingătorulu. Apoi se începe șirul anaglyfelor cari representă a duoa campaniă, și care se oprescu sub unu capitelu, alu căruí profilu, cam aseménatu cu celu doricu alu Ellenilor, este ornatu cu ove. Totul se termină cu unu pedestalu circulare pe care era aședată statua lui Traianu.

«Dacă concepțiunea e frumósă, apoi și construcțiunea

nu este mai prejosă. Ea se compune de enorme bucăți de marmoră albă, în miezul cărora e scobită scara. Capitelul este din o singură bucată, și pedestalul se compune de opt plăci de marmoră. Columna Traiană ne învederează adâncă deosebire ce desparte pe Romani de Greci în operele lor artistice. Curiósele descrieri ce ne a lăsat Pausanias despre Grecia, ne arată în tot momentul, pe pîcețele publice, în acropolele cetăților, statue, monumente votive, anaglyfe, sculptate de cutare artist și commandate de cutare personagiū spre a consacra, un fapt. De aceia ne și vine a crede că acele cetăți grecesci trebuiau să semene cu musee deschise, cu colecțiuni de opere de artă, dispuse în jurul și în interiorul monumentelor principale. Acest fel de lucruri păreau jucării Romanilor. Când ei voiesc să facă o operă de artă, cer mai nainte de toate ca ea să fi bine ordonnată, ca ea să reprezente un complex întreg și perfect, ca ea să însușească însemnătatea unei legi, unui act politic sêu administrativ, ca ea să aibă aceeași claritate, același spirit metodic. Artistul se nimicesce, coci monumentul este ea și un *Senatus-consultū*. Astu-fel totul e disu.

«Atunci când, întemeindu-se pe idei atât de largi și de înălțate, se întemplă ca rezultatul să fi așa de nemerit ca în columna Traiană, cât despre mine mărturisesc că arta ellenă mi se pare învinsă, deca nu în forma sa, dar cel puțin în alu ei spiritu.»

Acastă frumoasă și dreptă apologiă a artei Romanilor mi se pare, domnilor, a fi mai cu deosebire la locul sêu, când este vorba despre monumentele înălțate de marele Traianu, de acelu rar împăratu a cărui preocupatiune statornică a fostu, nu trufia

și plăcerile sale personali, ci mărirea și folósele poporului romană.

Și 'n adevăr, în mijlocul Forului pe care el îl înzestrase și'lu împodobise cu bibliotecă, cu templu, cu basilică, cu theatru, cu gymnasiu, cu arcu de triumf și cu statue ecuestri, în mijlocul acelu armonios și măreț complex de edificie sumptuóse cari, cu o înțellépta ordonnance, întrunea în același ocolu tótă activitatea intelectuală a poporului, acolo, d'asupra columnei consacrată resbóielor prin cari pământul Daciei a fost dat moștenire de veci seminției latine, acolo, ca un demn coronamentu alu întregi opere, sta în vechime statua de bronzu a lui Traianu, aurită póte, dar în ori-ce casu, în costumu militaru, cu o lance în mâna stîngă, cu o Victoriă aripată pe cea dreptă. Așa celu puçin se vede statua figurată pe numeroase medallie ale timpului, cari representă monumentul. Statua a perit de mult de la locul ei și la anul 1587, papa Sixtu v^{le} aședă în locu'i golu, pe aceia a Statu^{lui} Petru.

Amă mai spusu, în lecțiunea trecută, câtu de multu a fostu papii îngrijați de conservarea acestu monumentu. Traianu a avut purure o mare trecere la sântii pontifici și se dice că în alu vii^{le} secolu, papa Statu^{lui} Grigorie celu mare a făcutu rugăciuni, posturi și denii, ca să scape din iadú sufletul marelui împératu; favóre exceptionnalé ce i

s'a și acordat, ânsă sub condițiunea expresă că altădată nu va mai aduce astă-felū de supărare raului pentru vre unū altū sufletū de păgânū.

Acéstă minune a ilustrului pontifice a povestit'o pre largū chîar Alfonsū Chacon într'unū volumū in folio typăritū în Roma, la 1576; dar âncō mai din nainte însuși Dante attestase minunatul faptū în trecētū :

Quiv'era storiata l'alta gloria
Del roman principe, la cui gran valore
Mosse Gregorio alla sua gran vittoria;
Io dico di Traiano imperadore.

«Acolo era înfăcișată înalta gloriă a principelū romanū, a căruī mare vredniciă împinse pe Grigorie la marea sa izbëndă : eū voīu să đicū despre Traianū împēratul.»

În adevērū Traianū a avutū norocul să fiă multora plăcutū și acéstă predilecțiune s'a repurtatū și asupra monumentului său funerariū. Âncō de prin secolul alū xvi^l^ē, regele Franciei Franciscu iⁿ de Valois ceru de la vestitul architectū, Iacobū Vignole ca să'i facă o decopiere de gypsū a columnei din Roma; lucrarea ânsă nu se putu effectua cu totul din lipsă de banī. Ea fu reîncepută sub Ludovicū alū xiv^l^ē și de astă-dată se execută pe d'întregū; dar numerōsele typare nu furē tōte transportate în Paris; multe aū rămasū la Roma, în Villa Medici, unde este stabilită scōla franceză

de arte și de archeologieă. În timpul victoriilor Republicei franceze în Italia se propuse ca întregă columna să fiă addusă pe apă la Paris și să se așeze pe o piață, puindu-i-se d'asupra o statuă a libertății. Acestu semețu proiectu nu fu pusu în lucrare, dar pe timpul ultimului imperiū, la 1861 și 1862, Napoleonu alu III^{le}, carele n'a rămasu indiferente la nici o idee măreță a trecutului, a pusu să se decopieze din nou tótă columna, și tóte bucățile ei, turnate în aramă galvanoplastică în fabrica lui Oudry de la Auteuil, staū și ađi depuse în museul gallo-romanu de la St Germain-en-Laye.

De pre typarele făcute din ordinul împăratului, căruia România îi datoresce așa de multu, amū puté, cu neînsemnate sacrificie să căpătămū o reproducere în bronzū a întregii colonne Traiane, care s'arū înălța cu fală chiar în fața acestui edificiu, unde ne place și se cuvine ca să amintimū pururé despre mărețele fapte ale marelui Traianu.

Pêně când ânsé veți puté să vedeți cu ochii columna lui Traianu turnată în bronzū, mă simțu datoru, domnilor, a vă arăta în ce anume cărți acestu interesante monumentu merită a fi studiatu de cōtre archeologii și de cōtre istoricii patriei nōstre.

Amū vorbitu despre publicațiunea spaniolului Alfonso Chacon, însoțită cu stampele lui Ieronimū Muzianu; appărută mai ântēu la 1576, ea a fostu

reprodusă de vre-o două ori, pînă când, la 1672, desemele cele vechi s'aŭ completatŭ în modŭ mai multŭ s'eŭ mai puçinŭ imperfectŭ, de c'otre gravorul Pietro-Sante Bartoli, pe timpul când se scoteaŭ ty-pare de pre columnă pentru Ludovicŭ alŭ XIV^{le}. Archeologul Bellori traduse italianesce și împlini pe ici pe colé textul explicativŭ alŭ lui Chacon.

Dar totŭ pe acelŭ timpŭ unŭ mare archeologŭ italianŭ, lucéf'erul Italiei anticarie din alŭ XVII^{le} secolŭ, Rafaelŭ Fabretti scrise în contra lui Bellori și despre columnă, o mare carte plină de erudițiune. Voiŭ vorbi ânsé la locul s'eŭ mai pre largŭ, despre opera întitulată Syntagma de columna Traiani, ty-părită la 1683.

În secolul următorŭ, la 1752, se publicaré în Amsterdamŭ, totŭ asupra columnei, nisce deseme reduse, de c'otre elvețianul Morell, căroră le adaoșe explicațiuni, archeologul italianŭ Gori. Ca comentariŭ și ca deseme, acéstă publicațiune are o mică valóre; cu multŭ mai notabili sŭnt splendidele și atlanticele stampe, în cari vestitul gravorŭ italianŭ Piranesi din secolul trecutŭ (1720—1778), neobositul pictorŭ alŭ ruinelor, precum i s'a ñisŭ, a ilustratŭ, printre alte nenumérate monumente și dirămături ale Romei, măréța columnă din Forul lui Traianŭ.

În fine, în ñilele n'ostre și în urma sumptu'oselor lucrări executate din ordinul lui Napoleon alŭ III^{le},

se începu opera cea mai capitală asupra acestui monument, pe care a publicat'o la Paris, în acești patru din urmă anni dⁱ Wilhelm Fröhner; d^lui nu s'a descurăgiatū nici după căderea imperiului și a stăruițū a pune capătū colosalei publicațiunii ce întreprinsese sub auspiciile guvernului imperialū. Adī opera d^lui Fröhner, compusă din 220 stampe fotolithografiate, formatū în folio mare, este terminată. Textul care o însoțese desvóltă totū ce se scie pēnē acum despre vechii Daci, despre împēratul Traianū și mai allesū despre răsbótele ce s'aū petrecutū între poporul învinsū și suveranul victoriosū. Acēstā operă de cea mai mare însemnătate pentru noi, și ca iubitori de archeologiă, și ca Români, se află acum, în mai multe exemplare în Bucuresci, și nu potū de-cătū a recommenda celor ce se interesază de obiecte artistice și anticariī, ca s'o studieze cu atențiune.

Dⁱ W. Fröhner, cu carele amū mulțumirea de a întreține plăcute relațiuni sciințifice, publicase încă de la 1865, unū micū volumū asupra Columnei lui Traianū, din care eū unul, amū extrasū pentru d^vóstre, principalele noțiunii ce vē presentaū despre columnă. Dⁱ V. A. Urechiă începuse în fóia *Bulletinul Instrucțiunii Publice* din anni 1866 și 1867, traducerea acestui fórtē interesante opusculū; din nenorocire ea a fostū înteruptă, ca multe lucruri bune la noi. Ca însemnare

de bibliografiă locală, să adaugă încă, pentru amintirea și scirea d^vostre, că părintele canonic din Blaj, Thimotheu Cipariu a publicat în *Archivul său pentru filologie și istorie* din anul 1867, o notiță asupra columnei, în urma căreia a tipărit în textul original și traducere română, descrierea lui Ciacone, precum și o epistolă a istoricului Engel, despre columna lui Traian.

Ne a mână departe de subiectul nostru special, domnilor, atențiunea care voiam să o acordăm notelor lui Alfonso Chacon asupra sculpturilor istorice de pe columna lui Traian. Dar să nu ne plângem; pe cât am stat la sînul părintesc al fondatorului colonnelor romane din Dacia, totu a-casă am fost. El, din Spania, a venit pînă aici; noi, totu în Spania, la curtea lui Filip al II-lea, am găsit pe primul comentator al monumentului nostru tradițional.

Totu acolo vom întâlni și pe un alt erudit al secolului al XVI-lea, pe vestitul geograf Abraham Oertel și Ortelius, născut în Anvers la 1527 și căruia regele Filipp al II-lea, stăpân al țărilor batave, îi dete titlul de istoriograf al său. Ortelius a fost o mare autoritate în epoca sa; el se pregătise prin studii adînci și prin călătorii numeroase, pentru operele de geografie ce publică la 1570 și 1595; cea d'înteu este cea numită *Theatrum orbis terrarum*, funda-

mentul geografiei moderne și primul *atlante* geografic carele a părutū vre-o dată în lume. Cea d'a doua dovedesce erudițiunea de anticarū a autorului; ea se referre numai la geografia cea vechiā, pe care Orteliū mai āntēu a osebit'o cu totul de geografia modernā.

Permiteți'mī, domnilor, a vē observa cā Abrahamū Ortelius geograful nu trebuiā confundatū cu unū Ieronimū Ortelius, posteriorū acestuia, carele a scrisū istoria rēsbóielor orientali și a datū, în cartea sa, portrete ale multor ómenī de statū și rēsbóinici din acea epocā; acolo sē găsescū și portrete de Domni romāni, printre cari se numērā și alū lui Michaiū Vitēzul. (1)

Dar sā nu ne oprimū la acēstā nouā abattere, ci sā inchiāiāmū nomenclatura prescurtatā a anticarilor din alū xvi^e secolū, printr'unū germanū de la Augsburgū, senatorū în patria sa și însărcinatū cu misiuni diplomatice pre lūngā marele împēratū Carolū alū vi^{le}. Conradū Peutinger a fostū și elū pe timpul sēu, de la 1465 pēnē la 1547, unū omū fórte consideratū, atātū prin pozițiunea

(1) Multū prețuitul nostru istoricū N. Bălcescu a vorbitū despre acēstū portretū în vol. IV, p. 212, No. 1 din Magazinul istoricū (1847); în vol. II (1846) p. 371, vorbisē despre dīnsul invēțatūl A. Kurz din Brașovū; iar noi l'amū reprodușū în copii, în Revista Romānā, Vol. I, 1861. — In exerga gravurei se citește: *Michaii Voivoda de Valachia MDCL*.

câtă și prin știința lui; operele sale archeologice au tractat mai cu seamă despre inscripțiunile și alte antichități romane ce se aflase în Germania; ele nu sînt fără de preț; dar încă și mai prețioasă era colecțiunea sa de antichități de tot felul, din care *cimeliul* său giuvellul archeologic cel mai însemnat a fost, fără îndoială, *tabella geografică* sau *itinerariă*, prin care numele lui Peutinger a rămas pentru tot d'auna în memoria archeologilor.

Tabella Peutingeriană, căria fără de nici un cuvânt plausibil i s'a dat și *Itinerariul Theodosiană*, este un sul compus din un spre-dece piei de pergament, — se dice că au fost mai înainte două spre-dece, — pe cari stă zugrăvită cu șese culori, astăzi cam trecute, o configurațiune închipuită a întregii lumi cunoscute de antichitatea romană în timpul imperiului, și, de pre totă probabilitatea în epoca lui Constantin cel mare. Forma lumii este însă reprodușă printr'o fâșie îngustă, care se teșese de la N. spre S. și din contra se lungese în mod neproporționat în sensul ecuatorului. Apele, mări și riuri, sînt însemnate cu o coloră verduie, cetățile și stațiunile postale, prin nisce mici clădiri de forme diferite, de pre importanța localităților; orașele capitali, Roma, Constantinopole și Antiochia, trei la număr, sînt marcate cu câte un rotocol mare în care șede pe tron o figură coronată. Tote punctele denumite sînt legate prin

linie cari arată căile, și distanțele sînt însemnate pretutîndeni cu cifre romane.

Se sciă că, încă din timpul lui Augustu și pôte mai nainte, se obicînuia la Roma a se face, pentru usurile administrațiunei și ale armatei, atătî itinerarie scrise, *itineraria adnotata*, cătî și tabelle zugrăvite sêu *itineraria picta*, cum amî dice acum *charte postale* sêu *marg-rute*. Se pôte dar ea una din acele tabelle, cari negreșitî se prefăceau cu timpul, să fi servitî de modelî *tabellei Peutingeriane*. Cătî despre exemplarul existente, se sciă pozitivî că elî este o copiă făcută la anul 1265, de cötore unî căllugêrî din Colmar în Alsația, de pre unî originalî perdutî. Bibliothecarul imperiale Conradî Meissel, altî-felî numitî Celtis Protucius, o descoperi la 1507 în Worms și, prin testamentî, o lăsă lui Peutinger, cu condițiunea ca să o dea la lumină. Moștenitorul ânsê nu isbuti să îndeplinêscă voința testatorelui și dupê mai multe reproducțiuni reduse și defective, făcute în cursul secolilor alî xvi^o și alî xvii^o, abîe la 1753, guvernul austriacî, în stêpânirea căruia ajunsese acum sulul de pergamentî alî lui Peutinger, făcu să se publice cu mare luxî, unî felî de facsimile alî tabellei însoțitî cu ôrecari note fôră valôre, scrise de Scheyb. De atunci în cöce se mai cercare și alții a reproduce charta Peutingeriană de pre acêstă carte; dar tocmă la 1824 essî, sub auspiciile Academiei din Municî, o

nouă edițiune a stamperelor lui Scheyb óre-cum corectate și însoțite cu o disertațiune fórte detaliată, scrisă de geograful Mannert, căruia datorim și un memoriu asupra faptelor sǒvêrșite de Traianu la Dunăre, *Res Traiani Imperatoris ad Danubium gesta*, 1793.

În tóte aceste edițiuni succesive, errorile erau numeróse; figura părților de pământ și de apă, orthografia numelor de localități, transcrise în litere de formă gothică de cǒtre cǎllugêrul din Colmar în alu XIII° secolu, colorarea uniformă a stamperelor, tóte acesté lăsaú multu de doritú. Guvernul imperiale alu Franciei, aci ca și în privința colunnei lui Traianu, luă inițiativa unei noue reproductiuni stampate a tablei lui Peutinger. D^l Ernest Desjardins, carele a cǎllêtoritú la 1867 pe tóte malurile Dunării de josú și a scrisú asupra lor unú memoriu epigraficú, în care se coprinde și cea mai mare parte din inscripțiunile museului nostru de antichități, memoriu, care și acesta a fostú reprodușú, în traducțiune románescă, în *Archivul* părintelui Cipariu, d^l Desjardins a fostú însărcinatú cu noua publicare a chartei itinerarie din bibliotheca Curței de la Vienna. Opera sa, executată cu o exactitudine și cu unú luxú de erudițiune și de typărire, cari facú onóre și sciinței și artelor franceze, a ajunsú pênê acum la a 13ª fâșcióră din 20 câte aú să fiă. Facsimiliile multicolori ale tablei,

în numărul de XI segmente, sînt tóte în ființă. Multe greșeli ce se strecurase în edițiunile anteriori, aũ fostũ aci îndreptate. Ca sã semnalãmũ în trecũtũ numai una singurã, privitóre la țerra nóstrã, vomũ arãta cã gurile Dunãrei, *Hostia fluvii Danubii*, cari chĩar în edițiunea lui Mannert se vødũ reprezentate printr'o deltã cu patru brațe, sũnt restituite de pre originalũ, în numărũ de șese, de cõtre d^l E. Desjardins.

Acẽsta se vede pe chartã; dar commentariile editorelui n'ãũ coprinsũ ancõ porțiunea în care se aflã figuratã provincia Daciei.

Suntemũ în dreptũ a aștepta multe lumini asupra geografiei antice a țerei nóstre de la acelũ commentariũ, fãcutũ de unũ omũ, carele a cercetatũ monumentele și isvórele de informațiuni, chĩar la fața locurilor. Pẽnẽ atunci ansẽ, drépta nerãbdare a lunei culte de a vedẽ mai elucidatũ acestũ punctũ alũ sciinței anticare, a fãcutũ sã se propunã printre cestiunile congresului geograficũ ce se va ține în primãvãra viitóre la Paris (1875), o discusiune asupra numirilor geografice cari se vødũ scrise în ținutul Daciei pe tabella Peutingerianã, precum și în cele-l-alte documente geografice ale antichitãței. (1)

(1) Trebuiã sã constatãmũ cu pãrere de rẽũ cã concursul deschisũ în acẽstã privință de Societatea Academicã Romãnã, în sesiunea sa din 1874, nu a datũ unũ rezultatũ pe deplinũ satisfãcãtorũ; unũ singurũ concurentã a prezentatũ o lucrare asupra Da-

Ară fi de doriți, domnilor, ca scólele năstre superiori să fiă întemeiate pe așa base, în-cătă juni-mea studiósă de la Facultățile năstre de littere să simță dorința și puterea de a se încerca, dinsa mai ântău, la asemenea nobile și folositoare lupte.

Dumnezeu e bun! Elă vă va ajuta, mai allesă deca veți voi, domnilor, să vă ajutați și însi-vă, aplicându-vă la studie asidue și serióse.

Mă temă acum, domnilor, că din *pomelnicul* ce m'amă vedută nevoită a vă face astă-dă, vă va rămăné fórté puçină în memoriă; de aceia dați-mă voiă, mai nainte de a termina, ca să recapituléză óre-cum noțiunile despre desvoltarea sciinței archeologice în secolul ală xvi^{le}, adică în adevărata tă-riă a Rennascerei.

Amă vedută că într'insul sciința anticariă, mărginită pënë acum mai cu totul în hotarele Italiei, s'a revărsată cu puternice rađe preste Europa centrale, ba chiar a pėtrunsă pënë în extremitățile ei. În Germania, în Ollanda, în Francia, în Spania s'aă născută și aă lucrată anticari de frunte; amă puté să adăogimă și alte țėrri mai depărtate, ca Anglia, Scandinavia, Polonia, Ungaria și Ardélul, cari nici ele n'aă rămasă cu totul înstrăinate de la acéstă mișcare.

cilor, care nu coprindea nici ună faptă séu o apprețuire nouă. Să nu se descurageze ânsă junimea năstră, ci din contra să se siléscă a approfunda mai bine cestiunile de sciință, la cari corpul nostru academică o stimuléză neîncetată.

Maî ântêiu , în cercul antichităţilor ethice , subiectul preferitū în acestū periodū , a fostū , ca şi în celū precedente , totū antichitatea romană cu legile , cu statul , cu usurile ei ; italienii P. Manuciū , C. Sigoniū şi O. Panviniū , ollandezul Justus Lipsiū , francezul Grouchy , polonul Zamoisky , cospolitul Iosifū Scaliger şi mulţi alţii maî puçinū arătoşi aū tractatū asemené materii.

Ca archeologii ai părţei esthetice găsimū , osebitū de artiştii cari aū imitatū şi aū falsificatū une-orī cu succesū operele plastice ale antichităţei , pe anticarul italianū Fulviū Orsini , pe âmbii anticarii spanioli P. şi Alf. Chacon , pe numismaţii din Italia , Olanda şi Germania , Æneas Vico , Erizzi şi Goltzius ; pe epigrafistiū ollandezū Martinū Smetius , George Douza şi maî allesū Ianus Gruter ; pe geograful totū ollandezū Ortelius ; âncō odată pe eruditul chronologistū Scaliger , pe anticarul germanū Pentinger , şi âncō pe mulţi alţii , nenumiţi seū numai citaţi în modū accesoriū.

Tôte aceste nume sînt astădī rēsunnete secī , din cari vulgul nu sciă să distingă de-cătū unū tonū uniformū de pedantismū ; dar pentru omul carele se ocupă seriosū cu sciinţa archeologiei , ele aū tôte unū caracterū bine determinatū , o valóre pozitivă , pe care nu o pôte tăgădui orī ce omū luminatū . Despre acésta , nu cerū a vē da altă dovadă de-cătū appreţuirea unū bărbatū eminenté alū secolului no-

stru, carele, fiindu însuși unu mare innovatoru în sciința trecutulu, nu póte fi privitú ca unu sfiețú adulatorú alú erudițiunei anteriori lui; acesta e istoricul germanú Niebuhr, carele a rěsturnatú cu o perspicacitate genialé, tóte ideile stereotypate de secolú asupra istoriei Romanilor; íată cum se exprime dînsul în privința erudițiilor din alú xvr^{le} secolú :

«Ómení, cu capacități strălucite și cu cunnoscințele cele mai întinse, sciuré a se mărgini în limite ânguste; printr'înșii se întocmi din nenumérate aménunțimí rásipite, aceia ce litteratura păstrată pêné la noi din vechime nu presenta în coprinsul unei singure lucrări, adică cunnoscința antichităților romane. Ceia-ce dînșii aú făcutú în acestú sensú este ceva minunatú și aceia numai arú fi de ajunsú ca să le asigure o gloriá neperitóre.»

A OPTA LECȚIUNE

Juriconsulți anticari în secolul XVI — *Iacobu Cujas*. — *Hugo Grotius*. — *Guido Pancirolli*, commentatore al documentului „*Notitia Dignitatum*”. — Noțiuni asupra Notitiei. — Lucrările archeologice din periodul coprinsu între 1600 și 1750; multiplicitatea și varietatea lor. — Caracterizarea anticarilor din această epocă de *C. O. Müller*. — Antichitățile romane. — Anticarul *I. P. Bellori* și pictorul *P. S. Bartoli*; lucrările acestuia. — Nunțile Aldobrandine. — Momentul Nasonilor. — Mistreru din Calydonu. — Din Metamorfozele lui Ovidiu. — „*Codex Vaticanus*” alu lui Virgiliu. — Mortea Eurydicei din Georgice. — Scrofa cu purcei a lui Enea. — Simțimentu de demnitate în artele antice.

DOMNILOR,

Cu temerea de a prelungi peste măsură lecțiunea din rōndul trecutū, în care m'amū silitū să condensezū pre-cātu s'a pututu mai multe din numele de anticari meritoși, cari aū ilustratū secolul alu XVI^{le}, — și acēsta pōte amū făcut'o cam în paguba interesulu ce v'arū fi prezentatū subiectul, mai pre largū expusū, — cu temerea, dicū, de a vē obosi și mai multū atențiunea de cum amū făcutū, m'amū vēdutu nevoitu a nu da locul ce li

se cuvine, printre reînviătorii antichităţii, unor jurisconșulți vestiți, cari pe atunci au deșteptat în știința *Dreptului*, un nou și puternic avânt, și cu acest scop s'au aplicat la cercetarea raționată și critică a vechilor isvóre juridice, mai cu sémă a celor rēmase de la poporul roman.

Astfel dar, printre laborioșii și învățații inițiatori ai lumii moderne la viața publică și privată a trecutului, printre exploratorii monumentelor arhitectonice și epigrafice, ai operilor de glyptică și de numismatică, printre acei mulți anticari erudiți pe cari vi 'i am arătat dedată toți cu totul la scrupuloasă rēsfoire a vechielor documente scrise și la pacienta înregistrare a rēmășițelor antice, atingătoare mai cu osebite de starea socială și de cultura Romanilor, eă, cu drept sêu cu nedrept, am omis de a prenumera și pe bărbații eminenti, a căror fructuoasă activitate o pot reclama exclusiv legiștii în cercul științei lor și pe cari ei încă și pêne acum, îi privesc ca adevărații fundatori ai școlei moderne de jurisprudență.

Precum am spus de la începutul acestui curs, domnilor, studiul amănunțit al legislațiunilor romane, care studiul a devenit chiar basea învățământului nostru juridic, nu pôte face parte din materia archeologiei, de cât în mod accesoriu sêu mai bine dicându, prin trāsurile sale caracteristice și general; de aceia nu pot face mai mult de-

câtă să adaogă aci, ca o noțiune prin care se complinesce tabellul ce'mi amă propusă să vă presentă despre mișcarea archeologică a secolului ală XVI^{le}, că totă pe atuncă ună mare jurisconsultă franceză, vestitul Jacob Cujas, născută în Tulusa, pe la anul 1520, deveni arbitriul și oracolul specialității sale, mai cu sémă prin lunatele commentarie cu care elă elucidă vechile documente juridice ale antichității romane.

Cujas, pentru prima oră în secolă modernă, profesă sciința dreptulă cu aceiași autoritate pe care odinioră antichitatea o recunoscea ună Papiniană sēu ună Ulpiană și attrase după sine ună numără insemnată de scolară, pretutindenă unde 'și strămută cathedra, în Cahors, în Valence, în Paris, în Turină și în fine în Bourges, unde și muri la 1590.

Secolul următoră, celă căruia avemă a consacra atențiunea nōstră de acum înainte, avu ca urmașă ală lui Cujas, dar într'o sferă mai independentă de doctrinele scōleă, pe ună omă de ună spirită și mai novatoră în sciințele politice; acesta fu renumitul diplomată ollandeză Hugo Grotius sēu van Groot, carele cultivândă cu predilecțiune studiile clasice ale trecutulă, întemeiă totă de o-dată pe principie ecuitabilă și solide, pe regulă bine cumpanite, sciința cea nouă a dreptulă gintelor. Legată prin communitate de ideă cu marele pensionnară ală Ollandă Ionă Olden Barneveldt, appărătorul li-

bertăților patriei sale, Grotius fu persecutat de către violentele Stathuder Mauriciu de Nassaü și osândit de dinsul la închisore pe viață; dar scăpându prin devotamentul soției sale, care 'lă ascunse într'o ladă cu cărți, — vedeți, domnilor, la câte sânt bune cărțile! — elă trăi de atunci înainte mai multă în Francia, unde fu iubită și considerată de toți. Regina Svediei Christina îlă allese ca ambasadoră și reprezentante ală ei pe lângă Ludovică ală XIII^{le}. Retrăgându-se din acestă sarcină la 1645, când era în vârstă de 63 de anni, Hugo Grotius muri pe țermurile prusiane ale Balticeii, din urmele unei furtuni pe mare.

Fiindă-că ânsă ne amă abăttută ore-cum pe țărâmură megiașe cu archeologia, să ne grăbimă a ne înturna în sinul ei, adducându aminte totă din secolul ală XVI^{le}, despre jurisconsultul italiană Guido Pancirolli, renumită profesoră de dreptă la Padova și la Turină, carele pe noi ne atrage mai pușină prin doctele sale scrieri asupra legilor antice și moderne, de-cătă prin eruditele commentarie cu cari elă, chțar la finele secolului, înzestră și lămură ună prețiosă documentă ală antichităței.

Nu va fi, credă, o desplăcere pentru dvăstre, domnilor, ca în decursul acestei răpidă răsfoiri a annalelor archeologiei, să aflați prilejă de a face cunoscință cu câte se va puté mai multe din isvórele

de noțiunii archeologice și din monumentele cele mai reputate ale antichității.

Acelé vorū fi mai târziu prietenī vechī cari o sǎ vĕ netedescǎ și o sǎ vĕ uşureze callea, când vĕ veți întelni iarăși cu dinsele la locul propriū ce le este destinatū în expunerea systematicǎ a noțiunilor de archeologiǎ. Aşa dar nu mă veți ține de rău decǎ une-orī mă voiu abatte cu digresiuni, de la faptele istorice și biografice; câtū de cutezǎtore vi s'arū pǎre acele abatterī, fiți siguri cǎ voiu purta mereū grijǎ ca ele sǎ nu vĕ mǎne nici o datǎ pe țerrāmuri străine sciinței de care amū întreprinsū a ne ocupa.

Sǎ ne întorcemū dar numai de-cătū la commentariile lui Pancirolli asupra documentului anticū care se numesce *Notitia dignitatum et administrationum tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis*.

Titlul acestei opere spune pe deplinū ceia-ce ea este și ceia-ce coprinde. Guvernul Romanilor a ținutū pururē unū felū de cǎrțului, în forma lungǎrētǎ a unei cǎrǎmidī, care pentru aceia se și numeau *latercula*, și în cari se înscriau veniturile Statului, numĕrul armatelor, rōndul diregĕtorilor. Împĕratul Augustū și urmașiū lui aū avutū tablette specialī, cǎrora li se dicea *Commentarie ale Principelui*. Când ănsē, sub domniele lui Dioclețianū și apoi lui Constantinū celū mare, se dete imperiului o nouǎ orga-

nisațiune, mai în raportu cu întinderea lui colosală, toate acele însemnări se înscrise officialu în registre, sub felurite rubrice privitoare la administrațiunile civili și militare, la rânduie la casei și cancellariei împărătesci, la distribuirea armatelor și flotelor, la mecanismul perceperilor financiară, la fabricarea de monete, de arme și de alte munițiuni necesarii Statului.

Aceste registre formau neapăratu ca unu *Almanachu officiale alu Imperiulu*, care se preschimba de câte ori se simțea trebuință, seu prin dislocarea oștirilor, seu prin modificațiuni aduse în împărțirea provinciilor și în diregătorii.

Până la noi au rămasu manuscrite mai multu se u mai puțin complete, cari conțin, sub numirea citată de *Notitia dignitatum* etc., unu asemenea almanachu de pre la începutul secolulu alu v^{le}, adică de pre când imperiul abie se împărțise între ambi fi ai lui Theodosiu celu mare, Honoriu și Arcadiu. Repetitele manuscrite se află astăzi în bibliotecele din Roma, Paris, Vienna și Munciu; încă din anul 1529, unu învățatu anume Alciatus, publică *Notitia*, de pre unele manuscrite; dar șese-deci și patru ani în urmă, Guido Pancirolli dete o edițiune completă, căria voluminosele și eruditele sale note îi adaoase unu prețu considerabile. Aceste commentarie, de mai multe ori retypărite, au fostu în fine intrupate în edițiunea modernă a *No-*

titierei, publicată la Bonna, de d^{toarele} Eduardü Bœcking, în anii 1839 pêne la 1853.

Este de o neasemuită importanță pentru istoria și geografia timpilor respectivi, acea bogată intrunire de însemnări asupra organizațiunei Imperiului, în care figurează, pre lungă arătarea pe scurtă a autorității fiă-cărui dregătorü, și semnul emblematicü său distinctivü alü funcțiunei sale. Într'insa se vede cum pe atunci fiă-care din lotturile fiilor lui Theodosiü era împărțitü în câte trei mari *prefecturi* ale Pretoriului. La răsăritü, prefectura Orientelü, a Illyricului și a Cetăței Constantinopole; la appusü, a Italiei, a Galliilor și a Cetăței Roma. Fiă-care prefectură coprindea unü micü numărü de *diocese*, împărțite și acesté în *provincie*, în capul cărora se aflau dregători cu putere administrativă și judiciară, gradați de pre titlurile de *proconsuli*, *vicari* și *presidiü*. Unul din diocesele prefecturei Illyricului este încă numitü alü *Daciei*, și conținea cincei provincii, sub numirile de *Dacia mediterranea*, *Dacia ripense* său rinrenă, *Moesia prima*, *Dardania* și *Prevalitana*. Dar tôte acesté își aveau coprinsul lor pe malul dreptü alü Dunărei și abié decă printre dregătoriele militare găsimü puterea *magistrilor* de armate căllări și pedestre și a *ducilor* său *commandanților* de oștiri, întinsă asupra unor cetăți de pre malul stingü, care pe atunci se afla ocupatü de barbarii de seminția gothică. Astü-felü

bună-ură vedemū pe ilustrul bărbatū magistru alū armatelor din Thracia, *vir illustris magister militum per Thraciam*, avēndū sub dīnsul, în legiunea XXI^a, ostași *balistarii* (cum amū dīce astădī, artilieriști) din cetatea Dafne, clădită de Constantinū celū mare, pe țērmul românescū alū Dunărei; vedemū iar pe ducele Daciei ripense, țīindū cantonate în mai multe forturi de pe malul nostru, precum ~~||Drobeta séu||~~ Turnul Severinului (?), Zernes séu Cerneții și altele, pōlcuri de căllăreți, *cunei equitum*, și garnizōne de legionnari din a v^a legiune Macedonică și din a XIII^a Gemină, cari amēndouē aū lāsātū așa multe urme despre lunga lor staționare prin lunca oltenescă a Dunărei de josū.

Notitia dignitatum este fōrte interesantē și pré neapărată de consultatū întru cea ce privesce întinderea imperiului și împărțirea provinciilor; dar ea totū de odată ne dă și o nomenclatură curiōsă a sarcinilor celor înalte ale Curței împērătesci. Afămū într'insa cum erau compuse ministeriul și consiliul, cari înconjuraū pe capul Statului: în *Prepositul la Sacrul cubiculū* ni se pare a recunōsce unū felū de Mareșalū alū Palatului, decă nu cum-va va fi unū vātafū alū Saraifului, unū *Kîzlar-Aga* orientale; în *Magistrul officiilor*, vedemū pe ministrul de interne, șefū alū poliției și directore superioare alū fabricelor Statului; în *Questorul*, pe ministrul justiției, secretarū de Statū și oratorū im-

periale; în *Comitele Sacrelor largitii*, pe vistierul primitorū și distribuitorū darnicū alū banilor publice; în *Comitele affacerilor private*, pe ministrul intendente generale alū averilor împărătesci; în *Comitiī domesticilor căllări și pedestri*, pe comandantii gardei și ai statuluī-majorū imperiali; în *Magistrū Scriniōrum*, pe postelniciū cu însărcinări diplomatice, pe grămmăticū și pe condicariū, redactori și păstrători, în scriniū, de *memoriū*, de *epistole*, de *libelle* și de *scrisori grecesci*.

În deșertū ânsē căutămū în *Notitia demnităților*, pe aceia a ministruluī de instrucțiune publică. *Primiceriul Notarilor*, despre care se dice că *tratat etiam scholas*, nu avea autoritate de-cătū asupra corporațiunilor seū breslelor, cunnoscute în antichitate sub numirea de *Scholæ*. În vremile vechi, domnilor, învățătura nu a fostū nici o-dată redusă ca să dispute pentru sine unū colțișorū oficiale printre sarcinile Statuluī; ea, în timpū măreți de înflorire ai antichităței, a statū mai presusū de tôte, și când acéstă predomnire a ei ajunse a declina și a se stinge, desordinea, slăbiciunea și barbaria coprinserē totū imperiul și'lū pornirē spre ruinare.

În urma celor ce vē spuseū despre unū jurisconsultū anticari ce s'aū distinsū în alū xvi^{le} secolū și aū addusū unū notabile contingente la desvoltarea cunnoscințelor archeologice, și anume despre francezul Jacobū Cujas și despre italianul

Guido Pancirolli, cötre cari amü adausü chïar, din secolul următorü, pe ollandezul Hugo Grotius, më simțü, domnilor, mai împăcatü cu idea de a măr-gini întru cele spuse pêne acum, noțiunile asupra epocei curatü disă a Rennascereï, asupra aceluï pe-riodü în care archeologia a jucatü unü rolü de că-petenia. Më bucurü mai allesü că, pe lüngă men-ționnarea tabellei itinerariï a lui Peutinger, despre care v'amü vorbitü pe scurtü în lecțiunea trecută, amü pututü astăđi să vë semnalezü, în *Notitia dignitatum*, unü altü documentü vechïu de o egalë importanță pentru cunnóscerea imperiului romanü, la unü momentü când puterea lui scia âncö să țină peptü fačă cu barbaria ce a cotropitü Europa în secolii următorï.

Aceste duoë isvóre de noțiuni archeologice, cari ambele s'aü întorsü mai ântëiu la lumina publici-tăței în a xvi^a sutime dupë Christos, aü neasemui-tul meritü de a ne lămuri, ele singure, multe puncturi attingetóre de istoria antică a patriei nó-stre, pe cari nu le aflămü aiuré, și pentru aceia chïar, trebuiă să recunnóscemü într'insele o valóre capitalë, întru ceia ce privesce investigațiunile de archeologia naționalë.

Nu mai pučînü importanți, în acelașü cercü, sânt faptele ce ni se presentă pe documentul pla-sticü alü columnei Traïane din Roma și astü-felü, în trei opere de natură fórte variată, pe cari ânsë

numai archeologia are sarcina a le explica, într'un catalog scris de dregătorii, precum e *Notitia dignitatum*, într'o chartă figurată de drumuri cum e *Tabella Peutingeriana*, și într'un cap-d'operă de artă sculpturală cum este spirala de baso-relievuri a *Columnei lui Traian*, aflăm cele trei mai complete și mai de frunte documente ale trecutului țării noastre, scóse câte și trele pentru prima óră la ivelă, prin lucrări din alú xvi^{le} secolú.

Décă celú puçinú prin acestú ultimú faptú, amú reușitú a vé da o ideă lámurită despre reala însemnătate a erudițiunei din acelu secolú, căria i se aruncă așa desú imputarea de pedantismú, decă, de pre câte spuseú, amú pututú să restituú ómenilor de meritú din acelu timpú partea de recunoscință ce li se cuvine de la noi toți, atunci m'așú crede în dreptú a purcede înainte cu cercetările nóstre asupra istoriei archeologice, avéndú credința că n'amú făcutú nedreptate anticarilor Renascerei și n'amú datú numai asupra-le, o pré stérpă și pré pripită enumerare de nume proprii și de titluri de cărți ale lor.

Ajungéndú la timpii cari urméză imediatú după aceștia, adică la spaçiu de unú secolú și jumătate, — de pe la anul 1600 péné pe la 1750, — prin care 'mí amú propusú a închiăia periodul alú duoilé din istoria archeologiei; ajungéndú, ñicú, la acea epocă în care, sub domnirea falnică a primilor

Burboni pe tronul Franciei, Europa a simțit influența atât politică cât și literară a acelei puteri, vă mărturisesc, domnilor, că cu pericolul de a prelungi mai mult de-cât aveam de gând, seria acestor studii preliminare, voi insista a vă da în fiș-care lecțiune, nu mai multe nume proprii de-cât fapte de interes anticariu.

Astă-fel cred că ori care din anticarii de frunte, pe cari îi voi cita, va rămâne întipărit în memoria d^{vostre} cu o anumită creștătură, adâncă săpată pe răbojul arheologiei.

Am socotit de cuviință, domnilor, a cercui într'un spațiu de una sută cincăzeci de ani cercetările prin cari voiesc a completa periodul ce, de la început, l'am numit ală Rennascerei, și acăsta am făcut'o pentru cuvântul că în acest răstimp, lucrările arheologice, de și îndreptate în direcțiunea mai multiplă de-cât în cei trei secolii precedenți, nu schimbă însă caracterul lor general, în decursul întreg al acestor 150 de ani, pe când din contra, a doua jumătate a secolului ală xviii^{le} este semnalată prin evenimente capitale, cari prefac cu totul știința arheologiei. Acolo dar, de odată cu descoperirea ruinelor Herculanului și ale Pompeii, cu descoperirea de numeroase vase zugrăvite în necropolele Etruriei, ale Latiumului și ale Campaniei, cu transferrerea în Europa occidentală a unor însemnate capete d'operă de artă ellenă încă ră-

mase în Oriente, în fine de odată cu publicarea scrierilor archeologice ale ilustrului Winckelmann, vomă recunnósce unŭ spiritŭ noŭ, o puternică afirmațiune a periodului modernŭ.

Acum ânsă, pênă să ajungemŭ acolo, voŭ să vă notezŭ faptele de importanță, cari s'aŭ petrecutŭ în istoria archeologiei, de la începutul secolului XVIIIe pênă la mijlocul secolului alŭ XVIII¹⁶. Ele, precum amŭ mai spusŭ, sŭnt de natură multŭ mai variată de-câtŭ acele pre cari amŭ avutŭ a le în registra pênă acum.

Anticarii din sutimile a XIV^a, a XV^a și a XVI^a, n'a-veaŭ altă grijă de-câtŭ a descoperi, a admira și apoi a lămuri antichitățile poporului Romanŭ; cei cari le urmară, fôră de a părăsi acéstă grijă, căria ei deteră o tendință și mai minuțiosă, și mai scrupulósă, și mai îndreptată spre amănunțimi ale traŭlului și ale artelor la Romani, aceia, đicŭ, își întinseră vederile și asupra mai multor alte cercuri de activitate archeologică. Observămŭ într'adevărŭ la dînși o multiplicitate de cercetări, în dominiuri mai cu totul necunnoscute séŭ desprețuite de predecesorii lor. Astŭ-felŭ, spre exemplu, antichitățile El-ladei începŭ a se studia cu atențiune, atâtŭ de cōtre erudiți lucrândŭ în liniștea cabinetului cu ajutorul cărților trecutului, câtŭ și de cōtre căllători cu curiositate și cu cunnoscințe archeologice; numismatica atunci devine o specialitate care se în-

tinde cu pași răpiți și mai bine întemeiați, preste cea mai mare parte a dominiului culturilor ellenă și romană; pe de altă parte instituțiunile și monumentele popoarelor orientale deșteptă atențiunea unor omeni cari, cu multă neîndemânare în adevăr, se cercă a dibui câte ceva în acel chaos întunecos al străvechilor civilizațiuni.

Dar, precum faptele anteriori clădirei Romei și a Athenei, asemené și acelé cari au caracterisat anevoioasa și multă persecutata întemeiere a credințelor creștine, au fost în această epocă un subiect bogat și preferit de studiu anticari. Ele s'au repurtat încă și asupra unor fapte mai noue de-cât antichitatea catacumbelor creștine, și, prin știința diplomatică, s'au întins asupra documentelor secolului de mijloc.

Iată, dar, domnilor, o mulțime de specialități diferite : antichități *romane*, moștenire a epocii anteriori, cari și ele luare dezvoltare de pre o direcțiune specială; antichități *ellene*; studiu lărgit al *monetelor* antice; monumente și datine ale *Orientului*; rămășițe ale *creștinismului* primitiv; diplome ale *mediului-evu*; toate aceste fure studiate în concurență d'a lungul epocii în care avem a intra; și pe lângă aceste toate, se mai adaogem, tot în timpul de care vorbim, o minunată tendință de a collectiona, de a aduna, de a intrupa în opere collective, în *Thesaur*e și *Corpur*i, cum s'au numit

âncă de pre atunci, cărțile în cari, sub formă de dicționarul său de bogate cullegeri de tractate diverse, se retypărea, în extenso său în desvolate extracte, totu ce se ȳsese pêne atunci asupra tutulor ramurelor archeologiei.

Mă voiŭ sili, domnilor, a vă adduce succesivŭ la cunnoscință cele mai principalŭ lucrări ce s'aŭ făcutŭ în fiă-care din aceste specialități, urmându pentru tôte d'a rōndul, șirul chronologicŭ alŭ publicațiunilor și alŭ descoperirilor, prin cari s'a ilustratŭ fiă-care din ele.

Vomŭ da precădere antichităților romane, cu atâtŭ mai multŭ că, tractându mai ântēiu despre ele, nu facemŭ alta de-cătŭ a continua expunerea materiei cu care amŭ avutŭ mai exclusivŭ a ne ocupa pêne acum; dar, împreună cu eminentele archeologŭ germanŭ Otfried Müller, care dă timpulŭ coprinsŭ între anni 1600 și 1750, numirea de *periodŭ alŭ anticarilor*, vomŭ recunnósce că «anticarul, «carele de la începutŭ era mai multŭ întrebuintatŭ «ca unŭ nomenclatore alŭ statuelor ce staŭ așe- «date prin palate, dobēndi puținŭ câte puținŭ o «mai mare însemnătate, fōră ca în vremea acēsta, «cei mai de frunte cunnoscători ai antichității să «pōrte mare grijă despre artē în sineși. Silințele «făcute spre a elucida obiectele de artē, de-și nu «sânt fōră de meritŭ, aŭ totuși în genere o ten- «dență pré multŭ îndreptată cōtre înfăcișarea exte-

«rióre și cõtre amênunțimî meschine, iar ne fiindũ
 «intemeiate pe nici o cunnoscințã exactã despre
 «vięta ellenã, ele sũnt tõte pornite pe o calle er-
 «ronatã. În acestã epocã se manifestã și preocupa-
 «rea de a se da publicitãței cu o îngrijire din ce
 «în ce mai mare, colecțiunile de antichitãți pla-
 «stice cari pênã atunci fusese fõrte rëu interpre-
 «tate.» (1)

Acestã caracterizare a epocii de care vorbimũ, tradusã de pre *Manualul de Archeologiã a Artei*, alũ lui Otfried Mũller, ne dã prilejũ de a intra îndatã în materiã, prin applicarea celor ȃise, la operele pictorului și gravorului Pietro-Sante Bartoli, ale cãruĩ stampe aũ appãrutũ mai adesẽ însoțite cu texturi explicative, redactate de anticarul italianũ J. P. Bellori. Âmbele aceste nume vë sũnt cunnoscute, domnilor, din lecțiunea precedentẽ, în care amũ fãcutũ mențiune despre cartea asupra *Columnei lui Traianũ*, pe care aũ typãrit'o, în Roma la anul 1672, acești douĩ bãrbați, pe timpul când se scoteã typare de gypsũ de pre columnã pentru regele Franciei Ludovicũ alũ xiv^{le}. Cartea lor e chiar dedicatã acestuĩ rege.

Contemporani și ajutãndu-se fiã-care prin artea sa la lucrãri commune, anticarul romanũ Bellori era nãscutũ la 1615 și servi ca bibliothecarũ alũ reginei Christina de Svedia, în timpul lungei petre-

(1) *K. Ot Mũller, Handbuch der Archæologie der Kunst, § 37.*

ceri a acestei renumite femei în Roma; iar gravorul Pietro-Sante Bartoli, scolaru și amicū alū marelui pictorū francezū Nicolas Poussin, era născutū în Perugia la 1635. Acesta muri la 1700; cel-l-altū, cu patru anni mai înainte.

Meritele lui Bellori sânt fără înduoielă de ordine cam secundarē; ele nici o dată nu s'aū întinsū mai departe de-cât la scurte notiții descriptive. Vomū avē mai târziu ocasiune a vedē cum le înjosesce, mai multū pōte chiar de-câtū se cade, unū mare anticarū italianū din acelașū timpū, reverendul Rafaelū Fabretti, despre care m'amū legatū de-unăđi a vē vorbi mai pre largū.

Câtū despre dalta artistului Bartoli, séū cum așū đice mai bine instrumentului ascuțitū de gravorū, pe care francezii ilū numescū *burin*? despre *celul* lui, (terta-ți'mi, rogu-vē, domnilor, unū actū de apostasiă filologică, decă eū însumi viu a împrumuta, din Dictionnariul nostru academicū, acestū neologismū, spre a denumi cu dînsul acelū «instrumentu de taiare, sapare, sculptare, asiă nu-«mit'a *dalta*, vorbindu mai vertosu de instrumentulu «*celatoriloru* sau sculptoriloru addevaratu artisti,») — așa dar, câtū despre *celul* lui Bartoli, putemū în deplină consciință să ne alunecămū a'ī applica chiar și exemplul citatū în đisul Dicționarū, — e greū omului pēnē ce apucă o dată de păcătuesce! — «d'in *celulu* acestui artefice au essitu multe si

«formose celature.» Vedeți pentru conformitate la pagina 574 a Proiectului de Dictionariu ală Societății Academice.

Otfried Müller nu pare a fi pe deplin multumit de *aqua-forte*le său gravurile cu apă-tare ale lui Bartoli; ele negreșit au un caracter de corecțiune mult mai mare decât tot ce s'a lucrat pînă atunci ca decopiere a operelor de artă antică; ele învederat fac epocă în artele desemnului și a gravurii de pre antică, dar în ele se învederază o tendență de a amplifica trăsurile daltei său ale pannelului antic, de a da picturilor un relief mai plastic, iar sculpturilor o musculatură mai pronunțată, cari erau și una și alta, însușiri ale artei din timpul *Rennascerei*.

Cu asemenea calități și cu asemenea defecte, Pietro-Sante Bartoli; scose la lumină cărți numeroase cu gravuri și *aqua-forte*, de pre tot felul de monumente antice aflate în Roma: morminte și mausolee romane și etrusce (1697), arcuri de triumf (1690), colonne comemorative, adică a lui Traian și a lui Antonin, baso-relievuri și alte rămășițe ale vechei sculpturi romane, demne de a fi admirate (1693), candelere și lucerne sepulcrale (1691), petre gravate din muzeul nobilei familii Odescalchi (1751), picturi murale de prin morminte (1680), băi publice și alte clădiri vechi; în fine și ilustrații din manuscripte de autori antică. El, pre

lângă altele, formă și unu album cu asemené picturi, decopiate în colorî, carele, trecëndu prin posesiunea renumitului archeologu francezû comitele de Caylus din secolul trecutû, rămase la Bibliotheca centrală din Paris. Publicarea acestuî album în stampe colorate, făcută în Paris la 1757, este o carte de unû prețû foarte înălțatû.

Dintre picturele antice reproduse de Bartoli voîu allege, domnilor, câte-va subiecte spre a vë da o idee despre importanța archeologică a obiectelor de artă, pe cari le a ilustratû și le a vulgarisatû acestû meritosû pictorû și gravorû.

În albumul sêu intitulatû : *Admiranda romanarum antiquitatum ac veteris sculpturæ vestigia*, vedemû reprodusă cea mai vestită din tôte picturele antichităței descoperite pênă astăzi; ea s'a găsitû, la anul 1606, pe păretele unei antice case ruinate de pre muntele Escuilinû, în préjma arculuî de triumfû alû lui Gallianû; luerată a fresco pe tencuiala ziduluî, cardinalul Cintio Aldobrandini puse să desprindă cu ferestreul tencuiala de pre zidû și transportă tabellul, fôră de a 'lû strica, la villa sa de pre Quirinal, unde elû stătu pênă la anul 1818, când papa Piu VII^{le} o cumpără cu 10,000 de scuđi și o mută în Vaticanû, rămăindu'î ânsă numele, cunoscutû de toți archeologii și artiștii, *Nuntile Aldobrandine*.

În adevêrû, subiectul representă, în desfășurarea

lui longitudinală, scene intime ale unui măritişu anticu, și fiă-care amēnuntū dintr'insul se pōte explica și commenta prin citațiuni din autorii clasici greci și latini. De-și cele dece personagie, fōrte variatū grupate în tabellū, se află tōte pe primul planū, pāretele cu duoi stōlpī sēū pilastrii care compune fundul, pare a desemna perspectiva a trei camere osebite; în centru este scena principalē occupatā de eroii miecei drame familiarī; în drēpta și în stīnga, câte unū episodū accesoriū. Patul de nuntā, cu picīorele de fildeșū, cu bogatul [lui așternutū,

«O cubile, quot omnibus
Candido pede lectulis!...»

patul stā la mijlocū. Mirēsa, cu capul plecatū, cu fruntea gēnditōre, cu fața întristatā, îngānnatā pōte între temere și dorințe,

«Conjugis cupidam novi,
Mentem amore revinciens»,

infășuratā și împodobitā în largi veșminte albe, șēde pe dīnsul, și alături cu ea, o mângāiā și o descāntā cu blānde cuvinte, nunna sēū călțunārēsa cea multū ispititā; întocmai de pre cum ȳice și Catullū, poetul deja citatū, în frumosul epithalamū alū Juliei și alū lui Malliū : (1)

(1) *Catulli Juliae et Mallii Epithalamium.*

«Vos bonæ senibus viris
Cognitæ bene fœminæ,
Collocate puellulam.»

«Voï, vrednicelor mătușe, cari de multă v'ați dată
cu tôte casnicele virtuți, așterneți voi copillitei.»

În fața patului, grațiosă rezimată pe un trunchiu
de columnă și vîrsîndu balsamă dintr'un tainic
urcioraș, stă o altă mîndră femeie; unii cred
că aceia este chiar Vinerea, gingașa și divină mu-
mă a geniului iubirei, carele duce pe tînăra femeie
la soțul ei,

«Qui rapis teneram ad virum
Virginem,» —

deia amorosă ce alergă veselă la nuntă, cu căl-
tuni de aur în albele'i picior

«Lætus huc;
Huc veni, niveo gerens
Luteum pede soccum.»

Dar pe o tréptă înălțată, în dosul patului, șede
coprinsă de o învederată nerăbdare, mirele încunun-
nată cu viță, rezimată pe palma sa stîngă și țin-
du-și genunchiul cu cea dréptă.

«Uită-te colo, — va fi șoptindă miresei înduplecătorea

matronă, — uită-te colo cu ce nerăbdare te aşteptă soţul
teu, rezimată pe patul de purpură.»

«Adspice intus ut accubans
Vir tuus tyrio in toro,
Totus immineat tibi.»

În tindă, adică în porţiunea tabellului din stînga
privitorului, o altă matrónă îmbrobodită, pôte chiar
preotésa seú soşia Flaminului care la Romani pre-
sida la cununnii, încercă cu mâna stîngă apa din-
tr'ună vasă şi ţine în cea-l-altă, o apărătoare; doue
figuri, o servitoare şi ună copillă, pară a o ajuta
la pregătirile de scăldare; iar pe partea oppusă a-
dică dincolo de colţul unde aşteptă nerăbdătorii
mirele, trei alte femei, frumosă drapate în lungi
veşminte, încununute cu podóbe variate, staă în
jurul unui bogatú tripodú,

«Tripodumque Ministri»,

cum dice poetul Statiú; (1) una vérsă pe dinsul
dintr'o pateră seú strachină, profumurile sacrificiu-
lui; alta, întórsă cu spatele, se încovóia mlădiosă
spre a attinge córdele unei lyre,

«cat euthea vittis
Atque heredis redimita cohors, ut pollet ovantis
Quisque Lyra;»

(1) *Statii Silvar* lib. I, carm. II. Epithalamion Stellæ et Viol-
lantillæ.

cea d'a treia cântă pôte din gură strofele veselului hymeneu, cari se stingü treptatü ca și versurile poetului Catullü :

«Claudite ostia, virgines :
Lusimus satis. At boni
Conjuges, bene vivite, et
Munere assiduo valentem
Exercete juventam.
Io, Hymen Hymenæe, io,
Io, Hymen Hymenæe!»

«Inchideți ușile, fecióre ; destulü amü cântatü. Iar voi, soçi bunî, trăiți bine și, în plăceri înmulțite, petreceți iușile vöstre tinereți!»

Despre tabellul Nunșilor Aldobrandine aü scrisü förte mulți archeologi, seü spre a'i aräta cualitățile esthetice, seü spre a descrie procederile tehnice conformü cărorä aü fostü zugrăvitü, seü în fine spre a'i da o exegesă sciintifică.

Celebrul Winckelmann a cređutü că elü representă măritișul mythologicü alü regelü thesaliotü Peleü cu deita marină Thetis, muma lui Achillü ; Böttiger, unü altü anticarü și mythologü vestitü, a cređutü că mai bine s'arü potrivi subiectul cu nunșile deului Bacchus și ale Ariadnei, venerați de Romani sub numirile de Liber și Libera ; alțiü aü đisü că e representarea cununniilor lui Paris cu Elena ; în fine, admițendu-se de toți că pictura

acésta, care póte că este și ea o reproducere de pre unū capū-d'operă alū artei grecesci, — și nu s'aū făcutū uitate dișele lui Pliniū bătrânul (lib. xxxv, 36, 16) despre unū pictorū grecū Echionū din a cvii^a olympiadă, care zugrăvise o mirésă minunată prin rușinarea ei, *nova nupta verecundia notabilis*, — admitēndu-se, dicū, că tabellul murale de pre Escuilinū a fostū o lucrare făcută în Roma, nu mai târđiū de-cătū în timpul lui Augustū, unī aū cređutū că ea infăcișeză o simplē scenă de moravuri localī, cu cari staū fórtē de aprópe în legătură epithalamele lui Malliū și Iuliei de Catullū și acela alū lui Stella și Violantillei de Stațiū, din cari 'mī amū permisū a extrage mai multe poetice explicațiunī ale scenei zugrăvite.

Meritele picturei aū fostū tare discutate. Unī s'aū entusiasmātū peste mēsură de perfecțiunile acestui tabellū și l'aū pusū alăturī cu capetele de operă ale artei moderne; comitele Caylus a spusū că, decă nu arū fi lucru sigurū că Rafaelū n'a vėđutū nici odată Nunțile Aldobrandine, s'arū fi cređutū că elū le a luatū de modelū pentru picturele sale *a fresco*. În ori ce casū, fiă séu nu lipsită de mișcare, de cunnoscința regulelor perspectivei, de artē în gruparea persónnelor, de exactitudine în amēnunțele anatomice, de expresiune potrivită în fisionomiī, pictura despre care atátē s'aū scrisū și s'aū vorbitū, este o operă care dă o ideă cătū se

póte de avantajóasă despre armonia linielor și a colorilor în artea antică; în ea domnesce acelú farmecú de cumpétare, acelú instinctú alú perfecțiunei esthetice, semne distinctive și nediscutabilí ale operilor artistice din antichitate.

De óre-ce vorbirémú de picturele antice, să mai allegemú și altele, totú din publicațiunile lui Bartoli. Pictura este una din artele vechimei care, de-și ajunsese, în Grecia și Italia, la unú înaltú gradú de perfecțiune, ni s'a păstratú ánsé noé, nu prin capetele ei de operă, perite cu totul, ci numai prin lucrări, de ordinú celú multú secundariú; și cu tóte acesté, mai tóte acele rare și imperfecte rămáșițe învederéză acea correctă sobrietate de linie, acea minunată armoniá de colorí, acea graćiá seniná, ce pururé caracteriséză artea antică.

O sallă funerariá întrégă, zugrăvitá preste totú, dete subiectú lui Bartoli de a typári opera sa intitulată *Le pitture del sepolcro de' Nasoni*, la care Bellori făcu, de pre obiceiú, unú textú explicativú. În acelú morméntú, aflatú în anul 1674 la óre-care depártare spre nord de Roma, de cótre lucrătorii cari curățau callea Flaminia, se găsi pe josú o pétrá purtándú o inscripțiune, care aráta că Quintus Nasonius Ambrosius cládise acéstă sallă pentru sine și pentru liberațiú și liberatele sale, pentru Nasonia Urbica soćia sa, pentru conliberațiú ei și pentru urmașiú lor.

Iată, de pre Bellori, chiar și textul inscripțiunei :

D. M.

Q. NASONIUS AMBRO
SIUS SIBI ET SUIS FECIT LI
BERTIS LIBERTABUSQUE
NASONIAE URBICAE
CONJUGI SVAE ET COL
LIBERTIS SUIS ET
POSTERISQUE EORUM.

Se știă că familiile romane își făceau morminte collective numite *Columbarii*, (côci păreții le erau dispuși pentru ôllele cinerarii, ca cuiburile de porumbi), în cari se depuneaă rămășițele membrilor familiei și ale sclavilor ce se înălțase pênă la ună gradă de înrudire cu patronii lor, prin liberarea din robia seă *libertarea*, din care apoi limba nôtră a formată cuvântul, așa usitată la noi, de *șertare*.

Dar să lăsămă cui se cuvine asemené exercitațiunii etymologice și să ne întorcemă la mormântul Nasonilor. Bellori, asemuindă numele din inscripțiune cu ală poetului Ovidiū, recunoscă pe cei din epitafiū ca urmași de ai lui, din timpul Antoninilor, iar într'una din picturile boltei, vëdu chiar pe cântărețul Ponticelor, declamândă versuri lui Mercuriū, pe când o musă îi însoțesce glasul cu lyra.

Nimicū nu este mai puçină sigurū de-cătū acestă atribuire a citatei picturī la nenorocitul poetū, carele a muritū exilatū pe țermurile sëlbatice ale

Mărei Negre, fără ca mâna'i, dibace pe strunele lyrei latine, să se fi putut vre o dată deprinde a încorda arcul sarmatică :

«Moris an oblitus patrii, contendere discam
Sarmaticos arcus, et trahar arte loci?» (1)

Astăzi, domnilor, nu mai posedem picturile din mormântul Nasonilor de-câtă numai în gravurile lui Bartoli; timpul a distrus originalele; dar în reproducțiunile artistului din ală XVII^{le} secolă vedem încă cu mare plăcere reprezentarea acelor felurite scene din lumea infernală seă din viața usuală antică, deși și eroi, figure allegorice și chipuri omenesci.

Dintre scenele mythologice, vă voi semnala ca pe cea mai grațiosă și mai caracteristică pentru arta antică, aceia în care se vede Pegază, fugarul aripat ală lui Apollonă, îngrijită și adăpată pe malul unei ape cu stufă, de trei nimfe marine seă póte de trei din acele deite ușore la picioră, *μαλακαῖποδες*, în cari Grecii personificaă Orele, în veci înfloritore, *αιθαλέαι*.

Dar din cercul usurilor omenesci cele mai curioase ale antichității, vă voi atrage luarea aminte asupra celor patru scene de vânătoare pe cari, avândă ocasiune a le descrie nu de multă, într'o

(1) *Ovidii Nasonis Ponticar. I. 5. v. 49.*

cărtică, (1) unde archeologia s'a camă fostă vîrîtă fîră scirea lui Dumneđeū, îmi veți permite a le rememora aci, ca la unŭ locŭ unde ele ne vorŭ procura o nimerită occasiune de a prețui frumosul talentŭ alŭ lui Bartoli, pusŭ la serviciul unor interesanți subiecte de artă antică:

«Acele patru picturi de vîntătoare ocupaŭ fiăcăre câte unŭ compartimentŭ pătratŭ pe tavanul boltei de pre via Flaminia, și correspundeaŭ cu câte o grupă de două figure allegorice, symbolisândŭ cele patru timpuri ale annului. Cu primă-véra se îmbina vîntătoarea de cerbî; cu véra cea de lei; cu tómnă cea de panthere, și în fine compartimentul iernei era ocupatŭ de o vîntătoare de mistreți. Acestŭ alŭ patrule compartimentŭ s'a dirămatŭ ânsă îndată după deschiderea boltei și desemnul publicatŭ de Beliori este dintr'o altă descoperire făcută la 1672, în grădinele Sertoriane din Roma, sub muntele Celius.

«Cele două d'ântéiu, adică vîntătoarea de cerbî și de lei, se petrecŭ în păduri îngrădite cu zăbrele. Unŭ căne gonesce unŭ cerbŭ și o ciută, urmăriți de unŭ vîntătorŭ pe josŭ, carele opresce de sgarda numită *copula*, pe unŭ alŭ douăle copoŭ. Altŭ vîntătorŭ cu sulița pândesce animalele la marginea țareculŭ.

(1) În volumul intitulatŭ *Ψευδο-κυνηγετικός*. Bucuresci 1874.

«Vânătorii de lei sînt mai numeroși; ei aŭ toți paveze mari rotunde, din dosul cărora se ascundă, lipiți unii de alții. Una din fére se răpede înterritată asupra acelor miscători păreți de metallă; dar cea-l-altă a isbutitŭ a doborî josŭ pe unŭ vînătorŭ și'lŭ strivesce sub propriul lui scutŭ, pe care ea calcă cu o ferósă mëndriă.

«Totŭ cu paveze și cu țepóie, *venabula*, sînt inarmați și vînătorii de panthere, cari închidŭ și rostogolescŭ pe animalŭ într'unŭ cercŭ de scuturi late și solide; dar ei și mai multŭ se bizuiă, spre a prinde și a uccide féra, pe o cursă în formă de ladă pătrată, în fundul căria aŭ pusŭ o oglindă. Panthera turbată de mânia, își zăresce de o dată chipul rësfrântŭ pe fața lucíosă a sticlei; ea stă și se miră, și de pre cum ȓice poetul Claudianŭ (1)

«fremít illa marito

Mobilior Zephyro, totamque virentibus iram

Dispergit maculis, jamjamque hausura profundo

Ore virum, vitreae tardatur imagine formæ.»

«Alŭ patrulé tabellŭ anticŭ, celŭ din grădinele Sertoriane, representă vînătórea de mistreți. Unŭ vierŭ uriașŭ fuge urmăritŭ de unŭ căllărețŭ cu

(1) *Claudiani de raptu Proserpinæ*, III, v. 265 : «Ea tresare de câtŭ soțul ei zefyrul mai răpide; mânia ei, pe tóte strălucítóarele ei pete se rësfră și, gata a înghiți în adúnca ei gură, pe vînătorŭ, ea se opresce dinainté chipului ei, rësfrântŭ în oglindă.»

duoë lungi sulițe, *contus*, în mâni, de alți patru vânători cu țepoie și cu săgeți, de câni, unul liber și altul opritu de sgardă; în fața vânatului se presentă duoi junī, unul cu arcu încordatū, cel-l-altū cu sulița îndreptată spre fēră. Toți alérgă, toți strigă, toți sūnt coprinși de cea mai ferósă turbare. De nu s'arū deosebi, pe sub acéstă mișcare, sobrietatea de linie a artelor antice și órecari imperfecțiunii de forme, cari denotă o epocă de scădere, s'arū puté crede că acestū episodū a fostū schițatū de pannelul energicū alū lui Rubens séu alū tovaroșului său, olandezul Snyders, vestitul pictorū de vânători.

«Tóte calitățile acestei picturī și póte chīar mai multă mișcare, mai multū focū și în orī-ce casū mai multă corecțiune, se găsescū într'unū basorelievū anticū din museul Capitolinū din Roma (salla împéraților), care și acela a fostū desemnatū de Bartoli, în publicațiunea sa despre anaglyfele romane demne de admiratū.

«Și pe dīnsul se vede unū vīerū uriașū împresuratū și atacatū, într'o pădure, de șése vânători și de trei câni. Duoī junī, din care unul cu coifū impennatū, își înfigū lāncile în șélele lui; unū căllărețū, cu forme femeiesci, ilū isbesce și elū cu sulița; altū vânătorū a căđutū sub dobitocū, oprindū de sgardă unū copoīu; ceī-l-altī duoī câni, din cari unul e molosū, saltă ca să'lū appuce de

ritū. Dar la spatele fērei, o jună femeică, cu scurtă tunică falfăindă, s'a opritū spre a'ī rāpedi cu arcul o săgēttă în cōmă; iar în façă'ī, unū bărbatū mai în vērstă ridică baltagul ca să'lū lovēscă în creștetū.»

Așa se presentă scena de vênătōre viă și înfocată, pre acea vestită anaglyfă, căria cu dreptul i s'a datū numele de «Mistrețul din Calydonū».

Pare-că artea sculpturală a încremenitū aci — ca să dīcū așa — unul din momentele cele mai dramatice ale frumosului episodū, în care Ovidiū povestesc, în *Metamorfosele sale*, ⁽¹⁾ vênătōrea grōznicēi fēre mistrețe, pé care vindicativa Diană o trāmise în Calydonū ca să pedepsēscă uitarea nesocotitului părinte alū eroului Meleagru. Cu versurile poetului vomū întocmi, unū commentariū completū alū operei artistului, o luptă de întrecere, în care numai absența aceștia de aci, va da lyrei precădere asupra daltei.

Și'n adevērū, iată, dreptū locū de petrecere alū scenei, acelu plaū de codru neattinsū de omū și de secure, în care s'aū adunatū eroiī Elladei, chiămați la vênătōre de mēndrul Meleagru, în care ei 'și aū întinsū lașuri, aū și împărechiatū în sgarde câniī, și luându-se de pre urmele fērei, o adulemecă, doritorī a înfrunța primejdia :

(1) *Ovidii Nasonis Metamorphos. VIII, 4.*

«Silva frequens trahibus, quam nulla ceciderat ætas,
 Incipit a plano, devexaque prospicit arva :
 Quo postquam venere viri, pars retia tendunt,
 Vincula pars adimunt canibus, pars pressa sequuntur
 Signa pedum, cupiuntque suum reperire periculum.»

Mistrețul s'a răpedițu, a spartu hațta cãnilor, a rãsturnatũ pe cei mai dẽrji și a rãsipitũ cu colții, în laturĩ, turma lãtrãtorilor :

«Ille ruit, spargitque canes, ut quisque ruenti
 Obstat, et obliquo latrantes dissipat ictu.»

Junii viteji s'aținũ ânse dupẽ dînsul și fiã-care catã a'lũ isbi ; dar Diana, deița viclãnã, tutulor pe rîndũ le înfrãnge sulite și darde. În zadarũ Echionũ și Jasonũ, în zadarũ Mopsu și Enesimũ, în zadarũ Nestorũ și Telamonũ se 'ncercã a'lũ lovi ; acesta chĩar cade josũ, împedecãndu-se de tulpina unũ copacũ.

Atuncĩ se aratã Atalanta, podõba Tegeeĩ și a pãdurilor Lyceene, cu veșmẽntul apucatũ numai susũ intr'o copcã lucitõre, cu pẽrul adunatũ sub unũ simplu nodũ, cu tolba de fildeșũ a sãgeților, atẽrnatã și rãsunãndũ pe umẽrul stîngũ, și ținẽndũ în mãna'ĩ stîngã unũ arcũ ușorũ ; astũ-felũ îi este podõba. La façã, aĩ fi đisũ, đeũ, cã e feciõrã cu chipũ de june, seũ cã e june cu chipũ de feciõrã. De cum o zãri Meleagru, eroul Calydonului, îndatã

elū dori de dînsa și într'însul, fîră de voia deilor, se 'ncinse unū focū ascunsū : «Ah! ferice de acela — dîse elū, — carele se va învrednici soğul ei să fiă!» Mai multū n'avu nicī timpū nicī cutezare a spune, cōci alte mai mari grije pe toți îi chiăna la luptă :

«nemorisque decus Tegeæa Lycei.

Rasilis huic summam mordebat fibula vestem ;
 Crinis erat simplex, nodum collectus in unum ;
 Ex humero pendens resonabat eburnea lævo
 Telorum custos ; arcum quoque læva tenebat.
 Talis erat cultus ; facies, quam dicere vere
 Virgineam in puero, puerilem in virginis possis.
 Hanc pariter videt, pariter Calydonius heros
 Optavit, renuente Deo, flammasque latentes
 Hausit, et : "O felix, si quem dignabitur, inquit,
 "Ista virum !", nec plura sinunt tempusque, pudorque
 Dicere : majus opus magni certaminis urget.»

Așa dar, pe cînd Peleū ridică de josū pe Te-
 lamonū, fecîora din Tegea pune pe cōrdă o ușōră
 săgētă și o rāpede de pre arcul sēū încovoiatū.
 Darda, sdrelindū spinarea fērei, se înfige țēpānū sub
 urechîa ei, și cāte-va stropiturī de sânge îi roșescū
 cōma. Nicī chîar Atalanta nu se simți așa de fe-
 ricită de isbēnda lovirei sale, pre-cātū fu Meleagru ;
 elū mai āntēu vēğuse sângele, elū mai āntēu ilū
 arată tovarōșilor sēi și elū îi spune că dînsa sin-
 gură a cāștigatū tōtă onōrea virtutei. Bārbațiī se
 roșirē ; ei se 'ndemnaū uniī pe alțiī și, imbiindu-

se cu larmă, ei asvêrlă cu grămada săgețile ; ânsă îmbulđéla mai rău îi încurcă și lovirile lor se împedecă una pe alta. Dar iată că Anceŭ Arcadianul, alergându înfuriatŭ spre peirea sa, cu înduoitul sêŭ baltagŭ în mâni : «Copii! ăice elŭ, învățați de la «mine că lovirile bărbătesci sânt mai virtuose de- «cătŭ ale femeilor. Ia, făceți'mi locŭ ! Chîar deca «cu înseși armele sale l'arŭ apăra acum Diana, totŭ «nu va avé încotro să'lŭ scape fiica Latonei din mâ- «nele mele !» Rostindŭ îngômfatŭ așa semețe cuvinte și ridicându cu amênduoë mânilé securea scobită pe âmbele laturî, elŭ se înalță în vêrful degetelor, încordându'si tóte puterile în susŭ. Pe când ânsă voi- nicul se gătesce a lovi , féra îi înfige amênduoî colțiî în vintre, tocmai unde callea morței este mai apropiată, și Anceŭ cade la pământŭ :

«Dum levat hunc Peleus, celerem Tegeæa sagittam
Imposuit nervo, sinuatoque expulit arcu.

Fixa sub aure feri summum destringit arundo

Corpus, et exiguo rubefecit sanguine setas.

Nec tam illa sui successu lætior ictus,

Quam Meleagros erat : primus vidisse putatur,

Et primus sociis visum ostendisse cruorem,

Et, meritum, dixisse, feres virtutis honorem.

Erubuere viri, seque exhortantur, et addunt

Cum clamore animos, jaciuntque sine ordine tela :

Turba nocet jactis, et, quos petit, impedit ictus,

Ecce furens contra sua fata bipennifer Arcas,

«Discite, femineis quid tela virilia præstent,

«O juvenes, operi meo concedite, dixit.

«Ipsa suis licet hunc Latonia protegat armis,

«Hunc tamen invita perimet mea dextra Diana.»

Talia magniloquo tumidus memoraverat ore ;

Ancipitemque manu tollens utraque securim,

Institerat digitis, primos suspensos in artus.

Occupat audacem, quaque est via proxima leto,

Summa ferus geminos direxit in inguina dentes ,

Concidit Ancaeus ; . . . »

Cu o clipă numai, în povestirea așa de viă a poetului, amă trecutū peste momentul allesū de artistū în sculptura capitolină, cea plină de animațiune, pe care amă commentat'o, cu Metamorfosele lui Ovidiū dinainté ochilor ; și cu tóte acesté vē mărturisescū, domnilor, că nu mă îndurū âncă a părăsi subiectul, fōră de a pune unū capetū fericitū la voïnicescile isbēndī și la dulcile simțiri ale junelui eroū Maleagru.

Vēdēndū pe Anceū uccisū, elū asvêrlă cu furiă amēnduoē ale sale darde ; una cade în pământū ; dar cea-l-altă pătrunde adâncū în șelele monstrului, carele mugindū și spumegândū, se rostogolesce în pulberea roșită de alū lui sânge. Atunci toți vēnătorii facū să rēsune aerul de ale lor strigăte de veselii ; toți înconjōră și felicită pe învingătorū ; iar elū, puindū piciorul pe acea căpățină urgisită și strivind'o : «Primesce, o tu fiteă a Arcadieī, a-
«céstă despuțere care este dreptul meū, țise, cōci

«și partea mea de gloriă voiu s'o împartu cu
«tine!»

«Ipsę pede imposito, caput exitiabile pressit ;
Atque ita. «Sume mei spolium, Nonacria, juris,
Dixit ; et in partem veniat mihi gloria tecum !» (1)

Speru, domnilor, că nu mă veți ține de rău pentru ajutorul care lă ceru așa desu de la scriitorii și mai allesu de la poetii antichității, spre a vē da ideii mai lămurite despre lucrările artistice ale trecutului, pe cari anticarii din epoce mai apropiate le au admiratū, le au lădatū, le au desemnatū și le au publicatū.

(1) Fiindū-că ansę ne amū întinsū aci asupra subiectelor de vânătoare, reprezentate în antichitate, fă-ne permisū a mai adaoge și următorul extrasū din publicațiunea noastră citată mai susū, cu atātū mai multū că următoarele rōnduri se referu la obiecte din Museul nostru de antichități :

«Scenele de vânătoare au fostū fōrte multū întrebuintate ca subiecte decorative de cōtre sculptorii antichității. Chiar și în Museul nostru, unde nu ne prę putemū lăuda pene acum cu multe sculpturi antice, totū ansę se vedū duoę scene vânătoresci. Una e pe unū fragmentū de pētră (0,^m 19 nălțime; 0,^m 24 lărgime) purtândū josū inscripțiunea ellenă *ΑΥΦΑΙΟΣ ΑΙΟΓΕΝΗΣ*. Pe această lespede trunchială se mai vedū picioarele unui căllărețū cu partea de josū a callului alergândū; sub dînsul, ritul și copitele unui mistrețū, asupra căruia se asvēră unū căne cu botul căscatū și cu cōda în susū. Săpătura e cam grosolană, dar desemnul e plinū de mișcare. (Se vede că această bucată provine de la d. C. Bolliac).

«Cea-l-altă scenă de vânătoare e în adevērū mai desvoltată, dar din nenorocire mai pučinū distinctă. Ea se află pe unū brēu ân-

Din nenorocire, în întrunirile noastre nu'mi stă prin putință a vă pune sub ochi operele de artă despre cari voiescū a vă vorbi; dar, mi se pare că celū puçinū vă potū înlesni reflectarea lor, adese orī fidelē, în camera-lucidă a închipuirei, adducēndu-vē la auzū și la memoriā descripțiunile clasice ale acelorași scene. Urmāndū astū-felū, îndeplinescū totū de o dată și scopul care 'și lū propuneau anticarii din trecutū, când publicaū în deseme, monumentele antice. Ei nu uitaū nicī o dată, în explicările lor, de a se referre la autorii vechi cei mai renumiți.

Acēsta voiu a vă o dovedi și prin alte exemple allese dintr'o altă publicațiune a lui Pietro-Sante

gustū care incinge buza de susū a unui sarcofagū, ale căruī laturī externe sūnt accoperite cu sculpturī. Acestū interesante monumentū a fostū addusū de peste Oltū (de la Reșca seū de la Celei, de pre tōtă probabilitatea) de cōtre rēposatul banū Michaela Ghica, din curțile căruī amū insistatū a se transporta la Museū. Acum se venimū la brēul superiorū pe care jurū împrejurū se zărescū, sub ștersura rođetōre a timpuluī, vre o duoē decī și patru animale, vre o trei seū patru bărbați, toți în pozițiuni forțe animate, și pōte āncō și câți-va copaci. Animalele parū a fi lei, mistreți, eerbī și tauri sēlbatici, attacați cu furiā de cāni colosalī și pāndiți seū isbiți de cōtre vēnători. La unū locū, între altele, se vede lāmurițū, cum unū vēnatorū, rezimatū într'unū genuchiu, își îndreptēzā sulīța cōtre unū taurū, carele cu cōrnele plecate se răpede asupra'i. Ore nu vomū fi avēndū aicē representarea unia din acele scene vēnătoresci, cari negreșitū se petreceau adese în pădurile Daciei, între coloniī romanī și bourii urieși (bos urus), ce au lāsātū și pēnē ađi creștetul lor fioresū în stemma Daciei rēsăritene?»

Bartoli, care presentă pictura celor vechi, într'unu stagiū alū ei mai degradatū de-cătū cum amū vĕdut'o în mormĕntul Nasonilor; ânsĕ chiar și aci vomū recunnósce că ea pórtă sigillul frumosulū și demnităței antice.

În bibliotheca Vaticanulū se afla de pre atunci, dăruitū fiindū de anticarul Fulvio Orsini, și se află âncō pĕnĕ ađi, unū manuscriptū pe pergamentū, de formatū in-quarto micū, care conține cincĭ-deci de picturĭ colorate, representândū scene din poemele lui Virgiliū și însoțite cu extracte din autorū, relative la acele picturĭ. Toți anticariĭ și paleografii cari s'aū ocupatū de acestū manuscriptū, și printre dĭnșii se prenumĕră numele cele mai illuſtri ale sciinței, Mabillon, Winckelmann și alții, aū declaratū că stylul picturelor, precum și forma litterilor scrisórei, nu potū să fiă posteriori secolului alū iv^{le} din era creștină.

Acesta arū fi dar celū mai vechiū manuscriptū illuſtratū ce posedemū și, cu tóte imperfecțiunile ce presentă picturele, atâtū sub rapportul proporțiunilor, câtū și sub alū perspectivei, formelor și coloritulū, nu e mai pușinū adeveratū că într'insele se simte âncō nu sciū ce din aceli caracterū placidū și mărețū alū artei antice. Se vede că multe din miclele illuſtrațiuni ale acestui manuscriptū s'aū stersū cu totul séu în parte; nici timpul, nici valórea obiectului nu ne permite să analysămū d'a

rîndul pe tôte cele ce se vîdî în gravurile lui Bartoli, care le aî pututî desemna pre tôte, ba âncö le a şî datî, — de pre cumî ñicî unî, — mai multî perfectiune plastică de-cătî ce aî în realitate. Voîu arunca numai cîte-va cuvinte asupra pictureî care representî pe Euridicea zăcîndî mörta într'o pescere de stâncî, pustiă, înconjurată numai de şerpiî cari aî uccis'o.

În acea picturî de unî aspectî aşa de simplu, aşa de devastatî, se simte domnîndî unî adîncî simţîmîntî de jale, de întristare. Ea este o naivă refractare a nemuritörelor versurî, prin care poetul a descrisî nealinata durere a bardului Orfeî.

«Septem illum totos perhibent ex ordine menses
 Rupe sub æria, deserti ad Strymonis undam
 Flevisse, et gelidis hæc evolvisse sub antris,
 Mutcentum tigres, et agentem carmine quercus.
 Qualis populea mœrens Philomela sub umbra
 Amissos queritur fetus, quos durus orator
 Observans nido implumes detraxit : at illa
 Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 Integrat, et mœstis late loca questibus implet.
 Nulla Venus, non ulli animum flexere hymenæi.
 Solus Hyperboreas glacies, Tanaiumque nivalem,
 Arvaque Rhipæis nunquam viduata pruinis,
 Lustrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
 Dona querens : sprete Ciconum quo munere matres
 Inter sacra deum, nocturnique orgia Bacchi,
 Discerptum latos juvenem sparsere per agros.

Tum quoque, marmorea caput a cervice revulsum
 Gurgite quum medio portans Æagrius Hebrus.
 Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua
 Ah! miseram Eurydicen! anima fugiente, vocabat :
 Eurydicen toto referebant flumine ripæ.» (1)

Nu vă cerū scuze, domnilor, de a vă mai fi cititū încă două-deci și unul exametre de ale lui Virgiliu. Aci se cade ca toți să pricepemū, în limba sa, pe divinul poetū; dar vă cerū ȳertăciune decât voiu cuteza acum, pentru vre unul mai uitătorū de studiele clasice, să traducū acele suave versuri într'o stângace prosă românească :

«Șapte luni întregi d'a rōndul, sub o stâncă stērpă pe malul pustiu alū Strymonului, elū plânse, făcēndū să rēsunne înghiăçatele pesceri, îmblândindū tigrii și mișcândū chīar și stejarii, prin cāntările sale. Precum filomela, la umbra plopilor, suspină văietāndu-se după puisorii ei, pe cari cruntul plugarū, zărindū cuibul, 'i a răpitū pēnē ce nu aveaū încă tufeie; iar dīnsa plānge nōptea și, stāndū pe o ramură, își spune mereū cānticul de durere și împle pēnē în depărtare locul de ale sale durerōse plāngerī; totū așa nici plăcerile iubirei, nici ale însoçirei nu mai înduplecā sufletul lui Orfeū. Singurū, elū cutreerā ghīăçurile hyperboree și zăpedile Tanaisului și câmpiile Rhipee, unde în veci nu se topescū poleiul și bruma, și pretutindenī elū cere pe a sa Eurydice răpită și acele daruri cu cari ðei l'au amăgitū. Pēnē în sfērșitū ānsē, femeile thrace desprețuite de dīnsul, în timpul sērbătorilor ðeului și în orgiele nocturne ale lui Bacchus, rāsipirē pre câmpuri mem-

(1) *Virgili* Georgic. IV. v. 507—527.

brele sfâșiate ale junelui amant. Dar și atunci, pe când capul lui, ruptu de pe albu'i grumază, se prăvălea în mijlocul prăpastiilor Ebrului infernale, glasul lui încă, și limba'i înghițată: "Eurydice!", — striga și atunci, lipsite de suflet, — "Ah! nenorocită Eurydice!", Și "Eurydice!", răspundea de pretutindeni còstele rîpòse ale rîului.»

Unu echo alu acestei immense dureri a rəsunnatù de siguru cu putere la auđul pictorului care a ilustratù manuscriptul din Vaticanu, cându a zugrăvitù scena de mòrte a Euridicei. Totu așa amù puté dice și despre multe alte scene din anticul pergamentù virgilianù; *lupta taurilor*, din Georgice, *ospèțul Didonei*, din cartea r^{ia} a Eneidei, chiar și scena *mòrtei lui Laocoonù*, în care pictorul s'a ținutù multù mai apròpe de textul poetului de-cătù sculptorii greci ai grupei de marmoră din thermele lui Titu; apoi încă *somnul și visiunea lui Eneù*, din cartea a iv^a, *mòrtea Didonei* pe rugul înflăcărătù, din aceiași carte acesté, și multe altele sînt subiecte tractate de pictorul anticù cu o mare sobrietate de amènunte, cari servă și ele ca cea mai adevèrată dovadă la cele ce dice Lessing, despre deosebirea ce există între artificiele poesiei și ale picturei, deosebire pe care cei vechi au prețuit'o și au sciut'o applica în tóte operile lor.

Voiu ànsé, domnilor, pènè a nu termina și vorbirea mea despre numeròsele și însemnatele opere gravate de pre anticù, ale lui Bartoli, și aceia de-

spre pictură la cei vechi, să vă mai atragă atențiunea asupra unui subiectu din Eneida, în care pictorul, pusă în primejdiă de a scăpeta pe alunecușul ridicolelui, a sciută să dea tabellului său, unū aspectū de demnitate, ce nu lasă nimicū de doritū în comparațiune cu scena descrisă de poetū.

Suntemū la cartea a VIII^a din Eneidă și, ca să nu lungescū, voiu cita, numai pe romănesce, pasagiul care urmază după versul :

«Dixit; deinde lacu fluvius se condidit alto,
Ima petens. » (1)

«Și nóptea și somnul părăsescū pe Enea. Se scólă și cătându la lumina sórelui care se înălța de la răsăritū pre cerurī, elū, de pre datină, luă din rīū apă în pumnī și îndreptă cōtre cerurī aceste cuvinte : “Nimfe, o Nimfe ale Laurentiei, născetóre ale orī cărei ape ce curge, și tu, o Tibre, părinte alū acestui rīū sântitū, primiți pre Enea și feriti’lū de orī ce nevoiă. Orī care arū fi locul de unde tu îți tragī isvorul, tu care ai milă de ale nóstre răstriști; orī care arū fi pământul din care tu ești așa de mēndru, eū în totū-d’una te voiu onora pre tine, în totū

(1) *Virgiliū Æneid. VIII, v. 67 :*

«.....Nox Ænean somnusque reliquit.

Surgit, et, aetherii spectans orientia solis

Lumina, rite cavis undam de flumine palmis

Sustulit, ac tales effundit ad æthera voces :

„Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est;

Tuque, o Tibri tuo genitor cum flumine sancto,

Adeipite Ænean, et tandem arcete periclis.

Quo te cunque lacus, miserantem incommoda nostra,

Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis;

d'auna te voiu sërba cu daruri, rîu purtătoru de cornu și stêpânû alû tutulor apelor din țerra Esperidelor. Vino-ne întru ajutorû și întăresce câtû mai curêndû spusele oracolelor tale!»,

«Așa îi aduce aminte făgăduielele sale, și din flotta sa, își allege două vase cu înduoițu rîndu de vêsle, le gătesce cu lopătari și le împle cu soçi de arme. Dar iată, fôră veste, o minune neauđită se arată de odată ochilor sêi. În pădure și pe verdele malû, se zăresce culcată o scrófă albă cu turma ei de porcei, toți la felu cu dînsa, pitulați împrejurûi. Ție, o măreță Juno, ție și în onórea ta, îi uccide pre toți pietosul Enea, adducêndu'ți astû-felû sacrificiû, după ce a pornitû cu turma tótă împrejurul altarului têu!»

Usurile antice, domnilor, își aû originalitățile lor. Vêđurêmû că Enea adresându-se cõtre Tibru, îl numesce *purtătorû de cornû*; nu dõrê că rîul avea vre unû cornû în frunte, precum amû auđitû eû însumi mai de-unăđi explicându-se de cõtre însuși profesorul, într'o clasê de lyceû de aci, de la noi.

Acêsta — fiă đisû în trecêtu — m'a făcutû chîar

Semper honore meo, semper celebrare donis

Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.

Adsis o tantum, et propius tua numina firmes.“

Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,

Remigioque aptat; socios simul instruit armis.

Ecce autem, subitum atque oculis mirabile monstrum,

Candida per sylvam cum fetu concolor albo

Procubuit, viridique in littore conspicitur sus :

Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno,

Mactat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram.»

să prețuiesc și mai mult marea necesitate ce se simte în școlile noastre, despre răspândirea noțiunilor archeologice. Când însuși învățătorul, — câtă de bună grammatică și filologă să fie, — se află totuși lipsit de cunoștințele etice și estetice, neapărată trebuitoră spre a pricepe în mod rațional textul autorilor antici, apoi cum va pute el să explice acel text cu succes școlarilor, și să le însuflească acel vii interes, cea firească plăcere ce în tot d'auna inspiră, mai ales junilor imaginației, ideile generoase, ușurile originale și simbolurile ingenioase ale antichității? Mai adese — cum este cazul în exemplul ce ne a venit acum a-mână, — cele mai naturale și mai frumoase concepțiuni ale esteticii clasice, se transformă, din cauza necunoștinței în materie de arheologie, în imagini poci și enigmatice.

Încă odată o repetă, pe băncile modeste ale școlilor inferioare, ca și în cercurile înalte ale erudiției, și filologia, și istoria, adică și grațiile, și faptele politice ale oricărui popor, sunt ca nise schelete sterpe și fără viață, când ele se prezintă despuțate de ornamentele înviătoare cu care le împodobesc, în orice timp și în orice loc, cugetul moral și geniul artistic al omenirii.

Dar să revenim, spre a sfârși, la riul Tiburului, și să vedem deca cu adevăr el a purtat vre o dată un corn în frunte.

Nu, domnilor; artea antică representă diferitele rîuri, personificate sub chipul unui bătrân pletos, cu cununnă de salciă pe cap, culcat pe un așternut de plante acvatice, d'a lungul căruia curgă vallurile apei. Într'o mână el ține în genere o vîslă; cea-l-altă e rezimată pe un corn de abundență, plin pînă la vîrf cu toate rodurile și cu toate pomele cari cresc pe malurile lui. Astă-fel este faimósa statuă a Tibrului, una din cele șese cari se află în Roma pe timpul istoricului Poggio Bracciolini și care apoi, sub Franciscu I^u de Valois, trecu în Franția, și astăzi se află în Luvru.

În acea măreță operă de sculptură, sub umărul stîng al unchișului *corniger*, purtător de corn, — de abundență, se înțelege, — e culcată lupóica romană, la ugerul căria sugă memorabili prunci Romulu și Remu.

Totă astă-fel, în pictura manuscriptului Virgilian din bibliotheca Vaticanului, la ugerul scrófeii sugă gligănașii ei, albișorii ca și dinsa; ei sînt nenumărați; din câți se vedă, amă putut socoti pînă la vre-o trei-șeci și cinci. Toți stau înghesuiți de două laturi, împrejurul mumei, care și dinsa e culcată la rîcóre, sub două frumoși copaci. Enea, în veșminte de pace, adică în togă și nu armat, face libașionile de pre datină, scurgîndu apă din palmele sale, pre malul rîului. În fund se destinde o veselă priveriște cămpenescă.

Precum v'amă mai spusă, domnilor, nu sciă cum se face, dar o liniște demnă, ună ce solemnă și sacramentale pare a domni în acea naivă scenă, ale cărei elemente s'ară crede așa de pușină apte a deștepta în minte idei grave și impunătore.

Acelă *nu sciă ce*, credeți-mă, este chiar esența, secretul artelor antice, o însușire a lor propriă, care nu se desminte nici chiar în opere din cele mai mediocri, precum omul cu fire nobile și virtuôsă se recunnósce sub cele mai modeste veșminte.

Acelă farmecă uimitoră și tainică, ală artei antice, aă cătată în zadară a'lă prinde marii artiști moderni, și illuștri archeologi s'aă cercată fără de folosă să'lă explice și să'lă definésă.

Este dar ună merită însemnată când ómeni de talentă, cum a fostă, în ală xvii^{le} secolă, Pietro-Sante Bartoli, căruia amă consacrată cea mai mare parte din acéstă lecțiune, aă isbutită a reproduce, a imita cu intelligentă, decă nu și cu o scrupulósă exactitate, operele de artă ale antichitătii.

Ora fiindă pré înaintată, rezervă, domnilor, pentru rōndul viitoră cele ce aveamă a vă spune despre anticarul Rafaelă Fabretti și despre alții, cari în rēștimpul de una sută cincă decă de anni, pe care ilă studiemă de o cam-dată, s'aă ocupată și ei mai speciale cu antichitătii poporului romană.

A NOUA LECȚIUNE

Continuarea studiului asupra anticarilor din alu XVII secolu. — Spiritu minușiosu alu acestor anticari. — *R. Fabretti*. Vięta, caracterul și lucrările lu. — Utilisarea epigrafice și numismatice pentru istorię. — "*Syntagma de columna Traiani*". — Thesauzele lu Decebalu. — Podul lu Trașanu pe Dunăre. — Descrięiunea lu de pre *Dionu Cassiu* și *Chacon*. — Cercetări făcute de *Comitele de Marsigli*. — Pozięiunea podulu la Turnu-Severinu. — Constatări moderne. — Lucrări de lemnu la podu. — Destrucțiunea lu. — Studiile omerice în antichitate. — Tabla iliacă. Descrierea ei. — *L. Beger*. — Apoteosea lu Omeru. — *Părintele Athanasiu Kircher*. — Șciința, invențiunile și originalitățile lu. — Egyptomania. — Descrierea baso-relievelu omericu. — *Gisbertu Cuper*. — Resummatu.

DOMNILOR,

Vę adduceți póte aminte că în âmbele ultime lecțiuni amu menționnatu cu laudă numele unu anticaru italianu, în care toți s'au învoitu a recunósce spiritul celu mai eruditu, celu mai luminatu și celu mai pętrundętoru alu epocei sale. Acela e *Rafaelu Fabretti*, carele, născutu fiindu la 1680 în Urbino, și înălțatu la gradul universitaru de doctoru la vęrsta de 18 anni, muri în Roma, ca pre-

fectu alu archivelor pontificali din castellul Sant-Angelo, tocmai la annul 1700, și astu-felū implu mai totu secolul alu xvii^{le} cu a sa respectatā personalitate. Se pōte într'adevērū dice că, întru ceia-ce privesce studiele anticarie asupra monumentelor din Italia, Fabretti resumă pe deplinū și cu o necontestabilē superioritate, tōtā sciința archeologică și chiar modul de a o tracta din acestū rēstimpū.

Exaltațiunei dithyrambice a anticarilor de cu douē sute de anni mai nainte, precum și investi-gațiunilor largi și complexe ale erudiților din se-colul alu xvi^{le}, urmase în a șapte-spre-decea sutime, unū spiritū mai scepticū și mai puçinū diffusū, unū gustū mai scrupulosū și mai criticū, o apple-care mai multū pornită spre cercetări minuțiose, amēnunțite, intime, migăloșe, amū putē dice, asu-pra usurilor și monumentelor vechimeī. În acestū nou periodū, erudițiunea se frământă, se dospesce și se mērunțesce în creeri de adevērați anticari specialiști, și cu câtū comparațiunile, explicările și e-xegeșele lor sūnt mai fine și mai subtili, cu atātū meritul archeologicū alū autorilor se consideră ca mai mare și este mai bine prețuitū.

Să nu nesocotimū ânsē acēstă tendență, domni-lor; ea a servitū pe de o parte, a lāmuri fōrte multe puncturi înduoșose ale sciinței antichitățiilor; pe de alta, a scōte din întunericul pământului și alū museelor, o mulțime de mici rēmășițe secunda-

rie ale vieții usuali său artistice din trecut, mărunțisuri curioase, prin a căror cunoștință s'a putut pătunde, în urmă mai lesne, în înțelesul intim al culturilor antice.

Cu principalii ómenii cari, pe térrámul antichităților romane, au lucrat în acest sens, d'á lungul secolului al XV^l, ba și chiar péné la jumétatea secolului al XV^l, imi propun a vé ocupa astá-dí, și nu credú să potú face mai bine de-cátú a'í grupa în jurul celui mai renumitú dintre dínșii, împrejurul lui Fabretti.

Acum când Fabretti se aflá de mulți anni lipsitú de graul și de penna lui, nimeni nu ne va opri ca să 'i facemú unú cortegiu allesú de anticari, contimporani ai sái; dar se vede că pe când abbatele Rafaelú Urbinatul era cu d'ile, nu totú așa de lesne s'arú fi apropiatú de d'insul collegiú sái rivaliú sái de sciință. Era aspru la fire archeologul nostru; însuși nu o tágáduia; dovadá că 'și luase dreptú emblemá, unú gróznicú aricú cu țepile sbêrlite, însoțitú de legenda ellinésá : φίλοις χάρισασθαι ἐχθρὸν ἀμύσασθαι. «Pe amici a îndatora; de vrájmași «a 'și rês buna!» Vai de aceștia, când aricú de la arhivele pontificali își înásprea ghimpií! Germanul Gronovius, într'o discusiune asupra lui Titu-Liviu, și nefericitul Bellori, în privința sculpturilor de pre columna lui Traianú, le-au încercatú cu amarú ascuțisul.

Dacă însă Fabretti se împăca rău cu ómenii de meseria sa, elú, în singurătatea cabinetului și în mijlocul ruinelor antice, se aráta neobositú la lucru; timpul îi era împárțitú între redactarea scrierilor sale de erudițiune și colindarea locurilor pustii, pe unde putea să descopere antichități; nici arșița sórelui, nici plóia, nici gerul, nici ostenála drumurilor, ba nici chiar bóla nu 'lú opreaú, când era vre o cercetare archeologică de făcutú pe câmpiele romane. Poporul din Roma, când îlú vedea trecéndú cállare pe vestitul său callú Marco-Polo, scia că aménduoi, callú și cálléretú, aú plecatú la vênátóre de anticí; cóci trebuiă să sciți, domnilor, că Fabretti învățase pe Marco-Polo, singurul său amicú și confidentú, să stea locului îndată ce mirosea a ruină, precum prepelicarul se opresce când simte vênatul. Elú însuși mărturisea că datoresce multe descoperiri intelligentelú său tovarășú, anticarului cu patru picíore.

Dar, lăsándú acum în laturí partea de onóre ce revine callului în lucrările lui Fabretti, vomú enumera, înainte de a despica unele puncturí din ele, principalile titlurí pe cari se întemeiază marea lui reputațiune de anticarú. Fabretti a typáritú la 1680, trei disertațiuni asupra vechilor apeducte romane și, totú în cercul studiilor de hidrografiă antică, a descrisú mai târđiú canalul care odiniórá unea lacul Fucinú cu riul Leris său Garigliano. Tocmai

pe la sfârșitul vieții sale, la 1699, a publicat o mare operă epigrafică, în care, el a mai înainte, a expurgat și a clasificat inscripțiunile Romanilor în așa mod, în-cât ele să prezente o lăncuire logică și să pótă înlesni cercetările istorice; prin această, el a pus temelie cea mai solidă la știința epigrafică și, unind aplicațiunea cu teoria, a știut mai bine de-cât toți anticarii predecesorii săi, a se folosi de inscripțiuni și de monete, ca să explice fapte istorice și monumente arheologice. Multiplicitatea și varietatea cunoștințelor sale, precum și subtilitatea geniului său investigator, le a dovedit încă și în elucidarea unui renumit basoreliev din muzeul Capitolin, cunoscut sub numele de *Tabla iliacă*, iar mai ales în volumul în folio pe care l'a scris, mai mult în contra lui Bellori, sub titlul: *de Columna Traiani Syntagma*. Roma, 1683.

Mai înainte, precum v'amă prevestit de mai deună-zi, domnilor, vă voi opri puțin asupra acestei ultime și foarte interesanți publicațiuni. Nu dorec că aș voi să vă fac aci o analiză completă a acestei cărți; ea, în nouă ale ei capitole, conține o așa enormă profuziune de discuțiuni și de notițe asupra mi și sute de cestiuni mărunte, în-cât, de ar voi cine-va să o resumme, ar trebui mai-mai să o recapituleze în întregul ei. În prima parte, autorul, versându'și focul asupra bietului Bellori, căruia nu' i

dice altă-felă de-cătă *Neotericus*, servindu-se cu ună termină ellinescă ce se póte lua în rísă, și ca *Innovatoră*, și ca neîndemânică, séú, cum amă dice, *agemiă*, autorul despică, critică și restituă, cu o erudițiune netăgăduită, dar totă-d'auna agresivă, tóte puncturile pe cari commentatoarele gravurilor lui Bartoli, séú că le trecuse cu vederea, séú că le tractase cu erroră, séú că le modifcase főră cuvântă de pre cum erau expuse de Chacon, séú în fine că le închipuise dănsul főră de nică ună temeiú. Apoi, de aci înainte, elă tracteză, într'ună capitólă speciale, despre artea navală la Romană și, în acestă studiú, cercetările sale sânt primele investigațiuni serióse asupra materiei; în altul, se ocupă de órecăi ritură religióse și superstițiuni antice; de aci apoi examină felurite cestiuni de artă militară, și în fine, dupě ce, în cartea a VIII^a, a vorbită de inscripțiunile privitoare la rěsbóiele dacice, elă consacră pe cea din urmă la examinarea monetelor ce s'aú bătută în timpul acestor expedițiuni și astă-felă, prin elemente epigrafice și numismatice, se cėcă a restitui șirul chronologică ală întregului rěsboiú reprezentată pre columna lui Traiană.

Întru acésta, Fabretti a aședată adevărata basă a istoriei evenimentelor din timpul învingătorului Dacilor. Se scie într'adevără, că mai nimică nu s'a păstrată de la numeroșă scriitoră, cari în vechime aú tractată pre-largă despre faptele lui Traiană și în

parte despre răsbóiele lui de la Dunăre. Lista comentată de autori perduți pe care, cu o sagacitate din cele mai lăudabile, o publică acum dl Pappadopolu-Callimachū, în revista d^{luy} Hasdeū, *Columna lui Traianū*, vă póte da, domnilor, noțiuni precise despre câte s'aũ scrisũ și despre câte aũ peritũ din cele scrise asupra vechilor locuitorĩ ai țerreĩ nóstre.

În lipsa acelor nenumărate și prețioase documente, istoricii moderni aũ venitũ să cėră ajutorũ de la archeologia, și dinsa, ca soră bună și îndatoritóre, a vėrsatũ, prin Fabretti și prin mulți, fórtē mulți urmași ai lui, unũ îmbilșugatũ thesaurũ de noțiuni, cullese de pre inscripțiuni și monete, prin cari s'aũ restituitũ, și chronologia și istoria domnireĩ marelui împėratũ. Astũ-felũ s'a pututũ constata cã Traianũ a fostũ allesũ de șese ori *consul*, la anniĩ 91, 98, 100, 101, 104 și 112; cã de duoė-spre-dece ori a priimitũ titlul de *Imperator*; cã de duoė-deci de ori a ocupatũ *puterea tribunitiã*; cã cualificativul onorificũ de *Germanicus* i s'a datũ ancė din ȓilele lui Nerva; cã la anul 103 a fostũ numitũ *Dacicus* și la 110, *Parthicus*; iar titlul de *Optimus princeps*, celũ mai bunũ dintre principĩ, pe care nimenĩ mai bine nu l'a meritatũ și pe care dınsul mai antėu de toți l'a primitũ, 'i a fostũ accordatũ de Senatũ și de poporũ la anul 104. Totũ din isvóre archeologice, și numai dintr'acestė, domnilor, s'a pututũ allege timpul exactũ alũ faptelor și

alū clădirilor sale celor mari; astū-felū, cu alū v^{ie} și alū v^{ie} consulatū correspundū adducerea apelor în Roma, mărirea Circului, clădirea portului Centum-Cellæ, înălțarea unui templu și așternerea podului pe Dunăre. . . .

Dar nu este aci locul de a ne întinde mai multă asupra acestor amărute biografice și chronologice; destulū ne este acum a fi însemnatū folosul ce pôte trage istoria fondărei colonniei romane în Dacia, din monumentele archeologice și apoi încă de a fi semnalatū pe Fabretti ca principalele inițiatorū alū acestei încusurii a archeologiei cu istoria, pe țerrămul originelor nōstre naționalī.

Mă temū ânsē că numai din câte amū spusū, nu veți fi pututū prețui îndestulū, nici methodul criticū, nici cunnoscințele anticarii ale eruditului de care ne ocupamū. Așū dori să vă lămurescū mai bine, și asupra meritelor lui, și asupra interesului ce noē mai allesū ne presentă cartea sa. Déca ânsē nu'mī stă prin putință a vă spune totū ce se dice într'insa, apoi celū puçinū dați'mī voiă să allegū pe ici și pe colé, trāsuri mai caracteristice ale procederilor sale, cari totū de odată să offere și vre o atracțiune mai specialē pentru noi.

V'amū spusū, pare-mi-se, cu ce scrupulositate și cu ce circumspecțiune Fabretti a cernutū și a rōnduitū inscripțiunile antice, pe cari predecesorii lui le primeau și le înregistrau tōte de bune, fōră de

critică și fără de control. Astă-felū, ajunsese a se prefira prin colecțiunile epigrafice o sumedenie de monumente lapidarie spurie și croite de pe închipuirea, mai multū sēū mai puçinū cultivată, a istoricilor falsificatorī.

Iată unū exemplu pe care îlū cullegū din capitolul lui Fabretti, despre inscripțiunile privitoare la rēsbōiele dacice.

Chacon, la una din scenele columnei unde se vėdū cai încārcați cu adūnci panere pline de vase măiestrite, pe cari le adducū dinaintē lui Trașanū, a reprodușū povestirea din fragmentul lui Dionū Cassiū, care ðice : (1)

«Și s'aū găsitū thesaurele lui Decebalū, de-și fusese ascunse sub rīul Sargeția, care trecea pe la palatele acestuia; în adevērū, elū abăttuse rīul prin nisce robī și îi scobise fundul; apoi, depuindū acolo multū argintū, multū aurū și cele-l-alte nestemmate, cari n'aveaū a se teme de

(1) *Dionis Cassii hist. roman. lib. LXVIII, 14*: «*Εὐρέθησαν δὲ καὶ οἱ τοῦ Δεακεβάλου θησαυροὶ, καίτοι ὑπὸ τὸν ποταμὸν τὸν Σαργετιαν, τὸν παρὰ τοῖς βασιλείοις αὐτοῦ, κεκρυμμένοι. Διὰ γὰρ αἰχμαλωτῶν τινῶν τὸν τε ποταμὸν ἐξέτρεψε, καὶ τὸ ἔδαφος αὐτοῦ ἄρρηξε· καὶ ἐς αὐτὸ πολὺν μὲν ἄργυρον, πολὺν δὲ χρυσόν, τὰ τε ἄλλα τ' ἐτιμιώτατα καὶ ὑγρότηταί τινα ἐνεργεῖν δυνάμενα, ἐμβολῶν, λίθους τε ἐπ' αὐτοῖς ἐπέθηκε, καὶ χερσὶν ἐπεφόρησε· καὶ μετὰ τοῦτο τὸν ποταμὸν ἐπανήγαγε· καὶ τὰ σπήλαια διὰ τῶν αὐτῶν ἐκείνων τὰ τε ἱμάτια καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὁμοίωτροπα κατέθετο. Ποιήσας δὲ ταῦτα, διάφθειρεν αὐτοῦς, ἵνα μηδὲν ἐκλαλήσωσι. Βέλκλις δὲ τις ἐταῖρος, αὐτοῦ, τὸ γεγονός εἰδὼς, ἐάλω τε καὶ κατεμήνυσε ταῦτας.*

umedelă, aședase d'asupra lor petre și grămădisse pământu; apoi după acésta, dase drumu riului pe la locul său; iar în pesceri, depusese, totu prin acei ómeni, veșmintele și cele-l-alte obiecte de acestu felu. Isprăvindu acesté, îi ucisese, ca nu cum-va vre-unul să destăinuiască. Dar Bicilis, unu soțu alu lu, carele cumoscea totu ce făcuse, fu prinsu și le spuse tóte.»

Pe temeul acestor cuvinte, învățații din Secolul alu xvi^{le} visau mereu a comori de ale lui Decebalu. Unii, ca istoriograful austriacu Wolfgang Lazius, pe care l'amu citatu mai de-unăđi ca celu mai vechiu epigrafistu alu Daciei, neținendu sémă de trădarea lui Bicilis, povesti că, pe timpul său, nisce pescari români, plutindu cu luntrea din Mureșu în Istriga său Streia, care este vechia Sargeția, a isbitu vasul lor sub apă de o buturugă și scormonindu ei acolo, au descoperitu o tainiță din care au scosu peste 40,000 bani de aur, toți cu efigia lui Lysimachu regele Thraciei; din acestia, cardinalul Martinuzzi, vestitu în istoria de pre atunci a Ardélului, a pututu căpăta abié vre o miiă, de óre-ce pescarii trecuse în Moldova, cu mai multe carre încărcate de avuții. Acesté se credea a fi fostu chiar comorile lui Decebalu.

Dar alții, cu gëndu mai istețu, scornire o inscripțiune latină, pe care Fabretti o respinge cu desprețu, ca o falsificare inchipuită numai de pre spusele lui Dionu, și ca o nedibace imitațiune a

altor epigrafe cunoscute. Aceia arū voi să rememoreze unū sacrificiū pe care l'arū fi făcutū augustul Cesarū Nerva Traianū, părintelui Joue aflătorului de avuții și deitei mume a pământului, pentru descoperirea thesaurelor dacice :

IOVI. INVENTORI
DITI. PATRI
TERRAE MATRI
DETECTIS. DAC.
THESAVRIS
CAESAR. NER
VA. TRAIANVS
AVG
SAC. F.

Dar Fabretti, citându tóte isvórele de unde scornitorul modernū storsese elementele plastografiei sale archeologice, îi spune curatū că n'a isbutitū. a'ī fura vederile, *fuci faciendi*.

În altū locū, la capitolul alū IIIe, elū se răpede încă și cu mai multă mânia asupra lui Bellori, carele a socotitū de cuviință să corecteze și să implinescă pe Chacon.

Cestiunea este despre podul pe Dunăre alū lui Traianū.

În desemele cari aū servitū primului comentatorū alū columnei pentru descrierea sa, la stampa n° 86, se vede în fundū, o parte din acelu podū cu șapte din stólpii lui, împreunați prin bolte.

pline, cari se parū a fi de zidū, iar d'asupra se întinde podēla cu âmbelē sale balustrate ornate în rēseruei. În explicațiune, autorul spaniolū, minunându-se de acēstă gigantecă operă a lui Traianū, descrie podul astū-felū precum îlū aflase descrisū în fragmentele lui Dionū Cassiū, păstrate de chronicarul byzantinū Xifilinū, unde se dīce că «stōl-
«pīi lui de pétră pătrată erau duoē-ḍeci la numărū,
«inalți de câte una sută cincī-ḍeci de picīore, a-
«fōră de temelii, largi de câte șēpte-ḍeci, și că ei
«eraū depărtați unul de altul cu câte una sută
«șēpte-ḍeci picīore, fiindū împreunați prin bolte.»
Apoi totū autorul grecū se miră cu câtă cheltuială
și cu ce greutăți s'aū pututū clădi acești stōlpi, în-
tr'unū riū așa de mare, într'o apă așa de prăpă-
stiosă și pe o albiă așa de tinósă, de unde nici că
se putea abatte cursul apelor. (1)

Într'acestū ultimū punctū, fiă dīsū în trecētū, scriitorul ellenū pare a nu fi de aceiași părere cu Pliniū celū tēnērū, carele, aprobândū proiectul poetului Caniniū de a cânta rēsbóiele dacice, îi aduce

(1) *Dioni Cassii, histor. roman. lib. LXVIII, 13* : «Ὡς γὰρ κρηπιδές εἶσι λίθον τετραπέδον εἴκοσι, τὸ μὲν ὕψος πενήκοντα καὶ ἑκατὸν ποδῶν, πλην τῶν θεμελίων, τὸ δὲ πλάτος ἐξήκοντα, καὶ αὐταὶ ἐβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν ἀπ' ἀλλήλων πόδας ἀπέχονσαι ἀψῖσι συνφοδόμηται. Πῶς οὐκ ἂν τις τὸ ἀνάλωμα, τὸ ἐς αὐτὰς δαπανηθὲν, θαυμάσει; Πῶς δ' οὐκ ἂν τὸν τρόπων, ὃν ἑναβτα αὐτῶν ἐν τε πολαμῶ πολλῶ καὶ ἐν ἕδατι δινώδει, δαπέδῳ τε ἰλυώδει, ἐγένετο; οὐ γάρ τοι καὶ παρατρέψαι πον τὸ ῥεῦμα ἠδυνήθη.»

aminte că va avea a spune despre riuri strămutate de curându prin țerrine și despre poduri de curându aruncate preste riuri, «Dices immissa terris nova
«flumina, novos pontes fluminibus injectos.»

Dar să ne întorcem la cele dișe de Dionu și re-
petite de Chacon. Spre a învedera și mai tare greu-
tățile învinse cu lucrarea podului, ei spunu că era
făcutu tocmai acolo unde matca riului este, în par-
tea locului, mai îngustă, dar totu de o dată și
mai adâncă, iar apele lui mai răpidi. La acesté,
anticarul modernu, luându-se de pre unu descriitoru
de pe atunci alu Austriei, carele nu pare nici
măcaru a'și fi datu bine sémă de pozițiunea lo-
cului, adage că podul, din care nu se mai vedu
nici stôlpii, nici bolțile, a fostu aședatü în Pannonia
inferiöré, nu departe de locul cetăței Canizza, unde
în apropiere se află și o fântână minunată care își
schimbă apele în sânge, de câte ori vre-unu pericolu
amenință regatul Ungariei.

Orașul Canița, odiniöră bine întăritu, se află pe
riul Tisa, tocmai în nordul Banatului Timișórei;
cätü despre fântána cea minunată, pricepeți, dôm-
nilor, că o asemené indicațiune de topografiă thau-
maturgică nu ne póte fi de mare folosü pentru a
precisa localitatea unde Traianü a înălțatü vestitul
sëu podü. Scriitorii cei vechi nu sânt nici ei mai
expliciți; dar noë ni s'aü păstratü urme cu multu
mai positive, despre cari, osebitu de archeologii mo-

derni, ne potu încredința pe totu momentul Mehedinteni nostri din Severinũ.

Ei, în fiã-care ți de la Dumneđu, vedũ colo josũ la pólele orașului, pe țermul nãsiposũ alũ Dunãrei, acea surpãturã de zidũ cu masivele'i cãrãmiđi înegrite și ciuruite de timpũ, róse și mãcinate de umeđelã și de muschiu, strėjã secularẽ, care, de optũ-spre-dece sute de anni aprópe, stã cu ochii țintiți la soția ei de decindẽ riului, și pare-cã amẽnduoẽ impreunã ducũ dorul altor optũ-spre-dece ca dînsele, pe cari le aũ înghițitũ treptatũ apele sub luciul lor limpeđiũ, din momentul când s'a ruptũ lanțul de zidũ seũ de lemnũ ce le uneã odiniórã tóte într'o singurã și uriేశã clãdire.

Dar ce altũ a putatũ óre sã fi fostũ acea minunatã clãdire, deca nu chiar podul celũ mai presusũ-de-tóte-lãdatũ de întregã antichitatea, pe care ilũ așternuse peste Istru, marele architectũ Apollodorũ din Damascũ, ca sã implinేశã cugetarea mãrėtã și voința neînfrãntã a gloriosului împãratũ carele, urcãndu-se pe tronul Romei, nu se mai jura altũ-felũ de-cãtũ cu aceste cuvinte : «Sã n'amũ par-te de a vedẽ Dacia redusã în provinciã romanã «și de a trece pe poduri, Dunãrea și Eufratele!»? (1)

(1) *Ammiani Marcellini rerum gestar. lib. xxiv, 3* : «Traianus fertur aliquoties jurando dicta consuesse firmare : Sic in provinciarum species reductam videam Daciam ; sic pontibus Histrum et Euphratem superam !»

Că într'adevăr acele ruine de la Turnu-Severinului sînt chiar ale podului clădit de Traianu pe timpul resbótelor sale cu Dacií, faptul a fostu mai ántéu recunoscutu și dovedítu de unú bárbátu eminente din secolul alú XVII^{le}, cáruia sciința íi datoresce o frumósá lucrare asupra riului nostru moștensecú, asupra Dunárei. Comitele italianú L. F. Marsigli, născutú în Bolonia la 1658, a ajunsú prin activitatea, prin cunnoscínțele și prin capacitatea sa, la graduri ínalte în armata austriacá. Pe la 1689, când Austria, purtándú resboíul cu Turcií, isbutise a lua Nișul și apoi Vidinul, Marsigli, însárcinatú ca colonelú de geniú sá așede unú podú de vase pe Dunáre, ca sá pótá trece oștirea în iernaticú pe páméntul țerrei Románescí, studiá cu ateníune tóte localitáțile ímprejmuitoare și 'și aținti mai cu sémá luarea aminte asupra ruinelor de la Turnu-Severinului. Elú mészurá, desemná și descrise cu deaméruntul tóte rémáșițele áncó existenței ale podului, precum și ori-ce alte antichitáți ale Dunárei, și íntocmi din ele alú duoilé volumú alú colosalei publicațiunii typáritá de dînsul la 1726, în șepte mari volume in-folio, sub titlul : *Danubius Pannonico-mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, phisicis perlustratus.*

Totú în acelú volumú, printre alte multe monumente antice și curiositáți, veți recunnósce pe ta-

bella 54, unŭ pilastru funerariŭ seŭ cippŭ, *cippus*, purtândŭ aceste cuvinte, pe ici pe colé trunchiate :

D. M. }
 ANTON }
 CALLIST }
 VIXIT }
 ANN. LX }
 DIOGE }
 MOSC }
 CONIVGI }
 B. M. }

adică : «Deilor Mani ai Antoniei Calliste, care a
 «trăitŭ anni șese-șeci, Diogenŭ Moscu, a ridicatŭ
 «acestŭ monumentŭ soșiei sale, celei plină de me-
 «rite.»

Marsigli ne spune că elŭ a descoperitŭ acéastă inscripțiune în curtea bisericeii de la Cerneți, în iérna anululŭ 1689, când Markgraful Ludovicŭ de Baden și generalul Häusler, puindŭ temeiu pe îngăduința fórte înduoiosă a lui Constantinŭ Vodă Brâncovenul, venise să 'și așede cuartierele de iernă în județele de preste Oltŭ. Astă-đi n'aveți, domnilor, de-cătŭ să vă coboriți aci josŭ, în salla unde staŭ grămădite monumentele lapidarii ale museulŭ nostru, și veți puté constata inși-vé exactitatea transcrierei anticarului italianŭ. Răposatul Michalache Ghica, de pre cum ne spune d^l Laurianu, a trans-

portatū mai nainte de 1843, acestū monumentū în Bucuresci, unde, celū puçinū în ochii dvóstre, elū trebuiă să câştige mai multū preţū de-cătū în ai grămmăticilor şi cãrturarilor români de pre timpul voivodului Brãncovenu.

Sunt mulţumitū cã amū pututū îndeplini, de-şi cam în modū incidentale, o datorie cõtre învęţatul comite de Marsigli, pe carele nu se cade ca noi, dunãrenii, sã 'lū trecemū cu vederea printre erudiţiū din secolul alū xvii^{le}; voiu mãrgini ânsē cele ce amū spusū despre dînsul, adaogēndū numai cã, dupē ce elū a lucratū la delimitarea hotarelor nóstre despre Banatul Timişórei, apoi în anul 1703, a fostū pe nedreptū disgraçiatū şi chîiar degradatū de împēratul Austriei, în urma nenorocitei predãri a cetãtei Brisach din Alsaçia, şi retrãgēndu-se la Marsiglia şi în fine în patria sa, la Bolonia, a trãitū, numai în ocupaţiuni sciinţifice, atãtū istorice şi geografice, cãtū mathematice şi fysice, pēnē la anul 1730, lãsãndū dupē sine unū nume lãudatū şi o întinsã correspondenţã cu învęţãtiū de prin differite țērrī.

Lui îi datorimū dar prima constatare seriósã a localitãtei unde a fostū construitū podul pe Dunãre alū lui Apollodorū; doveđile produse de dînsul sînt destulū de temeînice spre a nu lãsa înduoielī; cu tóte acestē învęţatul germanū d^r H. Francke din Wismar, carele acum vre-o trei-ðeci şi mai bine de

annî a tipărită o prețuită istoriă a lui Traiană,⁽¹⁾ basându-se pe calcule greșite de Sulzer în măsurătoarea lărgimei Dunărei la locul podului, a susținut că ală lui Traiană, așezatū, precum se sciă, pe stōlpī de pétră, a fostū clăditū la Celeiu, și că celū dintre Cladova și Severinū este podul de lemnū alū lui Constantinū celū mare. Nu sciū cum s'a făcutū de și d' Cogălnicenu, în istoria țerrei Românesci, scrisă de d^{sa} în limba franceză, a alunecatū pe priporul acestei errori. Rēul este că astūfelū, mai allesū pe chezășia unei autorități locali, neintemeiatele presupunerī ale lui Sulzer 'și aū făcutū pārtiă în publicū, și alți istorici străini, totū cu așa slabe cuvinte ca și ale lui Francke, aū căutatū, nu numai să așede podul celū cu stōlpī de lemnū acolo unde ruinele din apă sūnt învederatū de zidăria, ci chiar să facă locū trecătoarei lui Traiană, cu câte-va kilometre mai în susū de Rușava, în dreptul Ogradinei, unde pe malul sērbescū este o mare și frumósă inscripțiune antică, constatāndū că Traiană, de trei ori consulū, adică la anul 100 dupē Chr., a surpatū stāncele și a instrumatū pēraiele, ca să deschidă o calle pe malul dreptū alū Dunărei, — montibus excisis, amnibus superatis, viam fecit; — iar nu de locū, ca să facă pe acolo podū stātătorū peste apă.

(1) *Dr. H. Francke. Zur Geschichte Trajan's und seiner Zeitgenossen. 2-te Ausgabe. Leipzig, 1840.*

Podul lui Traiană rămâne dar fără îndoielă acela ale cărui ruine se vedă sub Turnu-Severinului, și care în vechime se pornea din cetatea Egeta, de pre malul dreptă, ca să răspundă dincolo, la o altă localitate între Zernes și Drobetis, a cărui numire nu se pôte încă determina cu precisiune. Este de prisosă a se mai împotrivi cine-va evidenței, sub zadarnicul cuvântă că la acelă locă matcă riului nu este prăpăstiosă și așternută cu pământă tinosă, cum pretinde Dionă Cassiă. Cătă despre măsurătorea distanței de la ună mală la altul, dată de acestă istorică, adică de două-șeci și una de ori 150 picioră, cea-ce face cu totul 3570 picioră, acēsta a fostă constatată, cu forțe neînsemnate diferențe, și de comitele Marsigli și de alți exploratori multă mai noi.

Și 'n adevără, fiindă-că vorbirēmă așa multă despre starea actuală a ruinelor, să nu uită a face mențiune despre ună faptă de cea mai mare importanță, privitoră la rămășițele antice din fața Severinului.

Din tătă inima așa fi dorită, domnilor, ca acestă faptă să fiă săpăturile făcute în mai multe rōnduri cu autorisațiunea și spesele ministeriului nostru; dar, trebuiă să mărturisescă, că citindă și recitindă raporturile cari s'aă scrisă și s'aă typărită prin diare asupra explorațiunilor executate pēnă acum fără șiră nici sistemă, la Severină, amă rămasă

numai cu întrebarea, încă nedeslegată : «La ce vorî
«fi bune cercetările archeologice, făcute în mod
«aşa de empiric şi aşa de fantasist?» Păcat de
parale! şi mai allesu păcatu de bietele ruine, scor-
monite fără de nici un sporu pentru sciință!

Fără de nici o cheltuială ansă, întemplantarea a
addusă rezultate cu multu mai fructuóse. Acum şese-
spre-dece anni, în luna lui ianuariu 1858, apele
Dunărei au scăduţu în modu cu totul excepţionale;
în ziua de 15 ale lunei, ele fiindu cu 1', 4" mai
prejosu de 0 la nivellul din Ruşava, lăsară să se
vadă în albia riului, şese-spre-dece stôlpi de zidăria,
pe cari cercetându'i, se găsiră construiţi, ca şi cape-
tele podului de la maluri, cu petróie şi cu mocirlă
de cimentu romanu, şi căptuşiti cu cărămidă mare
pătrată; ei erau spaţiaţi într'astu-felū d'a latul
riului, încatū locul unde lipseau dintr'inşii patru,
spre a se face duoă-deci cu totul, era acoperitu de
o insulă care pe-semne podmolise pe aceia.

Unu ingineru militaru din Ruşava şi unu con-
ductoru de clădiri alu companiei vapórelor din Tur-
nu-Severinulu făcură măsurători şi exploraţiuni mi-
nuţiose. Ei dovediră în interiorul zidăriei, nu numai
găuri regulatū dispuse, în cari fusese aşedate bérne
înerucişate, dar încă aflară şi câte-va crâmpeie de
lemnū de stejarū; cărămidile cari accopereau stôlpi,
purtau mărcile a trei diferite cohorte auxiliari
din a XIII^a legiune *Gemenă*, cari negreşitu au fostu

întrebuințate la lucrarea podului. Din acele cărămizi avem și noi în museul nostru național.

Pe temeiul constatărilor făcute la fața locului în iarna anului 1850, profesorele Aschbach a publicat în Vienna o monografie foarte interesantă și detaliată asupra podului de pétră al lui Traian de pre Dunăre, ⁽¹⁾ în care el a desbătut toate cestiunile istorice, topografice și tehnice, attingătoare de această însemnată construcțiune.

Dar socotesc că e timpul să ne întorcem la Fabretti; sînteți în drept, domnilor, a mă accușa că am colindat secolii și țerrile cu cercetări asupra podului lui Traian și am lăsat cu totul în latură pe autorul *Syntagmei* despre columna Traiană. Dînsul, cu toate acestea, ne a addus la podul de pre Dunăre; se cuvine dar să-i facem loc ca să-și dea și el părerile asupra lui.

Mai înainte însă, cată se vedem în ce mod Belleri, în notițiile sale, a amplificat pe Chacon. Iată dar cum el se exprime la § 259, avîndu dinainté ochilor desemele cu multă perfectionate ale lui P. S. Bartoli și neputîndu prin urmare tăgădui, de pre structura învederată a podului, la stampa 74, că arcurile bolților cari uneau stîlpii sînt formate de nisce întreite cercuri de lemn, legate între sine cu stinghi, bătute cu pirone la

(1) *Prof. Dr. Aschbach. Ueber Trajan steinerne Donaubrücke. Wien, 1858.*

închiăiațurî și proptite, în capul stôlpilor, pe nisce căpriori împărechiate, asemené de lemnū. Bellori ȃdice ănsă cele ce urméză :

«Dionŭ descrie acestŭ podŭ ca o clădire minunată, cu 20 stôlpi de marmoră pătrată, nalți de 150 picîore, osebitŭ de temelii, largi de 60 și depărtățî între sine de 170 picîore, cari stôlpi erau unițî prin arcuri; lucrare de necredŭtŭ, cōci din cauza adŭncimeii și a iuțelei lor, apele nu ȃiertaŭ acolo nici o clădire, nici se puteaŭ abatte. Podul înălțatŭ aci de Traianŭ a fostŭ cu totul de marmoră, împreună cu arcurile lui; iar celŭ pe care îlŭ vedemŭ e făcutŭ cu bërne de lemnŭ și numai cu stôlpii de pētră, pōte pentru necesitatea grabnică de a trece pe dînsul.»

Aci Fabretti se face Dunăre de mânia, fiindŭ că *agēmiul explicatorŭ*, «novitius interpret», a cutezatŭ a ȃdice că podul a fostŭ cu totul de pētră, împreună și cu arcurile lui. «Chiar de l'așŭ fi vē-
«ȃdŭtŭ de pētră, ȃdice elŭ, eŭ totŭ de lemnŭ l'așŭ
«fi creȃdŭtŭ; dar arătându-se învederatŭ că era de
«lemnŭ, a trebuitŭ ca printr'o minune să'lŭ pre-
«facă în pētră.» Apoi, luândŭ în cercetare cu deamēruntul structura stôlpilor de zidăria, elŭ arată că aŭ trebuitŭ să aibă o formă exagonală, ale cărei ănghiiuri ascuțite, puse în lungul apei, despicăŭ mai cu înlesnire vallurile și lăsaŭ de la muchia extremă a unui stôlpŭ pēnē la a celui următorŭ, o distanță de 170 picîore, pe cândŭ între pă-

reții laterali ai pilastrilor, rămânea unu spațiu numai de 110 picjóre. Spre a întemeia și mai tare măsurătorile sale, și spre a explica modul de construcțiune alu acestor zidării, făcute în apă, elu aduce mărturia însemnată a unui vestitū mecanicū și constructorū hydraulicū grecū din alu XII^{le} secolū, patriciul Theofilū, a căru scriere asupra podulu inălțatū pe Dunăre de Apollodorū s'a păstratū în annalele versificate ale chronicarulu byzantinū Tzetzes, intitulate *Chiliadele*. Theofilū luase indicațiunile tehnice și dimensiunile, chīar din descrierea compusă de însuși Apollodorū, făcătorul podulu, γεφυροεργαστής, descriere despre care face mențiune și Procopiū din Cesarea, istoricul împēratulu Justinianū, în opera sa *de Edificiū*, unde vorbesce de năruirea în apă a podulu de pétră din vecinătatea castellelor dunărene Zanes și Pontes.

Fabretti, completându prin așa puternice documente, însemnările mai pușinū lămurite ale lui Dionū Cassiū, constată că numai stōlpii erau făcuți de zidării, și că, spre a 'i construi, s'aū întrebuintatū nisce mari cutii de tălpóie, κιβώτιον, înțepenite pe din lă-întru cu bérne încrucișate, în cari s'aū turnatū bolovanī de pétră și de acelū cimentū nestructibile, pe care Romanii sciaū așa de bine a'lū plămădi. Astū-felū stōlpii s'aū inălțatū d'asupra apeī mai presusū de orī ce creșcere a riuluī, înfruntdându tótă volbura lui impetuósă; iar d'asupra lor,

peste spațiul ce'i despărțea, s'a'au desvoltatū bolți construite cu grindī, dispuse în întreite arcuri teșite. Dovada acestui faptū, Fabretti o găsesce nu numai în posibilitatea raționnalē a unei asemenē construcțiunii, nu numai în desemnul fôrte clarū și deslușitū alū baso-relievului de pre columnă, dar âncō și în typul unei medallie a lui Traianū, pe care elū o vĕduse în colecțiunea reginei Christina de Svedia și în care elū recunnoscuse podul de pre Dunăre, reprezentatū, pentru înlesnirea gravorului, printr'o singurā din ale sale bolți, sprijinitā pe duoi pilastri monumentalī, la âmbele cāpătīe.

Acea medalliā mare de bronzū meritā sǎ ne oprĕscǎ unū momentū. Museul nostru o posedē, într'o mare și frumósă colecțiune de duoē-sute-cincī-deci și cincī bucăți de aurū, argintū și bronzū, tôte relative la domnia lui Traianū, care la anul 1870 s'a cumpăratū de la dī C. Bolliac și care conține o serie aprópe completā pentru istoria monetariā a marelui împĕratū. Multe din aceste prețiose documente nummarij sânt adunate din Dacia, și câte-va sânt, pare-ni-se, âncō inedite.

Bronzul de care vorbimū acum mai în speciale, pórta, pe o față, bustul lui Traianū încununnatū cu laurī, și împrejurū'ī legenda următóre: IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P.; pe reversū este figuratū întreitul arcū de lemnū, care representā podul pe Dunăre și care de âmbele

părți se rezimă pe câte ună stôlpă cu turnă și pörtă, avëndü d'asupra câte trei statue. Sub podü este o luntre plutindü pe vallurı. În jurul acestora se citesce : S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. S. C. (1)

Aci găsimü chîiar data clădirei podului; e alü v¹⁶ consulatü alü lui Traianü, adică anul 857 de la clădirea Romei, 104 de la Chr., în fine anul care desparte äntëul resboiu dacicü de alü duoilé. Traianü utilizase intervallul de pace spre a construi acea minune.

Acum să mai dămü äncö o-dată cuvëntul lui Dionü Cassiü, carele, să nu uitați, domnilor, a scrisü întinsa sa istoriä a Romanilor, cam pe la anul 200 dupë Chr. : (2)

«Din astü-felü de lucrări se dovedescü înaltele cugetări ale lui Traianü; iar noë podul lui nu ne mai este de nici unü folosü, cöci nu mai sînt de-cätü nisce stölpı, ne mai avëndü trecëtore d'asupra lor, pare că n'arü fi fostü făcuți cu altü scopü, de-cätü numai spre a dovedi că nu este nimicü pre lume care să nu pötă fi îndepli-

(1) «Impëratului Cesarelui Nerva Traianü, Augustului, Germanicului, Dacicului, Pontificelui-Maximü, însärcinätului cu a Tribunilor putere, consulului pentru a v örä. Părintelui Patriei. — Senatul și Poporul Romanü, optimului Principe prin Senatus-Consultü.»

(2) *Dioni Cassii* histor. roman. lib. LXVIII, 13 : «*Ἡ μὲν οὖν μεγαλόνοια τοῦ Τραιανοῦ καὶ ἐκ τούτων δείκνυται οὐ μέντοι καὶ ἀφέλειάν τινα ἡμῖν ἢ γέροντα παρέχεται, ἀλλ' ἐστᾶθιν αἱ κρηπίδες ἄλλως, δίοδον οὐκ ἔχουσαι, καθάπερ ἐπ' αὐτῷ τοῖτῳ μόνον γινόμεναι, ἢ ἐπιδείξωσι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν οὐδὲν ὃ τε οὐ δυνα-*

nită de firea omenescă. În adevărū Traianū, bănuindū că pe când Dunărea arū fi înghiăcată, s'arū puté ca Romanii de dincolo să fiă attacați în resboiū, făcu acelū podū ca să pótă trece mai lesne pe dînsul oștirile sale. Dar din contra Adrianū, temēndu-se ca nu cum-va barbarii, după ce vorū înfrānge strejile podului, să găsească pe dînsul o trecétóre lesnicíósă în Mesia, puse să 'i scótă construcțiunea de pe d'asupra.»

Fabretti crede că acea construcțiune egretie nu póté să fi fostū altū-ceva de-cătū bolțile și podéla de lemnū, pe cari Adrianū puse să le ridice, lăsāndū în prelargul riului numai stólpii de zidāriā, expuși la vĕnturī, la vallurī și la ploī, osēndiți a se surpa cu timpul din înālțimile lor. Astū-felū, peste câte-va sute de annī, abíé aū mai rĕmasū, ca martorī neînłăturați ai mārimei lui Traianū și ca chezași ai legāmēntului eternū, ce unesce pāmēntul Daciei cu coloniī romanī veniți de decindé, aū rĕmasū, dicemū, la lumina cerului, acele duoé cāpētiie ruinate ale podului, pe āmbele malurī oppuse, iar, tāinuite sub ape, crāmpētele celor-l-altī optūspre-dece pilastri, de multū innecați în adūncū!

Sciința așa de variatā a lui Fabretti a provo-

μένην ξεργάσθαι. Ὁ μὲν γὰρ Τραϊανὸς, δεῖσας μὴ ποτε, παγέντος τοῦ Ἰστροῦ, πόλεμος τοῖς πέραν Ῥωμαίοις γένηται, ἐποίησε τὴν γέφυραν, ἵνα αἱ ἐπιβολῆθαι ἑσθίως δὲ αὐτῆς διεξιῶσιν. Ἀδριανὸς δὲ τοῦναντίον φοβηθεὶς, μὴ καὶ τοῖς βαρβάροις τοὺς φρουροὺς αὐτῆς βιάζομενοι ἑσθία διάβασις τὴν Μοισίαν ἦ, ἀφείλε τὴν ἐπιπολῆς κατασκευήν.»

cată, domnilor, pe nesimțite, dezvoltările cu cari m'amă întinsă aci asupra unui punctu de arheologia națională, atinsă de anticarul nostru cu o perfectă intuițiune a faptelor, pe cari cercetări posterioare le au adevărită la față locul. Așu puté să grămădescă, în lauda lui, numeroase alte exemple de acelașu fel; dar v'amă promisă că în jurul seă voi face astădi locu celor mai fruntași dintre anticarii, contimporanii lui; de aceia, dreptu mijlocu de tranzițiune și pentru ca să nu ne luămă dioabună pré fōră veste de la supărăciosul Fabretti, dați'mi voiă a vē adduce a-minte că, printre scrierile lui de erudițiune, amă prenumăratu și o disertațiune asupra baso-relievulu anticu numitu *Tabla iliacă*, lucrare pe care elu a anexat'o la volumul *Syntagmei*, ca unu corollariu dezvoltătoru alu mai multor locuri din acea carte, în cari elu explicase scenele sculptate pe columna Traiană, prin scene de pre citata tablă.

Denumirea aceste vestite anaglyfe v'a și făcutu să înțelegeți că ea este relativă la cetatea Ilion seă Troia, și póte că veți fi și bănuitu că dinsa representă întâmplările epice ale acelei perdate cetăți, căria nemuritorul Omeru 'i a asiguratū o gloriósă și eternă amintire.

În acestu casu nu v'ați amăgitu, titlul disertațiunei lui Fabretti confirma acésta; elu este: *Explicatio veteris tabellæ anaglyphæ Homeri Iliadem*

atque ex Stesichoro, Arctino et Lesche Ilii excidium continens.

Nu este nici locū aci, nici necesitate de a v̄ vorbi dv̄ostre despre însemnătatea litterariă și despre marea înriurare ce aū avutū asupra litterilor antice, ba și chīar asupra celor moderne, poemele omerice. Dv̄ostre sciți neapăratū cu câtă îngrijire Ellenii, din tôte epocele și din tôte părțile, s'aū ocupatū de a aduna, de a controla, de a transcrie, de a studia și de a explica versurile attribuite nemuritorului părinte alū poesiei și chīar ale altor mulți, cari, pe trepte mai inferiori, aū povestitū, în poeme epice, faptele eroilor primitivi ai Elladei, și aū completatū acea adunare de fabule poetice și de întemplări reali, cari întocmeaū seria de opere, numită *Cyclul epicū*. Sciți negreșitū cum, sub tirannia inteligentē a lui Pisistratū în Athena, aū lucratū *diascevastiū*, spre a allege, a rōndui și a redacta cele mai veridice tradițiuni orale ale rhapsodilor sēu cāntăreșilor omeriși; cum anticele cetăți grecesci se întreceaū care de care să aibă o edițiune mai completă și mai corectă a operilor lui Omerū, edițiuni cari se numeaū *politice*, adică proprietăți municipale ale orașelor; cum însuși filosoful Aristotele s'a ocupatū a face o recensiuine a divinului poetū, pe care Alexandru-celū-mare o purta pretutindenī cu sine, închisă într'o prețiosă lădișă, luată din thesaurul persicū alū lui Darius, și

din care cauză acea recensiuie s'a și ȑisū, ἡ ἐκ τοῦ νάρθηκος; cum apoi erudiȑii din Alexandria Egiptului, dintre cari rēsare mai presusū de toȑi, ilustrul Aristarchū, modelul criticilor, au fācutū compunerilor omerice, și în genere întregului cyclu epicū, felurite îndreptāri sēu *diorthose*, și le au explicatū, le au interpretatū, le au completatū și le au commentatū în totū felul; cum iarāși cārturarii mai noui ai Byzanȑului, meditāndū asupra acelor poeme seculari, le au înzestratū cu voluminōse note sēu *scholi*, printre cari mai cu sēmā ne sūnt și nouē aȑi de mare ajutorū ale episcopului creștinū Eusthatiū Thesalonicul din alū XII^{le} secolū; cum în fine tōtā antichitatea ellenā și romanā s'a adāpatū, d'a lungul secolilor, cu versurile lui Omerū și, putemū ȑice, s'a închinatū în numele lui.

Dar ce sā mai ȑicū? Studiul lui Omerū era în vechime o porȑiune esenȑialē a învăȑământului publicū, o necesitate neînlātnratā a educaȑiunei orī cārui omū cultū; elū era consideratū ca mijlocul celū mai nimeritū spre a forma și a desvolta spiritul, gustul și inima tinerimeī; de aceīa și Platonū, cānd, în visurile sale politice, se cērcā a închipui o societate de ómenī fōrā de patimī, fōrā pe slābiciuni, pe ale cārora sufflete nimicū sā nu vinā a le înmuīa, elū nu cutēzā sā depārteze dintr'insa pe sānȑitul, pe minunatul, pe rāpitorul Omerū, ἱερὸν, καὶ θαυμαστὸν καὶ ἡδὺν ἄνδρα, — atātū

era de mare respectul ce inspira anticul rhapsodul! — de-câtă respândindă profumuri și depuindă cunune pe capul său veneratū, *μύρον κατὰ τῆς κεφαλῆς καταχέαντες καὶ ἐρίω στέφαντες.* (1)

În genere toți scriitorii anticii attestă marele roluri ce se da poemelor omerice în instrucțiunea junimei; filosofi, grammatici, oratorii și sofisti vorbeau necontenit de dinsele și, din ele scoteau învățăminte de tot felul. În toate localitățile unde trăiau Grecii, și mai târziu chiar și în Italia antică, în Gallia și airé, au existat școli omerice, unde, prin felurimi de metode, se studia și coprinsul și esența nemuritoarelor epopee ale lui Omeru. Totu astu-felul la epoce mai apropiate de noi, cetățile italiene înființară cathedre speciale pentru citirea și comentarea *Divinei Comedie* a lui Dante; mai mulți artiști din timpul Rennascerei se cercară să reprezente, prin tabelluri picturale, dispozițiunile generale și scenele episodice ale nenumăratelor regiuni și cercuri, prin cari poetul florentin se strecurase, colindându pe rându, în întreita sa viziune profetică, Infernul, Purgatoriul și Paradisul.

De o idee analogă cu a pictorilor dantesci, pare a fi fostu inspiratū sculptorul omericu, carele a lucratu la *Tabla iliacă*, descrisă și explicată de Fabretti. Ai dice că ea a fostu o tabellă mnemonică

(1) *Platonis de Republica lib. III, § 398.*

destinată a se aşterne pe părăţii unei clase ome-
rice, pentru ca scolarii să 'şi întypărescă în me-
moriă ordonnanţa şi faptele poetice coprinse, nu
numai în Iliada lui Omeru, ci şi în alte poeme,
cari complecteză cyclul epicu alu Troiei.

Acéstă presupunere pare mai cu sémă a fi con-
firmată printr'o inscripţiune, trunchiată la începutu,
care străbatte d'a curmezişul tótă tabla; ea dice :
« învăţă frumósă întocmire a lui Omeru,
«pentru-ca, instruindu-te, să capeţi măsura întregi
«întellepciuni.»

....ΩΡΗΟΝ ΜΑΘΕ ΤΑΞΙΝ ΟΜΗΡΟΥ ΟΦΡΑ ΔΑΕΙΣ ΠΑΣΗΣ
ΜΕΤΡΟΝ ΕΧΗΣ ΣΟΦΙΑΣ

Dar, să vă spuî, domnilor, câtu se va puté mai
pre-scurtu, în ce consistă acea tabellă sculpturală.
Proporţiunile îi sânt mici (12 degite nălţime, 14 lăr-
gime); ea nu pare a fi de pétră, ci de o migmă
fórte tare şi solidă, despre care Vitruviu spune că
era întrebuintată la tencuelile ce aveaû a se or-
namenta cu relievrî. Din ea ne lipsesce tótă la-
turea dréptă. Tabellul din centru, mai latu de-cátu
părţile lăturaşe, representă cetatea Troiei cu zi-
durile ei de împrejmuire, şi, într'însa, pe trei pla-
nuri superpuse, se vedû luptele ce au determinatû
îvingerea Troienilor; susu e callul de lemnû alu
Ellenilor, δούρηος ἵππος, şi scenele de măcellu, cari
au însoçitû immediatû norocita stratagemă a Gre-

cilor; mai jos, uciderea lui Priam în porticele palatului său de lângă templul Afroditei; iar dedesubt, reprezentarea faptelor lui Eneș și, mai ales la mijloc, ca un obiect principal al întregii compuneri, se vede eroul strămoș al nămului român, esșind pe pórta cetăței, cu tatăl său Anchise, purtător al ȑeilor Penași pe umeri, cu fiul său Ascaniș de mână, cāte și trei cālăusiși de ȑeul Hermes său Mercurș.

Acēstă ultimă scenă, pusă óre-cum mai în evidență, a făcutș pe Fabretti să presuppună cā monumentul, fiindș lucratș cu specialē intențiune pentru Romani, a avutș în vedere și poema latină a lui Virgiliș; cu tóte acēstē, dedesubtul menționatului tabellș, staș scrise numai cuvintele: *Ἰλίου πέρσις κατὰ Στησίχορον*. Se vede dar cā artistul înfăcișase aci ruinarea Ilionului, astș-felș cum o descrișese poetul ellenș Stesichorș, în epopea sa acum perdută.

Póte cā acēstă reprezentare plină de animațiune a fostș și ea o réminiscență, mai multș său mai pușinș fidelē, a vre-unui din tabellele picturali lucrate de marii artiști Polygnotș, său Cleantș, său Theodorș, cari toși aș ilustratș cu pennelul lor aceleași scene de destructiune.

Mai josș ánsē de titlul prădărei Ilionului, dar totș în spațiul mijlociș al Tablei iliace, sânt alte patru scene, privitóre la evenimente troiane, relatate

în următoarele poeme, cari acolo staū indicate anume : *Iliada* de Omerū, *Æthiopida* de pre Arctinu din Miletū, și *Iliada* numită *cea mică* de pre Lesches din Pyrrea.

Acea parte centrală era coprinsă între două stōlpī figurați, pe cari s'a înscrisū unū istoricū prescurtatū alū întēplărilor înfăcișate în totū tabellul ; apoi d'asupra, mai este o bandă îngustă de mici sculpture, și de dedesubtū, alte două bande superpuse ; iar de două părți, din colo de colonnele scrise, erau câte douăspre-zece bande mai scurte, dispuse una peste alta, înfăcișandū fiă-care câte una séū mai multe scene din poemele cyclice. Amū mai spusū că tōtă partea din drēpta, împreună și cu stōlpul ei, lipsesce ; se vede că aceia conținea representarea plastică a unū-spre-zece din primele cânturī ale Iiadei, cōci pe partea stīngă încă existente, se vĕdū, aședate de josū în susū și însemnate prin litterile ellene cari erau affectate differitelor rhapsodie ale poemei, scenele principali din cânturile alū XIII^{is}, N, pēnē la alū XXIV^{is}, Ω. Titlurile rhapsodiilor și numele proprii ale indiviđilor și ale monumentelor figurate, sūnt gravate de dedesubtū, la fiă-care scenă ; astū-felū, bună-ōră, luandū în cercetare banda cea de d'asupra compartimentulū centrale, găsimū într'insa scenele primului cântū alū Iiadei : templul lui Apollonū Smintheū, *ἱερὸν Ἀπολλῶνος Σμινθεύς*, și pe preotul séū Chryses,

Χρύσες, sacrificându'î victime; ómenii și cániî murindú de cîumă, λοιμός; Calchas, Κάλχας, invocándú pre deî; Agamemnonú, Ἀγαμέμνων, certánduse cu Achillú, Ἀχιλλεύς, dinainté lui Nestorú, Νέστωρ, și a altor căpeteniî; deîța Minerva, Ἀθήνα, oprindú pe agerul Achillú de a lovi cu paloșul pe regele Acheilor; Ulysú ducéndú ecatomba, ̔eului, Ὀδυσσεύς τὴν ἑκατόμβην τῷ θεῷ ἄγων și înapoindú pe Chryseida, Χρυσείς tatáluî sěú; în fine deîța Thetis, Θέτις, îngenuchindú dinainté lui Joue.

Iată dar, pe o îngustă bandă de vre-o 20 centimetre, ornată cu duoë temple și altare, și cu duoë-deci și una de figuri în diferite pozițiuni, osebitú de vitele sacrificielor și de cániî cîumați, iată unú resummatú aprópe completú alú primuluî cântú alú Iiadei, începéndú de la invocațiunea amărituluî preotú și părinte Chryses :

Κλῶθί μεν, Ἀργυρότοξ, ὅς Χρύσην ἀμφιβέβηκας,
 Κίλλαν τε ζαθέην, Τενέδοιό δε Ἴρι ἀνάσσεις,
 Σμινθεῖ!

(v. 37)

«Ascultă-mě tu, care ai arcú de argintú, care ocrotesci Chrysa și sântita Killa și care domnesci cu putere în Tenedos, Apollone Smintheule!»

și pêne la momentul supremú când, înduplecatú de rugămintele și de plânsorile galeșei Thetide, pré puternicul Joue, grămăditorul de nuori,

«vorbi, și totu de odată fiul Timpului clipi spre aprobare din negrele'i sprîncene, și pletele profumate ale deului folfăire pe nemuritorul său creștetu; iar întinsul Olympu se cutremură cu totul.»

Ἡ, καὶ κρανέησιν ἐπ' ὀφρύσιν νεῦσε Κρονίων.
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χᾶιται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον. (v. 530)

Déca vë citezū versurī din Omerū, domnilor, eū nu facū alta de-cātu să urmezū methodul de explicațiune, pe care Fabretti l'a întinsū asupra întregului monumentū. Eū ansē mă voiu mulțumi de o-cam-dată cu ceia ce amū dīsū pre-scurtū despre cântul și banda ântēia, lāsândū ca d'vōstră să completați, déca veți voi, studiul numărōselor scene și inscripțiunii de pre Tabla iliacă.

Ceia-ce amū âncō a vë mai spune despre dînsa este că, în urma lui Fabretti și profitândū de ale lui elucidări, unū anticarū și numismatū germanū, din aceiași epocă, Laurentū Beger (născutū în Heidelbergū la 1653 și răposatū în Berlinū la 1705), merituosul bibliothecarū și officiosul curtēnū alū e-lectorelui palatinū de Brandenburgū, Carolū Ludovicū, a restituitū, de pre acēstă tabellă sculptată, într'o scriere archeologică, istoria rēsbóielor și a căderei Troiei.⁽¹⁾ Acestui bărbatū, — fiă constatātū cam

(1) Bellum et excidium Troianum, ex antiquitatum reliquiis tabulam quam R. Fabretti edidit Iliaca delineatum Berlin, 1699.

în trecătū, — îi dătoresce Berlinul, atunci încă foarte înstrăinatū de archeologiă, întocmirea și descrierea primelor sale colecțiuni anticarie și bibliografice. Știința, încă foarte italiană a antichităților, începea de pre atunci a 'și face cuiburī statornice prin țerrile Nordului.

Dar să nu ne depărtămū încă cu totul de Tabla iliacă a lui Fabretti. Altele analoge, cu scene din Odysea și din cyclul lui Ercule séu Eracle, s'aū mai găsitū în urmă, și aū înavuțitū museele cu asemenea tabelle epice, căroră li se dīcea, pōte, în vechime πίνακες κυκλικοί. În orī-ce casū, cea mai întēiu cunoscută și cea mai importantē din ele, adică Tabla iliacă, relativă la cyclul Troianū séu Τρωικόσ, de pre cum stă scrisū pe dīnsa, aceia care astă-đi face parte din colecțiunile Capitolinului, a fostū descoperită, de pre spusa lui Fabretti, nu departe de Albano, pe callea Appia, la locul numitū Bovillæ (iar astă-đi alle Frattochie), unde se sciă că împēratul Claudiū, mare admiratorū alū lui Omerū, avea o casă de țerră, *in agro Ferentino*.

Dar totū acolo se aflase și unū altū monumentū sculpturale, cu caracterū omericū, pe care, pentru mai multe cuvinte, se cade să 'lū alăturămū pe lūngă faīmōsa Tablă iliacă din museul Capitolinū.

E și acesta unū baso-relievū pe stucū séu tenčuială de marmoră, care din palatul principilor romanī Colonna a trecutū în prețiosa colecțiune a

englezului Towneley, cu care la 1819 s'a învutitū fôrte multū museul Britannicū din Londra.

Dar âncō din alū xvii^{le} secolū acēstă curiōsă tablă, interesantă atătū prin subiectul ce representă, câtū și prin meritul artisticū alū sculpturelor sale, a attrasū asupra 'i atentiunea unū fôrte mare numărū de anticari și de archeologi. Însăși numirea de *Apotheosca lui Omerū*, ce, cu dreptū cuvētū i s'a datū, arū explica de ajunsū viul interesū ce ea a inspiratū tutulor, âncō de la descoperirea ei; și în adevērū, a numi pe toți câți aū tractatū despre dinsa, arū fi ca și a face nomenclatura aprōpe completă a autorilor cari s'aū ocupatū cu descrierea și interpretarea antichităților greco-romane în cei din urmă trei secolī.

Vomū allege dar, numai pe cei mai de frunte, și, fōră chīar de a menționna pe archeologii moderni, vomū numi, din epoca de care ne ocupămū, mai ântētu pe celū mai vechiū dintre toți, pe vestitul cāllogērū iesuitū, părintele Athanasiū Kircher, una din fisionomiele cele mai originalī dintre învętații secolului; apoi pe cunnoscutul nostru Fabretti, carele a explicatū și a lămuritū mai multe amēnunte anticariī din Apotheosea lui Omerū, în disertațiunea sa despre Tabla iliacă; în fine pe învętatul ollandezū Gisbertū Cuper, carele, sub titlul de *Apotheosis vel Consecratio Homeri, sive lapis antiquissimus in quo poctarum principis Homeri consecratio*

sculpta est, a tipărită la 1683, cartea cea mai întinsă și mai dezvoltată asupra acestei materii.

Lăsăm de o cam dată la o parte pe numismatul Ezechiel Spanheim și pe criticul Gronovius, despre cari vom avea a vă vorbi cu alte ocazii, precum și pe alții mai puțin arătoși; dar cred că ar fi o nedreptate să trecem cu totul cu vederea numele lui Schott, consiliarul, bibliotecarul și anticarul regelui Frederic cel mare al Prusiei, carele și dînsul, la 1714, a dat o nouă explicațiunea Apotheosei lui Omer, resummandu pe ale tuturilor predecesorilor săi.

Stăm la îndoielă, în această grămădire de notiție bibliografice și biografice, decă vom vorbi acum îndată mai pe larg despre minunatul iesuit pater A. Kircher, căci acestu curiosu personagiu, într'o viață de aproape 80 de ani, a dezvoltat o activitate așa de necurmată, așa de multiformă, așa de stranie, încât mai în toate ramurile de știință explorate sîu descoperite pe timpul sîu, el s'a semnalat prin cercetări, prin scrieri și prin invențiuni, decă nu totu-d'auna folosite, celu puțin în totu-d'auna originale. Anticaru și mathematicu, theologu și fizicu, orientalistu și mechanicu, filologu și chimicu, medicu și astrologu, magnetisoru și nu mai știu ce, el a elucbrat, a redactat și a publicat în viața lui atate, încât altu cu greu ar pute să le citească toate

d'a rîndul, fîră de a încerca óre-care ameteală s'eu confusiune în intellectul s'eu. Numai enunsiarea titlurilor ce elu a pusu pe pórtă cărtilor sale, e unu kaleidoscopu în care se ivescú, sub formele cele mai straniu și mai scipitóre, tóte cumnoscintele reali și hypothetice ale omenirei. E minune a vedé cîte a sciutu iscusitul Kircher, cîte a presimțitu, cîte a inventatú; dar totu de o dată e curiosu lucru a constata cum acéstă vastă și neastempérată inteligentă era pururé gata a aluneca pe luciul nesiguru alu închipuirilor deserte.

În cercul sciințelor de calculu și ale naturei, elu căută neîncetatú procederi mecanice de dovedire și inventă totu felul de instrumente sciințifice; când nisce oglinde s'eu *specula*, destinate a resolve problemele sferei, ale calendarulu, ale astrologiei și chiar ale cabalei; când unu *pantometru*, carele a și rēmasu în usul practicú alu geometrilor; când o altă machină, numită *organum mathematicum*, prin care sã se execute de sine tóte operațiunile de calculu. Totuși, pe d'asupra acestora și destinată la usuri mai puçinú transcendentali, aduncul nostru eruditú, scorni și acea jucăriă de lumină și de umbre, ce se chiamă *lanterna magică* s'eu *comedia pe pãrete*, care de sigurú v'a veselitú adese în copillăriă, fîră ca nici unul din dvóstre sã fi sciutu că are a mulțumi de petrecere, doctulu pater Kircher din alu xvii^{le} secolu.

În arheologie, învățatul nostru fu ânsă elū însuși strașnicū amăgitū de umbre pe păreți.

Întemplantarea ilū addusese în Roma.

Dar amū uitatū să vă spunū, domnilor, că Athanasiū Kircher era născutū la Giessen în Saxonia, la anul 1602, că studiasse în collegiul iesuiților din Fulda, intrase în compania lor și, pêne la anul 1635, profesase sciințele și litterile în diferite orașe ale Germaniei rhenane; atunci, chiămatū fiindū în Vienna, elū se imbarcase pe la Marsilia, din cauza răsbótelor lui Gustavū Adolfū. O furtună aruncase vasul în portul Civita-Vecchia; firesce, naufragatul se duse să caute adăpostū și repaosū în Roma; îi prinse bine, se vede, căci elū acolo rămase pêne la sfârșitul zilelor sale (1680), commodū installatū în Collegiul Romanū alū iesuiților, unde numele lui e și pêne acum însemnatū pe una din cele mai interesanți colecțiuni de antichități și de instrumente de precisiune, pe cari elū începuse a le aduna.

În Roma, în holda bogată a antichităților, neadormitul investigatorū nu putea să nu devii anticarū; dar dintre tóte rămășițele antice ale univērsalei cetăți, spiritul cūdatū croitū alū lui Kircher trebui să se acate de cele mai puținū explorate, de cele mai enigmatice. Ieroglyfele de pre obeliscul lui Calligula, pe care papa Sixtu alū v^{le} ilū restabilise pe mărăța piață a S^{tu}lui Petru, ilū preoccu-

pau de de-multu; elu isi improspeta memoria cu totu cea-ce autorii elleni si latini spusese despre istoria, sciintele, religiunea si limba vechilor Egypteni; studia si compară multu-pucinele monumete egyptene ce se aflaū pe atunci pripasite in Roma, si, cu pucinu de la alti, iar cu pre multu de la sine, injghieba o exegesă fantastică a ieroglyfelor, o sciinta universală a Egyptului, pe care o expuse in mai multe opere si mai cu semă in voluminosul tractatu ce portă emfaticul titlu de *Ædipus aegyptiacus, hoc est universalis doctrinæ hieroglyphicæ instauratio*. Roma, 1652—1655.

După o așa pompôsă afirmare a omnisciinte sale ieroglyfice, mai este ore trebuinta să adaogemū, ca corollarie ale operei principale, cartea despre *Obelisci* din 1650, si cea numită *Sphinx mystagoga* din 1676? Kircher se declarase in fața lunei, Edipul tutulor sfinxilor ieroglyfici; obeliscii, cu tainuitele lor semne si chipuri scripturali, nu mai aveau mystere pentru inchipuirea lui; elu ajunsese a se incredinta insusi că citesce pe ele, ca 'ntr'unu céslovu. Ba si mai multu! isbutise a descoperi greseli in orthografia ieroglyfică a obeliscului Pamflianu de pre piata Navona.

Acum, ca să vē dau o ideă lămurită despre natura, cu totul illusoriă, a cunnoscintelor egyptologice ale infocatulu anticaru, vē voiu spune numai unu aptu; intr'o grupa ieroglyfică de pre acelașu obe-

liscu Pamfilianu, grupă în care știința modernă a recunoscută, în modu necontestabile, unicul cuvântu egyptenu ce corespunde cu ellinesul *αὐτοκράτωρ*, Kircher, de pre systema sa de interpretare, citise următorea frasă, cu tôte desvoltările ei metafisice : «Uneltitorul îmbilsugărei și alu rodirei este «Osiris, a căru putere fecundătore e addusă din ceruri în locul domnirii sale, prin mijlocirea divinelu Moftha.»

Auđindu cum sunnă acéstă ultimă denumire a unei mysteriose ființe egyptene, vė rogū să nu credeți, domnilor, ca imi permittu a glumi. Eū aci traducū pe Kircher, carele de sigurū, cu tótă puterea viei sale imaginațiunii, nu bānuī, sėrmanul, acum vre o duoė sute de annī, ce casū și ce hazū arū putė să facă mai tārđiū Romāniī, de egypticul sėu *Mofthu*.

Ca să vorbimū ānsė seriosū, dēca se pōte, credū cā, dinaintė acestei nāprasnice și multū înflorate imaginațiunii anticarie, d'vōstre v'ați și formatū îndatā o diagnostică sigură a bólei de egyptomaniā de care era attinsū bietul Kircher, și prin urmare nu vė veți mai mira nici auđindu cā elū declarase decurate și autentice ieroglyfe, ba și tradusese pe latinesce, nisce māsǧăliturī fantastice pe cari unū glumețū alu timpulu i le trāmisese, ca să încerce cutezătorea luī știință, ce nu se da în laturī dinaintė nici unei difficultăți.

Și cu toate acestea, sinceritatea lui Kircher nu poate fi bănuită; el cu bună credință se învățase a vedea în toate și pretutindeni, tradițiunii, usurii, embleme și formule egyptene; astă-fel, bună-ora, în cartea sa despre antichitățile Latiumului, (1) dându-lui mai întâiu, descripțiunea anaglyfei ce reprezintă Apotheosea lui Omeru, el, și în aceea, vrea cu totu dinadinsul să afle numai rituri și symboluri archaice din țerra Nilului.

Nu potu încă a vă specifica cari anume sunt acele, de ore ce pene acum nu v'amu spus cum e înfașurarea generală a baso-relievului în cestiu.

Să procedem dar îndată la această descriere, pe care mă voiu sili a o scurta pre-cât se va pute. Sciū cât este de greu a urmări cu gândul imaginea rostită a unui monument plastic, pe care ochiul aru coprinde o și aru judeca o dintr'o clipire, astă-fel cum nici odată nu poate nici graul, nici penna să o arate, prin lungi și anevoiose perifrasede.

Tabellul Apotheosei este împărțit în trei regiuni seū planuri superpuse. Susu de totu, ca pe unu munte, Olympul seū Parnasul, șede culcatu pe stancă, cu unu lungu toiagu seū sceptru în mâna dreptă, unu bărbatu maturu, alu căru capu e încinsu cu cordelle. Acuila de la picioru ilu vedesce că este chiar deul Jove. Șese din Muse staū

(1) Latium, id est nova et paralella. Latii, tum veteris tum novi, descriptio. Romae, 1669.

ceva mai jos de dinsul, grațios rînduite pe trepte, la diferite înălțimi; acolo e mai înteu, Calliopa ședîndu jos și citindu pe tablitele'î epice; Clio în picîore, cu manuscriptul istoric, *volumen*, în mînă; Thalia, a cărei mască comică e înlocuită printr'o mică citheră seî lyră; Euterpe cântăreța, răzimată de pétră și ridicîndu în susu înduoitul seî fluieru; Melpomena înălțîndu-se, cu o statură tragică, mai-presusu de tôte; în sfîrșitî Terpsichora care face unu saltu grațiosu, spre a se cobori pêne la nivelul acelu înteu planu alu tabellului.

În a duoa regiune urmêză mai înteu cele-l-alte trei din Muse, și adică Erato ședîndu josu, gata să atîngă cîrdele amorose'î sale lyre; Urania arătîndu cu mîna sfera universului, și în fine, Polymnia, inspirata musă a elocuenței, mîndru înfășurată în a eî mantiă și cu pletele fîlfîndu în vîntu. Apoi se deschide ca o boltă în stînci, negreșitî pescerea profetică de la Delfi, cîci într'insa se arată ȃeul Apollonu Musagetul, purtîndu pe dinsul lînga tunică talariă a ceremoniilor religiose și sunîndu din a sa lyră; Pythia îi adduce bîntura sîntîită într'o mică pateră; între dînșii se vede movilița consacrată a templului din Delfi, acelu veneratî *ὄμφαλός*, centru alu pămîntului, ornatu cu arcul și cu tolba de săgeți ale ȃeului. Mai departe, pe unu postamentu pătratî, stă altu bărbatî în vîrstă, cu unu sulu de chîrtii în mînă,

iar din dosul lui se vede tripodul fatidicǔ sǔu proorocescǔ. Fi-va acesta, strǎvechilul aedǔ Olenǔ, întemeietorul templului din Delfi? Fi-va unǔ preotǔ? Fi-va însuși Omerǔ? Fi-va altul? Anticariil sânt ancǔ în disputǎ.

Cele ce, în acestǔ monumentǔ complicatǔ, se aflǎ cu multǔ mai puçinǔ suppușe la înduoielil, acelé sânt figurele de pre planul inferiore, cari tǔte aǔ, scrise sub ele, numele lor. Fundul e decoratǔ cu o cortinǎ, care ascunde stǔlpil de cari ea este aninatǎ; dinainte'i și la mijlocul sceneil, se aflǎ unǔ altarǔ circularǔ și împodobitǔ cu cunune de floril; unǔ taurǔ, pregǎtitǔ pentru sacrificiul, stǎ alǎturil; dar în faça altarului, la drǎpta tabellului, pe unǔ jeșǔ înălțatǔ și cu scǎnelǔ pǎtratǔ sub piciorǔ, șede, cu o solemnǔ gravitate, gloriosul poetǔ, *Ὀμηρος*, țiidǔ falnicǔ în mânal drǎptǎ, unǔ lungǔ toiagǔ, iar în cea stǎngǎ unǔ sulǔ de scrieril; îngenuçiate de âmbelalaturil ale jeșului, se vǔdǔ duoǔ june copille; una, *Ἰλιάς*, pǔrtǎ unǔ paloșǔ de formǎ anticǎ; cea-l-altǎ, *Ὀδύσσεια* înalțǎ în susǔ una din acele aplustre sǔu ramure despicate, cu cari Grecil împodobeail capǔtul vaselor de plutire; duoil șoricel, fǔrǎ nume, — dar li s'a ðisǔ ca sânt chipul allegoricǔ alǔ *Batrachomyomachieil* — staail pitișil sub scǎnelul de sub piciorǔle poetului.

În dosul jeșului duoǔ mǔndre figure, din cari una aripatǎ, e *Timpul*, *Χρόνος*, iar cea-l-altǎ, purtândǔ

pe capū unū felū de columnă, emblemă a pământului, și numită *᾽Οικουμένη*, seū întinderea locuită, depunū o cunună pe creștetul îndeitului rhapsodū.

În fața lui, Fabula, *Μύθος*, sub forma unui copillū încununată cu flori, pōrtă vasele sacrificiului; din colo de altarū, Istoria, *Ἱστορία*, vērsă miresme pe jaratecul lui; apoi Poesia, *Ποίησις*, înalță cu amenduoē brațele, torțe aprinse; Tragedia, *Τραγωδία*, și Comedia, *Κομωδία*, în veșmintele lor sacramentali, urmēză, și, în dosul lor, ca să închăiă scena, vine o grupă de cinci figure, june copille și prunci, ale căror nume sūnt: Natura, *Φύσις*, Virtutea, *Ἀρετή*, Memoria, *Μνήμη*, Credința, *Πίστις*, și Întellepciunea, *Σόφια*.

Iată, domnilor, tōte elementele acestui monumentū glypticū care, prin allegoriī destulū de lucide și prin duoē-deci și optū de figure fōrte finū și frumosū lucrate, ne dă fōră înduoielă priveliștea solemnē a unei canonisări mythologice, a unei adevērate consecrațiunii seū apotheose a nemuritorului Omerū. Sculptorul acestei meritorie opere nu și a ascunsū numele; sub chipul lui Joue stă săpatū acestū nume: *Ἀρχέλαος Ἀπολλωνίου ἐποίησε Πριηνεὺς*, «Lucrată de Archelaū, fiul lui Apolloniū din Priena.»

De v'ășū spune acum, domnilor, cu de-amēruntul ce anume atribuirī s'au datū fiă-cării din acele duoē-deci și optū de chipurī, precum și emblemelor

accesorii, de cötöre succesivii explicatori ai monumentului, aşü trece negreşitü cu multü preste limitele scopului meu şi ale răbdărei dvöstre de aştädi. Dar, cu două-trei cuvinte sperü să le impacü şi pe unul şi pe alta.

Egyptomanul Kircher a vrütü ca sacrificiul pe altarü să fiä făcutü de pre modul egypténü; ca tripodul fatidicü de la Delfi să fiä unü symbolü *tauticü* şi o cruce cu törte, *crux ansata*, usitate în riturile din Egyptü; chiar şi şoriceii erau pentru dinsul, nu sciü pentru ce, adduşi din grânarele Faraonilor; apoi Musele erau cetăţile cari işi disputaü pe Omerü; aplustra marină a Odyseei era unü bicü de şerpü, *flagellum ôφιομόρφον*, destinatü a pedepsi rëutăţile tyrannilor Curmezü şi lasü lui Fabretti grija şi onórea de a vë edifica asupra acestor eresii archeologice, când veţi voi a'lü consulta.

Pe de altă parte ânsë vë recomandü şi disertaţiunea lui Cuper. În ea veţi vedé că eruditul olandezü a presuppusü că cele trei regiuni ale anaglyfei presentaü pe Omerü în trei differite graduri ale consecraţiunei. Josü, elü e pe tronü, încununatü cu lauri terrestri, şi i se sacrifică victime pământesci; la mijlocü, elü se înalţă pe pedestalul profeticü alü Pythiei, decä nu cum-va gravul personagiü, adăpostitü sub acea misteriosă emblemă, pe care şi Cuper, înduplecatü de Kircher, o concede

Egiptului, nu va fi tatal poetului, pe carele unii l'au crezut a fi fost un magistrat, *antistes*, seu un profet, *προφήτης*, din Theba; în fine, susu, sub înfăcișarea divină a lui Joue, elu domnesce în Olympu, înconjurat de nemuritoarele noue surori, fiice ale Mnemosynei, cari, cu versu dulce, cântă foră de încetare laudele eterne ale deilor. Aci ânsu, de pre idea lui Cuper, alte duo muse vinu să mărescă, în acestu casu speciale, chorul seu cortegiul noulu îndeitu; acelu sunt Iliada și Odysea, propriile sale fiice, precum cele-l-alte noue sunt fiice ale lui Joue.

Luându apoi, pe fiă-care din figurele planulu inferioru în deamăruntă analysă, autorul cercetă și explică, cu o minunată erudițiune, intru câtu și în ce modu, tôte allegoricele fințe și concepte cari întempină acolo pe Omeru, au contribuit la gloriificarea lui. Se înselă ânsu, mai ântetu, asupra celor duo figure ce representă *Timpul* și *Pămêntul locuitu*, ale căror nume, împreună cu Kircher, le citesce *Εὐμέλια*, adică talentul armonicu și prosodicu, *apta modulatio seu aptus numerus*, și *Κήρυκος*, în locu de *Χρόνος*; câtu despre cele următoare, fabula, istoria și poesia sub diversele ei forme, natura, virtutea și memoria, credința și înțelepciunea, elu, prin numeroșe citațiuni din scriitorii antici, și une-orî chiar prin monumente nummarii, epigrafice și sculpturali, dovedesce îndreptățita lor

prezență în acea imagine simbolică a geniului universal al nemuritorului poet.

După ce a despiciat într'astu-felū tóte scenele și tóte punctele tabellului, Cuper, repurtându'si vederile asupra înaltului caracterū alū poesiei omericē, susține că principalu'i farmecū constă în acea putere a imaginațiunei, care strămută mereū evenimentele reali în regiunile minunate ale ficțiunei. Astu-felū, de pe părerea măiestrețului anticarū și criticū, a sciutū Omerū să'si asigure pentru veciă acea nevestejită aureolă, care îndemna pe artiști a'lū representa în apothese, iar pe poeti, urmașiū lui, a cānta gloria divină a în-veci inflořitului Omerū, «semper florentis Homeri».

Întru acēsta nu s'aū amăgitū nici vechiū artiști, nici vechiū scriitori de acum vre o duoē-deci de secolī, cōci, precum a spusū unū poetū modernū francezū, (1)

Trei miū anni aū trecutū p'a luī Omerū cenușă,
Și de trei miū de anni, cinstitū d'orī ce poporū,
Omerū stă mereū june, gloriosū, nemuritorū!

Dar să ne mai oprimū unū momentū! Nu se cade ca viēța de veci a luī Omerū, care nu este

(1) «Trois mille ans ont passé sur la cendre d'Homère
Et depuis trois mille ans, Homère respecté
Est encore jeune de gloire et d'immortalité.» *J. Chénier.*

alū nostru, alū archeologilor, să ne facă să desprețuimū pe modeștiī noștriī anticariī. Așa, spre exemplu, vorbindu-vē de Gisbertū Cuper, eū nu v'amū spusū nici când, nici unde elū a trăitū. Adevērul este că vieța unui simplu eruditū, născutū în Gheldra, la 1644, carele în timpū de 62 de anni a trăitū în patria sa ca profesorū și ca magistratū la Deventer, o asemené vieța nu face mare sgomotū în lume. De duoē orī ferice ânsē de acela pe care, după o vieța așa laboriósă și liniștită, îlū póte âncō pomeni cu laudă posteritatea, peste o sută și cincī-decī de anni!

Amū spusū mai multe, în bine și în rău, despre Athanasiū Kircher; dar totū îmi mai rămāne a vē vorbi despre principalul obiectū care 'i a păstratū în Roma, déca nu faīma sa sgomotósă de eruditū, dar celū puçinū o meriósă amintire de anticarū collectionnarū.

Doreamū să vē cerū ca să mă însoçiți chiar acum, — cu gēndul, bine înțellesū, — pēnē în micul, dar multū interesantele museū din Roma, căruia a rămasū numele părintelui său, Kircher; dar mă temū că, intrândū cu dvóstre în elū, mă voīu simți pré tare applecatū a vē opri acolo mai îndelungū decâtū timpul îmi permite, spre a vē face să prețuiți, prin descrierea mai desvoltată a unora măcarū din curiósese sale specimene de antichități, totū interesul practicū și artisticū ce merită unele asemené colecțiuni de

mărunțisuri ale vieții usuali din trecut, pe cari întemplarea le readuce une-orî la lumină și din cari eruditul iesnit, interpretu fidele și priceputu alu spiritulu anticariu din epoca sa, a avutü ni-merită ideă de a întocmi unü museu speciale.

Negreșitü că asemené collectiuni correspundeau pe deplinü și se îmbinau minunatü cu acele tendențe minuțioșe ale anticarilor din alü XVII° secolü, despre cari v'amü vorbitü la începutul cuvântărei mele; de aceia chiar, nu mă 'ndurü a trece cu pri-pa nerăbdărei asupra lor. Mai bine preferü a trunchia aci subiectul ce'mî propusesemü a desvolta în întregul sëu, în întrunirea nôstră de astăđi, și a reserva pentru cea viitoare cea ce'mî mai rămâne de spusü asupra anticarilor cari, în țerrina antichităților italice, asupra căria domnea pe atunci ca despotü Rafaelü Fabretti, aü sciutü a plivi, a neteđi și a înrodi vre o brazdă mai măruntă, dar și aceia attrăgătoare.

Așa dar, decă astăđi vorbindu-vë mai în speciale despre lucrările meritorii ale lui Fabretti, amü at-tinsü, cu dînsul împreună, câte-va cestiuni archeo-logice, precum istoria epigrafică și numismatică a lui Traianü, basnele despre comorile lui Decebalü, topografia și structura podulu pe Dunăre; apoi forma și înțellesul âmbelor anaglyfe omerice, numite Tabla iliacă și Apotheosea lui Omerü; decă pe de laturî, amü găsitü ocasiune a menționna despre unü

anticarî respectabilî din acele epoce, precum italia-
nul Comite de Marsigli, germanul Laurentiŭ Be-
ger, ollandezul Gisbertŭ Cuper, și în fine origina-
lul polyhistorŭ, pater Kircher; apoi, în rîndul viitorŭ,
spicuindŭ de prin museul acestuia și de prin alte
colecțiunii ale timpului, sperŭ că veți găsi plăcere
și folosŭ a face cunnoscință și cu alți anticarî con-
temporanî, și cu alte antichități italice, puse la ivelă
în decursul de una sută cincî-șeci de anni pe care
studiul nostru îlŭ străbatte încetinelŭ.

Să facemŭ și noi ca omul cu minte și cu gustŭ
carele, déca nu póte mânca dintr'o dată o pómă
pré tare mustuósă, nu lépădă jumătatea ce 'i a rē-
masŭ, ci o păstréză pe a duoa-đi.

Cătŭ despre mine, vă promitŭ, domnilor, că mă
voiu sili să nu o lasŭ să se trezescă.

A DECEA LECȚIUNE

Museul lui Kircher din Collegiul Roman. — Numismatica primitivă a Italiei. — *Jcc. Perizonius și Lud. Küster.* — *Æs rude, æs signatum și æs grave.* — Noțiunile metrologice și artistice asupra așilor romani. — *Marchezul A. G. Capponi.* — Iconițele rusești din Vatican. — „Căllășusa zugravilor“ a lui *Dionysiu din Agrafa.* — Lectura bisericescă la Români. — *Ficoroni.* — Cista Prenestină. — Argonauții în țerra Bebrycilor. — Artele ellene la Latini în ală V secolă. — Mascele antice. — Larvele și mascele funerariii de metallă. — Galeră și personne în teatrul Romanilor. — Nomenclatura mascelor scenice dată de *Iuliu Pollux.* — „*Andriana*“ lui *Terențiu.* — Baso-relievul Farnesină. — Codicele ilustratū din Vaticană. — Cupa Ptolemeilor.

DOMNILOR,

Este la Roma, chiar în centrul orașului, între biserica Santa Maria-sopra-Minerva, unde Maica Domnului a luatū locul anticeii deite a înțelepciunei, installată acolo de Pompeu, și biserica cu multū mai modernă, care la 1626, s'a înălțatū în numele multū pré vestitului Sântū Ignățiu de Loyola, este, dicū, o casă mare și întinsă, dar de o înfăcișare posomorită și tăcută. Aceia e *Collegiul Romană* ală părinților Iesuiți, a căror mōnastire seū reșe-

dințã principalã, mysterioasa casã profesã, numitã *Gesù*, se aflã în apropiere.

În Collegiul Romanũ vinũ pe totũ anul, fõrã de nici o platã, mai multũ de una miã duoẽ-sute de tineri catholici, de ori ce tréptã și de ori ce națiune, spre a învêța pe bãncile acestei fõrte bine întocmite scõle, sã închine, fõrã rêsgândire și fõrã mustrare, atâtũ sciința câtũ și consciința lor, planulũ monstruosũ de dominațiune occultã și de stõrcere a omenirei printr'o fãçarnicã religiositate, planũ pe care l'a conceputũ și l'a inauguratũ, acum vre-o trei sute cincĩ-ðeci de anni, aprigul și neobositul cãllugêrũ spaniolũ Ignatiũ de Loyola.

Noi, fiã ai bisericei ortodoxe, cari din norocire amũ sciutũ sã pãstrãmũ cu mai multã sãnteniã și cu mai multã sinceritate, dogmele blãnde și simple ale primitivelor credințe creștinesci, noi ne simțimũ în totũ-d'auna dispuși a ocoli cuiburile întunecate ale fãçarniciei iesuitice. La noi taĩnele consciinței își gãsescũ mai d'a dreptul callea cõtre judele cerescũ; cõci mijlocitoriã cari i le transmittũ, în candida lor simplitate, nici cã se pré pricepũ a le vãmui, în folosul lor propriũ.

Ce sã cãutãmũ dar noi în sacristiele catholice și mai allesũ în scõlele iesuiților?

Cu tóte acesté, în casul de fãçã, adicã acum când ne aflãmũ porniți în cercetarea monumentelor antice, scõse la luminã în alũ xvii^{lã} secolũ, o viã și

neînvinsă curiozitate ne va împinge pe noi, (ce să'i faci dorului de bine, de frumos și de adevăr alu archeologului, care'lă îndemnă să înfrunte voiosu orî ce întunecime?) ne va împinge, ȃicũ, să battemũ cu discreȃiune la pȃrtã innegritã a Collegiului Romanũ.

Ni se deschide, și dorindũ a fi bine primiȃi, modulãmũ fratelui portarũ, pe tonul celũ mai cuviosũ, umilita cerere de a visita, intru cea mai mare gloriã a pré-fericitului Ignatiũ, colecȃiunea de antichitãȃi, museul Kircherianũ. Apoi, urcãndũ la scãri drepte și gȃle, strãbãttẽndũ la gallerie pustii și resunnãtore, abié ajungemũ, dupẽ o lungã rãtãcire care ne inspãimẽntã prin singurãtatea și taĩna acelor immense clãdiri, la o micã uscȃrã, pe care citimũ numele vestitului nostru egyptomanũ de mai dẽunãȃi.

Aci ne vine inima la locũ, mai allesũ cãnd, in cinci sãlliȃe fȃrte simple ca ornamentare, ochii ni se resfaȃã asupra unei necreȃute sumedenii de obiecte antice, cele mai multe de unũ aspectũ cu totul straniũ și neobicĩnuitũ. Nu mai sũnt inșirate aci, ca in cele-l-alte musee din Roma și de airẽ, acele colosuri, statue, busturi, relievrũ, sarcofagie, altare și candelabre de marmorã și de porfyrũ, nici acele elegãnȃi dulapuri pline cu vase din cele numite etrusce, nici mari monumente epigrafice incastrate pe pãreȃi, nici chĩar numerose vitrine smãl-

țuite cu strălucitoare medallie de aur și de argint, cu camee multicolori, cu petre scumpe măiestrețu scobite.

Din toate acesté, e într'adevărú câte ceva aci; dar principalele interesú alú colecțiunei stă în miile de obiecte mărunte de lutú, de pétră și de bronzú, unelte casnice și instrumente de meserii și de tortură, amintindú despre sufferințele marturilor; candelé și mosóre; cărămiđi și petróie cu inscripțiuní și chipuri săpate, séú *graffiti* de acelé sgíriate cu vârful sulei pe tencuială; figurine de forme stranie, adevérate caricaturí antice, găsite în Sardinia și cari se credú a fi de originé feniciană; în fine bani de aramă ai vechimei, așa de mari și așa de grei, încátú cu o sută de bucăți ai încărca cu prisosú pe celú mai țépanú catirú.

Iată, domnilor, în câte-va trăsuri generalí, felul de curiosități anticarie cari dau museului Kircherianú, unú caracterú cu totul particularú; dar totú ele îi și constituescú o mare valóre archeologică, unú felú de monopolú alú vieței private și intime a Italianilor din timpí fórte depărtați.

Vé spuneamú, în rúndul din urmă, că spiritul anticarilor din epoca de care ne ocupámú era pornitú, întru ceia ce privesce antichitățile din Italia, către cercetarea scrupulosă a mărunțișurilor din trecutú. Nimicú nu póte da o ideă mai precisă despre acéstă tendență, de-cátú adunătura de rămășițe italice,

păgâne și creștine, cari se vedă în ciudata colecțiune a Collegiului Romană.

Voiu găsi pôte chiar ađi occasiune de a vę spune cã, pe acelașu timpũ, aũ mai fostũ în Italia și alți collectionnari de curiosități antice, osebitũ de părintele Kircher; apoi iar sã nu credeți cã totũ ce se aflã astã-dĩ în museul Kircherianũ a fostũ depusũ și lãsatũ acolo numai de întemeietorul lui. Prin numeroșe daruri, prin explorațiunii și cumpãrãtori, museul Collegiului s'a înavuțitũ totũ mereũ, fõrã ânsẽ de a perde nici fisionomia sa cea originalẽ, nici caracterul sãu speciale.

Dintre donatoriĩ lui cei mai de cãpeteniã din alũ xvii^{le} secol, vomũ prenumera aci pe unũ cardinalũ Zelada, carele, cu medallierul sãu, a adaosũ fõrte multũ colecțiunea de monete primitive ale Italiei; apoi âncõ pe duoi archeologi din acelașu timpũ, marchezul Alexandru Capponi și distinsul anticarũ Francesco Ficoroni.

Acești duoi meritã sã revenimũ în parte asupra lor; de o cam datã ânsẽ, ca sã nu ni se impute a fi fãcutũ numai o vizitã superficialẽ și fõrã folosũ practicũ museului Kircherianũ, dați'mi voiã a vę descrie și a vę explica câte-va din multele obiecte interesanți, coprinse în acẽstã colecțiune.

Fiindũ-cã ânsẽ ne amũ propusũ, în examinarea primului cercũ de activitate archeologicã alũ studiului nostru actuale, de a ne mãrgini, pre-cãtũ se

va puté în rămășițele antice ale poporului romană, ce altă materie își pôte găsi mai bine locul aci, de câtă descrierea acelor străvechi monete italice despre cari făcuremă chiar acum mențiune?

Și 'n adevără, de câte ori în cercurile archeologice vine vorba despre banii primitivi ai Italiei, despre *assii* ei de bronză, mintea tutulor se repörtă asupra museului Kircheriană, ca asupra celei mai bogate și mai complete comori de asemené curiose specimene ale schimburilor commerciali în străvechile societăți italiote.

Duoi erudiți din sacra companiă *di Gesù*, — în care, trebuiă să o mărturisimă, erudițiunea nu este rară, — părinții G. Marchi și P. Tessieri, au publicatū la 1839, o carte förte însemnată asupra thesaurului numismatică ală museului lor, în care s'au ocupatū exclusivă de monetele primitive ale popórelor Italiei međe, ⁽¹⁾ avëndū în vedere, osebitū de fondul celū mai din nainte adunatū, duoe descoperiri moderne förte importantă, de asemené natură.

La annul 1828, în ruinele anticei cetăți etrusce Vulci, de de-multă perdute prin bălțișurile insalubri ale Maremmelor din câmpia romană, se găsise într'ună borcană de lută grosolană, o mare cătime de banii antici de bronză și de aramă de trei spe-

(1) L'æs grave del Museo Kircheriano, ovvero le monete primitive de' popoli dell' Italia media, ordinate e descritte, aggiuntovi un ragguaglio per tentarne l'illustrazione. Roma, 1839.

cii diferite. Cei mai vechi erau de unŭ metallŭ compusŭ, în care arama intra cu 93, ⁷⁰/₁₀₀ părți, iar cositorul cu 6, ⁸⁰/₁₀₀, adică erau de unŭ bronzŭ cu totul primitivŭ. Aceștia se presentaŭ sub forma de bucăți turnate în typare cubice, fŭră de nici unŭ semnŭ, și cu tŭte că s'aŭ găsitŭ tare stricați, grăutatea le era de la o libră pênă la o unciă. Alții erau mari patrulatere de câte duoë, trei și cincî libre, purtândŭ stampate pe âmbele fețe, seŭ câte unŭ boŭ, seŭ câte o furcă cu trei dinți, seŭ câte o vĕslă cu duoî puî de găină în dosŭ; din aceștia erau unii tăiați în jumătăți și sferturi. În fine, a treia specie de monete din vasul de la Vulci consta în mari bucăți de metallŭ rotunde, ale căror corpuri, în formă de ellipse teșite, purtaŭ felurite chipuri și aveaŭ o grăutate în genere inferiŭră acelei a cuburilor de aramă.

O mare parte din aceste curioșe monete intrară în museul lui Kircher. Apoi iar mai venire acolo și alte bucăți multe și mari de aramă, fŭră semne, dar de o grăutate determinată, cari se găsiră la 1838, sub muntele Falterona din Apennini, chiar la obârșia riului Arno.

Totŭ aci se cuvine să constatămŭ că cea mai importantă dintre descoperirile de acestŭ felŭ a fostŭ aceia pe care, la 1852, aŭ făcut' o căllugării iesuiți în anticul basinŭ alŭ isvorului sulfurosŭ de la Vicarello, pe malurile lacului Bracciano. Acolo fusese

âncă din vechime o stațiune thermală, numită *Aquae Apollinares*, și se vede că, de pre unii eresuri tradiționale ale popoarelor italice, pățimașii, dreptul semn de recunoștință se de îmblândire, aruncase totu mereu bani și obiecte de preț, în isvorul care le dase se de le făgăduia sănătatea. Astu-fel se indeplinea usul religios al *banului aruncat lui Apollon*, «*Apolloni stipem jacere*», pe care și Titu-Liviul il constata la Romanii, ca un mijloc de a și atrage îndurarea deului, în urma învingerii de la Canne.

Straturii, straturii se aflare, în fundul fontanei Apollinarie, pietosele dani din toti timpii; chronologia numismatică a Italiei era acolo așternută în nenumerate specimene, de la graii drugii și țigle de aramă ale epocelor mythice, pene la bănușii cei calpi ai imperiului mufluzit.

Acesta nestemată comora archeologică trecu neaparat d'a dreptul în museul Collegiului Roman. Cu ce s'a allesu dintr'insa și din cele mai de nainte căpătate, să mi permiteți a schița aci câte-va noțiuni sumari despre banii primitivi ai Romei.

Dar, făcendu astu-fel, mă veți întreba, n'avem ore să esșim din istoria archeologiei în alu xvii^{le} secolu? — Răspundă : da și nu.

Da, fiindu-că voiu ave a vă presenta fapte ce s'a constatat și s'a confirmat numai de sciința contimporană, basată pe nouile descoperiri. Nu,

fiindă-că și în primii ani ai secolului al XVIII^{le}, au fost anticari foarte însemnați, cari s'au ocupat de banii primitivi ai Romei, ba încă s'a și petrecut pe atunci o discuțiune faimosă asupra acestui subiect, discuțiune pe care o provocase un erudit german foarte arțăgos la fire, Gro-novius, — pe care l'amă mai întâi odată certându-se cu Fabretti, — dar care s'a petrecut mai cu seamă între doi amabili și blânzi anticari, accoperiți, în lupta lor științifică, sub scutul pedantesc al unor nume ellenisate.

Olandezul Iacob Voorbrœck, profesor din Leyda, născut la 1651 (mort la 1715) și germanul Ludolf Küster, născut în Westfalia la 1670 (mort în Paris la 1747), au fost amândoi bărbați de știință și de omenie pe timpul lor. Cel d'ânteu, pe care Beyle, în dictionariul său filosofic, îl denumesc *Errata* al istoricilor și al criticilor, — așa de tare era datat cu scrupuloasă îndreptare a tuturilor greșelilor prefirate prin scrierile de știință, — Voorbrœck își tradusese pe grecesce rău-sunnătorul său nume neerlandez printr'acela de *Perizonius*, adică cingătoare séu chimir. Küster, carele deși german, trăi mai mult în Anglia și în Franca, deși născut în religiunea protestantă, se botezase catholic, Küster, despre carele se spune că așa de mult își iubea cărțile în-câtă într'o nópte, de trăsnea și fulgera gróznic

afără, elū culcă în patū cu sine manuscriptul adnotațiunilor sale la lexicul lui Suidas ca să'lū ferescă de primejdiă, Küster se poreclise *Neocorus*, fiindū că păzitorii bisericilor, cum amū dice, țercovnicii se numescū *Küster* pe nemțesce, iar păzitorii templelor ellene se numeaū *Νεωκόροι*.

Acești duoī stimabili învățați, onórea Universităților și Academiilor cari îi primise în sinul lor, aū avutū, precum v'amū spusū, neînțellegeri asupra vechilor bani ai Romei. Ca să prețuiți ânsē mai bine cauzele disputei, voiu traduce mai ântēiu câteva rōnduri din acelu nesecatū isvorū de noțiuni anticarie alū lui Pliniū.

Iată cum vestitul naturalistū prevestesce istoria monetei de aramă la Romani : (1)

«Poporul romanū nu s'a servitū cu monetă de argintū, mai nainte de a fi învinsū pe regele Pyrrhu (adică pēne la anul Romei 479). *Assul* (sēu banul de aramă) cântărea' tocmai o libră, de unde vinū numirile monetelor dișe *libella* și *dupondius*. De aceia și globirile în bani se numescū a fi de grea aramă, *æris gravis*; iar în se-

(1) *Plinii Secundi* histor. natur. lib. xxxiii, 13 : «*Populus romanus ne argento quidem signato, ante Pyrrhum regem devinctum usus est Libralis (unde etiam nunc libella dicitur, et dupondius) appendebatur assis. Quare æris gravis pœna dicta. Et adhuc expensa in rationibus dicuntur; item impendia, et dependere. Quin et militum stipendia; hoc est, stipis pondera, dispensatores, libripendis dicuntur; qua consuetudine in his emtionibus, quæ mancipii sunt, etiam nunc libra interponitur. Servius rex primus*

mile bănesci, aŭ rămasă cuvintele *expensa, impendia, dependere*, cu înțelesă de cheltuieși și a cheltui; totă de aceea, plata militarilor s'a numită *stipendia*, adică cântărirea banilor, *stipis pondera*, iar plătoritorilor li s'a ăisă *dispensatores* și *libripendes*. Totă din acelu obiceiă provine că și acum se întrebuintăză cântarul, în tôte acele tocmeli cari se facă cu predare seă mancipațiune. Regele Serviă a fostă celă d'ântăeu carele a typărită semne pre banii de aramă, *signavit æs*. Mai nainte de dînsul, Timău spune că Romaniă se serveă cu aramă simplă, *rudi*. Cea însemnată purta chipură de vite, *pecudum*; de aceea s'a și chiămată *pecunia*..... Bană de argintă s'aă bătută mai ăntăeu în anul 485 ală cetăteă, sub consulatele lui Q. Ogulniū și C. Fabiū, cu cincă anni mai nainte de primul răsboiă punică. Le plăcu atuncă a da dinarulă (de argintă) o valăre de dece libre de aramă; quinariului, de cincă; sestertieă de duoă și jumătate. Grăutatea libreă de aramă fu ănsă scăăută pe timpul primului răsboiă punică, fiindă-că republica nu putea da de căpătiău cheltuielilor; se decise atuncă că se voră batte așși cu grăutate numai de duoă uncii. Astă-felă se făcu căștigă cu cincă părți din șese și scăpară de nevoia banilor străini. Acei nouă bană de aramă purtaă pe o parte chipul înduoită ală lui Janus, iar pe cea-l-altă, ună ciocă seă rostru de corabiă; pe moneta *triens* (a treia parte dintr'ună assă)

signavit æs. Antea rudi usos Romæ Timæus tradit. Signatum est nota pecudum: unde et pecunia appellata... Argentum signatum est anno Urbis cccclxxxv, Q. Ogulnio, C. Fabio coss. quinque annis ante primum bellum Punicum. Et placuit denarium pro decem libris æris valere, quinarium pro quinque, sestertium pro dupondio ac semisse. Librale autem pondus æris imminutum bello Punico primo, quum impensis respublica non sufficeret: constitutumque ut asses sextantario pondere ferirentur. Ita quinque

și pe *quadrans* (a patra parte) era câte unu vasu de plutire. Quadrantele se numea mai înainte *Teruncius*, fi îndu-că era de trei uncie. Mai târziu, pe când Annibale ne strîngea de aprôpe, iar Q. Fabiu Maximu era dictatoru, se făcură asși de o unciă și se hotărî că dinariul va fi de șese-spre deuce asși, quinariul de optu și sesterția de patru. Cu acestu mijlocu thesaurul publicu a fostu câștigatū cu jumătate. Cu tôte acesté, la plata oștirilor, dinariul fu prețuitū totū-d'a-una dreptū deuce asși.»

Pênă aci din Pliniū! Voiu reveni îndată, în modū mai lămuritū asupra valôrei și împărțirilor succesive ale assului. De o cam dată să nu uitămū a spune în ce consta desbatterea anticariă între Voorbrœeck-Perizonius și Küster-Neocorus.

Acesta, intrândū la 1713 ca membru asociatū în Academia de Inscriptiuni și Belle-Littere din Paris, tractase dreptū thesē inauguralē, cestiunea banilor romani de aramă, șiși *æs grave*. Perizonius nu admise de bună opiniunea lui și, de pre tôte constatările posteriori, se vede că Perizonius avea mai multă dreptate; elū susținea că prin *æs grave*, autorii latini înțelegeau totū-d'a-una arama în bu-

partes factæ lucrī, dissolutumque æs alienum Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum navis : in triente vero et quadrante, rates. Quadrans antea teruncius vocatus a tribus unciis. Postea Hannibale urgente, Q. Fabio Maximo dictatore, asses unciales facti; placuitque denarium sedecim assibus permutteri, quinarium octonis, sestertium quaternis. Ita respublica dimidium lucrata est. In militari tamen stipendio semper denarius pro decem assibus datus.»

căți și nu în monetă, seî și mai bine acei bani primitivi din timpul republicei, cari se numeau *asses*, și cari la începutu cântăreau o libră, dar pe cari nevoile statului îi reduse treptatū la grăutăți cu multū mai micī. Küster din contra, đisese că *æs grave* se numea orī ce monetă de aramă, orī care 'i arū fi fostū grăutatea și forma, și se afla în opozițiune cu simplul cuvântū *æs*, carele neînsoțitū fiindū de cualificativul *grave*, însemna totū felul de monetă curgătoare, de orī ce metallū, chiar și de aurū, precum bună-óră noi ađi în limba usualē ne servimū cu termenul genericū de *bani* seî de *parale*.

E timpū ănsē, domnilor, să resummămū, și, din cele đise de către Pliniū, Küster și Perizonius, precum și mai allesū de către alți scriitori mai noui, să allegemū în câte-va cuvinte, curatul adevărū asupra *assilor* romanī și asupra banilor vechi ce s'aū numitū, în limba latină, *æs rude*, *æs signatum*, *æs grave* și *as libralis*, *as trientalis*, *as uncialis* și c. l.

Celū mai vechiu mijlocū de schimbū prin metalluri în Italia a fostū fōră înduoială acela cu drugī pătrați de grosolană aramă, amestecată cu puçinū cositorū, cari nu purtau nici unū semnū, dar cari aveau o grăutate de la duoē libre romane pēnē la duoē uncie.

Libra romană, — fiă đisū spre sciință, domni-

lor, — cântărea 325 de gramme; ea se împărțea în două-spre-dece uncie și fiă-care uncia în două-deci și patru de scrupule. Acei drugi s'aũ numitũ *æs rude*, fiindũ-că erau de metallũ necioplitũ, dar respectul Romanilor cõtre usurile tradiționnali a făcutũ ca ei să fiă întrebuintați pêně și în timpĩ fõrte târđii, deca nu ca monetă, dar celũ puçinũ ca arvuna ce se da la tocmeli, sub numirea înrudită de *raudus* și *raudusculum*.

De pe cum pretinde Pliniũ, regele Serviũ, imitândũ negreșitũ pe Grecii din Italia meridională, puse să typărescă semne pe amẽduoẽ fețele vechelor monete de aramă și le dete forma unor pătrate cu multũ mai lungi de-cãtũ late și grõse. Iatã dar banul devenitũ aramă însemnată, *æs signatum*. Semnele primitive aũ fostũ bou, berbecelẽ și porc, adicã vitele, *pecudes*, de la cari a rãmasũ numirea de *pecunia* și cari, la tõte popõrele de seminția ariană seũ indo-europeană, aũ servitũ pentru schimburi, mai nainte de ori ce metallũ. Apoi, de pre împrejurările religiõse seũ politice, a inceputũ a se typări pe plãcile bănesci și alte semne, cari mai adesé sũnt chĩar indicațiunii chronologice; pe ele se gãsescũ : trãsnetul fulguralẽ alũ lui Joue; caii semi-deilor Castorũ și Pollux, rãpeđiți în fugă la batallia de la lacul Regillũ; delfini și tridinți, embleme navalĩ ale rãsbõielor punice; puĩ de gãinã consacrați superstițiunilor auguralĩ; elefanți de ai

regelui epirotă Pyrrhu, și în fine chiar și numele Romanilor, sub forma arhaică de ROMANOM.

Asemene monete, din cari cele mai multe trăgeau pînă la cinci libre, adică ună chilogrammă și trei sferturi, erau negreșit de ună usă pușină commodă și numai cu carrele, ne spune Titu-Liviu, se aduceau ele la erariu, «*plaustris ad ærarium convehentes.*»

Cu toate acestea, tocmai pe la anul patru-sute-trei-șeci înainte de Chr., atunci când în Grecia artele plastice ajunsese în cea mai învîltă a lor înflorire, pe atunci legea Papiria, înlocuind definitiv în daraverile comerciale, prețuirea pe capete de vite, prin banii de aramă, determină o modificare în forma acestor monete. Imitându atunci banii de argintă sêu *nummi*, νομίγματα, din Syracuse, Romanii, împreună cu vecinii lor din Lațiu, din Etruria și din Campania, băttură monete rotunde, dar mai înflăte la mijloc de-cătă pe muchi, monete în forma unui bobă de linte uriașă.

Aceste priimire numirea generică de *as*, și cu toate că grăutatea lor nu mai era aceia a unei libre romane depline, ci se redusese la a unei litre, λίτρα, syracusane ($\frac{1}{6}$ din libra), divisiunile assului cele mai usuali fură jumătatea de assă sêu *semis*, sferiul sêu *quadrons*, a treia parte sêu *triens*, a șesé parte sêu *sextans*, a dua-spre-șeci parte sêu *uncia*. *Semiuncia* care era a două-șeci și patra parte

din assū și *quincuncle*, care era cinci din douăspre-dece părți, n'aū fostū băttute nici o-datā în Roma, ci numai în alte cetăți italiote.

Assul așa dar rămase a fi cea mai mare unitate monetariă, iar uncia cea mai mică; de aceia, în însemnările grafice, vedemū assul reprezentatū printr'o dungă verticală I și uncia printr'unū punctū .; iar divisiunile assului, prin atâte puncte câte uncie ele conținū; așa, bună-ora, sextantele se însemneză cu două puncte . ., fiindū-că valoréză două uncie; quadrantele cu trei puncte . . ., fiindū-că valoréză trei; trientele cu patru puncte, fiindū-că valoréză patru. Semisul se însemneză printr'unū S latinū și semiuncia printr'unū Σ ellinescū.

Dupē o așa costelivă explicațiune metrologică, mă grăbescū, domnilor a vē presenta monetele systemei de assi librali, într'unū punctū de vedere ceva mai artisticū.

Fia-care din aceste diferite monete purta pe dinsa câte două typuri specialī, repărțite pe ambele fețe; poporele italiote din jurul Romei le schimbare pe ale lor totū mereū, imitându varietatea și adese grația emblemelor monetariī ale Ellenilor. În Roma ansē typurile rămaserē mai statornice și pare că cu dinadinsul stylul se păstra mai grosolanū. Vechia republică a Quiriștilor se temea de desmărdările artelor, ca de o slăbire a energiei răsboinice; și cu tôte acestē, sub acea asprime a figurelor de pre

monetele lor de aramă, se simtă încă appucăturile unei epoci de cultură esthetică; de pre tótă probabilitatea, typurile fusese date de Greci.

Effigiele cele mai usuali pe grăii banii, *aes grave*, ai Romei sânt induoitul profilu alu lui Janus, typăritu pe asşii deplinii, iar capul lui Joue, pe moneta *semis*, de unde şi vine dicetórea lui Varrone : «penes Ianum prima, penes Iovem summa» pe care amă puté-o traduce : «cu Janus se începe, dar Joue «ilú întrece!» Apoi pe quadrantii se punea capul lui Ercule, protectorul avuţiilor din Esperida; pe sextantii, alu lui Mercuru, deul negoçului; pe trientii, alu Minervei, scornitórea numerelor, şi pe simplele uncie, aspra figură de femeia încofată care symbolisa cetatea Roma.

Toţi acesti banii, de şi scăduţi din archaica ponderositate a drugilor şi a ţiglelor dise *aes rude* şi *aes signatum*, toţi acesti banii erau încă banii grăii, *aes grave*; dar cu timpul, cu nevoile politice, şi cu înmulţirea daraverilor, cari reclamau o moneta mai purtăreţă, asşii se reduceré mereu din grăutatea lor; de unde mai ântéu trăgeau la cântarú ca şi o libră, séu o litră de aramă şi de aceia se şi numeau asşi librali, apoi se făcuré asşi trientali de o treime de libră, pe urmă asşi sextentali, pêne ajunseré a fi numai unciali, adică de o unică uncie; de aci înainte se mărunţiré din ce în ce mai multú, scăpătându la o jumétate de unciă, la o trei-

me, la o cincime, la a opta, ba și chiar la a douăspre-țecea parte dintr'o unciă. Astū-felū, sub împērațiī din alū nr^{le} secolū dupē Chr., aflāmū assul de aramă cāntārindū abié duoē scrupule, atātū cātū o lāscaīă sēū o vechiă para turcēscă.

Ce departe suntemū de anticul *aes signatum* de cincī libre, care trăgea la cāntarū de șēse-sute-douē-deci de orī mai multū!

Dar, vai! nu ore totū cu atāta scāpātase pe atuncī și virtutea romană?

Terminānd, domnilor, acēstă cam lungă excursiune în dominiul anticeī numismatice romane, să aruncāmū și noi unū banū de recunoscință în salutariile ape Apollinarie, cari ne-aū păstratū în stare perfectă numerōse atestate despre ponderōsa simplicitate a Romeī primitive, și museului Kircherianū să'ī mulțumimū că a pusū la dispozițiunea scrutatorilor antichitāței, o așa completă colecțiune de prețioase documente nummariī ale Italieī antice.

Fōră de a esși din salla cu bronzurile a acēstui museū și dōrē întorcēndu-ne numai ochiī, amū afla unū altū obiēctū anticū cu totul demnū de a nōstră scrupulōsă atențiune, ca o nouă și pipăitā dovadă de contactul ce pururē a existatū între artele perfecționnate ale Elladeī și aspra stāngăciă a Romeī primitive. Voū să vorbescū despre vestitul panerū sēū cutie de bronzū, cunnoscūtă sub numi-rea de cista, *κίστη*, Prenestină a lui Ficoroni.

Pronunțiându-și numele anticarului Ficoroni, îmi adducă aminte că, printre donatorii museului Kircheriană, eu 'l am fostă asociatū cu acela alū marchezuluī Alexandru Greg. Capponi, și fiindū-că vechiul proprietarū și dăruitorū alū cistei Preneștine, are să ne oprăscă pēnē la sfârșitul acesteī întruniri, îmi veți permite ca, cu prilejul principaluluī titlu de celebritate alū luī Capponi, să deschidū o parenthesă archeologică consacrată exclusivū artelor religioșe din țerrile orthodoxe ale Europei răsăritene.

Marchezul Capponi, dintr'o familiă considerată în Roma, era născutū la 1683. Posițiunea, gusturile și averea sa îi înlesnirē adunarea a unei însemnate colecțiunii de antichități, de curiosități și de cărți, pe cari la mórte, în anul 1746, le împărți între museul Collegiuluī Romanū și bibliotheca Vaticanuluī; încrederea ce cu dreptū cuvēntū avea papa Clementū alū XII^{le} în cunnoscințele sale archeologice, făcu ca dînsul să fiă însărcinatū cu installarea, clasificarea și descrierea prețioșelor monumente antice, cari pe acelū timpū se aședară într'unul din cele trei elegantī palate, cu cari Michel-Angelū, în secolul trecutū, decorase muchia Capitoliuluī; în fine relațiunile sale diplomatice, însușite naltelor funcțiunii ce ocupa în Italia, îl făcurē să capete din Rusia, curioșele iconițe lășate de dînsul în Vaticanū printre obiectele de pictură

byzantică și cari portă pene ași numirea de tăblițe Capponiane.

Iată cu ce ocaziune acele prețioase specimene de artă picturală moscovită, cari au exercitat foarte multă sagacitatea și imaginațiunea rătăcită a erudiților occidentali, au ajuns în posesiunea sa.

Pe la anul 1712, țarul Petru-cel-mare, voind cu totu dinadinsul să atragă daraveri neguțătoresci în portul noii sale capitale, improvisată pe țărmurile sinului Finlandei, însărcină pe agentul său, Comitele Caretti, să tracteze cu republica Genoveză pentru ca să trimită pene acolo vase de comerț. Negociațiunile acestui tractat isbutiră prin intervenirea puternică a marchezului Capponi; iar Petru-cel-mare voind să-l mulțumească și aflându că este mare amator de obiecte curioase, îi trimise un cap d'operă al măiestriei zugravilor din Moscva.

E una din acele icone cu porțițe seu oblonge, cari se resfrâng de patru laturi spre a forma o cruce; câte și cinci tăbliile de lemn de cedru, în mărime ca de 40 centimetri în pătrat fiecare, conține, în miniatură de o fineță minunată, atât chipuri de sânti și atât scene religioase, câte zile și serbători sunt în cursul unui an. E deci un calendar ilustrat, purtându la fiecare chip și scenă, numirea praznicului, scrisă cu litere slavone microscopice.

Numeroșii erudiți din Occidente, cari au descrisă iconițele Capponiane, le au attribuită când o origină byzantină, când ruthenică, când sârbescă s'eu bulgărescă, și le au preâmblată prin toți secolii, începând de la ală x^l^e în cóce. Cu tóte acesté, de ară fi cititū ei pe dînsele numele lui Andrei Ilinū, Serghie Vasilief și Nichita Ivanof, și de ară fi compulsatū annallele breslei de zugravī ai țarului din Moscva, ară fi aflatū fōră greșală că icónele lui Capponi au fostū lucrate în vechia capitală a Rusiei, cam pe la anul 1659, sub țarul Alexie Mihailovici Romanof.

Cu acéstă ocasiune și cu scopul de a vè semnala curiósele rătăcirī în care lipsa de noțiunī lămurite asupra artelor și industriilor din Orientele creștinū, au indusū adese și inducū încă pe mai toți anticariī appusului, vè voiu cere, domnilor, să urmăriți unū minutū pașii răpidi cu cari imi propuiu a străbatte istoria picturei religiose din ultimii optū secolī, în părțile nóstre orthodoxe, în Grecia, în Moscovia și chiar în țerră la noi.

Ceia ce se sciă despre zugravii bisericesci în imperiul byzantinū și apoi în Turcia creștină, se compune mai cu sémă din tradițiunea vestitului zugravū Panselinos, carele se crede că trăia prin secolul ală x^l^e și carele a lăsatū câte-va chipuri colosalī, de unū stylū cu totul magistrale, pe zidurile innegrite ale monastirilor de la muntele Athos și

totu de o dată a întemeiatu scôla de pictură religiôsă a căllugêrilor athoniți, aghioriți séu sfetagoriți. Învățaturile acestei scôle au fostu adunate și scrise de unu monachu Dionysie din skitul Furna de lângă Agrafa, cam prin alu xvi^{le} secolu și prețuitul manuscriptu numitu η 'Ερμηνεία της Ζωγραφείας séu »Căllëusa picturei», recopiatu mereu în nenumărate exemplare de zugrăvii greci, a fostu găsitu acumu vre-o trei-șeci de ani, la Sântul-Munte, de unu entusiastu și meritosu anticaru francezu d^l Didron, și apoi tradusu în limba franceză (1) și în alte limbi europene.

Acolo sunt însemnate cu deamăruntul tôte rețetele și procederile pentru fabricarea colorilor și a poleielelor, pentru tencuirea păreților și pregătirea tăbliilor; apoi descrierea formelor, costumelor și dispozițiunilor ce se dau tutulor personagiilor și tutulor scenelor din vechiul și noul Testamentu, tutulor figurilor și minunilor sântilor, tutulor fericirilor din rașu, tutulor muncilor din iadù, cu însemnare despre locul ce fiă-care din acesté trebuia să ocupe în decorarea unei biserici și cu arătare de cuvintele ce trebuiesc să însoțescă fiă-care icônă.

Cele ce sunteți obicinuiți din copillăria a vedé

(1) Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine avec une introduction et des notes par Mr. *Didron*, traduit du manuscrit byzantin, Le guide de la Peinture, par le Dr *Paul Durand*. Paris, 1845.

pe părății templelor noastre, acelé toate sânt trecute în typical lui Dionysie din Agrafa, și anni s'au străcurat cu sutele, fără ca nimic să fiă schimbat în ele. Numai limba în care sânt scrise epigrafele consacrate, numai forma litterilor și orthografia cuvintelor dau ore-cari indicie chronologice mai sigure; și apoi încă, dar numai la ochii omului bine deprins cu vederea și compararea picturilor ecclesiastice din Oriente, resară și ore-cari nuanțe în stylul și în coloritul acelor zugrăveli.

Astă-fel, archeologii ruși au putut stabili, în annallele picturali ale patriei lor, o gradațiune succesivă a activității artistice, începându cu vechile picturi, mai cu totul byzantine, ale scólei din Korsun său Cherson, de prin ală XI^{le} secol; trecându apoi la icónele unui vestit zugrav, Andrei Rublef, din ală XIV^{le} secol; memorându mai târziu o nouă scólă națională, disă a lui Stregonof și alta mai mult occidentală, numită Friaiki său a Frâncilor, și în fine, în ajunul reformelor cu totul appusane ale lui Petru-cel-mare, constatându existența în Moscva a unui numeros corp de zugravi ai țarului, cari erau în stare a executa minuni de răbdare și de fineț, precum sânt miniaturile așa de îngrijite despre iconițele Capponiane.

Zugravii ruși din Korsun, din Kiev, din Moscva și de airé au avut și ei typicele lor, cari se numeau *Podliniki*, și cari reproduceau, cu mici diffe-

rențe, formele tradiționnali ale artei byzantine; ei ânsă de de-multă âncă își aveau procederi ale lor particularii, pe cari le citează și Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφίας, și despre cari mai târziu a vorbită cu laudă scriitorul grecă Ioană Comnenul, unul din medicii lui Constantină Vodă Brâncovenul, carele a typărită, la 1701, în téscurile lui Anthimă Ivirénul din mănăstirea Znagovului, o interesantă descriere a chinovielor de la muntele Athos, intitulată Προσκυνητάριον τοῦ ἁγίου ὄρους τοῦ Ἁθωνος.⁽¹⁾ Acolo, printre nenumărate clădiri și odóre cu cari domniă Românescă aū inzestrată Sântul-Munte, Comnenă pomenesce și despre minunatele icône rusesci cele împodobite cu argintă aurită, εἰκονίσματα μωσκοβικὰ ἀργυροχρυσομένα.

Amă lăsată, pentru închiăiărea largei năstre parentese, câte-va noțiuni ce voiescă să adaogă asupra vechilor picturi religiöse din țerrile românescă. Nu e nici timpă, nici locă ca să facă aci ună istorică mai completă ală acestor manifestări artistice din trecută; voiu numai cu duoă trei floră necunoscute, pe cari le voiu cullege pe rězorele desvoldărei năstre națională, să precumpănescă marea reputățiune universală a tăblițelor Capponiane.

N'amă să vă citeză, domnilor, vre o Ἑρμηνεία,

(1) Proskynitariul lui Comnenă a fostă retypărită, cu o traducțiune latină, în Paleographia Græca a lui *Montfaucon*, în Paris, la 1708.

séu vre unū *Podlinică* alū zugravilor români; nu
 ȳicū cā nu va fi existāndū; dar āncō noi n'amū
 datū peste dīnsul. (1) Sūnt ānsē în țerrā la noi, ba
 și în bibliotecele și în skevofilacīele séu comorile
 bisericescī din strāinātate, vechī icōne romānescī,
 cari dovedescū cā, pe timpī lūi Stefanū celū mare,
 lūi Négoe-Vodā, lūi Vasilie Lupu, lūi Mattheū Ba-
 sarabū, lūi Cantemirū și lūi Brāncovénul, Romā-
 nia a avutū zugraviī sēi bisericescī, egalī în merite
 și cu cei de la Sāntul Munte și cu cei de prin
 Moscovia.

Acum cāți-va annī, d^l Hasdeū a addusū de la
 Municū și de la Vienna, și a cedatū museulū no-
 stru, nisce frumōse fac-simile de pre chipurile de
 Evangeliști și de pre ornamentele picturalī ale unor
Evangeliarie, scrise și illustrate în Moldova, în
ȳilele lūi Stefanū celū mare. Īnsu'mī amū vēđutū
 la mōnāstirea Ivirulū din muntele Athos, unū li-
 turgiariū slavonū de aceīași originē, scrisū pe unū
 sulū de chārtiā, āngustū cātū latul mānei, dar
 lungū de mai mulți coți, o adevēratā minune de de-
 corațiunī caligrafice și picturalī, unū gīuvellū de
 gustū bunū și de coloritū armoniosū.

Dar, fōrā de a merge așa departe, n'avemū noi
 ore āncō pe pāreții frumōseī nōstre biserice din

(1) D^l Maiorū Papazoglu posedea într'unū timpū unū vechīu terfe-
 logū cu schițe de picture bisericescī, carele, de-și nu era unū ce
 completū, ānsē totū presenta unū mare interesū.

5509
 mănăstirea Curței de Argeșu, o mare parte din
 picturele originale, pe cari, în anul de la facerea
 lumii 7035, adică la 1526 de la Chr., le a lu-
 crat cu mâna sa, Dobromirū zugravul, din porunca
 lui Radu-Vodă de la Afumați și a dómnei sale
 Roxanda, îndemnați la acésta de către dómna mumă,
 Despina, văduva lui Négoe Basarabū?

În ele, sub incorrecțiunea formelor și sub nu-
 meróse alterațiunii moderne, se simtū încă trăsuri
 magistrali de ale scólei lui Panselinos. Nicăiri însă,
 domnilor, meritele impunétore ale vechilor iconari
 români din alū xvi^{le} secolū nu mi s'aū învederatū
 sub mai pētrundétore forme, de-cătū într'o icónă
 ce se păstrează și ađi în bisericuța skitului Ostro-
 vul, ocolitū de apele Oltului, sub stâncele Coziei,
 între veselele sate Călimănescii și Jiblé. Acea sme-
 rită capellă se vede a fi fostū clădită de dómna
 Despina, ca unū asylū alū lacrimilor sale de vă-
 duvă și de mumă. Icónele tēplei, rămase acolo
 ca prin minune, tocmai din timpul ei, spunū încă
 tóte despre speranțele și despre durerile nenorocitei
 dómne; una însă mai cu sémă pórtă typărită în
 subiectul și în ordonnanța ei, destăinuirea celei mai
 adūnci și mai înfrante mihniri.

Pe dinsa, Maica Domnului îmbrăcișeză pe fiul
 său coboritū de pe cruce; alături, S^{tni} Iónū Bote-
 zătorul plânge cu mâna la ochi; Maria Magdalena
 ingenuchiată, sărută piciórele sângerate ale martyrului

divin. Dar, de cea-l-altă parte, figurată în proporțiuni mai mici, de pre obiceiul convenționale alu timpului, stă dónna Despina, mărețu accoperită cu largi veșminte și marama de doliu, și pe brațele ei înălțate, ține mortu pe domnescul ei fecioru, Theodosie Voevodu, în podóbe de purpură și de aur. D'asupra acesteí grupe, impunetőre prin jalea maiestósă ce stă respândită într'insa, se vede, scrisă în în limba slavonă, acéstă cuviósă rugă, esșită din inima sdrobotă a mumei : «Dómne, primesce pe «rēposatul tēu șerbū Ioanū Theodosie Voevodū și «strămută'lū în locașele tale ceresci!»

Amū vēđutū, domnilor, și amū admiratū multe picturi perfecte, în cari marii maestri ai Italiei au reprezentatū adesé, sub titlul consacratū de *Pietà*, cōborirea de pre cruce a Mântuitorulu nostru; nici una ânse nu 'mi a destăinuitū, ca icóna cea incorrectă și părăsită de 350 de anni, în umilitul skitulețu de la Ostrovu, unū așa viu și fragedū simțimētū alū patheticulu exprimatū prin pannelū.

De-și amū avé și alte doveđi de datū, ea singurā ne arū autorisa să afirmămū cu tăriă că artele grafice au avutū la noi în trecutū interpreți de o mare valóre esthetică.

Unū altū exemplu; și pe acesta ilū allegemū contimporanū cu iconițele Capponiane. Bibliotheca seminariulu centrale din Bucuresci posedé unū prețiosū manuscriptū, ce 'i a fostū dărunitū de actua-

lele episcopu de la Argeşu, p. S. S. părintele Genadie. E *Slujbelnicul* său liturgiariul, care s'a scrisu românescu şi slavonescu şi s'a ilustratü cu chipuri, cu iconiţe şi cu iniţiale ornamentate pe chărtiă, pentru mitropolitul Ungro-Vlachiei Stefanü, acela sub care, în timpul lui Mattheiu Basarabü, s'a tradusü şi s'a typăritü *Îndreptarea Legei* şi alte cărţi bisericesci în limba românescă. Stefanü a păstoritü de la 1648 pêne la 1668; în acestü răs-timpü s'a lucratü şi curioşa carte, în care se recunnósce tendenţe şi procederi artistice cu multü mai migălose, mai complicate, mai sclipitóre, decâtü în ornamentele cumpătate ale manuscriptelor din timpul lui Stefanü celü Mare şi de-cätü în chipurile şi în ordonnancele magistrali de pre monumentele grafice ale familiei lui Négoe Basarabü.

V'aşü mai poté vorbi şi despre picturile âncö şi mai prelinse, mai mărunţite, mai rotunjite şi mai crude la vëpsé, cu cari Constantinü Vodă Brâncovénul a pusü, la 1694, să decoreze totü interiorul bisericei sale de la Horezü. Zugravii «Constantinü, Ioanü, Andrei, Stanü, Négoe şi Ioachimü» 'şi aü înscrisü numele lor, tóte românesci, pe epigraful său pisania de pre uşa advonului; dar, mai modesti de-cätü «Mané meşterul de zidăriă,» de-cätü «Istrate lemnarul» şi de-cätü «Vucaşinü Caragé petrarul», ei nu 'şi aü lăsatü, ca aceştia, chipurile lor pe păreţi. În orî ce casü, stylul picturei lor dove-

desce că, pe atunci, artele religioase începuse, și în România, a se răsfăța mai voiosă în deșertăciunile lumesci ale unor contururi mai pline și ale unui colorit mai viu.

Din toate acestea, domnilor, vedeți că cu multă pușcină ce știm și cunoștem, chiar și despre vechile picturi bisericești ale Românilor, totuși li se poate aplica și lor netăgăduite atribuiri cronologice. Asemenea studii ne fac, pe noi orientaliști, să prețuim mai cu siguranță, de câtă anticari și critici Occidentului, epoca și valoarea lucrărilor de stil byzantin. Noi vedem și simțim mai lesne diferențele înrîurii ale epocilor și ale țărilor, acolo unde appusani se perdă mai adese în cele mai extravagante anachronisme și confuzii.

Dar mă opresc! Mă tem că digresiunea Capponiană a trecut cu multă preste marginile subiectului nostru. Ca să 'mi o ertați, vă adducă aminte, domnilor, că ea are răvaș de drum văsat cu crucea arheologiei naționale și că pene în cele din urmă ea nu ne a mănătu airé, de-cât în domeniul nostru, adică totuși în cercul activității artistice din alu XVII^{le} secolu.

Să ne întorcem dară fără muștrare la anticarul Francesco Ficoroni și la cista lui Prenestină.

Mai înainte, dînsul, romanu din Lugnano de nascere, a trăitu de la 1664 pene la 1747, și a scrisu o mulțime de mici tractate despre totuși fe-

lul de antichități mari și mărunte, precum clădiri, inscripțiuni, monete, gemme, plumburi, masce și bulle aurite sėu bășicuțe pe cari le purtau Roma-nii, ca să se ferescă de deochiu. Plăcerea ce avea pentru obiectele antice ilu făcea să'si adune ase-mené lucruri, și însuși ne spune cum, la 1745, cumpėrase de la nisce lucrători din Palestrina, ve-chia Preneste, frumosul vasu de bronzu, cu o o-glindă de acelașu metallu, ce tocmai atunci se gă-sise pe acolo împreună. «Fără de a mă lăuda, — «dice elu, — unu cavalleru englezu, Frederik, voi «să'mi dea pe dinsele, și'mi puse chiar pe mesă «unū punnū de galbeni, dar în deșertu; și ca să «fiă în veci păstrate, eu de bună voia mea le amū «dăruitu vestitei gallerii Kircheriane.»

Acolo în adevėrū și este acea mare cutie cir-culară de metallu, naltă de 2 palme 1½ țoli ro-mani, avėndu unū diametru de 1 palmă 7½ țoli; precum și o mică oglindă rotundă cu măneru, una din acele obiecte în formă de tigăie fără buze, că-rora li se dicea mai nainte patere etrusce, necun-noscėndu-se încă usul lor, dar cari s'aū doveditū a fi oglinde, lustruite de o parte și ornate în dosū cu figure. Amėnduoė aceste bucăți sūnt decorate pe fețele lor cu desemne lineare (cărora în limba franceză li se dice, *dessins au trait*), fōrte finū săpate cu sula. Ca stylū însă distanța este enormă

de la corecțiunea și eleganța cistei, pînă la stângăcia grosolană a oglindei.

Pe această sînt numai trei figure; două bărbătesci cu trupurile goale și cu pumnii accoperiți cu de acele mînuși de curelle împletite și bătute cu ținte de plumb, ce se numeau *cæsti* și *μύρμηκες*, și cari serveau athleților în luptele pugilatului; una din figurî e în picîore și alături cu dînsa stă scrisă, cu littere latine archaice, cuvîntul *POLOCES*, formă străvechiă a numelui semi-deului Pollux; cealaltă șede jos și, pe un stîlp învecinat, se cîtesce în prescurtare numele regelui Amycus, *AMVC*. Din dosul acestuia, în picîore, cu o mîna în șold și alta ornată de un lung toîag, e o femeie; numele ei, *LOSNA*, e scrisă lîngă dînsa. Aceia este fîră induoielă deîta Luna, cu denumirea ei în cea mai vechiă limbă a Latinilor.

Dar să trecem la descrierea desemnelor de precistă, cari ne vor lămuri îndată asupra subiectelor reprezentate pe ambele unelte. Mai întîiu, să spunem că în jurul pîntecelor ei circulari, ornamentele gravate sînt distribuite pe trei diferite zone, din cari cea mijlocie e cu mult mai lată și mai importantă; pe cea de jos sînt numai Sfinxi și decorațiuni de frunze; pe cea de sus, foi simetrici dispuse în jurul unui șir de masce juvenilî.

Zona intermediară presentă însă o serie neîn-

treruptă de douăzeci și unu de personaje, în postură variată și grațioasă, cari ne dau priveliștea foarte animată a sosirii Argonauților în țărâ puçină ospătoșilor Bebryci.

Istoria plutirei și a izbândeii Argonauților, deși a fostă una din fabulele predilectele ale poeziei și ale artelor ellinesci, ni s'a păstrată ânsă în foarte puçine scrieri de o valoare clasică și în foarte rari monumente plastice. Poema târziă a poetului alexandrină Apolloniū din Rhodos nu se află coprinsă în materiile de studiū scolarū. Paguba în sine nu este mare, dar acēsta mē va sili să memorezū aci că o vechiă poveste mythologică a Grecilor spunea că odiniōră, în timpii cei mai nebuloși, tinerimea vitejescă a Elladei, Eracle și Orfeū, Castorū și Pollux, Zetes, Calais și mulți alții, s'aū urcatū pe corabia Argo, sub commanda junelui erou thesaliotū Jasone, și aū plutitū preste Ellespontă și preste Pontele Euxinū, ca să descopere și să răpescă din depărtata Colchidă, avuțiile regelui Aetes, și mai cu sēmă lâna daurită a unui berbec sântitū. Atunci pe-semne Grecii aū încercatū mai ântēu vallurile artăgōse ale Mărei-Negre. Printre întēmplările acestei primejdiōse plutiri, se numără și poposirea voinicilor noștri pe țermurile neospētose ale sēlbaticilor și pēroșilor Bebryci, *κορόωντες Βέβρυκες*.

Dar pentru unū minutū să dămū cuvēntul poetului ellenū Theocritū, carele într'una din idyllele

sale, ne spune, în plăcute versuri, parte din ceia ce pre cista Prenestină, vedem în grațioase imagine : (1)

«Abié vasul Argo scăpase de stâncele cari'i veneau asupra și intrase în sînul primejdios al Pontului bătut de zăpedi, când el se opri, ducându pe feciorii iubiți ai deilor, la țermurile Bebrycilor ; acolo rezimându scara de păreții corabiei, voinicii lui Jasone se coborîre jos dintr'însa de tôte părțile și respândindu-se pe o rîpă adîncă și sub o muchiă ferită de vînturi, ei își așternur de repaos și cu mânil puseră la foc merindele. Dar Castor cel cu cai dereși și Pollux cel ôchieșu, depărtându-se de soții lor, înaintare rătăcindu amênduoî. Pe când ei cătau de tôte părțile cu mirare la acele sêlbatice păduri de pre munți, sub o stană de pétră, iată că descoperu un isvoru imbilșugat, care 'și vérsă fôră încetare apele sale limpedi și, cădêndu de sus cu șoptă, se afundă într'o gură de cristallu séu de argintu ; împrejuru'i crescuse brađi înalți, plopî alburii, platanî și chiparoși cu lungi plete ; totu a-

(1) *Theocriti Idyll. XXII. v. 27 :*

«Ἡ μὲν ἄρα προφυγούσα πέτρας εἰς ἔν ξυνοιάσας
 Ἀργῶ, καὶ νιφόντος ἀταρτηρὸν στόμα Πόντου,
 Βέβρυκας εἰσαφίκανε, θεῶν φίλα τέκνα φέροισα
 ἔνθα μῖα πολλοὶ κατὰ κλίμακος ἀμφοτέρων ἐξ
 τοίχων ἄνδρες ἔβαινον Ἰησονίης ἀπὸ νηός·
 ἐκβάντες δ' ἐπὶ θῖνα βαθὺν καὶ ὑπήμενον ἀκτῆν,
 εὐνάς τ' ἐτόρνοντο, πυρεῖά τε χερσὶν ἐνόμων.
 Κάστωρ δ' αἰολόπυλος ὃ τ' οἰνωπὸς Πολυδεύκης
 ἀμφω ἐρημάζεσκον, ἀποπλαγχθέντες ἑταίρων.
 παντοίην δ' ἐν ὄρει θηγύμενοι ἄγριον ἕλην
 εὖρον ἀένναον κρᾶναν ὑπὸ λιβάδι πέτρῃ
 ὕδατι πεπληθυῖαν ἀκηράτω· αἱ δ' ὑπέπερθεν
 λάλλαι κροβάλλῳ ἢ δ' ἀργύρῳ ἰνδάλλοντο

colo răsărise și florī mirositoare, secerișu plăcutu alū muncitōrelor albine, atâte câte la curmarea primăverei spusescū preste câmpii »

Și iată în adevărū, pe vasul Prenestinū, corabia Argo oprită la malū; unii din junii viteji se odihnescū într'insa; dar scara e proptită de părății vasului și unul din voinicī coborā cu unū panerū și unū fedeleșū în mână; altul pare că s'a aședatū josū să facă focul; cei mai mulți ânsē staū adunați în jurul fântanei ce curge din stânca umbrită de copaci și vinū acolo, séu ca săse rēcorēscā, séu ca să bea, séu ca să împle cu apă burdușele și largile lor amfore. Theocritū ânsē a uitatū să vorbēscā de Silenul pântecosū, bārbosū, cārnū și pleșuvū, carele păzesce rinjindū isvorul, și, cu unū gestū glumețū, se gătesce să 'lū apere în contra mēndrilor feciorī.

Elū asemenē, povestindū mai nainte, cum Amycos, sēlbaticul rege alū acelor locuri, a imbiatū cu asprime și desprețū la lupta palestreī pe semi-deul Pollux, și apoi cum acela a fostū biruitū, după o crāncenā luptā de vitēzul Dioscurū, fiū alū lui Joue și alū Ledei, nu ne spune că învingētorul a legatū țepānū cu ștrēngurī de unū copaciū pe ple-

*ἐκ θυθοῦ ὕψηλαὶ δ' ἐπιφύκειαν ἀγχόθι πεῦλαι,
λεινκαὶ τε, πλάτανοί τε, καὶ ἀκρόκομοι κνπάριβδοι,
ἄρθρα τ' εὐώδη, λαβίαις φίλα ἔργα μελίσσαις,
ὄσσο' ἕαρος λήγοντος ἐπιβρύει ἄν λειμῶνας »*

tosul Amicus, primindă din ceruri o cunună de la o Victoriă aripată, pe când deîta Minerva, eroul Jasone, deul cu lungi aripă, ce'i ocrotise plutirea și chiar două părăși Bebryci stau marturi la această scenă de dréptă pedépsă. Tóte aceste lacune ale poetului, sula dibace a săpătorului carele a decorat pântecele cistei, a sciută a le împlini cu o vioiciune și cu o grație ce se luptă, putemă dice, victoriosă cu condeul de sigură fórté măiestrețș și elegante ală lui Theocrită.

Nu mai puçină perfecte sânt scenele de vână-tóre săpate pe capacul boltită ală cutiei; nouă bărbați, în diferite costume antice, vénéză cu căni și cu arme felurite, două mistreți, ună cerbă și o căprióră; în centrul acestei representări circulare sânt două lei și două griffoni séu zmei aripați.

Fóră induoélă, tóte aceste chipuri portă caracterul usurilor eroice și ală perfecțiunei artistice din timpii ce'i mai lăudați ai desvoltărei Ellenilor; și cu tóte acesté se pare că, în unele aménunte ale veșmintelor și ale decorațiunei, s'aă străcurată sub mâna artistului, trăsuri de stylă etruscă, adică dovedă că obiectul a fostă lucrată în Italia.

Aceste bănuéli se adevereză cu totul când cercetéză cine-va de apprópe unicul picioră existente din cele trei ce a avută vasul, precum și mai allesă figurele de pre vârful capacului.

Piciorul e o curiósă compositiune, în care, pe o basă

pătrată stă o brăscă strivită sub o labă de leu; iar d'asupra trei mici statuette îmbinate, cari representă trei junii; celū din stînga este negreșitū Hercule; pôte că celū din drépta va fi Iolas, nepotul și soțul lui de izbîndi; alū treilé, din mijlocū, copillandru aripatū, trebuia să fiă deul Eros seū Amorul, unul din deii protectori ai luptelor gymnice.

Să trecemū acum la capacū. D'asupra lui, ca în chipū de țetînă saū mânerū, se află o altă grupă formată de trei mai mari statuette bărbătesci. La mijlocū e unū tēnērū pe jumătate învelitū cu o mantiă înstellată, încălțatū cu pantofi tuscani și purtāndū, atērnată de gūtū, bēșicuța seū amuletta de dēochi a Italiotilor; acesta e pôte tēnērul deū Bacchus, căruia Latiniū îi diceau și *Liber*. De amēdouē părțile ilū ținū de subțiori, câte unū Satyrū cu nasul cărnū, cu urechile lungi și cu o pelle de leopardū pe spinare, dreptū unicū accoperemētū. Buna cuviință impusă adunărilor nōstre moderne ne opresce de a completa descrierea acestor duoī vīrtoși și ardoi sateliți ai deului desfrēnărilor, cari mai ținū și în mâna lor liberă câte unū păhăruțū. Litteraturile și artele antice n'aveau așa multe scrupule, mai allesū în representarea desfrēnatelor sēr-bători bacchice.

E cu neputință de a nu recunnōsce în aceste diferite chipuri, stylul și felul de lucrare alū statuettelor de bronzū etrusce. Dar ce este și mai do-

veditoru pentru originea italică a cistei din museul Kircherianu, e chiar inscripțiunea ce, pe două linii, se află scrisă la picioarele figurelor de pre capacu.

Litterile sânt din cele mai arhaice ale poporelor italiote; limba e cea latină din timpî cu multu anteriori producpțiunilor litterarii și pôte chiar cu ore-carî inflexiunii luate de la locuitorii osci ai provinciei mai meridionale a Campaniei. Ea sunnă așa :

NOVIOS. PLAVTIOS. MED. ROMAI. FECID.

DINDIA. MACOLNIA. FILEA DEDIT.

și ca s'o traducemū fidelū numai pe romănesce, vomū dice : «Novius Plautius m'a lucratū în Roma. «Dindia Macolnia fîca m'a datū.»

Déca vomū întreba acum pe numeroșii archeologi moderni cari s'aū ocupatū cu cista lui Ficoroni, spre a explica scenele mythice și inscripțiunea de pre dînsa, séu spre a determina destinațiunea acestui vasu, apoi, în privința ultimului punctu, îi vomū găsi împărțiți între trei opinii diverse. Unii dicu că cistele de bronzū, cari, sub acéstă formă, s'aū găsitū numai în teritoriul vechei Preneste, alu acelu orașu ellinescu, aruncatū sub Apeninî în ținutul Latinilor, sânt de caracteru cu totul *mysticū* și înlocuiau, în acéstă unică localitate, coșurile de richită de aceeași formă, în cari, prin alte locuri, se purtau, în sêrbătorile mysterelor dionysiace, uneltele sântite ale cultului, și din cari se vedū

adesé, pe monumente grafice și plastice ale anti-chității, esșindú șerpîi misterioși, geniî ocrotitori ai vetrei, ca șerpîi de casă ai țerranilor noștri. (1)

Pentru alții, cistele Prenestine, — sînt acum cunoscute vre o dece, — în cari s'aũ aflatũ une-ori oglinde, ulcelușe de profumuri, ace de pěrũ, scobitori sėũ strigille, pepteni și alte mėrunțișuri femeesci, sînt simple cutii în cari muierile își ține-neaũ podóbele și cari se daũ fetelor de zestre la măritișũ; iar la cele cari mureaũ nemăritate, se pu-neaũ în morminte, de unde acum le scotũ anticariî moderni. Astũ-felũ dar, cista lui Ficoroni arũ fi lădița de nuntă, — tronul miresei, — făcută la Roma de meșterul Novius Plautius pentru fiica Dindiei Macolniei din Preneste.

În fine sînt și archeologi cari, puindũ temeũ numai pe representațiunile agonistice și bacchice ale cistei nóstre, aũ cređutũ că ea a fostũ unũ darũ sėũ unũ premiũ căștigatũ de învingėtorul jocurilor publice, în sėrbătorile junimei, dișe Liberalia.

Catũ despre stylul și originea vasului, iatã cum eminentele archeologũ francezũ Raoul Rochette, luãndu-se de pre urmele illustrului sėũ collegũ din

(1) Despre șerpîi de casă, precum și despre alte datine ale po-popului rómãnũ se găsescũ noțiuni interesanți în încercãrile ju-nelũ nostru scriitorũ *G. Dem. Theodorescu*, a cãruĩ cãrticicã a-supra credințelor, datinelor și moravurilor poporului nostru, (Bu-curesci, 1874) dovedesce unũ spiritũ studiosũ, criticũ și ingeniosũ, de la care se póte aștepta și mai multũ pe viitorũ.

Germania, Otto Jahn, resummă cele mai bine întemeiate ipoteze : (1)

«Cista lui Ficoroni pare a fi fostă lucrată de un artist grec din Campania, Novius Plantius, ce și exercita artea său meseria în Roma, pe la alu v^{le} secolu, multu pe la începutul secolului alu v^{le} de la clădirea cetății; acesta, lucrându de pre usurile și modelele ellinesci, a adoptatū ânsă în lucrarea sa, ore cari amănunte luate din stylul artisticu alu Etruscilor, care se sciă că a avutū destulă influență asupra Campaniei, și care, mai allesu în Roma, a fostū purure usitatū și plăcutū.»

Observu tocmai acum, domnilor, și pôte cam târziu, că partea ce amū făcutū anticarilor în câte v'amū spusū astăzi, pêne acum, este fôrte neînsemnată și că, vorbindu-vă exclusivū despre colecțiunī de antichități și despre obiecte antice, — nu fôră interesū ânsă, sperū, — m'amū servitū cu numele unor anticari meritoși din alu xvii^{le} și alu xviii^{le} secolu, numai ca de firma unor vechili său comisionari, spre a vă lăuda și a vă cântari mai multū marfă străină; astū-felū, descriindu-vă cu ore cari amănunte museul lui Kircher, *œs grave-le erudiților ellenisați* Perizonius și Neocorus, iconițele muscălesci ale lui Capponi și cista Prenestină a lui Ficoroni; abié deca amū menționnatū despre lucrări archeologice ale acestor lăudați bărbați, cari

(1) *Raoul Rochette. La ciste de Ficoroni, în Journal des Savants. Paris, 1852.*

toți au avut o activitate destulă de însemnată în literatura anticară a timpului lor.

Adevărul e că greu se poate caracteriza altă-min-trelé de-câtă printr'ună punctă ore-care din ele, operile unor ómeni de sciință, când acelé se compună din adunătura cea mai variată de cercetări mărunte. Acesta, precum v'amă spusă, e mai în totă d'auna casul anticarilor din epoca ce ne ocupă; așa dar, nu mi se poate face o vină seriósă că n'amă dată aci o mare atențiune produțiunii lor specială ale fiă-căruia din citații erudiți, și în ori-ce casă, spre a mă limpedi de ori ce imputare, voi termina atrăgându mă cu dinadinsul privirile d'vóstre, asupra unei din cărțile principală ale lui Ficoroni, asupra tractatului său despre mascele antice, publicată italiennesce la 1736, sub titlul *Le maschere sceniche e le figure comiche d'antichi Romani*, și tradusă latinesce la 1754, sub acela *de larvis scenicis antiquorum dissertatio*.

În introduțiunea acestei cărți, autorul, după ce arată cum s'au născută la Ellenă, representațiunile theatricală din jocurile și măscările, — scuzați'mă termenul, carele însă aci este fórte bine aplicat, — ce câmpeni grosolani făceau, în sərbătorile sgotóse ale lui Dionysiú, măsgălindu'si obrazul cu tescovină și ascundându'lă sub pocitură scobite în cójă de copaci, apoi spune, pe temeul măi multor scriitori antici, că Romaniă la începută nu se ser-

veaŭ, în petrecerile lor scenice, cu masce de lutŭ sŕu de pelle ca Grecii, ci numai cu unŭ felŭ de mari peruce negre, bŕlane, roŕcate sŕu cŕrunte, cŕrora li se ŕicea *galeræ* ŕi cari daŭ fisionomieŭ actorului, expresiuni mai multŭ sŕu mai puŕinŭ grave sŕu comice. Dupŕ ce juniŭ patriciŭ ai Romeŭ pŕrŕsireŭ histrionilor de profesiune jocurile lor Atellane, împrumutate din cetatea oscŕ Atella, aceŕtia, ca sŕ pŕtŕ mai bine simula personnagie grotesce ca Maccus, Bucco, Pappus ŕi Manducus, strŕmoŕi ai actualilor Pulcinella, Arlechino, Pantalone ŕi Scaramucia din comedia popularŕ italianŕ, ŕisŕ *Comedia dell'arte*, nu se sfireŭ a îmbrŕca costume ŕi masce ridicule, travestindu'ŕi capul ŕi faŕa sub acopere-minte ce se numeaŭ *personnæ*, «caput et os coo-perimento personnæ tectum».

Dar nu numai la theatru eraŭ usitate mascele în vechia societate romanŕ; Ficoroni citŕzŕ pe rŕndŭ pre autoriŭ anticŭ cari vorbescŭ despre ospeŕele mascate ce se daŭ în palatele împŕraŕilor; despre stratagemele militare în cari s'au utilizatŭ mascele; despre sŕrbŕtorile religioŕe în cari era obiceiŭ a se face travestiri; despre mascele sŕu larvele, luate cu humŕ, cu aluatŭ ŕi chŕar cu foi de metallŭ, de pre figura morŕilor ŕi cari adesŕ, pentru expiaŕiunea pŕcatelor rŕposatului, se atŕnaŭ în temple ŕi în dumbrŕvi sŕnŕite, ŕi de aceia purtaŭ numele de *oscilla* sŕu figurŭ cletinŕtoŕe; apoi în fine, ŕi despre

mascele grotesce și adese foarte necuviincioase, cari însoțeau armatele învingătoare la intrarea lor triumfală în Roma și cântându, în hohotele și applauzele plebei, versuri fescennine, de acelé cari urechi rușinoase nu trebuia să le audă, făcea și dicea în calle toate necuviințele ce s'au păstrat la noi în jocul poporanu alu Brezăi și alu desfrênatului său Unchiășu, două tipuri pe cari le regăsim, cu puține schimbări, în picturi pe vase de lutu, în sculpturi de gemme și în statuette antice, unele chiar, reproduse de Ficoroni.

În această rapide nomenclatură, permiteți-mi a mă opri unu momentu asupra categoriei de masce funerariu, numite larve, din cari s'au aflatu mai multe prin morminte antice din Italia, dar cari au căpătat o importanță cu multu mai însemnată, când, în câte-va din bogatele sepulcre ascunse sub movilile greco-scythice ale Rusiei meridionali, s'au găsitu fețele morților accoperite cu masce de foi de aur, lipite pe ele. Negreșitu că acelé au fostu lucrate în pripă la inmormântarea răposatului și de aceia, reproducându trăsurrele fisionomiei lui, sânt ansă puțin îngrijite ca execuțiune. Dar aci la noi, pe malul Oltului său la Celeiu, de pre cum spune d^l maioru Papazoglu, d^l a descoperitu, la 1863, o mască femească de bronzu, de celu mai nobil stylu anticu; proporțiunile îi sânt ale unui obrazu de 235 millimetri nalțime, 21 cen-

timetri lărgime și 12 centimetri adâncime; fóia de metallü, de-și nu pré grósă, este resistantă. Ochiü, nările și buzele sânt crăpate ca să pótă fi purtată, și, de duoé părți ale obrazului, se află micé găurí spre a se poté lega; pérul de pe frunte e frumosü aședatü sub o cununnă de foí de stejarü, și, de âmbele lături, atárnă pe față ca nisce grăcióse ânele de pérü. Litterí fórté ușorü însemnate cu micé puncturí (au pointillé), atátü pe față, câtü și pe dosul mascei, ne daü unü nume propriü latinü, alü artistului séü alü stépânului, în orí-ce casü alü lui Titu Piu Priscu, T. PII. PRISCI.

Acestü fórté prețiosü obiectü de artě antică, în locü de a intra în museul nostru naționale, unde abié posedemü câte-va micé masce de lutü, a trecutü de cürëndü prin vëndare în cabinetul de antice imperiale din Vienna. În zadarü m'amü silitü timpü îndelungü a face ca guvernul nostru să'lü cumpere; celü austriacü ne a luatü înainte și ne a lipsitü de unü documentü artisticü interesante pentru antica cultură a provinciei dacice. D' profes. O. Benndorf din Praga, mijlocitorul acelei transacțiunii, arată că, în museul din Belgradü, a vëdütü o altă mască de felul acesta, dar chipul acelia e cu barbă. Câte-va alte musee din Appusü aü și ele masce de metallü; dintre tóte, cea din România se deosebesce prin frumosul eí typü și prin lucrarea sa îngrijită.

Să nu răsipimū ânsă timpul nostru, devenitū acum fôrte scumpū, și să ne întorcemū îndată, împreună cu Ficoroni, la examinarea mai atentivă a mascelor theatrali séu scenice, asupra cărora ne aū rămasū din vechime, și mai multe noțiuni scrise, și mai multe reprezentațiunii sculpturali, și chiar mai multe deseme în colorī.

A doua din aceste categorii de documente, adică statuetele și relievrurile de pétră și de bronză, gemmele gravate, cameele și figurinele de lutū și de metallū, formândū mai cu sémă obiectul de studiū alū anticarului nostru din alū xvii^{le} secolū, vomū spune mai ântēu, dreptū pregătire lămuritōre, câte-va cuvinte despre forma și natura mascelor theatrali, pe cari Ellenii le aū întrebuintatū pe scenă în totū timpul și fōră restricțiune, iar Romaniī cu multū mai pușină rigōre.

Amū đisū, pare-mi-se, că mascele se lucraū de lutū, de pelle, de lemnū și chiar de metallū, lăsându-li-se găurī pentru luminele ochilor, pentru rēsufflarea nărilor și mai allesū pentru emitterea vocei. La mascele femeesci crăpătura buzelor era mai ângustă; rolurile de femei, fiindū împlinite în antichitate de cōtre bărbați, acea dungă subțire îndulcea asprimea glasului și'ī preschimba sunnetul, precum se 'ntēmplă și 'n ballurile mascate de acum. Dar gurele mascelor bărbătesci eraū une-orī, și mai allesū în rolurile comice, fôrte tare căscate, rinjite

și rotunjite; semănau cu buzele unei pilni și ale unei scoice cu creștături. Dispozițiunea perucei era iarăși de o mare importanță, căci trebuia să știți că masca antică accoperea capul întreg al actorului. Colórea părului, desimea lui, modul de a-l ușa, podóbele ce i se adăgeau, toate aceste constituau o artă foarte complicată, care determina, totu atât cât și trăsurile figurei, caracterul fiăcărui rol. Se puneau un mare preț, mai cu seamă în mascele destinate personajilor tragice de sex bărbătesc, la o înaltă podóbă de păr, numită grecesce *ὄγκος*, ce se purta d'asupra frunței și căria noi i am pute dice *motu*, precum francezii îi dicu *toupet*.

Unu rhetor grecu din alu II^{le} secolu după Chr., Iuliu Pollux și Polydeuces (născutu la Naucratis în Egiptu la 130, mortu la 188), foarte iubit de împăratul Commodu, ne a lăsat, în interesantea sa carte lexicografică numită *Onomasticon*, o lungă și curiosă descriere a mascelor scenice, cu divisiunea și nomenclatura lor, distribuită de pre cele trei specii teatrale ale vechei litteraturii ellene, tragedia, comedia și drama satyrică, și acea buffoneria jucată de personaj eroice, secundate de unu choru glumețu de Satyri, cu o înfățișare și o purtare mai multu și mai puțin decentu. Iuliu Pollux, în despărțire a vi^a a *Onomasticonului*, enumeră, denumesce și descrie mai multu de șapte-zeci feluri

differite de προσωπεια sėu figure scenice, cari indicaũ fiă-care cāte unũ caracterũ de rolũ speciale. Duoė-deci și șese din acestė sũnt rezervate tragediei și se impartũ în șese masce pentru bărbații bėtrāni, șapte pentru cei tineri, trei pentru sclavi, cinci pentru femeile libere și alte cinci pentru femeile sclave. La comediă, nomenclatura e cu multũ mai bogatã; aci sũnt nouė bărbați bėtrāni, dece tineri, șapte sclavi, trei femei bėtrāne și patru-spre-dece tinere.

Să vi le numescũ pe tóte, e de prisosũ; cu tóte acestė, neputėndũ a vė arăta aci straniele typuri ale acelor numeroase masce, nu cređũ a abuza de rābdarea dvóstre, semnalāndũ cāte-va din numirile lor cele mai caracteristice; astũ-felũ, printre bėtrāniĩ comediei, gāsimũ pe moșul, πάππος și pe unchiășul, πρεσβύτης; apoi āncō pe ήγεμών, carele pare a fi cea ce în dramaturgica modernă se numesce, rolũ principale; în urmă vinũ și alții de unũ caracterũ mai deochiatũ, bună-óră σφήνοπώγων, celũ cu barba ascuțitã, λυκομήδειος, celũ ce se uitã crucișũ, și în fine, unũ personagiũ, inlesnitorũ la multe, dar fórte puçinũ onorabile, pe care Greciĩ ilũ numeaũ πορνοβοσκός. Printre tineriĩ, totũ de pre scena comică, aflămũ masca actorului bunũ la tóte, πάγχρηστος, sėu cum se đice acum în culise, *utilitate*; alții sũnt, tēnėrul ócheșũ, νεανίσκος μέλας, celũ crețũ, οὔλος, amabilul, ἀπαλός, dichisitul, εικονικός, mojicul, ἀ-

γροῖκος. Celu smédü seü palidü, ὠχρός, celü desperatü seü sbêrlitü, πάρουλος, și celü desgustatü seü neîngrijitü, πιναρός, facü parte din rolurile tragice; dar la comediã mai gäsimmü äncö pe militarul cu përul pe ochi, ἐπίσειστος στρατιώτης, pe lingușitorul, κόλαξ, și pe parazitul, παράσιτος, acelü lingëü nelipsitü, carele träiesce pe socotéla tinerilor eleganți și räsipitorü.

În seria sclavilor, alü cãror rolü e așa de importante în comediele antice, prin istețimea și pățelile lor, denumirile spunü multü mai pușinü decâtü comicele și sgãitele chipurü ce li se vëdü date pre monumentele figurate. Sã constatãmü änsë în trecëtü, cã selavul bucãtarü pórtã denumirea curiósã de greere, Θεράπων τέττιξ. Nu sciü de ce acéstã fantasticã cualificare imi adduce aminte pripita clãntãniturã de clește, adevëratü cânticü de greere, cu care vãtrãrașii de la cãrciumi chïamã la grãtarü pe mușterii de fleici fripte.

Dar așa, și baba cea uscatã și sfrãjitã, γράιδιον ἰσχνόν, pare a fi din némul caliceü nóstre de la Vicleimü; iar παχεῖα γραῦς, e mãtușã cea grasã și οἰκουρόν, jupãnésa chïälãrésã. În fine, printre femeile cele tinere aflãmü tóte varietãțile frumosuluü sexü; aci intrã și muïerea de trébã, γυνή λεκτική, și fețișã nevinovatã, κόρη, și alta nu tocmai, ψευδοκόρη, și apoi äncö fórtë multe de acele femei libere cãrora Ellenii le điceau *Etere*, ἑταίραι, și cari pe

scena comică se presentaŭ ca etere perfecte, τέλειον ἑταιρικὸν, sėu mai naive, ἑταιρίδιον, sėu ornate cu conciu, διάμιτρος, sėu linse și prelinse, παραψηφιστὸν, sėu în fine, muŭate numai în aurŭ, διάχρυσος. Duoė rolurŭ femeescŭ, cu cari vomŭ pune capėtŭ acestuŭ lungŭ repertoriu alŭ personaluluŭ de teatru anticŭ, pŕotă numirŭ de o graçia cu totul nebulŕsă, adică unul e felinărașul, λαμπάδιον și cel-altŭ, adierea vėntuluŭ, αὔρα.

Cređŭ, domnilor, că, încăpuișŭ cu acestŭ bagagiu de cunnoscințe tehnice ale sceneŭ, putemŭ să re-deschidemŭ cartea luŭ Ficoroni și de îndată să'ŭ ceremŭ explicațiunea unuŭ baso-relievŭ pe marmoră din colecțiunea palatuluŭ Farnese, trecutŭ acum în museul regalŭ Burbonicŭ din Neapoli, relievu ce ne presentă cinci personaje, din cari numai trei pŕotă masce comice, de sigurŭ unŭ πάππος, unŭ ἡγεμὼν și unŭ sclavŭ θεράπων din ceŭ mai pocișŭ.

Scena se petrece dinaintė unei arhitecturŭ, elegantŭ ornamentată și a unei cortine care ascunde o usșă. În mijlocul grupei stă o fetișă fŕă mască, sufflândŭ, pe cătŭ o ținŭ bucele, în duoė flaute împărechiate; aceia e *Tibicina*, αὔλητρις, care, în chipŭ de orchestră, însocea în totŭ-d'auna declamațiunile histrionilor cu sunnetele flautelor sėu tibiilor sale, modulate de pre plăcerea și talentul autorilor comici. Să facemŭ dar abstracțiune de acestŭ personagiŭ, străinŭ acțiunei teatraleŭ, și să vedemŭ pen-

tru ce unul din bătrâni opresce pe cel-l-altă de a se răpeși infuriat și cu bâta sa, numită pe scena comică *pedum*, în mână, asupra sclavului carele se pituleză speriat sub umărul unui altă personagiū june și fără mască, dar cu mâna ridicată în sus și fiind ună amenințatorū gōrbaciu de curelle.

Iată enigma sculpturală ce este de deslegatū.

Când Scipione Africanul se întōrse învingătorū din Carthaginea, pentru a dua oără sdrobită, printre glōta de robī ce tērra după sine, elū adduse în Roma și unū bietū copillū de Africanū, pe care ilū cumpēră senatorul Terențiu Lucanus. Junele sclavū, prin grașiile și intelligența sa, câștigă iubi-rea blândului sēū stēpânū, carele îi dete o crescere îngrijită, ilū învăță să cunnōscă și să guste pe scriitorii elleni, ilū dārui cu numele sēū și'ī accordă chīar și libertatea. Era încă tēnērū africanul Publiu Terențiu când, ispitindu-se a compune, în versuri latinesci, o comediă imitată de pre alte duoē ale vestitului autorū comicū athenianū Menandru, ceru de la edili ca să 'ī o primēscă pe scenă. I se rēspunse ca să mērgă să o citēscă bătrânului și illustrului poetū Ceciliu.

«Acesta era la cină și vędēndū îmbrăcăminteā sārăcăciosă a tēnērului africanū, ilū puse să șēdă pe unū scăunelū în laturī de patul pe care elū era șlungitū dinaintē mesei; dar după ce aūdi abīe câte-va versuri, ilū chīamă

apropo de sine, îl pofti să cineze cu el și apoi îl puse să-i citească opera întregă, arătându-i neîncetată marea sa admirațiune.» (1)

Astă-felū povestesc Suetoniū prima lectură a comediei numită *Andriana*.

Autorul ei primordiale fusese, precum amū mai spusū, ellenul Menandru, gloriosul renovatorū alū comediei atheniane, din alū III^{le} secolū înainte de Chr., de la care nu ne a rămasū nimicū mai multū decâtū laudele entusiaste ale întregēi antichități, câte-va crâmpeie de versuri și chipul său celū geniale, păstratū într'una din cele mai frumoșe statue ale Vaticanului, unde poetul, lenosū și distractū din fire, se vede răsturnatū cu neîngrijire pe unū jetū cu rēzimătore.

Din *Andriana* și din alte comedii ale lui Menandru, Terențiū încropi pe a sa, dar o făcu astă-felū ca intriga, dialogurile și limba lui să ne fiă astăzi totū așa de plăcute precum fusese publicului Romei de acum două mii de ani.

Descrierea unei intrigi teatrale e totū d'a-una

(1) *Suetonii Tranquilli vita P. Terentii Afri*, II: «Scripsit comœdias sex: ex quibus primam Andriam quum œdilibus daret, jussus ante Cœcilio recitare, ad cœnantem quum venisset, dictus est, initium quidem lectulum residens legisse; post paucos vero versus invitatus, ut accumberat, cœnasse una, deinde cetera percurrisse, non sine magna Cœciliæ admiratione. Et hanc autem, et quinque reliquos œqualiter populo probavit.»

ceva fastidiosă; dar, fiindă-că nu potă să vă scu-tescū de acestă pedepsă, o voi reduce pre-cătū se va puté.

Bětránul Simon, cetățénū din Athena, are unū fiū Pamfilū, a cărui purtare se arată a fi din cele mai înțelepte și mai cuviinciose. Tatăl său vrea să'lū însóre cu juna fică a unui vecinū, anume Chre-mes. Pamfilū ânsé într'ascunsū, iubese pe o copillă ce se crede a fi orfană, gingașa Glyceră, pe care o addusese cu sine în Athena, răposata Chrysis, eteră venită din insula Andros și nașa nevădută și neauđită a întregēi comedii. Slavul Davus.
 . . Observați, domnilor, acestū nume fôrte adese datū sclavilor în comediele antice și care dovedese originea dacică a celor mai mulți servitorī din A-thena. Pirații de pre atunci făceaū pe-semne pe țăr-murile Mărei-Negre unū negoçū analogū cu mărsava speculă a negrilor care, spre rușinea omenirei, se execută pêne acum pe malurile africane. In orī-ce casū, curiosă coincidență! In vechime, Ellenii nu-meau *Daci* său *Davi* pe slavii lor, și Grecii de acum dau ómenilor grosolanī de la țerră numirea de *Vlachī*. Se vede că în totū timpul, iscaseții fii ai lui Danaū au tractatū cu óre-care desprețū blân-dețea de inimă și simplitatea de cugetū ale ome-noșilor Dunăreni!

Slavul Davus, diceamū, este confidentele lui Pamfilū astū-felū, încatū acesta, aflândū că tatăl

său a decisă să'lu însore îndată, alergă la dinsul ca să născocescă vre ună mijlocă de a nu se despărți de iubita sa Glyceră, mai allesă în momentul când ea este să devină mumă. Apoi de aci înainte, sclavul, mereu bănuită de cicălitorul Simon, încureă din ce în ce mai multă ițele intrigei ca să ajungă a strica nunta. Între altele, voindă să facă pe Chremes, tatăl miresei, să pricépă că ginerele are ună copillă cu amanta sa, pune pe servitorea ei, Mysis, ca să arunce în grabă copillul abie născută la ussa lui Simon. Dar acesta află tôte vicleniile lui Davu, și ne mai putându-se stépâni, chiar dinainté viitorului său cuscru, se răpede cu bâta asupra lui și chiamă în gura mare pe servitorul însărcinată cu pedepsirea sclavilor, pe celă ce purta la Romani numirea de *lorarius*, din cauza bicăului său de currelle, *lora*.

Dar iată cum se încinge răpidele dialogă din Terențiu : (1)

S MON.		Hem,
	Dromo! Dromo!	
DAVUS.	Quid est?	
SIM.	Dromo!	
DAV.	Audi.	
SIM.	Verbum si addideris... Dromo!	
DAV.	Audi, obsecro.	
DROMO.	Quid vis?	
SIM.	Sublimem hanc intro rape, quantum potes.	

(1) *P. Terentii Andriæ Act. IV. Scen. II.*

DROM. Quem?

SIM. Davum.

DAV. Quamobrem?

SIM. Quia lubet. Rape, inquam.

DAV. Quid feci?

SIM. Rape.

DAV. Si quidquam invenies me mentitum, occidito.

SIM. Nihil audio.

Ego jam te commotum reddam.

DAV. Tamen et si hoc verum est?

SIM. Tamen.

Cura adservandum vinctum : atque, audin' ? quadrupedem con-
Age, nunc jam ego pol hodie, si vivo, tibi [stringito.
Ostendam, quid herum sit pericli fallere, et
Illi patrem.

CHREMES. Ah! Ne sævi tantopere „

Vă inchipuiți, domnilor, comicul scenei : de o parte Simon furios, strigându câtă pôte, cu bâta în mână, și opritu în locu de Chremes ; de altă parte, bietul Davu, făcându-se mititelu și, pe când vrea să se scuseze cu vorba, mângâindă cu mâna pe Dromo, care l'a și înhățatū de cefă.

SIMON, chiâmându în gura mare. Hei, Dromo ! Dromo !

DAVU, cu mirare și speriatu. Ce face ?

SIM., strigându mai tare. Dromo !

DAV., vrëndu să 'lă imblândescă. Ascultă-mă.

SIM., răstindu-se la dinsul. De 'i mai spune o vorbă.

Chiâmându cu nerăbdare. Dromo !

DAV., cu insistență desperată. Ascultă-mă, te rog.

DROMO, esșindū de sub perdé, cu gôrbaciul în mână. Ce potesci ?

SIM., înnecatū de mâniă. Ridică 'mi 'lū pe susū și mi 'lū du 'n lă-întru, numai de-cătū.

DROM., uitându-se cu mirare la Chremes, carele se luptă cu Simon ca să 'lă opréscă în locū. Pe cine?

SIM., arătându infuriatū pe Davu. Pe Davu.

DAV., cu glasū jalnicū. Dar pentru ce?

SIM., cu autori'tate. Ia! fiindū-că așa îmi place mie! Către Dromo. Ia 'lū, îți dicū!

DAV., stăruindū cu glasū milosū. Dar ce amū făcutū?

SIM., și mai supăratū. Ia 'lū!

DAV., cu gesturi persuasive și rugătore. Déca vei dovedi că amū mințitū întru ceva, să mă ucciđi.

SIM., cu tonū hotăritū și cu gestū amenințatorū. Nu audū nimica. O să te frecū eū pe tine cum ți se cuvine.

DAV., cu glasū înecatū de frică. Dar déca ce 'ți spuū, se va adeveri?

SIM., rapide și răstitū la dînsul. Măcarū și atunci! Către Dromo, cu tonū poruncitorū. Veđi de mi 'lū ține bine le-gatū, și, ai auditū? să mi 'lū fereci de câte și patru picîórele, ca o vită. . Hađi! Amenințandū pe Davu. Mi 'ți oiu arăta eū, đeū, ție ađi, înecatū de mânia, de nu 'mî-o essi sufletul, ce pate acela care înșelă pe stăpânū; întorcēndu-se către casa Glycerei unde scia că se află Pamfilū, și luī, pe tată sēū.

CHREMES, cu tonū înduplecătorū. Ei, ci numai fiī așa tare supăratū!»

Acesta e, domnilor, pre-cătū se póte, sensul dialogului comicū și animatū din Terentiū, prin care Ficoroni a explicatū scena, nu mai puçinū viă și grotescă, din vestitul reliefū farnesinū, una din cele mai îngrijite sculpturi antice, relative la vechiul theatru clasicū. Anticarul italianū adaoge de la sine

că liniștitul Chremes se silește a potoli mânia lui Simon, ca nu cum-va și acesta să păță în urmă cea ce a pățit unu gentilomū vecinū alū lui, carele într'o di, după ce a datū o bastonată bună servitorului său, pe când elū venea în casă cu unū brațū de lemne, acesta răbdă băttaia, și se duse liniștitū aforă, dar, întorcându-se îndată înapoi cu o bătă mare în mână, sili pe stăpānū ca, dreptū pedepsă, să carre și elū unū altū brațū de lemne, însoțitū cu aceleași dulci mângāieri.

Îmi mai rămāne acum, domnilor, a vĕ vorbi și despre picturele cu personagie teatralei mascate, cari s'aū păstratū prin manuscriptele de anticī autori. Totū Terențiu ne va servi și aci, dreptū textū alū commentarielor artistice. În adevĕrū, faimōsa bibliothecă din Vaticanū, cea Ambrosiană din Milanū, cea din Paris și āncō altele, posedē fiă-care cāte unū vechiū codice ilustratū alū acestui autorū. Mai multe din ele aū fostū publicate āncō de prin alū xvii^{le} secolū. Osebitū de numerōsele scene allese de prin comediī, se vĕdū reprezentate, în acele curiose ilustrațiuni, diferite serie de masce comice dispuse în încadramente ornamentate, ca o expozițiune prealabilē a materialului scenicū, ce servea la reprezentațiunea operilor coprinse în volumū.

Dar, ca să vĕ daū unū resummatū mai rāpide, despre natura, epoca și caracterele acelor picturi pe pergamentū, voiū traduce aci partea cea mai

esențială din notiția ce le a consacrată Séroux d'Agincourt, unu distinsu anticarū francezū, carele a publicatū o parte din desemele codicelū Vaticanū :

«Acestū manuscriptū, dice elū, pórtă nº 3868. Eū ilū credū executatū pe la sfērșitul secolulū alū vin^{le} séu în alū ix^{le} pe la începutū. Figurele, cari în genere sūnt pré scurte, nu dovedescū cătușī de puçină sciință ; contur-
nele grosolane, însemnate cu linie drepte, nu facū să se simță pe unde se află închiăiăturile membrelor ; formele trupulū nu se destăinuiescū sub veșminte ; acesté tóte sūnt defecte însușite copielor. Iată acum ceā ce'mī dovedesce că aceste defecte nu se aflaū în originalele mai vechī cari aū servitū de modele ; pozițiunea capetelor e totū d'auna conformē cu intențiunea actorulū, și mișcarea mânilor fiindū și dînsa în accordū cu a capetelor, din acesté rē-
sare unū întellesū așa de lămuritū ca și alū cuvēntulū ; așa dar spirital dialogulū nu lipsesce nici o dată ; diffe-
rența între acțiunea celū ce vorbesce și repaosul celū ce ascultă, e în totū-d'auna bine însemnată ; luarea a minte a acestuā și chīar intențiunea mai multū séu mai puçinū apropiatā ce elū are de a se îndupleca la cuvintele celū-l-altū, sūnt și ele învederate. Pe de altă parte, ma-
scele, alū căror effectū teatrale ne este cu totul necunoscutū noē, și pe cari teatrul anticū le modifica de pre sexurile, de pre vârstele și de pre pozițiunea personnagie-
lor, posedū și ele unū caracterū minunatū de adevērū, de-și aū forme, pentru noī așa de neobicinuite ; acelu caracterū de realitate ne face să trecemū cu vederea mon-
struositatea proporțiunilor, și elū adauge multū la energia acțiuneī, prin talentul cu care pictorul a sciutū

a'lu însuși textului poemei. În scena din Andriana, în care sclavul Davu dă servitórei Mysis, copillul ca să'lu arunce la ușa lui Simon, se învederéză fórte bine graba și insistența cu care îi dice :

«Accipe a me hunc ocius

Atque ante nostram januam adpone.»

«În altú locú iar, când aceeași Mysis aude din gura lui Pamfiliú că tatál său ámbliá să'lu însóre, numai vedéndú gestul ei, se pricepe a sa exclamațiune :

«Miseram me! quod verbum audio?»

«Așa dar, cu tótă stângăcia linielor, cu tótă asprimea pannelului și cu tótă incorrecțiunea obicínuită a copistului, marele meritú alú originalului totú nu este perdutú. Se simte că a existatú o compunere primitivă, admirabilé prin nimerita ei imitațiune a naturei.

«Apoi aceste picturí ne facú áncó să cunnóscemú veșmintele epocei și feluritele modurí de a le așeđa pe trupú; asemenea vedemú în ele cu ce colorí se îmbrăcaú differitele personagie. Adevérul e că acele colorí sânt așternute de copistú fórá nici o dibăciá; dar trebuiá să credemú că celú puçinú le a păstratú fiá-care pe la locul său. Cele mai obicínuite sânt verdele, albastrul, roșul amestecatú cu galbenú și cu óre-care umbre cenușii; pèrul la bărbați e mai în totú d'a-una negru; la femeí, din cóntra, bèlanú. Se mai găsescú totú acolo și urme ale mai multor vechí obiceiuri, din cari unele s'aú păstratú pêné acum, precum acela alú stergarului de gútú, *sudarium*, pe care servitorii și ómenii de rónđu îlú pórtá la Roma.

«De pre tóte aceste observațiuni, nu este óre permisú a crede că manuscriptul originale și autografú alú lui Te-

rențiū, de pre care s'aū făcutū așa numeroŝe copie, a fostū ŝi dīnsul ornatū cu figurī, din ordinul lui Caiu Terentiū, frate cu stēpānul poetului? De pre spusa lui Pliniū, acela romanū a pusū, pe la anul 180 înainte de Chr. sǎ i se lucreze multe opere de picturǎ.» (1)

Amū făcutū, domnilor, o pré multū întinsǎ ŝi desvoltatǎ expunere a materiei archeologice attingētoŝe de mascele antice, prezentāndu-le sub felurite fase ale lor, ca sǎ nu o ŝi completămū prin o ultimǎ noțiune estheticǎ.

Acēsta ne va servi totū de odatǎ ŝi de perorațiune pentru a eŝsi, în fine astǎđi, din primul cercū de studie, ce ne amū circumscrisū în istoria archeologicǎ a secolilor alū xvii^{le} ŝi alū xviii^{le}, ŝi, fiindū cǎ de aci îndatǎ avemū sǎ intrāmū în cercetarea explorațiunilor ce aū începutū a se face pe atunci în ținuturile antichitǎților curatū ellenice, sǎ întindemū, de astǎđi ŝi sfērșindū, o nouǎ trǎsurǎ de unire între artele Italiei ŝi ale Greciei.

În amēnduoē țerrile, în adevērū, dar în cea din urmǎ mai cu sēmǎ, mascele aū fostū întrebuintate ca unū motivū preferitū de decorațiune, mai allesū în acele monumente, de orī-ce mǎrime ŝi de orī-ce importanțǎ, cari se reffereau la cultul deului Dionysos sēu Bacchus. Sciți negreșitū cǎ sub a lui ocrotire eraū puse theatrele, ŝi cǎ în Athena re-

(1) *Séroux d'Agincourt. Histoire de l'Art par les monuments.* Paris, 1827. T. II.

prezentațiunile annuali de trilogie dramatice se făceau numai la sărbătorile lui.

În arhitectură ca și în uneltele casnice, pe mosaice ca și pe gemme, mascele se ivesc cu o profusiune extraordinară, astă-felă încâtă, spre a vă prezenta acum ună unică exemplu de asemené ornamentațiune, mă aflu în plăcuta pozițiune de a vă vorbi despre celă mai frumosă și celă mai scumpă vasă ce ne a rămasă din artele antice, acela care se păstrază în cabinetul de medallie din Paris, sub numirea de *cupa Ptolemeilor*.

E ună *cantharus* seă o cupă adâncă cu scaună și cu duoă tórte, săpată cu totul într'o singură bucată de splendidă sardonyce orientale, avëndă 12 centimetri în nălțime și 50 în circumferență. Pe ambele fețe sânt săpate în reliefă, cu o fineță și o corecțiune admirabilă, cari trebuiă să fi costat artistului numeroși anni de muncă, totă felul de attribute ale cultului dionysiacă, precum mese sântite seă *trapezofore*, vase de totă felul, seă *canthare*, *oenochoe*, *fiale* și *rhytone*, afumători seă *thymiaterie*, cutii și coșuri mystice seă *pyxide* și *ciste*, desagi, *pera*, și bâte păstoreci, *pedum*, clopoței, *tintinabula*, națuri, *syringes*, și dairale, *cymbala*, figurine ale lui Priapă și ale Cererei, țapi și panthere, dar mai cu seă masce, masce tragice, masce comice, masce satyrică și masce aternate de copaci, de cele ce se numeă *oscilla*, cu

totul duce spre-dece masce de totu felul. Tórtelile închipuiescú lujere de viță cu foile și cu strugurii lor. Nici o dată dalta măiéstră a vre unui sculptorú nu s'a rěsfăcatú cu mai multă răbdare, nici cu mai multă delicatetă, într'o mai dėsă încurcătură de perfectiunii sculpturali mărunte, într'o mai armoniósă îmbinare de nuanțe firesci ale bogatei materie în care elú a lucratú.

Acestú micú capú d'operă, care nu pórtă pe dînsul vre unú nume de artistú, s'a cređutú că va fi fostú rěmasú din thesaurul de vase prețioase ale regelui Mythridate, pe cari Pompeiu le a addusú în Roma; dar acéstă presuppunere n'are nici măcarú slabul temeiu alú unei alte atribuirii, de pre care frumoasa cupă de agatá arú fi aparținutú regelui egypténú Ptolemeu Dionysiú, séu moșului séu Ptolemeu Filadelfú, carele a serbatú pe patronul séu divinú, în Alexandria, printr'o vestită procesiune, în care s'aú arătatú sute și mií de statue și vase de metalluri și de petre scumpe.

Dar unú faptú mai sigurú și chíar mai curiosú e că cupa închinată, în orí ce casú, deului păgánú Dionysiú, ajungéndú nu se sciă cum péné în Franca, pe timpul regilor Carlovingieni, unul din aceștia a pusú să 'i facă unú piciorú de aurú, ca s'o transforme în potirú de grijanie, și a dăruit'o mőnăstirei S^{tu}lui Dionysiú, (St Denys), de lúngă Paris. Sórtea nu a voitú să înstrăineze frumoasa cupă de

numele, déca nu și de personagiul cui de la început ea a fost dedicată.

Descripțiunea și istoricul acestui vasu faimosu le au scrisu mai multu anticari francezi, și mai cu de-amăruntul unu originale și băttăosū numismatū din alū XVII^{le} secolū, messire Jean de Tristan, seniorū de Saint-Amand, gentilomū ordinarū alū camerei regelui Ludovicū alū XIII^{le} (1595—1656). Acestu anticarū, de o reputațiune destulū de însemnată pe timpul său, din cauza operei lui numismatice asupra împăraților romani, îi consacramū aci numai o simplē mențiune. Succesorii lui immediați pre țerrāmul medallielor, — despre cari vomū vorbi mai târziu, — l'au pusū de multū la umbră, lăsându'i numai meritul de a fi scrisū în limba franceză, adică pentru cei din amatorii de monete antice, cari nu se pricepū a citi latinesce, opere posteriori cu multū mai importantī. În cadrul ce 'mi amū impusū și în care adese mă simțū strimtoratū, imi este peste putință a da oricărei mediocrități dintre învățații trecutului, o atențiune specialē. De séma lui Tristan, bună-ora, sūnt și alți anticari pe cari nici spațiul, nici timpul, precum vedeți, nu'mi mai permittū acum nici măcarū a'i numi.

Să revenimū dar înte la cupa Ptolemeilor, ca să'i completămū istoricul.

Reservată fiindū mai întēiu numai pentru im-

părtașirea reginelor Franciei, la încoronarea lor, ea a avută a se strecura prin mari primejdii. Lasă că regele Henrică ală III^{le} de Valois o pusese odată amanetă la evreiă din Metz, pentru ună milionă de livre turneze; dar apoi, la 1790, adunarea națională din Francia, luându o de la mânăstirea St Denys, o degradă din sacrele și regalele ei atribuțiunii și o mută ca o simplă curiositate anticariă, în cabinetul de medallie.

De aci ea dispăru, împreună cu alte obiecte antice, în nóptea de 16 februarie 1804, și când, peste câtă-va timpă, o descoperire în Olanda, furiă îi topiseră piciorul de aură cu inscripțiunea regelui Carolă ală III^{le}. Din norocire ânsă, ei lăsase nevătămată porțiunea cea mai adevărată prețioasă, cupa dionysiacă sculptată în sardonyce de ună mare artistă anomymă. Ca și cupa vestitului sculptoră Mys, cântată de Martială, nu aurul, ci artea face tótă gloria ei.

Quamvis Callaica rubeam generosa metallo,
Glorior arte magis; nam Myos iste labor.

A UN-SPRE-DECEA LECȚIUNE

Justificarea lecțiilor precedente. — Cercetarea antichităților ellenice. — *Ioanū Meursius*. Opusculele sale despre Athena. — "Turco-Græcia, luī *Martinū Crusius*. — Caracterele mișcării anticarie din Franca, sub Ludovicū alū XIV. — Ambasada *marchezulū de Nointel* la Constantinopole. — Parthenonul la 1674. — Marmorele luī *Nointel*. — *Iacobū Spon*. Căllătoria sa în Oriente. — Dirămarea Parthenonulū de Venetienī. — Leul Pireulū și runele scandinave. — Epigrafică ellenă. — Inscripțiunea *bustrofedonū* de la Sigea. — Marmorele Arundeliane și *Chronica* din Paros. — *John Selden*. — Inscripțiunī comminatorie, păgâne și creștine. — *Paciaudi*. — Măsura criticeī în sciința epigrafică. — *Scipione Maffei* — Scepticismul, falsificațiunile și ignoranța.

DOMNILOR,

Mă simțū datorū astădī, mai nainte de tôte, să vă daū ôre-cum séma despre procederile de expunere, pe cari le amū întrebuintatū în cele trei din urmă ale nōstre întruniri și cari, precum ați observatū pôte, fôrte puçinū, séu mai bine fôrte încetū, ne aū făcutū să înaintămū în cursul timpilor, cu istoria anticelor și a anticarilor, orī mai bine dīsū, cu annalele archeologiei.

Îmī propusesemū a împărți principalele împrejurări, agoniselī și progrese ale acesteī sciințe, din

reștimpul de unu secolu și jumătate, adică de la anul 1600 pêne la 1750, sub differite rubrice, reprezentându fiă-care câte o materie anticariă osebită, câte unu câmpu mai speciale de investigațiuni. Celu d'ânteu din acesté, carele de sineși ni s'a prezentatū dinainte, ca și o urmare a subiectulu ce preocupase mai exclusivū și mai cu predilecțiune secolii precedenți ai Rennascerei, a fostū examina-rea cercetărilor făcute în sinul Italiei, asupra antichităților ce se aflaū în ea, séu cari, în mare parte, se referreaū la Romanī și la alte popóre italiene.

Aci ânsé, cam pe negëndite, m'amū simțitū și eū coprinsū de spiritul ce domnea pe atunci prin-tre anticarii italieni, spiritū minuțiosū, stringătorū de fărâme vechi, curiosū de singularități ale treculu, pornitū cu ardóre și cu istețime cōtre amē-nunta scormonire a totū felul de antichități secundarie, de cestiuni cu totul specialī, ce se potū numi cestiuni curatū *anticarie*. Astū-felū, lăsându frēul în voia unei închipuite căllēuse, — părechia, negreșitū, cu vestitul callū și colaboratorū în archeologiă alū luī R. Fabretti, lucéfērul acelei epoce, — trei serī d'a rōndul, cu dvōstre împreună, amū datū mereū ocōle împrejurul unei mulțimi de micī descoperiri și de micī monumente din Italia și de airé, cari aū deșteptatū atențiunea celor mai însemnați erudiți de pre acei timpī, precum pictorul P. S. Bartoli,

anticarii Fabretti, Bellori, Ficoroni, comitele de Marsigli, marchezul Capponi, părintele Athanasiu Kircher, Laurentu Beger, Gisbertu Cuper, Iacobu Perizonius și Ludolfu Küster. Prefirându-vă sub ochi, când sculpturi de marmoră și de stucă, când picturi pe pături și pe pergamente, când monete antice, vase de bronză ori de petre scumpe, masce și alte mărunțisuri, când apoi iar monumente colosale ca podul lui Traianu de pre Dunăre și chiar icone măiestrite din timpii creștinii, eu amă făcutu, în proporționi restrinse, ceia-ce știința și talentele numiților anticarii făceau, acum vre-o două sute de ani, în largul lor; coci mă grăbescă, domnilor, a reaminti că, urmându într'astu-felă, n'amă putu însă atinge de-cătu o forțe neînsemnată porțiune din materiale, tractate în cărțile și în disertațiunile lor; iar, pe de altă parte, trebuiă să mărturisescă că nu m'amă opritu numai la cele ce au știut și au spusă dinșii, asupra cestiunilor allese de mine din grămadă, ci, pentru ca în ori-ce casă să vă fiă d^vostre de unu folosu mai practică, le amă completatū prin noțiuni, dobândite din cercetările și din descoperirile archeologilor moderni.

Face-mi-se-va o vină din aceia că, în cursul acestor lecțiuni, mai multă pregătitoare la studiul systematică ală archeologiei, eu amă schimbatu adesă modul de expunere? Duce-mi-se-va că, din neștiință seă celă pușină din lipsa de deprindere,

înainteză pe pipăite, învățându'mi meseria de profesoră pe capetele d^{vóstre} ?

La asemenea imputări, pe cari mi le aduce răsunetele de afără, voiu răspunde cu cea mai sinceră și deplină umilință, că n'amă cătuși de puçină pretensiunea de a posede talentele unui profesoră perfectă și elocuentă, ba nici chiar meritele și încercarea unui instructoră emerită, clară și methodică; dar iarăși,... (nu voiu să mă încumeteză ună minută măcară a cugeta că nu eă singură, cu toate lipsurile mele, așă face la noi o pată în sóre) dar iarăși vă potă incredința, domnilor, că urcându-mă pe acéstă cathedră, oră-cătă de egretiă 'i ară fi sórtea, eă 'i amă prețuită îndestul valórea spre a căuta pururé să vântură, să cernă și să allegă din multă-puçinul cătă voiu fi sciindă, atâtă natura materiilor, cătă și chipurile de a vi le presenta, cari mi s'au părută, în fiă-care ãi, mai nemerite spre a însuffla scólelor nóstre, și chiar societăței române în genere, ună interesă mai viă, o prețuire mai dréptă, o considerațiune mai înaltă pentru sciința pe care mă cercă a vă o preda.

Déca, socotindă să facă bine prin variațiunea și digresiunile ce 'mi impune séu imă înlesnesce subiectul, eă din contra mergă așurindă, acéstă 'mi ară puté o dovedi numai lipsa totală de folosă cu care s'ară allega bine-voitorii mei auditori, după o asiduă și pacientă urmare a întregii mele serii de lec-

țiunii de estimpū. Permiteți'mi a spera, domnilor, că o decepțiune, tocmai așa de crudă, nu ne așteptă nici pe dvóstre, nici pe mine. Dreptū chezășiă ânsă, nu potū să vă daū de o cam dată, de-cătū via dorință ce amū de a vă fi pre-cătū se va puté mai multū folositorū și grija ce portū neîncetatū de a nu perde, nici unū momentū, din vedere unitatea firéscă și legăturile neapărate, cari daū unei materii sciințifice, tractată seriosū, acea cuvenită și dréptă cumpănire în desvoltările ei cele mai necesariī.

De vă puteți mulțumi acum cu atâtă, păstrați'mi, vă rogū, încrederea cu care m'ați onoratū, și nu vă mirați déca astăđi chīar, spre a vă descrie mișcarea ce a începutū a se face în alū xvii^{le} secolū pe tērrāmul antichităților din Ellada, voū reveni la o expunere mai multū narrativă a subiectului, la o descriere făcută în trāsuri mai răpidi, mai pușinū deluróse.

Și cum așū face altū-felū, când ceia ce caracterisă mișcarea de care amū a vă vorbi, nu mai este de locū, ca pentru monumentele Italiei, o examinare ticnită și scrupulósă a mērunțisurilor antice adunate prin musee, nici o desbattere litterariă a cestiunilor archeologice, frământate de învęțați în liniștea cabinetului lor de studie? Nouile cunoșcințe despre țērra anticilor Elleni vinū, pe acei timpī, prin căi mai anevoióse, mai tulburate, prin mijlóce cari abié daū pasū unor grabnice observa-

țiunii făcute cam pe furiș și în trecăt, necum unor meditațiuni și cercetări amănunțite. Călătorii diplomați, misionari religioși și războinici, plini de o legitimă curiositate și adese chiar luminați de progresele științei occidentale, încep să străbată pământul pe țărmurile ellenice și, primejdindu-și viața și libertatea, isbutesc să lua, să răpi cu sfielă de sub ochii bănuitori și geloși ai sâlbăticimei turcesci, notiție, deseme, ba une-ori chiar și specimene mai multă sevă mai puțină importanți, de monumentele vechi rămase în năpustire și în despreț pe pământul clasic al artelor antice.

Iată sub ce înfățișare epică avem astăzi a semnalului începuturilor archeologiei ellenice, și fiindcă, precum știți, întâmplările ori cărei epopee se petrec simultan în două regiuni diferite, pe două scene de aspect neasemnat, — una cu acțiunile eroilor, cu luptele lor sângeroase, cu patime și cu dureri; iar cealaltă, liniștită și măreț, empyreu glorios de unde puterea supremă aruncă sortii și împinge pe fiă-care spre norocul sevă răstărea sa, — apoi și noi, osebii de nobilele silințe ale anticarilor ce au colindat Răsăritul cu felurite succese, vom avea să constatăm, în Occidente, o însemnată ocrotire și o puternică impulsie acordată cercetărilor anticare de către guvernul fastuos al Bourbonilor, cari, în totu timpul ce ne ocupă, au căutat să întemeieze și să mântină supremația

Franciei asupra întregii Europe, în toate ramurile culturii omenesci.

Astă-felă vomă prețui de îndată, întru câtă cercul științei arheologice s'a lărgit, atâtă în privința materiilor de cari ea se ocupă, câtă și a țărilor europene în cari ea devine ună subiectă permanente de investigațiunii sistematice și respectate. De unde pêne atunci Italia singură fusese țerra arheologiei, seă celă pușină unicul centru din care se porneau în juru'i rașele acestei științe precum și ale artelor, acum învățații și artiștii de pretutindenă, din Germania, din Olanda, din Anglia, și chiar din Italia, găsescă în Franca ună focară activă pentru toate îndeletnicirile științifice și estetice, și primescă, la curtea sumptuoasă a regilor ei, o ospetare generoasă, de și une-oră cam asupritore și cam înfumurată. Nu este de tăgăduită, secolul ală xvii^{le} este secolul Burbonilor.

Va trebui dar ca, în câte-va cuvinte, să descriemă, cu bunurile și cu relele sale, caracterul speciale ce se dete culturii arheologice în societatea franceză din ală xvii^{le} secolă; iar deca, în cursul expunerii îmbinate a înduoitului nostru subiectă de astădă, se va ivi vre ună faptă anticariu, carele de-și accesoriu, mi se va păre demnă de interesul dvostre, declară de acuma că nu'lă voiu da în latură. Când secerătorul găsesce printre spicuri, o flóre bună de lécă, elă nu o calcă în picăore, ci o pune

la păstrare, coci pôte și acela într'o di să'i prindă bine.

Arū fi, domnilor, o mare erróre de a crede că pêne la anul 1600, nici unul din anticarii secolilor alū xv^{le} și alū xvi^{le} nu s'a ocupatū cu cestiuni relative la instituțiunile sēu la monumentele vechei Ellade. Doveđile contrarii ne arū deveni chiar împovărátore, déca n'amū recunnósce de îndată că studiile asupra archeologiei grecesci aū avutū pe atuncī, numai unū rolū secundarū pe lūngă ale antichităților romane și că primul eruditū de unū meritū superioare carele 'și a consacratū mai cu totul cunnoscințele sale adūnci și talentul sēu de scriitorū, instituțiunilor Elladei și mai în specialū anticei Athene, a fostū ollandezul Ioanū Meursius (sēu Meurs), născutū la Haga în anul 1579.

De copillū âncō, acestū omū eminent scria cu o mare eleganță limba latină, compunea versuri ellinesci și commenta poema mythologică *Alexandra* sēu *Cassandra* a celui mai confusū și mai obscurū poetū din scōla Alexandrină, a lui Lycōfronū. Abié essitū din universitatea de la Leyda și în calitate de institutorū alū copiilor nenorocitulū Ioanū Barneveldt, marele pensionnarū alū Ollandei, elū căllători cu scolarii sēi prin diferite țerrī, luă doctoratul la Orleans și se puse în relațiuni cu erudiții de pretutindenī. Dupē ce ânsē patronul sēu fu arestatū și executatū fōră de nici o drep-

tate, Meursius, carele câştigase în patria sa o poziţiune însemnată, fiindu şi profesorul la Universitatea din Leyda, şi istoriografu alu Statulu, se desgustă de atacurile la cari era mereu expus şi primi cu mulţumire o condiţiune analogă ce i se offerea în Danemarca; acolo, după patru-spre-dece anni de instrăinare, elu muri, la 1639, în vîrstă de şesedecei de anni, lăsându ânsă posterităţei mai multe ediţiuni commentate de autori anticî, şi mai multe tractate anticarie, de-cătû trăise anni în viaţa sa cea multă activă.

O perfectă şi minuţiosă cunnoscinţă a vechilor scriitorî, pe cari îi compilase, cu o minunată răbdare, întru tôte cele ce priveau mai allesu Ellada antică, îl puse în poziţiune de a tracta, pe rîndu şi în parte, despre totu felul de subiecte anticarie ellinesci. Athena ânsă, precum amu mai spusu, Athena a fostu obiectul predilecţiunilor sale; din istoria tradiţională seû politică a acestei cetăţi, din usurile şi monumentele ei religiöse, din instituţiunile, legiuirile, sêrbătorile şi petrecerile sale litterariî, din localităţile şi edificiele ei, din faptele bărbaţilor ei de statû şi din operile scriitorilor ei, Meursius luă materie pentru o mulţime de disertaţiuni, nici o dată pré întinse, dar fôrte systematicu împărţite în mici capitole, între cari elu despica cu methodu elementele felurite ale subiectulu şi le întemeia pe numeroşe citaţiuni, dându totu-d'a-

una celor duse de alții, unū locū mai însemnatū de-cătū proprielor sale apreciațiuni; de aceia, și cu tôte că cercetările consciințioase ale lui Meursius aū fostū, în cursū de apprópe duoi secolī, isvorul de căpeteniă pentru antichitățile ellenice, trebuiă să recunoscemū într'insele mai multă erudițiune, ordine, claritate și bunū gustū, de-cătū putere critică și spiritū pētrundătorū.

O altă cualitate secundariă a eruditului nostru, care ânsē nicī aceia nu trebuiă nesocotită, este puritatea și corecțiunea stylului său, prin care atticul Meursius a obținutū unū locū de ónore printre latinistii modernī, alăturī cu ciceronianii C. Sigoniū și Justu Lipsiū.

Numerósele scrieri ale ellenistului ollandezū aū fostū adunate, pe la finele secolului trecutū, într'o edițiune completă, unde se coprindū tôte acele mici opuscule, pe cari typografia renumită a Elzevirilor din Lyon le a reprodușū la începutul secolului alū xvii^{le}, în elegante volumióre de formatū în 4°. Astă-dī âncō, iubitorii de antichități rēsfoiescū cu plăcere și adese cu folosū, acele grațioase plachette său filade ale lui Meursius, în cari se presentă, sub o formă, attrăgētóre prin claritatea expunerii și a stylului, noțiuni din cele mai diverse, precum *Fortuna Attica*, său originea, crescerea, mărirea, starea variabilē, scăpētarea și căderea Atheneilor, *Lectiones Atticæ*, său differite puncturi relative la

archeologia Atticeî, *Athenæ Atticæ* sêu principalele antichitãti ale Atheneî, *Cecropia* sêu cetãtuia Atheneî, *Theseus* sêu faptele acestuî vechiu rege athenianu, *Solon* sêu legiurile sale, *Pisistratus* sêu a lui tiranniã, *Areopagus* sêu senatul Atheneî, *Archontes* sêu magistrații ei, *Ceramicus geminus* sêu duoë din suburbiile cetãtei, *Piræus* sêu portul ei, *Panathenæa* sêu sêrbãtorile ei în onórea Minervei, precum și o summã de alte cestiuni relative la Athena, apoi și altele attingetóre de *Laconia*, de *Creta*, de *Cypru*, de *Rhodos*, iar mai allesu tractatele sale despre sêrbetóre religiose și mysteriele Greciei, întitulate *Græcia feriata* și *Eleusinia*.

Acesté tóte, astu-felú precum vi le înșirú aci, domnilor, sânt cu adevêrú, numai titluri de cãrți; dar, deca vre o datã veți avé timpú și prilejú sã le citiți în bêtrãnicioasa lor eleganță, vè veți incredința cã ele sânt și titluri de onóre pentru eruditul Meursius. În ori-ce casú, spre a le scrie și a tracta într'insele despre așa felurite antichitãti ale Elladei, invêțatul profesorú de la Leyda și de la Sora în Danemarca, nu 'și pãrãsise nici cathedrele, nici bibliotheca; cõci tóte câte elú puse în cãrțile sale, elú totú din cãrți, și numai din cãrți antice, le adunase.

Pe atunci, nici cã se bãnuia în ce stare se vorú mai fi aflãndú țerrile, în cari odiniórã înflorise atâté nobile instituțiuni, atâté splendide monumente. Abié

décă, cu vre-o câte-va decimii de ani mai înainte, unŭ altŭ renumitŭ profesorŭ din Tübingen, germanul Martinŭ Krauss, mai bine cunoscutŭ sub numele de Crusius (1526—1607), obținuse, după multă insistență, ceva relațiuni asupra stărei politice, religioase, morale, litterarie și chiar materială a locuitorilor creștini ai Greciei, de sub domnirea Turcilor. Punându-se în correspondență cu differiți cărturari din orașele grecesci, dar mai cu sémă cu protonotariul patriarchiei din Constantinopole, numitŭ Theodosie Zygomas, elŭ adună, într'unŭ timpŭ îndelungatŭ de ani, o colecțiune curioasă de notiție și de epistole, pe care, la 1584, o publică la Basilea, într'unŭ volumŭ foliant, în optŭ cărți, intitulatŭ *Turco-Græcia*. Printre indicațiunile felurite ale acestei scrieri, unde nu lipsescŭ nici chiar ôre-cari amănunte interesanți asupra evenimentelor contemporani din țerrile românesci, se găsescŭ și câte-va fôrte scurte și fôrte greșite însemnări de archeologiă locală, cum spre exemplu, ciudata descriere a ruinelor din Athena, prin care Zygomas răspunde la cestiunea ce'i adresase Crusius, că adică : «Athena va mai fi existândŭ ea ôre? cõci istoricii noștri germani spunŭ că pe locul ei n'a mai rămasŭ nimicŭ de-câtŭ nisce colibe de pescari.»

Athena ânsă totŭ exista, avândŭ pe atunci, ca la vre-o duoë-spre-dece mii locuitori, și monumentele ei, câte mai rămăsese din vechime, ignoranța

acestora le păstrase pînă pe atunci, deca nu cu mai multă îngrijire, dar celū puçinū cu mai multă nepăsare, de-cătū urgia evenimentelor politice ce aveaū să urmeze, și de-cătū lăcomia archeologică a colecționarilor din Occidente.

În vechia cetățuia a Athenei, în Acropole, în Propyleele seū palatele de la intrarea ei, și chiar în ale ei temple, în Erechtiōnū și în Parthenonul lui Ictinus și lui Fidias, carele fusese pe rōndū locașū de închinare alū Minervei, biserică creștină și acum giamiă mahometană, Turcii, stēpanii locului, își aședase domnirea lor, apărați de anticele ziduri ale Pelasgilor, ale lui Themistoclu și ale lui Cimonū, și de solidele clădiri interioari, cari, de precum se scia, păstraū încă pe atunci, urme mărețe și veghiate ale splendōrei lor primitive.

La anul 1656 însă, trāsnetul cade pe Propylee, unde garnizōna turcescă își ținea prăfăria, și anticele porți ale Acropolei, cu galeriele și cu scările lor de marmoră, se spulberă în vėntū. Vomū vedē mai tārduū ce sōrtē aștepta, peste trei-deci de ani, chiar și pe mēndrul Parthenonū.

Să ne mutămū acumū privirile la cea-l-altă margine a Europei, unde, ca o nouă Athenă, Parisul, capitala Franciei suppusū plecată la gusturile luxoșe și la setea de ori-ce mārire a regelui seū Ludovicū alū xiv^{le}, Parisul începuse a se împodobi cu monumente sumptuoșe, și a se înavuți cu institute

menite a împropăta în sînul Franciei, toate ramurile culturii litterare și artistice ale antichității. Ministrul sîi, și mai cu seamă Colbert, omu foarte iubitoru de istorie și de arte, secunda cu inteligență și cu activitate voințele și plăcerile marelui rege, și decă știința antichităților, luată pe atunci ca unu dreptaru alu litterilor și alu artelor, prima adese sub influența ceremonialului pomposu alu Curței și sub censura rigoristă a bisericeii, o înfățișare foarte multu abătută de la ideile etice și de la formele estetice ale lumii antice, apoi totuși razele ei, ori și câtu de împetritate, răspîndeau unu lucru minunatu preste totu traiul societății franceze din acelu timp.

Negreșitu, nu se pôte dice că Francia, care cu pușinu mai nainte avusese filologi și erudiți ca Scaligerii, Casaubon și Estiennii, artiști inspirați de antichitate ca sculptorul Jean Goujon și pictorul Nicolas Poussin, poeți chiar, nebuni de ellenismu ca Ronsard, strănepotul presuppusulu nostru compatriotu banul Mărăcine, nu se pôte dice că Francia rămăsese pêne atunci înstrăinată de ori ce mișcare anticariă. Acum însă, în alu XVII^{le} secolu, această mișcare se organiză în modu mai systematicu; ea se disciplină sub autoritatea supremă a totu-puterniculu rege; ea devine *clasică*, și, sub acestu nou aspectu trufașu, ea cutază a pune producțiunile sale în rivalitate cu capetele d'operă ale antichi-

tăței. De aci nasce acea faimosă luptă seü cértă (querelle) între partisanii Ellenilor și Latinilor, și prețuitorii culturei moderne, cértă care în Francia a preocupatü d'a lungul secolului alü xvii^{le}, pe toți litterații și pe toți artiștii.

Cu tóte acesté, studiul antichității, de-și luase unü caracterü mai superficialé, mai lumescü, mai pretențiosü, nu perdu nimicü din ardórea sa; dar filologii se preocupaü acum mai multü de a scóte la lumină eleganțele litterarii ale scriitorilor antici, de-cátü de a le urmări cu atențiune și de a le controla texturile.

«Ómenii extraordinari din alü xvi^{le} secolü, — a «disü Goethe, — erau ei înșiși nisce academii întregi, «precum este Humboldt în zilele nóstre; dar când «sciința luă desvoltări mai întinse, învętații se a- «dunaré spre a face împreună ceia-ce nu se mai «puté face prin indiviđi isolați.»

Împinsü póte de o cugetare analogă, Ludovicü alü xiv^{le}, pe lüngă Academia franceză, pe care o crease la 1633 tatäl seü, seü mai bine cardinalul de Richelieu, institui o secțiune academică, avëndü dreptü sarcină de a închipui și de a redacta, de pre modelele antice, monumente, sərbări, inscripțiuni și medallie, cari să satisfacă desele și pom-pósele petreceri regali, și să relateze totü de odată viitoriunei despre tóte gloriele domnirii sale. Acésta a fostü misiunea primitivă dată Academiei de In-

scripțiunii și Belle-Littere, pe care, în cursu de o sută de anii, o vedem luându unu caracteru din ce în ce mai seriosu și atrăgându în sinu'i pe învęțații de frunte, nu numai ai Franciei ci ai lumęi întregi.

În privința artelor antice, totu guvernul marelui Ludovicu, care puse să'i scótă în Roma typare de pre columna Traiană și chiamă în Paris pe vestitul artistu italianu cavallerul Bernini, ca să propună o restaurațiune a Luvrului de pre principiële artei antice, totu elu trămise în Italia, la anul 1674, pe architectul Antoine Desgodets (1653-1728), carele desemnă de pre originale și publică cu spesele casei regalı, marea sa operă asupra «Edificielor antice din Roma», adevęratu monumentu artisticu alu architecturei Romanilor.

Dar mai allesu în politică, atâtu pe câmpurile de resboiu, câtu și în relațiunile diplomatice, superbia Burbonică a regelui Franciei își depusese tóte stăruințele ca să înfrângă orı ce cutezare de resistentă, orı ce nesocotire a măririlor sale. Pe când tóte statele Europei occidentali ajunsesse, care de frică, care cu sila, să recunnóscă egemonia, celu puçinü moralę, a monarcului din Versallia, departe, pe țęmurile orientali ale Bosforului, sęlbaticul ministru alu unui despotu păgănu, Mehmetu Kiupruli, vizirul padișahului turcesc, îndrăznea să pună pe seidiı lui ca să dea brăncei pe scări ambassadorului

francezū , strigându'î în gura mare : «Essi afóră , câne, ghïaur!»

Ludovicū alū xiv^{le} voi îndată să'si capete rës-bunarea prin arme ; dar , dupë o lungă , crâncenă și desperată apărare a Cretei seū Candiei , republica venețiană abie isbutise la 1669 să închiăiă o pace de multū dorită cu primejdioasa Turciă ; prudența lui Colbert îndemnă pe regele Franciei a se mulțumi de o-cam-dată cu o reparațiune diplomatică. O nouă ambasadă , de o pompă pënë atunci nepomenită , fu pregătită spre a se trămitte la Constanti-nopole. Marchezul Olier de Nointel , omū cu in-strucțiune solidă , cu mëndriă de caracterū și cu gusturi fôrte luxóse , fu însărcinatū a merge să tracteze cu Pórta o prenouire a capitulațiunilor dintre Solimanū și Franciscū i^{tu} de Valois , pe ba-sea unor folóse excepționali pentru Francia , atâtū în comerțul schelelor din Mediterrana , câtū și în paza Sântelor Locuri din Palestina.

Nointel ducea cu sine unū cortegiu numerosū , printre care se prenumëra renumitul orientalistū Gal-land și mai mulți pictori de talentū. Lă intrarea sa în Bosforū , pe cele mai mëndre corăbiî regali , tunurile Saraulului împërătescū , cari nici odată nu rësunnase în onórea unei puteri creștine , refuzarë de a'lū saluta ; atunci , și elū îndată opri orî ce demonstrațiune onorifică din partea flotei sale. A-céstă îndrăznéță infracțiune la ceremonialul pretinsū

de Pórtă, infuriă pe Turci; turbarea lor era la culme ca și obstinațiunea demnă și curagiósă a reprezentantului marelui Ludovic. O luptă inegală era p'aci p'aci să isbucnescă, când, printr'o fericită inspirațiune, Sultana Valide, în lipsa Padișahului carele era la Adrianopole, ceru grațiosu salutarea pentru sine, ca femeia. Curtenia franceză rupse ghiăța și în câte-va minute, pe toate catartele corăbiilor, fôlfiaă elegante bandiere, iar bateriele lor buiaă veselă la auđul Haremului încântat.

N'amă a vă vorbi, domnilor, despre succesul politică ală misiunei lui Nointel, înlesnită cu două ană mai în urmă de marele sgomotă ală victorieilor lui Ludovic ală xiv^{le} pe Rhin; voiu aminti numai că în tómnă annului 1673, după ce tractatul cu Pórtă fusese subsemnată, ambasadorul, cu o pompósă escortă, întreprinse a visita toate schelele Orientului și făcu pe țărmurile Mediteranei o călătoria care avu celă mai mare răsunsetă în totă continentul. Elă cercetă mai întâiu cóstele Asiei-Mici și insulele Archipelagului, trecu la Mitilenă, la Smyrna, la Chios, la Pathmos, la Delos, și, printr'una din acele idei de fastuósă originalitate, se installă, cu o populațiune de aproape cincă sute de inși, spre a petrece sêrbătorile Crăciunului, în pescerea din mica insula Antiparos, faimósă prin minunatele ei stalactite, în mijlocul cărora elă puse să cioplască ună altară pentru officiu divină ală

Nascereî, care se celebră acolo, la lumina a câtorva sute de facle și de candelă, și în sunnetele trâmbițelor și ale armelor. În anul următoru elu trecu în Syria, merse la Ierusalimă, la muntele Sinai și, după ce înaintă pêne la Tripoli și la Algeră, se întorse în Oriente și petrecu mai multă de cincî-spre-dece zile în Athena.

D'a-lungul căiei sale, ca și în Constantinopole, învățatul și cheltuitorul ambasadoru cumpăra manuscrise, medallie și petre antice, ba chiar și costume, mobile și curiosități orientale; pictoriu ce'lă însoțeau desemnau vederile, monumentele și typurile de ómeni; meșterii petrară desprindeau inscripțiuni și fragmente de sculptură antice; iar din toate aceste, Nointel își constitua prețioase colecțiuni, a căror sórtă o voiu spune îndată. Mai înainte însă, permitteți'mi a traduce din rapportul său către Colbert, adresatū din Athena, la 17 decembre 1674, câte-va rîndurî, cari potū să vă dea o idee și despre starea de atunci a principalulu monumentū anticū din Athena, și despre lucrările făcute acolo prin îndemnul lui Nointel, și în fine despre impresiunea extraordinară ce producea vederea atâtor capete de operă necunnoscute, asupra unu omū instruitū și dedatū cu antichitățile cari pêne atunci fusese revelate Europei appusane.

Monumentul de care e vorba, ați înțellesū negreșitū că este Parthenonul, carele pe atunci po-

sedeă încă, osebită de părății și colonnele sale, mai toate sculpturile lui exteriori, și anume, *frisa* cu cortegiul panathenaic din sărbătorile Minervei, adică cu acelă lungă brău de anaglyfe cari încingea clădirea; *metopele* dintre căpătăiele columnelor, reprezentându luptele Centaurilor cu Lapiții, și în fine ambele *frontone*, pre cari, de-și trunchiate forte, se recunoscău, la răsăritu, o mică parte din statuetele ce odinioară înfățișău nascerea Minervei din creștetul lui Jove, iar la appusă, mai toate acele cari, grupate împreună, figuraă disputa dintre Athena, deitza înțelepciunei, și Posidonă, deul mărilor, pentru dreptul de patronare a cetăței.

Iată acum în ce felă descrie Nointel intrarea sa în acelă edificiu, carele păstra încă pe sine atât minuni, esșite de sub daltele scôlei lui Fidias, rămășițe splendide, pe cari numai pictorul Jacques Carrey a avută fericirea a le desemna pe atunci. Elă îndeplini acéstă lucrare cu multă îndemănare, reproducându cu creionul, în câte-va zile, două-deci și șapte figură ce mai existaă pe ambele frontone, nouă-deci și două tăblii ale metopelor și o lungime de trei sute picăre din frisă.

«Cu pompă și în sgometul tunurilor, amă intratū pentru prima oră în thesaurul unde s'au păstratū atât minuni; dar m'amă mai dusă încă de vre-o patru, cincă ori acolo incognito, ca să potū mai lesne admira și recunnosce frumósele deseme pe cari le a scosū forte bine

pictorul meu, și cari coprindă mai multă de două sute de figuri, unele ca natura și altele mai mari, unele în alto-relievă și altele mai óble, unele întregi și altele fărâmate. Sînt printre ele bărbați, femei, centauri, luptele și isbîndile acestora, triumfuri, sacrificie, și decă 'mî-ară sta prin puțință să expună chiar acum bogata confusiune pe care o rînduială așa de frumósă, o întocmire așa de viă și expresiunea atător simțiri felurite aă lăsat'o în spiritul meu, apoi așu întreprinde o cu plăcere; dar, avîndu încă multă de meditată asupra lor, îmi vei permite, domnul meu, a lăsa acéstă lucrare pentru mai târziu.

«Atăta numai potă dice de o cam-dată că nimeni pêne acum n'a avută așa mare înlesnire ca noi spre a cerceta aceste comori ale artei, și că se pôte spune, despre cele ce se vîdă în cetățuia (Acropole), că ele întrecă cu multă totă ce s'a vîdută pêne acum în cele mai frumóse relievruri și statue din Roma.

«Ceia ce potă încă adaoge, spre mai mare lauda lor, este că asemené originale ară merita să fiă aședate în cabinetele și în galeriele Maiestății Sale, unde ele s'ară bucura de protecțiunea ce marele nostru monarchă accordă artelor și sciințelor cari le aă produsă; acolo ele ară fi feryte de injuriile și de înfruntările ce încercă din partea Turcilor, cari spre a se lepăda de oră-ce închipuită idolatriă, credă că sôvîrșescă fapte de laudă, când le spargă nasurile seă oră-ce alte părți din ele.»

Nointel exprimă aci o dorință pe care, cu 175 de anni mai în urmă, ună altă ambasadoră străină ca dînsul, lord Elgin, a realizat'o, dar nu în favórea Luvrului, ci în a museului Britannic, unde astă-dă se vîdă mai tóte rêmășițele sculpturali ale

Parthenonului. Cătu despre trămisul lui Ludovică ală XIV^{le}, elă ridică din Athena numai câte-va fragmente și inscripțiună, pe cari le transportă în Franca. Dar necumpătatele cheltuielă ce dănsul făcuse în Oriente ca să susțină în fața trufiei musulmane, fala guvernului franceză, îi attraseră reprobarea și disgrația regelă; rechiămată în Franca, Nointel muri la 1685 în părăsire și colecțiunile lui se împrăștiară. Parte din prețioșele desemne ale lui Carrey, unice doveđi sigure ale înfăcisărei încă mărețe a Parthenonului, aă intrată în bibliotheca regală din Paris; dar petrele lui, masivele inscripțiună elenice, abié aă fostă scăpate de ruinare de către academicul Baudelot de Dairval, avocată ală parlamentului, carele din întemplantare deveni anticară într'o căllătorie ce făcu din Paris numai pênă la Dijon și apoi scrise, la 1686, o carte plină de erudițiune archeologică, sub titlul originală de «Folosul căllătoriilor seă despre căștigul ce potă avé ómenii învățați din cercetarea antichităților». (1) Acestă bună prețuitoră ală sciinței de care se înamorasă, adună marmorele lui Nointel de prin becturi și le lăsă museului de antichități din Paris.

Printre ele se deosebescă mai cu sémă cele două făimóse table de marmoră din Pentelică de ună me-

(1) *Utilité des voyages et de l'avantage que la recherche des antiquités procure aux savants. — Baudelot de Dairval a trăită de la 1648 pênă la 1723.*

tru 40 cent. nalțime, cari conțin liste de numele ostașilor din brasla séu $\phi\acute{\upsilon}\lambda\eta$ Erechtheidă, morți la anul 457 înainte de Chr. și mai târziu, în războiul Cypriotic, început sub commanda lui Cimon și continuat apoi, cu triste rezultate, în Egipt, în Fenicia, la Egina și la Megara. Aceste vestite table, cele mai vechi prin data lor, dintre toate inscripțiunile ellenice din museul Luvrului, au fost desprinse, din ordinul lui Nointel, la 20 novembre 1674, de pe perețele bisericii $\tau\omicron\upsilon$ $\Sigma\tau\alpha\upsilon\rho\omega\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\upsilon$ din Athena. Principalul lor interes constă în caracterele lor, foarte interesanți pentru paleografia și epigrafica atheniene din epoca depărtată, în care au fost săpate, și care nu pôte fi pusă la îndoielă. Într'însele lipsesc vocalele lungi η și ω , cari s'au introdus în alfabetul attic sub archontele Euclide, în anul al 2^{le} din Olympiada 94 (402 in. de Chr.); spiritul aspru e încă reprezentat, ca în limba latină, prin littera aspirată H ; mai multe din consunne au forme archaice; în fine dispozițiunea epigrafei este aceea numită $\sigma\tau\omicron\iota\chi\eta\delta\omicron\nu$, adică cu litterile fiă-cărui rîndu superpuse în linie verticală.

Pe când însă cele mai multe din thesaurele artistice adunate de ambasadorul Nointel, și mai ales notițiile scrise în excursiunile sale, se răsipeau, lăsându puțin folos pentru sciința archeologiei, la Lyon apărea, în anul 1678, relațiunea unei

călătorii în Oriente, care avea să producă o adevărată revoluțiune în cercul antichităților ellenice.

Unu june medicu protestantu din acelū orașu, Iacobu Spon, carele de studentu încă fura câtu putea mai multe din orele destinate lui Esculapū, spre a le consacra studiilor archeologice, citindū și typărendū cu prețioase adnotațiuni de la sine, o relațiune despre cetatea Athenei, scrisă cu câți-va anni mai nainte, de unū călugărū misionarū, părintele Babin, se aprinsese de unū dorū neinvinsū de a vedé însuși cu ochii, acele locuri sante ale culturei antice. Filologu și anticarū, elū pêne atunci se ocupase mai multū cu numeroasele și însemnatele rămășițe vechi ale patriei sale și publicase asupra lor o carte meritosă, în care desvolta atâta erudițiune câtū și spiritū systematicū. Elū, maiânteu, se cercă a impune o clasificatiune diverselor ramure ale sciinței antichităților, și când, în prima noastră întrunire, v'amū citatū, domnilor, cuvântul de *Archeografiă*, ca o denumire ce s'a aplicatū descrierei antichităților materialī, pe cari noi le amū numitū *esthetice*, în opozițiune cu aceea de *Archeologiă*, păstrată pentru cele *ethice*, eū nu v'amū spusū atunci, ci amū rezervatū a vē spune acuma, că o asemené împărțire a sciinței este datorită eminentelū archeologū francezū Iacobū Spon, din alū xvii^{le} secolū.

«Focul meū, pasiunea mea, dicea elū, sūnt in-

scriptiunile antice!» Și, neîndestulată cu câte adunase din părțile centrali și meridionali ale Franței, el, la 1675, părăsește Lyonul, colindă Italia și țărmurile răsăritene ale Adriaticei; iar la 20 iunie se îmbarcă în Veneția, ca să meargă drept în Oriente. Dintre trei ai săi tovaroși de călătorie, toți englezi, numai botanistul Wheler îl însoțește pretutindeni. Mai înainte ei se duseră la Constantinopol, unde marchezul de Nointel le arată toate comorile anticarii ce adunase; de acolo, purtându-se pentru înlesnirea drumului îmbrăcăminte armenescă, ei străbătură Asia-Mică și, în primă-veeră anulului 1676, sosiră în Athena.

E minunat lucrul a constata cu câtă erudiție și cu ce critică sănătoasă, Spon a știut să descopere multe din enigmele și din erorile ce prezintă mai toate atribuiriile moderne ale vechilor monumente rămase în Athena. Negreșit că descrierile lui nu sânt cu totul lipsite de rătăciră, unele chiar neieritate; drept exemplu, și ca să apucăm îndată boul de cornă, v'asă putea cita încurcătura ce el a committat, privindă, ca orientare primitivă a Parthenonului, pe aceia ce o dedese creștinii anticului templu, când, spre a-lu preface în biserică a cultului lor, îi mutase intrarea principală de la răsărită la apus, și aședase altarul în partea, oppusă cu *cella* unde se înalțase odinioară statua Minervei; apoi iar, confușiunea care-lu făcu să credă că minunatele sculp-

ture, ridicate de Pericles pe frontónele aceluiași templu, erau lucrate în timpul împăratului Adrian, al cărui chip i se părise a'lu recunnósce într'una din figure.

Dar cu tóte errorile lor, une-orí, precum vedeți, fórte grave, cele trei mici volume în 12° ale căllătoriiei lui Spon, ⁽¹⁾ aũ remasũ, în cele mai multe ale lor puncte, ca o basẽ temeinicã în archeologiã; în celũ d'ântẽu elũ a descrisũ monumente din Italia, Dalmația, Constantinopole, Smyrna și Asia-micã; alũ duoilẽ e relativũ la Grecia și la întórcerea sa în Francia; alũ treilẽ coprinde totũ avutul sãu epigraficũ, adicã o comórá de inscripțiuni, decopiate și explicate de dinsul. În calle, elũ nu cullesese mai puçinũ de-cãtũ trei miĩ epigrafe latine inedite, și alte șese sute ellene. Osebitũ de acestẽ, elũ aducea cu sine cincĩ-ðeci manuscripte grecesci și mai multũ de șese sute medallie.

«Acestã căllătoriã, — ðice comitele de Laborde, în cartea sa despre istoria modernã a Athenei, ⁽²⁾ — acestã căllătoriã a întemeiatũ gloria lui Spon și va rãmãne pururẽ ca o onóre pentru Francia, cõci în acele trei mici volume, se coprinde o parte din acea inițiativã, pe care patria nõstrã o pórtã în depãrtare și în orĩ-ce lucru. Aci e ini-

(1) Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676, par *Jacob Spon* et *George Wheler*. Lyon, 1678.

(2) *Comte de Laborde*. Athènes aux xv, xvi et xvii siècles. Paris, 1854. Tom. II. p. 21.

tiativa curagiului în călători și a criticei erudite aplicată la studinl antichităților. Spon a făcutu mai multu de-câtu se putea aștepta de la unu omu singuru; cu o mână virtosă, elu a spulberat u multime de rătăcir, și deca însuși n'a pututu să vedă totu-d'auna dreptu, apoi celu puçin u elu a învățatu pe călători, urmașii lui, să cunnoscă methodul celu mai sănetosu de a vedé și de a descrie.»

Negreșitu cartea lui Spon făcu mare sgomotu în Europa, și nici criticele neintemeiate ale unor închipuiți antificari, nici însușirea lucrărilor sale de către tovaroșul lui, Wheler, într'o prefacere engleză a operei, nu adduc u ađi umbră, în considerațiunea posterității, adevăratului ei autoru; dar dînsul, sërmanul Spon, întorcându-se în Lyon, unde și perduse clientela sa de medicu, și unde cu archeologia nu putea să și câștige, bietu, vieța, apoi și persecutatu ca protestantu în urma revocării edictului de la Nantes, acelu act u de intoleranță religioasă care deonoră domnirea îmbetrânitului Ludovicu alu xiv^{le}, Spon, la vîrstă abie de 38 de anni, móre singuru și părăsit u, la 28 decembre 1685, în spitalul din Geneva în Elveția, unde el u își cătase scăparea. Tristé sórte pentru unu bărbatu carele, atātu de june, dovedise prin numeroșele sale lucrări, că sciința archeologiei putea să aștepte de la dînsul serviciu încă și mai mari.

Acelașu annu, 1685, seceră dar, în jalnice con-

dițiunii, pe ambii ómenī cari aũ admiratũ și ne aũ păstratũ amintirea Parthenonului, în ultimele sale zile de splendóre, pe Spon și pe Nointel. Aceste două triste morți parũ a fi fostũ cobeã sėũ pėda-rea a capului de operã alũ architecturei ellene.

Și 'n adevėrũ, abiė două anni trecurė și, în mijlocul unui secolũ de luminĩ, pe cãnd tótã societatea europeanã se preocupa cu interesũ de totũ felul de cestiunii anticarie, pe cãnd filosofia, litterile, artele, ba chiar și petrecerile cele mai lumesci, cãtaũ a se modula de pre cultura anticã a Romanilor și mai allesũ a Grecilor, ora cea din urmã sunnã pentru monumentul care păstrase pėnė atunci, în flórea lor cea mai invóltã, în manifestațiunea lor cea mai mărėțã, artele din Athena.

Cu trei anni mai nainte, la 1684, Austria, în unire cu Polonia de o parte, iar Venėtia de alta, sub îndemnul și bine-cuvėntarea papei, declararė rėsboiũ Turciei. O armatã se gãtesce în Adriatica; în capul ei se aflã pusũ vestitul admiralũ Franciscu Morozini, neobositul luptãtorũ alũ crestinãtãței în Oriente; iar sub dinsul, se rãnduiescũ pólcuri împetrițate de ostași cãllãri și pedestri, nãimiți atãtũ în Italia, cãtũ și în țerrile Nordului. Lefegii florentini, milanezi, sclavoni, maltezi, hanovrezi, bavarezi și sași, compunũ o armatã curcitã, ca de dece mi de ómenī, cari, commandați de cãpitani din tóte némurile Europei, coprindũ rãpide tótã Morea sėũ

Peloponnesul și dobândescū lesne bătrânului admiralū venețianū, titlul de Peloponnesiacul.

Spre tómnă anulul 1687, după strălucita învingere de la Patras, generalul suedezū, comite Otto Wilhelmū de Kœnigsmark, șefū cu tocmelă alū puterilor de uscatū, propune lui Morozini ca să coprinďă portul Pireului și orașul Athenēi, spre a puté să păzescă mai lesne trecétórea de la Corinthū. Admiralul consimte, și la 21 septembrie pornesce cu vasele sale în apele Atticei, chiămatū fiindū acolo și de creștiniī locului, ca unū adevăratū mântuitorū alū lor. Dar Turciī din Athena, îngrijați fórte, își ducū armele, munițiunile și averile în Acropolē, și, spre a le feri mai bine, le depunū, împreună cu provisionile de prafū și de cafranū destinate apărării, în traînicele ziduri ale Parthenonului.

Oștirea lui Morozini sosescē, și la sommațiunile ei, Turciī refusă de a preda cetatea. Atunci asediul începe cu bombardarea zidurilor de două și de trei ori millennarii; Kœnigsmark aședă o batteriă de optū tunuri pe movila Pnyxului, de unde odinióră se auďea numai glasul oratorilor, și care acum asvêrlă cu urletū, bombe în ruinele Propyleelor; pe délul Museului e altă batteriă de cincispre-dece tunuri, și la pólele Areopagului, sânt patru mortare, cari tóte împreună cîruiescū vechile ziduri întărite de Cimonū și de Themistocle. Cetă-

tuia seculară stă ânsă mândră și neapropiată; dar la 25 septembrie, o bombă aprinde o mică erbărie de la Propylee. Focul tunurilor continuă a doua zi necurmată, și țelul proiectilelor devine acum chiar Parthenonul, unde se aflase că sunt grămadite toate mijlocele de apărare.

Pe la mezul nopții o isbucnire formidabilă, urmată de vîlvorea întunecată a flacărilor, sguđuia din temelii cetatea întrégă și vestesce tutulor că țelul a fostă nimerit.

A doua zi, la lumina sórelui, Parthenonul, după două-mii anni de gloriósă existență, se arătă surpată în două; păreții lui masivi, columnele'i cele eleganți, grelele'i architrave, învelitorea'i de marmoră, mai tótă frisa, mai tóte metopele, staū rësturnate la pămëntu; numai ambele peristyle, despărțite acum unul de altul printr'unu mormanu de ruine, își înălțau frontónele lor triumfali cari, trunchiate, dar totu mărețe, înfruntase brutalitatea momentană a rësboiului, ca și stricăciunile necurmate ale timpului.

Parthenonul lui Pericles, cu ordonnața lui főră sémenu pre lume, nu mai exista. Turcii cei barbari, cari de siguru nici că bănuiau cātu de multu elu prețuise, îi părăsiré ruinele, főră de a le mai attinge; dar reprezentanții civilisațiunei occidentalı se grăbiré a da rëmășițelor lui o nouă și crudă lovire.

Luarea Athenei, care fusese așa de fatală artelor, nu presenta, din punctul de vedere strategic, de-câtă numai anevoințe. Trebui dar ca oștirea creștină, bântuită de epidemie și zădărită de bandele rătăcitoare ale Turcilor, să o părăsască, în primă-veră următoare, ruinată și pustiită. Morozin ânsă, gelos de gloria strămoșului său, carele, la anul 1204, răpise din Constantinople și înălțase pe fațada S^tului Marcu din Veneția, cei patru vestiți cai de bronză aurit, podóbă odinióră a Romei, Morozini vru și el să desprindă de pre frontonul occidentale, care era încă în stare destul de bună, spre a le duce daru patriei sale, carrul cu două telegari de marmoră alu Victoriei fără aripi, precum și statua colosală a lui Posidon, din centrul grupei. Meșterii însărcinați cu această anevoioasă lucrare, nu se îngrijiră bine, și totă acea splendidă porțiune a frontonului, toate acele uriașe nestemmate de marmoră scinteietore, toate acele figuri de o frumusețe sublimă, de o conservațiune admirabilă, deul Posidon în postura sa măreță, cei două armăsari aprinși de un foc ceresc, statua Victoriei plină de o grațioasă demnitate, toate acele capete d'operă neimitabilă, surpându-se de-o-dată de la o așa mare înălțime, se făcură praf și fărâme pe pământ.

Iasma periclenei își înfigea din ce în ce mai adâncu ghiarele în acele minuni ale geniului artistic, pripășite acum pe câmpurile de războiu.

Morozini, părăsindū cetatea Athenei, în care elū nu sciuse a face alta decâtū să'și attragă drepta urgiă a anticei țeite a înțelepciunei, Morozini cătă a se mângâia de pagubele sale, luândū dreptū trofee pentru cetatea leului Stalūi Marcu, o întrégă turmă de lei de marmoră; unul era unū chipū anticū, carele sta în vecinătatea templului lui Theseū; altul o leóică fōră capū totū din coprinsul Athenei, și în fine alū treilé era chiar leul colosale care, în secolul de mijlocū, dase numele seū portului din Pireū, numitū pe atunci Porto-Leone. Aceste trei despuieri ale nenorocitei campanii din 1687, staū și acum aședate dinainté porților la arsenalul din Venetia.

Leul din Pireū merită ânsē, domnilor, o mențiune specialē; sculptatū de pre stylul archaicū, anteriore epocēi lui Pericles, într'unū blocū de marmoră pentelică ca de țece piclóre înălțime, elū, de duoē-țece de secolī pōte și mai bine, sta acolo mēndru rezimatū pe piclórele'i de dinapoī. Câte mari fapte de rēsboiu, câte vesele sērbători, câte sēlbaticे cuceriri, câte specule mērunte vorū fi trecutū pe sub fruntea lui cea încrețită de o grijă secularē, pe sub ochii lui ațintiți în eternū! Elū a fostū pōte marturū la gloriósa învingere a lui Themistoclu de la Salamina; elū a vēdūtū adesē pornindu-se și sosindū cu pompă galerele impodobite cu daruri pentru țeul de la Delos; elū a asistatū

la toate importanțele daravei neguțătoresci ce se făceau în învecinatul Emporion; el a stat neclintit pe când spartanul Lysandru, și mai târziu romanul Sylla răsturnaș imprejuru'i cu mânia toate clădirile Pireului. Dar nimic din toate acestea, ci numai un singur fapt, cu mult mai neînsemnat și mai târziu, o ușoară isbândă săvârșită de barbarii ai Nordului asupra poporimei din acele locuri, o silnică împilare a oștirilor simbricate de despoții byzantini, a lăsat urme neșterse pe trupul lui de marmoră.

Pe umerii și pe șoldurile sale, de ambele părți, stau gravate, în bande seș șuvițe înguste și încurcate ca încolăciturile unor șerpuri uriași, nisce littere, pe cari nici străbunii, nici urmașii lui Pericles nu le au cunoscut și nu le au întrebuiștat. Acel, de pre cum a dovedit acum câșiva ani, un învăștat daneș, reșosatul C. C. Rafn, sânt fșră induoielă, rune scandinave seș scrisore vechiă de a popórelor Nordului.

Iată-ne fșră veste, domnilor, dinaintē unei ramure cu totul nouă a epigrafice și a paleografiei. Lepăda-ne-vomū ore de dinsa, când ea ne a eșșit de sineși în calle?

Nu! să nu refusămū chșr astădi o fșrămă de ospitalitate între noi, anticelor rune, cu atătū mai multū că, de-și elucidarea lor mai lămuritā aparține de dreptū timpilor contimporani, dar încă

și în secolii alii XVII^{le} și alii XVIII^{le}, găsimu unii erudiți de merit, cari și au depus silințele spre a descifra și a interpreta, cu mai multu său mai puțin succesu, vechile monumente epigrafice ale țerrilor Nordului. Putem cite îndată trei nume, cari ocupă unu rangū onorabile printre antecesorii runografilor moderni, și fiă-care din aceste trei nume representă una din țerrile ce conținū mai numeroase monumente vechi scandinave. În Danemarca, aflămū pe medicul și anticarul Olaus Worm, carele a trăitū de la 1588 pene la 1654, și a lăsatū, osebitū de forțe importanți descoperiri anatomice, mai multe scrieri despre litteratura runică. În Suedia, dămū, între anii 1618 și 1682, de istoricul Olaus Verelius, autorul unei opere intitulată *Runographia scandica*. În fine, Engliterra a număratū printre învățații ei theologi și filologi, de la 1642 pene la 1715, pe George Hickes, carele, printre altele multe, a scrisū și grammatice ale limbilor anglo-saxonică, mæso-gothică și islandică, în cari elū a tractatū și despre runele cele vechi. Astū-felū, născă încă de pe atunci archeologia națională a popórelor nordului, împreună și cu sciința exegesei runelor.

Să spunemū însō acum ce sūnt acele rune.

Istoricul Tacitū, în cartea sa despre moravurile Germanilor, pe cari rigurosul moralistū latinū le laudă așa multū în dauna corupțiunei romane, Ta-

citū constată, la acele popóre barbare, usul următorū : (1)

«Mijlocul lor de a consulta sorții este simplu. Ei taiă o ramură dintr'unū pomū roditorū, o împartū în bețișóre, *surculos*, și creștândū pe ele óre-cari semne diferite, le răsipescū, de pe cum se întemplă, pre o pênză albă; apoi preotul cetăței, decă consultațiunea se face pentru binele publicū, seū însuși părintele familiei, decă ea este privată, după ce s'aū rugatū la deī cu ochii spre cerū, ridică în susū de câte trei orī fiă-care din ele și le explică pe tóte, de pre creștătura mai din nainte însemnată.»

Bețișórele, surcellele, cu semnele creștate pe ele, aveaū dar o limbă a lor, pe care numai preoții și căpeteniile o înțelegeaū. Acésta explică cele dișe într'altū locū totū de Tacitū, că adică «taínele «litterilor, nici bărbații, nici femeile nu le cunoscū.»

In orī-ce casū, litterile existaū la vechii Germani; ele aveaū unū caracterū fatidicū, pe care ilū atestă, nu numai Tacitū, dar încă și nisce poeme sentențioșe, compuse în limbele Nordului, pe cari

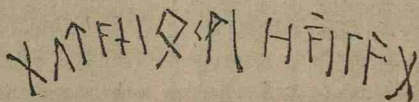
(1) *Taciti de morib. Germanor. x* : «Sortium consuetudo simplex : virgam, frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant cosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temere ac fortuito spargunt : mox, si publice consulatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse paterfamilie, precatus deos cœlumque suspiciens, ter singulos tollit, sublato secundum impressam ante, notam interpretatur.» — *xix* : «Literarum secreta viri pariter ac femine ignorant.»

le au publicat mai înainte Olaus Worm și George Hicke, și în cari făși-ce litteră representă totu de o dată unu obiectu reale și o idee morală. Acele littere, însemnate pe surcelle, și avându ele însele forme de bețișore feluritu îmbinate, purtau numirea de *rune*. Unu poetu latinu din alu vi^{le} secolu, Venantiu Fortunatu, episcopu în Poitiers, ne spune acesta în versurile următoare, unde elu pomenesce despre tăblițele de frasinu, pre cari barbarii scriau runele lor :

Barbara fraxineis pingatur runa tabellis
Quodque papyrus agit virgula plana valet.

În limbele germanice, domnilor, frasinul se dice *Buche*, și totu în acele limbe, litterile de scrisu au purtatu pe rându numirile de *Runastafas*, *Runenstæbe* și *Buchstaben*, adică bețișore runice și surcelle de frasinu.

Sub cele mai archaice ale lor forme, ni se presentă runele gothice, pe una din verigele de auru din thesaurul nostru de la Petrosa, unde se vedu semnele următoare :

Transcrisă în caractere runice mai correctu formate, inscripțiunea XATFI XCPI HPIIFX se citește *Guthani ocwi hailag*, și pare a fi o invocațiune

prin care vechii Gothi, veniți din Scandia, consacraă deului lor Odin seü *Guthan*, noua lor patriă, Scythia, sub numirea ei gothică de *Ovim*.

Aceiași Gothi coprinseră, în alu 11^{le} secolu după Chr., lunca Dunărei, și aci, în Dacia, unul din ei, Ulfla, le adduse din Byzantiu, legea creștină și Veniă Sânta Scriptură scrisă în limba lor, cu nisce litere, pe cari elu le formase dintr'o combinare a runelor germanice cu alfabetul ellinescu; acele litere se numiră la ei *bokos*, totu de pre tradițiunea surcellelor de frasinu; mai târziu, totu așa diseră și Slavoni, semnelor de scriere, КСККИ; astu-felu încatu, pene mai de-unădi, noi ne amu servitu, pentru denumirea litterilor cyrilice, cu termenul de *buchă*, carele nu mai avea nici o legatură cu frasinul, precum nu mai are nici vorba germană *Buch*, carte. Iată cum surcellele, pomenite de Tacitu, sânt străbunele buchilor germane și slavone.

Dar pe când Gothii creștinați din Dacia și din Mesia adoptase alfabetul lui Ulfla, semințiile germanice despre Nord, Saxonii și Scandinavii, urmară a serie cu rune de cele vechi, lăsându, pe ori unde trecea, urmele lor epigrafice, săpate pre totu felul de monumente. În timpii de decadență ai imperiului Byzantin, pe când autocratori greci din Constantinopole își recruta oștirile lor numai printre simbriașii străini, cutezătorii Varégi, răboinici rătăcitori din Dania și din Norvegia, străbăttea pu-

stiele Rusiei, ca să și cerce norocul pe bogatele țăr-muri ale Răsăritului, numitū de ei Ostrogard.

Se vede că o cėtă de acei voinicī cutrierători de țerrī și de mări a însemnatū pe cōstele leului din Pireū, isbēnda lor, când, la anul 1040, aū fostū trāmiși în Grecia ca să sdrobescă rēscōla poporu-luī, desperatū de jăfuirile sameșilor împērātescī ai luī Michailū Paflagonitul.

Iată ce a cititū Rafn pe fāșiile întortochiate de pre șoldurile leului.

Convinsū că veți fi puținū simțitorī la armonia limbei norrice sēu vechia danezā, cari acum s'a pă-stratū numai în Islanda, vē traducū pe romānesce inscripțiunea, care dice așa : pe partea stingă

«Hakon, împreună cu Ulf, cu Asmund și cu Cern aū coprinsū acestū portū. Acești bărbați și Harald-lungul impuserē biruri grele, din pricina rēscōlei Grecilor. Dark rēmase robitū în țerrī depārtate. Egill plecase la rēsboiu cu Ragnar, în Rumania și în Armenia.»

iar în partea dréptă s'a adaosū :

«Asmund a săpatū aceste rune în unire cu Asgeir, cu Thorleif, cu Thord și cu Ivar, de pre cererea luī Ha-rald-lungul, cu tōte că Grecii rēu-voitorī se împotriveau.» (1)

(1) Hákon vann, their Ulf ok Asmundr ok Aurn, hafn thessá, their menn lagthu á, ok Haraldr háfi, of fjebóta uppreistar vegna Grikkjathy this. Varth Dálkr nauthugr i fjarri landum; Egill var i faru medh Ragnaritil Rúmaníu. . . ok Armeníu. — Asmundr hjó rúnar thessar, their Asgeir ok Thorleifr, thóthtr ok Ivar, at bón Haralds háfa, thóat Grikkjar of hugsathu ok bannathu.»

Iscusitul runolog, carele a descifratu aceste epigrafe și carele, prin curioasa denumire locală de *Rumania*, a înțellesu partea septentrională a Asiei-mici, — cea ce pôte să fiă o erróre, când acelașu nume ilu găsimu applicatū, totū pe atunci, țerrilor dunărene, — Rafn a restabilitū, de pre documente byzantine și scandinave, biografia persónnelor numite în acéstă inscripțiune runică, dintre cari ânsē, voiu allege numai pe căpetenia principală.

Harald-lungul, dice elū, a fostū fiul lui Sigurd și cumnatul regelui danezū Stul Olaf; la vêrstă de optū-spre-dece anni, după o bătăliă în care regele fusese uccisū, elū s'a dusū în Gardarika, adică în Rusia, dar, neputēndū obține de la Iaroslavū, knézul Novgorodului, mâna ficei sale Elisif, elū se porni mihnitū cōtre mēda-đi, cōtre vestitul Tari-gradū alū Slavilor și Miklegard alū Scandinavilor, intră în serviciul împēratului, și petrecu dece anni, rēsboindū când în Asia, când în Sicilia, când în Grecia; apoi, pe la anul 1043, plutindū pe marea Négră ca să se întorcă în Gardarika, unde'lū chiăma pāsul inimei sale, și adducēndu'si aminte de isbēndile ce făcuse în cetatea de la mēdă-đi, în *burgul* Athenei, și chiar pôte de epigrafa comemorativă ce lāsase în portul Pireului, elū compuse unū cântecū de dorū și de vitejiă, în care junele voinicū își exprima cam astū-felū amintirile și temerile sale :

Nu e fecióră, nu e femeică,
 Care să spună că noi n'amă fostă,
 Pên' la cetatea unde scînteică
 Arșița veriî fôr' d'adăpostă.
 Că-ală nostru paloșă, luciosă la sóre,
 Ne-amă croită callea și-amă răsboită
 Acolo unde leul celă mare
 Va spune lumeî c'amă biruită.

Dar asté tóte nu pară nimica
 Fecióreî mëndre din Gardarika!

Deș, nu pré sciū acum, domnilor, pêně la ce punctū mi se mai póte ȳerta acéstă nouă digresiune, făcută astă-dată prin dominiul nebulosū alū tradiȳiunilor boreali, prin anticele legende séū *saga* ale Nordului, scrise odinióră cu mysteriöse rune, de cōtre întelleptiî *scaldī* ai Scandinavilor.

Curēndū, curēndū să ne grăbimū a reintra cu smereniă în sīnul studiilor clasice, cărora singure, secolul alū xvii^{le} le reserva tóte onorile capitali și, fiindū-că abatterea nóstră prin regiuni barbare, explorate mai multū de romantismul modernū, a fostū provocată de o curiositate epigrafică, apoi totū pe callea inscripȳiunilor, să reintrămū în cercul descoperirilor și cercetărilor de antichităȳi ellenice ce s'au făcutū pe atunci.

Voidū să vė vorbescū acum despre câte-va monumente epigrafice ellene, cari au fostū semnalate:

lumei culte într'ală XVII^{le} și în prima jumătate a secolului ală XVIII^{le}, adică mai naintea, în timpul și în urma călătoriilor lui Nointel și Spon, voiu procede, nu tocmai de pre ordinea de prioritate a descoperirilor, ci de pre șirul chronologică ală înseși monumentelor. Acastă procedere ne va înlesni lămurirea cător-va noțiuni interesanți despre paleografia sculpturală a Ellenilor.

La annul 1721, ună meritosă anticară engleză, Edmund Chishull, (1670--1733) carele, în calitate de pastoră, deservea capella anglicană a factoriei neguțătoresci din Smyrna, typări o disertațiune fôrte erudită asupra unei curiose inscripțiuni pe care, cu căți-va anni mai nainte, o semnalase ună compatriotă ală său, ca aflată la promontoriul Sigeei, în vecinătatea anticei Troie. (1) Acestă monumentă, stôlpă de pétră pătrată d'asupra căruia se cunnósce încă locul unde fusese înfiptă o statuă, ună bustă său ună chipă ôre-care, e săpată, pe una din laturile sale, cu duoă inscripțiuni superpuse, cari repețescă mai aceleași cuvinte, cu puține diferențe. S'ară dice că scriitorul celă de josă a voită să corecteze errorile și să împlinască lipsele predecesorelui său de mai susă. Amânduoă ânsă aă scrisă într'ună dialectă ionică primitivă, cu caractere de formă archaică și de pre o dispozițiune o-

(1) Inscriptio Sigæa antiquissima *βοῦστροφηδόν* exarata, commentario historico-grammatico-critico illustrata.

riginală care face că rîndurile succesive trebuiesc citite, unul de la stînga spre dreapta și celălalt de la dreapta spre stînga, în sens invers.

În sine inscripțiunile nu spun mare lucru; ele rememorează despre un cetățean din Proconesă, carele, dăruind casei communală a Sigeenilor diferite vase, se roagă de aceștia ca să-i caute de suflet, după moarte.

Iată-le, în textul lor celălalt bătrînesc; prima, pe un-spre-dece rînduri, cu direcțiune alternată, dice :

« ΦΑΝΟΔΙΚΟ ΕΜΙ ΤΟΡΜΟΚΡΑΤΕΟΣ ΤΟ ΠΡΟΚΟΝΝΗΣΙΟ ΚΡΗΤΗΡΑ ΔΕ ΚΑΙ ΥΠΟΚΡΗΤΗΡΙΟΝ : ΚΑΙ ΗΘΟΜΟΝ : ΕΣ ΠΡΥΤΑΝΗΙΟΝ ΕΔΩΚΕΝ : ΣΥΚΕΕΥΣΙΝ. »

iar cea de jos, pe alte un-spre-dece rînduri, scrise mai mărunt și mai îndesat :

« ΦΑΝΟΔΙΚΟ : ΕΙΜΙ : ΤΟ ΗΕΡΜΟΚΡΑΤΟΣ : ΤΟ ΠΡΟΚΟΝΝΗΣΙΟ : ΚΑΙ Ο : ΚΡΑΤΕΡΑ : ΚΑΙ ΠΙΣΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΗΕΘΟΜΟΝ : ΕΣ ΠΡΥΤΑΝΕΙΟΝ : ΕΔΟΚΑ : ΜΝΕΜΑ : ΣΙΓΕΥΕΣΙ : ΕΑΝ ΔΕ ΤΙ ΠΑΣΧΟ ΜΕΛΕΛΑΙΝΕΝ : ΜΕ Ο ΣΙΓΕΙΕΣ : ΚΑΙ ΜΕ ΠΟΕΙΣΕΝ : ΗΑΙΣΟΠΟΣ : ΚΑΙ : ΗΑΔΕΛΦΟΙ. »

Și apoi iată acum și a lor traducțiune pe românește :

« A lui Fanodicu sunt, fiul lui Ermocratul din Proconesă; și un crater (său o căldare) cu pirostrii și cu căpisterie a dat la Prytaneul Sigeenilor. »

Îar a doua :

«A lui Fanodicu sunt, fiul lui Ermocrată din Proconesă ; și eu , o căldare cu pirostrii și cu căpisterie amă dată Prytaneului ca să mă pomenescă Sigeenii ; iar deca voiu păți ceva , îngrijii de mine , voi Sigeenilor. Și m'a iucrată Hesopă și frații lui.»

Audiți, domnilor! pare-că citimă pisană a unei smerite dani de vase pentru trapeza unei chinovii, făcută mai de-ună-đi de ună bietă creștină, îngropată la bolniță.

Interesul monumentului antică constă mai cu sémă în natura arhaică a inscripțiunei, în dialectul și orthografia ei inculte, în forma scălimbată a litterilor, în ordinea cum staă ele rōnduite. Dar sânt ore aceste caractere de vetustate, sincere seú numai împrumutate?

Chishull, carele nu se bucura încă de tôte descoperirile posteriori ale epigraficei ellene, s'a pronunțat curat pentru prima opiniune. Noi ânsă vomă spune acum întră câtă dînsul a fostă greșit, emmițendă acestă opiniune.

Se sciă că Grecii, cari nu pară a fi avută mai nainte, semne ieroglyfice seú idiografice spre a'si exprime prin imagine de obiecte, ideile lor, aă primită litterile alfabetului fonetică de la Fenici, și fôrte puçină le aă modificată formele la început. Cadmu a fostă, de pre legendă, întroductorele aceste

prețioase noutăți; de aceea, scrisoarea cea mai vechiă a Ellenilor s'a ȳisă cadmeană.

Erodotū resummă în câte-va cuvinte, istoria primitivă a scrierei la Elleni, și ȳată cum : (1)

«Fenicii veniți în Athena împreună cu Cadmu, printre cari erau și Gefyreii, locuindū în această țerră, adduserē Ellenilor felurite învęțături și înseși chiar litterile. Precătū sciū, eū, Ellenii pēnē atunci nu le cunnosceaū. Mai întēiu, ei le întrebuintarē întocmai astū-felū ca și toți Fenicii; dar apoi, trecēndū timpū la mijlocū, împreună cu sunnetele, ei schimbarē și formele litterilor. Pe acelū timpū, prin tóte țerrile din jurul Ellenilor, locuiaū Ioni; aceștia adoptarē litterile învęțate de la Fenici și se servirē cu ele, prefăcēndu-le puçinū; dar servindu-se cu dînsele, ei mărturisirē, precum era și dreptū, de óre-ce Fenicii le addusesē în Ellada, că ele se numescū feniciane.»

Din cele ȳise de părintele istoriei rezultă dar că, în urma litterilor lui Cadmu, venirē ale Ioni-

(1) *Herodoti lib v, 58*: «Οἱ δὲ Φοίνικες οἱ τοὶ οἱ σὺν Κάδμῳ ἀποκόμενοι, τῶν ἦσαν οἱ Γεφυραῖοι, ἄλλα τε πολλὰ, οὐκ ἔβαντες ταύτην τὴν χώραν, ἐδήγαγον διδασκάλια εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ δὴ καὶ γράμματα οὐκ ἔόντα πρὶν Ἕλλησι, ὡς ἐμοὶ δοκέειν πρῶτα μὲν, τοῖσι καὶ ἅπαντες χρεώνται Φοίνικες· μετὰ δε, χρόνον προβαίνοντος, ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλον καὶ τὸν ἔυθμόν τῶν γραμμάτων. Περιοίκεον δὲ σφεις τὰ πολλὰ τῶν χώρων τοῦτον τὸν χρόνον Ἕλληνων Ἴονες· οὐ παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τα γράμματα, μεταρῥυθμίδαντες σφειων ὀλίγα χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερε, ἐθαγαρόντων Φοινίκων εἰς τὴν Ἑλλάδα Φοινικήια κεκληθῆσαι.»

lor, cari representă, cum amă dice, ală douăle stadiū ală paleografieī ellene; de aci apoi, descuscândū confusiunea numeróselor varietăți de alfabeturi locali ale secolilor următorī, epigrafistiī modernī aū stabilitū câte-va typuri mai caracteristice, cari diferū între sine prin numărul semnelor și prin valoarea atribuită unora din ele. Unul e typul eolodoricū, cu două-deci și cincī semne, întrebuințate mai nainte de ală iv^{le} secolū creștinū, în părțile nordice și appusane ale Elladei, în Peloponnesū, la Argos și Corinthū, în Sicilia și în Grecia-mare; ală douăle e typul atticū, cu două-deci și una de littere, rezervatū numai territoriului athenianū, și despre care amă citatū chiar ađi unū specimenū, vorbindū despre marmorele lui Nointel; unū ală treile typū, încă și mai multū variatū de-cătū cele precedentī, cōci posede pēnē la două-deci și șapte de semne, este ală insulelor din Archipelagū; în fine, typul ionicū, Ἰωνικὰ γράμματα, carele, usitatū fiindū mai întēiu numai în Asia-mică și coprinđendū două-deci și cincī de littere, primi, pe la mijlocul secolului ală iv^{le} înainte de Chr., ultimele sale modificațiuni și deveni, de aci înainte, alfabetul genericū ală tutulor Grecilor.

Inscripțiunea lui Fanodicū aparține negreșitū unei forme mai vechī a typului ionicū și se póte considera ca scrisă într'ală v^{le}, multū ală vi^{le} secolū înainte de era nóstră. O particularitate obser-

vată nu așa de multă, scade foarte valoarea adevărată arhaică a acestei inscripțiuni și o reduce a fi privită ca o imitațiune, nu tocmai nimerită, a primitivelor usuri scripturale din epoca quasi-feniciană a scrierei ionice.

În adevăr, Fenicii, ca toate popoarele de origine semitică, au scrisă așezându-litterile lor de la dreapta spre stînga; astu-felul au scrisă mai înteu și Ellenii, imitatorii lor; dar pe săpăturile în petra și mai allesul pe picturele parietale și ceramice, numele personagiilor reprezentate și alte indicațiuni stylisate, s'au scrisă, la ei, în linie șovăite, cari apoi, restrîngându-se în spație mai înguste, au luat dispozițiunea șerpuită a brazdei ce tragă boii arându o țerrină cu plugul; acea dispozițiune s'a numit dar de Greci *βουστροφῆδόν*, *bustrofedonul*, și astu-felul s'a scrisă ellinesce câtu-va timp, mergendu rîndul înteu de la dreapta spre stînga, alu duoilé de la stînga spre dreapta, și așa mai nainte. Pêne la sfêșitâ ansê, direcțiunea de la stînga spre dreapta, adică cea oppusă usului fenicianul, a rămasul la Ellenii predominantore.

Examinându acum inscripțiunea din Sigea, ce vedemul? Rîndul înteu, în locul de a se porni de la dreapta, ca toate epigrafele ellenice, prospetu scise dupê introducerea litterilor feniciene, își are din contra, inceputul la stînga, de pre modul adoptatul mai târziu de Greci, și tocmai rîndul alu duoilé

urmază callea semitică. Din acésta resultă neapărată că scriitorul séu scriitorii aũ vrutũ să se facă mai vechi de-cătũ ce erau și n'au nimeritũ îndestulũ de bine vicleșugul lor, ca să isbutescă a amăgi chiar și critica cea veghiată și neinduplecată a archeologiei nóstre moderne.

De la inscripțiunea *bustrofedonũ* a lui Fanodicũ din Sigea, care acum se păstrează în British museum, să trecemũ la alta mai târziã prin data sa, cu multũ mai importantă și mai vestită prin cõprinsul ei, și anterioră celei-l-alte numai prin epoca descoperirii sale.

Acésta este tabella chronologică din Paros, pe care unũ francezũ, carele o descoperise la 1627, a scăpat'o din mână în Smyrna, pentru ca ea să ajungă îndată în posesiunea Englezilor. Âmbele națiuni rivali, de pre atunci încă, se luptau crâncenũ în Oriente, pe tãrrãmul archeologiei ca și pe celũ politicũ.

Francezul carele, printr'unũ agentũ alũ séu, plătise 500 ludovicĩ de aurũ prețioasa placă de marmoră, era invățatul Fabri de Peiresc, unũ omũ ce, pe timpul séu (1580—1637), prin feluritele'i colecțiuni, prin bogata sa bibliothecă, prin doctele sale povețe, prin binevoitorul séu îndemnũ și prin nepregetata sa ardóre pentru cultură, înlesni dezvoltarea sciințelor istorice și naturalĩ, mai tare decât multũ alții prin meditațiunile și scrierile lor ;

dar și antagonistul său, al cărui trămisu isbuti să ȳea pe sémă'i tabla din Paros, era și elu nu mai-puțină lăudatul comite Thomas Howard de Arundel, mare admiralu alu Engliterrei (1550—1646), bărbatu fôrte zelosu pentru înaintarea sciinței anticarie și încuragiarea bellelor-arte. Numele eruditulu francezû a cam rămasu astăđi în umbră, pe cându din contra Englezii, totu d'auna mëndri de a onora întru tôte, ori ce meritû răsăritu în patria lor, au consacratu numele lui Arundel, pe de o parte, păstrându'lu neprețuitei colecțiunii de marmore vechi ce fiul admiralulu dăruu la 1667, Universităței din Oxford; iar pe de alta, instituindû, sub patronagiul său onomasticu, vestita societate artistică, *Arundel-Society*, care astăđi înlesnesce așa de multu reproducerea și popularizarea producțiunilor de artě ale trecutulu.

Pe când era încă în viêtă, comitele Arundel adunase în palatul și în grădinele sale de pre Tamisă, trei-đeci și șapte de statue, o sută două-đeci și optu de busturi, două sute cinci-đeci de inscripțiunii, osebitu de multe sarcofagie, altare și alte fragmente antice. În revoluțiunea de la 1642, bētrānul lord, partisanu alu Stuarđilor, fiindu silitu a se expatria în Italia, multe din obiectele sale de artě furě supuse stricăciunei; dar o bună parte din ele întocmescû și astăđi secțiunea marmorelor Arundeliane din Oxford.

Printre acesté se deosebesce, ca o bucată capitală, placa de marmură pe care este scrisă chronica din Paros, adică o enumerare chronologică de șépte-decî și optă epoce din istoria anticei Ellade, coprinse într'ună spațiu de 1319 anni, de la domnirea lui Cecrops, 1583 în. de Chr., péné la archonții, Astyanax în Paros, și Diognetū în Athena, la anul 263 în. de Chr., când se și crede că a fostă săpată inscripțiunea; faptele relatate, cu însemnarea annilor în cifre ellenice, sînt attingătore și de istoria politică și de cea litterariă; dar ele sînt amestecate astū-felū în-cătū s'a cređutū că chronica Pariană a fostū făcută, nu atătū cu scopū de a păstra annallele politice, cătū de a servi ca unū memento pentru cunnoscința evenimentelor principali în desvoltarea poesiei, a artei dramatice și a muziceii la Ellenii.

Îndată după sosirea lor în Europa, la an. 1627, cele 95 rînduri gravate pe chronica din Paros aū fostū descifrate, typărite și commentate de unū vestitū publicistū englezū, John Selden (1584—1654), una din cele mai respectabili fisionomie din Lungū-Parlamentul de la 1640, în sînul căruia elū representa Universitatea de la Oxford, ilustrată prin lectiunile sale. Advocatū fôrte dibaciu alū drepturilor illusorii ce Engliterra pretindea că posedea asupra plutirei mărilor, în contra principiilor de libertate a navigațiunei emmise de ollandezul Hugo

Grotius, în vestitul său tractat *de mare liberum*; orientalistu distinsu, carele desbăttu cu multă erudițiune despre legile civili și despre usurile căsătoriei la Ebrei; theologu, scriitoru politicu, oratoru și jurisconsultu, Selden a fostu reputatū, pe timpul său, ca omul celū mai instruitū, mai activū, mai dreptū și mai affabile dintre Englezī; elū a fostu unū patriotū și unū eruditū cu care și țerra lui și sciința secolului alū XVII^{le} aū dreptū a se mēndri.

Cu unū colleționnarū zelosu și luminatū protectorū alū artelor, ca comitele Arundel, și cu unū eruditū de meritū ca Selden, amū vēdūtū, domnilor, Engliterra intratā în concertul primitivū alū exploarațiunilor Elladei; să ne aruncămū acum privirile asupra desvoltărei aceliași sfere de preocupățiuni archeologice în sinul Italiei, unde totuși, precum sciți, activitatea anticarilor pământeni și străini afla cu prisosū materie localē de investigațiuni.

Și cu tôte acestē, Italianii, mai allesū prin dărraverile neguțătorescī și prin luptele ce republica Veneției întreținea mereū cu Orientele, aveaū adese ocasiune de a visita locurile pe unde se aflaū încă rămășițe prețioșe ale vechei culturī ellenice. Dar amū constatatū în ce modū ostașii lui San-Marcu sciaū să se pōrte cu monumentele antice, și de siguru n'avemū a ne aștepta la o altū-felū de purtare din partea cămătarilor din Procurații. Dreptū e a dice că Venețianii, pe unde găseaū la înde-

mână vre o vechitură de preț, bună de luat, ei o ridică, o duceau a-casă și împodobeau cu dînsa sevă păreții catedralei și ai palatului lor ducale, sevă sumptuoasele lor locuințe particulare de pre Canalul-Grande. Astu-fel se formară în Venetia mai multe colecțiuni de antichități, printre cari, în alu xvii^{le} secolu, se deosebea a nobilului istoriografu Gian-Battista Nani, prin mulțimea de fragmente sculpturale și de inscripțiuni ellene, adunate din Peloponnesu.

Unu învățatu călugeru piemontezu, părintele Paciaudi, carele născutu fiindu la 1710 și răposatu în Parma la 1785, ocupă unu locu însemnatu în annallele archeologice din întregul secolu alu xviii^{le}, a descrisu și a commentatu acele monumente cu o critică fină și serioasă, cu o sagacitate rară, cu unu methodu luminos și cu multă vioiciune în raționamentele și conjecturele sale. Cartea sa, intitulată *Monumenta Peloponnesia* (Roma, 1761) e una din producțiunile vechi cele mai stimate, asupra antichităților glyptice și epigrafice ale Elladei. Vomu menționa dintr'însa o singură stelă, sevă placă funeraria, pe care, osebitu de doi soți ținendu-se de mână cu o copillă alături, se vedu figurate d'asupra descrisei grupe, două palme de mână deschise și înălțate în susu.

Monumentele de felul acesta atrăsese încă cu câți-va anni mai nainte (1571), atențiunea judi-

ciosului Paciaudi și, într'o mică dar interesantă disertațiune, elă întrunise ună numără destulă de însemnată de petre funerarij cu inscripțiuni ellene și latine, însoțite tôte cu acele două palme deschise. Două din acesté fusese descoperite, cu vre o două-deci de anni mai nainte, de Ficoroni, într'o cameră sepulcrală de lîngă pórta Appia din Roma, unde, sub o frumósă pictură parietală representându pe Apollonă cu capul ornată de rađe, stându în pi-cióre pe carrul seă și mănându patru mēndri tele-gari negri, erau încastate trei plăci de marmoră; pe câte și trele se vedeau sculptate acele două mână ridicate în susă, pare c'arū invoca pe deul sórelui și ală luminei. Sub ele, pe una sta scrisă :

D. M.
TIMOTHEAE

M. VLPIVS

NICANOR

VERNAE

SVAE. F.

SOL. TIBI COMMENDO

QVI MANVS INTVLIT EI

Deilor Mană
aă Timotheei.

Marcu Ulpiu

Nicanor

pentru sclava-de-casă

a sa a făcută *acéstă pétră*

O sóre! ție îți denunță

pre celă carele a ridicatū mâna asupra ei.

Pre cele-l-alte două :

D. M. S.
CALLISTO FILIO
PARENTES

QVISQVIS EI LAESIT
AVT NOCVIT SEVERAE
IMMERENTI DOMINE
SOL TIBI COMMENDO
TVINDICES EIVS MORTEM

adică :

Consacrată Deilor Mâni
 ai fiului lor Callistă
 de către părinții lui.

Orî cine'lă va fi vătămătă
 séu greă îlă va fi attinsă
 pe dînsul nevinovatul, dómne
 đeule Sóre, ție țî'lă dennunță
 ca să rěsbunî mórtea lui.

În fine, printre alte mai multe monumente latine de aceeași natură, găsite în Italia, mai cităm, de pre Paciaudi, și pe celă următoră, de multă cunoscută în Roma :

PRO	COPE. MA	NUS
LE	BO. CON	TRA
DE	VM	QVI
ME	INNO	CEN
TEM	SVSTV	LIT
QV	AE. VIXI	T
AN	N. XX	
POS.	PROC	LVS

Procopé.
 Mănele ridică
 către Đeul carele
 fără vină m'a
 luată pre mine
 care amă trăită
 numai 20 de annî.
 Pétra a pus'o Proclu.

Aceste texturi epigrafice, cari înțocesc și explică semnificațiunea mânilor ridicate în sus, v'au și făcută, creșă, să pricepeți obiceiul funerară ală celor vechi de a sculpta pe mormântul orî căruî june omorită de uccigași necunoscuți, două palme înălțate spre rugăciune și de a scrie alături o invocațiune către đeul Sorelui, carele tóte le vede, ca să'i pîrască lui pre culpabilă și să cêră de la dînsul rěsbunare.

Consecuența ce Paciaudi trage din dovedile mai susū enunciate, este cã și acele monumente lapidarie, grece seū latine, unde se vëdū palmele deschise și ridicate în susū, fõrã de a se afla scrisã vre o rugãciune cõtre ðei, sũnt și ele epitafe cominatoriū, adicã amenințãri despre vindicta divinã ce atrage dupē sine o mõrte silnicã și prematurã. Astū-felū era cu stela peloponnesiacã din colecțiunea lui Nani; astū-felū cu alta, reprodusã totū de Paciaudi, unde unū bãrbatū ședēndū pe scaunū ține de mânã pe o tēnērã fatã, și josū stã scrisū :

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΤΗΤΟΥ
ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ

(adicã)

Demetriū
alū lui Tetu.
Scumpul meū, Salutare!

Astū-felū este âncõ și cu numerõse alte stele funebre, grecescī și latine, de cari învęțatul profesorū Ludolfū Stephani din St Petersburgū nume-
rase, pēnē la 1849, vre o trei-spre-ðece, prin diffe-
rite musee ale Europei. Alți archeologi moderni,
precum renumitul Otto Jahn, profes. Wachsmuth
din Bonn și alțiū aū retypãritū și aū commentatū
aceste diverse monumente, alãturãndu-le âncõ și cu
alte specii de inscripțiunī objurgatorie, seū de afu-
risaniī, ce une-orī, în antichitate, se sãpau pe pe-
trele mormēntali, și alte-orī, sgĩriate cu littere cur-
sive pe plãci de plumbū și alte metalluri, se pu-
neau chīar în sicriele morților, ca sã atragã pe-

dépsa deilor asupra celor ce le au voitú orí le au făcutú vre unú răú. Numérul acestor curioáse monumente epigrafice., între cari se găsesce chîar, și o inscripțiune scrisă în limba oscă, este acumú destulú de însemnatú, spre a necesita unú studiú mai completú asupra lor.

Printre cele publicate pêne acum lipsesce totuși o inscripțiune care pe noi ne intereséză mai cu deosebire, cõci ea se află în museul nostru de antichitáti, unde a depus'o, acum vre o dece anni, bine-cuvéntatul donatorú generalú N. Mavros.

O mică digresiune neapárată ne va readduce, cu mai multe lumini, la subiectul nostru.

Pe la începutul acestuí secolú, unú architectú francezú, Blouet, explorándú monumentele Elladei, a datú, la Myconi, peste o mică stelé funerariá (0^m,56 nálțime, 0^m,33 lărgime), purtándú pe dînsa o inscripțiune, în multe locuri știrbită, care se cunoscea ánsé a fi dintr'o epocă creștină; ea provenea din insula Rhenea, vechiú cimiteriú alú învecinatei Delos.

O inscripțiune cu aceieași coprindere, dar completă și repetită pe ámbеле fețe ale petrei, o găsimú pe și mai-mica nóstră stelé din Bucuresci (0^m,45 nálțime 0^m,30 lărgime), ánsé cu adaosul ámbelor palme deschise și ridicate în susú, cari staú sáparate d'asupra inscripțiunei și sînt acum fránte la extremitatea lor superióre.

Iată, în facsimile, această inscripțiune : (1)

Și iată apoi și traducerea ei pe românește :

«Chiămă întru ajutoră și imploră pre Dumnezeu celă înaltă, pre stăpânul spiritelor și ală oră căruă trupă, în contra uccigașilor seă otrăvitorilor nenorocitei tinereă Era- clei, cari aă vărsatū ală ei sânge nevinovatū cu ne- dreptate, pentru ca totū așa să se întēple uccigașilor

(1) O transcriemă aci în littere mai citețe, păstrându'î ortho- grafia originală : «Ἐπικαλοῦμαι καὶ ἀξιῶ τὸν θεὸν τὸν ὑψίστον τὸν κίριον τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς ἐπὶ τοῖς δόλοφονεῖ- δαντας ἢ φαρμακεύδαντας τὴν ταλαίπωρον ἄωρον Ἡράκλειαν ἐχ- θεάντα αὐτῆς τὸ ἀνάιτιον αἷμα ἀδίκως ἵνα οὕτως γένηται τοῖς

eî seû otrăvitorilor și copiilor lor. Dómne, carele tóte le veđi și ângerii lui Dumneđeû la cari orî-ce suffletû în đioa de astă-đi cu suppunere se închină, *ve chiâmû* ca să căutați a rěsbuna sângele celû nevinovatû și câtû mai curěndû.»

Nu mă voiu opri, domnilor, asupra simțiměntuluî de neîmpăcată jale și de resbunătóre ură care este prefiratû printre pietósa devoțiune exprimată în stylul încureatû alû acestuî epitafû. Elû este ca și o antică invocațiune comminatoriă, în care ânsě Dumneđeul și ângerii creștinilor aû luatû unû locû de curěndû părăsitû de cõtre divinitățile păgâne, de đeul Sóre a totû vedětorul și de neimblânditele Eri-nii. Chiăr și mânele înălțate în susû spre rugă aû păstratû pe monumentû, pozițiunea lor tradițiõnalě. Deosebirea consistă numai în unele formule creștinesci, pe cari le regăsimû în alte epigrafe creștine de prin alû vi^{le} secolû; acěsta este, pentru monumentul nostru, unû felû de indicațiune chronologică, pe care nu parû a o desminți nici forma litterilor, nici orthografia, nici expresiunile, nici stylul eî puçinû correctû.

Amû auditû puněndu-se în suspiciune autentici-

φωνείσασιν αὐτὴν ἢ φαρμακείσασιν καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν. κύριε, ὃ πάντα ἐφορῶν καὶ οἱ ἄγγελοι θεοῦ ἢ πᾶσα ψυχὴ ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ταπεινοῦται μεθ' ἰκετείας ἵνα ἐγδικήσῃς τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον ζήτησεις καὶ τὴν ταχίστην.» — La partea de sus a mânilor pétra este ruptă.

tatea acestuî monumentu. Nu sciû să fiă pentru a-
cêsta unû altû argumentû de invocatû, de-câtû ma-
rea lui asemuire, în stylû și coprinsû, cu stela din
insula Rhenea; dar pornindû pe așa calle, mă temû
c'arû trebui să dăruimû pe falsari cu mai multû
de jumătate din monumentele epigrafice existenți
ađi prin musee, și totû de o dată să închipuimû
că stylul lapidarû alû antichităței, compusû mai cu
totul din formule fórte puçinû variabilî, a fostû
cu multû mai capriciosû de cum ni 'lû dovedescû
monumentele ce sînt séu se daû de vechî.

Acéstă systemă de lesnicióse denegațiunî, pe care
a inaugurat'ó chîar din alû xviii^{le} secolû, marche-
zul Scipione Maffei din Verona (1675 — 1755), u-
nul din cei mai illustri litterați și istorici ai I-
taliei, spiritû universale carele a datû scenei tra-
gice unû capû d'operă ca *Meropa*, orașului sêu
natale unû museû și o istoriă, diplomaticei studie
asupra mediului evû italianû, și archeologiei cerce-
tări felurite și critice epigrafice pline de bănuieli,
acestû scepticismû exageratû își are, ñicemû, în
materie epigrafică, neajunsurile sale. Negreșitû că
se cuvine a applica studiului inscripțiunilor o cri-
tică fórte atentivă, mai allesû cândû aflămû fapte
neiertate ale unor ómenî învêțați, cum a fostû bună-
órá academicul francezû Michel Fourmont (1690—
1746), carele 'și a permisû a strecura, printre
mulțimea de o miiă și mai multe inscripțiunî el-

lene pe cari elū le decopiasc în căllătoriele sale în Grecia, și unū numărū destulū de însemnatū de epigrafe spuriī sēū închipuite de dinsul, pentru întemeierea teoriilor sale personalī asupra paleografiei și a istoriei. Apoi iar cu o egalē circumspecțiune trebuiā să fimū, când monumentele depărtate ne sūnt descrise de căllători fōrā instrucțiune solidā, de precupeți de antice, de panglicari și rēvșari archeologici, cum, bună-ōrā, a fostū unū ōrecare Paul Lucas din Rouen (1664 — 1737), omū îndrășnețū și dibaciu, carele, după mai multe raite prin Egiptū, prin Asia și prin Turcia, cu scopū de a pescui pe acolo marfā archeologicā, a isbutitū a dobēndi în Francia, titlul de anticarū alū regelū Ludovicū alū xiv^{le} și a publicatū, cu ajutorul altora, explorațiunile sale, în cari a povestitū și câte a vēđutū și câte i s'a părutū că vēđuse.

Asemene ōmeni sūnt pecinginea sciinței; dar deca spusele, relatările, transcriptiunile și teoriile lor trebuiescū totū-d'a-una puse sub cea mai strașnicā și asprā carantinā, apoi din aceia nu rezultā că în archeologiā, prepusul, neîcrederea, sfiēla, temerile și tǎgăduirea în tōte trebuiescū luate de normā absolutā. Abusul unor așa negative procederi și alū unor așa displicute simțiri arū rēci, arū seca și arū slei curēndū acea viā curiositate firēscā, stimulul celū mai viu și mai puternicū alū studiilor archeologice. Mēsura în tōte, iatā care este cum-

păna cea dréptă a artelor și a sciințelor ce se atingă de ele.

Măsura? . . . măsura imi impune, domnilor, de a mă opri astă-đi, măi nainte de a fi completatú tabellul ce voiamú să vă facú despre studiul antichitáților ellenice și despre mișcarea archeologică în Francia, péné la mijlocul secolului alú xviii^{lé}; măi nainte de a vă fi vorbitú despre lucrările numismaților principalí ai acestui periodú; măi nainte de a fi aruncatú o privire asupra activitáței institutului academicú din Paris, desvoltată in cercul mythologyei și alú artelor antice.

Voiu face din aceste rămășițe, introducerea viitoareii mele cuvéntării și, spre a da o legătură finalé atátor ramuri diverse de cercetări făcute în réstim-pul de 150 de anni ce ne ocupă, pe terrámurile vechilor civilisațiunii ellenă și romană, ca o symbolizare typică séu ca unú resummatú syntheticú alú tutulor studiilor din acea epocă, asupra antichitáților ethice ale ámbelor popóre, vă voiu presenta pe unul din cele măi vaste, măi erudite și măi active spirite ale Franciei, pe illustrul Nicolas Fréret, a cărui neiertată modestiá l'a opritú de a fi, în ochii lunei întregi, marele bărbatú de geniú ce elú a fostú și este in cugetul tutulor ómenilor studioși.

A DUO-SPRE-DECEA LECȚIUNE

Desvoltarea numismatică în secolii ai XVII și XVIII. — *Ezechielă Spanheim*. — *Julianu Apostatul* și reversul medaliei lui Traianu. — Numismații francezi. — *Ambii Vaillant*. Călătoriile tatălui. — *Patin, de Boze, Banduri* și alții. — Lucrări diverse asupra antichității în Academia de Inscricțiuni și Belle-Littere din Paris. — Evhemerismu. — *N. Freret*. Geniu sãu universal. — Caracterul studiilor asupra antichităților orientale. — Egiptul. *Pignoria* și tabla Isiacă. — „*Biblia polyglotta*„ publicată de orientaliștii englezi. — Ebraistul francez *Sam. Bochart*. — *Th. Hyde* și religiunea Perșilor. — Deal Mithra în Dacia. — Călătorii în Asia centrală. — Misionarii iesuiți în China. — Noțiuni despre porcellana chineză. — Sinologii din Europa. — *Et. Fourmont* și manuscrisele thibetane. — Mormântul mongolicu de la Conțesci. — Principele *Dimitrie Cantemir*. Viața și scrierile lui. — Vechele cetăți din Moldova și inscripțiunea de la Ghertina.

DOMNILOR,

În rãndul trecutũ amũ făcutũ partea ce li se cuvine, explorațiunilor Elladei din alũ xvii^{le} și din începutul alũ xviii^{lui} secolũ. Amũ arãtatũ ce slabe informațiunii locale a pututũ dobãndi profesorul germanũ Martinũ Crusius, asupra monumentelor antice din Grecia; cu ce succesũ eruditul Ioanũ Meursius a adunatũ de prin scrierile celor vechi, noțiuni de-

spre antica cultură ellenă, și cum mai târziu călătorie fructuoasă, ca a ambasadorului francez de Nointel și a medicului lyonez Iacob Spon, au adus de la fața locului, indicațiuni mai precise despre monumentele Greciei. Am rămmemorat actul de vandalism care, la 1687, a dat lovirea de mörte celui mai însemnat și mai bine păstrat din aceste monumente, Parthenonului din Athena, și apoi, schițându în câte-va trăsuri, imaginea strălucită a fastuoasei curți a lui Ludovic al IV-le, în care antichitatea, luată drept model în toate, primi interpretațiuni mai adese scälciate, am trecut rapide în revisiune colecțiunile și lucrările de epigrafică ellenă ce s'au făcut, pe acel timp, în Anglterra, în Francia și în Italia, de bărbați eminenți ca lordul Arundel, meritosul Peiresc și patriciul venețian Nani, ca erudiții Chishull și Selden, Paciaudi și Maffei. Printre visitorii mai târzi ai Orientului am citat, cu mențiuni diferite, pe călătorul speculant și incult Paul Lucas și pe învățatul, dar puțin consciințiosul epigrafist, abatele Michel Fourmont.

M'am răm oprit în momentul când voiam să adaog pe lângă lista epigrafistilor, pe aceia a numismaților și să vă fac cunnoscuți pe bărbații cari, mai alles în Germania și Francia, au conlucrat, în acest period, la înaintarea sciinței medallielor. Și 'n adevăr este de observat că, decă înainte de

epoca modernă, studiul și interpretarea inscripțiilor lor și mai cu seamă ale celor latine, a fost o știință mai mult italiană, adică cultivată mai cu predilecție dincolo de Alpi, apoi din contra, cercetările numismatice au preocupat mai cu osebire pe anticarii din țările Nordului. Lucrul este ușor de înțeles, când cugetă cineva că monetele se transportă mai lesne decât orice alte monumente antice, că numărul lor a fost totuși d'una neasemuit mai mare decât alu oricăror altele, și că prin urmare, asupra lor s'au purtat și curiozitatea amatorilor de obiecte vechi și sagacitatea anticarilor de prin țările unde antichitățile greco-romane, singurele prețuite pe atunci de lumea cultă, erau încă obiecte de importanță.

Pe când cetățile Italiei începeau a forma mărețe musee de monumente glyptice și epigrafice, ca bună-ora cel din Capitoliu, capitalele Europei centrale și nordice, pe lângă puține sculpturi antice, numărau mai cu seamă bogate cabinete de medallie. Nu numai monarhi și principii, dar încă și simplii erudiți și amatori de prin Anglia, Olanda, Germania, Scandinavia și Franța posedau colecții numismatice însemnate. A regelui Ludovic al XIV^{le} ajunsese însă a fi cea mai avută și mai splendidă din totă Europa, grație numeroșelor expediții și cumpărători ce se făceau cu cheltuiala regelui, de către bărbați specialiști, trimiși adese prin Italia

și prin totu Orientele. De aceia vedemū pe cei mai reputați dintre anticarii străini mergendū pe atunci în Paris, ca să'si satisfacă legitima curiositate și să'si complinescă acolo, cercetările lor asupra monetelor antice.

Amū citatū, cu alte ocasiuni, pre mai mulți dintre aceștia, precum Meursius, Perizonius, Cuper, Küster și alții; imi mai rămâne ânsē a vē atrage atențiunea asupra âmbilor elvețiani, Ezechielū Spanheim și Andrei Morell, cari, în ramura numismatice, potū fi priviți ca corifeii din timpul lor. De-și ei erau contemporani și amici, destinele acestor două bărbați aū fostū totū așa de diferite ca și sôrtea scrierilor lor. Unul, înălțatū în cea mai considerată pozițiune socialē la care putea să ajungă în curțile regalī, unū fiū alū republicei geneviane, respândi cu profusiune elegantele sale cărți de sciință, atâtū prin gravele chilia ale învățaților, câtū și prin sburdalnicele salone ale lunei celei mari. Celū-l-altū, modestū eruditū, dedatū cu totul sciinței și nedeprinsū cu limbagūl și cu purtările lingușitoare ale curtenilor, nu sciu să câștige în Paris, unde fusese chiămatū ca să redacteze catalogul monetelor din cabinetul regale, de-cătū o închisore de patru anni la Bastilia, și apoi, retrasū în patria sa, muri la 1703, în vērștă de 67 de anni, fōră ca să fi pututū dobēndi mijlōce spre a typări opera vieței sale, neprețuitul sēū thesaurū numis-

matică. Acesta este Andrei Morell din Berna, dintr-ale cărui voluminoase manuscrise, abie s'a publicat, cu 30 și 50 de ani după morrea sa, numai două porțiuni, relative la familiile romane și la cei doi-spre-dece primi Cesari.

Compatriotul său Ezechiel Spanheim, născut la 1629 în Geneva, își termină studiile în Leyda, învățându chiar și limbile ebraică și arabă; curându după aceea, electorele palatin Carol Ludovic îi încredință educațiunea fiului său, și avându prilej să prețuiască instrucțiunea, talentele și istețimea lui de spirit, îl însărcină cu o misiune diplomatică la Roma. Acolo Spanheim cultivă multă aplecările sale către erudițiune și, în anul 1664, tipări prima edițiune a marelui sale opus *de Præstantia et Usu Numismatum antiquorum*, în care pentru prima oară, noțiunile împrăștiate ale științei numismatice se află întrunite într'o singură scriere și coordonate de pre systema care fu adoptată și urmată de toți, pînă când, în ultima jumătate a secolului al XVIII^{le}, învățatul Eckhel veni să așeze pe noue baze, știința monetelor.

Opera lui Spanheim, pe care el apoi o completează succesiv în edițiunile de la 1671 și de la 1706, este compusă de trei-spre-dece disertațiuni de diverse întinderi, și fiecare din ele e distribuită, de pre importanța subiectului, în mai multe subdivisiuni secundare. În prima disertațiune el tractează în ge-

nerede despre însemnătatea monetelor vechi; în a doua despre litterile întrebuintate în epigrafele monetarii; în a treia arată caracterele civili și morali ale științei; cele trei următoare se raportă la figurile de animale, adevărate sêu fabuloșe, și la cele de plante, cari se vëdă pre monete; în disertațiunile a șeptea și a opta cercetéză numismatica regatelor vechi din Europa, din Asia și din Africa, cu exclusiunea republicelor ellinesci și a statului romană; a noua este consacrată originilor, privilegiilor și magistraturelor din cetățile grecesci; Roma ocupă pre cele trei următoare, ânsă una este despre monetele consulari și cele-l-alte două despre ale Cesarilor. Disertațiunea a XIII^a, cea complementară, se attinge, atâtă de felurite particularități ale monetelor romane, câtă și de alte cestiuni accesorii ale științei numismatice.

Amă cređută necesariă de a schița acéstă nomenclatură, ca să puteți căpăta dintr'însa o idee despre systema adoptată de Spanheim în clasificățiunea sa, în care se simte tôte șovăirile neînlăturate de la oră ce materie științifică, âncă nu pe deplină explorată în tôte ramificațiunile ei. Negreșită ânsă că o operă capitală ca acésta, compusă cu o deplină cunnoscință despre totă ce se scrisese pêne atunci asupra monetelor antice, și semănată preste totă locul cu apreciațiuni critice și descoperiri personali ale autorului, a trebuită să ocupe

timpū îndelungū pe eruditul diplomatū; cu tôte acesté, biografiū lui ne asigură că însărcinările sale politice n'au avutū nici o dată să suffere din preocupățiunile'ī sciintifice și că elū a sciutū pururē să asocieze studiele sale anticariū, cu regulata tractare a affaceriler politice și cu numărósele îndatoriri și distrațiuni lumesce ce 'ī împunea pozițiunea sa de ambasadorū pe lūngă differitele curți, în cari a fostū trāmisū. Elū servi în acéstă calitate pe electorele palatinū, la Roma, în Ollanda și la Londra; apoi, trecēndū în serviciul electorelui de Brandenburgū, la 1680 fu trāmisū de acesta ca ambasadorū la curtea Versalliei, unde petrecu annī îndelungați; când noul sēū stēpānū luă titlul de rege alū Prusiei, elū fu dārunitū cu acela de baronū și apoi, strāmutatū fiindū la Londra, elū muri acolo la annul 1710.

Dintre lucrările prin cari Spanheim s'a illustratū, osebitū de opera sa cea mare asupra însemnătăței și usului monetelor antice, vomū semnala importanțea sa traducere a operei satyrice, scrisă ellinesce de împēratul Julianū Apostatul, sub titlul de *Cesarii*. Spanheim însoți acéstă traducere cu note și commentariū cari întrecū cu multū întinderea și chīar valórea originalului tradusū, și o illustrā cu mai multū de trei sute imagine de medalie și de alte monumente antice, pe cari elū întemeia mare parte din observațiunile sale.

«Amă cređută, — ȃice elă în precuvântarea cărței, — că aceste ilustrațiuni nu voră fi de prisosă, spre a face pe fiă-care ca să vėdă și să pipăiă cu degetul, de potă ȃice așa, folosul medalliei, spre a'lă arăta celor ce nu'lă cunnoscă și a convinge pre cei ce se înduoiescă de dănsul. Spunėndă acėsta, nu amă cātuși de puțină gėndul de a intra aci în întinsul cāmpă de laude ală medalliei, despre care amă vorbită îndestulă în cartea mea cea mare asupra acesteĭ materie ; ci mē voău mărğini a ȃice că mi s'a părută cum că o cārticică ca acėsta pe care o publică acum, va însinui cititorilor, măi lesne decătă o voluminósă carte specială asupra medallielor, idea despre folosul lor Mulți se spăimėntă de asemenė lucrări cu totul consacrate medallielor și trebuiă să mărturisescă că și cam aă dreptate, măi allesă cānd cei ce aă tractată despre ele nu sânt ómenĭ învățatĭ, ci simpli prețuitorĭ de medallie Nenorocirea a fostă că pēnē acum bărbațĭi cei măi erudiți și criticiĭ cei măi bunĭ aă nesocotită medalliele, iar cei măi mulți dintre ómenĭi cari se numescă medallisti și dintre anticari n'aă avută instrucțiune Abiē în timpul nostru erudițĭi începă a deveni medallisti, și medallistiĭ erudiți.»

Mi s'a părută interesantă, domnilor, de a vė cita aceste extracte din considerațiunile multă măi desvoltate ale lui Spanheim, cari fórte bine caracteriză starea cunnoscințelor numismatice din timpul sėu, atătă în sĭnul cercurilor de învățatĭ, cātă și în intrėgă societatea cultă. Interesul va fi póte și măi mare pentru d^{vóstre} deca voău allege, spre a vi'lă citi, ună fragmentă óre-care din gluma litterariă și po-

litică a împăratului Juliană, commenta tăde eminen-tele numismatū alū secolului alū XVII^{le}. Când ȑicū unū fragmentū óre-care, nu pré este tocmai cea ce amū de gëndū a face; cōcī amū să cullegū bucăți din cari să ne putemū allege cu ceva folosū istoricū, chīar și déca acelé ne vorū arăta într'o lumină cam turbare pe veneratul nostru patronū, chīar déca ele ne vorū infăcișa reversul medalliei, — ȑertați' mī expresiunea tehnică, cōcī acum vorbimū despre numismatică — séū, cum amū ȑice va da de golū dosul aramei marelui Traianū.

Dar mai ántēu se cade ca, prin câte-va cuvinte să vē spunū în ce constă satyra *Cesarilor*, scrisă de împăratul Julianū, operă despre care mai adese și istoria și litteratura elasică facū cu totul abstractiune. Bietul Julianū, unicul împăratū carele, în urma lui Constantinū-celū-mare, a cutezatū să se lepede de legea creștină, bietul Julianū Apostatul pōrtă în ochii dreptū-credincioșilor așa de multe ponóse, în-cátū arare-orī își aduce aminte vre-unū criticū litterarū séū vre unū archeologū, despre talentele sale ca scriitorū și oratorū în ambele limbe, ellena și latina, séū despre infocata lui ĩubire pentru credințele, usurile, artele, pentru întrégă cultura antică, pe care elū în zadarū s'a cercatū a le reinvia, când amortēla morței le și coprinsese. Crescutū și trăitū la Antiochia și la Athena, în societatea lui Libanios și a ultimilor sofisti lăstă-

riți pe tulpina putredită a filosofiei și a litteraturii alexandrine, în ochii săi legea cea nouă a lui **Christos se înfățișa numai ca o prigonire a dulcelor sale petreceri filosofice, ca o răsturnare sëlbatică a prețuitelor monumente ale artei păgâne, ca o nelegiuită călcare și nesocotire a anticelor tradițiuni strămoșesci.** Firea lui de anticar se spăimânta de tôte inovațiunile, cari loveau d'a dreptul în ideile și în gusturile sale predilecte, și, — trebuiă să o mărturisim, — numai de dorul antichităților, el, așa blând și curat la suflet, se vedu nevoit să persecute pe creștini, cari, drept să spunem, nu voiau cătuși de puțin să cruțe applecările sale de archeolog.

Iată o nouă dovadă, domnilor, despre incompatibilitatea preocupățiunilor archeologice cu viața activă a politicei. Un băiețu om blând, cumpătat în tôte, învățat și plin de talente, cum a fost Julian, a rămas inferat, în memoria posterității, cu numele urgisite de monstru și de apostat, fiind că el se încumătase a face politică archeologică.

Biserica și lumea îl învinovățesc unde a iubit prețuirea trecutului și antichitățile; noi nu putem să îl găsim altă vină decât aceea de a fi primit moștenirea împărătească a verilor săi, fiul lui Constantin, și de a nu se fi consacrat cu totul studiilor litterarii și archeologice, în cari spi-

ritul său ingenios și cultivat pare a se fi desfășurat cu o învederată mulțumire.

Iată, bună-ora, în ce chip fantasia lui satyrică, îl făcu să judece pe cei mai însemnați din Cesarii, cari-lu preceseră pe tronul imperiale. Elu închipuiesce că întemeietorul Cetății, Romulu Quirinul a întrunit la unu ospetu pre toti deii din Olympu și cu dinșii, pre Cesarii Romei, pentru ca aceștia, mărturisindu fiă-care purtările sale în vieță, să se allégă dintre ei, acela carele pe toti îi întrece în merite. Eculu reclamă ansă ca să fiă chiămatu la concursu și protegiatul său macedonul Alexandru-celū-mare. Atunci, pe rōndu, intră unul câte unul, Iuliū Cesare, Augustū, Tiberiū cu ai lui urmași, și asupra fiă-căruia din ei, istețul Silenū, lungitū la mēsă alături cu iubitul său scolarū deul Bacchus, găsesce de spusū câte o glumă de care face hazū totū Olympul. Abié trecuse la locul său Domițianū, batjocoritū de malițiosul Silenū :

«Și se arată unū frumosū bătrānū, cōci une-orī chīar și bătrānețile sūnt frumoșe; dar acela era āncō și dreptū în a sa purtare, blāndū și omenosū, astū-felū în-cātū la vederea lui, Silenū, pētrunsū de respectū, nu cutezā să deschidā gura. De aceia ilū și întrebā Mercurū, dēca nu mai are nimica de dīsū? — «Ba da, respunse elū; amū să vē accuzū pe d'vōstre, deilor, c'ați făcutū o mare nedreptate. Cum se pōte să dați domnia cincī-spre-dece anni d'a rōndul acelei fēre sāngerōse de Domițianū, cānd urmașului său, acestui Nerva, 'i ați lāsāt'o numai unū annū?» — «Nu

te pré grăbi a ne face vină, ȃise atunci Joue, cõci de acum înainte amũ sã adducũ pe mai mulȃi ómenĩ, demni de a împãrãȃi.» Atunci intrã și Traianũ, purtãndũ pe umeriĩ sãĩ trofeele ce cãstigase în victoriile sale asupra Geȃilor și Parȃhilor. Cãtũ ilũ zãri Silenũ, elũ șopti încetinelũ, dar îndestulũ de tare ca sã pótã fi auditũ : «Vedĩ. acum sã'și pãzescã bine stãpanul nostru Joue, pe favoritul luĩ Ganymedũ».

Apoi pe cãnd Neptunũ turna apã în clepsidrã seũ în orãriul carele regula cuvãntarea oratorilor : «Bagã de sãmã, îi spuse rĩdãndũ Silenũ, ca nu cum-va Alexandru și Traianũ sã credã cã apa este nectarũ și sã o dé tótã de o datã pe gũtũ.» — «Nu'ȃi fiã témã, rãspunse Neptunũ ; aceșȃi duoi voinicĩ nu aũ pré bãgatũ în sãmã apa mea, ci mai multũ bẽutura vóstrã ; de aceia mai în primejdie sũnt cu dĩnșii ale vóstre vii de-cãtũ fõntãnele mele.» Silenũ înghiȃi în secũ și deschise urechile ca sã asculte. . . .

Se dete atunci voiã luĩ Traianũ ca sã vorbescã, și cu tóte cã din fire nu'ĩ lipsea darul vorbeĩ, elũ, din lenevire numai, se învãțase a lãsa luĩ Liciniũ Sura grija de a'ĩ pregãti cuvãntãrile sale. Așa dar, declamãndũ mai multũ de cãtũ vorbindũ, *φδεγγομένοσ μãλλον ἢ λέγων*, elũ începu a desfãșura dinaintã deilor trofeele ce înãlțase dupã învingerea Geȃilor și a Parȃhilor, și totũ de o datã se plãngea cã bẽtrãneȃile nu'ĩ aũ lãsatũ timpul de a sfãrși rãșboiul ce elũ întreprinsese în contra acestor din urmã. Dar Silenũ de colo : «O nesocotitulẽ ! iĩ ȃise ; dar n'aĩ domnitũ tu duoe-deci de amĩ, pe cãndũ Alexandru celũ de colẽ a stãpanitũ numai duoi-spre-dece ? De ce nu lași vina pe sãma molliciuneĩ tale, și o atribuĩ lipsei de timpũ ?» Traianũ se simȃi fõrte attinsũ de acẽstã glumã și, nefiindũ lipsitũ de mãiestria vorbeĩ, ci numai óre-cum tẽmpitũ de

necumpătarea sa la bătătură, începu a grăi într'astu-felū :
 «O Joue și voi deilor! sciti că după ce am primitu imperiul langedu și slăbitu în toate părțile sale, prin tirania care ilu muncea în-lă-întru și prin deseale năvăliri din afora ale Geților, eu unul am cutezatū a înfrunta pe acele popore, cari locuiaū dincolo de Dunăre. Am suppusu pe acei Geți, cea mai răboinică națiune din câte au fostu pre lume, nu numai prin vîrtoșia trupulu omnilor, dar încă și prin acele învățături pe cari Zamolxis, celū multū veneratū de dînșii, le a întypăritū adūncū în sufletele lor; coci ei nu credū că morū, ci numai că și schimbă locașul, și prin urmare se răpedū la mörte ca aceeași velsiā cu care s'arū porni la unū drumū ore-care.

Și toate acestē le am făcutū în mai pușinū de cinci anni. Mai puneți încă aceia că toți suppușii mei m'au recunoscutū ca celū mai dreptū și mai blāndū, dintre toți împerații cāti au fostū mai nainte de mine; negreșitū că nici Cesare, nici ori-care altul nu va putē să mē intrēcā în privința bunătăței. Iar întru ceia ce privesce pe Parthi, apoi eu n'amū socotitū că trebuiā să ridicū armele în contra lor, pēne ce dînșii mai antēiu nu m'au atacatū; dar îndată ce ei 'mī au datū pricinā, apoi nici bētrānețile, nici legile cari mē scuteau de răboiu; nu m'au opritū de a merge însumi în persōnnā ca să respingū atacul lor. De pre toate acestē, n'așū merita eu ore să fiū rēsplătitū mai bine de-cātu toți cei-l-alti, de ore ce amū fostū celū mai blāndū cōtre suppuși și atātū de înfricoșatū cu inimiții? Apoi iarāși în totū timpul amū arātatū celū mai mare respectū cōtre fiica vōstrā iubitā, Filosofia.»—
 După ce Traianū vorbi într'astu-felū, deii furē de părere că lui se cuvenea prețul blāndetei și alū dreptăței, și astu-felū deterē să înțellēgā cātū de plăcute le sūnt aceste virtuți.

Joue dete ordinu lui Mercuru ca să pronunțe sentența. . . . lăsându fiă-căruia din judecați a'și allege printre deī, unū stēpānū și unū protectoū. . . . Atunci Alexandru alergă cōtre Ercul; Augustū cōtre Apollonū; iar Marcu-Aureliū se ținu mēndru alături cu Joue și cu Saturnū. Cesare, după ce rătăci cătū-va, se opri lūngă marele Marte și lūngă Vinerea, cari prinserē milă de dīnsul; Traianū își căută unū locū în prējma lui Alexandru; iar Constantinū, carele în vieța sa n'avusese nici unū modelū printre deī, gāsindū în vecinătate'i pe Moliciune, dete năvală la dīnsa.»

Aci vorbesce chīar ura personalē a autorului.

Amū prelungitū fōrte multū acēstă citațiune, în care, precum v'amū prevestitū, se arată āmbele fețe ale medalliei lui Traianū; de o parte, gloria sa vitejescă în rēsbōie, dreptatea și blāndețea sa în pace; de alta, ore cari daruri cam deochiate, de acelé căroră li se đice pe romānesce cusururi; amū prelungit'o, đicū, așa de multū în-cātū nu măi cutezū a mē întinde și la bogatele commentarie ale lui Spanheim. Elū a completatū prin extracte din alți autori anticī și prin typuri de medallie, elegantū reproducuse de unul din cei măi vestiți gravori de medallie ai timpului, — de francezul E. Picart, supranumitū Romanul, din causa lungei sale petreceri în Roma, — tōte faptele și tōte allusiunile coprinse în textul, a căruī originalitate amū ținutū măi cu sēmă a vē o semnala.

Dar nu e dreptū și nu voiu lāsa ca Spanheim

și lucrările lui să ne ocupe totu timpul de astă sêră; sînt și alții cari merită aproape câtu și dînsul, și amu încă a vè presenta o numerôsă glôtă de numismați francezi, cari totu pe acelu timpu, au lucratu toți împreună, la cultivarea țerrinei unde resăreau mereu pe atunci noțiuni luminose asupra medallielor antice. Academia de Inscriptiuni și Medallie, — așa se chiăma la începutu, — 'i a intrunitu mai pe toți în sinul ei; astu-felū în-cătū activitatea lor multiplē s'arū putē considera ca o colaborare la una din sarcinile principalī ale acestu corpū de erudiți; cu tôte acestē nu mē potū dispensa de a numi în parte pre cei mai de căpeteniă dintre numismații francezi din alu xvii^{le} și alu xviii^{le} secolī.

Prin vêrstă, prin celebritate și chiar prin importanța publicațiunilor sale, ne esse mai întēiu înainte bētrānul Vaillant (1632—1706), carele în nenumērate căllētorie prin tôte țerrile cunnoscute, adună, pentru cabinetul regelui, unū numēru însemnatū de monete antice, și inzestră sciința cu primele lucrări complete asupra seriilor de regi din dynastia Seleucișilor în Syria, din a Achemenișilor la Perși, din a Arsacișilor la Parthī și, în parte, din a Ptolemeilor în Egyptu; osebitū de acēsta, elū se ocupă cu monetele grecesci bătute sub împērații Romāni, precum și cu acelé ale colonnielor, municipielor și cetăților dăruite cu dreptul latinū.

Contingentele addusă sciinței de Vaillant este considerabile și se adaoge încă prin acela că fiul său, născut la Roma, în timpul alergăturilor exploratorii ale părintelui, a fost și dînsul un fôrte bun numismat, de-și a murit încă tînăr.

Căllătoriele lui Vaillant amintesc o curiosă anecdotă, care, prin natura'i nu pré de totă academică, vë va face să prețuieți la ce felu de primejdii erau expuși, pe acei timpî, erudiții cari cutrierau țerrile și mările, ca să adune elemente pentru lărgirea cunnoscințelor archeologice. Anecdota a fost povestită mai înteu de Iacob Spon; dar noi o culagemă chiar din annallele Academiei din Paris și prin urmare ne lepădamă asupra acestui gravu institutu, de orî-ce răspundere.

La 1674, Vaillant se imbarcase în Marsillia ca să mérgă la Roma, când pe mare corabia fu prinsă de pirați barbaresci și totă echipagiul dusă în robie la Algeru. Abie după patru luni de grele nevoi, numismatul nostru fu rěscumpărat și liberat, și după multe rugăciuni și bacșisuri, i se detere chiar înapoi câte-va prețiose monete antice de aură ce avea cu sine. Se reimbarcă îndată ca să se întorcă a-casă; dar, în mijlocul mării, iată 'lă amenințat de o nouă primejdiă. Ună altă vasă de corsari înainta răpide către corabia în care el se afla. În desperarea sa, la ce ore credeți că s'a gëndit mai înteu anticarul? Elă căută să 'și scape

pentru a doua oră medalliele, și nu află la 'ndemână altă ascundătoare mai tănuită și mai sigură de-câtă stomachul său; în grabă le și înghiți. Din norocire o vijeliă despărți corăbiile și Vaillant cu soții lui, după mari pericole, ajunse la mal și desbarcă în Marsillia. Acum grija nu mai era de pirăți, ci de efectele neobicinuitei mănăcării de aur. Medicii fură consultați; dar toți rămaseră la îndoielă, căci nici Hippocratul, nici Galenul nu prevăduse cazul. Numismatul nostru se și credea osândit a muri de gróznica pedepsă a sgărcitului Midas, când natura, medicul cel mare îi adduse de sineși scăparea, și câte-va zile d'a rîndul, fericitul Vaillant jucă însuși rolul cocoșului din poveste, pentru carele «se întindă zăblaiele și se batte cu maiele».

Cu fața curată ansă, să trecem, domnilor, la altu numismatū francezū. Unul din cei mai renumiți, pe care patria sa l'a alungatū din sinul ei, a fostū nedreptățitul Carolū Patin (1633—1693), fiu alū acelu vestitū medicū Guy Patin carele, la începutul secolului alū XVII^{le}, s'a semnalatū în Franția prin gusturile'i studiöse și prin vioicîunea sarcastică a stylului său familiarū și epistolarū, acela carele, printre sute și mi de aprețuirī judiciose și originalī, dicea despre Pliniū naturalistul că «este o mare întinsă, în care e bine de pescuitū.»

Țineți pôte minte, domnilor, câtū ne amū folo-

sitū și noi de acéstă povață când amū vorbitū despre opera lui cea nesecată în isvóre chiar și pentru archeologiă.

Alū duoilé fiū alū aceluī bărbatū, de tēnērū āncō, își făcuse o bună reputațiune de medicū și de numismatū, când de-o-dată și fōră scire, ilū ajunsse o persecuțiune neimpăcată a ministrului Colbert; amenințatū de osūndă la mōrte, pentru o vină nimenuī cunnoscūtă, tēnērul Patin fu silitū să fugă în Elveția și apoi în Padova, unde ocupă cu mare laudă differite cathedre, și publică cele mai multe din ale sale lucrări asupra colecțiunilor de monete din Italia.

Să reintrămū ānsē în sinul Academiei din Paris, și vomū mai afla acolo o spuză de numismați, dintre cari vomū cita numai pe cei mai arătoși, atātū prin influența ce aū exercitatū în aceluī corpū, cātū și prin originalitatea cercetărilor lor.

Unul va fi Gros de Boze (1680 — 1713), secretarū alū acestei adunări de învățați, în timpū de trei-șeci și șese de anni, și mereū ocupatū, și cu cestiuī de numismatică romană, și cu alcătuirea marei opere officiali de care se interesa așa de multū însuși regele Ludovicū alū xiv^{le}, adică de *Istoria metallică* seū representarea faptelor domnirii sale, în medallie commemorative.

Altul e Mahudel (1673 — 1747) carele, elū mai āntēu, revērsă óreși-cari lumini asupra unū felū de medallie de aramă, ale căror typuri fōrte

variate, se vedu ocolite cu unu cercu seü conturnu de metallu golu, si de aceia au si fostu numite medallie *contorniate*; elu dovedi ca, ori-cari aru fi chipurile si figurele de pre ele, tote contorniatele sunt nisce fise, turnate la Constantinopole, numai in primii anu ai crestinişmulu.

Apoi ancö vomu numi pe profesorul din Strasburg Schœpflin (1694—1771), caruia Alsația îi datoreşce unu prețiosu monumentu litteraru de archeologia locală, *Alsatia illustrata*, si carele, in calitate de corespondente alu Academiei din Paris, i a împartăşitu o erudită lucrare asupra speciei de monete de aur, numite *bracteate*, si cari sunt nisce medallie bătute in secolii mediulu evu (xi^{le}—xiv^{le}) pe foi subțiri de metallu, typărite mai adese numai pe o parte, cu câte o effigie forte grosolanu lucrata si neposedandu in genere nici greutate, nici titlu, nici valore monetaria.

In fine sa numim si pe callugêrul raguzanu Banduri (1671—1743), carele, addusu fiindu in Franca de illustrul anticaru Bernardu de Montfaucon, isi purta mai cu semă atentiunea asupra monumentelor byzantine si typări, cu gravuri, cartea penê atunci cea mai completă asupra numismaticei împeraților Orientelu, cu incepere de la Traianu Deciü si penê la ultimul dintre dinşii, Constantinu Dragoşu Paleologul.

Voia inchiăia acestă nomenclatură puçinu attră-

gătore a numismaților din ală xvii^{le} și ală xviii^{le} secolă, prin numele ună omă carele, ocupându postul de secretarū intimū ală ministrilor lui Ludovicū ală xv^{le}, n'a ajunsă ânsă nici-o-dată a fi din Academiă, de-și elū a trăitū o sută fōră duoi anni (1684—1782), de-și a lucratū cu multū methodū la clasificarea monetelor, de-și a adunatū în viēța sa o collectiune ca de 40,000 bucăți, care, la 1776, a fostū cumpărată pentru cabinetul naționalū din Paris, pe prețū de 300,000 franci. Numele lui era Pellerin.

Décă, domnilor, amū datū numismaticei o așa largă parte în ocupațiunile Academiei de Inscriptiuni și Belle-Littere, să nu se credă că de la creațiunea ei și pêne la 1750, ea n'a tractatū și alte cestiumi anticarii. N'avemū a intra în examinarea cercetărilor și aprețuirilor litterariū cari prindeaū o parte însemnată din întrunirile erudiților francezi; dar aū fostū și cestiumi archeologice la ordinea diley printre dînșii. În genere ânsă spiritul carele a domnitū pêne la unū timpū în acelu corpū, se reducea la unū felū de positivismū lipsitū de critică; astū-felū, bună-ōră, atestațiunile scriitorilor vechi în istoriă, în ethnografiă, în mythologiă, se primeaū tōte de bune, fōră de nici unū controlū; orī ce fabulă era privită ca unū faptū positivū, orī ce mythū, ca o realitate, cărora academicii se si-leaū, cu totū seriosul, a le face locū în chrono-

logiă. Chiar și deitățile păgânilor, conformu systemei de interpretațiune inventată cu patru secolî înainte de Chr. de filosoful ellenu Evhemerü, erau privite ca regi, răsboinici și personnagie însemnate din timpîi primitivi, pe cari urmașii lor îi îndeise prin puterea imaginațiunei și a respectului. Astüfelu se explica în sînul Academiei, și istoria primitivă a vechelor popóre, și diversele lor credințe religiöse.

În privința obiectelor de artă, critica anticarilor francezi n'a fostü, pêne pe la 1750, mai pëndrundëtóre de-cätü apreciațiunile lor asupra materiilor ethice ale antichităței; cei dintr'înșii cari s'aü ocupatü cu produsele sculpturei și ale ceramiciei, nu posedeau cätüși de puçinü acea educațiune anticariă pe care o dă deșa vedere și neîncetata pipăire a multor și feluritor monumente vechi. De aceia, ei se mănțineau mai multü în câte-va ceștiuni theoretice, pe cari socoteau că le vorü puté resolve numai de pre texturî și föră de a cere lumini de la înseși monumentele. Pe când în Italia, erudiții și formaü practică archeologică prin mușee și în faça ruinelor, cei francezi erau reduși a discuta mai adesé de pre mărturiî străine, și astüfelu erau neîncetatü expuși a se înșela.

Să nu mi se impute că sîntü pré aspru cötore academicii francezi de pêne la mijlocul secolului alü xviii^{le}, și că'i deprețiezü mai prejosü de ce

merită; coci, pe de o parte, ultimele apreciațiuni ce emmiseiu sînt împrumutate chiar de la unu academicu francezu contimporanu, iar pe de alta, omul despre carele amu a mai vorbi acum, spre a inchiăia cercul studiilor clasicității pêne la 1750, rēscumpēră singuru prin geniul sēu intuitivū, prin erudițiunea și soliditatea sciinței sale, și chiar prin marea sa modestiă, ori ce defecte ale antecesorilor și ale contimporanilor sēi din Academia parisiānă.

Acela este Nicolas Fréret; născutu în Paris la anul 1688, și primitu în Academiă, cu titlul de elevu, la vērsta de 26 de anni, elu pe atunci era dedatu cu mathematicele, cu fizica, cu astronomia, cu jurisprudența, cu filosofia, cu istoria și geografia tuturilor timpilor și ale tuturilor popórelor, și cunoscea, nu numai limbile europene vechi și moderne, dar încă și o mulțime din dialectele asiatiche. Spiritu dreptu și luminosū, descercându în tóte adevērul și nesciindū a'lu ascunde chiar și când îi putea fi vătămătorū, de la primul sēu pasu printre collegiū, dar nu și semenii sēi, elu avu prilejū de a recunnosce folosul ce putea trage o fire ca a sa dintr'o viēță de studiū cu totul retrasă din lume.

Allegēndu'si dreptu subiectu de disertațiune inauguralē istoria primitivă a Francilor, elu lovi fōră cruțare în prejudețele ridicole și vanitose ale timpului sēu, și cuteză să tracteze de basne fōră

temeiu, originile Troiane ale primilor regi mero-vingiani ai Franciei; acestu faptu se cualifică dreptu lipsă de respectu și atacu la maiestatea tronulu și, piritu fiindu ministrulu de cõtre unu istoricu rivalu, abbatele Vertot, junele Fréret stătu arestatu vre o șese luni în Bastilia, unde, prin noui studie, se deslipi din ce în ce mai multu de contactul ideilor și alu ómenilor din timpul seú. De aceia, cu tóte că vre-o căți-va anni, elu a fostu și secretaru alu Academiei, acțiunea lui s'a simțitu în acelu corpú numai prin numeroșele lucrări, cu cari elu neincetatú revêrsa lumina asupra disputelor întunecate ale confrăților seí. În materii de filologiă europeană și orientală, de chronologiă, de geografă antică, de istoriă vechiă și modernă, de mythologiă grécă și romană, și chiar în cestiuni specialí de archeologiă, Fréret a împutú scrinișle Academiei cu așa numeroșe, lungi și erudite memorií, în-cátú nici pêne astăzi n'au fostu tóte publicate, de-și cele mai multe coprindú măcarú câte o scinteia de geniú filologicu seú istoricu.

Acele memorií sânt chiar viața acestuí neobositu lucrătoru alu intelligenței și «déca într'adevêrú», precum a spusú panegyristul seú din Academia, «a trăi este a cugeta, apoi nimeni pe lume n'a «trăitú atâtú câtú Fréret.» Cu viața lui, — Fréret a muritú la 1749, — cu viața lui se închiiaă și periodul de 150 de anni pe care vi'lú descriú, ca o

epocă de tranzițiune între studiile archeologice ale timpilor moderni, și cele cari aparținū curatū Rennascerei. Și într'adevărū, ideile emmise de Fréret în mai tóte ramurile sciinței trecutului, sūnt rađe luminóse revērsate în callea succesorilor sēi.

În chronologiă, insoțindū cunnosciințele sale astronomice, cu aceia a tuturor documentelor scrise ale antichitāței, elū eșși invingētorū din desbatterea ce susținū în contra marelui astronomū Newton, și dovedi că nu trebuiă nesocotitā nici chīar sciința, une-orī rātăcitā, a celor vechī.

«Dēca cei modernī, ȃice elū, sūnt cu ceva mai presusū de cei vechī, acēsta provine din aceia că dīnșīi, aū venitū în urma celor-l-altī și potū cālca pre cāi bătute; apoi iarășī fiindū-cā ei se potū lumina, nu numai din descoperirile acelora, ci āncō și din ale lor rātăcirī. Cei din modernī cari nesocotescū āșa multū cunnosciința antichitāței, se lipsescū ei īnșīși de aceste folóse; vederile lor se mārģinescū īn cercul generațiunei presentī; totul pentru dīnșīi este nou și ceia ce ei vėdū pentru prima órā, li se pare că ei mai āntēiu l'aū descoperitū.»

Apoi, când se aflā pe tērrāmul sciințelor istorice și voiesce a stabili o cumpēnā drēptā între cei pré-lesne-credētorī īn orī ce fabule antice, și cei cari din contra tǎgāduiescū cu ușurința realitatea multor fapte istorice necontestabilī, iatā cum elū statornicesce regulele adevēratei critice īn materiā

istorică, și cum semnalază defectele principale ale contemporanilor și ale compatrioților săi :

«Adevărata critică nu este altă-cesta de-câtă spiritul filosofic aplicat la discutiunea faptelor ; în examinarea lor, ea urmărește aceleași proceduri, pe cari le întrebuintează și filosofia în cercetarea adevărurilor naturii. Dreptatea în raționament se aplică la oră ce fel de fapte ; ea nu se mărginesc numai în fenomenele firei.

«Partitul nesciinței carele nesocotesc aceste reguli, este din nenorocire încă foarte tare într'un secol și într'o națiune, ca a noastră, care 'și pune gloria într'a da precădere zburdălniciilor plăcute și gingășiei firești, asupra meritului temeinic, pe carele numai studiul și ocupațiunile serioase îl pot da spiritului.»

În cestiunile speciale cari se frământă pe atunci între erudiți, verdictele sale sânt totă așa de sănătoase, de caracteristice și de clară exprimate, ca și apărările generale asupra metodelor de procedere critică spre a descoperi adevărurile științifice. În discutiunea asupra mythologiilor elenă și romană, deși el se afla lipsit de totă contingentele addusă în urmă acestor noțiuni, prin cunoștința mai adâncită a limbilor și a monumentelor antice, totuși el știu să deosebescă isvórele allegorice, mythurile poetice, dezvoltările succesive, distincțiunile ethnice și prefacerile locale ale divinităților elene și italice, și prin urmare combătut cu o minunată putere logică, excesele sistemii evhemerice,

care domnea pe atunci, cu exclusiunea orî cărei altia, în sciința mythologiilor.

Sub unŭ punctŭ ânsă, elŭ, ca printr'unŭ darŭ profeticŭ, se înalță cu totul mai presusŭ de secolul sŕu. Pe cînd filologia bîltăcea într'o mocirlă turbure și confusă de etymologii stravanți și de asimilări de cuvinte foră de șirŭ și foră de raționamântŭ; pe cînd sciința ethnologică era unŭ ghemŭ încurcatŭ, pe care învățații îlŭ împleteceau și mai rŕu de câte ori se ispiteau a'lŭ attinge, Fréret, ca printr'unŭ felŭ de intuițiune genială, descoperi afinitatea de origină a semințiilor indo-europene, și, în mai multe din lucrările sale ethnografice, elŭ întrevădu o clasificățiune și o înrudire originariă a limbilor acestor seminții. În memoriul sŕu asupra *Cimmerianilor*, mai cu sémă, scrisŭ la anul 1745, elŭ însemnă chiar și callea ce aŭ urmatŭ migrațiunile primitive ale popórelor asiatice, cînd, de pre țermurile Pontelŭ-Euxinŭ, ele s'aŭ respânditŭ, unele în vallea de pre malul stîngŭ alŭ Dunărei, altele pe cóstele meridionali ale Balticeii.

Fréret, enuncciândŭ asemené presupunerii, a călcătŭ cu trei pătrare de secolŭ mai nainte, pe adeverăta calle a sciinței filologice și ethnografice. Elŭ a găsitŭ prima scînteia a luminei, pe care aveaŭ a o înteti, cu șapte-deci și cincii de anni mai târđiŭ, ómenii ca Schlegel, Bopp, Burnouf și alții mari filologi moderni. Întru cea ce privesce patria nó-

stră, domnilor, elū mai ântōiu, a recunoscutū marele rolū de receptacolū comunū, de locū generale de popasū, ce 'i a fostū împusū de situațiu-nea și de configurațiu-nea ei, în istoria împopu-lărei primitive a Europei cu ômenī din seminția a-riană, veniți din centrul Asiei.

Mă oprescū; cōci de-și numai în trāsuri generalī amū pututū schița însemnătatea sciințifică a geni-ului lui Fréret, credū ânsē, că amū isbutitū a'lū a-ședa în opiniunea d^{vōstre} pe o tréptă nu mai prejosū de ce i se cade. Chronologistū, geografū, filosofū, mythologistū, filologū, elū preste tôte sciințele mo-ralī și pragmatice cari ajutā archeologiei sēu sūnt ajutate de dīnsa, a rēspânditū căldura spiritului sēu dreptū, consciințiosū și prevēdătorū. Într'însul, nu numai că se află resummată tōtă sciința trecu-țului, dar elū âncō, prin îndrăznețe avēnturi de lo-gică, a descoperitū și zarea viitorului. Ôre asemenē cualități de spiritū nu sūnt ele, vē întrebū, dou-nilor, chīar și însușirile caracteristice ale ge-niului?

Nu putemū dar cōtesta că ne aflămū în ajunul unei prefaceri radicalī a sciințelor istorice, printre cari se prenumără și archeologia. Perspective noue și luminōse se deschidū în amurgul trecutului, și, sub rașele sciinței moderne, tôte elementele anti-cariī, adunate de duoē trei sute de anni, aū de a-cum înainte să ūea o înfăcișare mai clară, aū să

se rînduîască de pre ordinea timpilor, aŭ sã se grupeze de pre originea lor naŭională, aŭ sã se elucideze, nu numai unele prin altele, ci încă și printr'unŭ puternicŭ contingente de nouŭ descoperiri, astŭ-felŭ în-cãtŭ tôte împreună vorŭ constitui în curêndŭ o adevêrată sciinŭa a *Binelui* și a *Frumosului* din trecutŭ, unŭ codice alŭ desvoltãrilor moralŭ și esthetice, la tôte epocele și la tôte popórele lumel.

Iatã punctul mãrginașŭ la care amŭ sositŭ cu studiul nostru, prefrãndŭ pre-cãtŭ s'a pututŭ mai cu de-amêruntul cercetãrile fãcute pênã la 1750 pe tãrrãmul antichitãŭilor clasice, adicã spre elucidarea anticelor instituŭiuni și monumente ce aŭ aparŭtinutŭ culturei ellene și latine. Amŭ puté acum sã purcedemŭ înainte în cursul timpilor și sã pãtrundemŭ de îndatã în a duoa jumãtate a secolului alŭ XVIII^{le}, în care studiul antichitãŭilor clasice, secundatŭ de mai multe împrejurãri fericite, a luatŭ unŭ avêntŭ extraordinarŭ ; dar 'mŭ e témã cã fãcêndŭ astŭ-felŭ, amŭ lãsa în urma nóstrã, neatinse de noi, câte-va bogate comori archeologice, pe cari ânsê secolii precedentŭi aŭ începutŭ, cu felurite succese, a le explora. O asemené lipsã amŭ simŭi o cu neplãcere mai târđiŭ, când, în analysea lucrãrilor fãcute de archeologia modernã asupra acelorãși materii, n'amŭ gãsi în memoria nóstrã, temeliile mai multŭ sêŭ mai puđinŭ solide, aședate une-orŭ pe tãrrãmurile cele mai diverse ale sciinŭei,

cu o netăgăduită autoritate, de unii vechi precursori ai erudiților din epoca modernă!

Să stăpănim dar încă nerăbdarea ce putemă ave de a intra câtă mai curândă în cercul luminos și îmbilșugat ală sciinței contimporane, și să ne mărginimă încă pentru câtă-va timpă în cercetarea activității exercitată de anticarii dintre 1600 și 1750, în ramure privity pe atunci ca măi multă seă măi puçină secundarii. Aceste, precum vi le amă semnalatū de măi nainte, sūnt antichitătīle orientali, cele primitive creștine și cele medievali. Le vomă trece pe rōndū în revisiune și sperū că chiar și rezultatele mērunte, adesele rătăcirī, ba une-orī și extravagantele ce aū să ni se presente în studiul lor, nu vorū rămāné nici acelé fōră de folosū pentru drēpta prețuire a desvoltărilor treptate prin cari a trecutū sciința archeologiei.

Astădi, în timpul câtă măi avemă disponibile, mă voū cerca a schița unū tabellū resummatū despre explorațiunile ce s'aū făcutū pe acei timpī, în largul dominiū ală culturelor orientali. Dintr'insul vē veți putē convinge că, pre-cătū este de nemărginită întinderea acestei materii, pre atāta de restrinse și de neînsemnate sūnt și rezultatele cele seriōse, obținute într'insa de erudiții acelei epoce. Ca să mă servū cu o comparațiune familiarē, inchipuiți-vē, domnilor, nisce pescari dāndu'si cele măi mari și măi zadarnice osteneți ca să pescuiască

în câte-va mici ochiuri tăiate pe luciul inghiăcatu alu unei bălți fără margine. De câte-orî vre unul a nimeritû să prindă câte unû bietû vêrlanașû, apoi acea neînsemnată plevușcă iew proporțiunile fantastice ale unûi béllaurû monstruosû în închipuirea flămândită a pescarului.

Cam asta a fostû și sôrtea orientaliștilor din secolii trecuți; dar, déca produsele silinței lor sînt mici, nu trebuiă ânsê să nesocotimû multa muncă de spiritû ce 'și aû datû acești ómenî laborioși, învêțați, dar rêu secundați de împrejurări. Pe când interiorul Asiei și alû Egyptului se aflaû mai cu totul închise Europeanilor, și mai allesû ómenilor de sciință, pe când documentele scrise în vechile limbe ale Rêsăritului eraû rarități enigmatice, pe când colosalele clădiri și ruine din văile Nilului, Eufratului și Gangelui se pomeneaû numai prin basne, cu greû arû fi fostû erudiților de la Appusû ca să le descrie exactû, să le explice cu temeiu și să tragă dintr'însele însemnatele destăinuiri istorice, netăgăduitele mărturii archeologice, cu cari ele, de la unû timpû încóce, înzestréază mereû sciința trecutului.

Cu tóte aceste lipsuri ânsê, și chîar putemû dice din cauza lor, erudiții din secolul alû xvii^{le} n'aû cruțatû închipuirei lor nici o ostenélă, spre a reconstitui, cu fapte puține și mai adesé rêu înțelese, cele mai multe din anticele civilisațiuni orientali;

a Ebreilor, a Egyptului, a Persilor, a Carthaginei, a Indiei, toate au fost încercate și, mai pretutindenți, immensele clădiri fantastice ale învățaților orientaliști, anteriori secolului nostru, s'au răsipit în noianul absurdului, îndată ce Orientele s'a deschis, și s'au putut face explorațiuni și elucidări locale asupra monumentelor existenți.

În privința Egyptului, am avut ocaziune a vă spune cum a lucrat, în alu XVII° secolu, un om de o mare erudițiune, dar de o ingeniositate pré multu cutezătoare. E vorba despre originalul egyptomanu, părintele Athanasiu Kircher. Ca să nu facă ânsă nedreptate unu altu anticaru cu mare și cu meritată reputațiune de pre același timp, voiu numi și pe iesuitul padovanu Laurențiu Pignoria (1571—1634), carele, ocupându-se și dinsul de religiunea egyptenă, a avut ânsă bunul simțu a da, de pre texturile scriitorilor elleni și latini, o interpretațiune destul de bine nimerită, a figurilor de deități egyptene, săpate cu linie aurite, pe o antică tablă de bronză. Acea tablă fusese descoperită în Roma la annul 1527 și apoi, după mai multe peregrinațiuni și rătăciră, a fostu depusă în prețiosul museu de antichități egyptene din Turinu; ea este numită *Tabla isiacă*, fiindu-că representă scene ale cultulu deitei Isis séu Natura, și a fostu suppusă la totu felul de interpretațiuni; cea dată de Pignoria, în disertațiunea sa *de Mensa Isiacă*,

(1669) 'și a păstratū 'óre-cum valórea, chíar în urma desciffrărei ieroglyfelor de pre dinsa; și acésta se explică prin aceia că, în locū de a fi, precum credea Pignoria, unū monumentū originarū din E-gyptū, strămutatū în Roma, dinsa este o simplē imitațiune a sculpturelor egyptene, lucrată în Roma pe timpul Antoninilor, când cultul deitei Isis se introdusese cu 'óre-care favóre în Italia; și astū-felū ceia ce se vede pe tabla pseudo-egypténă se putea explica prin ceia ce se găsesce în mytografii anticī.

Iesuitul padovanū a fostū, precum vedeți, mai pruden-te și mai modestū, dar a avutū și mâna mai norocósă, de-cătū collegul său, germanul Kircher, în allegerea monumentelor asupra căroră 'și a exerci-tatū sagacitatea sa egyptologică.

Să trecemū acum la altū obiectū. Era lucru fi-rescū ca antichitățile biblice ale anticei Palestine și ale poporului Ebreū să devină unū subiectū de studiū favoritū, mai allesū atunci când reformele religióse ale protestantismului readdusese în mare venerațiune texturile originali ale Vechiului Testa-mentū. Și 'n adevărū, pretutindenī, în Germania, în Elveția, în Francia, în Anglia, în Scandinavia, proselyții lui Luther și ai lui Calvin cătaū în Bi-bliă, nu numai principie morali pe cari să întemeieze doctrinele lor, dar încă și totū felul de a-ménunte privitoare la vieța socială, la legile, la obiceiurile, la obiectele de artē și de usū casnicū

ale poporului lui Dumnezeu, precum și la produsele naturale ale pământului făgăduinței.

Spiritul de venerațiune religioasă cu care se făceau asemenea cercetări, nu se presupunea în totu-d'auna la cerințele unei critice rigurose, și de aceea putem afirma că logica științifică nu a fost mai la onoare în exegesele erudiților protestanți, decât în ale învățaților catholici, când era vorba de Sântele-Scripturi și chiar de datinele Vechiului-Testament.

Să constatăm însă o mare activitate de erudițiune biblică în alu XVII^{le} secolu. Anglitterra mai alesu, numera pe atunci unu numărü însemnatü de orientaliști, cunnoscători de multe limbe ale Răsăritulu, precum ebraica, chaldaica, syriaca, araba, persiana, ethiopica și altele; acolo se făcu publicarea renumitei *Biblie polyglotte*, typărită în Londra, de la 1654 pene la 1657, în noue limbe, coprinsă în șese volume și însoțită cu numeroase commentarie, cu disertațiuni asupra unor subiecte de archeologiă ebraică și cu unu dictionariu eptaglottü orientale. Acastă mare publicațiune, pe care nici turburările politice n'o intrerupse, de ore-ce, începută fiindü sub patronagiul regelü Carolü Stuart, ea s'a terminatü cu ajutorul stăruitorü alü lui Cromwell, a fostü executată sub direcțiunea vestitulu orientalistü Bryan Walton (1600-1661) și prin concursul a unü mare numărü de eminenti profesori și

theologi englezi, dintre cari vomă cita numai pe cei mai renumiți, precum eruditul călătoru Edward Pococke (1604-1691), lexicograful Edmond Castell (1606-1685), archi-typograful Samuel Clarke (1623-1669), bibliograful și persianistul Thomas Hyde (1636-1703), editorul *Pidalionulu* sêu actelor sinodiale Beveridge (1638-1708) și alții, cari, ca însuși illustrul John Selden, aū contribuitū, într'unū modū mai multū sêu mai puçinū directū, la acéstă mare întreprindere sciințifică și propagandistă.

Pe când ânsē limbele orientali și archeologia biblică erau cultivate cu așa multă ardóre dincolo de strimțorea Mănicei, în catholica Franciă și chiar într'o provinciă învecinată, în Normandia, trăia unū ministru protestantū, Samuilū Bochart, născutū în Rouen la 1595 și răposatū în Caen la 1667, carele exercită preste totū continentele, o mare influențā, prin autoritatea saologică și prin adūncele'i cunnoscințe în limbele orientali. Perspicacitatea lui de filologū era așa de cutezătoare, în-cătū elū cercă a se folosi de varietatea noțiunilor sale asupra limbelor Orientelu, spre a da o interpretare a lungulu monologū de șapte-spre-șce versuri și a tutulor fraselor în limba vechiā a Carthagesilor, pe cari Plautū le a introdusū în actul alū v^{le} din comedia sa *Pœnulus*. Acea interpretare a fostū de atunci încóce adoptată ca o substituțiune bine potrivită cu subiectul, déca nu și ca o traducere

positivă seú celú puçinú probabilé de pre o limbă, alú căruí înțellesú s'a perdutú cu totul. Invitatú și primitú cu onóre prin tóte curțile și țerrile protestante, láudatú, respectatú și consultatú de toți invęțații epocei sale, Bochart a fostú sprijinul de căpeteniă alú acelei systeme, care căuta originea tutulor cunnoscințelor omenesci și mai allesú a limbelor, în principiile, în textul și în expresiunile Bibliei; dar cu tóte exagerațiunile sale, archeologia, în unire cu sciințele fysice și naturali îi datorescú duoé lucrări de o fórte mare valóre; una e *Geografia sacră*, seú descrierea pământuluí de pre Bibliă, pe care a láudat'o, în secolul nostru, ilustrul Humboldt; cea-l-altă e zoologia biblică seú *Hierozoicon*, pe care a admirat'o marele Cuvier, și care a fostú completată, puçinú în urmă, printr'o botanică biblică seú *Hierobotanicon*, lucrată de eruditul naturalistú și orientalistú suedezú Olaus Celsius (1670-1756), profesorú și protectorú alú vestitulú Linneú.

Printre colaboratorií la *Biblia polyglotta* lui Walton, găsimú erudiți cari nu 'și aú mărginitú cercetările lor asupra vechielor religiunii orientali, numai în cercul tradițiunilor ebraice; mai ántéu, cunnoscutul nostru John Selden a compusú unú opusculú despre ðeii syriani, *de diis Syris*, idolí de o fire mysteriósă, printre cari celú mai de căpeteniă este faímósa ðeiță Astartea seú Afrodita asiatică, alú

cărui cultu straniu și desfrănatu a fostu descrisū de Lucianū. Acéstă materie, care astăzi încă se află forțe puçinū elucidată, de-și unū învățatū academicū francezū, Felix Lajard (mortū la 1858) a consacratū lungi studie specialī cultului multiplu alū Vinerei, ⁽¹⁾ acéstă materie n'a fostū, în lucrarea lui Selden, de-cătū subiectul unei consciințiose compilări de prin autorii anticī.

Unū altū eruditū englezū, totū dintre editorii Bibliiei din Londra, Thomas Hyde a întreprinsū o lucrare de acelașu felū, dar cu mai multă întindere și mai multū amestecū de idei personali, asupra anticei religii a Perșilor. Pe lūngă ce aflase de la scriitorii elleni și latini, Hyde, bunū cunnoscătorū alū limbei moderne persiane, a adaosū și noțiuni culese de prin scrieri cu multū mai noue în acéstă limbă, și astū-felū a întocmitū o carte, pe care elū și contimporanii lui aū cređut'o a fi cea mai credincioasă imagine a religiei instituită odinióră de Zoroastru. Illusiunile create de Hyde, carele accorda anticilor magi o primitivă theodicee monotheistă, amestecată în urmă cu adorațiunea astrelor, și o morală sub multe privințe înrudită cu a creștinismului, se răsipire atunci numaī când, în a doua jumătate a secolului alū xviii^{le}, junele căllē-

(1) *Felix Lajard*. Recherches sur le culte, les symboles, les attributs et les monuments figurés de Vénus, en Orient et en Occident, avec un atlas de 30 planches. Paris, 1837.

torii Anquetil Duperron adduse în Europa parte din cărțile lui Zoroastru, păstrate sub numirea de Zend-Avesta în limbele pehlvi și zendă, de către secta Ghebrilor, ultimii închinători ai focului. De atunci încôce, ideile s'au schimbatu cu totul asupra vechii religiunii persane, și totu lui Felix Lajard îi datorim cea mai însemnată lucrare, — din nenorocire rămasă incompletă, — asupra cultului persic al lui zeului Mithra, despre care s'au găsit în Dacia așa multe monumente plastice, baso-relievuri mithriace doveditoare că acel cult a fostu introdusu acilé de legiunile lui Traianu, cari răsboise și cantonase în provinciile Asiei centrale. (1)

Ori-care ânsă aru fi fostu meritul lucrărilor făcute de orientaliștii secolului alu xvii^{le}, în liniștea cabinetului lor de studiu, ne amu pututu convinge,

(1) *Felix Lajard*. Recherches sur le culte public et les mystères de Mithra, en Orient et en Occident. Ouvr. posthume. Paris, 1867. — Osebitu de acéstă mare scriere necompletă și însoțită cu unu album de 110 stampe, autorul scrisese unu mare număr de memorie asupra aceluiași subiectu, dintre cari vomu cita, ca mai interesanți pentru noi, pe cele două următoare: *Mémoire sur deux bas-reliefs mythriaques, qui ont été découverts en Transylvanie*, (1830) și *Additions à ce même mémoire* (1838), tratându despre baso-relievurile mithriace descoperite la 1837, într'o pescere consacrată seû Mithræum de pre malul Oltului, la Slăveni (județul Oltului). Aceste baso-relievuri, acum frânte, se află în museul din București. Ele au fostu descrise de răposatul Wlad. Blaremburg într'unu articolu din țiarul *Muzeul naționalu*, no. 8; novem. 1837. București, IIIe annu.

cf. cu lucrarea lui Teodor Antonescu: *Cultul cabalilor*. — 1889

domnilor, că ele mai nici o-dată n'aũ pututã sã reziste dinainté unor informațiuni mai positive venite de la fața locului. Cea ce plãsmuia închipuirea appusanilor, întemeiatã pe o sciințã care le presenta ori-ce idee ethicã și estheticã sub o înfãcișare cu totul strãinã culturalel rãsãritene, cea ce esșea, în astũ-felũ de condițiuni, de sub penna orientaliștilor europeni, n'avea în sine nici celũ mai mърuntũ caracterũ de veracitate.

Pe de altã parte ânsã, trebuiã sã spunemũ cã nici rariĩ europeni, cari cu scopuri politice, religioșe sãu neguțãtoresci, putuse pênã atunci sã pãtrundã în adũncul Asiei, nu fusese în stare sã adducã, de pre acolo, informațiuni clare și luminóșe, cari sã punã pe învãțați în callea adevărului. Mințile lor erau așa tare preocupate de strãinãtatea naturei, a ómenilor și a lucrurilor ce veduse cu ochii prin acele locuri depãrtate, în-cãtũ, în descrierile prin cari se cercaũ sã arate compatrioților întypãririle lor, tóte obiectele se învederaũ sub o formã minunatã și fabulósã. Cu greũ póte sã allégã cineva, acum în zilele nóstre, necum pe timpul lor, porțiunea de datine archeologice ce se aflã rãsipite în curioșele relațiuni ale cãllëtorilor, cari, în mediul-evũ, aũ strãbãttutũ pênã în međul Asiei. Aceștia sũnt mai cu sãmã, cãllugërul franciscanũ Plane del Carpino, trãmisũ la 1246 de papa Innocențiũ alũ iv^{le} cã sã cerce a pótoli furia cotropitóre a înfricoșiatului khanũ tã-

tărescū Bathi; apoi urmaşul său, flamandul Roysbrœek său Rubriquis, misionnarū alū regelui Franciei Ludovicū alū IX^{le}, în aceléşi locuri, pe la 1253, şi, mai presusū de toţi, vestitul veneţianū Marco Polo (1256—1323), carele a statū la curtea mongolă a lui Kubilai-Khanū, anni îndelungaţi şi a vizitatū tótă Asia, de la ţermurile Mediteranei pêne în mările Japoniei şi ale Indo-Chinei.

Cu trei secolī în urma acestor cutezătorī drumeţi, de la cari nici că putemū cere preocupatiunii anticariī, o altă serie de curioşi din Europa, misionnarī, comercianţi şi simpli turişti, întreprindū căllătorie în centrul Asiei şi mai toţi pētrundū celū puţinū pêne în Persia, ai cării şahī parū a fi fostū pe atunci mai lesne-primitori de străini europeni de-cătū cum erau în de obşte domnitoriī asiatici. Mai toţi acei căllători aū datū sémă publiculū, la întorcere, despre cea ce vęduse; dar informaţiunile lor, mai adese superficialī, se rappórtă mai multū la starea contimporană a ţerrilor vizitate, de-cătū la monumentele şi instituţiunile antice; acestū caracterū ni'lū presentă o sumedeniă de relaţiuni de căllătorie de prin alū XVII^{le} secolū, şi anume a italianului Pietro della Valle (1614—1626), renumitū prin vieţa sa multū turburată şi carele ęice că a vędutū în trecētū ruinele Babylonului; a neguęătorului francezū Tavernier (1605—1687), carele, reîntorcēndu-se din Persia şi din India, vęndu lui Ludovicū alū XIV^{le}

diamante pe prețul de trei millióne și apoi, abuzându în Paris de luxul său orientale, sărăci și muri foarte bătrână la Berlin; a instruitului Ioanú Thevenot (1633—1667), ale cărui informațiuni sânt încă foarte prețioase, mai allesú pentru sciințele naturale; a părintelui iesuitú Philippe d'Avril (1685), carele mergendu în Asia centrală, a trecutú prin Moldova și a datú asuprá'í o relațiune, pe care meritosul d' Papiu-Ilarianu a reprodus'o în *Thesaurul său de monumente istorice* (1); în fine, și mai cu sémă, a lui Chardin (1643—1713), gjuvellierú protestantú din Paris, carele a petrecutú mai multí anni în Persia, stándú în mare favóre la șahul Abbas alú II^{le}, și reîntorcându-se în Europa, a publicatú din Londra, unde se stabilise, căllătoriele sale, prețioase din foarte multe puncturí de vedere.

Într'însele găsimú pentru prima óră, o lungă și amărúnțită descrițiune a mărețelor ruine din Persepolis, cunnoscute în partea locului sub numirea de *Cehel-minar* său patru-đeci-de stólpi, precum și a sculpturelor parthice de pre stáncele numite Nakși-Rustem. Chardin, avéndú cu dînsul pe artistul Grelot, a pututú să însocéscă descrierile sale cu numeroase stampe, desemnate de pre natură, în cari se vedúre reproduse, mai ántéiu, dar sub forme foarte alterate, anticele ruine și sculpturí ale pala-

(1) Tomul III, p. 183—192.

telor și ale mormintelor regilor Achemeniđi și Sasanidi. Cunnoscătorul al limbelor moderne din Asia centrală, elu în zadarul căută într'însele chiăia enigmatică a inscripțiunilor cuneiforme, séu, precum le ădice elu, cludeiforme, pe cari le a decopiatu. Cu tóte aceste imperfecțiuni, domnilor, aci putemu constata primul pasu, pasu fórté sficiosu și șovăindul, ce face curiositatea europeană pe adevăratul tărâmul alu antichităților din centrul Asiei.

Pe acelașu timpul însu, o altă grupă de neobosiți și statornici exploratori, străbăttea oceanele ca să ducă pe depărtatele țermuri resăritene ale Asiei, legea lui Christos și, de acolo, să împărtășescă Europei minunate, sciri despre antica și curioasa cultură a Chinezilor. Urmândul unei prime cercări făcută cu unu succesul înduoiosul, printr'alul XVII^{le} secolul, de călugări portughezi, o numerosă misiune de iesuiți francezi isbuti, în secolul alu XVIII^{le}, să pētrundă în Cerescul-Imperiul-alu-Mijloculu, și printr'o correspondență asiduă cu collegiul lor și cu învățații din Europa, adduse acestora unu puternicul contingente de cunnoscințe cu totul noue. Descripțiunea imperiului Chinei, publicată la 1735, de părintele Duhalde, a datul unu resummatul alu prețioșelor informațiunii căpătate pēnē atuncil de misionariul francezi, informațiunii cari sūnt expuse mai pre largul în immensa colecțiune de scrisori ale misiunilor religiose din Oriente, numită *Lettres édifiantes et*

curieuses, unde se găsesc multe noțiuni foarte prețioase pentru arheologie.

Nu creșu c'arū fi dreptū ca dintr'unū materialū așa de voluminosū să nu extragū pentru d'vōstre măcarū câte-va rāpīdī noțiuni asupra unei cestiuni de industriā artisticā a Chinezilor, de care m'amū attinsū, în modū incidentale și pōte chiar cam fōrā temeū, cāndū v'amū vorbitū despre multū prețuitele vase murrhine ale Romanilor.

Ce aū fostū acele vase, noi pozitivū nu putemū sci; dar iatā câte-va informațiuni ce cullegū din relātările asupra istoriei și fabricațiunei porcellanei chinezesci, date de părintele D'Entrecolles, misionarū iesuitū nāscutū în Lyon la 1664 și rēposatū în Pekinū la 1741.

Acestū amabile și instruitū sinologū, carele scri-sese și cărți de religiune creștinā în limba chinezā, se făcuse bunū prietenū cu unū mandarinū, dregētorū mai mare peste cele cincī-đeci și șese manufacturi, cu trei miū de cuptōre, din cetatea Kinte-cin, unde, în timpū de 800 de anni, a fostū centrul principale ale fabricațiunei de porcellanā. Iesuitul descri-se cu de-amēruntul acestū pacinicū orașū, ai caror numeroși locuitorii erāu toți cu totul lucrātōri sēu neguțātōri de porcellanā.

Invențiunea unei arte așa de răspānditā se pare a fi fostū anteriōrē dynastiei numitā Han, care a ocupatū tronul Chinei de la anulul 185 în. de Chr.

până la 88 după Chr.; dar dezvoltările ei fură rapide și felurite.

Aceste noțiuni, confirmate prin toate cercetările ce s'au făcută mai de curând în cărțile chinezești, pun la cea mai mare îndoielă, deca nu autenticitatea, dar în orice casă, epoca de depunere a unor mici vase și sigille cu inscripțiuni chineze, cari s'au găsit prin ipogee funerarii din Egipt, prin ruinele Ninivei de la Khorsabad, prin movile celice din Irlanda și chiar prin straturile subpământene, pe cari le a desgropat mai anii trecuți d' Schliemann, pe locul vechei Troie. Acelé trebuia să fiă obiecte introduse mai de curând în așa antice monumente. Se știe că pe timpul lui Marco Polo, usul porcellanei era foarte răspândit în totu imperiul chinezesc și mongolic; că de multu, în porturile din sinul Persic, la Ofir, veneau pe totu anul ca la patru sute corăbii încărcate cu marfă de China, aur, aramă, mătăsur, mosc, porcellană, petre scumpe și altele; că încă din alu xvi^{le} secolu, Portughezii adduseră în Europa produse de ceramică chineză, cărora, ei mai întâu, le dederă numirea de *porcellana*; și în fine că însuși Chinezii ajunseseră a fabrica vase de exportu, pentru acei curioși Europeni, cari veneau la dinșii pe corăbii, și cărora ei le diceau *Dracii mării*.

În alu xvi^{le} secolu anticarul Guido Pancirolli, despre care am vorbitu cu ocasiunea commenta-

rielor sale asupra Noțiției demnităților Imperiului, de pre informațiunii primite de la neguțători cari fusesse în China, spune că :

«În vechime porcellana nu se cunnoscea; ea numai acum e cunnoscută. Ea se compune dintr'o amestecătură de gypsă, cu cõje de ou pisate, cu cõje de raci și alte materii, cari, după ce se plămădescă bine împreună, se aședă sub pământă într'ună locă tăinuită pe care tatăl îl arată numai copiilor, și de unde abie strănepoții o scõte după trecere de 80 de anmă. Apoi, după ce o înmõie bine cu apă și o stõrce, se face cu dõnsa vase de preț, fõrte frumõse la vedere, transparentă, de ori ce formă și de ori ce culõre, de pre plăcere. Aceste vase aũ darul de a se sparge îndată ce se tõrnă într'însele vre o materie veninõsă. Celă carele face migma nu o scõte nici odată elă însuși, ci o lasă copiilor sã ca o mare avuție, de care aũ a se folosi. O astũ-felă de comõră e mãi prețuită chãr de-cãtă aurul.»

Constatările mãi positive ale pãrintelui D'Entrecolles ne aũ învãțatã a nu pune temeiu nici pe cualitatea destãinuitõre de veninã ce Pancirolli, împreună cu Turcii, o accordã porcellanei de China, nici modului de secularã pregãtire a migmei, pe care 'lă descrie anticarul padovanũ; dar ele ne daũ lãmuriri asupra differitelor fase prin cari a trecutũ acestã interesentã industriã; ne spunũ, spre exemplu, cã ancõ din epoca sa primitivã, a existatã o cualitate superiõre de porcellanã, numitã *Ciaï*, care se

fabrica numai pe séma împăraților, și că aceia, de pre spusa vechilor poeți ai locului, era «albastră ca cerul, lucioasă ca oglinda, subțire ca chărtia, «răsunnătoare ca cimballele, minunată prin vinele «și creștăturile ei și asemănată la înfățișare cu «petrele nestemate.» Și observați că pentru usul palatelor împărătesci fabricațiunea anuală de asemenea vase se urca până la cifra enormă de 76,650 bucăți felurite. Alte specii prețioase de porcellană antică purtau, din cauza dispozițiunei coloritului lor, cualificațiunii originali, precum «pellea șerpelui, «spinarea pēstrovului, icrele de pesce, laba racului, «dungile aurite, rețéoa de creștături», și altele nu mai puțin cūdate, cari adducū aminte numirile consacrate de babele nōstre pentru încondeietura ouelor de Pasci. Ca artiști în artea porcellanei, vechile cărți chineze pomenescū cu mare laudă despre un «venerabilū Șu și despre fiica lui, frumoasa Șu».

Sub dynastia Ming, între 1368 și 1649, industria artistică a porcellanei a luatū o și mai întinsă desvoltare; atunci artea ceramicei chineze ajunsese la apogeul său prin fabricarea de porcellane netede «ca untura sleită» și «ca cója oului», său grăunțose și aspre «ca cója racului, ca pellea găine și ca cója de portocală». Totū pe atunci, unul din subiectele favorite ce se representaū pe vase era băttăliile de greeri, devenite petrecerea favorită a aceluī cūdatū poporū. Dar desemele, marcele și

de visele scrise pe obiecte de porcellană, erau așa de felurite, de capricioase și de fantastice, ca și formele de vase, de mobile casnice și de figurine ce esșau din numeroasele ateliere ale Cerescului-Imperiū. Părintele D'Entrecolles vorbește cu admirațiune despre unū minunatū chipū de pisică, alū cărui capū servea nóptea de candelă, și tótă lumea cunnósce acele comice statuette chineze, representându unū bătrânū smédū, pleșuvū și bondocū, care ține mănenele ridicate în susū și clétină mereū din capū; acelé, trebuiă să sciți că înfăcișeză chīar pe deul protectorū alū industriei ceramice, pe martyrul Pusa, lucrătorū din Kin-te-cin carele, de pre legenda locală, s'a devotatū artei, asvêrlindu-se însuși într'unū cuptorū aprinsū, ca să asigure isbutirea unei inovațiunii ce, după numeroase încercări, nu voia să éssă la căpētēiu. Vedeți, domnilor, că grotescul Pusa chinezescū e unū felū de confrate alū blândei soții ziditā în pārete de meșterul Manole, ca să întărescă temelia bisericeī de la Argeșū.

Dar, fiindū-că vorbimū de produsele variate ale ceramiceī chineze, nu trebuiă să uītămū plăcile seū cărămīdele smălțuite ce se numescū *licu-li*, și cu cari e clăditū faimosul turnū de porcellană din Nankin. Se dice că acestū curiosū monumentū a fostū înălțatū mai ântēiu, în condițiunii mai modeste, la anul 883 în. de Chr.; apoi a fostū prefăcutū la 371 alū erei nóstre, și în fine, tocmai la an-

nul 1431, după șapte-spre-dece ani de lucrare, a fost terminat astă-fel cum există și astăzi, adică înalt de 330 picioare, compus din nouă caturi și clădit cu plăci de porcellană smălțuită albă, roșu, albastru, verde și cafeniu. El a costat ca la două milioane de lei.

Chinezii sunt, domnilor, mari amatori de antichități; porcellanele cele vechi, cele numite *Ciaï*, se plătesc de dinșii, când sunt autentice, cu prețuri fabuloase; chiar un mic vas veritabile, «ca spinarea pëstrovului» se urcă la valoarea de șapte și opt mii de lei. O căutare așa de extraordinară a antichităților ceramice a făcut să nască de mult încă la dinșii contrafactori, și tradițiunile locale citéză cu laudă pe cel mai dibaciu dintre aceștia, pe un om care Ciu, carele a trăit de la 1567 până la 1619, și a făcut falsificări și imitațiuni, cari și ele astăzi sunt foarte mult căutate. Era privit ca un mare merit pentru un artist de a ști să lucreze de preț stilul arhaic, și totuși părintele D'Entrecolles ne povestesc că amicul său, mandarinul din Kin-te-cin își făcea o plăcută petrecere din fabricarea unor mici vase, imitate de preț cele antice, pe cari le dăruia de anul nou, casnicilor săi.

Tote aceste noțiuni, cu o mulțime de altele asupra întregii culturii chinezești, și împreună cu ele, vase de porcellană, săpături pe fildeș, pe

iesmă și pe lemn, picturi pe chârtia de orez, de bumbac și de mătase, și miș de alte obiecte de o înfățișare cu totul neobicinuită și originală, viind în Europa, deșteptău cea mai entusiastă curiozitate, cel mai viu interes de modă, în societatea franceză, așa mult setosă de noutăți luxoase. Pe de altă parte manuscriptele chineze ce se aduceau în Franca preocupau foarte tare pe învățații de la Academia Bellelor-Littere și, osebittu de illustrul Fréret, carele și elu fu unul din părintii sinologiei europene, unu collegu alu său, Etienne Fourmont (1683 — 1745), frate mai mare alu epigrafistulu Michel Fourmont, își făcu pe atunci, fără voia lui Dumnezeu și a științei, o mare reputațiune de sinologu. Sub a lui direcțiune fură lucrate în Franca, cu mare cheltuială, toate semenele de scriere chineză pentru tipărirea în această limbă; apoi elu compuse și o grammatică chinezescă, pe care, cu mare pompă, o presentă regelui Ludovicu alu xv^{le}. În toate aceste ansă, era mai multă laudă și trufiă de-cătu adevărată știință; printre nesciutori, Fourmont, căruia numai îndrăznela nu'i lipsea, se prefăcea că citește și pricepe în perfecțiune ori-ce documente scrise într'o limbă, pe care numai cu ajutorul modeștilor misionnari iesuiți isbutea a o înțelege. Astu-felū fiindu, totă ignoranța și fantasia sinologică a lui Fourmont se dete de golū cându părintele Premare, sositu din

China, publică consciințioasă sa lucrare grammaticeală, intitulată «Notitia linguæ sinicæ».

Dar n'a fostu acesta unicul casu în care laborioasă și infumurată erudițiune a lui Fourmont se dovedi a fi foră de temeiu solidu. La anul 1717, țarul Rusiei, Petru-celū-mare visitase Academia din Paris și promisese a se pune în relațiuni mai directe cu dînsa. Nu trecu multu pêne să se presente ocasiunea. Peste patru anni de atunci, la 1721, soldații ruși găsise în nisce bolți clădite pe sub pământu în țerra Kalmucilor, mai multe cărți scrise cu littere albe și aurite, pe lungi fășii de chărțiă de bumbacū înegrită; cele mai multe furē stricate și răsipite; dar câte-va foi ajunserē pêne în St Petersburg, unde nimeni din învățații Academiei improvisată de Petru nu sciu a le descifra. Atunci elū le trāmise la Paris și, după o examinare atentivă, Fréret împreună cu Fourmont, descoperirē că ele erau scrise cu littere thibetane. Celū din urmă nu se mulțumi cu atāta, ci din puține cuvinte ale limbei thibetane cari ajunsesē pe atunci în Europa, elū închipui o traducere a manuscrisului, celū puçinū așa de illusoriă ca și interpretațiunea versurilor carthagineze din Plautū, făcută, cu unū secolū mai nainte, de ebraistul Bochart.

Permiteți'mi, domnilor, a mă folosi de citarea acestui faptū spre a vē spune câte-va cuvinte despre o descoperire, mai în tōte analogă cu aceia a

soldatilor lui Petru-celū-mare, care s'a făcutū în țerră la noi, sūnt acum mai multū de șese-deci de annī. Ați auđitū pōte vorbindu-se despre comōra care, pe timpul ocupațiunei rusesci dintre 1806 și 1812, s'a descoperitū pe malul Prutului, la satul Conțeșcii din ținutul Dorohoū. Însu'mī, acum vre-o patru annī, amū resummatū într'unū rapportū archeologicū, cea-ce sciamū pe atunci despre acea descoperire. (1) Controlāndū duoē relațiuni tārđii ce s'aū făcutū despre cele gāsitate la Conțeșci, amū alesū dintr'insele că, în malul pēriului Podriga, s'a aflatū o boltă zidită, în care era unū scheletū bār-bătescū, purtāndū pe elū arme și podōbe aurite; alăturī eraū osemintele unui callū cu hamuturī poleite și mai multe vase de argintū auritū, dintre cari gubernatorele rusescū de pre atunci, admiralul Cicégov a transportatū la St Petersburg, o tavă rotundă, o amforă seū urciōrū cu duoē tōrte și capacū, și o mică gălētă, câte-și trele de argintū și ornate cu figurī în reliefū, representāndū subiecte de mythologiă ellenă, precum luptele Centaurilor cu Lapițiū, ale Amazónelor cu Ellenī, vênătorie scythice de cerbī, și în fine scenele erotice și fabulōse a Ledei cu lebăda, a lui Apollonū cu Dafne și a junelui Hylas răpitū de nymfele fōntānelor. Aceste

(1) În n° 152 din 1°/₂₆ iuliū 1871 alū *Monitorului Oficiale* alū Romāniei : «Notiție despre localitățile însemnate prin rămășițe antice în districtul Dorohoū.»

vase, păstrate adî în museul Ermitagiului, sînt fîră înduoielă lucrări din epoca de decadență a artelor romane, pôte de prin alu II^{le} sîu alu III^{le} secolu dupě Christos.

De pre aceste unice rěmășițe cunnoscute ale morměntuluî din Conțesci, eî nu 'lŭ puteamŭ crede de altă origině de-cătŭ romană sîu elleno-scythică, precum sînt alte atătě bogate morminte descoperite în movilele sîu *kurganele* Rusiei meridionalî.

Dar se vede că m'amŭ înșelatŭ. Vasele din Ermitagiŭ sînt negreșitŭ romane ori grece; ânsě ele, luate fiindŭ pôte ca pradă de rěsboiu, aŭ făcutŭ parte, în bolta de la Conțesci, din podóbele unuî morměntŭ mongolicŭ sîu tătărăscŭ din alu XIII^{le} secolu. Și iată cum.

Rěposatul vornicu Alexandru Sturđa Micleușanu, părintele învěțatuluî nostru numismatŭ d' Dimitrie Sturđa, a păstratŭ din acelu curiosŭ morměntŭ o mică foiță lungărěță de chărtiă de bumbacŭ, (0^m,20 lung., 0^m,7 nălț.) vėpsită negru și scrisă pe patru rîndurî cu littere albe. Examinândŭ aceste littere, m'amŭ pututŭ încredința că sînt caractere curatŭ thibetane, de cele cari adducŭ fôrte multŭ cu litterile *davanagari*, scrisórea clasică a litteraturei sanscrite.

Mărturisescŭ că eî unul nu cunnoscŭ limba Thibethuluî, nici măcarŭ atătŭ cătŭ Fourmont, dar, cu ajutorul publicațiunilor moderne, amŭ fostŭ destul de

norocitū spre a regăsi textul de pre foița d^{lui} Sturda, chiar în capul unui tractatū liturgicū alū religiunei buddhiste, scrisū în acea limbă.

Se sciă că legea quasi-monotheistă a lui Buddha, care a fostū, în India, cōtre brahmanismū cea-ce creștinismul a fostū în Occidente cōtre legea lui Moise, s'a rēspānditū preste mai tōtă Asia, începēndū de acum vre-o duoē miī de anni. De la alū vii^{le} secolū în cōce, ea își are centrul ei oficiale în Thibetū, unde marele pontifice buddhistū, Dalaī-Lama, ocupă o pozițiune cam analogă cu a papei din Roma. Cărțile religiōse ale Buddhistilor, compuse mai āntēiu în limba sanscrită, aū fostū traduse în cea thibetană și scrise cu nisce littere imitate, precum amū spusū, de pre cele davanagari. Popōrele Nordului asiaticū, cari parū a fi trăitū fōră de a urma o anume religiune, pēnē în timpul când Gengiskhan le a întrunitū spre a constitui cu ele, grōznica putere a imperiului mongolū, aū adoptatū succesivū credințele buddhiste, pe cari Kubilaī-Khan, protectorul lui Marco-Polo, le a decretatū ca religiune de statū, adducēndū din Thibetū preoți sēu lamaī pentru instruirea poporului și, cu dīnșii împreună, cărțile liturgice thibetane, din cari parte mai apoi s'a tradusū și în limba mongolă. Thibetana ānsē, rēmase multū timpū ca limbă consacrată a cultului buddhistū la Mongolī, precum e cea latină la catholici și cea ellenă la Grecii moderni.

Timpul nu mă iertă a mă întinde aci asupra doctrinelor metafysice ale religiunii lui Buddha, care reduce sciința supremă la o anihilare completă a individului și la o întregă absorbire a sa în marea divinitate a Universului; pentru explicarea textului nostru ânsă, vă voi spune numai că această doctrină, numită pe sanscrita *Pragîma-paramita*, adică complexul cunnoscințelor și practicelor religioase ce conducă la perfecțiunea absolută și constituă pre omul ajunsă mai presusă de tătă sciința, se coprinde în cuvântul sanscrită *Yana*, ce însemneză «mijlocul de a ajunge». În immensa litteratură liturgică a buddhistilor există trei feluri de *Yana*, cea mică, cea mijlociă și cea mare, numită *Mahayana*. Întréga doctrină buddhistă, disă *Pragîma-paramita*, e pe deplină coprinsă numai într'acésta din urmă, care și este adevărata Sântă-Scriptură a acelei religiuni. Dar acea carte multiplă se compune ea însăși dintr'ună fôrte mare numără de fôrte voluminoase *sutra* séu tractate metafysice specială; cea mai de căpeteniă dintre sutralele Mahayanei e scrisă tocmai în una-sută-de-miă de *sloka* séu versuri gemene, de pre cum se obiçnuiesce în poetica indiană; ea se numesce pre limba thibetană *Iim*; dintr'insa s'aă făcută duoă prescurtări, una de 25000 *sloka*, și cea-l-altă de 8000. Dar, spre a scurta și a se feri de așa multe și lungi desvoltări abstracte, pe cari nu le putea prețui obște credincio-

șilor, s'a făcută ună resummată ală doctrinei Pragăma-Paramita, într'ună felă de breviariū sėu cėslovă, ună felă de mică *Iim* sėu *Iim-cjung*, carele pórta în Thibetă și numirea semnificativă de *Dorge-ciodpa* sėu tăiătorul de diamante, prin care se caracterisėază și prețul, și difficultatea învățaturilor și practicelor, atâtă sufletescă câtă și trupescă, ce se dobėndescă din studiul acelei multă-venerate cărți.

Titlul amėrunțitū, în limba sanscrită, cu traducțiunea sa în cea thibetană și cu invocațiunea inițială a acestui mică tractatū liturgicū, compunū chīar inscripțiunea năstră, ală cărui înțellesū se reduce cam la frazele următóre :

«Veneratul tractatū liturgicū din care se invată doctrina biruitorului desăvėșitū sėu a tăiătorului de diamante, carele a ajunsū măi presusū de sciința supremă.

Înalțū cu respectū rugăciunile mele cōtre tōte manifestățiunile lui Buddha și cōtre toți sântiī buddhiști.»

Déca documentul de la Conțescă nu ne arăspune de câtă ce este scrisū pe dīnsul, apoi importanța lui arū fi minimă; dar măi multă de-cătă coprinsul sėu, e importantă a lui provenință.

Chronicele secolului de mijlocū vorbescă cu grăză despre năvălirea ordielor tătărăscă, conduse de Bathi-Khan, căpetenia Mongolilor din Kapciak, în Rusia, în Polonia, în Ungaria și în țerrile năstre,

la anul 1240. Pustiirile lor în timpŭ de duoi anni aŭ amenințatŭ Europa întregă, când de o dată ordiele s'aŭ trasŭ înapoi, mărginindu-se în părțile cucerite ale Rusiei. Iată ce aflămŭ despre trecerea lor pe la noi, în annallele scrise persienesce, la anul 702 alŭ Egirei (1303 după Chr.), pentru sultanul Mahmud-Gazan-Khan, de medicul din Hamadanŭ Fazel-ullah-Rașid, carele a consultatŭ tôte chronicele mongolice, redactate de învățații chinezi, indieni, uŭguri, kipciakŭ și alții.

La viața împăratului mongolŭ Ogotai, găsimŭ într'unŭ capitolŭ intitulatŭ «despre principiŭ din Deșt-Kipciak sėu din câmpiele Rusiei», cele următoare, în care descoperimŭ lesne, sub alterările pronunțaiuneŭ orientali, numiri geografice și ethnice din părțile românesce :

«Pe la mijlocul primăverei (anul 1240), principele Bathu, cu frații sėi, și principiŭ Cadan, Buri și Bugiek, (după ce cucerise țerra celor trei fii ai lui Vladimirŭ), trecure munții spre a intra în țerra Bularilor (Bulgarilor?) și a Bașghirđilor (Secuilor?). Orda, carele înainta pe drepta, trecendŭ în țerra Ilautului (Oltului), vedŭ viindŭ în contră'i pe Bezerenban (Banul Basarabŭ) cu oștile sale; acesta fu biruitŭ. Cadan și Buri, cari se îndreptase împotriva Sasaniilor (Sașilor), îi învinse în trei bătălii. Bugiek străbăttu munții acestei țeri ca să intre în Cara-Ulag (Țerra Românească), sdrobi popórele Ulag (Vlachii, Româniŭ), trecu munții Babak-berk (?) și intră în țerra lui Micislav (?), unde birui pe inimicul care îlŭ aștepta. Așa

dar, principiî, âmbândû de o dată pe cincî căi diferite, coprinserê tótă țerra Bașghirdilor, a Maghîarilor și a Sasanilor, alû căror rege Kelor (kiraly pe unguresce) o luă la fugă. Apoi ei petrecurê véra pe málurile Tisei și ale Tunheî (Dunărei).»

Nu rămâne înduoielă, domnilor, că pe timpul când se întemplaû aceste răpiđi și spăimântátore cuceriri, vre o căpeteniă mongolă va fi muritû pe malul Prutului și, cu tóte că chronicele locali spunû că Tătarii de atunci își strămutarê la întórcere, morđii în ținuturile lor asiatice, apoi totû e probabile că, în malul de la Conțesci, a fostû înmormântatû, de pre usurile tradiđionnali ale popórelor scythice și ale buddhismului, kaganul seû mirzacul, căruia i s'au pusû în bolta'i funerariă, callul cu hamutul seû, armele și podóbele'i cele pređiose, vasele adunate de dînsul în pradă, și în fine sentențe și texturi liturgice, scrise în limba religiunei, cu littere albe pe fășiî de chârtiă négră, cum erau acelé găsitate la 1721 în țerra Kalmucilor și cum sînt âncó cele dovedite, la popórele Asiei nordice și centrali, de cótre mai mulți exploratori moderni.

Acéstă lungă digresiune ne a addusû, domnilor, pe unû câmpû de cercetări în filologiă și archeologiă asiatice, cari, precum vedeți, nu au fostû cu totul înlăturate din studiele învățașilor occidentali din alû xvii^{le} secolû; mai mulți erudiți au ince-

pută pe atunci a se ocupa de istoria și usurile popórelor asiaticé ale mediului-evă, și cea mai importantă publicațiune în acestă cercă de investigațiuni, este collectiunea cea mare de documente asiaticé de totă felul, formată în ală xvii^{le} secolă de orientalistul franceză d'Herbelot (1625—1695), sub titlul de «Bibliothèque orientale» séu Dictionnară universale coprinđendă totă ceia se privesce popórele Orientelă. Acéstă mare întreprindere a fostă terminată de renumitul Galland (1646—1715), dragomanul lui Nointel în ambasada sa, și introducătorul în Europa a frumóselor basne arăbesci, cari pórta numirea de «O miă și una de nopti», iar la noi, de pre turcesce, de Halima.

Galland a jucată ună rolă destulă de importantă sub Ludovică ală xiv^{le}, fiindă și anticară officială ală curței, și profesoră de limbele orientali la Collegiul Franciei, și membru tare activă ală Academiei, și în fine ună litteratoră fórte populară. Se povestescă că, pe când elă typărea, unul după altul, numerósele volume ale eleganteri sale traduceră de pre basnele arăbesci, publicul se interesa așa tare de povestile lui, în-cătă adese se aduna sub ferestrele cabinetulă în care elă lucra și 'i striga în gura mare : «Ei ! domnule Galland, «când ne mai dai o nouă carte de basne?»

Publicul lui Galland avea póte dreptate a nu se obosi cu frumósele basne din Halima ; dar în ace-

lașu casu nu sînteți și d^{vóstre}, domnilor, publicu binevoitoru alu conferențelor mele; coci de siguru imi lipsese cu totul darul sultanei Șeherazade spre a vè face să uitați orele, ascultându ceia ce vè spuîu despre anticariî trecutuluî. Mai multu pôte de-câtu ori când veți fi constatatu acéstă lipsă, astă-đi, când amû luatû asupră'mi anevoiósă sarcină de a coprinde într'o singură cuvêntare, duoe subiecte differite și bogate prin sineși : istoria numismatică și aceia a studiilor de archeologiă orientală, de la începutul secoluluî al xvii^{le} pêně la jumătatea alu xviii^{lúa}. Și cu tóte acesté, mă vedû silitu a vè cere ancó unû momentû de atențiune; pôte că mi'lû veți accorda mai bucurosû, când vè voîu spune că 'lû reclamû în favórea unuî mare orientalistû și anticarû românû din acea epocă.

Nu vè mirați de ceia ce vè spuîu; coci amû să numescû pe ilustrul și eruditul nostru istoricû, principele Dimitrie Cantemirû.

Sciți negreșitû că fiû, frate de Domnû, și însuși Domnû alu Moldovei, Dimitrie Cantemirû s'a născutû în Constantinopole, în đioa de 26 octombre 1673. Educațiunea 'și a făcut'o parte în capitala Orientuluî și parte în Moldova, unde tatăl sêu, Constantinû Voevodû, addusese pentru instruirea fiilor sêi, pe eruditul dascălu grecû Ieremia Cacavelas, din Creta, ebraistû, ellenistû și latinistû totû de o-dată. Prima operă a junei beyzadele, cartea întitulată

«Divanul lunei, s u g lc va  ntelleptului cu lumea,  s u g ude ul sufletului cu trupul», scris  grecesce  i rom nesce,  i typ rit  la 1698 în Ias i, se resimte de  nv t turile theologice  i filosofice ale dascălului, precum  ar tractatul s u despre muzica turcesc   i compunerile sale musicală, lucrate în Constantinopole, dau dovad  despre sciin a  i gusturile artistice ale amabilului june, tr mis  la P rt , ca în fel  de z log .

După ce  ns  gravele evenimente politice, ce s'au petrecut  la 1711, în scurta lui domni ,  i după ce,  nstr inat  cu to i ai săi din țerra p rintesc , ajunsese a fi unul din cei mai considera i consilier  ai lui Petru-cel -mare, spiritul s u devenind   i mai coptă prin seriose studii istorice  i prin propriile sale observa iuni, el  consacră or  ce moment  de repaus casnic  la compunerea numeroselor scrieri istorice  i filosofice, cu cari il  vedem   navu ind  litterura  i sciin a, între anii 1714  i 1721. Ad nc  cunnosc tor  al  limbelor orientale, c ci osebit  de limba grec , scia turcesce, ar besce  i persienesce, el  scrisese pentru Petru, în limba rusă, un  tractat  despre religiunea mahometană, o istori  a originelor Mahometanilor, perdut  la 1722, într'o corabiă care se înecă pe marea Caspică, pe c nd el  urma pe Petru în expedițiunea sa în contra Persiei; în fine scrisese  i Istoria imperiului ottoman , publicat  p n  acum  în trei limbe (englez , ger-

mană și franceză) și în curând și în cea română, thesaură nesecată de indicațiuni prețioase asupra istoriei tuturilor popórelor din ținuturile Turciei.

Totă așa de bună cunoscătoră ală celor mai multe limbă europene, elă scrise latinesce ună tratată theologo-fysică asupra creațiunei, o istoriă antică și modernă a Daciei, perdată și aceia în naufragiul de pre Caspica, și în fine neprețuita Descriere a Moldovei, pe care elă a compus'o de pre cererea Academiei din Berlină, ce ilă allese de membru ală ei. Acéstă ultimă operă, typărită pentru prima óră în textul ei originale, în anniă trecută, de Societatea Academică Română, *Descriptio Moldaviae*, și de altă parte, *Chronicul româno-moldo-Vlahilor*, publicată la 1835 în Iassă și pe care autorul ilă tradusesese de pre opera latină cea perdată, sânt duoă lucrări capitali, în cari se învedereză și întinsa erudițiune, și adâncul patriotismă ale acestui mare bărbat.

Așă dori să vă arătă cu deamăruntul, în aceste duoă scrieri, interesul nepregetată ce prințul Cantemiră purta studiilor archeologice; așă dori, decă ară fi timpă, să vă arătă cum, preste totă locul, în țerra Moldovei, elă se informa despre ruinele vechielor cetăți; cum cerca a dovedi epoca derimăturelor de pre procederile tehnice ale zidirilor și de pre pozițiunile lor topografice; cum în fine purta pururé grija sciinței trecutului, totă așa de multă

ca și a destinelor viitoare ale patriei sale. Răsfoiți, domnilor, capitolul din *Descrierea Moldovei*, «asupra ținuturilor și cetăților de acum ale Moldovei», și veți constata că, la fiă-ce pasu, elu se opresce spre a vorbi de ruinele istorice ale patriei; la Romanu, elu află pe malul răsăritenu alu Seretului, urmele cetăței *Smedorova*; în josu de Bêrladū, menționneză despre o *Cetate de pământū*; în ținutul Putnei, constată ruinele cetăței vrâncene *Crăciuna*; la Fălciū, neputendū să afle însuși urmele cetăței *Taifalilor*, trimite omeni cunnoscători ai locurilor ca să le cerceteze prin pădurile de pre malul Prutulu; apoi elu spune legenda populară a movilei *Răbaia* de lûngă Huși; la Benderū, crede a găsi urmele *Zargidavei*; la Orchei, ale *Petridavei*; la Sucéva, ale *Sandavei*; apoi, nu departe de Chișenēu, elu relatéză că a vëdutū șirul de petroie aședate în liniă dreptă, ca cum arū fi puse acolo de mână de omū, căroră li se dīce *Chiăile Biculuī*; în fine, dupē ce numesce și descrie cetatea *Nemțuluī*, a *Chilieī* și multe altele, dupē ce vorbesce despre vechile stemme sculptate pe pétră în cetatea Sucevei, dupē ce discută asupra pozițiunei loculu unde a fostū exilatū poetul Ovidiū, apoi elū se întinde cu de amēruntul asupra *Valluluī împēratuluī Traianū*, pe care dīce că l'a vëdutū însuși compusū din duoē șanțuri avēndū âncō pe atunci o adūncime de duoī-spre-dece coți, și'lū urmăresce de la Petrovaradinū,

prin munții Porților de feră, d'a lungul României și a Moldovei, peste Prut la satul Traianul, peste Botnă la tîrgul Caușani, și prin țerra Tătarilor pînă în malul Donului.

Aceste, domnilor, sînt amărute cari dovedescă că principele, preocupat de explorațiunii anticarii, a făcut cercetări seriose, pe cari nimeni mai înainte de dînsul, și pôte chiar nimeni în urmă'î, nu le a mai făcută cu așa multă zelă și cu așa multă sciință.

O împrejurare fericită a venită, chiar pe timpul seă, să resplătescă lăudatele sale silințe de anticari :

«În apropiere de Galați, dice elă, la gurile Seretului despre răsărită, sînt dărămăturile unei cetăți, căria ómenii din partea locului îi dică acum *Ghertina*. Iar cum că acésta cetate a fostă întemeiată de pre vremea lui Traiană, despre acésta ne încredințeză banii vechi cari s'aă aflată acolo la létul 7211 (1703), precum și o pétră pre care și noi singuri, precum amă putută, amă citit'o, în care cu slove vechi lătinesci, serie așé :

IMP. CÆSARI. DIV. FILIO. NERVÆ. TRAIANO.

AVGVSTO. GERM. DACICO. PONT. MAX. FEL. P. DICT.

XVI. IMP. VI. CONS. VII. P. P. CAL

PVRNIO. PVBLIO. MARCO. C. AVRELIO. RVFO.

carile așé șocotimă să se înțellégă : «Împëratului, Cesarului, Dumneșcescului, fiului Nervi, lui Traiană Augustului, Germanicului, Dăcianului, Preutului celui mai mare, fericitului Domnă, Învătătorul ală șese-spre-

decele, Împăratului alu șesele, Sfétnicului alu șeptele, Părintelui Patriei, lui Calpurnic, Marco Aurelio Ruf.»

«Cötre acésta mai scrie Neculaï Costinü logofétul, precum să mai fiă vëdütü o pétră, cari s'aü aflatü la cetățuïa năruită la Galați, ce'i dîcü Ghertina, și să fiă cetitü singurü într'insa : *Severü împăratulü Rómului*. Ce noi acéstă pétră și în domnia fratelui Antiochü, și pe vremea nóstră, trecëndü pe la Galați, într'adinsü amü cercat'o; ce nu s'aü aflatü, fõră câtü într'unü rõndü 'mî aü adusü Theodori pûrcălabul de Galați unü banü de argintü, în carile scria : *«Const. Vict. Aug. Imp.....»*

Dar fõră d'a mai prelungi aceste citațiuni, pline de interesü, d'võstro sciți acunü câtü de multü dătoresce archeologia nóstră națională, eruditului principe Dimitrie Cantemirü. În traïul neconținü turburatü ce elü a avutü în patria sa, și apoi ständü anni îndelungați depărtatü de dinsa, elü totuși a studiat'o în presentele și în trecutul ei, astü-felü în câtü ne mirămü și de stăruința și de memoria acestei minunate intelligence. Déca în grele împrejurări în cari elü a viețuitü a pututü lucra atâtü pentru patria sa, ne închipuimü ce neasemuită strălucire arü fi fostü datü elü culturei naționalei, d'arü fi fostü sörtea mai favorabilă aspirațiunilor sale patriotice ?

Dimitrie Cantemirü e mëndria trecutului nostru în tóte ramurile sciințelor istorice, și prin urmare și în archeologiă.

Cu câți-va anii înainte de a muri, în vârstă de cincî-deci de anii (14 ianuarie, 1723), sufferindû de o grea bôlă, căpătată în expedițiunea Persiei, cea din urmă a lui preocupățiune litterariă, a fostû de a lăsa națiunei române, în limba țerei, monumentul istoricû ce elû înălțase spre a ei mărire. Iată cu ce mēndre cuvinte, graiul sēu bētrānescû rostese acēstă nobilē dorință, însoțită de nu mai puçinû admirabile povețe :

«Acēste tôte, fiindû de noi în limba lătinēscă scrise și alcătuite, socotit'amû că cu strāmbătate, âncō și cu pēcatû va fi, de lucrurile nōstre, deciē înainte mai multû străiniî, de-cătû ai noștrii să scie. De care lucru, acum de is-nōvă ostenință luândû, din limba lătinēscă iarăși pre cé a nōstră romānēscă le prifacemû. Slujēscă-se dară cu ostenințele nōstre nēmul *Romānescû*, și, ca într'o oglindă curată, chipul și statul, bētrānētele și cinstea nēmului sēu privindûși, îlû sfătuescû, ca nu în trudele și sângele moșilor strămoșilor sēi, să se mēndrēscă ; ce, în ce aû scăđutû din callea vredniciei, chîar întellegēndû, urma și bărbăția lor rîvnindû, lipsele să'și plinēscă și să'și adducă aminte că, precum odată, așē acum, totû aciîa bărbăți sînt, cari cu multul mai cu fericire aû țēnutû cinste'și a muri, de cătû cu chipû de cinstea și de bărbăția lor nevrednicî a trăi!»

Iată ce invēțase Cantemirû din studiul istoricû și archeologicû alû patriei. Noi toți, Romāni de ađi și ai viitorului, să nu uitāmû invēțăturile aceluî gloriosû Romānû alû secolului trecutû!

A TREI-SPRE-DECEA LECȚIUNE

Studiile asupra antichităților creștine și asupra secolului de mijloc, de la Renascere încôce. — Primele cimiterie creștine din Roma. — Catacumbe și arenarie. — Pozițiunea și numirile catacumbelor. — Desvoltarea și rolul lor în periodul persecuțiunilor religiôse. — "Apologeticul, lui *Tertullianu* și martirii creștini. — Decorarea catacumbelor după pacea bisericeî. — Papa *Damasu I.* — Prădările Barbarilor. — Translațiunea mōștolor. — Papa *Pascalu I.* — Catacumbele în mediul-evu și în timpul Rennascerei. — Reaflarea lor în secolul alu XVI. — *I. Macarius.* — Petrele Abraxas. — *Antoniu Bosio*, fondatoru alu archeologieî creștine. — Studiul catacumbelor, de pre methodul topograficu. — Descrierea catacumbelor. — *Sântul Ieronymu* și poctul *Prudențiu*. — Cubicula, loculi, arcosolia, lucernaria, etc. — Epigrafica, symbolica, pictura și sculptura din catacumbe. — Vasele de sânge. — Legenda Sântei Cecilia. — Statua ei de Maderno.

DOMNILOR,

Âncô o-dată sântemû astă-dî nevoiți să luămû callea timpuluî înapoi și să ne întórcemû la hotarul secoluluî alu xvi^{le}, pentru ca, iarăși de acolo plecândû, să urmărimû, pre căi pêně acumû cu totul necunnoscute noë, lucrările archeologice, executate, în timpû ca de una sută cincî-deci de anni, de cōtre exploratoriî antichităților creștine și ai cultu-reî europene din mediul-evu.

În studiul, óre-cum mai amărunitu, ce amú so-cotitú de trebuință să consacru periodulu, care desparte adevărata epocă a Rennascerei, adică se-colul alú xvi^{le}, de momentul în care sciința archeo-logiei a schimbatú a sa față, sub impulsunile virtóse ce ea a primitú acumú vre-o cincí páttrare de secolú, în acea expunere a activitáței anticarie dintre anni 1600 și 1750, a trebuitú, chýar din cauza aspectulu multiformú alú acestei activitáți, să cautú a o rěspica în mai multe ramure, diversú ca-racterisate, pe cari 'mí amú propusú a le attinge și a le desvolta pe rōndú, gradatú și fiá-care în deosebí, spre a produce câtú se va puté mai pu-çinǎ confusiune în mulțimea și în varietatea fap-telor ce aveamú a relata.

Astú-felú, fórá de a sacrifica șirul chronologicú alú annalelor archeologiei, 'mí amú permisú nu-mai a deschide, prin îmbilșugata holdǎ ce aveamú de visitatú, mai multe cǎrrǎri directe, pe cari strǎ-bǎttēndu-le succesivú, ne vomú afla, cređú, și mai puçinú în pericolú de rǎtǎcire, și mai siguri cǎ, ǎmblǎndú cu luare-aminte, vomú cǎpēta bunǎ cun-noscință despre totú avutul sciințificú alú între-gulu tērrámú de care acumú ne îngrijimú.

Printre aceste diferite cǎrrǎri a fostú și o calle mai largǎ, pe care amú intratú ǎncó de la ince-putú, fiindú-cǎ dinsa era chýar prelungirea vastei carriere, deschisǎ de cōtre anticarii din secolii pre-

cedenți; aceea era croită d'a dreptul prin dominiul mai apropiat al antichităților romane și italice. Țineți minte, domnilor, că abie după trei lungi conferențe d'a rîndul, ne amî pututî abatte dintr'însa, fîră totuși de a'î fi sleitî interesul. Apoi, în laturile ei, și nu departe, amî găsitî rîzorul, pînă atunci pușinî exploratî, al antichităților ellenice, care însă d'aci înainte are să mîrgă totî lățindu-se, pînă va deveni, în timpî de aprîpe unî secolî, centrul predilectî al studiilor archeologice. A trebuitî iar să căutămî a ne strecura cu ôreși-care atențiune mai specială, prin desîșurile, în cari s'au fostî grămăditî lucrările epigrafice și numismatice, ce de altmîntrelé facî și ele parte din coprînsul îmbinatî al antichităților grece și romane. În fine, ne amî făcutî potecă chîr și prin hățișul confusî și spinosî al întunecatelor tradițiunii din anticul Oriente, de-și trebuiă să mărturisimî, că pe acela nunaî epoca modernă a sciutî a'lî curăți de érbă rea.

D'a lungul acestor felurite căi, amî pututî vedé și prețui ce anume lucrări s'au effectuatî, pînă pe la jumătatea secolului alî xvii^{le}, pentru desgroparea și elucidarea culturelor antice, cari în Europa meridională și chîr în unele părți ale Asiei și ale Africeii, s'au desvoltatî, și mai nainte, și înlăturate de credințele și de faptele societăților creștinesci. Amî puté dar dice că pînă acum, amî

cercetată, pre urmele anticarilor de pênă la 1750, mai tóte ținuturile lumii antice, explorate de dinșii. Déca, prin silințele mele, amă isbutită a vė descri cu óre-care fidelitate, progresele și lipsele sciinței archeologice, în acele coprinsurii, apoi negreșită dvóstre acum cunnósceți, celă puțină în modă generale, elementele din cari se compunea materialul archeologică, adunată de pre tērrámurile antichităței, pênă la momēntul când sciința trecutului avea să între într'o fasă nouă, și, dintr'o simplă adunătură de fapte anticarii și curióse, avea să devină o lánțuire raționnată de producțiunii, basate tóte pe teoriii morali, și deduse din nestrămutate principie de esthetică.

Dar, nu numai culturele antice, cu viēta lor socială și cu artele lor, aă avută prerogativa de a presenta materială pentru constituirea adevėratei sciințe archeologice; de-și putemă dice că antichitatea ellenă și romană a fostă ca și sîmburul principale, din sînul căruia a lăstărită mai ântēiu acéstă sciință, totuși ea n'a putută a se întemeia cu tăriiă, de-cătă atunci numai, când alte multe ramure ale culturii omenesci, din felurite părți ale lumii și din felurite epoce ale timpului, aă venită să'i adducă contingentele lor variatū.

Déca Roma, și apoi Athena, aă uimită mai ântēiu de tóte, vederile și mințile primilor anticarii și le-aă absorbită mai tótă activitatea, apoi a tre-

buită, ca, după aceea, faptele și dezvoltările etice și artistice, seî anteriori, seî posteriori, seî cu totul străine existenței acestor două mari centruri de cultură, să vină a lărgi cercul cunoscințelor omenești cu noțiuni positive, culesse atât de prin străvechile civilizațiuni răsăritene și transatlantice, cât și de prin barbaria preistorică a semințiilor nordice, ba chiar și de prin clocotirea desordinată a mediului evă, pentru ca, printr'ună așa largă, așa variată și așa întregă complexă de datine și de monumente, să se pótă constitui o adevărată știință specială a culturii trecutului, adică ceea ce este în realitate arheologia modernă.

O astă-felă de știință, anticarii secolilor trecuți negreșit că nici n'au visat'o, în tótă măręta ei întregime; dar, împinși de acel nobilă și pietosă instinctă, carele face pe omă să cullégă cu îngrijire amintirile și rēmășițele strămoșesci, ei au muncită fōră pregetă ca să adune mereă, pētră cu pētră, o fōrte mare parte din materialul edificăului.

Pēnē acum, amă căutată, precum amă mai đisă, să vē daă sēma despre ceca-ce au făcută ei în dominiul exclusivă ală timpilor antică; dar, spre a cunnōsce tótă întinderea coprinsului lor arheologică, imă rēmâne a vē mai informa și despre modul cu care ei au explorată originile lumei moderne, adică, pe de o parte, antichitățile primitive ale creștinismului, iar pe de alta, actele sociali și pro-

ducțiunile artistice ale populațiunilor europene din secolul de mijloc.

Cu aceste două serii de studii, cari prin epocile la cari se referă, se află excluse din cercul propriu alu așa numitei antichități clasice, vomă completa tabellul activității din alu douăle periodu alu istoriei archeologice, pe care l'amă coprinsă sub numirea generică de *Rennascere*.

Și 'n adevăr, în alu xvi^{le} și alu xvii^{le} secolu, ideile sociali și concepțiunile artistice ce domnise și se produsese în sînul nouelor societăți europene, de la căderea imperiului romanu alu Occidentelu încôce, adică spiritul și usurile mediului-evu, erau destulă de învechite ca să pôtă deștepta, pênă la ôre-care punctu, interesul unei epoce, stępănită de cea mai viă curiositate pentru faptele trecutulu; dar totu de-o-dată, față cu perfecțiunea produselor intelectuali și artistice ale antichității clasice, cari acumă fermecase cu totul spiritele, acele vechituri, de abié câte-va sute de anni, păreaă lucruri executate numai de pre fantasii barbare și inculte, urmări strani și neraționnate, născociri lipsite de ordonnanță, de logică și de gustu, în douăle cuvinte, acte desmădulate ale unei nesociabili barbarii și produse incorrecte ale unei arte grosolane.

Pe unele ânsă, necesitățile vieței practice impuneaă modernilor datoria de a le păstra și de a le înregistra, ca titluri ale drepturilor politice, civili

și religioase; acele sînt vechile documente legale, vechile chrysove, vechile scripturi, materie a studiului Diplomaticii și alii Paleografiei.

Pe altéle, tradițiunea și usul, paznicii mai în totu-d'a-una credincioși ai moștenirilor părintesci, isbutiré une-orii a le apăra în contra urei, desprețului și ridicolului ce lumea nouă, înamorată de geniul antichității clasice, arunca mereu asupra produțiunilor de arté și de industriă medievali, esșite pe atunci cu totul din modă. Aii trecutú încă de atunci încóce, multe decimii de anni la mijlocú, péné când să sunne și ora rennascerei pentru studiul și prețuirea originalei culturii a artelor neoromane, byzantine și gothice. Acestú studiú, acéstă prețuire aparținú cu totul secolului nostru.

Ceea-ce dicemú însé aci despre manifestațiunile vieții mirenesci din secolul de mijlocú, se applică cu multú mai puçinú la datinele, la actele și obiectele cultului religiosú. Societatea modernă rennascéndă, și mai cu sémă porțiunea ei cea cultă, se lepáda din ce în ce mai multú de usurile necioplite și de instituțiunile pocite ale secolilor immediatú anteriori; dar, întru ceea-ce privea biserica și tradițiunile ei, cu mare sfielă cuteza a introduce într'insa innovațiuni. Artele adduceau, în adevérú, cultului, prinósele perfecționării lor; dar spiritul religiosú, — allesú în țerrile catholice și mai cu osebire în Italia, țerra papalé, — stáruia

purure acelașu, nestrămutatū în autoritatea și în rigórea lui tradiționnalē.

Și mai multū; se pare că din momentul când interpretațiunea dogmelor creștine ajunse a învrăjbi mai tóte popórele Europei, atunci când innovatori, protestândū în contra neîndreptățitului despotismū pontificale, căutaū în textul Sântelor Scripturī, în antichitățile Bibliei, primitiva *Carte a Cărtilor*, înprospătarea credințelor primordialī și întărirea nouelor doctrine, chiar atunci, în sînul Italiei catholice, în cetatea papilor, se producea o mișcare de reacțiune importantē, în care, totū archeologia avea sarcinā de a restatornici, prin venerabile doveđi ale trecutului, ántēietatea, consánțitā de secolī, a cetăței și a pontificilor Romei, asupra întregēi creștinătăți.

Astū-felū se întēplā ca, áncō de pe la sfērșitul secolului alū xvi^{le}, antichitățile creștine și origi-
nele, câtū de modeste ale religiunei catholice, sā obținā în cultura societăților appusane, unū locū de onóre și, decā nu áncō destulū de bine prețuitū din punctul de vedere alū caracterului lor estheticū, dar în orī ce casū fórte respectatū prin esența lor moralē.

Chiar în prima nóstrā întrunire de aci, a venitū ocasiunea, domnilor, sā facū mențiune despre cata-
cumbele Romei și despre admirabilele lucrări sciin-
țifice, pe cari le a executatū de curēndū, în acestū

cercū alū archeologiei, unul din corifeii contimporani ai științei, d^l de Rossi. Împreună cu marele archeolog, amū avutū atunci imprudența a numi și pe săpătorul carele, după ce 'lū a ajutatū cu cas-maoa în frumoșele sale explorațiuni, acum, stândū la gura onei său a catacumbei, surrīde cu încredere visitatorului curiosū și, făcēndu'ī semnū din ochiū, îi șoptesce invitarea tradițională: *Ed io sarò tuo guida!* «Eū îți voiū fi căllēusă!»

Fiindū că amū cutezatū ānsē atunci a spune că săpătorulū d^l de Rossi, cu totū meritul ce'ī constituā minunata sa dibācie de a scōte din pāmēntul jilavū, ulcelușele neștirbite, nu pōte fi totuși cualificatū nici măcarū de anticarū, sciū că 'mī amū aprinsū, cumū amū dice, paie în capū. De atunci, credeți-mē, amū rămasū cu o muștrare de cugetū, și, de ore-ce ținū cu totū dinadinsul a împāca pe apărătorii meritelor extraordinari și ai sistemēi archeologice ale lui Pietro săpătorul, imī totū bātteamū capul cumū așū face ca să'mī ajungū mai curēndū scopul. Astādī, pe neașteptate, iată, mi se infācișezā un mijlocū de mântuire.

Ore ce dovadă mai învederatā de pocāință așū putē da, de-cātū luāndū eū însu'mī, în fața d^{vōstre}, rolul nedreptățitului căllēusă? Binevoiți dar a vē inchipui că eū ținū acuma în māna mea torța aprinsă, și dați'mī voiā a vē preāmbila câte-va momente, — numai cu gēndul, — prin întunericul ca-

tacumbelor de la Roma. Mai modestă și de-câtă Pietro, totă ce vă voiu spune, d'a lungul căiei, să fiți siguri că'lă voiu fi cullesă numai din carte. Să n'aveți dar témă că o să vă rătăcesc. În ori ce labyrinthă vomă pătrunde vre o dată împreună, puteți fi pe pace, căci eă, — cum facă pentru mine însu'mă în materie de sciință, — voiu purta mereă grijă a vă feri, chăar și de praguri. Decă, fiă'mă tôte iertate, *Ed io sarò il tuo guida!*

Roma de astăzi, Roma contimporană, domnilor, ocupă, ca orașă populată, abie o parte din vechia cetate; în lă-întrul secularelor ei ziduri de împrejmuire, mai ca la jumătate spațiul este coprinsă cu grădini, cu livezi, cu vii și cu locuri virane, unde pometul seă bălăriile crescă printre mărețe ruine de monumente antice, printre vechi biserice singuratice și lipsite de enoriași. Afără din ziduri, *extra muros*, aceeași înfăcișare pustiită; osebită de câte-va locuri allese, unde artea și luxul modernă aă înconjurată câte o elegantă *villa*, cu veșele și rĂcorĂse dumbrăvi, osebită de acele minunate oasis, de-a-lungul largilor căi, dogorite de sĂre, ochiul întĂlneșce numai amintiri de doliu, morminte și mausolee, felurite prin formele și prin gradul lor de dirĂpĂnare, cari staă și acuma marture despre sumptuĂsele usuri funerarii ale anticilor Romani.

Dar, decă pe luciul câmpiei, Roma cea păgĂnă a

lăsată așa falnice urme, consacrate *deilor* ei *mani* său genielor mythologice ai morței, apoi în întunericul pământului, afundate la marile adâncimi ale stratului de tufă grăunțosă, umiliții credincioși din primii secolii creștini, au scobit cu răbdare, în timp de trei sute și mai bine de ani, nenumărate chili și crypte și nemăsurate galerii, superpuse și încrucișate în totu sensul, în cari, cu o taină cuviósă, cu o mângăiósă jale, ei depuneau rămășițele trupesci ale repositărilor și printre acesté, nenumărate despueri sfâșiate ale martirilor credinței.

Aceste mysteriósé locuri de astrucare, de admire, de pre cum le numiré mai ántéu creștinii, aplicându-le dicerea grecésă *κοιμητήριον* adică *dormitorium*, aceste cimiterie subpământene, create și întrebuințate numai de închinătorii crucei, legea comuné a Romei le appára sub scutul ocrotitor al morței, astú-felú în-cátú, timpú îndelungú, prigonirile învierșunate, îndreptate în contra vieței lumesci a creștinilor, le dau óre-cum pace în viețelor de veci.

În laturí de acele petice de pământú, său *areae*, cari, d'a lungul căilor, se concedeau cetățenilor avuți, pentru fastuósá păstrare a cenușelor cullese pre rugurile funerarií, în laturí și de neregulatele galerii subterrene, numite *arenaria*, de unde se scotea năsipú și pétră de clăditú, și în cari, la locurile díse pu-

ticuli, se asvârleaă, amestecate cu stêrvurî și cu gunoăe, cadavrele săraecilor, în laturî de fala deșertă și de nemilósa nepăsare a păgânilor, căți-va din cei mai de frunte proselyți romani ai apostolilor lui Christos, aă pusă să sape, sub propriile lor *areæ*, taănice bolti și gârlicăurî, spre a depune într'insele, ferite de oră-ce amestecă necurată, trupurile lor și ale frașilor lor în Iisus, mai puăină avuți de-cătă dinși.

Acăsta este prima origină a cimiterielor creștine de sub pămênturile împrejmuítóre ale Romei. Cele mai vechi aă fostă, póte, cryptele de pre căile Cornelia și Ostiense, în cari s'aă depusă mai ântău, trupurile martyrisate ale sântilor apostoli Petru și Pavelă, și cari, în urmă, aă dispărută sub temeliele cathedralei San-Pietro din Vaticană și basilicei San-Paolo - fuori - le - mura. Acele sânte móște aă stată apoi ascunse cătă-va timpă într'o pesceră, scobită sub biserica S^{lⁿⁱ} Sebastiană de pre callea Appia, pesceră care se numise mai specială *ad catacumbas*, de pre đicerile grecesci *κατά*, de desub, și *κόμβος*, scobitură, séu póte și de pre verbul latină *cumbere*, a zace, a dormi; în oră ce casă, numeroși închinători ai acestei pescere întinseră mai târđiă numirea de *Catacumbæ*, asupra tutulor cimiterielor subpămêntene ale creștinilor primitivi, și o lățiră chăar asupra celora din alte părți ale Italiei, precum la Neapoli, la Milană și aăură, ba âncă și din alte locuri mai de-

părtate, adică la Cartaginea în Africa și la multe cetăți locuite în vechime de creștinii persecutați.

Dintre catacumbele cele mai vechi, încă existenți la Roma, putem și acum cita câte-va, cărora le a rămas numele venerat al anticilor proprietari ce le au deschis pentru sine, pentru nēm și pentru correligionarii lor. Spre Nord, dincolo de noua pōrtă Salaria, e al Priscillei, muma acelui senator Pudent, carele a găsdit în casa lui pre capii apostolatului creștinesc, și ale căru fice, gingașele și smeritele fecōre Praxede și Pudentiana, au însoțit pēnē la locul de supliciū pe glorioșii Sânti și apoi, cu o cuviōsă sollicitudine, au adăpostit în cimiteriul familiei lor, sutimi de trupuri de martyri, îngrijindū chiar a cullege cu bureți, sângele respândit de dinșii, pre lespeți și prin țerrână. La mēdă-đi, unde catacumbele sūt mai numerōse și mai îndesate, astū-felū în-cătū s'a calculatū că, de-desubtul unei suprafețe de 123 picōre romane, se pot mēsurā pēnē la 700 metri de galerii încrucisate și superpuse, se află, în prējma cāilor Ostiense, Ardeatina și Appiana, printre alte multe cimiterie subterane mai posteriori, și unele cari se repōrtă la primul, multū alū duoilē secolū alū creștinătăței; aceste sūt: alū Lucinei, nobilē matrōnă romană din ilustra familiā a Ceciliilor, care a primitū din însăși gura S^{tnlū} Pavelū, invēțaturile noiei credințe; alū Domitillei, vara seū nepōta împērați-

lor Titu și Domițianū, care, împreună cu alți membri ai imperialei familii Flaviane, a împărțit legea și sôrtea creștinilor; apoi încă, alu lui Pretextatū și alu lui Callistū, ambii bărbați de viață patriciană, ale căror bolți funerarii, deschise tutulor drept-credincioșilor, primire cu timpul dezvoltări însemnate și devenire, ca și multe alte catacumbe mai noi, proprietăți commune ale asociațiilor creștine, ce luase numirea legală de *collegium* său *ecclesia fratrum*.

Mai multu său mai puçinū îngăduiți a'și exercita pre ascunsu cultul în întunericul locașelor mortuarii, frații creștini, în timpu de trei sute de ani, adică pêne în zilele lui Constantinū-celū mare, aflare într'insele nu numai repaosul morței, dar încă și mângâierile liturgice ale religiunei, ba adese chiaru și adăpostirea în contra prigonirilor. Numêrul lor fiindu de pre atunci foarte însemnatu în Roma, pretutindenī unde în jurul cetăței, tărâmul consista în tufu graunțosu, ei scobire mereu galerii și crypte, așa în-câtu se potū numi pêne la șese-deci de catacumbe purtându fiă-care unū nume osebitu și conținându, cu miile, mo. minte, mōște și epitafii creștinesci.

Cele mai însemnate catacumbe se află, precum amū mai dișu, spre partea meridională, în ocolul căiei Appia său Triumfală, unde la suprafață, se vedeau și cele mai de căpeteniă monumente funerarii ale păgânismului.

Multe din catacumbe purtau numele principalilor sânti, martyri și papi, cari fusese îngropați într'însele seú cari le deschisese pentru poporami lor; dar altele păstrare și vechi denumiri locali, une-orí fórte originali. Astú-felú, e curiosú lucru a întelni în viețele sântilor martyri din Roma, mențiuni despre cimiteriele poreclite *ad ursum pileatum*, la ursul përosú, în direcțiunea appusaná a căiei Portense; *ad duas lauros*, la cei duoí dafini, pe callea Labicaná; *ad Nymphas S^{ti} Petri*, la Nymfele seú la fântána S^{tu}lui Petru, spre pórtá Nomentaná; *ad septem columbas*, la șépte porumbi, ba chiarú și *ad clivum cucumeris*, la délul castravetelui, o millá și jumátate departe de Roma, în partea nordicá, despre villa Borghese.

Pretutindení, în jurul unor morminte mai venerate de martyri seú de archierei, sprijini ai legei, sáptatorií și cioclii din catacumbe, numiți *fossore*, pregáteaú gropile în cari, cu o affectuósá pietate, trupurile dreptú-credincioșilor de orí ce némú, de orí ce condițiune și de orí ce vërstá, erau depuse, apropiate unul de altul, pentru ca acolo să dórmá și să se odihnéscá în pace și la rëcóre, áșteptându díoa doritá a reinvierii: *positus* orí *depositus ad dormiendum* seú *requiescit in pace et in refrigerio*, de pre cum se citește pe multe din inscripțiunile subterrane cele mai antice.

Adevërata epocá de creare și de desvoltare a ca-

tacumbelor a fostu epoca persecuțiunilor; acésta se explică chîiar prin libertatea relativă de care, numai sub pămîntu, se bucurau pe atunci creștini. Cu tóte acésté, s'a întemplatú adesé, ca cruđimile prigonitorilor să pătrundă și pêne în acele tainice asilurî, a căror intrare a fostu une-orî rigurosú interđisă inchinătorilor crucei. Pe la jumătatea secolului alú 11^{le}, împératul Valerianú dete unú decretú, prin care creștini, bânuiți că complotéză în contra sigurităței Statului, furé opriti de a intra, vii séu morți, în catacumbe. Acéstă măsură, care totuși fu mereú călcată într'ascunsú, a venitú cu puținí anní înainte de momentul, când legea lui Christos, înălțată pre tronul imperiale, nu mai avu nevoiă de a se ascunde la întunerecú. De aci înainte, catacumbele, cari pêne atunci fusese privite ca nisce umilite refugie de scăpare și de mântuire, se prefăcuré de o dată în glorióse sanctuarie unde, prezența atátor mií de móște sântite, attrase mereú glóta cuviósă a peregrinilor din întrégă lumea creștină.

Dar mai nainte de a urmări istoria catacumbelor în acéstă a duoa, mai falnică dar nu mai interesanté a lor fasé, și mai nainte chîiar de a le descrie dispozițiunile interne, credú că e bine, domnilor, ca să ne dămú séma despre ideile și despre simțimintele, cu totul neobiceńuite în timpí anteriorí, cari inspiraú pe neofyți creștinismului și'i

faceau, după ce îmbrăcișase cu înfocare noua lege egalitară, să trăiască înfrățiți între sine și lepădați de ori ce prejudețe păgâne, să se înmulțescă pretutindenți cu o minunată repejune, să înfrunte cu mândrie, la lumina sórelui, toate torturile martiriului, și să și pregătască, în taina catacumbelor, o pacinică și binecuvântată petrecere în sinul luminos al vieții eterne.

Orî ce v'așu spune eũ de la mine, în acestũ sensũ, arũ fi numai o fórté palidã licurire pre lũngã lumina ce revãrsã asupra spiritului ardãtorũ alũ creștinismului primitivũ, entusiastul *Apologeticũ* alũ africanului Tertullianũ, carele, în alũ 11^{le} secolũ alũ erei nóstre, cuteza sã rostescã în faça pãganismului încă triumfãtorũ, cuvinte semețe ca cele pe cari le voĩ extrage din cartea sa, scrisã cu limbaã de focũ, în graiul latinescũ : (1)

«Noĩ creștinii, abie de ieri suntemũ, și chiar de acum amũ implutũ toate ale vóstre cetãti, insule, castelle, municipie, consiliurĩ și chiar ale vóstre armate; credințele nóstre aũ pãtrunsũ pretutindenți, și în breslele poporului și în palatele împãraților, și în Senatũ și în Forũ; numai

(1) *Q. S. Flor. Tertulliani Apologetici adversus gentes, xxvii* : «Hesterni sumus, et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum : sola vobis relinquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuisset, etiam impares copiis, qui tam

templele vóstre vi le amú lăsatú pe sémă. Orí ce răsboiú, — chiar cu precădere la numărú, — amú fi noi în stare și pregătiți să întreprindemú, decă legea nóstră nu ne arú prescrie să voimú mai a fi uciși, de-cătú a uccide.... Dar ne veți dice : «Pentru ce óre vė plângeți că vė persecu-
«tămú, decă vė place a sufferi? Arú trebui să fiți recun-
«noscători acelor cari vė impunú sufferințele ce vė placú.»
Adevărú este că ne place a sufferi; dar astú-felú precum nimenui nu'í place răsboiul, în care trebuiă să rabde nevoi și primejdii, și totuși celú ce s'a plânsú de dînsul, se luptă, după ce a intratú într'însul, din tóte răsputerile și se bucură de victoriă, coci ea îi adduce și gloriă și câștigú. Răsboiú este pentru noi, când suntemú chiamați la judecările vóstre, spre a ne lupta acolo, în ruptul capuluí, pentru adevărú. Și a nóstră este victoriă, de óre-ce noi câștigămú aceea pentru care ne amú luptatú. Coci victoriă e și gloriă de a place lui Dumneđeú, și câștigul de a trăi vieța cea eternă..... Dați dar înante, vrednici judecatori, spre a vė căpeta mai multă laudă de la poporú, uccigendú pe bieții creștini! Puneți-ne în cruci, munciți-ne, osunditi-ne, sdrobiți-ne. Dovada nevinovăției nóstre

libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam, occidere?»—L. «Ergo, inquitis, cur querimini quod vos insequamur, si pati vultis; cum deligere debeat per quos patimini quod vultis? Plane volumus pati, verum eo more quo et bellum nemo quidem libens patitur. cum et trepidare et periclitari sit necesse; tamen et praeliatur omnibus viribus, et vincens in praelio gaudet, qui de praelio querebatur, quia et gloriam consequitur et praedam. Praelium est nobis, quod provocamur ad tribunalia, ut illic sub discrimine capitis pro veritate certemus. Victoria est autem, pro quo certaveris obtine.e Ea victoria habet et gloriam placendi Deo, et praedam vivendi in aeternum. Sed hoc, agite, boni praesides, meliores multo apud populum si illis

este chiar a v^ostră nelegiuire ; de aceea și iertă Domnul ca noi să pătimim Crușimile v^ostre cele mai eruntă închipuite s^unt pentru noi cele mai plăcute adimeniri ale credinței n^ostre. Cu cât^u mai gr^oznică voi ne secerăți, cu atât^u mai spornic^u noi ne înmulțim^u; c^ocⁱ s^om^entă e s^ong^ele creștinilor ! Chiar acca statornicia pe care ne o imputați, este o măiestră plină de înduplecări. Și 'n adev^er^u, cine a stat^u martur^u la dⁱnsa, f^oră de a se simți mișcat^u și f^oră de a cerceta care să'i fiă cauza intimă ? Cine a cercetat'o, f^oră de a 'și o însuși ? Și decă 'și a însușit'o, apoi a și dorit^u să pătimescă, pentru ca să câștⁱge iubirea lui Dumneđeu și, prin sacrificiul s^ongelui s^eu, să se spele de orⁱ ce culpă. Numai prin ast^ufel^u de sacrificie se dob^endesce iertarea tut^ulor p^ec^atelor. Iată pentru ce noi primim^u cu mulțumire ale v^ostre sentențe. E ca o luptă între judecata lui Dumneđeu și a omenilor; c^ocⁱ de câte orⁱ voi ne os^undiți, *Domnul* ne m^ontuiesce ! »

Un^u av^ent^u suffletesc^u așa de puternic^u, un^u așa infocat^u dor^u de gloriele martyrului, secundate

Christianos immolaveritis, cruciate, torquete, damnate. atterite nos = probatio est enim innocentæ nostræ iniquitas vestra : ideo nos hæc pati Deus patitur. Nec quidquam tamen proficit exquisitor quæque crudelitas vestra, illecebro est magis sectæ. Plures efficimur, quoties metimur a vobis : semen est sanguis Christianorum. Illa ipsa obstinatio quam exprobat, magistra est. Quid enim non contemplatione ejus concutitur, ad requirendam quid intus in re sit ? Quis non ubi requisivit, accedit ? ubi accessit, pati exoptat, ut Dei totam gratiam redimat, ut omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui expediat ? omnia enim huic operi delicta donantur. Inde est quod ibidem sententiis vestris gratias agimus. Ut est æmulatio divinæ rei et humanæ, cum damnamur a vobis, a Deo absolvimur. »

fiindă în timpă de secolă, de órba și nefolosítórea crudime a păgánilor, aă trebuită negreșítă să răsfrângă, mai târđiă, asupra creștinismului persecutată și mai cu sémă asupra amintirilor lui păstrate în catacumbe, o luminósă zare de venerațiune.

Centrul principale ală persecuțiunilor, Roma, deveni sântă prin sângele prețiosă ală sântilor ei, precum đice ună vechiă apologistă ală glorielor martyrilor :

Sancta es, Sanctorum pretioso sanguine, Roma !

De aceea, îndată după ce lăudatul edictă din Milană, de la 313, adduse pacea lumescă în sinul bisericeă lui Iisus, și'í dete dreptă oficiale la vieța făcișă, vechile locașe mortuarii, în cari cuviosă obținură, din ce în ce mai rară, favórea de a se astruca alături cu santele móște, catacumbele fură obiectul celei mai vii sollicitudine din partea papilor și a puternicilor Romei.

La mai multe din intrările lor principală se clădiră sumptuóse biserice, și aceste noue templuri, înălțate cu fală pre pământă, serviră mai întău, de tindă séu de peristylă anticelor crypte subterrane. Astăfelă a fostă cu basilica S^{tu}lui Petru de pre Vaticană, cu a S^{tu}lui Pavelă de la pórtă Ostiense, cu a S^{tu}lui Laurentă din agrul Verană, cu a S^{tu}lui Sebastiană de pre callea Appia ; astăfelă și cu biserica afóra din cetate a S^{te}i Agnese, jună copillă romană, frumósă, no-

bilă și blândă, care, cu o minunată tăria de sufletu a înfruntă dezonora și mórtea cu focu și cu sabiă, mărturisindă cu ardore legea lui Christos; astufelă și cu alte multe vechi edificie ecclesiastice din Roma.

Pe de altă parte, mai toți papii de prin acei timp, s'aă ocupatū a înfrumuseța bolțile și galeriile subterane ale catacumbelor, cu icóne zugrăvite pe pãreți, cu inscripțiuni commemorative sculptate pe marmoră, cu ochiuri dătătoare de lumină, cu clădiri de altare și de amvóne, cu sarcofagie și mai allesū cu prețiose vase și odóre sante. Dintre toți ansē, celū care se deosebi mai multū prin sollicitudinea ce arătă catacumbelor Romei, a fostū papa Damasū I^u.

Păstorindū de la anul 366 pënë la 384, elū a lucratū fõră pregetū la sporirea bisericei creștine, atătū prin sineși, câtū și prin grămmăticul sēu, illustrul părinte alū bisericei latine, S^{tu}l Ieronimū din Pannonia. Pentru decorarea monumentelor și a catacumbelor cu frumoșe inscripțiuni versificate de dînsul, papa Damasū a întrebuintatū pe unū órecare Dionysiū Filocalus, a cãruī daltă mǎiétră a datū unū caracterū cu totul speciale lucrărilor epigrafice din epoca damasiană. Iubirea și respectul acestui sântū papă cõtre catacumbe s'aă păstratū, pënë și dupē mórte'i, atestate prin versurile ce însuși și le a înscrisū in crypta pontificalē :

Hic fateor Damasus volui mea condere membra,
Sed cineres timui sanctos vexare piorum.

«Mărturisezcă, eă însumă Damasă, că aci aşă fi dorită să'mă aşternă membrele; dar m'amă temută să nu supără cenuşa sântită a celor pietoşi.»

Pe lângă dăle bune, catacumbele avură a încerca şi grele nevoi; de mai multe ori, Gothii barbari ai lui Alarică, ai lui Vitiges şi ai lui Totila, pătrunseră pêne şi în veneratele locaşe ale mōştelor, le turburără şi le prădară de totă avutul, adunată într'însele. În urma fiă-cărei noue prădără, zelul neobosită ală pontificilor se cerca să repareze stricăciunile şi perderile; dar, după grōznica pustiire a feroşilor Lombardă ai lui Astaulfă, la 756, papii judecară că osemintele sântilor voră fi la mai sigură adăpostă în biserice, şi de atunci încōce se începă desgroparea mōştelor din catacumbe şi transferrerea lor în altarele templelor creştinescă din Roma şi de airé.

Acéstă operaţiune se prelungi în timpă de mai mulţi secolă; monumente epigrafice şi documente bisericescă ne aă păstrată curioşe relaţiuni despre modul cu care se executaă 'translaţiunile. În dăoa de 20 iunie 817, bună-ōră, sub papa Pascală I^u, se adduseră din catacumbe în cetate, 2300 trupuri de martyră, cari fură depuse în biserica prenoită a S^{ter} Praxede, şi pōte, totă pe atunci, se trans-

portare în Pantheonul lui Agrippa, închinat ũ Mãi-cei Domnului și tutulor sãnșilor, în alũ vii^{le} secolũ, de cõtre Bonifaciũ iv, trei-deci și duoẽ de cãrrușe pline cu mõște sãnte.

Osebitũ de anticele *Martyrologie* sãu *Acte* ale *Martyrilor*, ce s'aũ pãstratũ sub diverse forme, mãi multũ sãu mãi pușinũ alterate prin revisiuni și intercallașuni posteriori, existã o carte fõrte preșiosã pentru antichitãșile primitive ale creștinismului latinũ; aceea este istoria saũ vieșele papilor, redactate de unũ Anastasiu, bibliothecariũ alũ Vaticanului în alũ ix^{le} secolũ, sub titlul de *Liber Pontificalis*, și coprinșendũ una-sutã șepte biografie, mãi multũ saũ mãi pușinũ desvoltate, ale episcopilor Romei, dela S^{tal} Petru pẽnẽ la papa Nicolae i^ũ (858). Pe lũngã faptele de cãpeteniã ale pontificilor romaui din primii optũ secolũ, se gãsescũ acolo, indicașuni fõrte interesanșii despre clãdirile ce ei aũ inãlșatũ sãu aũ reparatũ, despre daniile de totũ felul, cãrșii, vase, odãjdii și altele, ce aũ închinatũ bisericelor, în fine despre tõtã mișcarea religiõsã și artisticã a vechei Rome creștine. Vicisitudinile catacumbelor, din prima și mãi allesũ din a dua a lor fasẽ de înflorire, ocupã unũ locũ destulũ de însemnatũ în substanșialele notișie ale registrului întocmitũ de Anastasiũ Bibliothecarul.

Trebuieã sã constatãmũ cã, de la secolii alũ ix^{le} și alũ x^{le} încõce, cimiteriele de sub pãmẽnũ, despuiate

în mare parte de mōștele și de avutul lor mișcătorū, furē cu totul părăsite; de-a-lungul secolului de mijlocū, abié decă une-orī, monachi și inchinători, veniți să viziteze sânta cetate a papilor, cutezaū să se afunde în vre una din acele năpustite și periculōse locuri de peregrinagiu, și lăsaū dreptū unică amintire a trecerei lor pe acolo, numele lor obscure, scrise pe pāreți.

Cu Răsăritul culturēi, o nouă eră de interesū avea să se deschidă pentru dinsele, și cu tōte acestē, printr'o curiosă anomaliă a sōrtei, adeptii aceluī straniū Collegiu de anticari romani din alū xv^{le} secolū, în capul căruia se afla entusiastul archeologū Pomponio Leto, își alleserē chiar cryptele catacumbelor creștine, spre a îndeplini, în taīna lor, simulaerul, une-orī fōrte pușinū respectabile, alū anticelor sērbări pāgānesci.

Abié în secolul următorū, junele călugerū veronezū, Onufriū Panviniū, pe care l'amū mai lăudatū și pentru eruditele sale lucrări asupra anticitāților romane, adună într'unū tractatū despre înmormētările și cimiteriele vechilor creștini, *de ritu sepeliendi mortuos apud veteres christianos et eorum cœmeteriis*, tōte noșionile scrise despre catacumbele romane, câte se aflaū respāndite prin vechile cărți și documente ale creștinātāței. Panviniū a cunoscutū dar numai din citire, și nu din vedere, monumentele despre cari a vorbitū.

Totū asemené se pôte dice și despre indicațiunile asupra vechilor cimiterie, pe cari le a consemnatū în renumitele sale *Annale ecclesiastice*, celebrul cardinalū napolitanū Cesare Baronius (1538—1607), unul din cei mai laborioși și mai erudiți istorici moderni ai bisericeī, a cărui operă monumentală și rămasă clasică, de-și nu scutită de errorī, se întinde cu cercetările, pêne la anul de la Chr. 1198.

Așa dar, pêne pe la finele secolului alū xvi^{le}, numai tradițiunile scrise păstrase și deșteptase amintirea catacumbelor creștine din Roma; dar în dia de 31 maiu 1578, nisce lucrători, scoțându năsipū dintr'o grópă de pre callea Salaria, desfundarē o boltă a cimiteriului S^{tei} Priscille, în care se vedurē picturī, inscripțiuni, morminte și sarcofagie creștine.

Pe atunci căllugărul spaniolū Alfonsū Chacon, acelașu carele descrise columna lui Traianū, se afla în Roma; coprinsū de o mare curiositate pentru acéstă descoperire, elū puse să'i desemneze totū ce se afla în catacumbă. Dar elū nu fu singurū a se interesa de acéstă nouă specie de antichități, cari, acumū mai ântēiu; se arătaū publicului modernū; două căllători, veniți tocmai din Belgia, adică junele nobilū Filippū Wingh din Leuven și monachul Macarius séu Jean L'Heureux din Gravelines (1540—1604), se applicarē și dinșiū la studiul, la desemnarea și la elucidarea monumentelor figurate și

inscripțiunilor ce decoraū singura catacumbă, de curêndū aflată. Celū d'ântêiu muri fôrte tênêrū și n'avu nicī timpul a'și redacta notele sale; cesta-l-altū, din modestiă pôte ca și din lipsă, lăsă ne-typărite interesanțile sale lucrări archeologice, din cari pêne acum numai duoē aū trecutū sub téscuri, la epoce fôrte depărtate una de alta.

În adevêrū, la anul 1657, unū altū invêțatū din Belgia, medicul J. J. Chifflet, despre care voiu avé a vē mai vorbi, a typăritū la Anvers, comen-tându'lū, tractatul lui Macarius intitulatū *Abraxas seu Apistopistus quæ est antiquaria de gemmis Basilidianis disquisitio*. În acesta, autorul se cêrcă a lămuri înțellesul enigmaticū alū unor antice petre gravate, de unū stylū în genere grosolanū, cari re-presentă figurī cîndatū înbinate, precum trupurī o-menescī cu capete de cocoșū sêū de leū și cu șerpī în locū de picîore; totū pe ele se vêdū și felurite inscripțiuni grece, ebraice ori syriace, dintre cari ce-le mai clare sînt cuvintele Αβραξας, Ιαω, Χνουφισ, Σαβαωθ și altele.

Macarius a recunoscutū în ele amullele sêū semne portative și numiri de țeitățī cosmice ale sectei *gnostice*, ce se țeica și *basilidiană*, de pre înteme-ietorul ei Basilide, și *ofică*, fiindū-că privea șerpele, *θφισ*, ca emblema eternităței. Acêstă sectă eresiarcă, împărțită în nenumêrate ramure de falsi credincîoși, *apistopisti*, cum le țeice Macarius, se afla, prin se-

colul alǎu II^{le}, în mare luptă cu părinții bisericeii creștine. Petrele gravate numite *abraxas* sǎu gemme *basilidiane*, fiindu așa de numeroase câtu și de variate, amǎ cređutǎ că nu va fi de prisosǎ a vi le semmala spre cunnoscință, cu prilejul primei scrieri typărite din ale lui Macarius.

A doua, cea relativă la picturele și la sculpturile descoperite pe atunci în catacumbele din Roma, precum și la semnificarea acelor monumente; a esșitǎ la lumină, sǔnt acumǎ abie optǎ-spre-dece anni, sub titlul *Hagioglypta sive picturæ et sculpturæ sacræ antiquiores præsertim quæ Romæ reperiuntur*. (Paris, 1856). Eruditul ei editorǎ, părintele Rafaelǎ Garucci, a judecatǎ, cu dreptǎ cuvântǎ, că o vechime de aprópe trei sute de anni n'a trezitǎ încă totǎ interesul lucrării lui J. L'Heureux, de care mai mulți anticari posteriori se folosise în manuscriptǎ.

Să observămǎ însă că nimicǎ nu s'a publicatǎ în secolul alǎu XVI^{le} despre descoperirile din catacumbe. Meritul și onórea adevăratelor cercetări archeologice asupra acestei materii, precum și ale primei opere sciințifice despre antichitățile creștine, revine de dreptǎ illustrului Antoniu Bosio, carele a întrunitǎ cu erudita cunnoscință a vechilor texturi, o minunată și neobosită perspicacitate de anticarǎ exploratorǎ.

Bosio se născuse în Malta, cam pe timpul când

la Roma, pe callea Salaria, se deschisese bolta din cimiteriul S^{tei} Priscille; elū de tēnērū, se a-dăpostise pe lūngă unū unchīu alū sēū, carele îngrijea, în cetatea papale, de affacerile ordinei religioase malteze. Devenindū advocatū, luă ca moștenire sarcina rudei sale, găsindū timpū îndestulū spre a se ocupa, cu unū zelū fōră pregetū și cu o minunată pētrundere, de tōte rēmășițele lāsate în terrāmūl Romei de creștinismul primitivū.

Era în vērștă de 18 annī, când, la 1593, intră pentru prima ōră într'o catacumbă, și nespusa plăcere ce simți la priveliștea acelor misterioase locuri îl făcu să uite și callea pe unde intrase și timpul care mistuia făcliele, astū-felū în-cătū, rătăcindū într'insele douē ȝile lipsitū de lumină, îi veni temerea, ȝice însuși, «că va profana cu a sa miseră despuiere, mormintele marturilor.»

O întēmplare ca acēsta, care pe altul l'arū fi depărtatū pentru totū-d'auna de primejdiōsele ipogee, a decisū ōre-cum despre a lui menire și 'i a însuflatū, pentru antic le cimiterie creștine, o nețērmurită curiositate și o iūbire nestinsă; s'arū crede că, printr'o legătură, care negreșitū n'a fostū cea mai pușinū spornică din minunile sântilor, spiritele tânguioase ale catacumbelor îi promiserē a 'lū ajuta în desperata lui dibuire prin întunicū, și a 'lū scōte la lumină, déca și dīnsul pe viitorū își va închina viēța și geniul sēū, la redescoperirea și la

illustrarea acestor uitate monumente. Și în adevăr, în timpu de trei-șese de ani, câtu mai trăi, Bosio s'ocupă fără încetare de a completa totu materialul litterarū adunatū, de prin vechile documente scrise, de predecesorii săi, Panviniū, Baronius și alții; dar mai multu de-câtu dinșii, elū căută mereu, jurū împrejurul Romei, atâtū la suprafață câtū și în sinul pământului, existența locală a vechilor catacombe ale creștinilor de odinióră.

Elū voi să le vedă cu ochii, și rătăcindū fără repaosū pre câmpii, prin vii și printre ruine, isbuti a regăsi unū mare numărū din anticele cimiterie; apoi, întrebuintându orī-ce mijlóce spre a pētrunde în interiorul lor, le descrie cu de-amăruntul și se studiază a recunnósce pre fiă-care anume, de pre indicațiunile păstrate în vechile înscrisuri. Negreșitū că printre numerósele sale atribuirī s'aū strecuratū și errorī. Nicī despre cele sante vorbindū, omul nu e scutitū de greșală! Dar nu este mai pučinū adevăratū că Bosio, ca sub o statornică inspirațiune, în care religiositatea se unea cu amorul sciinței, a exploratū d'a rōndul și systematicū, tóte direcțiunile, urmându cu cea mai mare luare-aminte vechile căi consulari, ce se porneau din cetate, și applicându fiă-căria în parte noțiunile speciali, înșirate pēnē atunci în modū confusū, de simpliē erudiți litteratori de înainté lui. Astū-felū, elū vedū cu ochii cea mai mare parte din antica Romă.

subterrană a primilor creștini și i reconstitui fisionomia în voluminoșele și interesanșile sale descrieri.

Ca omul ce și iubescé pré multú lucrarea ca s'o afle vre o datú indestulú de perfectú și de completú, Bosio a muritú la 1629, fórá de a fi appucatú sá și typárescă cercetárilé sale asupra cimiteriélé romane; dar manuscriptele lui, trecéndú în proprietatea ordinei malteze, procuratorele aceștia din Roma, cardinalul Aldobrandini, încredinșá manuscriptele illustrulú anticarú unú cállugérú oratorianú, p^{le} Giovanni Severano, carele, trei anni dupé aceea, scóse într'unú mare volumú in-folio, prima edișione originalé, în limba italianá, a cárșei lui Bosio, *Roma sotterranea, nella quale si tratta de' sacri cimiterii di Roma*, 1632.

Acéstá carte, de-și conșine numai o parte din cercetárilé lui Bosio, era curata revelașione a unei lumi áncó necunnoscútá; effectul ce ea produsse în publicú fu minunatú. Printr'insa, o altá Romá anticá și venerabilé, Roma sánșita prin sánșele martirilor credinșei, esșia glorióșá și impunátóre din secularele ei catacumbe. Societatea catholicá simști strecurádu-i-se prin vine ca unú nouú fiorú de cálduróșá fervóre. Toși, din tóte párșile, voiré sá citéscá veridica relașione despre atáté sánșe locuri, reafiate în cetatea eterná; toși ceruré noul *Proskenitarú* alú catacumbeló. În pușini anni, opera lui Bosio fu retypáritá de mái multe ori și în mái

multe limbî; iar la 1631, unŭ altŭ căllugărŭ oratorianŭ, Aringhi, publică o bună edițiune latină, înzestrată cu câte-va adaose ale sale proprii.

Bosio deschisese o calle nouă sciinței archeologice, și, printr'o favóre extraordinară a sôrtei, elŭ, de la începutŭ, croise acea calle pe unŭ tĕrrámŭ, solidŭ, adoptândŭ în cercetările sale asupra catacumbelor, systema topografică, care, de arŭ fi fostŭ mereŭ observată și de cōtre urmașii lui immediați, arŭ fi cruțatŭ numerōse confusiunii în cunnoscința epoei, în atribuțiunile, și în destinațiunile multora din antichitățile creștine.

Indicațiunea locală, bine determinată, este una din cele mai prețioase elemente ale sciinței archeologice; mai adese, tōte cele-l-alte, relative la timpŭ, la persōne, la stylŭ și la scopŭ, vinŭ cu înlesnire a se grupa împrejurŭi. Dar, când locul de unde provine unŭ obiĕctŭ sĕŭ o datină antică rĕmâne cu totul necunnoscutŭ, acea noțiune ori acelŭ productŭ alŭ trecutului este ca unŭ copillŭ sĕrmanŭ, ce ničăierŭ nu'și află unŭ adăpostŭ temeinicŭ.

În cartea lui Bosio, putemŭ dice că critica topografică covĕrșesce cu multŭ ori-ce alte preocupățiuni archeologice, și, cu tōte că din patru despărțiri ale operei sale, duoĕ, adică ântĕia și cea de pre urmă, sŭnt consacrate la cercetări, mai multŭ istorice și ermeneutice, (pe de o parte, asupra feluritelor supplicie încercate de martyrii creștini,

asupra adunărei, depunerii și desgropărei móștelor, și asupra riturilor funerarii ale primilor dreptă-credincioși; iar pe de altă parte, asupra usului imaginilor picturali și plastice în biserică și asupra diverselor symboluri întrebuintate de creștinii primitivi în decorarea păreților și mormintelor din catacombe), cu tóte, dicu, că introducerea și conclusiunea cărței aú unú caracterú differentú, totuși corpul ei principale, adică voluminósele secțiunii centrali, conținú, în 88 de capitole, descrierea minuțiosă a tuturilor cimiterielor cercetate séu descoperite de autorú, în diversele regiuni ale împrejurimii Romei.

În partea a II-a, grupându în jurul tradițiunilor S^{ntului} Petru investigațiunile sale, elú se ocupă în specialú de cimiteriele regiunii occidentali, ale Vaticanului și ale căilor Aurelia, Cornelia și Portuense; în a III-a, elú începe, la méđă-đi, cu cryptele S^{ntului} Pavelú de la pórtá Ostiense, trece succesivú în revisiune catacombele de pre căile meridionali, Appia și Ardeatina, de pre cele răsăritene, Latina, Labicana, Prenestina și Tiburtina, și de pre cele nordice, Nomentana, ámbele Salarie și Flaminia, spre a termina cu óre-cari crypte antice, coprinse în interiorul cetăței.

Așú dori, domnilor, după acestú conspectú generale alú operei lui Bosio și alú distribuirei căilor și catacumbelor în jurul Romei, să vė presentú și óre-cari aménunte mai interesanți, attingétóre

de obiectele pe cari antiearul le a găsită prin catacumbe și pe cari elă le a descrișă; dar mai înainte de acăsta se cade, cum a făcută și Bosio, să daă o ideă despre însăși structura acelor necropole subpămăntene.

Luândă la seriosă rolul meă de căllăusă, eă pare-că 'mă amă închipuită că, pre cândă vă schițămă istoricul catacumbelor, d^{văstre} vă ajutați cu vederea ca să judecați formele și aspectul locurilor despre cari vorbeamă. Iertați'mă acăstă illusiune, pe care mă temă, dăă, că fărte răă va sci a o supplini graăul, decă nu și memoria mea, descriindă-vă acele întunecăse dar multă-atrăgătoră cetăți ale morților.

Spre a'mă înlesni anevoiăsa sarcină, dați'mă voiă să ceră ajutoră de la vechi scriitoră creștini, cari cu sufflete cuviose aă pătrunsă odiniără în catacumbe, și cu elocuenți cuvinte aă împărtășită posterităței ale lor adăncă impresiuni.

Unul din aceștia va fi chiar illustrul St Ieronymă, în carele papa Damasă, prenouitorul catacumbelor, își pusese încrederea. Iată cum vorbește eruditul părinte ală bisericei latine din ală IV^{le} secolă : (1)

«Pe când eramă copillă și învățămă la scolă în Roma, luasemă obiceiă, Dumineca, a mă duce, cu alți băeți ca mine, să cerceteză mormintele apostolilor și ale martyri-

(1) *Sancti Hieronymi* in Ezech. 60.

lor. Rătăceamă adese prin acele bolți scobite în băerile pământului, în ai căror pereți se află de amândouă părțile, numai morminte de reșoșai, și în cari, întunecimea este așa de adâncă, încâtă acolo își pôte omul însuși cuvintele profetului : «De vii pogorî-se-voră la iadă.»

Psalm. LIV, 16.

«Abié p'alocuré câte o slabă lumină, străbătândă de susă prin nisce ochiuri, ce nu se potă numi ferestre, vine să mai împușineze gróza acelei besne, și înaintândă încetă și pe dibuite în acea négră nópte, își vină a-minte cuvintele poetului, când dice : «De tóte părțile întunericul și tăcerea copriindă sufletul de grózá.»

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.

Virg. Æneid. II, 755.

Ună altă scriitoră creștină cu pușină posterioră, poetul Aureliă Prudentiă, originară din Spania (348—405), carele, în numeroșe poeme de caracteră religiosă, a cântată cu multă erudițiune clasică și theologică, de-și într'o limbă cam muncită, faptele și virtușile creștinilor, a descrisă și dinsul, în poema sa martyrologică, *Peristephanon*, crypta în care s'a depusă, la anul 235, rămășițele sântului Ippolytă, după ce, ca mythologicul său omonymă, fusese tērită și sfășiată prin mărăcină de telegară neînfrēnați : (1)

«Nu departe de zidurile cetăței, printre frumóse liveđi de pomă, se deschide crypta, cu adâncimile ei întuncóse.

(1) *Aurel. Prudentii Clem. Peristephanon. xi, n. v. 153 :*

«Haud procul extremo culta ad pomœria vallo
Mersa latebrosis crypta patet foveis.

O cărrare povârnită duce, pe trepte șerpuite, în tăinuitele-i cârmături, lipsite de lumină, coci printr'o slabă zare, dioa abie pătrunde pêne la primele-i usși și luminează numai pragul tindeii; iar de acolo înainte, besnele nopței, crescându foarte rapide, întunecă totu coprinsul acelor înduoioșe locuri. Ici și colé ânsă se zăresc ochiuri, străpunse în acoperemântu, cari de susu așternu rađe lumineșe în sinul bolților. De-și căile, lungi și îndesate se împletesc în rēscruci de tôte părțile, ca umbrōșe tinde în jurul unor ânguste chilii, apoi totuși, la unele locuri, lumina pătrunde în acele bolți străpunse, cari aũ fostu săpate în rărunchii scobiți ai delului.

Astũ-felũ, chiar pe sub pãmēntũ vinũ de se strecorã rađele sórelui depãrtatũ și omul âncõ și acolo, se bucurã de a lui luminã.»

În acele taĩnice și liniștite locuri, Prudențiu spune apoi, cum aũ fostu depuse, sub altarul, *mensa*, unei micĩ capelle, *œdicula*, membrele și sângele

Hujus in occultum gradibus via prona reflexis

Ire per anfractus luce latent docet.

Primas namque fores summo tenus intra hiatu,

Illustratique dies limina vestibuli,

Inde ubi progressu facili nigrescere visa est

Nox obscura, loci per specus ambiguum,

Occurunt cæsis immissa foramina tectis,

Quæ jaciunt claros antra super radios.

Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus.

Arcta sub umbrosis atria porticibus :

Attamen excisis subter cava vicera montis

Crebra terebrato fornice lux penetrat.

Sic datur absentis per subterranea solis

Cernere fulgorem luminibusque frui.»

martyrului, pe cari însăși Serena, soția împăratului Dioclețian, le adunase în pănure și în bureți, de pre țerrâna stropită cu așa sântită rouă. Mai târziu, alte mâni cuvioase ornase subterranul paralisu alu S^{tu}lui Ippolytă cu lepedi de marmoră de Paros și cu lucitoare podobe de argint. «Acolo, a-
«daoge poetul, dinainté acelu prestolu, aședatū la
«indemâna ori căruî închinătorū, adese insumi, cu
«trupul lângedū și cu suffletul obiditū, amū căđutū
«cu rugăminte, și m'amū ridicatū sănētosū și mân-
«gâiatū!»

Astăzi, domnilor, bogatele podobe ale catacumbelor aū dispărutū, răpitate, cari de jăfuitori, cari de pietoși strămutători ai mōștelor sante; dar și acumū, cārrări șerpuite printre vii și liveđi, conducū la gropnițile întunecōse, ce daū intrare în catacumbele din jurul Romei. Te cobori în ele pe rāpeđi și ānguste scări cu nenumērate trepte, pēne ce ajungi în nisce lungi și negre galerie, scobite în tuful roșaticū. Acele galerie n'aū adese nici unū metru lārgime și bolțile lor, une ori se înalță de abié le zāresce ochiul; alte ori te silescū a āmbra cu capul plecatū. De āmbele laturī, pāreți aū fostū săpați d'a curmedișul cātū să facā locū unuī trupū de rēposatū, și apoi, după inmormēntare, gaura s'a astupatū cu o lepede sēu cu plăci de lutū, cari, mai tōte, pōrtā o însemnare gravatā, scrisā sēu figuratā, amintindū despre celū mortū;

astă-felū, unul d'asupra altuia, acele morminte sēū *loculi*, staū superpuse câte patru, cincī și une-orī pēnē și duoe-spre-dece, d'a lungul păreților, în galeriele încrucișate ale catacumbelor.

Fórte desū, în laturile acelor numeroșe căi, cari întocmescū, pe sub pământū, uriașe rețele de galerie, dispuse pe mai multe caturī, se deschide câte o mică usșă ce te duce într'o chiliă sēū într'unū șirū de chilióre boltite, cari pórtă numele de *cubicula*. Și acolo, în acele stanțe de astrucare, păreții sūnt tixiți cu *loculi* de răpoșați; dar adesé, în planurile lor inferiorī, d'asupra unor morminte mai importantī, se vėdū nisce glafurī sēū firide arcuite, cărora li se ȃice *arcosolia*. Acilé sūnt anti-cele altare sēū prestolurī, cari acopereaū în genere móște mai prețuite de sântī și de martyri, și pe cari, în timpī de persecuțiune, ca și în cei de prosperitate ai catacumbelor, se sówērșea sânta jertfă pentru dreptū-credincioșii adunați în chiliórele cryptei. Mai totū d'auna acele *cubicula*, cari aū fostū paraclise închinare sântilor papi și martyri ce se îngropase într'insele, s'aū găsitū decorate cu rămășițe mai multū sēū mai pușinū întregī de picture muralī, cu inscripțiunī commemorative pe le-speđi, cu frânturī de colonne și de frumóse balustrate sēū *transennæ*, sculptate în pétră, cu sarcofagie sēū sicrie monumentalī de marmoră, și chiar cu obiecte mai mērunte, rămase acolo de la vechii

închinători. Totu într'insele, pe tavanuri, s'aũ descoperitũ cele mai multe din acele ochiuri seũ gropi de luminã, cari strãbãtteaũ totũ stratul de pãmẽntũ, spre a rãspunde la suprafaãã, în cãte unũ locũ isolatũ și greu de nimeritũ. Timpul și împrejurãrile aũ înfundatũ mai tãte acele lungi urlãoe adese ori zidite împrejurũ ca coșurile cãminului, ce se numeaũ *lucernaria* și *luminare*, și despre cari, atãtũ S^{tu}l Ieronymũ, cãtũ și poetul Prudentiũ spunũ cã, prin resufflãtorĩ drepte seũ oblice, raãele slãbite ale sãrelui veneaũ a se prelinge pe pãreții cryptelor din catacumbe.

Dar lumina cãtã intra în cubicele prin acele adũnci gãuri, practicate mai tãte în alũ duoilã periodũ de cultivare alũ catacumbelor, nu ajuta întru nimicũ la rãsipirea întunecimei ce domnea prin galerie; se pare cã, spre a nu le lãsa și pe aceste, cu totul adũncite în besne, se înfigeaũ în pãreți și se atãrnaũ cu lanțuri de boltã, mai cu sãmã la respãntii, mici cãdele de bronzũ și de lutũ, pe cari îngrijitorii cimiterielor, numiți *fossores*, le aprindeaũ la trebuințã. Bosio a gãsitũ în cimiteriul S^{ter} Agnese, asemenã cãdele seũ *lychni*, ornate cu cruci și alte embleme creștinesci. Totũ dinsul, printre picturele de pre pãreții catacumbelor, a vãdutũ cãte-va scene reprezentãndũ de acei *fosori* seũ ciocli, sãpãndũ tuful cu tãrnãcopul, la lumina cãdelei înfiptã seũ acãțatã de pãrete. Alte-

orî fosorele, îmbrăcată cu tunică scurtă și ornată pe pôle și la grumază cu semne de cruci, ține tîrnăcopul pe umeri și candela în mână; astî-felî, celî puçinî, se arată, în fundul unui *arcosolium* din cimiteriul S^{tuluî} Callistî, rîposatul fosore Diogenes, înconjuratî de tôte uneltele meserieî sale : «*Diogenes fossor, in pace depositus, octabu kalendas octobris*» sunnă epitafiul sîu.

Rolul fosorilor a fostî, precum puteți înțellege, de cea mai mare însemnătate în istoria catacumbelor; pe cînd ele nu mai erau cimiteriele obligatorii ale creștinilor, brîsla fosorilor le purta de grijă și vindea familielor, cari voiaî încă să îngrope pe rîposaii lor în vecinătatea sîntitî a martyrilor, locuri pentru unî cadavru, ca și pentru mai multe. Cele înduoite se numeau *bisomus*; cele întreite, *trisomus*; cele de patru, *quadrisonus*; iar cînd acelașî *locus* conținea unî numîrî mai mare de trupuri, — ceea ce s'a întîmplatî cînd se grămădea în aceeași ȝi o prî mare cîtime de martyri, — acela se ȝicea *polyandrum*.

Inscripțiunile, în numîrî de mai multe miî, cari s'aî scosî și s'aî decopiatî din catacumbes, relatezî asemenea incidente. Une orî sculptate pe pîtrî sîu pe cîrîmidă, alte orî sgîriate pe tencuială sîu numai scrise cu negru orî cu roșu, ele se destîngî, atîtu prin incorrecțiunea lor de limbă și de orthografiă, cîtu și prin stylul lor, mai cu totul

înstrăinată de usurile epigrafice ale păgânismului latin și ellenic. Unele sunt cu totul scrise grecesce; dar mai adesele ele sunt latine, deși, în multe din ele, ȳiceri și littere din aceste două graurii sunt amestecate în modul cel mai arbitrar; astă-fel, bună-ora, littera grecă B, *vita*, este întrebuințată în loc de V latinesc, și stă scris BIBAS, acolo unde trebuia să se citească VIVAS. Apoi vocalele E și I, seu O și V sunt adese confundate, cum, spre exemplu, *dulces* în loc de *dulcis*, și *neguciator* în loc de *negociator*; precum și consunnele C și G, *Callus* în loc de *Gal-lus*, C și K, *iv πακε* în loc de *in pace*, C și Q, *cinque* în loc de *quinque*, D și T, *quodannis* în loc de *quotannis*; iar dinaintea lui S, uneori N se suprimă și alte ori se adaogă un I eufonic, astă-fel, *μησις* în loc de *menses*, și *ispiritus* în loc de *spiritus*.

În genere cei cari au scris cele mai vechi epitafie ale creștinilor nu pară a fi fost nici literați, nici calligrafi, ci oameni din popor, cari transcriau, în pripă și de pre cum îi tăia capul, barbarismii dialectului rustic seu vulgare și neologismii hybridii, introduși prin limbajul unei noue religii, venită la Roma din Grecia și din Oriente. De aceea, să nu ne mirăm când găsim într'însele tot felul de anomalii filologice și de scrisori abie descifrabili.

Dar, pe lângă errorile de limbă și pe lângă incorecțiunile epigrafice ale inscripțiunilor creștine din catacombe, ce dulce serenitate, ce blânde și mângâioase simțiminte se vedă exprimate prin scurtele lor formule! Ele conțin numele mortului; mai adese vîrsta lui, foarte minuțiosă indicată, pînă și prin ore și scrupule, în locu de minute; apoi încă momentul morței cu însemnarea chronologică a consulilor său a indictionului; și câte odată umilita lui profesiune; dar nimicî despre deșertăciunile lumesci, ci numai, la sfîrșitî, o affectuôsă amintire, o pietôsă urare său unî semnî symbolicî, care mărturisesce despre credința lui în Christos și în viêta cea eternă.

Acele semne symbolice, așa dese, atătî în picturele câtî și în sculpturile de pre feluritele monumente primitive ale creștinismului, aî fostî înregistrate de Bosio, în explorațiunile sale, și elucidate de dînsul, în urma lui Macarius, cu citațiunî de prin texturile religiöse, cari le aî inspiratî. Nu mă potî dispensa aci, domnilor, de a vî semnală celî puçinî, pe cele mai antice și mai usitate; cöci ele constituă unul din principalele caractere ce despartî artea creștină, de ideile și de usurile esthetice ale antichităței păgâne. Să recunnöscemî totuși de îndată că, nu sub punctul de vedere artisticî aî fostî privite și prețuite representațiunile grafice și plastice ale primilor creștini, de cötre

arheologii epocii de care ne ocupăm. Pentru dinșii, criteriile artelor erau formele antichității clasice; totu ce nu purta acel caracteru, despre care ansă ei nu sciuse încă a'și da bine sēma, totu ce nu era curatū anticū, mythologicū și clasicū, nu avea dreptul, în ochii lor, de a se numi obiectū de artē. Astū-felū, totū interesul ce se accorda, pe atunci, imaginilor zugrăvite și sculptate de prin catacombe și biserice, era inspiratū numai de valōrea exclusivū religiōsă a acelor antichități.

Dar aveaū ore acele imagini, așternute cu pripă pe pētră sēu pe tencuială, la palida zare a unei candelē, ceva legături cu picturile și cu săpăturile ce, în aceiași timpī, se lucraū pe îndelete și la lumina sōrelui, de cōtre artistii greci și romanī?

Sēu, nu cum-va în ele se simțea o inspirațiune mai fragedă, mai prospētă, ca o resfrângere a blândetei și a enthusiasmului creștinescū?

Aceste idei nu preocuparē nici pe Bosio, nici pe anticarii ce 'lū urmarē în studiul monumentelor creștine. Caracterele estetice și, pēnē la ore-care punctū chiar și succesiunea chronologică a producțiunilor artei creștine, sūnt materii de explorațiune ce rēmaserē pe sēma arheologilor mai moderni. Să nu ceremū dar de la Bosio, de-cătū enumerarea și explicațiunea symbolismului apropiatū subiectelor, pe cari elū le a vėdutū figurate în catacombele de dīnsul explorate.

Spre a introduce óre-care ordine în atâtea feluri de subiecte diverse, să le grupămū chiar de acum, cam de pre cum a făcutū și d^l de Rossi, în mai multe specii de reprezentațiuni, pe cari, de pre caracterul și de pre originea lor, le vomū denumi: semne symbolice și allegorice, motive de decorațiuni antice, scene din Vechiul Testamentū, scene din Testamentul Noū, icóne séū chipuri de personagie sacre ori profane, și în fine, felurite unelte plastice séū figurate.

Bosio, pretutindenī unde a cercetatū elū însuși, — în cryptele basiliceī Vaticane, în cimiteriul Pontianū «de la Ursul pērosū», în bolțile subterane ale S^{tei} Agnese de pre callea Tiburtinā, în cryptele S^{tilor} Marcellinū și Petru numite «între duoī dafinī», în catacomba Priscilleī, în a lui Callistū, precum și în altele de pre căile Latina, Salaria, Flaminia, etc., — pretutindenī a însemnatū cu deamēruntul ori ce a găsitū, séū zugrăvitū pe tavanuri, pe pāreți și în arcosoliele cubiculelor, séū scrisū și figuratū pe tăbliele și pe tencuiala ce astupau gropnițele numite *loculi*, séū sculptatū pe sarcofagie, séū în fine și existente sub forme naturalī, în interiorul mormintelor ori amestecatū în nāruiurile și în dirāmăturile bolților catacumbalī.

Dintre semnele symbolice, unul din cele mai dese și mai vechī este negreșitū porumbul, *columba*, redresentatū adese cu o cununnā séū cu o ramură

de maslină ori de palmă în cioc. Imagine a Sântului Spirit, prin care, mai târziu, s'a împlinită icóna dumnezeescei Treimi, în catacombe, candida păsărică pare a fi numai emblema sufletului curat ală ori-cărui drept-credincios.

Multă mai rară, se întelnesce *cocoşul*, symbolul ală neadormitei priveghieri şi amintitorul ală statorniciei în credinţă, la orele periculoase de slăbiciune, în cari însuşi Petru a putut şovăi; asemenea şi *păunul*, a cărui aureolă de mândre penne se prenouiesce neîncetat ca speranţele nemuririi.

Să ne adducem aminte că mulţi din primii apostoli au fost simpli pescari şi că, pentru aceia, Mântuitorul a ales adese exemplele sale morali, în cercul activităţii lor; *pescuitorii de suflete* 'i a învăţat să fiă, şi într'adever, *pescarul cu undiţa*, *luntrea* plutind pe mare cu vâsla la cârmă, iar mai cu seamă *ancora*, alegoriă la fericita şi statornica împlinire a tuturilor speranţelor creştinesci, şi apoi încă şi *pescele*, aceste sunt semne, cari se repetă neîncetat pe monumentele primitive ale creştinismului. Mai usitată decât toate este, fără îndoielă, pescele, nu numai pentru că dinsul înfăţişează cu naivitate pe ori-care din adepţii scăldaţi în apele botezului, dar mai ales fiind că, în numele grecesc ală pescelui, *ΙΧΘΥΣ*, se ascundea un înţeles mystic, un acrostich ală cuvintelor cari întrunea toate numirile şi calităţile divine.

ale lui Iisus ; cõci elũ se compune în adevãrũ din primele littere ale fiã-cãrei ðicerĩ din formula Ἰησοῦς Χριστός. Θεοῦ. Ἰιὸς. Σωτῆρ. «Iisus Christos, fiul lui Dumneðeũ, Mântuitorũ.» Acãstã coincidenãã în-tẽmplãtoare, potrivitã cu dispoziþiunile de spiritũ ale epocei, dete pesceluĩ, în timpiĩ de mysteriũ aĩ persecuþiunilor, o învederatã precãdere asupra tuturilor celor-l-alte semne symbolice. Elũ era neĩncetatũ reprodustũ pe inelele, pe sigilliele ði pe amulettele seũ *engolpiele* portative, prin cari creðtiniĩ se recunosceaũ între sine.

Christos nu vorbi ânse numai pescarilor ; cãm-peniĩ, pãstorĩ, plugariĩ ði vierĩ, gãseaũ toþĩ în cuvintele lui, parabole cullese din usurile lor. Mai tãte acele parabole deterẽ artelor creðtine cãte unũ semnũ allegoricũ ; aci, *viþa* ði *butoiul* ; din colo, *tẽrnãcopul* sãpãtoruluĩ ; iar mai cu sãmã *õia* cea blãndã, *agnetul* seũ miellul celũ nevinovatũ, *õlla cu lapte* rãcoritorũ, *toiagul* *cĩobanuluĩ* ði, mai presusũ de tãte, *Pãstorul celũ bunũ*, carele «aflãndũ *õia* cea «perdutã, o pune spre umẽrul lui, bucurãndu-se.»

În fine, ca semne symbolice, mai întẽlnimũ fãrte desũ, *cununnele* ði *ramurele de palmĩ* seũ finicũ ale victoriilor antice, cari aci se applicã la victoriile suffletesci ale martyrilor ; ði apoi ânco ði altele mai puþinũ usitate, precum urmele de *tãlpi* prin cari creðtinul «pasã cãtre Domnul», *candelabrul* cu ðepte fãcliĩ alũ templuluĩ din Ierusalimũ, *cerbul* celũ

însetoșată «carele pohtesce spre isvórele apelor, pre-
«cum suffletul pohtesce cǒtre Dumnedeu», și altele
și mai rari, la cari nu ne vomú opri.

Totú aci trebuiă să menționămú și nenumératele
monogramme, formate din litterile ce compunú nu-
mele lui Christos, mai cu sémă X și P, monogramme
ce vinú mai adesé de-cátú orí ce alte semne pe
mormintele și monumentele creștinesci, și cari se
află une-orí îmbinate în forma unei *cruci*, pe când
de altmíntrelé acestú semnú caracteristicú alú sym-
boliceí creștinesci de mai târđiú, a fostú mai cu
totul neusitatú în primii secolí ai catacumbelor.

Pêné aci vėđurémú numai materialú biblicú și
evangelicú servindú, prin simple embleme, la deco-
rarea cimiterielor subpăméntene; vomú regási și
alte subiecte de aceleași origini, în representațiuní
mai întinse; dar mai ántêiu să constatámú că, în
câte-va din cele mai vechí catacumbes, decorațiunea
picturalé, ca și sculpturele, aú păstratú, din moti-
vele artei antice, dispozițiunile ornamentali de fi-
gure symetrice și acele capriçiose împleteciri de
frunđe și florí, de póme și paseri, de monstri și
genii, cari daú unú aspectú așa de plăcutú bolte-
lor și pǎreților din locuințele antichitáței. Unú
faptú și mai curiosú este că Bosio a găsitú, într'o
cryptă a cimiteriului S^tului Callistú, unú arcosoliú
unde se vedea cǎntárețul frygianú Orfeú îmblân-
dindú, cu a sa lyră, lei, cǎmile și paseri, adunate

împrejuru'î. Acastă imagine mythologică se află de mai multe ori repetită în sinul catacumbelor, și s'a recunoscut că sub chipul lui Orfeu, creștinii au figurat pre Christos, împlânditorul naturei. Era tocmai timpul pe atunci când circula, sub titlul de antice poeme Orfice, diverse profeție apocryfe în versuri ellinesci, în cari se vestea și sosirea Mântuitorului. Se sciă asemeni că, urmându spiritului ecclectic al epocii sale, împăratul Alexandru Severu aședase în *larariul* său paraclisul său personale, chipul patriarhului Abrahamu alături cu al filosofului thaumaturgu Apolloniu din Tyane, și pe al lui Christos alături cu al lui Orfeu.

De vomă cerceta acumă cari sunt scenele din Vechiul Testamentu ce se reproducă mai adese în catacumbe, vomă constata că s'a dat preferență acelora cari se puteau mai lesne applica la dogmele de sacrificiu și de mântuire ale noiei religiuni. Sub forme de o simplitate cu totul antică, de-și foarte puțin corecte în amănunte, pictori și sculptori creștini, au înfățișat mai bucuros, pe Adamu și Eva stându, în primul moment al căinței lor, de duoă laturi ale șerpelui încolăcit pre pomu; pe Noe plutind singuru preste ape, într'unu micu chivotu pătrat și primind din gura porumbiței ramura de maslinu; pe Abrahamu gata a sacrifica Domnului pre fiul său Isaacu; pe Moise isbindu cu toiagul stânca, de unde țîșnesce unu

isvorū; pe cei trei prunci din Babylonū, neatinși de flacărele în cari au fostu aruncați; pe Daniilū în grópă, cruțatū de leiī ce'lū inconjóră; în fine, și cu o simțită predilecțiune, pe profetul Ionà, în patru scene differite, adică aruncatū din corabiă, cu trupul golū, în botul căscatū alū unū monștru marinū; apoi esșindū din gura chituluī; pe urmă, rezimatū, cu gëndurī tânguioșe, de o stâncă la malul mării; și în fine, culcatū și adăpostitū cu plăcere sub unū umbrarū, încărcatū cu tivge sēu colocynthe. Pe semne, creștiniī din Roma credeau a fi solī de mântuire, ca și profetul Ionà, pentru acea nouă Ninivă.

Dintre scenele Noului Testamentū, cele favorite sunt: Christos respundēndū de pre cathedră, cărturarilor și fariseilor, ale căror sulurī de cărți sunt adduse de față într'o cutie sēu *capsa* rotundă; Mântuitorul înmulțindū pânele în panere și vinul în amfore la nunțile din Cana Galileei; fetele înțelepte și fetele nebune așteptându pe mirele; Lazărū înviatū, sub forma unei mumie înfășurată în pelincei; și apoi încă, paralticul sēu slăbănogul, plecându cu patul în care zăcuse, la spinare, după ce Fiul omului 'i a grăitū: «Ție dicū, scólă și «luându patul tēu, pasă a-casă!»

Christos este pretutindenī prezentatū sub figura unū june, cu pērul tunsū, fōră mustăți nici barbă, purtându toga romană. Cercul de lumină sēu nim-

bul nu înconjoră încă alu său capu. Scenele patimilor sunt străine catacumbelor și foarte arare-ori apare Maica Domnului, ședându josu cu pruncul în brațe, său stându în picioare, cu mânele înălțate în susu spre rugăciune. Acéstă pozițiune, în care adese, pe petre funerarii, se vedu înfăcișate femeī, este aceea sub care se presentă cei mai vechi închinători său *orantes* creștini.

Nu mă voiu oșri mai multu nici asupra chipurilor și icónelor de sânti, dintre cari cele mai frecuenți sunt bătrânele capete alăturate ale S^{tilor} Petru și Pavelu, nici asupra cinelor frățesci, său *agape*, în cari creștini se vedu culcați în cercu pe unu tricliniū său patu anticu de mâncare, avându pe mesă, dinainté lor, pesci, coșurī cu pâne și ulcele cu vinu. Voiu pomeni iarăși, numai în trecétu, despre mormintele, pre cari sculptorii său pictorii au însemnatu uneltele meseriei răposatului, său instrumentele cu cari elu a fostu torturatū.

Dar trebuiă să vă semnalezu încă existența primitivă în cryptele catacumbali, a unui mare numărū de sarcofagie său mari sicrie sculptate în pétră, cari de trei secolī în cóce, au fostu mereu strămutate în bisericile și în museele din Roma. Bosio a cunoscutu ca la duoë-sute, pe cari erau sculptate, său arabescuri de stylū anticu, său semne symbolice creștinesci, său scene din Bibliă și din Evangeliū, său în fine simple glafurī parallelu șerpuite, de

pre unū motivū de decorațiune sculpturală, care imita forma anticelor rădăuitorī de baie numite *strigille*, și care este cu totul caracteristicū pentru primii trei, patru secolī ai erei moderne.

Atātū în sarcofagie, câtū și în simplele morminte sēu *loculi*, s'aū găsitū mai totū-d'auna mici obiecte plastice, mērunțișuri ce, de odată cu mortul, aū fostū depuse în grópă, sēu înfipte în tencuiala încă mōle cu care se astupa gaura lor; mai adese se găsesce acolo câte o monetă, contimporană cu epoca îngropărei; alte ori inelle și amulette, cu semnele vre unū symbolū creștinescū; în alte cazuri, mici candelē de lutū, și, în fine, vase sēu ulcelle de sticlă de mai multe feluri.

Acestē, fiindū mai totū-d'auna înfipte în migma prōspētă a tencuielei, și acēsta întărindu-se cu timpul, ele nu s'aū pututū scōte mai nici o dată întregi; dar în mai multe din ele, s'a părutū că arū fi sânge închiăgatū; însuși Bosio a datū deplinū credēmētū unei tradițiuni, care dīcea că acēle erau vase, în cari sângele martirilor fusese adunatū cu îngrijire și depusū în ale lor morminte, «spongiis exceptum in ampullis reponebant». Acēstă credință era, dīce-se, confirmată prin cuvēntul *Sanguis* și prin o ramură de palmi, ce se găsirē însemnate pe unele din ele. Vasele de sânge aū fostū supuse de archeologi și theologī la o desbattere din cele mai învierșunate.

Dar s'aŭ aflatŭ în unele *loculi*, alături cu ose-mintele sdrobite, adevărate instrumente de tortură, precum cange seŭ cârlige, *uncus*, dinți de fer, *pecti-nes ferrei*, gôrbace de lanțuri cu sfêcuri de plumbŭ, *plumbei*, și tôte aceste orribile unelte se păstréză și acum în museul creștinŭ din Vaticanŭ și în celŭ Kircherianŭ. Aceste neînduoiose doveđi ale crâncenelor sufferințe încercate de martiriŭ credinței, împlu âncô și astă-dî suffletele de gróză.

Pentru ca să allunge omul așa fiorose impresiuni și să scuture gîulgiul de doliŭ în care își simte mințile înveluite după ce, — ca noi astă-séră, — a cutrieratŭ cetățile morților și a pipăitŭ uneltele de tortură; ca să resimtă în fine acea speranță, acea pace, și acea lumină, *Spes, Pax et Lux*, pe cari le promittŭ epitafiele din catacumbe, mai bine, credŭ, nu pôte face de-câtŭ să céră o dulce alinare, totŭ de la una din acele suave și mângăiose legende ale martirilor creștini.

Așa vomŭ face acum și noi; iar illustrul Bosio, carele ne a datŭ, prin cartea sa asupra *Romei subterrane*, mai totŭ contingentele de curioase noțiuni resummate pêne aci, ne va offeri âncô, în *Istoria patimilor S^{tei} Cecilia*, scrisă de dînsul la anul 1600, elementele mai multŭ seŭ mai puçinŭ archeologice, pe cari se întemeiază tradițiunea graçioasă a acestei june martyre.

Născută într'o nobilă și bogată familiă senato-

rială din Roma, Cecilia, încă de copilă, își simțise sufletul încinsu de acel dor ferbinte al fericirilor ceresci. Aci pre pământu, palatele și comorile ei erau adăpostul și mângâierea săracilor; iar dinsa, fugind de deșertăciunile lumesci, numai în tănuitele crypte de sub pământu, acolo unde venerabilul archiereu Urbanu rostea credincioșilor cuvinte de mântuire, numai acolo își găsea pentru sufletu, alinare și întărire. Firea, împodobindu-o cu toate farmecele frumuseței, o înzestră și cu darul de a încanta pre toți, prin dulcele ei glas și prin sunetele armonioase ce mâna ei măiestră scia să scotă din ori ce instrumentu musicale. Când Cecilia cânta laudele lui Dumneđu, se auđuău ângerii de susu răspundându'i cu melodii ceresci.

Ascultătoare și suppusă la voințele părinților, ea primi dreptu mire pe junele și nobilul Valerianu, căruia 'i lipsea numai darul de a fi, ca dinsa, creștinu. Dar când, îndată după cununnii, fecióra se vedu singură cu elu, ea îi declară că pentru totu d'auna inima și credința ei erau jurate unui altu soču, unui ângeru de la Dumneđu. Valerianu nu voi să o credă și ceru să vedă pe acel ce 'i furase iubirea miresei sale. Atunci, dinsa îl mână la catacumbele de pre callea Appiană, către papa Urbanu, făgăduindu'i că acela îi va ridica de pre ochi vëlul ce'lă opresce de a vedé pre ângerul lui Dumneđu, soču ei. După o nópte petrecută în tai-

nica cryptă, unde auzi numai șopta cuviôsă și înduplecătore a bătrânului preotă, adevărata lumină se arată lui Valeriană. Elă, ca și Cecilia, își închină viața ângerului feciorescă ală mântuirii, și curându attrase cu sine, în sînul bisericei lui Iisus, pe iubitul său frate, pe tînărul Tiburciă.

Prigoniți amândoi, fiindă-că se împotriveauă cu despreț a sacrifica deilor păgânesci, ei fură judecați și osândiți; dar sublimul aventă cu care ei alergară la mărte, smulse din rătăcire pe tribunul Maximă ce era însărcinată să 'i ducă la suppliciă, și câte-și-trei căștigară împreună palmi glorioși ai martyrului. «Pășiți înainte!»—le șoptea Cecilia, cu mințile răpitate de ângerul durerilor,—«pășiți înainte, «ostași ai lui Christos! Lepădați de pre voi străiele «întunereculă și întrarmați-vă în ceruri cu mên-drele platoșe ale luminei!»

Dar curându după acela, veni și rîndul ei. Cu semetă statornică ea înfruntă amenințările judecătorilor și mărturisi în fața lor credințele'i creștinesci. Aceștia, temându-se de a provoca, prin suppliciul publică ală virtuosei și multă-iubitei Cecilie, o întetire a fervorei în poporul creștină, plănuiră a'i da, în propria ei casă, o mărte tăinuită. O închiseră în bașca aburôsă a băilor, numită *caldarium*, și puseră să dea focă *hypocaustului* său cuptorului, de șapte ori mai tare de-cătă de obicei. Dar duoă zile și duoă nopți întregi petrecu acolo sânta, în

mijlocul aburilor ferbinții, fără de a simți nici cea mai mică suferință; ângerii din ceru vĕrsaă pe dînsa rouă rĕcorósă, și amestecaă ale lor glasuri cu cîntările ei.

Atunci se trămise unu lictorū ca să'i trunchieze capul cu paloșul. De trei ori arma se isbi pe fragedul ei grumază, făcĕndu numai răni adūnci; dar legea oprea pe gîde de a lovi mai multu de trei ori, și elū se retrase. Fecióra căduse josū, pre lespeșile de marmoră. Ea nu voi ca să o ridice de acolo; ci, pe cînd sângele'i se scurgea cu încetul, glasul ei cînta laudele Domnului și împărțea încă dani și mîngăieri la totu poporul, ce sosea de tôte părțile ca să fiă față la dulcea și sînta ei agoniă, și ca să înmôie scutice în sângele ei bine-cuvĕntatū.

A treia di veni și papa Urbanū; ea ilū aștepta spre a'i încredința ultima sa voință, care era de a consacra cultulu creștinescū, locuința în care, curenđu după acela, rĕcĕla morței coprinse despuțerea'i pămĕntescă. Suffletu'i se înălțase în corurile celor drepti!

Astū-felū înmărmurită, precum somnul eternū coprinsese fragedele și palidele ei membre, ea fu strămutată și depusă într'una din cele mai spațioșe crypte din cimiteriul lui Callistū. Credincioșii și papii decorară în urmă acelū cubiculū cu totă felul de prețioșe ornamente; dar cînd apoi, venirĕ deselegi ale prădărilor barbare, întĕmplarea seū grija

creștinilor înfundă usșa acelei bolte, ast-felū încâtū, la anul 817, papa Pascalū cātă în deșertū mōștele santei Cecilie, spre a le strāmuta în cetate, împreună cu ale altor nenumērați martyri; neputēndu-le descoperi, elū cređu că le rāpise séū le rāsipise lombardul Astaulfū.

Trecurē dece anni de atunci. Într'o nōpte, în basilica Vaticanului, cuviosul papă obositū, aromise ascultāndū psalmodiele priveghierei. De o-dată, ca într'o luminōsă vedenie, elū zāri o blāndă feciōră cu veșminte āngeresci, care i se coborī în prējmă și i dīse : «Nu voiu ca silințele tale să rămānă de-șerte ; tu ai căutatū despușerea mea pāmētescā ; numai unū pārete, prin care îți audeamū glasul, mă despārțea de tine. Eū suntū martyra Cecilia!»

Papa Pascalū se tređi, uimitū de acēstā fericitā destānuire. Elū se întōrse curēndū în catacumba lui Callistū și descoperi îndatā crypta doritā. Când se ridică lespedea ce accoperea trupul santei, membrele ei se vēđurē păstrāndū nesmintite, acea plāpāndă frumusețe, acea lină și smeritā simplitate din cēsul morței. Veșmintele ei și scuticele scāldate în sānge rămāsese tōte la locul lor. Totū astū-felū fu strāmutatā sānta, în crypta bisericei din Transtevere, clādītā pe locul anticei sale case, și prenouitā de papa Pascalū.

Acestē tōte ni le attestā Anastasiū Bibliothecarul, în viēța sāntului pontifice.

Dar mai trecură încă optu secolu la mijlocu, și, la anul 1599, sub papa Clementu alu VIII^{le}, sarcofagiul de marmoră și sicriul de chiparosu alu santei Cecilie fură din nou deschise. Bosio era marturu la acéstă pietósă operațiune, și ceea ce vomu spune este relatatü chîar de dînsul.

Cardinalul Sfrondati, titularul bisericei, cu o cucernică temere, trase binișorü zovonul de mătase ce era așternutü sub pleopa sicriulu. Minune! neauđită minune! Nimicü într'insul nu era schimbatü. Trupul virginale alu santei, învelitü în bogatele'i veșminte, sta culcatü pe partea'i dréptă, în postura simplă și mlödiósă a unui somnü linü și adüncü; mánile ei, cu o građiă firéscă, erau adduse dinainte; pelița grumazulu se vedea pătată de loviturile paloșulu și de șiróie sângerate; iar capul, îmbroboditü cu o maramă, zăcea plecatü gingașü în josü pre lespede, cu fața întórsă spre fundul sicriulu, pare c'arü fi vrutü să cruțe ochilor străini, spasmele spăimëntătóre ale morței. În préjmă'i adiea ca unü dulce profumü, ca o bóre de candidă și senină sântenie!

Roma întrégă merse să se închine cu smerenie la minunatele móște.

Nu voiu acum să cercetezü aci pêne la ce punctü adüncă evlaviă de bunü catholicü a lui Bosio a lăsatü câmpü liberü imaginațiunei sale, când elü vine a confirma cu formală incredințare minunata conservare a móștelor multü sympathicei și gingașe

martyre Sta Cecilia; nu voiu nici să știu decât acele moște aū mai făcutū pe atunci și alte minuni. La ce să răsipimū cu sceptică răcélă, acéstă blândă și luminósă vedenie?

Dar ceea despre care vē potū încredința și eū, este că ea a inspiratū sculptorelūi Stefano Maderno, o adevărată minune artistică, statua de marmoră, în care juna martyră e reprezentată în simpla și grațioasă postură, pe care tradițiunea și mărturiile credincioșilor attestă că ea a păstrat'o în timpū de patru-spre-dece secolī.

Acéstă minune, capū d'operă alū statuariei italiene din alū xvii^{le} secolū și unică lucrare în care Maderno 'și a scursū totū talentul său, se află de atunci aședată sub altarul principale alū bisericei Sta Cecilia din Roma. De duoē sute cincī-șeci și mai bine de anni, toți visitorii acestei biserici în genere, aū admirat'o ca una din cele mai fericite producțiuni estetice ale artei moderne. Dar, în ochii celui carele a consacratū antichitășilor creștine din cetatea eternă, o atențiune mai specială, acea operă magistrală câștigă o înduoită valóre. Fiindū, fōră înduoială, concepută și executată sub puternica impresiune ce produsese în Italia investigașunile active ale lui Bosio, a căruī ardóre și perspicacitate de archeologū erau mereū stimulate de unū mare zelū religiosū, statua lui Maderno se învedereză ca o admirabilē symbolisare a spiritului, totūde-odată candidū, naivū și entusiastū, carele a in-

spiratū eroicele devotamente ale martirilor și mysticele beatitudinī ale vieței din catacumbe.

Așa dar, de va lua cine-va bine séma simțimētului intimū ce lasă dupē sine studiul antichităților creștine, astū-felū cum Bosio l'a inauguratū cu o netăgăduită autoritate de maiestru, în alū xvii^l secolū, de sigurū nu va putē tăgădui că minunata S^tă Cecilia a lui Maderno pōrtă, în correctă simplicitate a formelor ei și în melancolica serenitate ce domnesce într'insa, o puternică resfrângere esthetică a aceluiași simțimētū.

De 'mī arū sta prin putință, domnilor, a vē pune acum sub ochi acelu capū d'operă artisticū, v'așū dice cu incredințare : «Rēmāte-vē pururē acea «frumósă imagine a gingașei martyre, linū ador-
«mită de somnul eternū, ca unū plăcutū symbolū,
«amintitorū despre meritósele revelațiuni archeolo-
«gice ale ilustrului Bosio!»

A PATRU-SPRE-DECEA LECȚIUNE

Controversele urmașilor lui Bosio în studiul catacumbelor.—*Boldetti* și alții.—*Buonarotti* și fundurile de sticlă aurită.—*Ciampini*.—Primele monumente arhitectonice ale creștinilor.—Basilice și rotonde.—Noțiuni despre mosaică.—Cardinalul *Furietti*.—Mosaicele creștine din Roma și din Ravenna.—Mosaicele în Oriente.—Capella lui Carlomagnu din Aquis-Granum.—Sculpturile pe fildeșu.—*A. F. Gori*.—Diptycele consulari și eclesiastice.—Tăblițele ceruite din Abrudă.—Ochire retrospectivă asupra antichităților etrusce.—*Dempster* și *Passeri*.—Caracteră fragmentată ală studiilor asupra mediului-evu.—*J. J. Chifflet*.—Mormântul lui Hilperik I și orfănrăria Barbarilor.—Archeologia națională în țerrile Nordulu.—“Acta Sanctorum,” publicate de Bollandisti.—Argintari Sântului Severină din Faviane.

DOMNILOR,

Amă dată, în rōndul trecutū, o simțitōre întin-
dere analysei lucrărilor lui Antoniū Bosio, creato-
rul archeologiei creștine. Natura materiei, fōrte pu-
cīnū cunnoscūtă, mai allesū la noi, cari trăimū în-
străinați de preocupatiunile bisericei catholice, m'a
îndemnatū să descriū cu ōre-cari amērunte, obiec-
tul principale și primitivū alū studiului din acestă
ramură, adică cimiteriele subterrane seū catacum-

bele din jurul Romei. Le amă cercetată originea, le amă schițată istoricul, le amă prezentată pe scurtă structura și decorațiunile, amă căutată a defini spiritul cu care ele aă fostă privite d'a lungul secolilor, apoi și acela cu care, în ală xvi^{le}, sciința archeologiei le a scosă de la uitare; în fine, m'amă cercată a da sémă și de impresiunea produsă mai înteu în lumea cultă, de acestă studiū nouă și attrăgătorū. Și în tóte acesté, lucrările însemnate ale lui Bosio 'mă aă servitū, cumă amă dice, de urdélă, de typicū.

Maī puçinū, nici că se cădea eminentelū anticarū.

Dovadă despre meritele extraordinariī ale lui Bosio, staū chiar faptele și operile archeologice ale urmașilor săi immediați în acelașū cercū de activitate. Nesocotindū pêne la óre-care punctū, consciințioasa scrupulositate cu care maīestrul făcuse, încă de la începutū, explorațiunile sale și înregistrase cu de-amăruntul rezultatele lor, succesiviī *custodi* oficiali ai catacumbelor, printre cari se numără și vestitul Fabretti, lăsaré callea liberă și deschisă tutulor acelora cari, dintr'o orbescă și nesocotită religiositate, răsturnăū fōră cruțare prețioșele monumente subpământene, cu unicul scopū de a scóte dintr'însele óse, maī multū séū maī puçinū autentice, de sânti și de martyri. Unū vandalismū cucernicū, nepăsătorū cu totul de valórea artistică

și archeologică a sculpturilor și mai ales a picturilor din catacombe, pustiéză atunci, în cursu de aprópe unu secolu, anticele cimiterie. Abié decă, în acestu réstimpu, Fabretti, — și aci, mai luminatú de-cátu alții, — se ocupă a cullege o cátime destulú de însemnată de inscripțiuni creștine, pe cari le publică, la 1700, într'unú capitolú speciale alú întinsei sale opere de epigrafică.

De altmíntrelé, în decursul acestu periodu de stêrpicíune sciințifică, pe de o parte, invêțații și publicul luminatú se mulțumescú cu citirea și admirarea séu criticarea cárței lui Bosio; pe de altă parte, cállugérii din tóte părțile și une-ori chíar și speculanții întreprindú prin catacombe, de pe placú și fórá controlú, cercetări și desgropări de óse sánțe, stricândú séu rápíndú tóte curiositățile anticariú, ce li se presentă. Asemené daraveri în ocele cu móște, cari se adducú fórté multú cu negoșul celor cari la noi facú curiósă meserie de aflători de comóri, aruncă, — póte nu fórá dreptate, — óre-care discreditú asupra descoperirilor din terrámurile creștine ale Rómei. Să lásămú că însuși acelu spiritú de exageratá cuviosíă, care vedúrémú că, în privința virtúților minunate ale móștelor de martyri, făcea nálucă chíar și unor minți sánetóse și critice ca a lui Bosio, acelu bigotismú neraționnatú inspira bânduéli serióse antagoniștilor de totú felul ai autoritáței ecclesiastice din Roma; apoi iar nimeni

nu se mai presenta ca să susțină cu dovezi științifice, autenticitatea istorică și arheologică a vechilor cimiterie creștine. Teologiștii protestanți, germani și englezi, deschiseră o adevărată campanie în contra însemnatelor descoperiri ale lui Bosio, și aserțiunile lor, deși adesea foarte puțin întemeiate, întru cea-ce privea mai ales caracterul religios al catacumbelor, pe care ei, fără de a le fi vădută, le confundaă cu *arenariile* și cu *puticulele* anticilor sclavi păgâni, începuse a câștiga terământ în opiniunea publică. Chiar erudiți eminenti ai bisericeii gallicane, precum învățatul și curajosul theolog și critică bisericesc J. B. Thiers, simplu preotă de sată de pre lungă Chartres, (1636 -- 1703) și însuși illustrul benedictină Maillon, omul celă mai învățat și mai modestă din Francia, se pronunsiase în contra unor absurde superstițiuni religioase și în contra speculei ce se făcea în Italia cu mōștele de prin catacombe fără de nume sigure, cu sângele închiăgată ală martirilor, ba chiar și cu lacrimi de ale sântilor, adunate de ângeri în sticlute.

Întru acestă, se deșteptă îngrijirea și în cetatea pontificală. Pe de o parte, papa Clementă ală IX^{le} și urmașii lui opripă rigurosă explorarea catacumbelor de cōtre particulari, rezervândă acestă dreptă numai custodilor autorisați de guvernul Vaticanului; pe de altă parte, și spre a răspunde la alle-

gațiunile de neîntemeiată scepticismă cari se răspândise în publică asupra caracterului antichităților aflate în catacumbe, canonicul Marcu-Antoniū Bol-detti (1663—1749) publică, la anul 1720, sub titlul de *Osservazioni sopra i cimiteri dei S. S. Martiri ed antichi cristiani di Roma*, o carte de controversă religioasă. Într'însa opiniunile bisericeii romane asupra acelor antichități se află sprijinite pe argumente și pe descrieri archeologice, datorite interesanților explorațiunii la cari luase parte, în cursul de trei-șeci de ani, acestu bărbatu pietos și învățat. Cu toate ale sale netăgăduite merite, Bol-detti părăsise sciințificul methodu de expunere alu lui Bosio, și dînsul se folosea acum de propriile sale constatări archeologice, mai cu sémă spre a susține și a deslega probleme de casuistică religioasă, la care elu subordina sciința antichităților.

Duoi anticari, și mai erudiți de-cătu dînsul în materii archeologice, îl ajutase la publicarea sa; unul dintr'însii, Marangoni (1673 — 1753), carele în timpu de două-șeci de ani, pregătise o mare lucrare asupra antichităților creștine, complementu îmbilșugat și prețiosu la descoperirile lui Bosio, avu nenorocirea de a perde toate manuscriptele sale într'unu incendiū, din care abié însuși scăpă cu vieță; două disertațiuni ce au rămasu de la dînsul tratându despre cimiteriele unor sânti, precum și două scrieri, una despre obiectele păgâne primite

în usul bisericelor creștine (1744), iar alta asupra cercului Flavianu sêu măreșului Coliseu din Roma (1746), ne întemeiază a deplânge foarte tare pierderea operei sale capitali.

Ea nu s'a putut înlocui nici prin noua edițiune a operei lui Bosio, adnotată și publicată din nou, între anii 1737 și 1754, de către canonicul J. G. Bottari (1687 — 1775), sub titlul de *Sculture e Pitture sacre estratte dei cimiteri di Roma*, alu căror adaos principal la cele coprinse în opera *Roma Sotterranea* de cu unu secolu mai înainte, consistă în descrierea picturilor originale ce se aflase în trei arcosolie din catacumba Stului Pretextatū, și în cari Bottari credu a recunósce subiecte creștine, travestite sub imagine și numiri mythologice păgănesci. Errórea lui Bottari s'a răsipitū abié în epoca noastră, când s'a doveditū că acele trei morminte din cimiteriul căiei Appiane, înfășișeză scene de mystere ale syncretismului sêu ecclectismului frygianū, cu cari s'aū decoratū mormintele unu Vincentiū și unei Vibie, amēduoi preoți ai lui Bacchus Sabezianul, și alu unor sectatori ai deului persicū Mithra.

Bottari, carele, osebitū de alte numeróse opere asupra frumóseler arte și litteraturei, a publicatū descrierea museului Capitolinū și a redactatū textul criticū la edițiunea codicelui vaticanū alu lui Virgiliū, decopiatū în gravură de pictorul P. S. Bar-

toli, Bottari n'a făcutu, precum vedeți, mare sporu în sciința antichităților creștine.

Maî multu de-câtu lui, datorimû celui de alu duoilé ajutoru alu lui Boldetti, adică anticarului florentinû Filippû Buonarotti, (1661 — 1733) din familia marelui Michel-Angelo, carele, de-și senatoru în patria sa, nu nesocoti ocupațiunile archeologice, și typări maî multe cărți meritose cu asemené coprindere. Una dintr'aceste, și póte cea maî importantă, se attinge de-a-dreptul de antichitățile creștine și scóte la lumină nisce mici monumente din catacumbe, de unû caracteru fórté curiosu și pline de interesu.

Amû făcutu mențiune, în ultimul rîndu, despre vasele séu butilcuțele de sticlă ce se gădescu în mormintele din catacumbe înfipte séu îngropate în tencuială, și cari maî totu-d'auna nu s'aú pututu scóte de-câtu sparte și fragmentate. Sciți asemené că unele din aceste sticluțe aú datu pricină la lunga și învierșunata desbattere a vaselor cu sânge de martyri; dar nu sînt acesté, cele de cari s'a ocupatû Buonarotti și despre cari voiescu acum a vé vorbi. În ceste-l-alte, în locu de induoióse urme de sânge, rămase pe fundu, se vedu fórté netede și lámurite figure și inscripțiuni de aurû, fixate, maî totu-d'auna, pre partea cea dréptă și maî solidă, adică pre piciorul pe carele se așeđa josu vasul, séu maî bine cupa.

Aceste figure și littere, tăiate fiindu într'o foiță subțire de metallu prețiosu, — foarte rarū ânsă în argintu, — se lipeau la locul ce le era destinatū și peste ele apoi, se așternea o altă placă de sticlă, care, la căldura focului, se ferbea cu vasul, lăsându a se vedé, de âmbele părți, prin transparența materiei, chipul său scrierea puse la mijlocu. De acestu felu de vase, său mai bine, fundurî de vase, (côci din tencuiala, lovită cu ciocanul, se allegeau numai fundurile cu figure) Buonarotti a adunatū și a desemnatū, spre a le descrie, ca la șapte-deci bucăți, pe cari le publică și le explică în cartea sa întitulată : *Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro ornati de figure, trovati ne' cimiteri di Roma* (1726). Numérul lor s'a adaosu cu multu de atunci în cóce, și archeologi modernî le au ilustratū cu lucrări mai complete. Cu tóte acesté, opera lui Buonarotti este âncó stimată pentru explicațiunile sale; într'însa sînt reprezentate mai tóte subiectele, cari se întrebuintau în acéstă specie de decorațiune, ce pare a fi aparținutū, nu numai creștinilor, ci întregéi societăți romane din cei trei său patru primî secolî ai erei moderne. Déca productele acestei industrii, în genere cam grosolană sub raportul desemnelor, pórta mai adesé caractere ale nouéi religiuni, și sînt mai frecuentî, de-câtu ori unde, în cimiteriele creștinilor, causa este, póte, obiceiul acestora de a de-

pune, dreptu amintire, în mormintele lor, cupele de bcutu ce le fusese dăruite într'unu momentu mai solemnă ală vieței. În ori-ce casă, de la a patra sutime încóce, acestu felu de vase de sticlă aurită dispore chiar și din morminte. Cătu despre vechimea procederilor prin cari ornamentele lor erau produse, Buonarotti crede că o póte împinge pêne în timpii lui Ptolemeu Filadelfu, în a căruu vestită procesiune dionysiacă, figurau «duoă vase de sticlă daurite împrejură» *ύάλινα διάχρυσσα δύο*.

Că unele din vasele daurite ale catacumbelor erau de provenință cu totul păgână, nu mai póte rămâne înduoielă, când aflămă printre ele, fundurī cu representațiuni mythologice, precum figurele deilor Erculū și Minerva, ținându-se de mână; apoi a deescului pruncu Amor îmbrăcișându pe iubita sa Psyche, în mijlocul unui rotocolu, pe care se citește o erotică îndemnare ca acésta : *Anima dulcis, fruamur nos sine bile, zeses!* «Suffletul meu celu dulce, să ne bucurămă de vieță fórá de veninū. Să trăiescī!»

Observați, domnilor, acéstă latinéscă puçinū correctă și curcită cu expresiuni grecescī. Urarea elinéscă *Ζήσες*, Să trăiescī! pare a fi fostu adoptată, în acei timpī, de cōtre Romanī, totu astufelū precum dicemū acum pe latinesce *Vivat!* în locu de : *Să trăiescă!* Urarea *Ζήσες*, ca și strigătu nostru *Vivat*, trebuiă să fi servitū spre închi-

nare la ospete, de ore ce o întelnimă așa desă pe fundul aurită ală vechielor cupe de sticlă.

În cualitatea lor de daruri, aceste cupe amin-teaă despre tôte întemplările fericite ale vieței, cu prilejul căroră fusese offerite; de aceea, vedemă pe ele une-oră, jocuri de ale cirului, vênători, și caă inhămați cu cari, în petrecerile favorite ale ippo-dromelor, proprietarul vasului întrecuse pe-semne pre rivaliă lui. Alte oră, sânt chipuri isolate de particulari seă de familie, mai multă seă mai pu-çină numerose, cu numele lor și cu câte o urare de fericire; câte-va înfăçșeză duoă soçi, căroră, la nuntă, li s'a dată cupa, cu o devisă de felul a-cesta : *Dulcis anima vivas!* seă : *Saluti, pie zeses cum Donata!* și altele. Pentru creștiniă eraă negre-șită de bună augură și acelé pe cari se vedeă chipuri de sânti, cu inscripțiuniă ðicendă : *Digni-tas amicorum, vivas cum tuis feliciter!* și : *Hila-ris zeses cum tuis. Spes!* cum amă ðice : «Și la mai mare printre amici: să trăiesci fericită, seă veselă cu ai tei. Speranță bună!» Subiectul celă mai adesă repetită pe fundurile de vase creștine, este fôră înduoielă, capetele S^{tilor} Petre și Pavelă, puse în façă unul cu altul. Dintre acesté, unele portă și inscripțiuni de ună coprinsă mai melan-cholică, oră mai religiosă, precum : *Hilaris vivas cum tuis, semper refrigeris in pace Dei.* «Să trăiesci veselă cu ai tei și puraré să te rëcoresci

în pacea Domnului»; dar altele, de-și poartă în centru imagine sântite, ca, bună-ora a Bunului-Păstoru, spunu cetitorilor : *Concordi, bibas in pace Dei!* Óre, nu este aci unŭ jocŭ de cuvinte, întemeiatŭ pe diferența de pronunțiaune a litterei **B** în limbele grécă și latină? Dice óre vasul; «Fiți uniți, și să trăiesci, *vivas*, în pacea Domnului?» seŭ «să, bei, *bibas*, în pacea Domnului?»

Dar e de prisosŭ a vŭ mai cita inscripțiuni, cari tóte variéză în cercul urărilor și cuvintelor menționnate pene aci, precum și a vŭ descrie tóte subiectele ce reproducŭ mereŭ monogrammele, symbolurile și scenele cunnoscute din Vechiul și Noul Testamentŭ. Este ánsŭ, la Buonarottŭ, unŭ fundŭ de cupă, aflatŭ la 1688, în cimiteriul lui Pontianŭ, pe care se vede unŭ măgarŭ alergândŭ în fuga mare, cu unŭ clopoțelŭ de gŭtŭ; ca să nu rămână vre-o înduoielă, i s'a scrisŭ d'asupra și numele *Asinus*. «Cine scie, dice anticarul, déca «nu din reprezentațiunea ieslei sub care s'a născutŭ Mântuitorul, seŭ din modul intrărei sale în «Ierusalimŭ, căllare pe asinŭ, nu'st va fi luatŭ «origine, infama calumniă a păgánilor în contra «creștinilor, că adică dinșii s'arŭ închina la unŭ «deŭ sub formă de asinŭ?»

Într'adeverŭ, în Apologeticul lui Tertullianŭ, găsimŭ următorul faptŭ, pe care aŭ venitŭ de cŭrândŭ a'lŭ adeveri monumente archeologice, osebitŭ

de asinul auritū de pre fundul de sticlă din cimiteriul de la Ursul pērosū. Iată acum ce dice Tertullianū : (1)

«De curēndū, în acēstă cetate, s'a publicatū unū noū chipū alū Dumneḏeului nostru, pe care unul din acei ómenī cari se năimescū spre a se lupta în jocuri cu férele, l'a înfăcişatū în pictură, cu o inscripṭiune de felul acesta : *Deul creştinilor, de némū măgărescū*. Elū era cu urechī de asinū, cu copită la unū piciorū, cu o carte în mână şi cu togă pe dīnsul. Noī amū rīsū şi de numele şi de forma lui; cōci la unū astū-felū de ḑeū curcitū se cădea să se închine numai acei cari s'aū dedatū cu ḑei ce pōrtă capete de cânī seū de lei, şi cōrne de capră orī de berbece, şi cu de cei cari sūnt ṭapī pēnē la brēu şi şerpī la picīore, seū cari aū aripe la călcăie şi la spate Noī ne închinămū numai la unul Dumneḑū!»

Profitū, domnilor, de acēstă nouă citaṭiune din apologia creştinismului a lui Tertullianū, spre a sfērşi, precum amū început'o de-unăḑī, expune-

(1) *Tertulliani Apologet.* xvi : «Sed nova jam Dei nostri in ista proxime civitate editio publicata est, ex quo quidem frustrandis bestiis mercenarius noxius picturam proposuit cum ejusmodi inscriptione, *Deus Christianorum Onochætes*. Is erat auribus asininis, altero pede ungalatus, librum gestans, et togatus. Risimus et nomen, et formam. Sed illi debebant adorare statim biforme numen, quia et canino et leonino capite commixtos, et de capro et de ariete cornutos, et a lumbis hircos, et a cruribus serpentes, et planta vel tergo alites deos receperunt. . . . Quod colimus. Deus unus est.»

rea lucrărilor archeologice din alu XVII^{le} și al XVIII^{le} secolu, relative la antichitățile din catacombele romane. Dar aceste lucrări nu au constituitu întregul complexu alu studiilor de archeologie creștină din acea epocă. Pe terrămul descoperitū de Bosio, unii au spicuitū cu sfielă, precum vęduręți, rēmășițe ale bogatulu sęu secerișu; alți, urmându clinea timpulu, s'au coboritū cu cercetările lor la produțiuני ceva mai noui, sęu la datine și la monumente, create și adoptate de creștini, afōră din cercul restrinsu alu catacumbelor.

Asupra celor mai însemnate din asemené cercetări, vomu arunca acum o rāpide privire, incredințatū fiindū cā aceste lucrări, cu tōte ale lor lipsuri și rātăcirī, au servitū fōrte multū sciinței, prin adunarea faptelor pe cari se rēzimă cunnoscința originilor religiose și artistice ale lumei moderne. Materiele de cari se attingū lucrările despre cari vomu vorbi mai āntēu, nu sūnt āncō cu totul din dominiul secolulu de mijlocū; ele ținū fōrte de apprōpe cu antichitatea, și pōte chiar din acestā causă, ele au deșteptatū atențiunea și au attrasū interesul anticarilor din alu XVII^{le} și alu XVIII^{le} secolu. De n'arū fi statū în așa strinsă legătură cu ultimii timpī clasici ai vieței și ai artei antice, negreșitū cā nici vechile rituri bisericesci ale creștinilor, nici monumentele ecclesiastice și civili din secolii nāvālirilor de Barbari, n'arū fi pro-

vocată, pe acelă timp, așa multe și approfondate studie de archeologiă. Dreptu e a spune că, în aceste studie, spiritul criticu nu se repurtă cătuși de puçină asupra valórei estetice a nouelor producțiunii. Era lucru admisu de mai nainte că totu ce se impunea vederei prin cualități plastice superiori, totu ce se putea privi ca obiectu de artă, acela era, cu séu fórá dreptate, rónduitu printre operile antichității păgâne, pe când, din contra, numai lucrările întinate de réu gustu și executate de pe procederi neindemánatice și grosolane, se consideraū ca unicele produse ale epocii creștinesci, ce se înferase cu numirea de decadență a artelor. Totuși, să recunnóscemū că venerațiunea datorită prețului morale alu unor asemené antichități religiose ale decadentei, nu era cătuși de puçinū scăduță în ochii anticarilor și ai publiculu, prin nesocotirea și desprețul cu cari încăpățenarea de clasicismu a spiritelor de pre atunci, le tăgăduia orí ce umbră de meritū estheticū.

Pe astu-felū de principie este basată tótă theoria archeologiei creștine din alu xvii^{le} secolū și din prima jumătate a celui următoru. Așa, spre exemplu, raționnéză în totu decursul operilor sale asupra monumentelor bisericesci, meritosul anticarū romanū I. I. Ciampini (1633—1698), carele, la 1693 a consacratū unū volumū speciale, edificiilor sacre construite și dăruite cultulu creștinū de Constan-

tinu-celū-mare, și a publicatū sēū a lāsātū a se publica după mórte, două alte volume despre vechile monumente, și mai allesū despre ornamentarea lor cu mosaice profane și sântite, intitulatē *Vetera monimenta, in quibus præcipue musiva opera sacrarum profanarum ædium structura, ac nonnulli antiqui ritus, dissertationibus iconibusque, illustrantur*. Roma, 1690—1699.

Âmele aceste scrierī offerū unū interesū viū și variatū, prin multiplicitatea de fapte și de notiție conținute în ele, precum chiar și prin mediocrele lor desemnuri, cari, în multe casuri, sânt singurele imagine amintitóre despre unele vechi monumente, de atunci încócī perdute. Abstracțiune făcendū de rătăcirile de critică, pe cari le semnalarēmū adinēuri, noțiunile istorice adunate de Ciampini asupra vechilor clădiri creștinescī sânt câtū se pôte de instructive; elū a compulsatū nenumērate documente ale timpilor, spre a relata originea și vicisitudinile edificiilor și ale decorațiunilor arhitectonice pe cari le a descrisū. În cartea despre clădirile lui Constantinū, fiă-care din anticele basilice patriarchali ale Romei, cea din Lateranū și cea din Vaticanū, a S^{talui} Pavelū afóră din cetate și a S^{talui} Laurențiū în Agro Verano, precum și multe alte vechi biserice din Roma, din Constantinopole și din felurite părți ale Italiei, ale Palestinei, ale Asiei mici și chiar ale Africei, clă-

dite seŭ transformate în temple creștine, îndată după edictul din Milanŭ, sŭnt descrise, de pre vechi autoritãți, cu ale lor primitive altare, oratorie, baptistere, crypte și mosaice.

Maî tóte aceste construcțiuni se aflã subordonate la unul din cele duoë planuri predominantore în epoca primitivã a arhitecturii creștine; unele sŭnt edificie basilicali seŭ *Basilice*, adicã spațiose salle în formã de lungi patrulatere, împãrțite pe din lã-întru d'a lungul lor, prin duoë seŭ maî multe șiruri paralele de colonne interiori, pe cari se rezimã unŭ accoperemântŭ cu cãpriori, seŭ cu grindii aparenti; altele sŭnt *Rotonde* baptisteriali, adicã nisce bolti circulari, avendŭ și ele une-orii, câte o galeriã înconjurãtoare, totŭ boltitã, de care le despartŭ rînduri simple seŭ împãrechiate de stólpi. Ciampini nu póte vedé în ambele aceste planuri de-cãtŭ forme consacrate de temple pãgãnesci și de pretorii antice, pe cari cultul creștinilor 'și le a însușitŭ în pripã, fõrã de nici o preocupãțiune artisticã a sa propriã, și fõrã ca spiritul epocii sã fi luatŭ cea maî micã parte de inițiativã în corectele dispozițiuni și în frumoasa decorare primitivã ale acelor edificie. Astŭ-felŭ caracterele specialii ale stylului arhitectonicŭ, care s'a numitŭ *neo-romanŭ* — fiindŭ-cã cu adevêrŭ elŭ este o transformațiune creștinã a anticeii arhitecturii romane, — eraŭ ancõ cu totul nesocotite; archeologii de pe atunci nu

s'arū fi pututū împăca cu idea că epoca decadenței a avutū unū stylū alū său propriū, cu merite originali. Însele architectura și artele byzantine în genere, erau pentru dinșii anomaliī, pe cari cătaū pururē a le delătura din studiele lor; și când nu le puteaū ocoli, atunci se mulțumeaū a afirma că totū ce era bunū și frumosū în creațiunile Constantinopolei și ale Orientelui, trebuiā să fiā imitațiuni de pre operele antice, iar ceea ce nu purta acestū caracterū, nu putea nici într'unū chipū să aibă vre o valóre artistică. Cātū despre artele gothică, abie deca vine vorba de dinsa, în cercetările de archeologiā monumentalē ale epocēi despre care tractămū; aceea, în orī-ce casū, era privită ca unū plodū grosolanū și nerumegatū alū barbariei, «rudis indigestaque moles».

Spre a reintra în cercul cercetărilor, și totū de odată alū errorilor lui Ciampini, voū semnala, dreptū exemplu, înderētnicia cu care elū respinge afirmațiunea pozitivă a lui Anastasiū Bibliothecarul, în privința bisericei S^{tei} Constanțe, despre care vechiul biografū alū papilor dice curatū că, de pre obiceiul timpului, acestū templu circularū fusese clăditū de împēratul Constantinū ca baptisteriū său boltă de botezare a basilicei S^{tei} Agnese de pre calea Nomentană, pentru ca, într'insul să fiā botezate sora și fiica sa, numite amēnduoē Constanța. Dar Ciampini a vēdūtū pre boltele circulari din

prejurul turlei centrali, unŭ frumosŭ câmpŭ de mozaică, semănatŭ în răscruçi, cu frunđe, cu flori, cu mici vase, cu mici animale, și mai allesŭ cu viță, cu ciorchine și cu genii cullegëndŭ și tescuindŭ struguri; acéstă lucrare i s'a părutŭ pré multŭ perfectă spre a fi din epoca de decandentă a lui Constantinŭ, și elŭ a susținutŭ că baptisteriul Constantelor trebuiă să fi fostŭ unŭ templu anticŭ alŭ lui Bacchus, la care împăratul Constantinŭ a adaosŭ numai două grosolane mozaice, — recunoscute mai târđiŭ a fi din alŭ VIII^{le} secolŭ, — ce representaŭ, d'asupra ușelor, două scene din Evangeliă.

Cu același spiritŭ de defavorabilŭ prejudecătŭ în contra artei creștine, a descrisŭ și a commentatŭ acestŭ anticarŭ, în a doua a sa operă, planurile și ornamentele architecturalŭ, procederile de zidăriă și de construcțiune, altarele, amvónele, porțile și sicriile sculptate, apoi chiar și accesoriile mobiliari, precum unele odóre și odăjdii ecclesiastice ale unui numărŭ însemnatŭ de vechi biserice din Roma, din Ravenna, din Pisa și din alte părți ale Italiei; dar materia asupra căria s'a întinsŭ cu mai mari desvoltări, a fostŭ decorațiunea cu mozaică a celor mai multe din acele edificie.

Într'una din primele mele prelegeri, v'amŭ vorbitŭ, domnilor, despre originile acelei arte a mozaicei, care constă în formarea de figuri geometrice sêu naturalŭ, dispuse une-orŭ în vaste tabelluri pic-

turală, prin înfigerea și alipirea pe o tencuială pregătită în adinsă, a unor bucățelle, mai multă sevă mai pușină mărunte, de pētră, de migmă ori de sticlă colorată. Acēstă artē introdusă la Greci, — cōci ea pare a fi fostă mai nainte cunnoscută de Egyptiani și de Perși, — sub numirile de *μουσεῖον* și *λιθόστροτος*, iar mai târziu de *ψήφισ*, s'a răspânditū foarte multū pe timpul împērașilor romanī, împărșitū între trei diverse procederi tehnice, cari se numeau: *opus tessellatum*, cānd pārticellele colorate de pētră sevă de sticlă aveaū forme geometrice și compuneaū simple imbinări symetrice; *opus vermiculatum*, cānd ele eraū mēruntū tăiate spre a se pute dispune de pre configurașunea obiectelor variate ce aveaū a representa în compoșitiuni picturali; și *opus sectile*, cānd materia colorată, redusă în plāci de diverse mārimi și forme, se încastra în bucăți masive sevă în pāreși de marmoră, scobiți de pre mēșura incrustașionilor. Cu mosaice s'aū așternutū mai āntēu pardoselele în edificiele cele sumptuōse; apoi, acēstū felū de ornamentare se urcă pe pāreșii și ajunse pe boltele interiori ale palatelor și ale bisericelor. Sub formă de *opus tessellatum*, ele im-podobeau cu scinteietōre ornamente geometrice, im-pestrișate cu negru, cu roșu, cu albū și cu aurū, altarele și stranele unora din vechile biserice, cum spre exemplu, în aceea a S^{talui} Clementū din Roma, unde totū chorul e ocupatū de o întinsă și gra-

ciósă construcțiune de marmoră incrustată cu mosaice de felurite colorî.

În pavimentele, în mobilierul stabile și mai ales în decorarea interioară a zidurilor și a boltelor de prin biserice a căutat Ciampini elementele descrierilor și disertațiunilor sale asupra mosaicelor.

Cu vre o patru-deci de ani mai târziu, cardinalul Alexandru Furietti (1685—1761), descoperitorul faimoselor porumbițe din Capitoliu, a publicat o carte și mai completă despre mosaică, *de musivis, vel pictoriae mosaicæ artis origine et progressu*, în care a tractat pre-largu despre toate lucrările de acestu felu, câte s'a păstrat din antichitate și câte s'a executat în Italia pene în timpî modernî. Acestu cardinalu anticaru, căruia îmi veți permite a 'i face acilé unu locșorü, este și pene acum o autoritate principală pentru istoria picturei cu mosaică; totu dînsul, la locul unde aflate tabellul columbelor, adică în ruinele villei lui Adrianu de la Tivoli, găsi și duoi frumoși Centauri sculptați în marmoră négră cenușia, pe cari, pre-cätü trăi papa Benedictu alü xiv^{le} nu voi să 'i cedeze pontificelü, nici măcarü în schimbü cu titlul de cardinalu, dicendü că nu 'i pasă a fi *Cardinalul Centaurü*. Ambele statue intrarë în Capitoliu după a lui mörte; unul din Centauri, celü mai ténëru, ridică o bătă păstoréscă cu o mână, și unü iepure în cea-l-altă; celü mai bătränü e cu brațele

legate la spate, și pe trunchiul de copaciu, de care e rezimată callul, se vede atârnată o părechiă de pedici séu de chîostecuri. Amînduoi parū a fi purtatū statue de copii pe ale lor șolduri. Duoi artiști greci, Aristeas și Pappias din Afrodision sînt autorii lor.

Dar fiă-ne acum mai multū aminte mosaicele creștine descrise de Ciampini. Nu voiu numi de sigurū, cele trei-deci și mai multe biserice din Roma, din Ravenna și de airé, în cari elū constată asemené decorațiuni; așu dori numai, pentru ca să vē rămână o idee ceva mai lămurită despre acéstă mărețā și durabilē specie de ornamentare arhitectonică, să vē menționnezū câte-va din principalele picturi musive, descrise și explicate în cartea lui Ciampini, și totū de-o-dată, să attingū, ca în sborū, istoricul și răspîndirea acestei arte în secolii moderni, în cari ea mai că nu s'a ispititū a essi din sinul bisericelor.

Întrebuințată în unele rari ocasiuni, chîar și în arcosoliile catacumbelor, noi amū vēdūt'o consacrată decorării edificiilor creștine, în baptisteriul S^{tei} Constanțe, unde asemnarea produțiunilor sale cu ale artei păgâne, a inspiratū lui Ciampini cele mai neîntemeiate induoeli. Ca s'o recunnoscemū cu multū mai pētrunsă de influența ideilor creștinesci, trebuiă să mergemū a o căuta în câte-va biserice din Roma și din Ravenna, cari păstréză rămășițe în-

semnate de mosaice, lucrate încă de prin alu v¹⁶ secolu. La Roma, în măreța basilică a S^{te}i Maria-Maggiore de pre Escuilinū, clădită pe la anul 352 de papa Liberiu, semi-bolta din fundul absidei este și acum accoperită cu numeroase scene din Noul Testamentu, lucrate în mosaică, pe la anul 433, din ordinul papei Sixtu alu III¹⁶; apoi iar, d'a lungul același clădirii, d'asupra âmbelor șiruri de colonne, cari susținū corpul edificiului, se destinde unū brâu semēnatū cu vre-o trei-șeci și șese scene din vechiul Testamentu, tabelluri de mosaică înnegrită de timpū, dar cari une ori te minunēză prin caracterul lor, naivū și totū de o dată impunătorū. Ca unicū exemplu, voiu cita scena, în care judele Iisus Navī, sosindū grabnicū în ajutorul Gavaone-nilor, se răpede căllare, cu sulita în mână, asupra Amorrheilor, și'i rēstornă de tôte părțile, «surpându'i pre ei Domnul surpare mare la Gavaonū», de pre cum grăiesce Scriptura. Ai dice că armăsarul luī, ridicatū pe piciorole de dinapoī, are să sară afōră din pārete; iar căllerețul, în focul pornirei sale, cu mantia fōlfiindu'i pe umeri, singurū fōră coifū dintre toți ostași sēi, își sguduie lancea cu acea triumfătoare mișcare, ce Rafaelū a dat'o archangelului sēu Michailū!

Din Roma, să trecemū la Ravenna. Acēstă vechiă cetate, odiniōră portū de mare vestitū pe Adriatica, iar acum ca și părăsită printre insalubre bălțișuri,

la vre-o două ore de țermuri, a păstrat, mai mult de-câtă ori-care altă localitate, nenumărate monumente ale înfloririi sale, care s'a brodit să fiă între alu IV^{le} și alu VIII^{le} secolu, adică într'unu periodu foarte prețiosu pentru originea artei creștine.

Decorațiunile cu mosaică sânt, așa dar, în Ravenna, totu așa de numeroase ca și de interesante; din a lor mulțime, să allegem numai câte-va exemple din epoce diferite.

Iată, maiânteu, o vechiă clădire octogonă care servea de baptisteriu cathedralei S^{tu}lui Ioană, zidită la 425 de episcopul Ursinū; ornamentele ei musive și sculpturali, superpuse pe trei caturi, offeru cea mai variată și mai grațiosă îmbinare a diverselor procederi ale mosaicei: tăblii multicolore symetricu aședate, împletituri de frunzișu, chipuri de sânti și symboluri religioase, tôte acesté accoperu păreții, pêne la bolta tavanului, pe care, în centrul unui cercu formatu de chipurile apostolilor, Mântuitorul, cu trupul gol și scaldat pêne la mijlocu într'o apă transparentă, primesce pe capul său, înconjurat de nimbū, apele botezului, pe cari S^{tu}l Ioană i le vèrsă de pre o stâncă învecinată; între dînșii este o cruce naltă; d'asupra lui Iisus se coboră S^{tu}l Spiritu, reprezentat printr'unu porumbū. Dar, din apele riului, ca o amintire a symbolicei antice, esse unu bētrânū pletosū și încununnatū cu foi marine, d'asupra căruia se citește numele său,

Jordann. Vedeti că ne aflăm încă pe rēzorul lă-turașū alū artei pāgāne.

Mai dincolo, iatā o micā clādire boltitā, în formā de cruce, cam înfundatā adī în pāmēntū; aceea e capella St^{ilor} Nazarie și Celsu, pe care, pe la anul 440, a zidit'o, ca să'i fiā mormēntū, vestita Galla Placidia, fiica lui Theodosiū-celū-mare, tu-tōrea împērātescilor moștenitori Onoriū și Arcadiū, mēndra, nemilōsa și desfrānata soçiā a gothului A-taulfū și apoi a generalului romanū Constanțiū. Aci totul se presentā sub întunecosul luciū alū unū așternutū de sticlāriā civitā, semēnata, pe susū, cu stelle și împodobitā cu corōne și cu ramure aurite; în patru firide lateralī, se vėdū composi-țiuni creștinescī de unū caracterū minunatū; cerbī adāpāndu-se la unū isvorū, porumbī albī sorbindū dintr'unū vasū — amintire pōte, a columbelor lui Susus din Pergama —; apoi Pāstorul celū bunū, rezimatū de cruce, în mijlocul turmei sale; și în fine, sântul martyrū Laurentū, cu crucea la spi-nare, rāpeșindu-se, cu unū avēntū entusiastū, cōtre grātarul înflăcāratū ce i s'a pregătītū.

Din secolul urmātorū, din alū vr^{le}, pe cānd Ra-venna era capitala exarchatului byzantinū, depen-dente de împērāții Orientelui, voiu cita încă două edificie, faimōse atātū prin ordonnața lor architec-tonicā, cātū și prin însemnatele lor decorațiuni de mosaicā. Amēnduoē s'aū păstratū, fōrā alterare, ca

modele caracteristice ale artelor din epoca de înflorire, pe când împăratul Justinianū înălța în Constantinopole, catedrala S^{tei} Sofia, a cărui bogată decorațiune musivă, lucrată pe câmpū auritū, stă încă în mare parte ascunsă sub tencuiala cu cari aū acoperit' o Mahometaniū. De pre acelașū planū byzantinū, în formă de cruce, dar în proporțiuni cu multū mai micī, a fostū clădită, pe la anul 547, biserica S^{tului} Vitale, din Ravenna. Totul într'insa inspiră interesū din punctul de vedere alū artelor și alū archeologiei; dar mie, astăđi, timpul abié imy va permite să vă semnalezū cele două tabelluri de mosaică, cari, pe părății absidei din fundū, séu ai altarului, representă, de o parte, pe împăratul Justinianū, și de alta, pe soția lui Theodora, înconjurați fiă-care de curteni și curtenele lor, și purtându pe mână, vase sântite. Ciampini a cređutū că aceste două scene, de o importanță neasemuită pentru cunnoscința celor mai micī amărute din bogatele costume ale epocii, infăcișeză strămutarea mōștelor S^{tilor} Gervasiū și Protasiū, fiī ai martyru-lui ravennatū S^{tul} Vitale, care s'a petrecutū chīar pe atunci. Fiă așa séu într'altū-felū, aceste două vestite compozițiuni sūnt cele mai splendide și mai curiose prototypuri ale acelor icōne de ctitori bisericesci, alū căror usū s'a perpetuatū pretutindenī în decursul secolului de mijlocū, și cari noē ne a păstratū, în vechile biserice ale țerrei, chipurile și

portul multor domni, archierei și căpeteniilor de totu felul, mai multu său mai puçinü illustri în annalele trecutului.

Nu ne vomü depărta de Ravenna și de nume-
rósele și precioósele ei mosaice vechi, mai nainte
de a pomeni și despre basilica S^{tului} Apollinare
celü nou, pe care episcopul S^{tului} Agnello, a pusü sä
o decoreze pretutindenü, la anul 570, cu picturä
de mosaicä. D'asupra celor duoë-deci și patru co-
lumne interiori ale clădirei, se destindü, de ämbele
laturi, ca la Sta Maria-Maggiore din Roma, câte
unü brëu așternutü cu mosaice. Începëndü de la
intrarea bisericei, pe drépta, se vede, mai äntëiu,
o clădire, *Palatium*, negreșitü palatul cu columne
externe, pe care ilü înälțase în Ravenna, regele
gothü Theodoricü, și din care existä äncö unü zidü;
apoi de acolo se pornesce unü șirü de duoë-deci și
șese sänți martyrü, bëtränü și tinerü, toți în lungi
veșminte albe, cu cercuri de luminä pe capü și cu
cäte o cununnä verde în mänü, despărțiți unul de
altul printr'unü arbore de palmü säu finicü, ale că-
ror ramure s'aplecä pe capetele lor; la fundü, spre
altarü, acéstä serie se terminä printr'o magistralë
figurä a Mäntuitorului, ședëndü pe tronü, cu câte
duoi ängerü de fiä-care parte. În faça acestei im-
punëtore procesiunii bärbätesci, se destinde brëul din
partea stängä, care se începe cu înfäçșarea ziduri-
lor cetäței și a portului Ravennei, numitü *Classis*;

urmază apoi, o serie de duoë-deci și duoë sante fecióre, purtându și ele nimburî la capu și cununî în mână, umbrite și ele cu foi de palmî; la capetul lor se arată Maica Domnului pe tronü, cu pruncul în braçe, și cu alți patru ângerî, de duoë laturî. De sigurü acele blânde chipurî de martyre creștine, cu bogate veșminte, n'aũ corecțiunea de forme ale feciórelor atheniane din theoriele panathenaice ale frisei sculpturalî de la Parthenonü; dar nu este mai puçinü adevëratü cã decorațiunea picturalë a mosai-celor din basilica S^{tu}nî Apollinariü, produce asupra privitorului, unü effectü din cele mai imposanți. Acele chipurî variate de martyri, de o parte, de sante fecióre, de alta, purtându tóte, cu o liniște cuviósã, cununna martyriului lor, se presentã acolo, ca într'o galerie din locașele cerescî, ca într'o dumbravã a raifului, prin care omul nu se póte strecura, fóra de unü óre-care simțimëntü de pietósã admirațiune.

Este dar o valóre artisticã, — orî câtü de nepăsãtorî s'arü fi arãtatü cõtre dinsa Ciampini și contemporanii lui, — este o estheticã a artei creștine, pe care ne o învederãzã, în modü puternicü, chîar și operile de mosaicã de prin vechile biserice. Dar nu numai Roma și Ravenna, în decimî de clãdiri creștine, nu numai Milanul, în unele capelle ale vechilor basilice Sant' Ambroggio și San Lorenzo, ne aũ pãstratü specimene despre mosaica primilor secolî creștinesci; osebitü de anticele temple din Constan-

tinopole, desfigurate acum în gămăii, apoi sînt încă, în diferite părți ale Orientului, iar mai cu sémă în vechia cetate a Thesalonicului, fôrte însemnate rămășițe de acestü felü. În acéstă ultimă localitate, adevărată Ravennă a peninsulei Balcanice, baptisteriul rotundü alü S^{tu}lui George, astădi Ortagi-Giamisi, pare a fi din epoca Constantiniană; splendida basilică a S^{tu}lui Dimitrie, acum numită Kasimiè, e din alü v^{le} secolü; biserica în rësescrü a S^{tei} Sofie séu Aia-Sofia, din alü vi^{le}. La fiă-care din acesté, din înălțimea boltelor și a păreților învechiți, chipurile de sânti și symbolurile creștine, lucrate cu mosaică, înfruntă, sub spoiala lor cojită, mihrabele și versetele din Coranü, sub care aü voitü a le ascunde cotropitoriü mahometani.

Artea mosaiceü s'a păstratü în imperiul Orientale, chiar și pe timpü când în Italia tôte procederile artistice căduse în uitare; astü-felü s'a întemplatü ca, în alü ix^{le} secolü, artiștiü byzantini, persecutați în patria lor de cötre secta triumfătoare a Iconoclastilor, să caute asylü în Italia. Ei furé bine primiți de papa Pascalü iⁱⁿ, carele deschise refugiților greci, mai multe monăstiri din Roma, și le încredință ornamentarea cu mosaice a bisericelor prefăcute de dînsul, iar mai cu sémă a S^{tei} Praxede și a S^{tei} Cecilie. De atunci, unü stilü, noü pentru Italia, originalü prin împestrițarea'i armoniósă de colorü, dar fôrte incorrectü sub raportul desem-

nului, se arată în mosaicele Romei. Nu multă după aceea, arta bysantină începe a decora cu mosaice de un caracter magistral, bisericile din lagunele Adriaticei, precum basilicele de la Torcello, de la Murano, de la Aquileia, de la Parenzo în Istria, și în fine, faimósa cathedrală a S^{tu}lui Marcu din Veneția. În toate acestea, domnesce pe deplină stila orientală, cu asprele sale forme și cu viul său colorit, desprindându-se pe câmpuri de sticlă aurită.

Când, pe la anul 1066, Didier, egumenul al vestitei mănăstiri benedictine din muntele Cassino, în regatul Neapolei, voi să-și împodobescă biserica, el trimise la Constantinopol ca să-i aducă de acolo lucrători meșteri în arta mosaiceii; asemenea au făcut mai târziu și regi normanzi ai Siciliei, spre a accoperi cu mândre podobe de sticlă aurită și colorată, pereții Capellei Palatine și ai Duomului din Monreale de lângă Palermo. Dar nu trecu multă timp, și această artă redeveni cu totul italiană, astă-fel în-cât, la 1298, aflăm că vestitul pictor Giotto a lucrat în mosaică minunatul tablou al pescuirei Domnului, numit *la Navicella*, care se poate admira și acum sub mândrul portic al S^{tu}lui Petru din Vatican. De atunci încôce Roma, Veneția și Florența au cultivat mereu arta mosaică, ce se părăsise cu totul în cetățile de dincoace de Adriatică, și, cu o discrețiune din ce în ce mai mare, impusă de marele preț și de anevoințele practice ale

măseriesi, au decoratū cu tabellurī musive unele bisericice principalī ale lor.

În orī ce casū, vedemū cā acēstā artē, în totū timpul, a rămasū mărginitā în țerrile meridionalī ale Europei. Ca unū ce cu totul extraordinarū, ni se citēzā de Ciampini, cathedra la sēu mai bine capella circularē, pe care împēratul francū Carlomagnu o clādi, la 802, în reședința sa de la Aquæ-Grani, sēu Aix-la-Chapelle, și puse sā o decoreze cu mosaice, de cōtre lucrătorī adduși din Ravenna. Din nenorocire, acea decorațiune, -- din care numai Ciampini ne a păstratū unū fragmentū de pre boltā, unde Mântuitorul se vede ședēndū pe tronū, înconjuratū de sântī ce întindū spre dînsul cununne, -- din nenorocire ea a fostū stricatā și accoperitā cu tencuialā. Ceva urme dintr'insa s'au regāsītū, sūnt acum câțiva anni, și guvernul prusianū se ocupā a suppone anticul templu neo-romanū alū lui Carlomagnu, la o restaurațiune ce'i va reda caracterul sēu primitivū. Studiele moderne și indicațiunile lui Ciampini vorū fi de mare ajutorū pentru reînfințarea acestui prețiosū monumentū alū artei creștine din secolul alū IX^{le} și alū gloriei împēratului Carolū-celū-mare.

Sub multe priviri archeologice e, în adevērū, interesantē cathedra la Aix-la-Chapelle, pe care amū avutū ocasiune a o studia cu de-amēruntul; dintre tōte ale ei curiosități anticariī, voū acum sā vē semnalezū numai frumosul amvonū poleitū,

care, într'ală xi^{lă} secolă, a fostă dăruită acestei biserică de împăratul Henrică ală 11^{lă}, și printre ale căruă bogate și variate ornamente, constatămă existența a șese fôrte curiöse sculptură în alto-relievă, pe bucăță de fildeșă, ca de 28 centimetri, tăiate dintr'ună dinte de elefantă, crăpată în duoă; din acele sculptură, duoă representă pe țeul Bacchus, rezimată de o vișă, adăpândă ună leopardă; una pe Vinerea seă pe țeăța marină Amfitrita, purtată pre vallură, de ună monstru amfibiă; a patra, pe divinitatea egyptenă Isis, sub forme și cu attribute cu totul europene; în fine, în cele duoă din urmă, se vede câte ună june răsboinică încununnată de câte duoă genă; unul stă în picioră, într'armată, cu coifă, cu sceptru și cu pavěză; cel-l-altă e căllare și, ca ună S^{tă} George, străpunge cu sulăța o fără. S'a discutată multă asupra înțelesuluă și asupra epocăi acestor sculptură, ale căror subiecte profane pară a fi în contradicere cu stylul aspru și grosolană ală lucrărei, stylă ce denotéză o epocă târđiă; fôră înduoielă, ele ne presentă mythologia antică, exprimată prin artea unei epocă creștine și facă, în ôre-care chipă, antithesă cu sculpturele și cu picturele primitive din catacumbe, în cari se vėdă, din contra, scene și symbolură ale nouei religiuni, reproduse de pre stylul și de pre ideile păgânismuluă.

Curiösele alto-relievură mythologice din cathe-

drala carolingiană ne deschidū callea cōtre unū nouū subiectū de studie anticarie, căruia nu ne putemū dispensa de a'ī face locū aci, în urma mozaicelor. Sculpturele pe fildeșū, reduse acum la proporțiuni cu multū mai modeste de-cătū în mărețele produse ale glypticei chryselefantine din timpul lui Fidias, aū fostū una din industriile artistice seū de luxū, cari aveaū mai mare trecere în societatea romană din primii secolī ai creștinismului. Ea, negreșitū, se exercita în diverse mici obiecte de usū casnicū și portativū; dar, dintre tōte acele mērunțișuri, ni s'aū păstratū mai cu sēmă tăblițe lungărețe, de acelé pe cari cei vechi obicnuiaū a le purta pe sine, atērnate de brēu ori de brașū, spre a le avé la îndemână, cândū voiaū să scrie ceva pe ele. Acele portofollie ale antichităței se chiămaū *pugillares*, când, prin proporțiunile lor se puteaū coprinde cu pumnul; când eraū ânsē mai măricelle și când se desfăcea pe balamale, în duoé, trei și mai multe foi, ele se numeaū diptyce, δίπτυχα, triptyce, τρίπτυχα, pentaptyce, πεντάπτυχα, și în fine polyptyce, πολύπτυχα, când aveaū mai multū de cincī tăblii.

Nu totū d'auna aceste tabelle purtărețe eraū de fildeșū; pentru ómenii de rōndū, ele se făceaū mai adese de lemnū simplu, precum de bradū, de teiu și de cimișirū; de bradū, bună-óră sūnt cele trei-deci și mai bine de tăblițe ceruite, triptyce com-

plete seú despărechiate, cari, în mai multe rînduri, de la anul 1790 și pêne la 1854, s'aú găsitú în băile de aurú de la Roșia Abrudului în Ardélú, și se află acum respândite prin museele din Peșta, din Clușú, din Blajú, și din alte localități ale Transilvaniei. Ele conținú, scrise cu littere cursive latine, adese ori cu totul sterse, diverse înscrisuri particulari, precum acte de asociațiune pentru înmorméntări, contracte de închiriere și mai allesú vîndări, printre cari sînt și vîndări de sclavi; mai tóte pórtă datele lor, dintre anni 131 și 167 dupé Christos și daú curióse indicațiuni asupra petrecerei primilor colóni romaní în provincia Daciei. În urma mai multor invēțați străini, le a publicatú și le a explicatú, venerabilul nostru eruditú românú, părintele T. Cipariu, în *Archivul pentru filologiă și istoriá*, din 1867.

Alte táblițe, așternute pe din-lă-întru totú cu céră seú cu pelle, ori cu vre unú metallú mólle, ca plumbul și cositorul, se făceaú de lemne mai scumpe, precum lémóiu și cedrul, de osú, de fildeșú și chiar une-ori de argintú și de aurú, împodobindu-se pe din-a-fórá cu totú felul de ornamente sculptate și incrustate.

Unú obiceiú, pe care noi îlú putemú constata prin fapte netăgăduite abié în alú v^{le} secolú, se stabilise la Roma și în Constantinopole, ca dregătorii cei înalți, precum mai allesú consuli, preto-

rii și cuestorii, să dăruiască autorităților și chiar unora din plebeii de frunte, cu ocasiunea intrării lor în funcțiune seú offerirei de jocuri publice, asemenea diptyce de fildeșú, săpate în reliefú cu chipurile, numele și titlurile lor, și adese ori chiar cu alte feluri de figuri și de ornamente, mai totú-d'auna relative la împrejurările cari aú datú prilejú la aceste bogate și artistice offerte.

Printr'o norocită întâmplare, ancó de la începutú, bisericile creștine luase și ele obiceiul de a înscrie în diferite catalóge, sub formă de dyptice, cari se păstraú cu sânteniă în altarú și în proscomidia, numele credincioșilor, adică pe ale nouilor botezați, pe ale cununăților, ale răposăților, ale dănuitorilor, ale episcopilor, ale preoților și chiar pe ale simplilor închinători și enoriași în vieță. Acesté erau, precum vedeți, seú registre de acte civili, seú pomelnicele, cari și pêne astăzi există în bisericile nóstre. Dar în timpii trecuți, preoțimea se îngrija pentru ca acele liste seú matricule ecclesiastice să fiă înscrise pe tăblițe sântite, *ἅγια δέλτοι*, și de aceea, se folosi adese și de luxoșe dyptice consularii, ba une ori și de pugillarie cu representațiuni mythologice.

Astú-felú, aú ajunsú pêne la noi, păstrate în biserice, ca scórțe de pomelnice și de cărți liturgice, unú numărú destulú de însemnatú din acele prețioșe obiecte de usú profanú, pe cari poetul Clau-

diană le descrie în următoarele versuri din *Laudele consulatului lui Stilicon* : (1)

«immanesque dentes

Qui secti ferro in tabulas, auroque micantes

Inscripti rutilum cœlato consule nomen

Per proceres et vulgo eant;»

adică de «acele tăblițe tăiate cu ferul în dinți uriași de elefant, pe cari, între săpături strălucitoare aurite, se înscria cu roșu, numele consulului, spre a fi prezentate căpeteniilor și poporului».

Ună anticară renumită din alu XVIII^{le} secolu, scolaru alu lui M. Buonarotti și, mai târziu, povățuitoru chiar alu lui Winckelmann, preotul florentin Antonio Francesco Gori (1691—1757), carele își câștigase o cuvenită autoritate printre contemporanii săi, s'a ocupat a întruni unu bogat materialu de erudițiune, pentru ilustrarea a mai multu de trei-deci vechi diptyce profane, ce 'i erau cunoscute, osebitu de altele forte multe de origină creștină. Gori n'apucă să tipărească elu însuși alu său *Thesauru de vechi diptyce consulari și ecclesiastice*. Acesta e titlul cărței sale, care a apărutu cu două-spre-dece anni după a lui mörte, în trei mari volume in-folio, însoțite cu frumoșe stampe.

Dispuse de pre ordinea lor chronologică, figuréză

(1) *Claudiani* de laudib. Stilic. III, v. 346

în cele două d'ânteu, diptycele consularii, atât cele anonime, cât și cele cu nume cunoscute, dintre cari cel mai vechiu este, de pre scirea lui Gori, al lui Flavius Felix, consul în Occidente la anul 428;— cel atribuit lui Stilicon, dintre 400 și 405, este înduș, — iar cel mai modern, al chiar ultimului consul cu importanță pentru chronologia romană, adică al lui Anicius Faustus Albinus Basilius, din anul 541. Între dinșii se rînduesc diptyce de la alți un-spre-dece consuli, reprezentați în diferite moduri, totu d'auna cu un mare lux de amănunte, dar într'unu styl aspru și stângaci. Pe când cei doi consuli citați, sta în picior, mai toți cei-l-alți, îmbrăcați cu bogate veșminte, șed pe jețuri ornamentate și țin în mânele lor, emblemele dregătoriei; într'una sceptrul, *scipio*, cu acuila și cu imaginea împăratului la căpătău; în cea-l-altă, un fel de stergar ghiămuit, în formă de săculeț lunguieț. Acela este *mappa circenses*, pe care consulul o arunca în arenă, ca să dea semnalul jocurilor din circ. Se dice că acest obicei l'a introdus Neron, când, într'o zi, prelungindu preste măsură ospetul său în Casa cea aurită, și auzind cum poporul adunat striga de nerăbdare în Circul Maxim, se sculă de la mesă și își asvêrli șervetul pe ferăstră, dând astu-fel ordin să începă jocurile.

Intr'unele diptyce, ca bună-ora în cele trei ale

lui *Flavius Areobindus Dagalaiphus Areobindus*, *vir illustris ex comite sacri stabuli et magistro militiæ per Orientem ex consule consul ordinarius* la anul 506, chipul magistratului are de asupra, seû de laturile sale, capete din familia imperială, sculptate în medalliône. Într'altele, precum într'alui lui *Rufinus Gennadius Probus Orestis*, din 530, se adauge și statuele încoifate a Romei vechi și a celei noue.

Dar și mai curioase sînt scenele cari mai adese ocupă partea de jos a tăblițelor și în cari se vede, în genere, o imagine a jocurilor date publicului de consul; aci, spre exemplu, vedem în ipodrom, alergări de cai, înhămați câte doi la *bige*, seû câte patru la *quadrige*; aci, luptele bestiariilor mascați și închingați, cu animale seltice, lei, tigri și urși; aci, nenorociți aruncați fără apărare printre fere; aci, jocuri innocenți ca mingé, seû altele, de o comică cruđime, ca osunda de a'si apuca nasul între labele unui stacojü. Pe unele diptyce se vedü, la piclörele consulului, ómenü vër-sändü din saci, bani, gïuvałere și scumpe pugillarie, dreptü semnü de dárniciã seû *largitü*.

Precum amü mai spusü, cele mai multe din aceste tăblițe de fildeșü s'aü păstratü nealterate în thesaurele bisericelor; sînt și unele ânse pe cari creștiniü aü cercatü a'si le însuși în modü mai completü; așa a făcutü papa Gregoriü-celü-mare,

când a trimisă reginei lombarde Theodolinda unŭ diptychŭ, în care a pusă să facă vechiului consulŭ anonymŭ o tunsură preoțescă pe creștetŭ și să'î prefacă sceptrul în cruce, botezându'ľu cu numele *Sanctus Gregorius*, pe când imaginii similare de pre a doua tăbliță îi dete pe acela de *David Rex*.

Ca să nu mai lungescŭ, nu mă voiu opri nici asupra unor frumoșe diptyce, cu multŭ mai vechi, pe care sŭnt sculptate scene antice, precum sacrificiele făcute de duoă june femei; o Musă cântându din lyră și unŭ poetŭ meditându; semi-đeul medicinei Esculapŭ și firésca lui sócă Hygia seŭ sănătatea; apoi nici de altele curioșe, representându apotheosea lui Romulu, seŭ portretul ecuestru alŭ împăratului Constanțiu triumfătorŭ. Voiu trece asemené răpide pe d'asupra tutulor diptycelor curatŭ ecclesiastice, hierothecelor seŭ cutielor de móște, ferecăturilor de Evangeliŭ și icónelor triptyce seŭ troițelor sculptate pe fildeșŭ, tóte acesté purtându pe ele symboluri creștinesci, scene din Vechiul și din Noul Testamentŭ, chipuri de sânti și de personnage istorice din epoca byzantină.

Gori a făcutŭ din tóte acesté o bogată colecțiune, asupra căria scurtarea vieței nu 'i a permisŭ a'și întinde pe deplinŭ eruditele sale comentarii; elŭ ânsă a attrasŭ mai ântêiu atențiunea asupra acestei ramure de antichități mărunte, cari putemŭ đice că în Italia, în Orientele byzan-

tinu și arabu, și apoi și în țerrile gothice, representă artea sculpturală, în cea mai minuțiosă și mai îngrijită a ei expresiune, d'a lungul secolilor medievali, adică de la încetarea statuariei antice pêne la redeșteptarea din secolul alu xv^{le}.

Interesul acestui studiū s'a adaosu cu multe cercetări și cu multe descoperiri mai noue, consemnate, acum câți-va anni, într'o interesante notițiă, de învățatul d^l Fr. Pulszky, directoru generalu alu museelor din Pesta. Din așa indemnū, societatea artistică din Englitera, numită *Arundel Society*, a întreprinsu a reproduce în gypsū, mai multu de patru sute sculpture pe fildesū, începēndu de la anticele subiecte mythologice și diptyce imperiali și consulari, ca să ajungă pêne la uneltele ecclesiastice și la micile obiecte de artē, lucrate în alu xv^{le} și alu xvi^{le} secolū. Într'o așa bogată adunătură de facsimili exacti, puse la unū locū în fața ochilor, se pôte studia, cu mare folosū, caracterele și desvoltarea artei glyptice în timpū de aprópe duoi-spredece secolī.

Complexul de idei esthetice ce dă unū asemenē studiū comparativū este pôte chiar ceea ce lipsea lui Gori, în explicațiunile sale; cu tóte acesté, este unū faptū ce nu se pôte tăgădui, că lucrările acestui anticarū au fostu spornice pentru sciință.

S'a întēplatū ca noē, alu lui nume să ne vină înaintē cu prilejul operei sale asupra diptycelor de

fildeșu; dar mai înainte de acesta, sagacitatea lui de erudit se arătase în alte forțe numeroase și însemnate publicațiuni. Numindă numai câte-va din ele, veți judeca despre varietatea lor: la 1729, el a tipărit o carte asupra *Columbariului* său boltei funerarii a servitorilor lui Augustu și ai Liviei, care, la 1726, se descoperise pe callea Apiană; apoi, în cursu de două-spre-dece ani, de la 1731 pînă la 1743, se ocupă cu explicarea și publicarea importanților monumente sculpturali și nummarii adunate în bogatele musee din Florența; în același timp, împărțindă a sa atențiune între toate felurile de antichități ale patriei sale, el, pe de o parte, se cercă a explica unele rămășițe ale anticilor Etrusci, pe de alta, cercetă și descrie diverse curiosități medievale ale Toscanei.

La 1749, publică interesanta tablă de bronz, care se aflase cu două ani mai înainte în ruinele Velleiei, lângă Piacența, și în care se arăta cum, printr'o ingenioasă operațiune financiară, marele împăratu Traianu da cu împrumutū bani de ai thesaurului, municipielor de prin provincie, sub condițiune că interesele vorū servi pentru alimentarea și educarea copiilor. În Velleia, aveaū a se întreține astū-felū trei sute copii, dintre cari 264 băieți primeaū câte 192 sestertie, adică 48 lei pe annū; iar 36 fete, câte 144 sestertie său 36 lei. Grijele răsbóielor, ale politicei unui vastū imperiū și ale mă-

rețelor clădirii de utilitate publică, nu făceau pe marele împărat să nesocotească creșterea generațiilor viitoare.

Gori s'a mai ocupat și de petrele gravate, publicând patru mari opere dactylografice; iar la 1752, reproducându cu comentarii ale sale, o parte din thesaurul numismatic al elvețianului Andrei Morrell, el a dat într'insul, o descriere prescurtată a colonnei Traiane. Să nu lipsim totuși a spune că parte din scrierile sale, și mai cu sémă *The-saurul diptycelor*, a fost editat de amicul său, anticarul G. Battista Passeri (1694—1780), carele și dînsul a dezvoltat, pe acelașu timp, o mare activitate în diferite ramure ale archeologiei. Lui, între altele, îi datoresc amatorii de mărunișuri anticarie o publicațiune foarte întinsă asupra candelor de lut, *lucernæ fic'ies*, ale antichității, publicațiune care, trebuiă să o mărturisim, dete științei moderne încă și mai puțină lumină de-căt, pe timpul lor, vor fi dat lumii antice, obiectele de cari ea se ocupă.

Prin anii vieții sale, este evident că Passeri trece preste termenul ce amu impus studiilor noastre actuali; dar, în orî ce secol, sînt de sigur 6menii ai trecutului, precum une-orî sînt și 6menii ai viitorului. Laboriosul Passeri a cugetat și a lucrat în archeologie pênă pe la 1780, ca și când n'ar fi trecut cu un pătrar de secol în

era cea nouă a științei; preocupățiunile lui predilecte au fostu antichitățile etrusce, cari începuse pe atunci a se ivi mai dese, pe țerrâmurile Toscanei. Sânt, domnilor, în cursul timpilor, momente cu deosebire favorabilă unei specie óre-care de antichități, pêne atunci abie cunoscută; așa a fostu și cu cele etrusce de pe la 1750 înainte.

Să 'mi permiteți însă, în socotéla *addendelor* și *corrigendelor*, de a cumpăni pasul ce, cu Passeri, l'amă făcutu preste hotarul nostru, printr'unu altu pasu înapoi. Aru fi trebuitu, când vorbeamă despre studiile antichităților italice în alu xviie secolu, să vé fi făcutu cunoscința unu originalu eruditu scoțianu, căldurosú theologú catolicú, și anticarú pe la soróce. Thomas Dempster, născutu la 1579 din părinți nobili cari înzestrase patria lor cu duoédecí și optu de copii, studiá mai ántéiu de la Justu Lipsiu și apoi cam de pretutindení, cöci, nicáiri mulțumitú, elú colindá mai tótá Europa occidentalé, pățindú totú felul de neajunsuri și scriindú mereú la cărți, în cari cea mai vastá erudițiune se nomolea une-orí în raționamente false și în amăgiri precugetate. O imaginațiune ínfocată și o îndrăznélá fórá stavilí cormuiré faptele ca și cugețările sale. Cu astú-felú de applecări de minte, elú scrisé, la 1619, în Pisa, sub titlul de *Etruria regalis*, o carte în care aduná mai totú anticul materialú litterarú asupra vechilor populațiunii tus-

cane, fôră ânsă de a face într'insa vre-o parte critică monumentelor acestui popor. Cartea esși la lumină, abîé la anul 1726, cu unû addaosû de M. Buonarotti. La 1767, Passeri adduse și dînsul unû puternicû contingente la enthusiasmul vechiului eruditû scoțianû, pentru nașionea Etruscilor, în care amênduorora le plăcu a vedé unû prototypû de perfecțiune ethică și esthetică. Câte-va monumente sepulcrali, și mai allesû vasele zugrăvite, cari începea a se afla cu grămada prin necropolele Toscanei, împinseré pe noul etruscomanû și mai departe de-câtû antecesorul sêû. Devenise pe atunci unû punctû de onóre nașionale pentru anticariî din Toscana, d'a lăuda pe Etruscî mai presusû de tôte.

Acum ânsă Winckelmann era apprôpe; elû avea să potoléscă, cu perfectul sêû simțû estheticû, asemené exagerașionî, și, în urmă'î, critica viitorului avea să allégă mai multû adevêrû, de-câtû elucubrașionile lui Dempster, lui Passeri și consortilor, din monumentele enigmaticului poporû alû Etruscilor. Să ne mulțumimû dar, cu atâta asupra studiilor etrusce, de o cam dată; le vomû regăsi, pline de o mai seriósă activitate, chiar la primîi pași ce vomû face, călcândû în periodul modernû alû annalelor archeologice.

Totû de odată, domnilor, să punemû acumû capêtu și cercetărilor nôstre asupra studiilor de archeologiă creștină, pe cari, din alû xvi^{le} secolû,

de când cu compilațiunile litterariî ale lui Panvinius și Baronius, le amă urmărită pêne la mijlocul secolului ală xviii^{le}, recunnoscândă, maiânteu, o neasemuită parte de merite lui Bosio, primul exploratoră ală catacumbelor romane și adevăratul creatoră ală archeologiei creștine, apoi preferândă lucrările urmașilor săi, ale lui Boldetti, Marangoni și Bottari asupra cimitiriilor, ale lui Buonarotti asupra sticlelor aurite, ale lui Ciampini asupra edificiilor și mosaicelor religiöse, în fine ale lui Gori, — iar în modă incidentale și ale lui Passeri, — asupra sculpturelor pe fildeșă și mai cu sémă asupra diptycelor consulariî și ecclesiastice.

Tôte aceste materii nu ne aă depărtată, în chipă pré tare simțitoră, de timpii anticî și de societatea romană; fiindă mai cu totul rēstrînse în primitivul cercă de activitate ală bisericeii catholice din Roma, abié decă ele ne aă dată ocasiune pêne acum de a ne coborî în secolii și mai allesă în țerrile, unde nouă popóre își crease, în laturî de ideile și de usurile antichităței, o viéță nouă. Pe de altă parte, ele ne aă lăsată înstrăinați și de mișcarea ce, pe aceiași timpî, se producea în sinul Orientelă creștină, cu care, încă de prin ală v^{le} secolă, Roma s'a aflată într'o ostilitate din ce în ce mai pronunțiată.

Amă cređută că voiu face bine a nu esși din cercul mărginită, pe care archeologia creștină și

l'a circumscrisă chiar din periodul său inițiale; de aceea voiu repurta, sub rubrica generală a studiilor medievală, alături cu câte-va imperfecte și fragmentate cercări archeologice făcute pe atunci în adevăratul dominiu al artelor și al industriilor, socotite de barbare, ale secolului de mijloc, atât laborioșele lucrări executate pentru elucidarea documentelor istorice din timpii moderni, cât și informațiunile luate de erudiții occidentali asupra riturilor religioase, asupra usurilor civili și chiar asupra unor monumente plastice și litterari ale imperiului creștin de la Răsărit.

Iată-ne dar acum dinaintă unui câmp de studie, larg și variat, dar carele ni se presentă sub înfățișarea cea mai împestrată; voind să mă servă cu o comparațiune împrumutată din cultura pământului, și care, la noi în țerră, nu vă pôte fi străină, v'ășu dice că explorațiunea sciințifică a secolului de mijloc se arată, în decursul periodului ce ne ocupă, ca arătura cea împeticată, pe care muncitorii o facă în rariștele destelenite ale unei păduri, pe când ei încă lucră a o curăța de buturugi; ici colé appare câte o fărâma de ogor, răsipite printre desișul sêlbatic al codrului; pe alocur, lanul, de-și îngust, a răsărit des și mănos; dar din-coci, spicul sec și opăcit se perde sub năbuzala buruianei.

Tot așa, când voim să ne dăm sēma despre

ceea ce aŭ descurcatŭ erudiŭii ŝi anticarii din alŭ xvii^{le} secolŭ, prin chaosul invălmăŝatŭ alŭ instituŭiunilor ŝi alŭ creaŭiunilor artistice, ce s'aŭ ivitŭ în Europa de la năvălirea Barbarilor încóce, totŭ așa întêlnimŭ niscai-va puține lucrări rudimentarii ŝi neîndemănatice asupra unor monumente plastice, ŝi apoi, de altă parte, cercetări serióse, stăruitoare, minunate, făcute mai allesŭ cu scopul de a înlesni cummoscinŭta documentelor bisericesci, civili ŝi literarii, atătŭ ale numeróselor mici staturi din Europa appusană ŝi nordică, câtŭ ŝi ale îmbêtrănitulŭi imperiŭ byzantinŭ.

Așa, dintre tóte ramurile în cari eŭ, de la începutul acestui cursŭ, amŭ rěspicatŭ sciinŭta archeologiei, ŝi din cari amŭ căutatŭ, pre-cătŭ s'a pututŭ să adducŭ mai numeróse exemple, în succesivele mele prelegeri, dintre tóte specialitătile ce se refferŭ la studiul antichitătilor, főră înduoială, acelea a Paleografiei ŝi a Diplomaticiei aŭ ocupatŭ rangul de întetate în lucrările întreprinse pentru lámurirea originilor societătii moderne. Aceste lucrări aŭ avutŭ în vedere, főră distincŭiune, interesele religióse ŝi cele civili, economice ŝi politice, astŭ-felŭ în-cătŭ, déca, pe de o parte, ele s'aŭ applicatŭ a pune în lumină vechile tradiŭiuni ŝi rituri ale diferitelor bisericii creŝtine, pe de alta, ele aŭ elucidatŭ ŝi aŭ adunatŭ materialŭ pentru cummoscinŭta critică a faptelor istorice ŝi a aŝedemintelor sociali din se-

colul de mijloc. Vomă avé dar, a le examina pe rînd, sub diversele lor fase, reprezentate atăt prin colosali lucrări colective ale unor laborioase asociațiuni de călugări, cât și prin câte-va puternice și strălucite individualități științifice.

Aci ne vomă afla într'o pozițiune analogă cu aceea în care ne aș pusă meritoșele și neobositele lucrări ale erudiților exploratori ai antichității romane, cari, în ală xvi^{le} secolă, aș meritat, prin alor nepregetată ardore filologică și archeologică, numirea de *Gladiatorii ai republicei litterilor*; multiplicitatea, adîncimea critică și mai adesă chiar simplitatea, astă-dî banală, a rezultatelor obținute de dinșii, printr'o muncă gigantică, nu mē voră îngădui pôte a vē presenta analyzea, nici măcară parțială, a operilor lor. Cum amă făcută cu scrutatoriă antichităților ethice ale vechei Rome, pe cari vi 'i amă numit, notăndă în trecătă principalele subiecte despre cari ei aș tractat, totă camă așa voă fi silită acum a face și cu călugării Bollandiști, Iesuiți și Benedictini, cu editorii de colecțiuni hagiologice și liturgice, de chronice și de chrysove vechi, cari în ală xvii^{le} și în ală xviii^{le} secolă, aș pregătită materială pentru istoria și archeologia mediului evă.

Dar mai 'nainte de a schița acestă răpide și descolorată tabellă, în care 'și voră găsi locul cercetările de hagiografiă și de diplomatică occidentală,

de paleografiă, de archeografiă și de liturgică bysantină; împreună cu figurile celor mai răsăriți dintre luptătorii acestor pacifice arene, să ne oprimă, pentru un moment, asupra unui fapt curat anticariu, carele, în alu xvii^{le} secolu, este primul țerurușu înfiptu cu sfielă pe unu țerrămu archeologicu, ce abié peste vre-o doué sute de anni își va nimeri adevérații săi explicatori.

Sunt puține decimii de anni de când s'a mai răsipitu, — și nu încă de totu, — dintre ómenii culti idea că ori-ce lucrare antică, aflată în țerrile europene, și în care se dovedesce o valóre artistică óre-care, séu celu puținu ceva măiestriă, nu póte fi altu-ceva de-cátu unu productu alu industriei grece ori romane, din vre-una din epocele dezvoltărei lor. Desbateri de felul acesta se ținú încă și astăzi asupra unei prețioase specie de antichități cari, grațiă capricielor sórtei și activității archeologice a timpulu nostru, s'aú înmulțitu acum, în modu extraordinaru, în fórté puținii anni. Aceste antichități sânt obiecte de mare prețu intrinsecu, giuvelle de aurú masivu, împodobite cu petre scumpe, cari, — cu séu fórá semne de creștinismu, — provinú tóte, fórá înduoielă, de la popórele barbare de viță germanică, ce aú coprinsu Europa între alu ii^{le} și alu vii^{le} secolu, de la Gothi, de la Franci, de la Burgundi, de la Longobardi, de la Saxonii.

Pêné astăzi regiunile cele mai oppuse ale Euro-

peî, dar numai acelé pe unde aũ locuitũ orĩ aũ trecutũ seminþiile gothice și teutonice, aũ destãnuitũ morminte și thesaure cu de acestũ-felũ de cimelie, caracterisate atãtũ prin materialurile și formele, cãtũ și mai allesũ prin procederile lor de ornamentare. Splendide vase de ospete și de altarũ, bogate tecĩ de arme, și mai cu sãmã podóbe trupesci, coronne, colette, cingetori, brãçari, inelle și chiotori sãũ fibule, și tóte acesté numai de aurũ și mai totũ d'a una tixite cu scinteietóre nestemmate și cu sticle feluritũ colorate : iatã din ce se compune pirga rãmasului archeologicũ alũ regilor și alũ cãpeteniilor barbare din primii timpĩ ai istoriei medievali, în Europa.

În Rusia d'a lungul Tanaisului și Palus-Meotidei, în pustele Ungariei, în Banatũ pe malurile Tisei, sub Carpaþii Romãniei, în vechile cathedrale și cetãþi lombarde, în necropolele burgundice și allamanice, pe câmpii de bãttãliã din Champania unde s'aũ lovitũ Gothii cu Hunii, în mormintele anglo-saxone și scandinave din Suedia și Danemarca, din Normandia și Britannia, la Toledo în reședinþele regilor visi-gothi ai Spaniei, în provinciile nordice și centrali ale Galliei, unde 'și aũ întemeiatũ puterea urmașii franci ai lui Faramund, pretutindenĩ s'aũ gãsitũ asemenea giuvelle, cãrora fiãș-i-care naþiune modernã a voitũ sã le attribue o originé și o numire locale, dãndu-le, când dreptũ orfãurãriã merovingianã, când

visigothă, când lombardă, când germanică, când hunică, când scythică, ba chiar și dacică.

Printr'ună punctă ansă, printr'o procedere specială de fabricațiune, toate acele obiecte, așa multă răspândite, offeră neînduioșoa dovadă a unei industrii cunoscută, practicată și prețuită mai presus de toate, de către primitivele popore gothice și scandinave; acea procedere tehnică este obiceiul de a încadra petre și sticle, tăiate înadinsă, în ochiuri seă alveole de felurite deseme, formate cu fășiore de aură înguste, subțiri și aședate verticală. Din cuvântul franceză *cloison*, îngrădire, s'a admisă, ca denumire a acestui felă de lucrare, termenul de *orfèvrerie cloisonnée*, căria 'i amă puté dice și noi orfăurăriă cu îngrădiri seă îngrădită.

În acéstă kategoriă de antichități de ună caracteră originală încapă: frumosa ferecătură a Evangeliei, primită și păstrată în biserica din Monza, de la regina Theodolinda; cununnele votive ale regilor Svintilla și Recesvintus, aflate la Guarrazar lângă Toledo și depuse acum în museul din Madrid și în ală ospelului Cluny din Paris; mărețele chiotori în formă de păseri, colettul și căldărușele ajurate, ce s'aă descoperitū la 1837 în Petrosa și cari se adăpostescū acum, gróznicū de stricate, în museul nostru din Bucuresci; în fine o mulțime de alte giuvelle, vase și arme, cu ornamente de petre și de sticlăriă încadrate, de prin câte-va biserică

și musee, la St Petersburg, la Stockholm, la Pesta, la Vienna, la Londra, la Paris, la Oviedo în Spania, la Troyes în Champania, la St Maurice în Elveția, la Ravenna, la Roma și în alte localități.

Rolul însemnată ce jăcă museul nostru de anticități în această nomenclatură, m'a îndemnată a-mă întinde cu ore-cari dezvoltări, cu totul contemporane, asupra unei materii archeologice, care, tocmai în mijlocul secolului alu XVII^{le}, adică la anul 1653, s'a strecurat mai ânteu pe scena anticariă, sub aspectul unei răstălmăcirii, cu totul străină naturei sale.

Atunci, în cetatea Tournay din Belgia, vechiul Turnacum, capitală a Nervilor, pe timpul lui Iuliū Cesare, și mai târziu a primilor regi merovingianî, se descoperi în pământu, unū mormentu în care scheletul omenescu era încă acoperitu cu bogatele sale arme și podobe de aurū : o spadă dreptă, ale căruî mâneru și tēcă erau decorate cu măruntă sticlăria roșia îngrădită în foițe de aurū, precum și ornamentele hamutuluî de callū, printre cari se vedea și unū micū capū de boū de aurū cu granate; apoi diferite chiotori de acelașū felū, o summă mare de bumbi și peste trei sute de albine, totū astū-felū formate, cari, împreună cu alte fireturi, serveau la decorarea haînelor acum putređite. Mai erau și arme de ferū, o bardă seū *francisca*, unū vĕrfū de sulia seū de *framea*, apoi o brăçară elastică de aurū seū

spinther, o minge de cristallu albū, o ferecătură de pungă, differite mici vase și monete de aurū și de argintū bysantine din alū v^{le} secolū. Dar, printre tóte acesté, erau și douē innee de aurū, din cari unul avea la tórtă, o pétră cu unū chipū sculptatū în modū grosolanū, împrejurul căruia sta scrisū *Childerici regis*.

Induoielă nu putea fi; mormântul era alū regelui francū Hilderik I^{lu}, carele la annul 458, a începutū a domni în urma tatălui său Meroveū și carele, după ce a fostū gonitū de poporū din cauza relelor sale purtări, s'a reîntorsū peste optū anni, de la curtea regelui din Thuringia, răpindū pe soția acestuia, și a muritū la annul 481, în reședința sa din Turnaciū.

Descoperirea acestor regali despuieri mortuarii făcu mare sgomotū în cercurile anticariū și politice. Archiducele Leopoldū, gubernatorū alū Țerrilor-dejosū și le însuși și le lăsă, după mórtea sa, în thesaurul imperiale din Vienna; dar la 1664, archiepiscopul electorū din Maiența, doritore de a și face mână bună pre lūngă Ludovicū alū xiv^{le}, obținu de la împératul Germaniei acéstă legitimă moștenire a tronului francezū și o dăruī marelui rege. De atunci pēnē la 1831, ea stātu în differite colecțiuni ale Parisului, adesé-ori publicată și comentată de anticari; dar furiī cari jăfuirē, în nóptea de 5 novembre, cabinetul de antice de la Bibliotheca regalē, rāsipirē numerósele mērunțișuri ale

acestuî thesaurü ; dintr'însul s'aũ găsitü în albia Senei, unde ei le aruncase de frică, spada cu téca ei, câte-va mici ornamente și unü dinte, numai unul din gura regelui Hilderik i^{ua}. Aceste sũnt și acum expuse în Luvru.

Indată dupě ce, la 1653, s'a făcutü acéstă importantě descoperire, J. J. Chifflet din Besançon (1588-1673), medicü alü regelui Spaniei Filippü alü iv^{le}, și apoi alü archiducilor gubernatori ai Těrrilor-de-josü, typări, la 1655, în Anvers, o carte sub titlul de *Anastasis Childerici i^{ua}, Francorum regis, sive Thesaurus sepulchralis, Tornaci Nerviorum effossus et commentario illustratus*. Acestü publicistü, a cãrui pėnnă spornică scris, cu multă ușurătate, despre felurite subiecte archeologice, precum despre petrele basilidiane, despre ordinul imperiale alü Miellului de aurü, despre sântul giulgiu mohoritü alü Mântuitorului, despre criniî emblematică ai regilor Franciei și altele, depuse aceeași erudițiune fluturatică în opera sa asupra mormėntului regale din Tournay ; dreptü exemplu, vomü spune numai că elü explică capul de boü alü regelui francü prin imaginea bovină a ȃeului egyptėnü Apis, că originea albinelor de pre veșmėntu'i o caută pe antice camee ellene, că chiotorele, alü cãror acü de prinsü se mișca pe balama, sũnt pentru dinsul, condeie séu *stylurî* de scrisü pe pugillarie ceruite.

Despre arta orfăurării la Franci, nu atinge nici o vorbă; și cu toate acestea, și *chronica* S^{tului} Grigorie din Tours, și tradițiunile populare, și chiar monumente pe atunci existenți în diverse biserice, păstrău memoria vestitului argintar S^{tul} Eligiū, pe care regele Dagobertū îl avea ca ministru, precum și a multor alte lucrări de orfăurăriă din timpul merovingian. Asemene cestuini de istoriă a artelor nu presentaū încă nici unū interesū pre timpul lui Chifflet. Astădi însă, ele ațită foarte tare curiositatea archeologilor; dar ei sūnt despărțiți în duoē câmpuri oppuse. Unii vorū ca totă arta orfăurării cu îngrădituri să fiă unū productū alū industriei byzantine sēu latino-byzantine; alții pretindū că ea aparține exclusivū, ca invențiune și ca practică, populațiunilor germanice. Adevărul, pôte, stă dreptū la mijlocū; cōci, deca, în speci-menele existenți ale acestei arte se recunnoscū forme și practice, împrumutate învederatū de la cultura greco-romană, de ce, apoi iar, numai însoțite cu netăgăduite urme ale barbarilor Germani, ni s'au păstratū pretutindenī asemene antichități?

'Mi e témă că m'amū abăttutū pré tare din cursul subiectului meū, anticipândū asupra viitorului cu prilejul cărței lui Chifflet. Să intrămū dar în limitele primei jumătăți a secolului alū xviii^{le}. Într'insa trebuiă, măcarū printr'o scurtă indicațiune, să recunnōscemū că unii anticari din țerrile Nor-

dului începuse a se preocupa de antichitățile naționale, fiă ele chiar și barbare.

În Franția, originalul călugăr Dom Jacques de Martin (1684 — 1751) scria cărți despre originile, despre cuceririle și despre religiunea druidică a vechilor Galli, explicându chiar unele antice monumente celtice coprinse în Bretania, de pre theorie astrologice, și însoțindă ale sale publicațiuni, scrise într'ună stylă ușoră, elegante și sarcastică, cu stampe așa de pușină cuviincioase în-cătă poliția o-pri vëndarea lor.

Englezii, mai serioși, adună antichități din toate epocile, aflate pre teritoriul lor și le explica în colecțiuni speciale, precum sânt *Glosariul antichităților britanice*, typărită de la 1719 pënë la 1733, de eruditul William Baxter, și *Monumentele anglicanice*, repertoriu epigrafic locale, formată, pe acelașă timpă, de John Le Neve, cu concursul pasionatului și modestului anticar Tom Martin din Thetford.

În țerrile scandinave și germanice, mișcarea în acestă sensă nu fu mai pușină simțitoare. Vorbindă mai de-unăđi despre inscripțiunile runice, v'amă menționată pe Olaus Worm și pe Verelius, cari, împreună cu mai mulți alți erudiți locali, întreprinsese în Danemarca și în Suedia, publicarea și elucidarea monumentelor antice ale patriei lor. Mai de nainte încă v'amă vorbită despre eruditul Con-

radū Peutinger, carele, de pe la 1506, scrisese asupra minunilor anticarie din Germania, precum și despre geograful Abrahamū Ortelius, care, la 1596, a prezentatū într'o carte, *Imaginea secolului de aurū*, ceea ce pentru dînsul era sinonimū cu *vięta, moravurile, riturile și religiunea vechitor Germanī*. Cu unū pătrarū de secolū mai tārđiū, adică în alū xvii^{le}, unū altū geografū din Danțigū, Filippū Cluverius (1580—1623), carele, în numeroșele'i călătorie, învățase mai tóte limbile Europei, descrise cu multă sagacitate, dar și cu multe exagerațiuni patriotice, în trei cărți specialī, starea antică a Germaniei, cu a Vindeliciei și a Noricului, pe cari le cunoscea bine din lunga sa ședere în Austria și Ungaria. Multū timpū cartea lui Cluverius despre Germania antică a fostū ca și unū titlu de gloriă alū popórelor teutonice.

Cu unū secolū mai tārđiū, activitatea istorică și anticariă se încinsese cu multū mai mare printre erudiții germanī. Nu pușinū contribuise la acēsta ilustrul filosofū Leibnitz, carele, cu geniul sēu luminosū și cu nepregetata sa ardóre la lucru, dase studiilor istorice o tendență critică plină de temeșuri, și astū-felū, îndemnase pe toți la cercetări active asupra originilor și annalelor patriei. Leibnitz a muritū la 1716. Cu căți-va anni mai nainte, pastorul lutheranū din Apenrade în Holstein, Trogill Arnkiel, partisanū încă de pe atunci

alū ostilităților în contra guvernului danezū, scria despre viața, faptele și petrecerea străvechilor popore din mēdă-nópte, *Der uralten mittlernächtsischen Völker Leben, Thaten und Bekehrung*, (Hamburg, 1703) o carte în care tracta, pe rōndū, despre religiunea păgână a Cimbrilor, despre cornurile de aurū aflate la 1639 în Gallehus, satū din Jutlandū, despre usurile funerariū ale păgănilor, și în fine despre viața păgănescă a Cimbrilor. Totū în decursul primei jumētăți din sutimea a XVIII^a, bavarezul I. Schilter adună și publică în Ulm, (1727) unū Thesaurū de antichități teutonice, bisericesci, civili și litterariū, ilustrândū și explicândū monumente naționali și latine ale vechilor Franci și Allemani, și mai cu sēmă de acelé cari aveaū raportū la epoca carlovingiană.

În primul annū alū periodului următorū, la 1751, meritosul Schœpflin avea să începă publicarea prețuitei sale descrieri archeologice a Alsației, sub titlul *Alsatia illustrata celtica, romana, francica*, monumentū litterariū care, prin pacienta gravitate și prin methodul criticū cu cari este compusū, lēgă Alsația de corpul națiunei germane cu mai multă tăriă morală, de-cătū cuceririle armatelor prusiane.

Din tóte acesté se póte vedé că, în alū XVIII^{le} secolū, anticariū germani nu mai erau de-felū aceia cari credeaū că óllele funerariū ale strămoșilor lor cresceau de sineși pe sub pământū.

Totă multă-răbdătoare activităţi a erudiţilor de viţă germană dătoresce biserica creştină şi sciinţa istorică, acea colosală lucrare hagiografică, care poartă numirea de *Acta Sanctorum*, şi care s'a preurmată în cursă de două sute de ani, spre a ajunge a forma 54 de mari volume in-folio. *Mineiu* critică şi complectă ală ritului catholică, această colecţiune conţine vechile documente asupra vieţilor de sânti, dispuse de pre lunile annului şi de pre zilele, în cari biserica îi sərbéază.

Ună căllugără iesuită flamandă, Ioană Bolland, născută la 1596 şi răposată la 1665, întreprinse pe la 1640, cu ajutorul unui confrate ală său din Olanda, Godfredă Henschen, închişi amândouă într'o săracăciósă chiliă, această lucrare seculară, căria începătorul său îi lăsă pentru totă d'auna ală lui nume. Într'adeveră toţi invēţati monachi, — cei mai mulţi din societatea lui Gesu, — cari pēnă în timpul nostru, au colaborat la această immensă colecţiune, au primită cu mēndriă numele generică de Bollandisti; printre dinşii însă, au fostă şi bărbaţi ale căror nume merită o menţiune personală, cum, spre exemplu, lăudatul Daniilă Papebrœck din Anvers (1628—1714), carele, în notele critice făcute asupra actelor din lunile martie, aprilie şi maiu, a stabilită cele d'ântău principie ale sciinţei diplomatice.

Dar mi se va dice : «întru ce ore vieţele sânt

ților potu ele figura printre lucrările seü printre documentele archeologiei?»

Unü răspunsü cu argumentări theoretice arü fi cam lungü pentru momental de față, și póte chiar nu așa doveditorü ca simplul faptü pe care ilü voiu cita, spre a sfërși.

În dioa de 8 ianuarie, biserica catholică sër-béză printre alții, și pe Sântal Severinü, apostolul Noricului. În colecțiunea Bollandistilor găsimü la acea ți, vieța acestuï sântü, povestită de preotul africanü Eugippiu din alü iv^{le} secolü.

Acolo vedemü cum provincia romană a Noricului, de pe malul dreptü alü Dunărei, rămasă föră stëpänü și în prada năvălirilor barbare, află, între anni 454 și 472, unü sprijinü bländü și puternicü în pietosul ei episcopü, Sântul Severinü, aședatü în cetatea Faviane, nu departe de actualul orașü Passau.

Din colo de Dunăre, conăcea pe atunci sëlbatice națiune a Rugilor, cari, de câte ori le venea bine, treceaü riul, jăfufaü câmpiile din jurul cetăței și luaü în sclaviă pe câți din Romanü puteaü pune mâna. Severinü, cu vorbe bune, cu amenințări cerești, și une-ori și cu banü, isbutea a scăpa și a întörce a-casă pre multe din oile de sub păstoria sa. Regele Barbarilor, numitü Fava, era unü omü cam sficioșü, care se îndupleca lesne la cuvintele pëtrunđetóre ale cuviosuluï preotü; tocmai de aceea,

soția lui, mândra regină Ghisa, fiică îndărjită a sălbăticiiei teutonice, ura din sufletu pe Sântul Severin și 'i nesocotea înțeleptele și blândelee povețe.

«Într'o ȃi, — adaoge vieța sântului, (1) — după ce însăși regina se răpedi într'unu satu învecinatu cu Faviane, și porni în pripă dincolo, preste Dunăre, pe mai multu ȃmenii spre a 'i supune la lucrările cele mai grele, omul lui Dumneȃeu trâmise unu solu la dînsa ca să 'i cêră a le da drumul. Dar ea, scoțendu'si focul în furiu muieresci, porunci să i se întȃrcă dreptu rêsponsu, aceste aspre cuvinte : «Caută tu, șerbū alū lui Dumneȃeu, de te ascunde în chilia ta, cȃci noi suntemū liberi a dispune cum voimū de șerbii noștri.» — Omul lui Dumneȃeu auȃindū acestē ȃise : — «În tine mē încreȃu, Dȃmne Iisuse Christȃse, și sciū bine că de nevoie se va îndeplini ceia ce cu voiă, nu vrea să facă acea muere nesocotită.» — Curêndū după aceea, sosi și pedepsa care înfrânse sufletul semeȃei femeii. Barbarii închisese într'o bașcă sub pază, pe mai multu argintari, pentru ca să le lucreze podȃbe regali. Fiul numitului rege, unu co-

(1) *Bollandus*, acta sanctor Ianuarii. Tom. I. p. 488 : «Nam cum quadam die in proximo a Favianis vico veniens, aliquos ad se transferri Danubio præcepisset. villisimi scilicet ministerii servitute damnandos, dirigens ad eam vir Dei, ut eos dimitteret postulabat. Verum illa facibus feminei furoris exæstuans, mandata reportari jussit asperrima : «Ora, inquit, tibi serve Dei in tua cellula delitescens, liceat nobis de servis nostris ordinare quod volumus.» Hęc igitur audiens homo Dei : «Confido, inquit, in Domino Iesu Christo, quia necessitate compelletur explere, quod prava voluntate despexit.» Velox itaque secuta correptio, animum prostravit arrogantis : quosdam enim aurifices barbaros, (*aurifices et Phrygiones Romanos*) pro fabricandis regalibus ornamentis

pillașu numitū Frederik, chīar în dīoa când regina înfruntase pre omul lui Dumneḃeu, se ispiti, printr'o curiositate copillărescă, să intre la dīnșii.

Atunci arginta-ii închipuire a pune cuțitul pe peptul pruncului, strigându că deca cine-va arū cuteza să pētrundă acolo, mai nainte de a se fi juratū că le dă libertatea, ei vorū străpunge mai ântēiu pre fiul regelui și apoi se vorū uccide înșși, de óre-ce lor nu le a mai rămasū nici o altă speranță de vieță, fiindū suppuși totă dīoa la o muncă fōră de repaosū. Auḃindū acesté, regina cea crudă și nelegiuită, își rupse de durere veșmintele de pre dīnsa și strigă într'astū-felū : — « O, Severine, șerbū alū lui Dumneḃeu, astū-felū óre își rēsbună Dumneḃeul tēu de injuriile ce i se facū? Óre, prin rugile tale ai obținutū ca, pentru desprețul meū, să mi se impună o așa crudă pedépsă și să fii tu rēsbunatū în rodul inimei mele? » Și astū-felū, rostindū totū felul de cāințe și de ticăite bociri, ea recunoscū că pentru culpabila ei nesocotire a cuvintelor șerbului lui Dumneḃeu, pătimea o tortură așa de crudă, și trāmise îndată ómenī cǎllări ca să céră iertare; iar pe Romaniī, pe cari îi prinsese și apoi nu voise

clauserat arcta custodia. Ad hos filius memorati Regis admodum parvulus, nomine Fridericus, eodem die quo Regina servum Dei contempserat, puerili motu concitus introivit. Tunc aurifices infantis pectori gladium imposuere dicentes, quod si quis ad eos absque juramenti præfixo ingredi conaretur, parvulum regium primitus transfigerent, et semetipsos postea trucidarent; quippe cum sibi nullam spem vitæ promitterent, macerati dintarnis ergastulis. Hic auditis Regina crudelis et impia, vestibus dolore conscissis, talia clamabat : « O serve Dei Severine, sic a Deo tuo illatæ vindicantur injuriæ? Hanc mei contemptus ultionem effusis precibus postulasti. ut in mea viscera vindicares? » Itaque multiplici contritione ac miserabili lamentatione discurrens, fatebatur de pro sce-

a'î înapoia la a lui cerere, îi porni, și argintarilor, către cari se legă cu jurământă că'î va libera de'î voră lăsa copillul, asemenea le dete drumul, ca să se întorcă pe la casele lor.»

Acum, domnilor, ce cullegemă noi ore pentru archeologia din această hagiologică anecdotă? De nu mă înșelă, e chiar o soluțiune a desbattereî dintre anticari, asupra proveninței orfăurărieî Barbarilor.

Regina Ghisa prinde cu sila argintari romană și'î pune să'î lucreze fără pregetă podobe regali, sub ochiî ei, și de pre placul ei. Cam totă astăfelă, pare-mi-se, a trebuită să fi fostă lucrate cele mai multe din scumpele giuvelle barbare, pe cari vi le amă citată mai adineuri.

Iată ce felă de învătăuri archeologice ne daă cu grămada viețile de sânti ale Bollandistilor.

lere contemptus, quod in servum Dei commiserat, plagæ præsentis ultione percelli, confestimque directis equitibus veniam petitura, et Romanos quos ea die tulerat, pro quibus rogantem contempserat transmisit; et aurifices protinus accipientes sacramentum ac demittentes infantulum, pariter et ipsi demissi sunt.»

A CINCI-SPRE-DECEA LECȚIUNE

Lucrări de diplomatică asupra documentelor medievale. — Benedictini. — *Maillon* și *Muratori*. — “*Palaeographia græca*,” a lui *B. de Montfaucon*. — Studii asupra antichităților byzantine. — *Du Cange*. — Cercetări și publicațiuni asupra ritului orthodox. — *Simeon* Thesalonicul. — Publicațiunii enciclopedice asupra arheologiei. — Thesaurile grece și romane ale lui *Gronovius* și *Grævius*. — Manuale de antichități. — “*Bibliotheca antiquaria*,” a lui *Fabricius*. — Ebraiștii ebrei. — Monumentele figurate ale lui *Montfaucon*. — Dictionnaire istorice. — Inmulțirea Academiilor și Societăților de învățați. — Spirit general al mișcării arheologice din Europa, la mijlocul secolului al XVIII. — Conspetiv al materiilor și al metodelor din aceste prelegeri. — Caracterele învățământului universitar.

DOMNILOR,

Astăzi, de o dată cu completarea cercetărilor asupra periodului al duodécim din istoria arheologiei, voi pune capăt și studiilor noastre de estimp. Mă voi opri dar cu ele, pe la anul 1750, lăsându în zarea viitorului descrierea unui altă period de abie una sută douăzeci și cinci de ani, în care știința arheologică a dat și dă neîncetat fructele sănătoșe și spornice ale maturității sale.

Legănată mai întêtu, d'a lungul întregii anti-chităţi, în resfăcările litterarii ale societăţilor grece şi romane, ea, ca prin metempsychosă, renăscu, sânt acum vre o patru, cincî sute de annî, adducëndü cu sine tôte bunurile şi tôte plăcerile civilisaţiunei, şi, în decursü de trei secolî crescü, crescü încetü dar mereü, precum v'aţi pututü convinge din câte aţi auđitü în cele mai numeröse din conferenţele mele de pênă acum.

Îmi rămâne ânsă a vë mai semnala óre-cari puncturi ale treptatei sale desvoltări, şi acelora amü să consacru acéstă ultimă a nóstră întrunire. Amü arătatü, în rîndul trecutü, natura studiilor despre cari avemü a ne mai attinge; amü đisü că ele aü avutü dreptü resultatü de a limpeđi, prin minunate cercetări de diplomatică, de paleografiă şi de liturgică, istoria şi instituţiunile societăţei medievalî din Appusul, precum şi din Orientele Europei; amü adaosü că neobosite comunităţi de căllugëri erudiţi, precum şi unii bărbaţi de unü meritü cu totul superiorü, aü lucratü şi aü produsü asemené rezultate; în fine, ca să dămü fiă-căruia ce este alü seü, trebuiă să recunöscemü că, osebitü de câţi-va eminenti erudiţi italieni şi germani, societatea franceză, în gloriosul secolü alü Burbonilor, a datü acestei ramure a archeologiei, principalii seî lucéferi.

Ca să întrunescü acum tôte noţiunile cele mai necesarii asupra acestüi subiectü speciale, şi, în

urmă, să vă presentăm, totuși adă, unu felu de synthesă generală a productelor, a faptelor și a ideilor ce au caracterisat lungul periodu, pe care noi l'am numit alu Renascerei, va trebui neapăratu ca să condensez, în modu extraordinaru, toate materialele ce imi stau dinainte. Spre a face din ele unu snopu, câtu să'lu pótă coprinde astădi marginele cuvântărei mele și ale câtu-de-binevoitórei d'vóstre atentațiunii, din parte'mi mă voiu sili a allege obiectele, spicu cu spicu, scuturându-le de ori ce flóre și de ori ce plévă, iar d'lor-vóstre vă voiu cere ca, de la încordarea memoriei, să așteptați mai multu sprijinu și ajutoru, de-cátu de la lánțuirea logică și inlesnitóre a faptelor ce voiu expune. Dreptu este că ele și sânt mai multu fapte isolate și desmădulate, noțiunii fôră legătură aparente între sine, muguri virtoși încolțiți ici și colé pe trunchiul încă despuțat alu vieței din secolul de mijlocu, séu, și mai bine, mănósă folliostină anticariă, scăpată de sub téscul Renascerei, ce va revêrsa în curêndu unu mustu fôrte prețiosu în cada cea îmbilșugată a archeologiei moderne.

Dar, să nu perdemu timpul și, părăsindu crama vierilor, să pêtrundem în data în laboriésele chinovii ale căllugêrilor Benedictini. Câtu bine și câtu rêu au făcutu sciinței numeroșele ordine monastice din Occidente, precum și tagma căllugêrescă a S^{tu}lui Vasile de la noi, nu este aci nici timp, nici

locu a cerceta. Din punctul de vedere archeologicu, amu ave póte multe plângerî în contra lor; dar, când este omul, ca mine ađi, pe ducă, e mai bine să aibă a-minte numai faptele cele bune; de aceea, dintre monachi, voiu vorbi numai despre lăudata companiă a Benedictinilor, cari, mai allesu în alu xvii^{le} secolu, cu mână viteză, au făcutu próscă în ignoranța istorică a timpulu lor.

Cu o miă și mai bine de anni mai nainte, S^{tu}l Benedictu, cuviosu anachoretu din alu vi^{le} secolu, aședase în muntele Cassinu, de lungă Neapole, o chinoviă, care spori iute, răspândindu lăstare în tóte țerrile catholice. Într'alú viii^{le} secolu, pietosul englezu Winfrid, adică S^{tu}l Bonifaciú, martyrú alú zelulu sėu creștinescú, institui în sėlbatica Thuringiă, mănăstirea benedictina de la Fulda, care și dinsa se ramifică apoi prin Germania și Engli-terra. Patru sute de anni în urmă, elocuentele S^{tu}l Bernardú, călugăritu în vechia mănăstire benedictină de la Cisterne (Citeaux) în centrul Franciei, întemeiă pe cea de la Clairveaux și alte ca la șeptedeci aședeminte religiose de Bernardini și de Benedictini reformați, răsipite preste totú coprinsul țerrei; pe atunci se desvoltă și mănăstirea din St Maur, de lungă Paris, care, la 1631, luă dreptú metochú în capitală, antica abbatiă a S^{tu}i Germain-des-Près, dărîmată apoi în timpul revoluțiunei de la anul 1794. Aceste duoé sante și pacinice locașe devenire, în

alū XVII^{le} secolū, centrul unei minunate activităţi literarii, care se respândi, secundată de tradiţiunile laborioase ale ordinei Benedictinilor, prin numeroşele lor chinovii din Franca, din Italia şi din Germania. Lucrările litterarii şi sciinţifice, — mai tóte în dominiul istoriei, — ce au întreprinsă şi au executatū pe atunci doctii bărbaţi, de orî ce condiţiune socială, cari îmbrăcau cu plăcere şi cu mândria rasa négră a ordinei S^{tului} Benedictū, sūnt şi pēnē astăzi titluri gloriose, cari au făcutū ca numirea de Benedictinū să rămână însușită celor mai vaste şi mai stărui-tóre lucrări de erudiţiune. În oppunere cu asprii şi umiliții Trappisti, cari voiaū ca vieța materială a călugărului să se petrecă numai în strășnicii trupesci şi în ostenitorea muncă a pământului, Benedictinii de la St Maur susțineau cu energiă, prin discuțiuni, şi mai cu sémă în practică, thesea studiilor monastice, şi, mēndri de anticele drepturi senioriali ale aşedemintelor lor, ei, singuri dintre călugări, insoceau ale lor nume proprii, cu titlul nobiliarū de *Dominus* sēu *Dom*.

Dintre ei toți, corifeul erudițiunei a fostū mai întēu, Dom Ioanū Mabillon. născutū în Champania, la 1634, dintr'o familiă în care vârstele seculari erau o moștenire părintescă. A illustrului Ioanū Mabillon se reduce la trei pătrare de secolū; dar ce'i lipsi lui din anni părinților sēi, ursitele 'i 'lū plă-tirē cu merite intellectuali şi cu virtuți sufletesci.

Reputațiunea lui era așa de întemeiată pretutindenți în-câtă, la 27 decembre 1707, când spuseră lui Ludovică ală XIV^{le} că a răposatū omul celū mai în-vēțatū și mai pietosū din statele sale, regele nu se înduoi unū minutū a dice : «Ce! a muritū părin-tele Mabillon!» Acēstă reputațiune era întemeiată mai cu sēmă pe însemnatele lucrări istorice executate de vestitul benedictinū. Luândū sarcina de a redacta annalele anticeī ordine în care intrase, elū adună documente de prin archivele tutulor mōnăstirilor ei, atātū în Francia, câtū și în Germania și Italia; distincțiunea cu care fu primitū pretutindenți dovedesce înalta considerațiune de care se bucura, în palate ca și în chiliă, omul carele representa mai bine de-cătū orī care altul, erudițiunea laboriōsă a Benedictinilor.

Despre voluminōsele scrieri de hagiografiă, de liturgică și chiar de archeologiă religiōsă ale lui Mabillon, nu ne vomă attinge, de-și ele conținū tōte, noțiunī interesanți pentru sciința antichitātilor; voīu cita numai în specialū, tractatul sēū *de re Diplomatica*, appărutū la 1681, adevērată pētră ānghīulară a edificīului acesteī sciințe. Jesuitul Papebroeck, carele se cercase, mai nainte de dīnsul, să aștērnă câte-va principie de diplomatică, fu celū d'ântēiu a recunnōsce în publicū superioritatea cercetārilor și regulelor, făcute și stabilite de urmașul sēū, în artea de a dovedi antichitatea și valōrea vechielor do-

cumente medievale. Déca unii rivali, precum învățatul englez George Hickes, și mai târziu ilustrul istoric italian Muratori au ridicat ore-cari contestațiuni asupra unora din ideile lui Mabillon, apoi totu ei l'au mărturisit în genere de maiestru al lor în știința diplomatică.

Pote că nu ar fi tocmai de prisos, ca cel pu puțin într'o foarte rapide clipire, să vă spun cum este împărțită și ce anume cuprinde opera magistrală a lui Dom Mabillon. Ideile nu pré sunt lămurite în public asupra naturei de cunoștințe din cari se compune știința despre care ea tractază, și, dedați acum mai cu seamă cu ducerea *diplomațiă*, mulți uită că *diplomatica* are raportu, nu, în specie la actele de politică externă, ci în genere, la toate *diplomele* său documentele de orice natură ar fi.

Cartea lui Mabillon, în șese ale ei despărțiri, arată, mai întâiu, câtu sunt de neapăratu folosite pentru istoria pozitivă a omenirei, felurile *instrumente* său documente scrise, fiă ele attingătoare de biserică, de domnitor, de localități și de persoane; enumeră diversele denumiri ce pörta documentele, și explică *pre ce* feluri, și *cu ce* feluri de materiale, și în câte specii de scrisori, au fostu redactate, documentele vechi, atâtu în Franția, câtu și în alte țări vecine. A doua parte este consacrată stylului și co-prinsului, intrinsecu al documentelor, precum și accesoriilor, adică formulelor, titlurilor, subscripțiuni-

lor, sigilliilor și însemnărilor chronologice; în cartea a treia se copriindă câte-va desbateri și elucidări suscitade de polemica dălei, asupra unora din puncturile atinse în cărțile precedentă; a patra conține o listă alfabetică și analytică a reședințelor de unde aă emanatū actele vechi. În cele duoă din urmă, pe vre o cincă-deci de tabelle, sânt figurate felurite scrisori și documente din tôte epocel și din tôte țerrile appusane, începândū de la anticele legi ale republicei romane și întindendū-se, cu explicațiuni și commentariū, mai allesū asupra actelor latine dintre alū vi^{le} și alū xv^{le} secoli ai creștinismulū.

Atătū vē potū spune, domnilor, în câte-va rōnduri, despre totū bogatul materialū sciințificū expusū cu o admirabilē luciditate, în marele volumū foliante alū lui Mabillon. Atătū vē voū spune și despre părintele seū marele legiutorū alū artei diplomatice. În urmăi, pe aceeași calle, atențiunea ne o reclamă vestitul istoricū italianū Lodovico Antonio Muratori (1672—1750), bibliothecarū în Ambrosiana din Milanū și apoi în orașul seū natale la Modena, carele putemū dăce că, mai singurū a făcutū pentru Italia, ceea ce întregul corpū alū erudiților Benedictini a începutū să facū pentru Francia, când ei adunā și publicaū documente religiōse, istorice și litterariū, în cele trei renumite collecțiuni *Gallia cristiana*, *Collection des historiens*

français și *Histoire littéraire de la France*. Muratori, călcându pe urmele compatriotului său Carolu Sigoniu, celu mai vechiu dintre diplomatistii, a publicatū însuși ca la vre-o cincî-deci volume de vechi annale și documente dintre anni 500 și 1500, și apoi încă numeroșe notiție asupra unor antichități medievali ale Italiei; osebite de acesté sînt scrierile sale bibliografice, și thesaurul său de inscripțiuni, și editarea vechielor liturgii latine, și alte opere accidentali, cu cari a înavușitū litteratura istorică a Italiei. Dintr'atata veți înțelege, creșu, pentru ce Italianii se laudă cu alu lor unicu Muratori, afātu cătu Francia cu toți Benedictinii ei împreună.

Și dicendū acésta, nu dicu pușinū, domnilor, coci chiar alături cu renumitul benedictinū diplomatistū Mabillon, se rîndușese, ca unū altū stôlpū alū archeologiei, ilustrul benedictinū paleografistū Bernard de Montfaucon. Născutū la 1655, dintr'o familiă nobilă din Francia meridională, acesta părăsi la vîrstă de 23 de anni, uniforma strălucitoare de militarū, ca să îmbrace raso Stuluī Benedictū și să se consacre cu totul la felul de ocupațiuni ale doctei congregațiuni. Ca și Mabillon, elū visită Italia; ca și dînsul, își consemnă descoperirile și observațiunile archeologice într'unū diarū de călătoria, *Diarium italicum* (1702), demnă soșia a cărței lui Mabillon, *Musæum italicum*

(1687—89); ca dînsul, collaboră la edițiunea părinților bisericeii, lucrată în monastirea St Maur; și pentru-ca să'i stea întru tôte alături, ca o covenită părechiă la tractatul *de re Diplomatica*, elū typări, la 1708, unū prețiosū volumū sub titlul *Palæographia græca, sive de ortu et progressu litterarum græcarum*.

Ceea ce unul făcuse pentru înscrisurile, documentele și diplomele latine, cel-l-altū, luândū de basē însăși scrierea, adică unul din instrumentele practice ale diplomaticeii, îlū făcu pentru manuscriptele, epigrafele și chrysóvele grecesci. Și dînsul, în partea întēiu a cărței sale, tractă despre tincturele de scrisū, cernéla, μελάνιον, chinovarul seū cinabru și poleiéla, χρυσογραφία; despre papyrul egyptianū, despre tăblițele de plumbū, de céră, de fildeșū și de lemnū, despre membrane, pergamente și despre vechia chârțiă de bumbacū; apoi despre condeie, style și penne; despre forma înscrisurilor și despre scribiū, librariū, calligrafiū, tachygrafiū și notariū Grecilor din diferite epoce și localități. În partea a doua studiă cu de-amēruntul forma litterilor grecesci, începēndū cu cele feniciene și terminândū cu semnele cabalistice ale petrelor Abraxas și cu monogrammele de pe sigillie. În a treia parte cercetă pe rōndū și de pre ordine chronologică, manuscriptele grecesci pe pergamentū, scrise cu littere pătrate și unciali, de la

alū vi^{le} pêne la alū x^{le} secolū ; între altele, elū dete o meritată atențiune manuscriptelor illustrate ce s'aū conservatū în diferite bibliotheca, de pre cartea de botanică a medicului ellenū Dioscoride din Anazarba, carele a trăitū în primul secolū creștinū, și ne a păstratū, printre numirile de vegetale, câte-va cuvinte din limba Dacilor, cari serveaū pentru denumirea unor plante localī. Interesantile desemnuri din codicile Dioscoridiane, împreună și cu alte cūriose ilustrațiuni antice din bibliotheca imperială din Vienna, fusese publicate, între anni 1659 și 1579, în prețuitele opere bibliografice ale învățatului Petre Lambecius, unul din cei mai meritoși erudiți germani din secolul alū xvii^{le}.

Dar să revenimū la tractatul didacticū alū lui Dom Montfaucon, și să constatămū că în a patra parte se coprindū noțiuni despre scrierea cursivă cu litere legate, care s'a întrebuintatū mai allesū de la alū x^{le} secolū încóce, precum și despre felurile alfabetelor străine și tănuite, adică despre *κρυπτογραφία*. Particularitățile scrisórei, precum abreviațiunile dișe monocondile, notele tachygrafice, numerile, semnele monetariū, astronomice, meteorologice, medicali, și cele astrologice séu ghicitoresci, facū materia părței a cincea. A șésea expune regulele generalī ale diplomatiei byzantine și presentă decopiarea și analysea mai multor chrysóve și scripturi grecesci dintre anni 1099 și 1230. În fine,

cartea se termină, precum amă arătată și airé, prin reproducerea *Proskynitariului la Sântul munte ală Athonului* de Ioană Comnenul, retypărită grecesce de pre edițiunea din Snagovă, de la 1701, și adaosă cu o precuvântare fôrte interesantă și cu o traducere latină.

O lucrare ca acésta dovedesce, nu numai o vastă erudițiune, repurtată cu o admirabilă stăruință asupra celor mai puçină attrăgătoare dintre rămășițele vechimei, dar încă și ună spiritu aduncă de observațiune, o pëtrundere minunată a amăruntelor și o aptitudine specială de a coordina fapte secundari și isolate, spre a trage dintr'însele, regule de critică seriósă. Aceste cualități, măsurate de provedință cu o egală cumpănă, intelligențelor extraordinari ale lui Mabillon și Montfaucon, deschiseră și înlesniră de o potrivă și în același timp, callea cercetărilor archeologice și filologice, atâtă în traful medievale ală țerrilor de la Appusă, câtă și în ală imperiului byzantină.

Ună ală treilă fenomenă de erudițiune, franceză și acesta, veni mai totă pe atunci, să rësbată cu a sa genială instrucțiune, mysterele limbistice ale secolului de mijlocă, și totă de odată să descurce annalele întunecate ale împărăției grecesci de la Răsărită. Acesta fu neobositul Carolă Du-Fresne Du-Cange, avocată și thesaurieră originară din Amiens (1610 — 1688), carele, din citiri și compi-

lațiuni colosali, întocmi glosarie pentru cuvintele latine, grece și chiar vulgare, întrebuințate în documentele, în scrierile, precum și în vorbirea usuală ale secolilor de mijloc. Totu ce pôte cullege omul dintr'aceste cărți, pentru cumnoscința obiceielor, instituțiunilor și a monumentelor mediului-evu, este necalculabile, căci se pôteți ce că fiă-care cuvântu dintr'insele este o prețioasă notițiă archeologică.

Pe lângă acele admirabili glosarie se adaogă scrierile istorice și disertațiunile curatū anticarie ale autorului asupra unor monumente ale vechei istorii franceze, precum și asupra monetelor byzantine. Dar aci, Du-Cange află unū concurentū de mare meritū în căllugărul dalmatū Anselmū Banduri, despre carele amū mai vorbitū, totū cu occasiunea operei sale de numismatică byzantină. Banduri nu se mărgini numai întru atăta; elū cullese, publică, traduse și commentă pre mai mulți scriitori greci, cari tractase despre geografia, topografia și clădirile Constantinopolei, formându din tôte acesté o voluminosă operă intitulată *Imperium Orientale, sive antiquitates Constantinopolitance*. Într'insa se vedū, printre alte mai mărunte rămășițe ale artelor byzantine, desemnele luate de Giovanni Bellini, de pre columna, acumū dispărută, a împăratului Theodosiū - celū - mare, imitațiune a columnei Traiane de la Roma, și pe care era reprezentatū triumful împăratului, după biruințele sale în contra

Scythilor, adică a Quadilor, Marcomanilor și Visigothilor. Câtă se pôte de interesanți sânt scenele, unde appară felurite amănunte ale traiului religios, resboinic și păstorescu ală popórelor de dincóci de Dunăre și de Tisa, precum cărruțele căpeteniilor, trase de boi înjugați; idoli preámblați pre cămile, despre cari vorbesce și istoricul religios Sozomenă, când spune cum regele visigothă Athanarică uccidea pe creștiniă din Dacia, cari nu voiaă să se închine la deii lui portativi; ergheliile de caă și turmele de capre păsândă prin codri Carpaților; cerbiă domesticitiă de preotesele barbarilor; în fine porturile lor bărbătesci și femeesci, cari se adducă fórtă multă cu ale Dacilor, de cu duoă sute șeptedeci de anni mai nainte. Se vede că elementul getică era încă și pe atunci viă și veghiată în națiunea Gothilor.

Totă în cartea lui Banduri se află descrișă pe largă sumptuosul ippodromă ală lui Constantină, pustiitul At-maidan de astă-dă, cu obeliscul seă din centru și cu o vestită columnă formată de trei șerpă de bronză incolăciți, relicuiă venerată care provenea din anticul templu de la Delfi; apoi totă acolo sânt și planurile, desemnele și descrierea bisericăi Sta Sofia, capul de operă ală artelor byzantine, publicate mai ântătu de pictorul franceză Grelot, la annul 1680.

Cercetările ce Montfaucon, Du-Cange, Banduri și

alții făceau pentru dobândirea unor cunoștințe pozitive asupra documentelor grafice și plastice ale imperiului byzantin, alți învățați italieni și francezi le întreprinsese în domeniul religios și mai ales în cercul liturgic al bisericii orthodoxe. Nu pot face mai mult decât a numi d'a rândul pe unii dintr'aceștia, și chiar pe aceia numai în trecut, cu atât mai mult că nici unul din ei nu avu merite de acelé cari resumă într'o personalitate predominantă, activitatea unui complex de laborioși scrutatori.

Ritul orientale a avut în secolul al XVII^{le} un antagonist înviersunat în persóna eruditului dar violentului teolog Leon Allatus seu Allaci din Chios (1586—1669), carele, așezându-se în Roma, ca bibliotecar al Vaticanului, își dobândi acolo o mare reputațiune prin scrierile sale litterari, istorice și mai ales prin neîncetatele sale agresiuni în contra bisericii orthodoxe. Acestu originalu bărbat trăi 83 de ani, stându mereu la înduoielă decât se va însura seu se va călugări, și nu se putu hotări nici la una, nici la alta, de témă că nu'li va lăsa inima să păstreze credință nici rasei, nici femeii; în orî ce casă, el stătu credinciosu pennei sale, nu numai prin neconținute scrieri, dar încă prin aceea că, în timp de patruzeci de ani, el se servi cu o singură penna. Déca l'amă numit pe dînsul aci, în fruntea explorato-

rilor occidentali ai usurilor bisericeii de la Răsăritu, trebuiă să nu uităm că necumpătata lui intoleranță religioasă l'a orbitu mai multu de-cătu pe ori-care altul, în privința adversarilor săi.

Amicul său, dominicanul francez Goar (1610—1653), carele a petrecutu multu timp ca misionar în Chios și apoi a trăitu și la Roma, a comentatu cu unu spiritu mai dreptu și cu o critică mai judicioasă, compilațiunea sa, *Εὐχολόγιον*, despre riturile și ceremoniele bisericeii grecesci; minoritul maltezu Magri (1604—1672), întorcându-se cu cunnoscințe speciali din misiunea sa la patriarhia Antiochiei, a addusă și elu unu prețiosu conțingente de lumină, prin diferite scrieri asupra bisericeii orientali, dar mai cu sémă prin folositorul său dicționariu ecclesiasticu, numitu *Hierolexicon*; în fine, unu altu dominicanu francez, Michel Lequien (1661—1757) dete asupra organizării, lățirii și desvoltării ritulu creștinescu orientale, o operă voluminosă din cele mai însemnate, sub titlul *Oriens cristianus*.

Iată, domnilor, în câte-va indicațiuni, mai multu bibliografice, istoricul cercetărilor appusanilor asupra ritulu orthodoxu, în cursul secolilor alu xvii^{le} și alu xviii^{le}. Ele sânt fōră înduoielă meritorii și chiar instructive; dar încă și mai prețioase pentru noi sânt, asupra acestor materii, scrierile de exegeșe religioasă ale unui arhiepiscopu alu Thesalo-

nicului, Simeonŭ, rēposatŭ chīar în anul 1430, când sultanul Ahmetŭ lua prin arme în stēpânire acea vechiă cetate creștină. Tractatele specialī ale lui Simeonŭ Thesalonicul despre differitele rituri, ceremoniī, usuri, clădiri, unelte, vase și veșminte eclesiastice ale bisericei orthodoxe, presentă câtŭ se pōte de interesanți explicațiuni mystice și istorice asupra întregului complexŭ alŭ archeologiei religioase din biserica nóstră.

Voiți să sciți, bună-óră, cum se chīamă și ce însemnăză în symbolica architecturală a bisericei din Oriente, altarul cu firidele séu cu cămăruțele din laturile sale, unde se ținŭ sântele vase? Iată cum le explică cartea Thesaloniculŭ.

Citezŭ de pre o vechiă și fórte imperfectă traducțiune românăscă, typărită la 1765 în Mitropolia din Bucuresci; și cu acéstă ocasiune să nu uitŭ a vă spune că edițiunea *princeps*, în limba grēcă, a acestui autorŭ este typărită la Iași, în anul 1683, sub Duca Voevodŭ : (1)

Locul celŭ de laturea oltariului, τοῦ Βήματος, alŭ *skenvofylakiei*, τοῦ Σκευοφυλακίου, carele și *proscomidie*, Πρόθεσης, sē chīamă, însemnăză Vithleemul și pescera, τὸ Σπήλαιον. Dreptŭ aceia, ca într'unŭ ânghiu este, și de *jertvénicŭ*, τοῦ Θυσιαστηρίου, nu este departe, măcarŭ de aŭ și

(1) Συμειῶν τοῦ μακαρ. Ἀρχιεπισκ. Θεσσαλ. περὶ τοῦ Θειοῦ Ναοῦ, καὶ τῆς τοῦτου καθιερωθείσης ὀλγ' - ρμ'

fostu când-vași mai departe la besérecile céle mari, pentru paza vaselor. Decî a fi în ânghîu proscomidîia, cu acésta arată venirea lui Christos cé ântéiu cum-că aũ fostu cu sãrãcie și arată prostimea pescerîi unde s'aũ nãscutũ. Decî proscomidîia éste aprópe de oltariũ, cõci cã și Vithleemul éste aprópe de Ierusalimũ, și de mormêntul Domnului, unde s'aũ și pusũ mai nainte, întrupãndu-se pentru noi cuvêntul lui Dumnedeu, nãscêndu-se din feciõrã sfântã. Dreptũ acéia și din prescurã, Προσφορãς, curatã sã scõte *Agneșul*, ὁ Ἄρτος. Iar deasupra lui aduce stéoa, carea o și închipuiesce aicé *Zvezda*, ὁ Ἄστειρισκος, și cu scutecile înfãșurãndu-sã, carele le închipuiesce aicî *Pocroșetele*, τὰ Καλλύματα; iar în locul darurilor celor de trei felîuri, sũnt acésté: *Sfãntele vase*, τὰ ἱερὰ Σκέυη, în locul aurului; darurile ce se adũcũ în sfãntele vase sũnt în locul smyrneî; (*aci textul ellinescũ adaoge*: τῶν Καλομμάτων τὰ Πέπλα, καὶ ὁ καλούμενος Ἐπιτάφιος, τὸν Σινδόνα τοῦτων ἐνοθεΐσαν τῇ Σμήρηνῃ, arãtãndũ cã *procovetele* și ceia ce se numesce *epitafũl*, pe cari se înfãcișezã smyrna, sũnt în locul fãșelor și giulgîului); și thēmîia, în locul thēmîiei, Λιβανῶτος; iar în locul *închinãcunei* și alũ *slovosloviçi*, προσκυνήσεως καὶ δοξολογίας, cari aũ fãcutũ pãstorîi și maghiî, sũnt rugãciunile și slavosloviile céle de la preoșî și de la norodũ. . . . Iar *Cuvuliul*, ἱερὸν Καταπέτασμα, care éste pre dumnedéiasca *Mésã*, τῇ θείᾳ Τραπεζῇ, însemnézã cortul celũ nevêdutũ, carele éste împrejurul lui Dumnedeu, adicã slava lui Dumnedeu, și darul cu carele însușî se acopere, îmbrãcãndu-sã cu lumina, ca cu unũ veșmêntũ, și pre scaunul celũ pré înaltũ alũ slavei lui ședêndũ. Dreptũ acéia, ca întru ceriul celũ vêdutũ, adecã în *besérecã*, ἐν τῷ Ναῶ, ca nisce stelle sũnt *luminile*, ὡς ἀστέρες τὰ φῶτα, și *înconglurarea luminilor*, arată tãria ceriului și planitele, καὶ ὁ κύ-

κλος ἐστὶ τῶν φώτων τὰ στερέωμα ὑπεμφαίνον, καὶ τὰς ζώνας τῶν πλανητῶν.»

Din aceste câte-va rînduri, chiar și sub limba greoîă și impletecită a traducătorului. amû puté allege o multîme de invěțături attingătoare de antichitățile bisericescî; dar acesté sînt subiecte de unû interesû anticariû multû pré speciale, pentru momentul de față, când timpul ne zoresce. Să curmămû dar aci, pe pragul altarului orthodoxû, lîngul și ostenitorul nostru peregrinagiû prin vechile regiuni ale archeologiei. Numai ađi, amû prefiratû, pêne acum, în fuga mare, explorațiunile făcute, în secolii trecuți, prin diplomatica, paleografia și liturgica medievali ale Europei, și amû numitû pe corifeii acestor explorațiuni, pe Mabillon, Muratori, Montfaucon, Du-Cange, Banduri și alții. Mai nainte, ne informasemû despre rudimentariile cercetări de archeologiă esthetică, îndreptate asupra productiunilor aceleiași epoce.

Déca ânsă, acum, aruncându în urmă-ne o privire ca din sborû, vomû măsura tótă întinderea coprinsului, pe care 'l amû colindatû împreună, ne vomû adduce aminte că, mai nainte de studiele aasupra mediului-evû, ne amû purtatû atentiunea supra antichităților creștine, analysându lucrările lui Bosio, Boldetti, Buonarotti, Ciampini și Gori, asupra catacumbelor romane și asupra vechilor biserice și ornamente bisericesci ale Occidentului. Și

mai de de-multă, amă cătată să ne strecurămă printre laborioasele confusiuni în cari orientaliștii trecutului, Athan. Kircher, Sam. Bochart, Thom. Hyde și semenii lor aă cufundată anticele culture ale Asiei appusane și ale Africei, și totuși n'amă nesocotită nici pe curagioșii exploratori ai extremului Oriente. Cu ună pasă mai departe, ne amă dată sémă despre activitatea numismaților din Europa centrală, printre cari să rememmorămă aci numai pe Ezech. Spanheim și pe Vaillant; amă vorbită și despre epigrafiștii, cari pe atunci aă ilustrată mai cu sémă sciința italiană; dar totă de o dată amă recunoscută efectele salutarii ale mișcării arheologice, care s'a produsă pe acei timpî în Francia, și cari, după felurite cercări, mai multă séu mai puțină superficială, aă ajunsă a se resumma în studiile geniali ale lui N. Fréret. Astă-felă amă putută să observămă și începuturile cercetărilor îndreptate asupra antichităților ellenice, menționândă printre mai mulți alții, pe arheologul căllătoră Iacobă Spon și pe meritosul compilatoră Ioană Meursius.

În fine, repurtându-ne mai departe, pënë în cercul, așa de variată, ală antichităților romane séu italice, ne vomă aduce aminte de acea pleiadă de minuțioși și ingenioși anticari, pe cari 'i amă rōnduită în jurul ilustrului Rafaelă Fabretti, și din cari cei mai renumiți aă fostă, Bartoli, Bellori, Fico-

roni, Furietti, Cuper, Perizonius și încă mulți, foarte mulți alții.

Iată, domnilor, ciclul archeologic, coprins într'unu spațiu ca de una sută cincî-deci de ani, ce se închiieă la mijlocul secolului alu xviii^{le}, pe care l'amu străbătutu împreună, după ce, încă de mai nainte, vă arătasem temeliile solide, ce laborioșii erudiți ai secolului alu xvi^{le} și anume unu Manuciū, unu Sigoniū, unu Panviniū, unu Scaliger, unu Justu Lipsiu, unu Cujas, unu Gruter și unu Goltz, așternuse sciinței archeologice pe tărâmurile abie atinse cu ușurință de ai lor predecesori din secolii alu xv^{le} și alu xvi^{le}, precum au fostu entusiastii Pomponio Leto, Flavio Biondo, Marsiglio Ficino, și mai nainte încă, Ciriaco Anconitanul, Guilielmo di Pastrengo și chiar illustrul Petrarca.

Privitu în întregimea sa, și caracterisatu prin numele mai răsărite pe cari le amintiu acuma d'a rîndul, acestu periodu, de patru ori secularu, se arată nu numai ca lăgănul, dar și ca scola sciinței archeologice. Meritele lui nu se mărginescu întru a'i fi datu numai nascere; elu a crescut'o, a întărit'o, a înrodit'o. Ați pututu prețui, domnilor, cari au fostu progresele și desvoltările ei, în decursul acestui răstimpu. La momentul în care noi ilu oprimū, avuțiile adunate de secolii precedenți, erau mari și felurite. E învederatū că periodul ju-

neței, pe care noi l'amă numitū alū Renașcerei, lucrase bărbătesce.

Dar când omul, după o tinerețe laborioasă, a ajunsū a'și aduna, la vârsta matură, o avere de care să se bucure în vieță cu o legitimă mulțumire, elū, mai ântēiu de tôte, mēndru de a sa vrednicia, caută a'și face inventarul întregului său avutū.

Acēsta pare a fi și fostū una din preocupățiunile archeologilor, în epoca la care amū ajunsū cu studiul nostru istoricū. Publicațiunile se înmulțise, și ele se aflău răspândite prin tôte centrurile Europei, cari acum se întreceău a produce care de care mai multe opere notabili și curioșe asupra antichităților. Cu tôte acestē, comunicațiunile și transporturile eraū âncō departe de a presenta înlesnirile de astăzi; însăși publicitatea n'avea pēnē atuncī organele sale moderne pentru răspândirea ori-cărui felū de scire. Era fōrte greu lucrū, — une ori peste putință, — unui omū studiosū de a afla și mai allesū de a'și procura totū ce se scrisese, în differite țērrī și la differite epoce, asupra antichităților. Negoșul cărților, mai desvoltatū de câtū ori unde, pe acei timpī, în Italia și Olanda, întēmpina totuși neînvinse greutăți, când prin capriciele censurei religioșe și politice, când prin desele rēsbōle și întreruperi de ori-ce relațiuni, între staturile europene.

Era asemeni foarte anevoiă și obositoră pentru publicul cultivat în genere, de a fi silită să recurgă la numeroase, voluminoase și rari tractate speciale, pentru a dobândi ori ce măruntă cunoștință asupra materiilor anticarii și istorice. În fine, nu sta în puterea fiă-căruiă, — și mai ales nu în a omenilor de știință, în de obște puțină avuți, — de a călători prin toate localitățile unde se mai află, rămase la fața locului, sevă adunate în muzee și colecțiuni, monumente de ale trecutului, spre a le vedea și a le studia în originală.

Aceste diverse anevoințe se puteau însă toate înlătura, până la ore-care punctă, prin publicarea de cărți cu caracteră encyclopedică. Ele nu lipsire a se ivi la lumină, în decursul secolilor ală xvii^{le} și ală xviii^{le}, și foarte multe din ele întrunire prețioase cualități, atâtă sub raportul executărei lor materială, câtă și prin spiritul de adâncă erudițiune, carele, mai multă de câtă pătrunderea critică, aă predominantă în întocmirea și redactarea lor. Deși în genere înfățișarea lor este aceea a voluminosele foliante, typărite desă și măruntă pe câte douăe colonne, și une-oră illustrate cu frumoșe gravuri pe oțelă, ele, ca coprindere ni se presentă sub diferite forme și titluri; unele sânt *Thesaur*e și *Corpur*i, adică vaste cullegeri de diverse tractate anticarii, retypărite în extenso de pre mai vechi edițiunii speciale; altele *Dictionnaire*, *Lexicóne*, și

Bibliotheci, s^{eu} *Manuale* și *Enchiridie*, în cari materiile archeologice, istorice și bibliografice stau coordonate de pre șirul alfabetic^u, ori de pre o distribuțiune mai mult^u s^{eu} mai puçin^u raționată a subiectului; altele se întitulază *Monumente* și *Musee*, și conțin^u reproducțiuni stampate și explicate de pre obiectele existenți prin diferite localități și colecțiuni de antice; în fine, s^{unt} și *Dissertațiuni* s^{eu} *Memorie* critice, citite și desbătute în sînul diverselor Societăți și Academii științifice, și apoi typărite, f^{or}ă vre o anume ordine, în publicațiunile collective ale unor asemenea corpuri de învățați.

Din t^ote aceste se cuvine să allegem^u pe cele cari, făc^{end}u mai multă on^ore autorilor s^{eu} editorilor, s^{unt} tot^u de o dată ca un^u repertori^u s^{eu} un^u resumat^u al^u științei anticariⁱ din secolii Renascerei.

În fruntea tutulor se cade să punem^u marea colecțiune, întitulată *Thesaurus antiquitatum græcarum et romanarum*, aⁱ căror editori principali s^{unt} doi erudiți germani de un^u merit^u necontestabile, filologii și anticariⁱ I. G. Grævius și Iacob^u Gronovius. Tatăl cel^ui din urmă, I. Frederic^u Gronovius a fost^u un^u vestit^u profesor^u la Universitatea din Leyda, prin ale căruⁱ lecțiuni s'a^u format^u și saxonul Greffe s^{eu} Grævius (1622—1703) și propriul s^{eu} fiu Iacob^u Gronovius (1645—1716). A-

cești două urmași ai cathedrelor bătrânului profesor, întreprinsere, fă-care în parte, a aduna o mare câtime de tractate asupra antichităților, publicate de învățații anteriori și contimporani ai lor, a le dispune în ôre-care ordine, și a forma cu ele, unul, adică Grævius, ună *Thesaură* de antichități romane, în două-spre-dece volume in-folio; cel-l-altă, Gro-novius, o egală colecțiune, attingătoare de vechia Elladă.

Idea nu era cu totul nouă; pe la începutul se-colului ală xvii^{le}, neobositul Ioană Gruter, părintele epigrafice, publicase în șese volume, o colecțiune de felul acesta, sub titlul de *Lampas, seu Flux artium liberalium*; dar, în compilațiunea lui Gruter figuraă, învederată, numai scrieri de prin ală xv^{le} și ală xvi^{le} secolă. Grævius se folosi și de cele mai importanți dintre cele noue, astă-felă în-cătă tôte numele illustre ale sciinței anticarie din întregul periodă ală Renascerei figurază în repertoriul său, typărită mai întem la Utrecht, între anni 1694 și 1699.

Ordinea urmată de dînsul este pe scurtă acésta : în primul volumă sînt mai cu sémă disertațiuni asupra originei Rômanilor și constituirei lor primitive; ală douăle e consacrată legilor; ală treile, administrațiunei și topografiei Romei; ală patrule, monumentelor din acéstă cetate; într'ală cincilă se coprindă tractate despre religiunea poporului romană,

printre cari se numără și scrierea lui Plutarchū, *Cestiunile Romane*, commentată de unū meritosū anticarū ollandezū, Marcu Boxhoru (1612—1683), carele de sigurū arū fi meritatū să fiă citatū de noi printre cei mai distinși reprezentanți ai erudițiunei neerlandeze din acea epocă. Alū șeselé volumū din colecțiunea lui Grævius se referre mai multū la veșminte; alū șeptelé la familiile romane și la dregătoriele statului; aci stă reprodusă și *Notiția demnităților* cu notele lui Pancirolli. Alū optulé tractéză despre calendarū, despre nunte și conține micul tractatū alū lui Meursius despre luxul Romanilor. Jocurile amfiteatrului și ale scenei implu alū noulé; noțiunile despre oștire, pe alū decelé; în alū un-spre-decelé sūnt reproduse fastele consulariī ale Romei; apoi disertațiunī despre monete, mēsuri și greutateți. În fine volumul alū duospre-decelé se compune din notiție asupra ospetelor, vaselor de plutire, giuvellelor și antichităților mērunte de totū felul ale Romanilor. Descrierea mōrmentului Nasonilor de Bellori, cu stampele lui Bartoli, și unū tractatū alū anticarului francezū Michel-Ange de La Chausse, pe latinesce Causeus (1660—1738), despre vase, brăçări, inelle, chiăi, strigille, lacrimatoriī, candelē și altele, 'și aū găsitū aci locul.

Thesaurul grecescū alū lui Gronovius, publicatū la Leyda, de la 1697 pēnē la 1702, se bucură

de unŭ creditŭ și mai mare de-câtŭ celŭ latinŭ alŭ lui Grævius, din causa valórei personalí a editorului, carele a contribuitŭ însuși fórté multŭ la redactarea notițiilor biografice ce ocupă o parte însemnată într'acéstă colecțiune. Iacobŭ Gronovius a fostŭ unŭ filologŭ distinsŭ și unŭ bunŭ latinistŭ, tare lăudatŭ, de o parte, pentru correctele sale edițiuni critice de autori anticí, iar de altă parte, fórté defăimatŭ pentru caracterul seŭ violentŭ și arțăgosŭ; chíar și în discuțiunii sciințifice, elŭ perdea cu totul cumpěna buneí cuviințe, și, decă vė aduceți a-minte, în duoė rōndurí pēnė acum, 'i amŭ citatŭ și noi numele, cu prilejul vestitelor sale certurí cu Fabretti și cu Perizonius.

În compilațiunea sa anticariă, elŭ consacră cele trei prime tomurí, iconografieí personagielor mythologice și istorice ale Greciei și ale Romei, reproducēndŭ chipurile lor, cullese de pre monete, petre gravate, statue și alte monumente vechí, de cōtre Fulvio Orsini, Bartoli, La Chausse și alții, și însoțindu-le cu notiție biografice, mythice și istorice, scrise de dînsul. Volumele următóre revinŭ la methodul adoptatŭ de Grævius, adică se compunŭ din tractate străine retypărite împreună. Se înțelegé că Meursius, celŭ carele a scrisŭ așa multŭ despre ale Athenei, ocupă rolul principale în ele; dar dupė dînsul se rōnduiesce unŭ învėțatŭ istoricŭ ollandezŭ, Ubbo Emmius (1547—1626), ca-

rele și dînsul publicase o descriere amănunțită a Elladei antice, sub titlul de *vetus Græcia illustrata*. De altmîntrelé, materiile, în cele noue volume următoare ale thesaurului lui Gronovius, sînt repărțite între geografă și topografă (vol. iv și v), legiuiri civili și usuri religioase (vol. vi și vii), petreceri teatrale și obiceiuri casnice (vol. viii și ix), viața litterariă (vol. x și xi), și în fine, în alu xii^{le} volumu, varietăți, precum scrierile lui Bellori despre mormintele și lămpile antice, și, ca mai importanté, retypărirea latină a minunatului manualu de archeologiă grécă, scrisu mai ântêu englezesc, la 1699, de meritosul episcopu și profesoru din Oxford, John Potter (1674—1747), o carte care a fostu reproducă în nenumărate edițiuni și tradusă în mai multe limbe, ca celu mai bunu compendiū alu cunnoscînțelor archeologice, dobîndite asupra anticeii Ellade, mai nainte de secolul nostru.

Ca să completezū informațiunile asupra thesaurilor de antichități grece și romane din alu xvii^{le} și alu xviii^{le} secolu, trebuiă să adaogū, ca corrolarie la publicațiunile primitive ale lui Grævius și Gronovius, o serie de suplemente, de lexicóne și de catalóge, ce aū venitū totū mereū a se rîndui în acéstă colecțiune, spre a forma cu dinsa unū totalū de vre o șese-șeci de volume in-folio, registru uriașu alu unei adevărate comori. Adaoșele sînt : Noul thesaurū de antichități romane, pu-

blicatū în trei volume, de francezul Sallengre, între anii 1694 și 1723; Supplementul la ambele thesaure grecū și romanū, editatū la 1757, de învătăatul fizicū și anticarū venețianū marchezul Poleni; apoi Thesaurele de antichități și de istorie ale Italiei, și ale insulelor învecinate, Sicilia, Corsica și Sardinia, întreprinse, la 1704 de Grævius și terminate, în două-deci și patru de volume, la 1712, de scolarul său Petre Burmann, din Utrecht. La toate acesté, se mai adaoage, pe de o parte, Lexiconul antichităților romane, redactatū la 1713, în două volume, de germanul Pitiscus; iar pe de alta, Catalogul completū alū Thesaurelor, întocmitū în cinci tomuri, de acelașū Petre Burmann, carele, la 1712, typări în Utrecht, unū breviariū de antichități, sub titlul de *Antiquitatum romanorum brevis descriptio*.

În fine, ca să sleimū cu totul acéstă materie, trebuiă să menționămū și manualul de antichități romane, *Antiquitatum romanarum corpus, libris decem complexus*, alū anticarului saxonū Ioanū Rosinus său Roszfeld (1521—1626) din Eisenach. Acestū compendiū a fostū și dînsul adese ori rety-păritū cu adaose și adnotațiuni, ast-felū în-cătū se pôte dice că cele două breviarie anticariū, alū lui Rosin, pentru Romanī, și alū lui Potter, pentru Ellenī, aū avutū sarcina de a popularisa cunoscînțele de archeologiă ethică asupra acelor po-

póre, în totu secolul alu XVII^{le} și alu XVIII^{le}. Notați că partea esthetică a științei era cu totul subtrasă din noțiunile ce ele conțin, noțiuni, și acele, adese ori necomplete și óre-cum abătute de la adevérú. Spuindú acesté, nu voiu ánsé cátuși de puținú, să scađú din folósele ce ele au datú pe timpul lor.

O carte din aceeași epocă, fórte prețiosă pentru numeroasele, variatele și interesanțele noțiuni ce o compunú, este *Bibliotheca anticaria* a vestituluí Ioanú Albertú Fabricius, unul din cei mai laborioși și mai considerați erudiți ai Germaniei. Născutú la 1668, dintr'o familiă de învățați din Leipzig, elú 'și a petrecutú vieța cu modestiă în Hamburg, unde a trăitú pêne la 1736, înconjuratú mereú de stima și de admirațiunea întregéi Germanii, și lucrândú fórá încetare la opere theologice, istorice și bibliografice. Desvoltatele sale notiție asupra scriitorilor și scrierilor ellene și latine din antichitate și din mediul-evú, conținute în voluminósele sale publicațiuni intitulatú *Bibliotheca græca*, *Bibliotheca latina*, *Bibliotheca ecclesiastica* și *Bibliotheca latina medicæ et infimæ ætatis*, sânt și pêne adí bazele istoriei litterarii și ale bibliografiei ámbelor limbe clasice, din antichitate pêne în epoca modernă.

Sub unú titlu analogú, *Bibliotheca anticaria*, elú a întrunitú într'unú volumú, publicatú mai ántéiu la 1713, titlurile tutulor cărților scrise pêne atuncú

asupra celor mai felurite subiecte de arheologie și a resummată opiniunile emmise de diverșii autori, în diferite cestiumi de interesă anticariă. Cartea lui, în două-deci și trei de capitole, tracteză succesivă, despre autorii cari au scrisă în genere, asupra antichităților ebraice, egyptene, persane, grece, romane și altor antice popóre păgâne; apoi și asupra celor creștine. La urmă iewa da rîndul pe cei cari s'au ocupată de geografia și chorografia în genere, de topografia Romei, de chronologia tehnică și de istoriă; vină apoi, scriitorii despre deii, genii și sântii; cei despre templele și altarele păgâne și creștine; despre sêrbători, sacrificie, rugăciuni și ceremonii; despre divinațiune și minuni; despre preoții și ordine căllugêresci; despre magistrature, legiuri, întocmiri financiară și bănesci, despre artea militară și navigațiune; despre veșminte și nutrimente, despre relațiunile de familie, despre scóle și interese litterari; despre jocuri și obiecte de artă; în fine, despre ceremoniele și monumentele funerari.

Într'acéstă nomenclatură, vedeți, domnilor, că nimică nu lipsesce, nimică de-cătă numai o ordine raționnată. Acéstă lipsă face ca opera lui Fabricius, cu tótă nesecata'i avuțiă, să'și pèrdă totă prețul în ochii celor ce o consultă cu gîndul că voră lua lesne dintr'insa o cunnoscință limpede despre activitatea arheologică a epocelor anteriori și

contemporane cu autorul. Ea e bună de consultată numai pentru acei cari primescū sarcina de a descurga neprețuitele materialuri grămădite într'insa. Încō ceva de observatū asupr'î, este că antichitățile ebraice și creștine ocupă într'insa unū locū precumpēnitorū.

Cătū despre mine, voiu să profitū acum de această împrejurare, spre a împlini ôre-cari lacune pe cari graba și pôte chiar lipsa de memoriă m'au făcutū a le lăsa în expunerea acelor materie specialī. Acestē vorū fi ca erratele și additamentele de la ultima pagină a unei cărți. Ele se resummă în câte-va indicațiuni biografice.

Trebuia într'adevărū, când v'amū vorbitū de ebraiștii englezi și francezi din secolul alū xvii^{le}, să nu uitū a vē face cunnoscūtă pe renumita familiă de orientaliști germani Buxtorf, din cari celū mai vechiū, Ioanū Buxtorf din Baselū (1564—1629) s'a ilustratū prin lucrările sale grammaticali asupra limbei ebraice și mai allesū prin adūncele sale cunnoscințe despre Talmudū și despre cele-l-alte cărți rabbinice.

Dar, în ramura antichităților ebraice, amū fi pututū să ne urcāmū și mai susū, spre a cita în alū xii^{le} secolū, pe vestitul filosofū ebreū, Maïmonide din Cordova, *făclia lui Israelū*, carele a trăitū în Egyptū, ca medicū alū sultanului Saladinū, și a scrisū, mai multū arăbesce, despre antichitățile po-

porului ebraic, osebitu de tôte cele-l-alte ale sale scrieri theologice, filosofice și medicali; apoi, totu cam pe atunci, pe rabinul Beniamin din Tudela, carele a călătoritu ca să cerceteze preste totu locul synagogele israeliților și, ajungându în partea din Macedonia, care pe atunci se chiâma *Vlachia de susă*, Ἀνω-Βλαχία, de ôre ce era locuită de Români de la Pindă, a emmisă asupra acestora curiôsa opiniune că ei s'arū fi ținutu de legea mozaică, fiindū-că cei mai mulți purtaū nume împrumutate din Bibliă.

Bine că nu le a datū în gëndū nașilor noștri să ne boteze ađi pe noi mai desū cu numele de Iacovū, de Ilie sēū de Davidū, cōci altmintrelé Alianța Israelită s'arū fi cercatū de sigurū să dovedescă Europei că sîntemū nēmū de nēmū nostru, eșiți d'a dreptul din sînul lui Avramū!

Dar, ca curiositate, dați'mi voiă a cita, în traducțiune, chiar textul jidovului, călătorū : (1)

«Aci se începe Vlachia, aī căria locuitorī staū în mănți. Acelū poporū se numesce Vlachi; ei sînt inți la piciorū ca căpriôrele, și se coborū din piscurile lor, ca să fure și să jăfuiască în pămênturile Grecilor. Nimeni nu se pôte sui pêne la dînși ca să le facă rēsboiū, și ei nu cunnoscū

(1) Prima edițiune a textului ebreescū alū lui Beniamin din Tudela a fostū typărită în Constantinopole la 1543. De atunci călătoriele lui s'au retypăritū de duoă-deci și șese de ori în diferite limbe.

nici unŭ stĕpĕnŭ. Ei nu ținŭ în sĕmă legea Nazareenilor sĕŭ creștinilor. Între sine își dau nume de ale Jidovilor, de aceea pare-că și sŭnt Jidovi; unŭ din ei numescŭ pe Evrei, frați ai lor; ânsĕ când îi prindŭ, îi jăfuiescŭ, dar nu'î omŕă, ca pe Greci. De altmintrelé ei nu păzescŭ nici o legiure.»

Voŭ da âncŕ unŭ exemplu de acelu spiritŭ de proselytismŭ imaginarŭ și îngŕmfatŭ alŭ Ebreilor. Pe acesta ni'lu presentă, în secolul alŭ xvii^{le}, apologia poporului lui Israelŭ, scrisă în limba engleză, de rabbinul portughezŭ Manases ben Israel, carele, între altele, căută a dovedi că vechii locuitori ai Americii, indigenii cu peile roșii din Mexicŭ, din Iucatanŭ, din Peruvia și din Guatemala, aŭ primitŭ antica lor cultură religiŕsă și chiar unele usuri sociale, nu tocmai de lădatŭ, de la colonni israeliți, cari arŭ fi emigratŭ în vechime din colo de oceane, după ce Titu 'i a fostŭ alungatŭ din Palestina. Acĕsta era thesea archeologică cea mai acreditată, pe acei timpŭ, asupra antichităților americane.

Totŭ din *Bibliotheca anticariă* a lui Fabricius, să mai cullegŭ și trei nume, spre completarea listei de meritoși exploratori ai antichităților creștine. Ele representă fiă-care câte o țĕrră deosebită : Godfredŭ Voigt (1644—1682), autorul *Thysiasteriologiei*, sĕŭ descrierei vechilor altare creștine, typărită cu mare laudă de însuși Fabricius, a fostŭ germanŭ; benedictinul Dom Edmundŭ Mar-

tenne (1654—1739), carele a urmată cu o demnă ardore lucrările începute de capiî erudițiunei benedictine, a fostă franceză; și în fine, ambiî Bianchini, Francesco unchiul, (1662—1729) astronomă celebru și anticară de merită, precum și nepotul său Iosifă, carele a completată unele din operile anticariî ale antecesorelui său, aă fostă amânduoi italianî; lucrările lor aă avută rapportă la monumente antice și creștine din Roma.

Vă ceră iertare, domnilor! Când încape cine-va pe mâna bibliografilor, apoi cu anevoiă scapă de asemené mărunte noțiunii asupra autorilor și asupra cărțiilor. Ei sânt cărpaciî litteraturei, cari totă pună la petice, unde li se pare că vedă câte ună golă în annalele sciinței. Vina nu este a mea. Răsfoindă pe Fabricius pentru d^{vostre}, m'amă dedulcită și eă cu meseria lui. Dar mă grăbescă a recunnósce că nu d^{vostre} trebuiă să mî duceți mai îndelungă pécatul. Așa dar, de la cărți, voă trece îndată la monumentele plastice.

În mai multe rînduri v'amă vorbită despre colecțiunile epigrafice, numismatice, dactyliografice și iconografice, cari s'aă publicată în decursul secolilor Răsăceri. Imaginele ómenilor illustri de Fulvio Orsini, corpurile de inscripțiunii ale lui Gruter, Fabretti și Muratori, thesaurele numismatice ale lui Goltz, Morell, Patin și alțiî, în fine colecțiunile de mărunțișuri, gemme, vase, candelé, etc., ale lui

Ficoroni, Gori și Passeri, nu vë vorü fi scăpatü cu totul din memoriä ; asemeni vë adduceți, póte, aminte de unele publicațiunii speciali asupra museelor, precum descrierea celui Capitolinü, pe care a inceput'o marchezul Capponi, dar pe care a executat'o apoi Bottari; precum și opera cea mare a lui Gori asupra museului Florentinü. Aü mai fostü și altele de acestü felü, pentru monumente și cabinete mai puçinü importanți, din Verona, din Modena, din Venetia și de airé, pe cari le aü ilustratü ómeni eminenti ca Maffei, Muratori, Paciaudi și alți. Să nu uitămü de a numëra printre publicațiunile de unü caracterü mai întinsü, opera lui La Chausse, intitulatä *Museum Romanum*, care coprinde statue, gemme, baso-relievuri și alte anti-chități plastice, adunate numai din Roma.

Dar nici una din aceste publicațiunii parțiali nu are însemnătatea operei capitali, pe care a întreprins'o și, în cursü de vre o două-deci de anni, a isbutitü a o îndeplini vestitul benedictinü Dom Bernardü de Montfaucon. Cu o răbdare și cu o stăruință, cari numai luptătorilor sciinței de la St Maur erau date, Montfaucon adună, cu miile, deseme de monumente antice, mari și mërunte, le controlă de pre originale, pre câtü îi stätü cu putință, făcu pentru fiä-care câte unü textü explicativü în ambele limbe, latină și francezä, le dispuse de pre o ordine logică, formändü din ele mai multe grupe

distincte ce se refferă fiă-care la câte una din ramurile activităței din societățile antice, și, stăruindă însuși și neîncetată, pe lângă pictori, pe lângă gravori, pe lângă typografi, folosindu-se de marea considerațiune de care elă se bucura în publică, spre a stringe summele enorme ce'i erau necesarii pentru o așa gigantică publicațiune, elă începă la 1719, typărirea întinsului său repertoriu de antichități plastice, numitū *Antichitatea explicată și reprezentată prin figure*.

Ca să lămurescū întru ce anume, constă această lucrare, credū că nu potă face mai bine de-cătū a enuncia pe rōndū, titlurile celor de-ce despărțiri ale ei, publicate în cinci-spre-dece volume in-folio, în cari nenumărate stampe, frumosū gravate, sūnt însoțite cu textul lor descriptivū. Nu voiu să pretindū că acele explicațiuni aū o mare valōre archeologică, nici că desemnele sūnt de o exactitate fōră defectū; dar astū-felū cum sūnt și gravurele și textul, ele pēnē acum încă presentă cea mai bogată și mai variată colecțiune de monumente antice. În ori ce casū, opera lui Montfaucon este imaginea fidelă a archeologiei esthetice din secolul alū xvii^{le}, precum thesaurele lui Grævius și Gronovius sūnt cuintesența cunnoscintelor de archeologiă ethică din acelașū periodū.

Să facemū dar inventoriul compilațiunei lui Montfaucon cu încredințare că recapitulămū tōtă mate-

ria științifică despre care s'au ocupatŭ archeologii din timpŭ Renscerei.

În partea ântâia sânt chipurile de ȃei ai Grecilor și ai Romanilor de primul, de alŭ duoilé și de alŭ treilé rangŭ, dispuse de pre ordinea timpilor; a doua coprinde pe ale eroilor ajunsŭ la îndeire. În a treia sânt monumentele cultulŭ la Greci și la Romani; în a patra, totŭ ce se attinge de religiunea Egiptenilor, Arabilor, Syriacilor, Persilor, Scythilor, Germanilor, Gallilor, Spaniolilor și Carthaginesilor. A șesé parte e relativă la usurile vieței, și representă veșminte, mobile, vase, monete, măsuri și greutateși de ale Ellenilor, Romanilor și altor vechi popóre; a șepté completéză acelési subiecte, cu figurŭ despre băi, nunțŭ, jocuri de totŭ felul, pompe, vânătorie, pescuirŭ, arte și altele. În partea a opta sânt înfășșate obiectele de răsboiu, recrutățiunile de ostași, muniționile lor, magazinele, lucrările militare, însemnele, luptele, armele tutulor naționilor vechi, machinele lor de răsboiu și altele; despre căile publice, punțŭ și poduri, despre turnuri de apărare, apeducte, navigățiune și faruri sânt figure și vorbirŭ în partea a noua. Vinŭ acum, în partea a ȃcea, representaționea supplicielor și a usurilor funerariŭ, mormintele, mausoleele, candeltele și orŭ ce alte amărunte attingetóre de idea morței, la Greci și la Romani, cari se completéză prin noționŭ și imagine de aceeași specie, la cele-l-alte

popóre ale antichitáței, ocupându acesté partea a decea și cea din urmă.

Repertoriul este, precum vedeți, completú pentru națiunile vechimei, pe-cátú le cunoscea lumea cultă, la începutul secolului alú XVIII^{le}; ablé de se vorú dibui prin cărțile de archeologie anteriori lui Montfaucon vre o rămășiță antică de óre-care valóre, pe care să nu o fi reprodusú la locul sêú laboriosul benedictinú. Apoi, o mare parte din figure sânt publicate de dînsul pentru prima óră, și constituă thesaurului sêú numeróse merite de ántétate. De arú voi cine-va să facă astăđi, pentru periodul modernú alú archeologiei, ceea ce Montfaucon a făcutú pentru alú Renascerei, ablé putemú calcula cu ce progresiune geometrică s'arú urca numérul rubricelor, alú stampelor și alú desvoltărilor din textú.

Benedictinul, intrándú cu o așa curagiósă inițiativă în dominiul archeologiei esthetice, nu putea să 'și mărginésca cercetările în cercul antichitáței clasice și barbare. Lucrările asupra mediului-evú erau cu deosebire familiari erudiților exploratori de la St Germain-des-Près; Montfaucon dete dar, de la 1729 pêné la 1733, ca urmare la opera sa anticariă, o lucrare de acelașú felú, în cinci tomuri in-folio, asupra *Monumentelor monarchiei franceze*, copriéndú istoria Franciei, cu figurí asupra fiăcárei domniri, pre câte le cruțase pêné atunci tim-

pul. Ordinea chronologică este observată în acelui primu museu alu antichităților plastice și grafice din mediul-evu francezu. Partea antea se întinde de la originea Francilor pene la regele Filippu I^u; cucerirea Engliterrei de ducele Normandiei, Gulielmu Bastardul, de pre o faimosă cusatură din alu XI^{le} secolu, attribuită reginei Mathilda și încă păstrată la Bayeux, precum și alte monumente pene la regele Ioanū, ocupă a dua parte: apoi cele-l-alte trei se întindū treptatū pene la mórtea lui Henricu alu IV^{le}, primul dintre Burboni.

Acéstă carte, cu tóte lacunele și imperfectiunile sale, a fostu pentru Francia, unu admirabile monumentu naționalu, care și astăzi servă de basă archeologiei locali, și împlinesce multe lipsuri cășunate de nesocotitele și sêlbaticele pustiiri ale revoluțiunei de la 1793. La noi, numai Turcii și Tătarii au pututu prada și nimici lucrări de arte ce ne arū fi păstratū imaginea culturei nóstre din trecutū, atâte câte poporul din Francia, turbatū de idei subversive, a zdrobitū, în pornirile sale barbare, monumente ale gloriei și ale măiestriei strămoșesci, cari aveaū raportū la regi, la nobilime și la religiunea catholică.

În cursul timpilo, ne aflămū însē acum celū pușinū cu o jumătate de secolu mai nainte de acele brutale devastatiuni și putemū încă constata, în activitatea litterariă a secolulu alu XVIII^{le} și a ce-

lui precedente, diferite alte mișcări făcute cu scopul de a deștepta și de a răspândi cunoștința și prețuirea trecutului, în toate treptele societății culte. Aceste mișcări sînt învederate prin publicațiunea de mari dicționnare istorice și filosofice, sêu mai bine ȃisũ, encyclopedice, în cari biografiile ómenilor din trecut și explicarea usurilor și monumentelor antichității ocupă unũ locũ totũ d'auna însemnatũ. Sînt ȃncõ și lucrările, de unũ caracterũ mai speciale, ce se făceau și se editau prin intruniri și asociațiunii sciințifice.

Oprindu-ne numai unũ momentũ asupra dicționnarielor, în cari, curatũ vorbindũ, archeologia intra abie ca una din părțile constitutive ale lucrării, voũ cita, în trecetũ, pe celũ biblicũ alũ pãrintelui benedictinũ Dom Calmet (1720), care este ca și o encyclopediã a theologiei și a istoriei religióse; dar mai cu sémã, voũ numi marele dicționnariũ istoricũ alũ junelui invetãtũ francezũ Moréri, appãrutũ mai ȃntetũ la 1674, și carele, fiindũ însoțitũ de unũ mare succesũ, a fostũ adesé ori retypãritũ, prefãcutũ și înavușitũ de atunci încóce. Renumitul criticũ protestantũ Petre Bayle (1647—1706), carele, în vieța sa multũ turburatã, s'a luptatũ fõrã pregetũ cu tóte neajunsurile filosofice și religióse ale timpului sêũ, și carele, la 1699, a refãcutũ pe d'intregul dicționnariul istoricũ și filosoficũ alũ lui Moréri, spune însuși despre predecesorele sêũ, aceste

judiciose cuvinte, cari totu așa de bine i se potu applica și sieși :

«Moréri, dice elu, 'și a datu o mare ostenelă, care a servitu tutulor și care a înlesnitu multora totă sciința câtă le a fostu de trebuință. Ca toți primii autori de dicționarie, elu a commisă forțe mari greșeli, pe cari urmașii lui nu se cade să și le însușescă, precum nici ale lui merite. Lucrarea lui a răspânditu lumină în unele locuri, unde alte cărți mai specială n'arū fi pētrunsū câtū lumea, și unde nu se cere mai multu de-cātu o cunnoscință prescurtată și înlesnitore a faptelor.»

Cu greu s'arū puté caracteriza mai bine natura și folósele unor asemenea publicațiuni, déca nu cu totul populari, dar celū puçinū accesibili celor de o mediocră cultură. Cu multū mai restrînsū, dar și cu multū mai temeinicū, este alū duoilé cercū în care s'a exercitatū activitatea colectivă a învățaților din ultimii duoī secolī ai Renașterei. Prin formarea de asociațiuni litterarii și sciințifice, de Academii private séu officiali, mai adese patronate de monarhii intelligenți séu numai vanitoși, și une-orī de simpli particulari avuți orī zeloși, adeverați Mecenați ai litterilor, prin emulațiunea care se producea în asemenea întruniri, ideile și faptele sciinței aū luatū o extensiune mai mare, unū sporū mai viu, o înțetire mai neprecurmată. Acestū faptū îlū recunoscuse marele filosofū Leibnitz, carele cu mulțumire

luă parte activă în cele mai multe asociațiuni științifice din Europa, și susținu că numai de la înfrățirea omenilor de știință, secundată de un geniu îndrăznet în politică, se poate aștepta și revelarea vechielor civilizațiuni ale antichității, și răspândirea luminelor moderne în toate țerrile ce zăceau încă sub barbaria.

Asemene propunerii, de-și nu au putut găsi o realizare deplină în secolul trecut, — ba chiar nici până acum, — totuși aveau un răsunet puternic la curțile unor suverani și în tot publicul luminat din alu XVIII^{le} secolu. De pre modelul Academiei de curând reformate din Francia, împăratul Austriei Leopoldu, installă în Vienna, la 1677, sub numele de *Academia Leopoldină*, societatea științifică a curioșilor Naturei, *Naturæ Curiosorum*, care de vre o cincisprezece ani, se formase în Lipsca; Frederic cel mare institui, la 1700, o Academie de științe în Berlinu, pe care o încredință direcțiunei lui Leibnitz; însuși Petru cel mare improvisează, la 1724, în improvisata sa capitală boreală, o Academie științifică. Totu pe atunci, Spania, Suedia, Danemarca, Scoția și alte staturi secundare înființau, la dînsele, Societăți erudite, în sinul cărora cestiunile de astronomie, de fizică și de istorie naturală se tractau d'a rîndul cu cele de filosofie, de istorie pragmatică și de arheologie clasică seu națională.

Încă de pe la jumătatea secolului alu XVII^{le}, exista în Anglittera, aşedată la Oxford şi apoi în Londra, Societatea regală a transacţiunilor filosofice; iar França, osebitu de Academiile sale officiali, număra differite asociaţiuni litterarii, fôrte active, printre cari trebuiă să menţionămă măcaru pe a Iesuiţilor cari, de pe la anul 1701, începurē a publica în oraşul Trévoux, unu diarū litterarū şi sciinţificū.

Amū lăsatū pēnē acum în laturī Italia, fiindu-că tocmaī acolo asemenē institute eraū maī vechi şi maī numerose. De când Marsiglio Ficino întemeiasc Academia din Florença, şi Pomponio Leto, pe aceea din Roma, multe alte societăţi litterarii şi sciinţifice luasc locul acelor vechi focare ale enthusiasmulu archeologicū. La Florença înflorisc, pe rōndu, Academia filologică *de la Crusca*, căria Italia îi dătoresc dictionariul clasicū alu limbei naţionali, publicatū la 1612, şi apoi, Academia sciinţifică *del Cimento*, creată la mijlocul secolului alu XVII^{le}. În Roma, unde activitatea intellectuală era şi maī activă pe atunci, se formă ceva maī târziu Academia, cu multū maī litterariă, a *Arcadienilor*, ale cărei pretenţiōse usuri poetice le a descrişu Goethe, în căllētoria sa în Italia. În Bolonia, pe lūngă vechia Universitate, se întocmi, totū pe atunci, o societate de sciinţe, care publica disertatiunile desbătute în sinul ei, şi maī târziu, pe la 1735, totū în Florença, anticariū

se întrunire spre a constitui Academia archeologică a *Columbarielor*.

Ară fi de prisos să vă faci o nomenclatură și mai completă a asociațiilor în cari, atât în Italia, cât și în alte părți ale Europei, s'au tratat chestiuni archeologice și s'au publicat disertații de asemene natură. Pentru Italia, în special, există o interesantă și prețioasă colecțiune de disertații academice de tot felul, publicată în 75 de volume, la Veneția, între anii 1728 și 1778 de călugărul Angelo Calogera.

Din toate aceste fapte izolate, pe cari le grămădesc aci cam fără șir, ce rezultă ore, domnilor?

Déca nu mă amăgesc, ele dau o netăgăduită dovadă de marea activitate litterară și științifică ce exista în mai toate părțile Europei, la mijlocul secolului al XVIII^{le}, activitate în care archeologia ocupa un rol foarte însemnat, fiind ea, nu numai preocupățiunea câtor-va învățați specialiști, ci chiar o chestiune de amor propriu și de modă pentru tot omul, carele pe atunci se bucura de ore-care cultură litterară. Simplul umanist, poetul, criticul, pictorul și statuariul trebuiau să cunoască faptele și attributele zeilor și personajelor mythologice și istorice ale antichității, cari forma ca și urdela pe cari imaginațiunea lor avea voia de la gustul publicului, ași țese băttătura; omul de stat și magistratul citea pe istoricii și

pe oratorii greci și latini, dar pôte și mai multă încă pe commentatorii Institutelor împărătesci; medicul se referrea neîncetat la autoritatea lui Ippocrat, lui Celsu și lui Galen; architectul se lăuda cu cunnoscința regulilor stabilite în artă de Vitruviu; militarul era privit cu distințiune când putea să citeze pe Polybiu și pe Vegetiu; în fine chiar și lumea cea elegantă și zburdalnică căuta în ursorile răstălmăcite ale antichității, croieli de îmbrăcăminte și forme de gătelii, cari să se asemene cu ale luxuósei Rome.

În mijlocul acestei favorii universalii de care se bucura antichitatea în ochii societății culte, s'arű crede că archeologia trebuia să ajungă, încă de pre atunci, la apogeul său, și să deschidă főră cruțare tóte thesaurele oculte ale artei și ale vieții socialii din trecut.

Cu tóte acesté, ea păstra încă, tănuite, multe din darurile ei. Nimeni dintre anticarii, pêne după 1750, nu se gëndise a cerceta regulele de pre cari artistii ellenii, și apoi cei romanii, crease atâté capete de operă, nici se ispitise a descurca, în documentele litterarii și plastice ale antichității, desvoltarea progresivă, transformațiunile locali și scăpătarea treptată a artelor la differitele popóre. Nimeni iar dintre dînșii nu se înălțase cu mintea pêne întru a judeca starea socială și morală a vechilor Ellenii și Romanii, lepădatu de orice preju-

decăți ale timpului său, de ori-ce preocupățiune a credințelor sale religioase, a usurilor și a instituțiilor moderne, cari toate se resfrângeau mereu cu lumină false asupra cunoștințelor despre ethica vechilor popore. Nimeni dintre dânșii nu putuse încă dobândi sciri destulă de positive despre limbile, monumentele și documentele anticelor națiuni din Oriente, ca să pótă pricepe natura și produsele culturii lor, și totu de odată să constate adevărata parte de înrîurire ce ele au avută asupra civilizațiilor ellenă și romană. Nimeni dintre dânșii în fine, nu avea încă destulă considerațiune pentru creațiunile plastice și pentru întocmirile sociale ale ómenilor din mediul-evu, pentru ca să înțellégă spiritul moralu și estheticu, care a domnită în acea confusă și entusiastă epocă a secolului de mijlocu.

Din astu-felu de însemnate și felurite lipsuri în criteriul anticarilor, resulta, pentru sciința arheologiei, unu-felu de stare desmădulată, neorganică și óre-cumú superficială; între noțiunile ei felurite nu se simțea o legătură logică, o lánțuire normală, o coesiune intimă, care să'í dea adevărata înfăcișare a unei sciințe serioase, în care toate faptele se desvóltă systematicu de pre regulele providențiale, ce facú să predominécă în lume principiile *Binelui*, *Frumosului* și *Adevărului*.

S'arú puté dice că anticarii de pre atunci,

vrîndu să explice antichitatea, îi făceau unu portretu cam de felul aceluia, pe care unu bunu și laboriosu scolaru de desemnă, aru nimeri să'lă facă, cu mâna liberă și din memoriă, de pe chipul învătătorului său. Norocire când acelu portretu nu ajunge a fi o caricatură, ceea ce s'a întemplată adese cu antichitatea, când anticarij Renscerei nu erau tocmai din cei mai pricepuți.

Ceea ce a căștigatu sciința archeologică în di-
lele nôstre, este că, în locu de asemené portrete
fantastice ori pocite, ea mai totu d'auna scôte, în
lucrările sale de frunte, minunate fotografii de pre
tôtă vieța morală și artistică a popórelor cunnoscute
din antichitate.

Acum, domnilor, cu bine, cu rău, iată-mă ajunsu
la termenul carrierei, în care trebuiă să mă măr-
ginescú de o cam dată. V'amú datú o răpide ideă
despre folósele ce póte trage studiul archeologiei
din scrierile autorilor elleni și latini ai antichită-
ței, și apoi, v'amú expusú, cu óre-cari amérunte,
lunga și neobosita activitate a societăței moderne,
în cursu de patru secolj, spre a ajunge cu cerce-
tările'i anticarij pêne la mijlocul secolului alu XVIII^{le},
de unde apoi sciința, încercându, prin fericite îm-
prejurări, o transformare radicală, primi unu spor-
nicu avêntu.

Acum e timpul să mulțumescú acelora cari au
avutu răbdarea de a'mi încredința a lor luare-a-

minte, în totu decursul acestor prelegeri, și cari, prin această statornică bună-voință, mi au dovedit că imperfecțiunile rostirei mele, n'au risipit totu interesul subiectului, pe care l'amu tractat în acestu cursu preliminaru. Mi s'a ȑisū ānsē, de pe din afōrā, cā ceea ce amū făcutū, nu este nici folositorū, nici instructivū, nici appropriatū cathedrei, de pre care amū rostitū cuvēntāriile mele.

Nu se cădea, aū ȑisū unii, să cautū a distra în deșertū porțiunea studiōsā din publicul meū, cu istoria archeologiei, ci trebuia să expuū de îndată, purū și simplu, principiile și faptele sciinței; să ȑeaū, bună ōrā ca bētrānul Rosin, de la cāpētēiu, aședarea Romei între cele șēpte colnice de cōtre Romulu, și înstituțiunile lui Numa Pompiliū, și să vi le înșirū aci de pre carte, de pre typicū; cōci așa se învăța odiniōrā archeologia în scōlele ȑesuiților din Austria, și osebitū de acēsta, fiindū-cā, pentru noi Romāniī, *Antichitate* nu va să ȑică altū ceva, de-cātū vechile instituțiuni ale Romanilor, din cari noi ne tragemū, întocmai ca și mușcoīul din armēsariū.

Îmi pare rēū, — adică nu, îmi pare bine, — cā nu potū împārtāși cu totul asemenea păreri. Cultul naționalității nōstre, întru care intrā negreșitū și ōre-care mēndriā cā sūntemū din vița lui Traianū, nu mē va orbi nici odatā în punctul de a lāuda și gāsele din bātāturā, sub cuvēntū cā sūnt ur-

mașe ale găscelor din Capitoliu. Strănepoți direcți sêu curciți ai Romanilor, noi Români sîntemû ađi unû poporû, o națiune de sineși stătătore, și, abstracțiune făcendû de originile nôstre, cată să ne cultivămû mintea cu sciințele desvoltate ale secolului nostru, și să nu căutămû, ca unele înderênice popóre vecine, a ne oșeri într'o deșertă și ridiculă îngômfare de origine, că adică noi suntemû fii ai Romei, și nu vremû să scimû de-cătû limba Romei, de-cătû istoria Romei, și de-cătû antichitățile Romei.

Nu mai vorbescû despre limbă și istoriă; dar cõtû despre antichități, afirmû că, decă nu vomû învăța de-cõtû pe ale Romei, apoi vomû puté dice că din sciința archeologiei, adică din desvoltarea ethică și esthetică a omenirei, nu vomû sci curatû nimicû.

În archeologiă, ca în orî-ce sciință de ordine morală, trebuiă să urmărimû progresele și șovăirile geniului omenescû, ca să putemû allege dintr'insele învățăminte de o valóre sciințifică. Câte-va fapte isolate și rêu îndrugate nu potû să constituie o sciință; acêsta amû cătatû a o dovedi chiar adinêuri, constatândû starea cunnoscintelor anticariî în alû xviii^{le} secolû. Cu o flóre, duoê, dice Românul, nu se face primăvéra.

Apoi, decă amû înclinatû a începe acestû cursû, mai în specialû cu istoria sciinței, m'amû gënditû

că, în orî ce subiectă, este de folosă omului a sci cu cine séu cu ce va avé a face; a cunnósce cum s'a ivitū și s'a întocmitū, cum a născutū și a crescutū ceea ce'lū va occupa. Când vrea cine-va să pricépă bine faptele și cualitățile unui bărbatū, apoi se informéză mai întêiu despre originea și educațiunea lui, și apoi, din applecările, din deprinderile, din instinctele și din appucăturile copillăriei și ale junetei lui, elū înțelege ce pôte să aștepte de la acelū bărbatū.

În privința archeologiei, eū cređū că o va studia totū d'auna mai cu înlesnire, mai cu plăcere și mai cu folosă, acela carele mai întêiu a prețuitū treptatele ei desvoltări, și carele va sci în totū decursul studiilor sale ulterioari, din ce isvóre se scurgū elementele cunnoscințelor actuali.

Unū astū-felū de studiū preliminarū mi s'a părutū a fi mai cu deosebire indispensabile la noi, unde chîar și noțiunile, cele mai rudimentariū ale sciinței antichităților, aū lipsitū pênă acum cu totul din scóle, și unde eū amū cutezatū a primi sarcina de a presenta publicului acestui cursū unū subiectū cu totul noū, unū personagiū cu totul străinū.

M'amū silitū, în adevărū, pe câtū amū pututū, a vē dovedi că acelū personagiū, pe care l'amū addusū, âncō de pruncū, dinainté d'^{vóstre}, spre a'lū cresce pênă aprópe de vârsta bărbăției, de-și vē era cu

totul străinū, nu este ânsē unū veneticū, o ființă fōră cāpētiū, fōrē trecutū și fōră viitorū.

Isbutit'amū ôre? Iată, vē mărturisescū, domnilor, care 'mī este acum grija.

Din subiectul pe care l'amū allesū ca celū mai potrivitū cu trebuințele momentane, și chīar cu firea cam precariă a acestei cathedre, unū omū inzestratū cu darul didacticelor adimeniri, arū fi semēnatū de îndată, printre junimea studiōsă, rădēcini temeinice pentru învățămēntul archeologiei. Cātū despre mine, domnilor, totū ce potū dice este cā amū consciința de a fi prezentatū acēstă materie, nu în modū plăcutū, ci sub o formă care este aceea a instrucțiunei universitare.

Este o distincțiune notabilē de stabilitū între învățătura gymnasialē și aceea a Facultăților. Nu sciū, dēū, pēnē la ce punctū, ea a fostū pēnē acum observată în junele nōstre Facultăți de Littere. Făcēndū tōte reservele pentru stimabili profesori ce ocupă în ele cathedre, și printre cari mă bucurū a numēra și amicii, nu mă potū opri de a dice cā, a adopta unū manualū ôre-care, compusū de orī și cine, și a'lū ține în mână séū în minte, spre a recita pe fiă-care și dintr'însul studenților, câte unū capitolū, acēstū methodū, dreptul lui Dumneșeu, nu pōte fi consideratū de-cātū ca o fōrte mediocrē predare gymnasialē. Pe de altă parte iar, totū cam așa s'arū cualifica și cursurile, în cari profesorul,

luându în mână unū autorū străinū, l'arū traduce din cuvântū în cuvântū studenților, cu expresiuni românesce, mai multū séu mai puçinū stângace, și arū reduce totū studiul criticū alū textului, la o simplē analysē grammaticalē, séu celū multū logică, a dicerilor și a fraselor.

Negreșitū că pentru cine înțelege învățătura universitară, numai de pre aceste duoē méthode, cu totul mechanice și create ca înadinsū spre a tēmpi, printr'o practică migălosă și stērpă, mințile junimei, negreșitū că pentru acela, nu pôte să aibă nici unū sensū, nici o valóre și nici unū folosū, unū cursū în care profesorul se preocupă multū mai puçinū de mērunțișul pragmaticū și mechanicū alū materiei, pe care o tractéză, de-cătū de a forma și a îndrepta spre bine, prin narrațiuni desvoltate, prin aprețuirī critice, prin desbatterī de cestiuni controversate, inteligența activă și sétosă de cunoșcințe a ascultătorilor sēi.

Scopul principale alū unū astū-felū de învățământū, adevēratū superiorū, nu este tocmai de a înfige în memoria junimei, în rēstimpul destinatū studiilor universitare, óre-cari anumite fapte și regule tehnice, ci de a'ī înzestra intellectul cu o puternică armă de atacū și de appărare, cu unū criteriū sciințificū, care încă îl lipsesce. Nu este de a 'lū învăța cutare porțiuni, mai multū séu mai puçinū restrînsă dintr'o sciință, ci de a 'lū învăța

cum însuși p^ote să învețe cu spor^u orⁱ ce porțiune a aceleⁱ sciințe.

Un^u scop^u ca acesta, profesorul nu p^ote nici o dat^ă să spere că 'l^u va atinge pre-c^ăt^u nu va sci s^{eu} nu va voi a da nimic^u de la sine, ci va aștepta totul de la lucr^ări străine, fi^ă acelé c^ăt^u de bine întemeiate. Înv^êț^ămentul s^{eu}, ca să nu fi^ă sterp^u și superficiale, trebui^ă să se conforme cu felurite împrejur^ări localⁱ și momentane. Aceiași programmă, acelaș^u cerc^u de desvolt^ări, și nici chiar acelaș^u mod^u de expunere, nu a^u o val^ore absolută pentru orⁱ ce curs^u de Facultate. Trebui^ă ca, mai presus^u de t^ote, profesorul să țin^ă s^ena de trebuințe, de dispozițiunile și de lipsurile ce domnesc^u în spiritul publicul^u s^{eu}; trebui^ă ca el^u să caute a se ml^odia de pre cerințe, ca, d^oră ast^u-fel^u, să 'l^u răpescă cu sine pe singura calle unde instrucțiunea superi^oră nu este o fastidi^osă și inutilă prelungire a cursul^u gymnasiale, ci un^u complement^u folositor^u al^u educațiunei intellectualⁱ.

Pentru ac^esta, se cere neapărat^u, mai alles^u de la un^u profesor^u de Facultate litterari^ă, ca inițiativa lui să se manifeste, de pre cathedră, cu lucr^ări ale sale proprie, cu creațiuni, mai mult^u s^{eu} mai puțin^u merit^ose, dar în tot^u d'auna destinate a deștepta în tinerimea studi^osă, interes^u și plăcere pentru studiul ce el^u predă, și a deschide junelor intellig^{en}țe, orizonturi pline de adiment^ore luminⁱ

pentru mai departe cercetări în cercurile multiple și nemărginite ale științei.

Tânerul, carele pre băncele unei Facultăți de Litere nu încercă dorința de a se instrui, mai mult prin sineși, de a învăța prin propria silință, mai mult de-câtă ceea ce aude din fugitivele prelegeri ale profesorului, acela, séu că nu are mintea croită pentru studiele litterarij, séu că profesorul nu a știut să deștepte într'insul, ceea ce constituă esența instrucțiunei superiori, adică îndemnul la noij cercetări, la mai largi explorațiuni, la judecări critice, purtate asupra cestuilor controversate ale științei.

Nu dar, încă o-dată, din manuale didactice, nici din analyse grammaticali și logice, se capătă și se desvóltă acel dor de necunoscutul științific, carele este țelul tuturor cathedrelor litterarij în cele mai de frunte Universități ale Europei culte.

Pe cathedrele Facultăților, formularele typice trebuiă să dispară; profesorul nu mai póte fi acel riguros învățător, condamnat a se ține purur restrins în marginile unor anume noțiuni practice, pre cari trebuiă neapărat, cu o măiestreță răbdare, să știă a le typări în mintea și în memoria copilului. Aci, el are în față, intelligence în proces de formare, setóse de aprețuirii critice și apte la oră ce desbateri intellectuali, imaginațiuni ardătoare cari cer a străbatte regiunile nețermurite ale științei, cari așteptă o sufflare priincióasă spre ași

deschide aripile și a sbura de sineși în lumii necunoscute.

Ce are elū de făcutū atunci?

Să vină a sdrobi acele generose și spornice aventuri, sub lovirile brutale ale unui păcătosū de manualū? Să le instrune fără cruțare sub jugul sterpū și mechanicū alū unor tēmpitōre analyse grammaticali? adică, fără cugetū și fără muștrare, să usuce și să sleiască, în mlōdițe, mustul viū și spornicū alū rodirei?

Nu, domnilor! ci să caute a descoperi treptatū junimei zarea dorită, prin mijlōce aflate în inițiativa sa personală, în propria sa ingeniositate și instrucțiune; să'i însemneze drumul, cu o prudentă, dar stimulătōre sollicitudine; și, — decă provedința l'a dăruițū cu așa prețiosū darū, — să suffle asupra acelei junimi allese, sufflarea căldurōsă și înviătōre, ce o va împinge, pentru viața întregă, pe callea cea luminată și onorabilă, cea prosperă și lină, pe callea cea adesé-orī chiar gloriōsă, a solidelor cercetări și studie în câmpii nemărginiți și imbilșugați ai frumōselor Littere!

TABELLA MATERIILOR

Precuvântare. Pag.
vij-xv

I^a Lecțiune. — Preliminare. — Utilitatea, scopul și tendențele Archeologiei. — Deosebire între *arheologă* și *anticară*. — Definițiunea Archeologiei; rolul ei științific. — Împărțirea ei în două ramure: antichități *ethice* și *esthetice*. — 1. Antichități attingătoare de *Deitate*, de *Statu*, de *Societate*, de *Familiă* și *Individu*. — 2. Antichități relative la *Architectură*, la *Sculptură* și *Toreutică*, la *Pictură*, la *Mosaică*, *Smalturi* și *Sticlărie*, la *Glyptică* seü la *Petre gravate*, la *Ceramică*, la *Numismatică*, la *Epigrafică*, la *Paleografiă* și *Diplomatică*, la *Instrumente diverse*. — Methódele pentru expunerea Archeologiei. — Programma acestui cursu. 1

II^a Lecțiune. — Răspunsu la o imputare. — Istoria Archeologiei. Într'insa deosebimü trei perióde: *Antichitatea*, *Renascerea* și *Epoca modernă*. — Spiritu nemișcătorü la popórele antice din Oriente. — Ellenii și Latiniü, nu numai că au avutü anticari specialisti, dar toți scriitorii lor sânt pentru noi prețioșe isvóre archeologice. — Împărțirea lor în patru categorii: Periegeți, Scriitori tehnici, Erudiți și Sofisti. — *Erodotu*. Înarmorântările regilor scythi. — Logografi, Athidi și Mystagogii. — *Polemonu*. Biciul Corcyrei. — Inscriptiuni antice cu devisuri de clădiri. — Descrierea Elladei de *Pausanias*. Jouele Olympicu alu lui Fidas. — Artiști scriitorii. — *M. T. Varone*. Tractatul seü «*Antiquitates rerum*». — Cartea despre architectură a lui *Vitruviu*. — Muntele Athos și architectul Dinocrates. —

Templele Greciei. — Amintiri de arheologieă preistorică în Athena, în Roma și la noi 39

III^a Lecțiune. — *Pliniū Naturalistul*. Vięta și mórtea lui. — *İmpărțirea și coprinsul operei «Historia Naturalis»*; noțiunī despre industriile și artele antice. — Minerva din Parthenonū a lui Fidiās. — Grupa Laocoontelui din Vaticanū, de pre *Pliniū*, *Winckelmann* și *Lessing*. — Mórtea lui Laocoonū în *Virgiliū*. — Descoperirea și industria sticlei în antichitate. — Vasul *diatretum* din museul de la Pesta și vasul lui Portland. — Mosaice antice. Porumbii Capitolului. *Asaroton œcos*. — Argintăria de mėsă la Romani. *Magiriscia*. — Thesaurul de la Hildesheim. — Prețul și natura vaselor *murrhine*. — Negoțul Romanilor în adūncul Oriente. — Noțiunī despre Daci și Dunăre, cullese din *Pliniū*. — Apologia Romanilor și a Italiei 85

IV^a Lecțiune. — Sofstii din antichitate. — *Lucianū*. Vięta, stylul și operele lui. — Tractatul sėū «*Anacharsis*». — Scythii și Grecii. — Gymnasiile și educațiunea la Elleni. — Subiecte sculpturali luate din Gymnasia. — Fondul și forma în producțiunile artistice și litterariī. — Pictorul *Zeuxis*. Tabellul sėū reprezentāndū o familiā de Centauri. — Centaurii în mythologieă și în artele antichitāței. — Mosaica lui Marefoschi. — *Filostratū* și *Libanios*. — Despuiera Greciei de obiectele sale de artē. — Romaniī începū rāsipirea și distrugerea lor 129

V^a Lecțiune. — Folósele studiului pregătitorū asupra istoriei Arheologiei, mai allesū la noi. — Despuiera Greciei de obiectele sale de artē a fostū reprobata de scriitorii eminenti, ca *Polybiū* și *Cicerone*. — Actele lui Mumiū și lui Sylla; clădirile lui Scauru în Roma. — Artea romană locală sub Augustū. Agrippa. — Jăfuirile lui Neronū și Titu. — Epoca lui Traianū și a Antoninilor. — Erode Atticu și inscripțiunile Triopeene.

— Septimiū Severū. — Ornarea Constantinoplei cu despuierile Romei. — Surparea Joului Olympicū. — Causelile de ruinare a morumentelor antice, de pre istoricul *Gibbon*. — Barbaria secolului de mijlocū; iconoclastiī, mahometanii și creștiniī. — Papa Grigoriecelū-mare. — Effectele răsbózelor civili asupra morumentelor din Roma și Constantinople. — Obiecte antice păstrate din nesciință și superstițiune. Palimpsestele. — Óllele cari crescū în pământū 177

VI^a Lecțiune. — *Renascerea*. — Studiul antichitáței a provocatū mai cu sémă deșteptarea culturei. — Multiplacitatea și activitatea cercetárilor. — Învierea și Renascerea. — Amintiri confuse ale timpilor trecuți în Italia, chīar în secolul de mijlocū. — O revoluțiune cu caracterū anticariū. *Cola Rienzi* și *Petrarca*. Archeologia în politică. — Cartea lui *Gulielmo di Pastrengo* «de origine rerum». — Cállătorul epigrafistū *Ciriaco Pizzicoli*. — Activitatea archeologică în alū xv^{le} secolū. — Ducii de Medicis în Florența. — Academia platonică și *Marsiglio Ficino*. — Collegiul erudiților din Roma. *Flavio Biondo* și *Pomponio Leto*. — Lipsa de critică în archeologia. — «Hypnerotomachia» lui *Polyphilus*. — Imitațiunea antichitáței în belle-arte. — Collecțiunări și falsificări de obiecte antice. — Proiectul lui *Rafaelū* pentru descoperirea morumentelor vechi. *Le sette selle*. — Apărarea colunnei Traiane de către papi. — Universitatea și bibliotheca fundate în Buda de *Mattheiașū Corvinū* . . . 215

VII^a Lecțiune. — În alū xv^{le} secolū cercetárilile anticariī devinū mai specialī, mai positive. — Ele au addusū unū contingente însemnatū de cunnoscințe. — Importanța cărților în studiul archeologiei. — Statuele antice păstrate în Roma și transportarea lor prin alte țerrī. — Restauráțiunea lor; imitațiunī și falsificări. — *Cinque-centistiī*. — Imaginile de ómenī illuștri ai antichitáței, publicate de *Fulvio Orsini*. — Numismațiī

Aeneas Vico, *Sebastiană Erizzi* și *Hubertă Goltzius*. — Contrafactorii padovani de monete antice. — Lucrări considerabile executate de Gladiatori republicii litterilor : *P. Manuciă*, *C. Sigoniă*, *O. Panviniă*, *Justu Lipsiu*, *Scaligeriă* tatăl și fiul. — Epigrafisti. *I. Gruter*. — Inscricțiunile romane din Dacia. — *Ambiă Zamosii*. — Descrierea columnei lui Traiană de *Alf. Chacon*. — Importanța, istoricul și bibliografia acestui monumentă. — Geografu *Abrah. Ortelius*. — *Conradă Peutinger* și tabella Peutingeriană. — Recapitulare. — Opiniunea lui *Niebuhr* despre anticarii Renașcerii 251

VIII^a Lecțiune. — Jurisconșulți anticari în secolul ală xvi^{le}. — *J. Cujas*. — *Hugo Grotius*. — *Guido Pancirolli*, commentatore ală documentuluă «Notitia dignitatum». — Noțiuni asupra Noțiției. — Lucrările arheologice din periodul coprinsă între 1600 și 1750 ; multiplicitatea și varietatea lor. — Caracterisarea anticarilor din acăstă epocă, de *C. O. Müller*. — Antichitățile romane. — Anticaru *I. B. Bellori* și pictoru *P. S. Bartoli* ; lucrările acestuia. — Nunțile Aldobrandine. — Mormăntul Nasonilor. — Mistrețul din Calydonă. — Din Metamorfoșele lui *Ovidiă*. — «Codex Vaticanus» ală lui *Virgiliă*. — Mórtea Euridicei din Georgice. — Scrofa cu porcei a lui Enea. — Simțimăntă de demnitate în artele antice. 297

IX^a Lecțiune. — Continuarea studiuluă asupra anticarilor din ală xvii^{le} secolă. — Spirită minuțiosă ală acestor anticari. — *R. Fabretti*. Viēța, caracterul și lucrările lui. — Utilisarea epigraficei și numismaticei pentru istoriă. — «Syntagma de Columna Traiani». — Theșaurile lui Decebală. — Podu lui Traiană pe Dunăre. — Descripțiunea lui de pre *Dionă Cassiu* și *Chacon*. — Cercetări făcute de *Comitele de Marsigli*. — Pozițiunea poduluă la Turnu-Severină. — Constatări moderne. — Lucrări de lemnă la podă. — Destruc-

țiunea lui. — Studiele omerice în antichitate. —
 Tabla iliacă. Descrierea ei. — *L. Beger.* — Apo-
 theosea lui Omerü. — Părintele *Athanasii Kircher.* —
 Știința, invențiunile și originalitățile lui. — Eryp-
 tomania. — Descrierea baso-relievului omericü. — *Gil-
 bertü Cuper.* — Resummatü.

343

X^a Lecțiune. — Museul lui *Kircher* din Collegiul Ro-
 manü. — Numismatica primitivă a Italiei. — *Iac. Pe-
 rizonius* și *Lud. Küster.* — *Æs rude*, *æs signatum*
 și *æs grave.* — Noțiuni metrologice și artistice asu-
 pra asililor romanî. — *Marchezul A. G. Capponi.* —
 Iconițele rusesçi din Vaticanü. — «Căllëusa zugravilor»
 a lui *Dionysii din Agrafa.* — Pictura bisericească la
 Români. — *Ficoroni.* — Cista Prenestină. — Argo-
 nauții în țerra Bebycilor. — Artele ellene la Latini
 în alü v^{lë} secolü. — Mascele antice. — Larvele și ma-
 scele funerariî de metallü. — Galeræ și personne
 în teatrul Romanilor. — Nomenclatura mascelor sce-
 nice, dată de *Iuliu Pollux.* — «*Andriana*» lui *Teren-
 tiü.* — Baso-relievul Farnesinü. — Codicele ilustratü
 din Vaticanü. — Cupa Ptolemeilor

395

XI^a Lecțiune. — Justificarea lecțiunilor pëcedenți. — Cer-
 cetarea antichităților ellenice. — *Ioanü Meursius.* O-
 pusculele sale despre Athena. — «*Turco-Græcia*» lui
Martinü Crusius. — Caracterele mișcării auticarie din
 Francia sub Ludovicü alü xiv^{lë}. — Ambasada mar-
 chezului *de Nointel* la Constantinopole. — Partheno-
 nul la 1674. — Marmorele lui *Nointel.* — *Iacobü*
Spon. Căllëtoria sa în Oriente. — Dirămarea Parthe-
 nonului de Venețienî. — Leul Pireului și runele scan-
 dinave. — Epigrafică ellenă. — Inscripțiunea *bustrofe-
 don* de la Sigea. — Marmorele Arundeliane și chro-
 nica din Paros. — *John Selden.* — Inscripțiuni commi-
 natoriî păgâne și creștine. — *Paciaudi.* — Mësura cri-
 ticeî în știința epigraficeî. — *Scipione Maffei.* — Scep-
 ticismul, falsificațiunile și ignoranța

457

XII^a Lecțiune. — Desvoltarea numismatică în secolii ai xvii și xviii. — *Ezechiel* *Espanheim*. — *Julian* *Apostatul* și reversul medalliei lui Traian. — Numismații francezi. — *Ambi* *Vaillant*. Căllătoriele tatălui. — *Patin*, *de Boze*, *Banduri* și alții. — Lucrări diverse asupra antichității în Academia de Inscricțiuni și Belle-Littere din Paris. — Evhemerism. — *N. Freret*. Geniul său universale. — Caracterul studiilor asupra antichităților orientale. — Egiptul. *Pignoria* și tabla Isiacă. — «Biblia Polyglotta» publicată de orientaliștii englezi. — Ebraistul francez *Sim. Bochart*. — *Th. Hyde* și religiunea Perșilor. — Deul Mithra în Dacia. — Căllătorii în Asia centrală. — Misionarii iesuiți în China. — Noțiuni despre porcellana chineză. — Sinologii din Europa. — *Et. Fourmont* și manuscriptele tibetane. — Mormântul mongolic de la Conțești. — Principele *Dimitrie Cantemir*. Viața și scrierile lui. — Vechile cetăți din Moldova și inscripțiunea de la Ghertina. 517

XIII^a Lecțiune. — Studiele asupra antichităților creștine și asupra secolului de mijloc, de la Renascere încôce — Primele cimiterie creștine din Roma. — Catacombe și arenarie. — Pozițiunea și numirile catacumbelor. — Desvoltarea și rolul lor în periodul persecuțiunilor religioase. — «Apologeticul» lui *Tertullian* și martiriile creștini. — Decorarea catacumbelor, după pacea biserice. — Papa *Damas* *I*. — Prădările Barbarilor. — Translațiunea mōștelor. — Papa *Pascal* *I*. — Catacombele în mediul-evū și în timpul Renascerei. — Reaflarea lor în secolul alū xvi. — *I. Macarius*. — Petrele Abraxas. — *Antoni* *Bosio*, fundatorū alū archeologiei creștine. — Studiul catacumbelor de pre methodul topografic. — Descrierea lor. — *Sântul Ieronym* și poetul *Prudenti*. — Cubicula, loculi, arcosolia, lucernaria, etc. — Epigrafica, symbolica, pictura și sculptura catacumbelor. — Vasele de sânge. — Legenda Santei Cecilia. — Statua ei de Maderno 581

XIV^a Lecțiune. — Controversele urmașilor lui Bosio în studiul catacumbelor. — *Boldetti* și alții. — *Luonarotti* și fundurile de sticlă aurită. — *Ciampini*. — Primele monumente arhitectonice ale creștinilor. — Basilice și Rotonde. — Noțiuni despre mosaică. — Cardinalul *Furietti*. — Mosaicele creștine din Roma și din Ravenna. — Mosaicele în Oriente. — Capella lui Carlomagnu din Aquis-Granum. — Sculpturile pe fildeș. — *A. F. Gori*. — Dypticele consularii și ecclesiastice. — Tăblițele ceruite din Abrudă. — Ochire retrospectivă asupra antichităților etrusce. — *Dempster* și *Passeri*. — Caracterul fragmentat al studiilor asupra mediului ev. — *J. J. Chifflet*. — Mormântul lui Hilperik în și orfăvătura Barbarilor. — Archeologia națională în țerrile Nordului. — «Acta Sanctorum» publicate de Bollandistii. — Argintarii Sântului Severin din Faviane. . 639

XV^a Lecțiune. — Lucrări de diplomatică asupra documentelor medievale. — Benedictinii. — *Mabillon* și *Muratori*. — «Palæographia græca» a lui *B. de Montfaucon*. — Studii asupra antichităților byzantine. — *Du Cange*. — Cercetări și publicațiuni asupra ritului orthodox. — *Simeon Thesalonicul*. — Publicațiuni encyclopedice asupra archeologiei. — Thesaurile grece și romane ale lui *Gronovius* și *Grævius*. — Manuale de antichități. — «Bibliotheca antiquaria» a lui *Fabricius* — Ebraisti ebrei. — Monumentele figurate ale lui *Montfaucon*. — Dictionnaire istorice. — Înmulțirea Academiilor și Societăților de învăț. — Spirit general al mișcării archeologice din Europa, la mijlocul secolului al XVIII. — Conspectul al materiilor și al methodului din aceste prelegeri. — Caractarele învățământului universitar 701

Tabella materiilor 757

E R R A T A

NB. Din erorile tipografice, de orthografiă, de cifre și de înțelesu, cari s'au strecuratū în acestū volumū, presentămū aci îndreptarea cător-va mai notabili, reclamându ingăduința cititorilor, atâtū pentru desele variațiuni orthografice ale textului românescū, câtū și pentru ore-cari greșeli de littere și de accentuațiune în citațiunile latine și ellene, cu cari amū socotitū de prisosū a mai încărca aceste errata.

S'a pusū semnul *, la acele errori cari sūnt reproduse de mai multe ori în cursul volumului.

<i>Pag.</i>	<i>rōnd.</i>	<i>cuvintele typărite cu errore.</i>	<i>să se citescă.</i>
8	5*	cataomba.	catacumba.
12	2	τὸ καλὸν, κ'ἀγαθὸν	τὸ καλὸν κ'ἀγαθὸν
20	17	reffere.	refferū,
39	*	Rennascere, a rennase.	Renascere, a renasce
46	6	culturali.	culture.
48	4	deveditū.	devenitū.
49	*	Erodote.	Erodotū.
52	22	<i>Herodotis.</i>	<i>Horodoti.</i>
56	18	Cyenus.	Cycnus.
83	17*	annallelor.	annalelor.
113	15 și 16	„Versū în onorea Păstorului; apoi bea și să trăiescă!“	„Tornă în onorea Păstorului, și să trăiescă vieță cūviosă!“
NB. <i>πε</i> este aci dicerea latină <i>pie</i> , amestecată în textul ellinescū.			
119	4	Gallianū.	Galenū.
120	20	hanovreū.	hanovreză.
122	15	porcellanū.	porcellană.
137	7	dóre.	dórē.
147	4	discusiunea.	discuțiunea
„	11	prețuiescū.	prețuiescă.
148	18*	mlădierea.	mlădierea.
177	21	rememmoratū.	rememoratū.
197	24	Pompeū.	Pompeū.
201	14	sub pământena.	subpământena
204	23	monumentul.	momentul.
207	13	Cosntante.	Constante.
257	10	bunăvoitóre.	binevoitóre
„	11	binevointă.	bunăvointă.
261	24*	ordinul.	ordinea.
269	28	patru-deci și unu.	trei-deci și nouē.
345	22	ἀμδασθαι.	ἀμῖνασθαι.

<i>Pag.</i>	<i>rônd.</i>	<i>cuvințele tipărite cu eroré.</i>	<i>să se citească</i>
352	8	Secolū.	seco ul
380	11	explicațiunea.	explicațiune a
383	28	aptū.	faptū.
387	17	<i>᾽Ομηρος.</i>	<i>᾽Ομηρος</i>
391	26	encore jeune.	jeune encor.
392	11	una sută cincî-ḑeci	duoē sute treî-ḑeci.
403	17	Beyle	Bayle.
404	14	prevestesce	povest'esce.
418	27	Palæographia	Palæographia.
449	17	posede	posedū.
454	12	Nythrîdate	Mi:hrîdate.
445	2	dedicatū	dedicatā.
504	4	1550	1580.
507	28	1571	1751.
519	1	interpretarea	interpretarea.
530	3	protectoū	protectorū.
533	titlu	un-spre-ḑecea	duo-spre-ḑecea.
546	1	ochiurî	ochiurî.
558	23	mythriaques	mithriaques.
569	7	pe sanscrita	pe limba sanscritā.
584	10	nouē	nouā.
599	20	martyrului	martyriului.
618	24	și alte embleme	și cu alte embleme,
623	20	inarcosoliile	in arcosoliile.
"	28	redrepresentatū	representatū.
628	22	pelincei	pelince.
640	28	nepăsătorū	nepăsătorū.
649	8	„să, beî,	„să beî,
662	8	tutórea	surora
"	12	semēnata	semēnatā.
663	1	modele	modelle.
679	17	<i>fic îles</i>	<i>fictiles.</i>
690	20	ḑoritore	ḑoritorū.
716	25	XVII-lé	XVIII-lé.
719	25	supra	asupra.

VERIFICAT
2017